G. COȘBUC

OPERE ALESE

VIII

TRADUCERI

Ediție critică
de GH. CHIVU

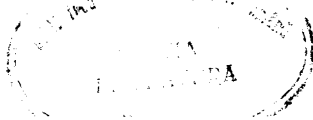
Comentarii de
ALEXANDRU DUȚU

DANTE

DIVINA COMEDIE

II. PURGATORUL
III. PARADISUL

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1988

INTRODUCERE

Oricine parcurge *Divina Comedie* în atît de apreciata versiune a lui George Coşbuc constată fără nici o dificultate că poetul din Hordou s-a aplecat cu mai multă dăruire asupra *Infernului* decît asupra *Purgatoriului* şi *Paradisului*. A fost mai dificil începutul, mai greu de găsit cea mai potrivită formulă de traducere sau materia poetică şi tonul primei cărţi a celebrului text dantesc l-au atras mai mult pe George Coşbuc?

Cunoaşterea operei originale a poetului arată că ultima presupunere are cele mai multe şanse să fie adevărată. Exerciţiile poetice îndelungi, frecventele reveniri la un text pe care îl dorea corespondentul ideal al originalului, atît ca sens cît şi ca formă, abandonarea unei traduceri integrale a *Infernului* chiar după tipărirea unei prime coli dintr-un viitor volum ne îndeamnă însă să nu excludem nici celelalte explicaţii.

Indiferent de motivul real, traducerea *Purgatoriului* şi a *Paradisului* este însă mai puţin finisată decît cea a *Infernului*. Coşbuc a insistat mai puţin asupra textului ultimelor două cărţi ale *Divinei Comedii*, manuscrisele cuprinzînd traducerea acestora fiind şi ele, în consecinţă, mai puţin numeroase.

Cele mai importante dintre acestea sînt desigur cele douăsprezece caiete tip matematică legate în actualele ms. rom. 2931 şi ms. rom. 2932 de la Biblioteca Academiei din Bucureşti [1]. Donate de Elena Coşbuc la 27 iunie 1941, ele conţin ultima formă a traducerii *Purgatoriului* şi *Paradisului*, publicată între 1925 şi 1932 de Ramiro Ortiz [2] şi reluată între 1954 şi 1957 de Alexandru Balaci [3].

[1] Pentru descrierea structurii celor două manuscrise, a se vedea volumul anterior al ediţiei, p. XXIV–XXV.

[2] Dante Alighieri, *Divina Comedie*. Traducere de G. Coşbuc. Ediţie îngrijită şi comentată de Ramiro Ortiz, I–III, Bucureşti, [1925]–1932.

[3] Dante Alighieri, *Divina Comedie*. În româneşte de George Coşbuc. Comentarii de Alexandru Balaci, I–III, Bucureşti, 1954–1957.

Prima formă, imperfectă și adesea incompletă, a textului cunoscut cititorilor contemporani este scrisă, ca de obicei, cu creionul, pe numeroase foi, cu formă ciudată, aproximativ triunghiulară, rezultată din tăierea pe diagonală a unor file de proveniență diversă. Cele mai multe au culoare portocalie, unele sînt albe, puține provin din caiete de tip matematică sau dictando, iar cîteva sînt părți din cereri primite de George Coșbuc în calitate de referendar la Casa Școalelor. Pe astfel de foi, păstrate în mapa VII din *Arhiva Coșbuc*, foi considerate de bibliotecarii Academiei „material deteriorat", au fost scrise cînturile II—XI, XIV, XVI—XXXIII din *Purgatoriu* și III—V, VII—XXVI, XXVIII—XXXIII din *Paradis* [4]. În mapele IV, VI și IX din același fond documentar se află, pe foi de același tip, variante ale cînturilor II, XII, XIII, XV și XXXII din *Purgatoriu*, respectiv I, II și XXXI din *Paradis*.

Acestor manuscrise trebuie să le fie alăturat încă unul, „complet, dar nu autograf, scris cu tocul, cu o caligrafie groasă și neînchegată de adolescent..." [5]. Astăzi pierdut sau păstrat în vreo colecție particulară, acest manuscris „plin de greșeli de transcriere datorite faptului că acel copist nu înțelegea nimic din ce transcria" [6] a fost cercetat de Ramiro Ortiz, care a extras, pentru ediția apărută în 1925—1932, modificările efectuate de George Coșbuc [7].

Prezența între filele pe care este scrisă prima formă a traducerii *Paradisului* a unor *părți dintr-o cerere* înregistrată la administrația Casei Școalelor în 11 octombrie 1906 oferă un indiciu prețios asupra datării versiunii date de George Coșbuc ultimelor două cărți din *Divina Comedie*. Iar corespondența acestui indiciu cu o afirmație făcută de poet în decembrie 1911 („*Divina Comedie* o isprăvisem de acum patru ani" [8]), arată, după opinia noastră, că traducerea *Purgatoriului* și *Paradisului* a fost începută în anul 1907 [9].

---

[4] Foile sînt cusute și capsate în șase grupe ce cuprind textul corespunzător cînturilor II—IX, X—XX și XXI—XXXIII din *Purgatoriu*, respectiv III—XIV, XV—XXIII și XXIV—XXXIII din *Paradis*.

[5] Ramiro Ortiz, în Dante Alighieri, *Divina Comedie*, I, București, [1925], p. IV.

[6] *Ibidem*.

[7] În ediția Ortiz, aceste modificări sînt grupate sub sigla c.

[8] P⟨etre⟩ L⟨ocusteanu⟩, *Un însemnat eveniment literar. De vorbă cu George Coșbuc*, în „Flacăra", I (1911), nr. 8 (10 dec.), p. 59.

[9] În anul 1906, în editura „Luceafărul" din Budapesta ar fi trebuit deci să apară nu întreaga *Divină Comedie* în traducerea lui George Coșbuc, ci doar *Infernul*. Vezi și studiul introductiv pentru volumul anterior al ediției, p. XXXIV, nota 60 și articolul nostru *G. Coșbuc, traducînd „Divina Comedie". Proiectele unor ediții*, în „Manuscriptum", XVI, 1985, nr. 3, p. 141; cf. Sextil Pușcariu, *Scrisori de la Octavian Tăslăuanu*, în „Transilvania", Sibiu, LXXIV, 1943, nr. 2, p. 110.

Potrivit unor însemnări existente pe foile volante păstrate în mapa VII, în cursul anilor 1908—1910 poetul a revizuit şi apoi a copiat versiunea *iniţială* a traducerii obţinînd actualele *ms. rom.* 2931 şi *ms. rom.* 2932. Astfel, pe prima filă a cîntului V din *Paradis* este notat „transcris 29/II 908“, iar la începutul cînturilor XX şi XXI din aceeaşi carte a *Divinei Comedii* „cercet⟨at⟩ 24/II ⟨190⟩9“. O săptămînă mai tîrziu, Coşbuc îşi propunea să copieze cîntul V din *Purgatoriu*: „Să-l transcriu. 2/III ⟨190⟩9“, iar în ianuarie 1910 lucra la perfectarea traducerii cîntului XXX din aceeaşi carte, de vreme ce nota, pe spatele unei file: „*răstel*, în loc de rǎsteiu de fier, l-am găsit la Agîrbiceanu, în « Luceafăr », nr. 2, anul IX, p. 1“ [10].

La începutul anului următor, cele două operaţiuni erau deja încheiate. Pe cîteva foi desprinse dintr-un caiet dictando [11], incluse în prezent în mapa IV din *Arhiva Coşbuc*, poetul a făcut un „grafic“ din care aflăm „cum era la 30/I 911“ manuscrisul păstrat acum la Academie sub cota ms. rom. 2931. Constatăm că erau încă lacune în cînturile VI, VIII, XI, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XXIII, XXVI, XXVII, XXXI şi XXXII din *Purgatoriu*. Coşbuc a început revizia noii copii a traducerii, şi aproximativ peste o lună nota:

„În *Purgator*

Pasagiile grele cari la ultima revizie a manuscrisului (9/III 911) erau de refăcut [12]:

c. VI. Invectiva c⟨ontra⟩ Florenţei. Întreagă

c. XI. *Tatăl nostru* şi ⟨...⟩

c. XV. Pisistrat, Sf. Ştefan

c. XXVI. Vorbirea despre artă a lui Guinicelli

c. XXXI. Dezvăluirea Beatricei.“

Peste încă o săptămînă, sub însemnările anterioare a fost scris: „*Transcrie* (tot după vechea traducere din foile galbene) la 16/III — Invectiva; tot la 16/III, după felurite notiţe, Guinicelli“.

Urmare a acestor revizii şi completări, situaţia consemnată la 30 ianuarie 1911 s-a schimbat, iar sub „graficul“ menţionat anterior a fost notat o lună şi jumătate mai tîrziu:

„Ultimele rămase netranscrise la 22 april 1911:

Exemple de nulă: XVI, 88—130.

În XI două pasagii:

a) « Ce barbare-au avut, ce saracine ».

---

[10] Textul la care face trimitere George Coşbuc a apărut în numărul din 16 ianuarie 1910 al revistei menţionate sub titlul *O amintire*.

[11] Vezi, pentru descrierea acestora, volumul anterior al ediţiei, p. XXXVII, notele 70 şi 71.

[12] Iniţial, G. Coşbuc scrisese doar *făcut*; *re* fiind adăugat ulterior.

b) « caprele ce rumegă ».

c) « precum sub scuturi se întoarce stol »." [13]

În ceea ce priveşte textul *Paradisului*, transcris în ms. rom. 2932, în „graficul" făcut de Coşbuc există o singură notaţie, referitoare la un pasaj din cîntul XXVII: „3. [Gemenii]. Drumul nebun al lui Ulise şi Gades."

Noua revizie a traducerii *Purgatoriului* şi *Paradisului*, constînd în completarea unor lacune, în înlocuirea unor pasaje sau în notarea unor variante pe marginile sau pe contrapagina filelor ms. rom. 2931 şi ms. rom. 2932, a continuat şi în a doua jumătate a anului 1911. Pe o fîşie de ziar din prima duminică a lunii noiembrie, păstrată între filele 87 şi 88 din ms. rom. 2932, Coşbuc a scris o variantă pentru versurile 139—140 şi 142 din cîntul XVII din *Paradis*, variantă copiată apoi pe contrapagina filei 84 din manuscris:

„Căci or nu crede-ori nu-i dispus s-audă
un om atari exemple care-ascuns
⟨.................... .....⟩
Şi nici ⟨.....................⟩".

În sfîrşit, în decembrie, poetul îi declara lui Petre Locusteanu: „Mai am puţin de revăzut. *Divina Comedie* o isprăvisem de acum patru ani. Acum m-am apucat s-o revizuiesc. Şi-am schimbat-o aproape toată." [14]

Îmbunătăţirea traducerii *Purgatoriului* şi *Paradisului*, făcută, ca şi în cazul ultimei versiuni a *Infernului* [15], prin apelul la lucrări româneşti şi străine diverse [16], avea în vedere publicarea *Divinei Comedii* încă în cursul anului 1912 [17]. Tipărirea urma să se facă foarte probabil la Arad, întrucît Vasile Goldiş îl anunţase pe Coşbuc încă de la 4 octombrie 1911 că tipografia ziarului „Românul" îi stă la dispoziţie [18].

Nu este exclus ca acea copie a traducerii *Divinei Comedii* executată cu cerneală de o persoană necunoscută, copie din care cunoaştem astăzi

---

[13] Fragmentul de vers notat cu a) trimite la cîntul XXVI, cel notat cu b) la cîntul XXVII, iar cel notat cu c) la cîntul XXXII din *Purgatoriu*.

[14] P⟨etre⟩ L⟨ocusteanu⟩, *loc. cit.*

[15] Vezi volumul anterior al ediţiei, p. XXXIV—XXXVI.

[16] Pe marginile filelor ms. rom. 2931 şi ms. rom. 2932 există numeroase notaţii utile în stabilirea izvoarelor traducerii. Notăm dintre ele pe cele care trimit la ediţia *Purgatoriului* publicată în 1888 de Maria Chiţu *(V. M. Chiţu, M. Chiţ⟨u⟩, V. Ch⟨iţu⟩, V. C⟨hiţu⟩, Mari⟨a⟩)*, la un text german, probabil cel aparţinînd lui Karl Eitner *(V. Neamţ⟨u⟩)* şi la cunoscuta ediţie a *Divinei Comedii* alcătuită de G. Scartazzini, frecvent utilizată de Coşbuc pentru comentariul textului dantesc, după cum arată exemplarul păstrat în mapa IX, imprimate 9 din arhiva documentară a poetului *(V. Scartazzini)*.

[17] P⟨etre⟩ L⟨ocusteanu⟩, *loc. cit.*

[18] Vezi D. Florea-Rarişte, *La aniversarea lui George Coşbuc*, în „Făclia", Cluj, X (1955), nr. 2766 (4 sept.), p. 2.

doar modificările autografe ale poetului, reproduse în ediţia Ortiz, să reprezinte textul pe care Coşbuc îl pregătise pentru această nouă şi din nou infructuoasă încercare de valorificare a unei munci tenace desfăşurate timp de aproape cincisprezece ani [19].

Potrivit relaţiei existente între copiile cunoscute ale traducerii *Purgatoriului* şi *Paradisului*, ediţia inclusă în volumul de faţă a adoptat ca text de bază versiunea cuprinsă în manuscrisele înregistrate la Biblioteca Academiei din Bucureşti sub cotele ms. rom. 2931 şi ms. rom. 2932. Variantele notate de Coşbuc pe marginile sau pe contrapagina filelor acestora au fost incluse în aparat. La fel am procedat cu diferenţele constatate prin compararea textului considerat de bază cu variantele cînturilor XIII (versurile 67—142) şi XIX din *Paradis* publicate în „Revista politică şi literară" (Blaj, III, 1911, nr. 7, p. 244—245) şi în „Flacăra" (IV, 1914—1915, nr. 23, 21 martie 1915, p. 203). Textul primei forme a traducerii *Purgatoriului* şi *Paradisului*, scris pe foile volante păstrate în mapele IV, VI, VII şi IX din *Arhiva Coşbuc*, a fost folosit, datorită caracterului său de lucru (imperfecţiune formală, numeroase lacune, modificări sau reveniri etc.), doar pentru stabilirea aspectului iniţial al manuscriselor 2931 şi 2932 sau pentru completarea unora dintre lacunele existente în cadrul acestora. În acest ultim scop au fost utilizate, în forma cunoscută din ediţia Ortiz, şi unele dintre modificările făcute de George Coşbuc pe copia neautografă astăzi pierdută. Siglele utilizate pentru aceste izvoare sînt următoarele:

A = modificări autografe scrise pe marginea dreaptă a filelor ms. rom. 2931—2932;
B = modificări autografe scrise pe contrapagina filelor ms. rom. 2931—2932;
C = modificări autografe scrise pe marginea stîngă a filelor ms. rom. 2931—2932;
D = prima formă a traducerii (foi volante din mapele IV, VI, VII şi IX din *Arhiva Coşbuc*);
E = modificări autografe scrise pe o copie neautografă astăzi pierdută (sigla *c* din ediţia Ortiz);
F = „Flacăra", IV, 1914—1915, nr. 23, p. 203;
G = „Revista politică şi literară", Blaj, III, 1911, nr. 7, p. 244—245.

Transcrierea tuturor textelor este făcută interpretativ după normele utilizate la editarea *Infernului* [20]. Semnele grafice speciale şi modul de organizare a aparatului critic sînt, în mod firesc, cele folosite în volumul anterior al ediţiei [21].

GH. CHIVU

[19] Vezi şi volumul anterior al ediţiei, p. XXIII, nota 14.
[20] *Ibidem*, p. LI—LV.
[21] *Ibidem*, p. LV—LVI.

PURGATORUL

CÎNTUL I

1 Lăsînd în urm-o mare-așa grozavă,
de-acum, spre-a trece ape mult mai bune,
vîntrele-ntinde-a duhului meu navă

4 și-ncep de-al doilea regn acum a spune,
în care, spre-a fi demn de cerul sfînt,
umanul spirit scoarța și-o depune.

7 O, muze sfinte, căci al vostru sînt,
aci-mi renașteți moarta mea cîntare
și-aici puțin ridice-mi al meu cînt

10 Calliope-ajutînd cu glasu-i care
izbi-n Pieride-așa ca să nu poată
etern spera, sărmanele,-o iertare.

13 Coloarea dulce de safir, ce toată
senina zare-a cerului curat
umplea văzduhul pînă-n prima roată,

16 un farmec dulce-n ochi mi-a răvărsat,
cînd fui ieșit la larg din moarta boare
ce și-al meu suflet și-ochii mi-a-ntristat.

---

3 duhului] geniului *A* // **4** *Inițial, în loc de* -ncep *fusese scris* -ncepe. // **9** *Inițial, în loc de* aici *fusese scris* puțin, *iar în loc de* ridice, aju⟨te⟩. // **11** ca] -ncît *A* // **13** *post* ce *ad.* -n *A* // **15** umplea] scălda *A* //

Iar mîndra stea spre-amor îndemnătoare
făcea tot ostu-n zîmbet să s-alinte
slăbind a Mrenei, ce-o-nsoțea, lucoare.

Spre dreapta-ntors apoi, luînd aminte
alt pol, văzui un grup de patru stele,
cel nevăzut decît de-ntîia ginte.

Părea și ceru-nveselit de ele;
sărac e nordu-n văduvia lui,
că-n veci nu vede-asemeni flăcărele!

Sătul de-a lor privire-apoi cînd fui
și-un pic spre-alt pol privii, spre partea-n care
perise Caru-acum, un moș văzui,

stînd singur lîngă mine, și de-atare
respect prin toate-i demn, cum unui tată
nicicînd nu-i datorește-un fiu mai mare.

Avea o barbă lungă și-nspicată
cu alb, asemeni pletelor, și-avea
pe pept o dublă viț-a lor scăpată,

iar fața-i de lumină i-o umplea
din patru stele sfinte-a lor lucoare,
părînd că soarele stă-n fața mea.

---

25 Părea că-i vesel ceru-ntreg de ele *A* // **26** sărac] lipsit *B* / sărac e] oh, gol e *A* // **33** nu-i datorește] nu-i e dator *A* // **37—38** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

Li raggi delle quatro luci sante
fregiavan sì la sua faccia di lume. //

„— Voi ce sînteţi? Din vecinica-nchisoare
de ce fugiţi pe negrul rîu în sus?
a zis mişcînd a feţii-onestă floare.

Ce facl-avurăţi? Cine v-a condus
ieşind din hăul nopţii-ntunecate
ce-n veci pe-a morţii văi osînd-a pus?

Astfel sînt legile din iad călcate,
⟨ori pus-au nouă lege-n cer că-s demne⟩
să-mi intre-n peşteri duhuri condamnate?“

Virgil acu-nceput-a să mă-ndemne
smerit şi-n faţă şi-n genunchi să fiu
şi-mi da prin ochi, prin mîni şi vorbe semne.

Răspunse-apoi: „— Eu nu de sine-mi viu.
Din cer o doamn-a scoborît să-mi facă
rugarea ca,-nsoţind, s-ajut pe-un viu.

Aceasta este starea-ne. Dar, dacă
voinţa-ţi e să ştii mai multe tu,
nimic nu poate-a mea, negînd, să-ţi tacă.

El ultima sa noapte n-o văzu,
ci-atît de-aproape-i fu, prin el, nebunul,
încît s-o vadă foarte-aproape-i fu.

---

40 *Iniţial, în loc de* vecinica *fusese scris* vecie. / Voi, cei fugiţi din vecinica-nchisoare *B* // **41** Cine-mi sînteţi? *B* // **42** *Cf. Dante:* diss'il, movendo quelle oneste piume. // **43** şi cine v-a condus? Ce facl-aveţi? *B* // **44** *Marginal dreapta este scris* V.M.? / *Cf. Dante:* uscendo fuor della profonda notte. // **45** ce-a pus de veci pe-a morţii văi peceţi? *B* // **47** *Versul din textul de bază:* ori poate-o lege nouă-n cer s-a dat *a fost înlocuit, pentru rimă şi sens, cu varianta notată în B.* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* o è mutato in ciel novo consiglio. / demne *A* // **54** să-nsoţesc, scăpînd, pe-un viu *B* // **56** mai multe *A* //

61 Deci fui, şi numai adevărul spunu-l,
trimis să-l scap, ca nu de tot să cază,
şi-alt drum n-avui decît acesta unul.

64 Făcui pe-ntregul neam pierdut să-l vază
şi vreau să vadă şi poporul pus,
ce-aici se curăţă sub sfînta-ţi pază.

67 Ar fi prea lung să-ţi spui cum l-am condus
de-a te vedea şi-a te-auzi pe tine;
puterea asta dată-mi e de sus.

70 Să-ţi placă deci a te-nvoi că vine.
El caută libertatea, scumpul dar,
cum cel ce-i moare ei o ştie bine

73 şi-o ştii, căci pentru ea nu-ţi fuse-amar
murind s-arunci în Utica vestmîntul
ce-n marea zi luci-va-n multu-i har.

76 Acesta-i viu, n-a rupt deci legămîntul
etern, nici eu, căci nu sînt în căznire,
ci-n limbul sînt din care-ţi roagă sfîntul

79 tău spirit Marcia, plină de-umilire
în ochii-oneşti şi-acum de-a ta s-o ţii;
te-ndură deci de noi, pe-a ei iubire,

82 să-ţi trec a tale şapte-mpărăţii,
şi am să-i duc a ta recunoştinţă,
de crezi că-i demn prin iad numit să fii."

---

66 să-ţi tacă] să-şi spe‹le› *A* // **69** dată-mi e] mi s-a dat *A* // **82** -ţi *a fost adăugat ulterior.* / a tale] printr-astea *A* // **84** de crezi că-n iad numit *A* //

85 „— Fu Marcia, cît timp avui ființă,
vederii mele drag-așa, firește,
încît îi împlineam orice dorință.

88 Ci-acum, că peste rîul rău trăiește,
nu pot s-o mai ascult, căci mi s-a scris,
cînd scos eu fui, o lege ce m-oprește.

91 Dar, dac-o doamnă sfîntă te-a trimis,
cum zici, n-aștept ochi dulci să mă convingă,
destul îmi e să spui că ea mi-a zis.

94 Deci mergi și fă-l pe-acesta să se-ncingă
cu neted jonc și spală-i fața bine
ca orice pat-a ei de-acum s-o stingă,

97 căci nici c-un fel de nor nu se cuvine,
în ochii săi, să-ntîmpine pe solul
ce-i primul serv al cetelor divine.

100 Acestui munte-un șes îi face-ocolul,
pe jos, pe unde marea-l înălbește,
și mult trestiș produce-n el nămolul.

103 Căci nici o plant-acolo nu trăiește
din cîte-au trunchi lemnos sau poartă foi,
căci nu se-ndoaie-n valul ce-o lovește.

97—99 *Cf. Dante:*

> ché di giusto voler la suo si face:
> veramente da tre mesi elli ha tolto
> chi va voluto intrar, con tutta pace. //

100 Acestui munte] Acest ostrov *A* // **101** Cf. *Dante:* dove l'acqua di Tevero s'insala. / marea-l înălbește] marea-l inundează *A* //

106 Dar nu-mi veniţi din nou pe-aici, apoi.
Iar soarele ce iese-o să vă-nspire
ce drum pe deal mai lesne-ar fi de voi."

109 Şi-apoi peri. Eu, gata de pornire,
nimic zicînd, lîngă poet ⟨mersei⟩
şi-n ochii lui fixai a mea privire.

112 Iar el: „— Urmează, fiule, ⟨paşii mei!⟩
De-aici ne-ntoarcem, căci de-aici declină
cîmpia-n jos spre marginile ei."

115 Amurgu-nvins de-a zorilor lumină
perea fugînd, aşa că-n depărtare
vedeam şi marea cea de tremur plină.

118 Pe-un cîmp pustiu mergeam ca omul care,
cătînd pierdutu-i drum, pînă ce nu-i
ajuns la el, degeaba drumu-i pare.

121 Cînd furăm şi-ntr-un loc, în umbra cui
cu soarele se luptă multa rouă,
căci prea puţin o scade-arşiţa lui,

124 uşor îşi puse palmele-amîndouă
Virgil pe iarba fragedă; eu, însă
ştiind ce vrea lucrarea lui cea nouă,

127 spre dînsu-ntinsei faţa mea cea plînsă
şi-atunci îmi apăru coloarea vie
ce-n iad îmi fuse-atîta vreme stînsă.

---

110 *Finalul versului din textul de bază:* m-am tras *a fost înlocuit, pentru respectarea rimei, cu varianta* mersei, *notată în A.* // **112** *Finalul versului din textul de bază:* al meu *a fost înlocuit, pentru respectarea rimei, cu varianta* paşii mei, *notată în A.* // **114** ei *A* // **118** cîmp] şes *A* //

Venim apoi la marea cea pustie,
ce-n veci plutind pe ape-i nu văzu
vrun om ce-apoi și-ntoarcerea s-o știe.

Mă-ncinse-aici cum altuia-i plăcu,
și, ce minune!,-ndată ce-și culese
umila plantă, ea din nou crescu

deodată-n locul de-unde mi-o rupsese.

133 Mă-ncinse-aici] Aici m-a-ncins *B* // **134** *Inițial, în loc de* -și *fusese scris* -o. / -ndată ce] că de-abia *A* // **135** ea] și *A*.

CÎNTUL II

1 Iar soarele-ajunsese pe-orizonul
al cărui cerc de-amiazăzi învăleşte
în punctul cel mai sus al său Sionul,

4 iar noaptea, ce-n opusul cerc roteşte,
ieşea din Gange cu acea Măsură
ce-i lunecă din mîni cînd se-mplineşte;

7 aşa că albii-obraji şi de purpură
ai mîndrei Aurori, din locul meu,
de multă vîrstă galbeni se făcură.

10 Pe malul mării noi mergeam mereu
şi-acum, aşa cum răzgîndiţi drumeţii
cu gîndul merg, dar umbletu-l au greu.

13 Şi iat-atunci, că,-n faptul dimineţii,
cum roşul Mars pe marea-ntunecată
adînc spre-apus străbate-alboarea ceţii

---

3 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Ierusalèm col suo più alto punto. // **4** ce-n opusul cerc] care-opusu lui *A* // **5** cu] acum cu- *A* // **6** se-mplineşte] prisoseşte *A* // **7** că albii-obraji] c-obrajii albi *A* // **8** ai zorilor, din locu-unde-am fost eu *A* / din locul meu] de unde stat-am eu *B* // **15** spre-apus sclipeşte roş prin norul ceţii *B* //

16 așa văzui — vai, să-l mai văd o dată! —
venind spre noi un punct de foc pe mare
cum nici un zbor iuțime-așa n-arată.

19 Și,-n timp ce, vrînd să-i fac o întrebare,
mă-ntoarsei spre maestrul meu o clipă,
mai luciu-l revăzui și mult mai mare.

22 Și de-ambele lui părți se-ntinse-n pripă
știu eu ce alb și, dedesupt, acu
văzui alt alb încet cum se-nfiripă.

25 Dar ne-ntrerupt măestrul meu tăcu
pînă ce-ntîiul alb aripi deschise
și-atunci pe-acest luntraș îl cunoscu.

28 „— Grăbit să cazi acu-n genunchi, îmi zise,
și-nchină-te! E înger acest foc.
De-acum solii de-acestea-ți sînt trimise.

31 Vezi cum respinge-orice-omenesc mijloc;
nu vrea lopeți, nici altfel de vîntrele
decît aripi spre-acest departe loc.

34 Vezi cum spre cer întinse stă cu ele
și bate-n vînt cu aripi de lumină,
cari n-au schimbare ca umana piele."

---

17 cu-atare zbor venind pe mare-o stea *B* / un] astfel un *A* // **18** cum nici un zbor] că nu-i alt zbor B_1 / ⟨că nu-i⟩ pe lume-alt zbor putînd s-o bată B_2 // **19** Și,-n timp ce, vrînd să-i] Și,-n timp ce spre poet *B* // **20** mă-ntoarsei spre maestrul meu] întoarsei ochii spre Virgil *A* / întoarsei ochii-abia num⟨ai⟩ o clipă *B* // **24** *Inițial, în loc de* alt *fusese scris* apoi. // **28** acu-n genunchi] te-așterne-aici *A* // **32** lopeți, nici altfel de vîntrele] vîntrele-ori vîsle ca năierii *A* // **33** *Inițial, în loc de* acest *fusese scris* așa. // **34** întinse stă cu ele] întinsu-le-a vederii *A* // **35—36** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

trattando l'aere con l'etterne penne,
che non si mutan come mortal pelo. //

36 schimbare] schimbări *A* //

37 Venind mereu deci panerea divină,
vedeam cum ea tot mai de foc se face,
că nu putui s-o rabd în ochi vecină;

40 eu m-așternui. Și-o luntre-așa zburace
opri la mal, și-așa de fulg făcută,
că nici c-un semn n-a stins a apei pace.

43 De har divin întreagă străbătută,
la cîrmă sta angelica solie
și morți în luntre-avea mai mulți de-o sută.

46 „Cînd Israil ieșit-a din robie"
cîntau cu toții-un singur glas, în cor,
și psalmu-ntreg cu tot ce-ntr-însul scrie.

49 Făcînd un semn al crucii-asupra lor,
pe mal au dat năvală aceștia iute,
iar el, precum veni, plecă cu zor.

52 Străin acestei țări necunoscute
și-uimit părînd, în jur privea poporul
cum fac acei ce văd nemaivăzute.

55 Tutindeni soarele-azvîrlea cu zorul
în plină zi săgeți și,-arzînd ferbinte,
gonea din miezul bolții Căpriorul,

40 o luntre-așa] o luntre-apoi A_1 / așa zburace] atîta de zb⟨urace⟩ A_2 // **45** și morți în luntre-avea mai mulți] și-n luntre morți m⟨ai⟩ mulți avea *B* // **49** Făcînd] Făcu A_1 / El *(anulat)* semn făcu al crucii asu⟨pra⟩ A_2 // **50** deci ei pe mal au dat *A* // **51** zor] zbor *C* // **52** Rămas aci *A* // **52—53** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* / *Cf. Dante:*

La turba che rimase lí, selvagia
parea del loco, rimirando intorno. /

Părînd uimit de stă⟨ri⟩ necunosc⟨ute⟩,
privea-mprejur, rămas pe loc, pop⟨orul⟩ *B* //

58 cînd, ochii ridicîndu-i noua ginte
spre noi, a zis: „— Rugămu-vă, de știți,
ce drum spre deal avem de-aci nainte?“

61 Iar dulcele maestru: „— Voi gîndiți
că poate noi am ști aceasta țară,
dar, ca și voi, străini sîntem, veniți

64 puțin ceva nainte-vă, pe-o scară
a altui rău și-atît de aspru drum,
că joc acest urcuș o să ne pară.“

67 Băgînd de seam-apoi cu toții cum
îmi suflă gura și că-s viu adică,
de-uimire multă-ngălbenir-acum.

70 Precum, pe lîng-un sol ce-oliv ridică,
se-ndeasă toți s-aud-o noutate
și-a fi strivit nici cui nu-i este frică,

73 acele umbre-așa steteau mirate
cu toate-acum, în fața mea privind,
uitînd că merg să spele-a lor păcate.

76 Văzui pe una cum porni, dorind
cu-atîta foc să mă cuprindă-n brață,
că fui mișcat și eu ca să-l cuprind.

79 Năluci ce numai par că au o viață!
De trei ori vrînd să-l am la piept, bătui
de trei ori pieptu-mi, gol avînd în față.

---

60 *Inițial, în loc de* aci *fusese scris* acu. // **64** pe-o scară] pe-amara *A* // **65** și-atît de aspra cale-a altui drum *A* // **67** cum] gură *A* // **69** acum] făcură *A* // **70** Precum] Și cum *A* //

82 De-uimire, cred, eu galben mă făcui,
dar el zîmbi,-ndărăt trăgîndu-și pasul,
iar eu, urmîndu-mi drumul meu, trecui.

85 Duios el m-a rugat să stau, iar glasul
făcînd să știu ce umbră e,-l rugai
s-amîie-o clipă pentru noi popasul.

88 „— Cum drag în carnea morții tu-mi erai,
mi-ești drag, a zis, și-acum cînd mi-e luată.
De-aceea stau. Dar tu ce drumuri ai?"

91 „— Casella meu! Spre-a mă re-ntoarce-odată
aici la voi, fac calea mea de-acum,
dar cum de-a ta-i atît de-ntîrziată?"

94 „— Nu-mi fu făcut ultragiu nicidecum,
că el, ce ia oricînd pe-oricine îi place,
de mult mi-a tot negat al mării drum.

97 Din justă vrere vrerea lui se face
și-i drept că, de trei luni, el ia-ntre-ai lui
să plece-oricine vrea-n deplină pace.

100 Iar eu, care pe-al mării mal stătui,
de unde Tibru-ncepe ca să moară,
primit de el cu bună vrere fui

103 din locul cătră care-l vezi că zboară,
căci orișicînd aci s-adun-oricine
din cei ce nu spre-amarul rîu scoboară."

106 „— Vro nouă lege dacă nu-ți reține
memoria și-uzul cîntului acel
ce-adese-a stins atîta dor în mine,

87 *Inițial:* s-amîie pentru noi o clipă popasul. // **92** fac] bat *A* // **95** *Inițial:* că el ce ia pe-oricine oricînd îi place / oricînd *A* // **101** -ncepe ca] în mare-a-ntrat *A* //

109 alină-mi bietul suflet puținel",
așa-l rugai, „că,-n trupu-i care moare
venind aici, mi-e truda morții-n el".

112 „Iubirea-n gînd cu mine vorbitoare",
așa-ncepu și dulce-așa cîntînd,
că sună și-azi în mine-acea dulcoare.

115 Măestrul meu și eu și toți cei stînd
cu el păreau că,-n farmecul ce-avură,
n-aveau pe lume-altce nimic în gînd

118 și-atenți la cînt și nemișcați stătură,
cînd: „— Ce-i aici, de-umblați așa de-ncete?"
strigă deodat-onestul moș din gură.

121 „Ce preget e? Ce lene-n gînd vă dete?
Urcați spre deal, spre-a rupe solzii-acei
ce-opresc pe Cel etern să vi s-arete!"

124 Precum, pe cînd adun-ori boabe,-ori mei,
porumbii ce s-adună la mîncare,
și fără-a se-ngușa ca de-obicei,

127 deodată-și lasă hrana, cînd le pare
că văd ceva venind ce-i înspăimîntă,
cuprinși fiind de-o grijă mult mai mare,

130 așa văzui lăsînd și ceata sfîntă
cîntarea ei. Spre deal fugi-napoi
cum fuge-un om ce n-are nici o țintă,

133 și-n fugă mai tîrzii n-am fost nici noi.

---

111 e truda morții] a căii trudă *A* // **116** *Marginal dreapta este scris:* V. Ch⟨ițu⟩. // **117** n-aveau pe lume-altce nimic] nimic n-aveau altce pe lume *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* comme a nessun tocasse altro la mente. // **119** de-ncete] trîndave *A* // **121** vă dete] zăbave *A* // **123** s-arete] slave *A* // **124** adun-] culeg *A* // **130** văzui *este pus între paranteze rotunde și anulat ușor cu o linie orizontală.* / noua *A* // **131** *Marginal dreapta este scris* V.M.

CÎNTUL III

Deşi-împrăştiaţi de fuga cea grăbită
pe cîmp, întorşi spre muntele acel
la care-a noastră minte-n veci ne-nvită,

eu stetei strîns de ducele fidel,
căci cine-ar fi condus a mea cărare
şi cum era să sui fără de el?

Şi-aşa-mi părea că-şi face-acum mustrare.
O, suflet demn şi nepătat, ce mică
greşeală-ţi face-arsuri aşa de-amare!

Cînd pripei, care-oric⟨ăr⟩ui act ridică
nobleţea sa, el stavilă i-a pus,
iar spiritu-mi, strimtat de-avuta frică,

lărgi atenţia ca din sineşi dus,
privii spre muntele ce-şi face cale
spre cer din ape,-al lumii cel mai sus.

Dar soarele, ce-n dosul meu din vale
ardea, sta-n faţă-mi rupt, fiindc-avea
părete-n trupul meu luminii sale,

---

1 fuga cea grăbită] grăbita teamă A_1 / grăbită] pripită A_2 // **2** acel *A* // **4** fidel *A* // **6** el *A* // **10** *În textul de bază, în loc de* oricărui *este scris, din greşeală,* oricui. *Forma a fost restabilită pe baza variantei existente în D.* // **14** *Iniţial, în loc de* privii spre *fusese scris, foarte probabil, potrivit variantei existente în D,* Ce-n sus. / Ce *B* //

și-atunci, speriat, mă-ntorsei făr-a vrea,
crezînd că-s singur, cînd văzui, vezi bine,
pămîntul negru numa-n fața mea.

„— De ce tot bănuiești?“, privind spre mine
mi-a zis, întors cu-ntreaga față, solul,
„nu știi că te conduc și sînt cu tine?

E sear-acolo unde-mi zace golul
vestmînt prin care-umbream cînd am trăit;
Brindis l-a dat și-l are azi Neapolul.

Și-n fața-mi dacă n-am nimic umbrit,
mai mult decît de ceruri nu te mire
că unu-ntr-altul razele-și trimit.

Să rabde-asemeni corpuri chinuire,
și cald și frig, le face-acel ce vrea
s-ascundă cum le dă și-această fire.

Nebun acel ce speră c-ar putea
pătrunde-a voastră minte vecinicia
ce ține pe-unul în trei fețe-n ea.

22—26 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **28—30** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu două linii verticale lîngă care este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

> Ora, se innanzi a me nulla s'aombra,
> non ti maravigliar più che de' cieli. //

31—33 *Cf. Dante:*

> A sofferir tormenti e caldi e geli
> simili corpi la Virtú dispare
> che, come fa, non vuol ch'a noi si sveli. //

32 pe *(inițial: cei)* morți îi face-acel *(inițial:* așa*)* ce să ne-nvețe *B* // **33** cum face astfel nu vrea să răschire B_1 / s-ascundă] să nu știm A_1 / să fie-o tăinuire A_2 / fire] (știre) B_2 //

Să fiţi voi, oameni, mulţumiţi cu *quia!*
De-aţi fi putut vedea voi totul clar,
de ce-ar mai fi născut atunci Maria?

Dar n-aţi văzut dorindu-i în zadar
şi-atari a căror minte-ar fi-mpăcat-o
dorinţa ce li-e-acum etern amar?

Eu zic de-Aristotel, şi zic de Plato,
şi de-alţii mulţi". Şi-ngîndurata frunte,
tăcut şi tulburat, el şi-a plecat-o.

În vremea ast-am fost sosiţi sub munte
şi-aflarăm mînecu-i aşa pieziş,
că nu-s pe lume-agile tălpi să-nfrunte.

Cel mai pustiu şi mai rîpos costiş,
la Lierici şi Turbi',-ar fi uşoară
şi-o largă cale-n rînd cu-acest costiş.

„— Mai ştiu eu p-unde-acest urcuş scoboară",
vorbi Virgil şi-oprire-n paşi a pus,
„să-l poat-urca şi-un om care nu zboară?"

---

37 *Cf. Dante:* State contenti, umana gente, al quia! // **39** de ce-ar mai fi născut atunci] n-avea de ce să nasc-atunci *B* // **40** Dar n-aţi văzut dorindu-i] Semeţi cu-a lor dorinţ-ar fi *A* / Şi n-aţi văzut dorind întru zăda<r> *B* / *Iniţal în loc de* dorindu-i *fusese scris* dorind iar. // **40—42** *Cf. Dante:*

e disiar vedeste sanza frutto
tai che sarebbe lor disio quetato,
ch'etternalmente è dato lor per lutto. //

41 şi-atar ce-al *B* // **42** şi n-au putut şi-etern li-e spre amar *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* // **44** Şi-ngîndurata] Şi trist mîhnita *A* // **45** tăcut şi tulburat] tăcut şi plin de gînduri *A* // *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* e più non disse, e rimaste turbato. // **46** În vremea ast-am fost] Într-ăst răstimp noi am *B* // **47** mînecu-] mersul *(anulat)* A_1 / mînecu-i aşa] coasta lui căzînd A_2 //

Pe cînd privea-n pămînt, pe gînduri dus,
și-n sineși judeca acel părete,
iar eu cu ochii-umblam pe stînci pe sus,

văzui la dreapta șirul unei cete
de spirite, spre noi părînd că vine
și nepărînd, c-așa veneau de-ncete.

„— Ridică-ți ochii că sosesc, în fine,
maestre, duhuri, să ne dea vrun sfat,
de n-ai puteri să-l afli tu prin tine."

Atunci privi și el și-asigurat:
„— Să mergem noi spre ei, că vin ca-n silă,
iar tu-n speranța ta să fii-ntrămat".

Deși spre ei noi mersem poate-o milă,
era-ntre noi și-acum o-ndepărtare
cît zboar-o piatră dintr-o mîn-abilă,

cînd, strîns sub poala stîncii-n nemișcare,
a stat grămadă-n loc întreg poporul,
cum stai și-observi cînd nu ți se prea pare.

„— Voi, cei cu bun sfîrșit", conducătorul
așa-ncepu, „vă rog, pe sfînta pace
de care-aveți, cred eu, cu toții dorul,

să ne-arătați în care loc se face
mai lină coasta spre-a sui și noi;
cînd știi mai mult, mai mult și graba-ți place."

---

59 de umbre ce spre noi părea *A* // **60** *Inițial, în loc* de-ncete *fusese scris* din cete. // **64** *Cf. Dante:* Guardò allora e con libero piglio. // **66** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere. / Cf. Dante:* e tu ferma la spene, dolce figlio. // **73** „— Voi, cei cu bun sfîrșit"] „— Vă rog", a zis spre ei *B* // **75** cred eu] cum cred *A* //

Cum una-ntîi, cînd ies din staul oi,
ori dou-ori trei, şi, timide să iasă,
cu bot tîrît stau cele de-napoi,

ce prima face toate fac şi leasă
stau proaste-n loc, deşi nu ştiu ce este,
cînd prima stă, şi-n coaste i se-ndeasă,

aşa văzui pe primii dintr-aceste
ferice umbre cum, pornind, veniră
sfioase-n chip şi cu mişcări modeste.

Ci,-n clipa cînd la dreapta mea zăriră
lumina zilei ruptă-n mersul ei,
iar umbra mea pe stînci cum se resfiră,

au stat şi s-au retras puţin, iar cei
ce-n urmă-le veneau, fără să ştie
ce cauză au de stat, au stat şi ei.

Şi-atunci: „— Făr-a-ntreba, ştiut vă fie
că-i viu în carne-i omul ce-l vedeţi,
de-aceea-n drum lumina o sfăşie.

Deci nu vă mire, ci credinţ-aveţi
că, făr' de-un har ce Domnul i-l trimete,
el n-ar cerca să urce-aceşti păreţi."

Aşa Virgil. Iar capul demnei cete:
„— Vă-ntoarceţi deci, iar noi venim urmînd".
Şi-apoi şi-un semn cu-al palmei dos ne dete.

---

81 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere. / Cf. Dante:* timidette atterando l'occhio e'l muso. // **85** *Iniţial, în loc de* primii *fusese scris* primul. // **92** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **96** în drum lumina] lum⟨ina⟩ în dr⟨um⟩ *A* // **101** *Iniţial, în loc de* venim urmînd *fusese scris* vă vom urma. //

Și-atunci: „— Oricine-ai fi, să-ntorci mergînd,
îmi zise-un duh, a ta căutătură
și vezi de m-ai văzut, poate,-oarecînd".

Eu fix privii frumoasa lui statură:
gentil la chip și fața sa bălană
și-avea la ochi, sub frunte,-o tăietură.

Smerit i-am spus că-n viața lui umană
eu nu-l cunosc; iar el: „— Privește-anume!"
și sus, la piept, făcu să-i văd o rană.

Și-apoi zîmbind: „— E Manfred al meu nume,
nepot Constanței celei mari, o știi;
deci, rogu-te, cînd vei ieși la lume,

frumoasei mele fete,-ai cărei fii
sînt celor două țări mîndrii regale,
să-i spui ce-i drept, de spun altfel cei vii.

Cînd fui ucis prin două răni mortale,
plîngînd mă detei rob celui ce vrea
cu drag să ierte-oricui orice greșale.

Păcate-avui cumplite-n viața mea,
dar largi sînt brațele eternei mile,
încît cuprind pe-oricîți se-ntorc la ea.

De-ar fi cetit în domnu-aceste file
păstorul cosentin, cel de Clement
trimis a mă vîna-ntr-acele zile,

---

104 *Inițial, în loc de* îmi zise-un duh, a ta *fuseseră scrise alte cuvinte șterse apoi cu guma.* // **106** Eu fix privii frumoasa lui] Privii la el, frumos avea *(inițial:* atît avea*) A* // **110** eu nu-l cunosc] eu nu știu *A* // **124** *Inițial, în loc de* aceste *fusese scris* acele. //

127 mi-ar sta, la capul punţii-n Benevent,
şi-acum a mele oase neatinse,
avînd ca pază greul monument.

130 Ci-acum le spală ploi şi-un vînt le-mpinse
afară din regat, pe lîngă Verde,
şi-aci mi le-a-ngropat cu facle stinse.

133 Ci-atît cu-a lor blăsteme nu se pierde,
încît să nu găseşti pe domnul iară,
cît timp speranţa dă vrun mugur verde.

136 E drept că,-n fine, chiar de se-ndreptară
acei ce-n anatemă-le au murit,
sub rîpa asta au să stea afară

139 de treizeci de-ori timpul ce-au trăit
cu-al lor blăstăm, vro pie rugăciune
de nu le scade-al lor decret menit.

142 Tu vezi acum de-mi faci servicii bune
făcînd să ştie buna mea Constanţa
cum m-ai văzut, şi-a mea interdicţiune,

145 căci multă ni-e la voi aici speranţa."

---

132 -ngropat] închis *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* dov'e' le trasmutò a lume spento. // **133—134**

Ci-a lor b⟨lăsteme⟩ atîta tot nu pierde
pe om, încît să n-afle milă *A* //

139—145 *Versurile, omise iniţial, sînt scrise pe contrapagină.* // **140—141** *Marginal stînga este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

in sua presunzion, se tal decreto
più corto per buon preghi non diventa. //

144 cum m-ai văzut] şi cum mă vezi *B.*

CÎNTUL IV

Cînd ori durerea-n noi, ori voia-bună
cuprinde-a noastr-oricare vro simţire,
într-însa-ntregul suflet ni s-adună,

deci parcă de-alta n-are nici o ştire;
cu-aceasta baţi eroarea care crede
că sufletul e-n om cu triplă fire.

Deci, cînd aude omul sau cînd vede
ce-i ţine duhul prins de-o vrajă multă,
nu simte timpul ce grăbit purcede,

căci alta e puterea care-ascultă
şi de-alta sufletul robit ţi-l ai;
făţişă-i una, şi-alta ca ocultă.

Pe-acestea sigur însumi le-ncercai,
pe cînd mergeam, pe Manfred ascultîndu-l,
căci soarele pe cer s-urcase mai

cinzeci de scări şi n-am fost observîndu-l,
cînd furăm unde-acele umbre-alese
strigară-n cor: „Pe-aici e ce vi-e gîndul."

---

1 Cînd ori durere,-ori chin ce l-a[m] avea A_1 / ⟨Cînd⟩ ori plăceri, ori **chinu⟨ri⟩** ce-am avea A_2 // **3** atît ni-e sufletul de ⟨...⟩ în ea *A* // **7 Deci, cînd** aude omul] Şi-aşa, cînd omul deci aude- *A* // **8** ce-i ţine **duhul**] ce-i ţine gîndu *A* // **9** *Iniţial, în loc de* nu simte *fusese scris* îi tre⟨ce⟩. // **16** *Iniţial, în loc de* scări *fusese scris* g⟨rade⟩. //

19 Spărturi mai mari în gardul său adese
c-un braţ de spini ţăranul şi le-astupă,
pe cînd în struguri bruna faţă iese,

22 decît pe unde el întîi, eu după,
intră Virgil pe-un gang şi, călători
pe-alt drum, de-acum lăsarăm sfînta trupă.

25 Sanleo-l urci, la Noli te cobori,
şi pînă-n vîrf Bismantova e lină
s-o sui pe jos, ci-aici aveai să zbori

28 cu iuţi aripi, zic eu, cu goana plină
a marelui meu dor, de-acela dus
ce-mi da speranţă şi-mi făcea lumină.

31 Urcam pe scocul ruptei stînci în sus,
că de-ambii săi pereţi avînd strîmtoare
şi-avînd genunchiu-n locul mîinii pus.

34 Pe nalta culme-a rîpei suitoare
ajunşi apoi, pe-un liber brîu ce-avea:
„— Maestre, am zis, ce drum s-alegem oare?“

37 „— De-acum la vale nici un pas, zicea,
şi, pîn-om da de vrunul care ştie,
mereu cîştigă-ţi munte-n urma mea.“

---

19 Spărturi mai mari în gardul său] Mai mare-o gaură-ntr-un g⟨ard⟩ *A* / Spărtura-n gardul său *B* // **23—24** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

Io duca mio, ed io appresso, soli,
come da noi la schiera si partine. //

24 *Iniţial, în loc de* de-acum lăsarăm sfînta trupă *fusese scris, probabil,* suindu-ne Virgil şi eu. / de-acum lăsarăm sfînta *A* // **25** *Scris:* San Leo. // **27** s-o sui] şi poţi s-o urci *A* // **29** de-acela dus] dus de-acel *A* // **31** în sus] astfel *A* // **32** *Iniţial, în loc de* că *fusese scris* şi, *iar în loc de* avînd, aveam. // **33** în coate şi-n genu⟨nchi⟩ urcam prin el *A* // **34** *Iniţial, în loc de* culme *fusese scris* rîp⟨ă⟩. // **35** avea] sale *A* // **37** zicea] vale *A* // **39** cîştigă-ţi munte] cîştigă-ţi cale *A* //

40 Dar vîrf avea, ce nu putea să-mi fie
văzut, şi-urcuş aşa peziş, cum ai
în sfert de cerc spre centru-o mijlocie.

43 Eram trudit cînd astfel cuvîntai:
„— Te-ntoarce, tată drag, şi mă priveşte,
că mor pe-aici, de nu te-nduri să stai!"

46 „— Tu numai pîn-aici te mai trudeşte."
Şi-un brîu, ceva mai sus, ca semn mi-l puse,
ce-ntregul deal pe-aici îl ocoleşte.

49 Aşa-mboldit de vorbele ce-mi spuse,
trudit m-am tras pe brînci în urma lui
şi-n urm-apoi sub tălpi şi-acesta-mi fuse.

52 Şezu aici şi el, şi eu şezui,
întorşi spre zori, pe-unde-am suit pe cale,
că-n urmă-şi a privi e drag oricui.

55 Privii dintîi spre-al mării mal în vale,
spre soare-apoi, şi-am stat uimit văzînd
la stînga mea cărarea roţii sale.

58 Virgil a cunoscut miratu-mi gînd,
cum stau privind că Febus vrea s-apuce,
pe-o cale dintre noi şi nord intrînd,

40—42 *Cf. Dante:*

Lo sommo er'alto che vincea la vista,
e la costa superba più assai
che da mezzo quadrante a centro lista. //

41 ai] tai *A* // **51** şi-n urm-apoi sub tălpi] şi-apoi sub tălpi A_1 / şi-acesta] şi-ăst brîu A_2 // **53** pe-unde-am suit] pe drumul urcării *B* // **56** *Inițial, în loc de* uimit *fusese scris* mi⟨rat⟩. // **57** cărarea] cărării *A* // **58** a cunoscut] simți de tot *A* // **58—60** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

Ben s'avvide il poeta ch'io stava
stupido tutto al carro della luce,
ove tra noi e Aquilone intrava. //

59 s-apuce] Duce *A* //

61 şi-a zis aşa: „— Cînd Castor şi Poluce
ar fi-nsoţind pe cer oglinda care
şi jos şi sus lumina şi-o conduce,

64 cu mult mai mult vecin cu Ursa-Mare
vedere-ai roşul zodiac pe lume,
de n-ai ieşi din vechea sa cărare.

67 De vrei să vezi, apoi, aceasta cum e,
închipuie-ţi că muntele Sion
şi-acest de-aici stau pe pămînt şi-anume

70 aşa că au un singur orizon,
dar două hemisfere; lunga stradă,
cea arsă cu-al său car de Faeton,

73 ăst deal pe-o parte-ar trebui s-o vadă
şi pe-alta celălalt, de iai aminte
şi clar tu judeci ce-am adus dovadă."

76 „— Ei, da, maestre, clar mai înainte
nicicînd nu-mi fu aşa ce-acum discern
şi ce-mi părea dincolo de-a mea minte,

79 căci cercul mediu-al cercului supern,
numit *equator* de-una dintre arte,
ce stă-ntre nord şi sud fixat etern,

---

75 şi jud⟨eci⟩ *A* / *În partea finală a versului fusese scris, înainte de copierea formei actuale, cuvîntul* dovadă. // **76—77**

Ei, da, nicicînd maestre, m⟨ai⟩ nainte
nu fuse-atît de ⟨...............⟩ *B* //

79 *Cf. Dante:* che'l mezzo cerchio, del moto superno. // **80** *Cf. Dante:* che si chiama Equatore in alcun' arte. //

82 ne stă, din cauza care-o spui, departe
atît spre nord, pe cît de la evrei
se vede-ndepărtat spre calda parte.

85 Dar vreau să ştiu, maestre-al meu, de vrei,
cît drum mai e? Căci suie-a coastei frunte
mai sus decît s-o văd cu ochii mei."

88 Iar el: „— E grea, atare-i acest munte,
urcarea-ntîi, ci-atît cît urci omoară
şi truda-n om, mai lesne ca s-o-nfrunte.

91 Cînd calea-ţi va părea aşa de-uşoară,
încît urcarea fi-va pentru tine
cum e pe-un rîu al luntrei ce scoboară,

94 atunci vei fi la ţinta căii-n fine
şi-acolo vei afla şi-odihna dată.
Nu-ţi spui mai mult, dar astea le ştiu bine."

97 Dar nu-i fu vorba-ntreagă terminată
şi-un glas vecin: „— Dar poate vei avea
nevoie pîn-atunci să şezi vrodată!"

100 Ne-ntoarse-această voce-acum spre ea,
şi-n stînga-ne văzurăm o pietroaie,
ce-ntîi nici eu şi nici el n-o vedea.

---

83 *Inițial:* spre nord atîta pe cît de la evrei. // **87** *Inițial, în loc de* **văd** *fusese scris* vezi. // **96** astea le ştiu bine] ştiu acest⟨e⟩a bine *B* // **97** nu-i fu *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* / *Inițial, în loc de* -ntreagă *fusese scris* lui a⟨...⟩. // **98** vei avea] ca să ai *B* // **100** Ne-ntoarse-atunci spre el vorbitul grai *B* / Ne-ntoarse] întorşi de- *A* // **102** nici eu şi nici el n-o vedea] nici el, nici eu n-observa *B* //

103 Am mers la ea și-n dosul stîncii-o droaie
de duhuri sta, supt umbra ei, trîntită,
cum face-un om cînd multă lene-l moaie.

106 Din ele-o umbră, ce-mi părea trudită,
ședea și,-avînd genunchii-mbrățișați,
ținea-ntre-aceștia fața ghemuită.

109 „— O, dulce tată, dintre-acești culcați
privește, am zis, pe cel mai leneș, care
să juri că ei cu lenea-s cununați!"

112 S-a-ntors și ne-a privit mai cu-ndemnare,
dar nu mai sus de șold, așa-ntr-un fel,
și-mi zise-apoi: „— Tu du-te, că ești tare!"

115 Atunci l-am cunoscut și, puțintel
deși pe-ai mei plămîni truda stăpînă,
ea nu m-opri să nu mă duc la el.

118 Cînd fui aproape, abia mai sus de mînă
nălțîndu-și ochii,-a zis: „— Văzuși tu cum,
pe stînga, Feb teleaga lui și-o mînă?"

---

103 stîncii *este scris marginal dreapta pentru a înlocui pe* ei, *anulat în text.* / stînci⟨i⟩ *(anulat)* -o *A* // **108** ghemuită] -ndesuită *A* // **109** *După* O *este scris și anulat* uite. // **111** *Inițial, în loc de* să juri *fusese scris* să crezi / *În loc de* ei *este scris, din greșeală,* el. // **112** *Pe marginea de jos a filei, sub* mai cu-ndemnare, *este scris* dar ridicare. // **113** *Inițial, în loc de* șold, așa-ntr-un fel *fusese scris* șolduri ridică. / Mai sus de coapse fața nu-i făcu *A* // **113—114** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **114** „— Tu du-te, că ești] „— Sui tu *(inițial:* Tu sui*)*, că tu ești B_1 / „— Tu du-te] „— Mergi tu B_2 // **115** Memoria mea atunci îl cunoscu *A* // **116** Și-oricît suflării truda *A* / *Inițial, în loc de* plămîni *fusese scris* stăp⟨înă⟩. // **117** *Inițial, în loc de* ea *fusese scris* de. // **118** *Inițial, în loc de* Cînd fui aproape *fusese scris* Nălțîndu-și ochii. / Cînd fui aproape, abia] Nălțîndu-și ochii abia A_1 / Cînd fui aproape A_2 // **119** *Inițial, în loc de* nălțîndu-și ochii,-a zis *fusese scris, probabil,* mi-a zis: „— Văzuși tu ⟨. . .⟩. //

121 Cuvîntu-i scurt și-al feții leneș drum
mi-aduseră puțin surîs pe buză,
și-am zis: „— Belacqua, nu te plîng de-acum,

124 dar spune-mi tu ce lene-așa de-ursuză
te-a prins aici? Îți faci tu-ndătinatul
tabiet al tău? Aștepți vro călăuză?“

127 Iar el: „— Ei, frate, ce mi-e bun urcatul,
căci tot nu m-ar lăsa la prag divinul
portar să intru spre-a-mi spăla păcatul;

130 căci are întîi să-mi facă-n jur seninul
atîtea roți ca-n viața mea trecută,
căci pînă-n moarte-am tot împins suspinul.

133 Și-o rugă pîn-atunci de nu-mi ajută,
ieșind din inimi dragi Celui-de-Sus,
ce poate-a mea, cea-n ceruri neplăcută?“

136 Virgil era plecat și,-urcînd, mi-a spus:
„— Pornește-acum! Vezi, soarele e-n focul
de-amiazi pe cer și,-n marginea de-apus,

139 al nopții-amurg acopere Marocul.“

---

122 mi-aduseră puțin surîs] mi-au pus puțin surîs *A*, mi-au încrețit puțin surîs *B* // **130** *Inițial, în loc de* căci are întîi *fusese scris, probabil* să-mi facă-ntîi. / Căci are-întîi să<...>-n jur <...> *A* / *Marginal dreapta este scris* V. Ch. // **130—132** *Cf. Dante:*

Prima convien che tanto il ciel m'aggiri
di fuor da essa, quanto fece in vita,
perch'io indugiai al fine i buon sospiri. //

136 Virgil era plecat] Virgil îns-a plecat *A* // **138** de-amiazi pe-al nostru cer și,-n cel de-apus *B* // **139** al nopții-amurg] pulpana nopții A_1, piciorul <...> A_2.

CÎNTUL V

Lăsînd acele umbre și plecînd,
urmam deci urma dulcelui meu duce,
cînd, dindărăt, cu mîna arătînd,

un duh: „— Ia vezi, că parcă nu străluce
lumina-n stînga celui de desupt
și ca și-un viu el pare-a se conduce!“

Cînd m-am întors, văzui că ne-ntrerupt
fixat eram de-a lor căutătură
eu, eu și jos al zilei luciu rupt.

Atunci Virgil: „— Ce gînd nebun te fură,
încît și-urcării-acum zăbavă-ți face?
De-acești de-aici ce-ți pasă ce-și murmură?

Urmează-mă, iar ei șoptească-n pace!
Fii tare ca un turn ce nu-și clătește
coroana-n vînt, de-ar bate-oricum îi place.

Căci omu-n care-a pururi se gonește
un gînd pe-alt gînd, delungă ținta lui,
căci unu pe-altu-n fugă se slăbește.“

---

2 *Inițial, în loc de* deci *fusese scris* pe. // 6 el *este pus între paranteze rotunde.* / și *A* //

19 Eu ce puteam, decît că: „Viu!“ să spui?
Și-am spus și-acel obraz puțin avîndu-l
ce-adese face demn să ierți oricui.

22 Pe munte-n acest timp, încunjurîndu-l,
venea spre noi, puțin mai sus, popor
cîntînd un *Miserere*-n cor, cu rîndul.

25 Dar, cînd văzură că eu pui zăvor
luminii cu-al meu trup, schimbară glasul
și-un lung și sarbăd „O!“ fu cîntul lor.

28 Iar doi din ei își și-ntețiră pasul
spre noi, spre-a ne-ntreba, ca o solie:
„— În care cerc vi-e dat aici popasul?“

31 Virgil atunci: „— Vă-ntoarceți și le fie
acestea celor ce-au rămas știute:
că-n trup acesta-i om în carne vie.

34 Din cauza umbrei lui, de-au stat umplute
de-uimire așa, atît mai am de spus:
Onoare-i dați, căci poate să v-ajute!“

---

21 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf.* *Dante:* che fa l'uom di perdon tal volta degno. // **22** acest timp] ăst răstimp *A* // **23** spre noi *este scris deasupra rîndului pentru a corecta forma inițială a versului:* venea, puțin mai sus de noi, popor. // **24** pe rînd un *Miserere*-n cor cîntîndu-l B_1 / Cîntînd B_2 / *Miserere* A_1 / cu rîndul] cîntîndu-l A_2 // **26** schimbară glasul] mutîndu-și glasul *B* // **27** Un lung *A* / În lung și sarbăd „O!“ *B* // **29** spre-a ne-ntreba, ca o solie] să-n-ntrebe-n formă de solie *B* // **31** și le fie] și să știe *A* / *Inițial, în loc de* le *fusese scris* vă. // **32** acestea celor ce-au rămas] celor ce v-au [illegible] *A* // *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf.* [illegible] ritrare a color che vi mandaro. // **34** *Inițial:* De-au stat, din [illegible] umbrei lui, umplute. // **36** Onoare-i dați] Să-i dea respect *B* //

37 Eu n-am văzut mai iuţi nici meteorii
s-aprindă-n faptul serii-a bolţii slavă,
nici soarele topind în august norii,

40 cum ei au curs la deal fără zăbavă
şi cum, ajunşi, porniră-n jos poporul
cum făr' de frîne cură-n cîmp o stavă.

43 „— Sînt mulţi aceşti ce vin acum cu zorul,
vorbi Virgil, şi toţi cu vro rugare,
deci mergi încet şi-ascultă-le-n mers dorul."

46 „— O, tu, acel ce spre fericea stare
te duci cu trupul ce din mamă-l ai,
strigau venind, fă-ţi grabei alinare

49 să vezi de nu cunoşti pe vreunul, vai,
spre-a duce despre el în lume ştire!
De ce tot mergi mereu? De ce nu stai?

52 Noi toţi murirăm moarte-ntru cumplire
şi pînă-n moarte-am tot făcut păcate
şi-atunci ne-a luminat cereasc-albire,

55 încît, căindu-ne,-am ieşit iertate
din viaţa noastr,-amici cu Dumnezeu,
ce-acum prin dorul de-a-l vedea ne bate."

58 „— Oricît vă tot privesc, răspunsei eu,
nu pot să vă cunosc. Dar, de vă place
să fac, aleşi părtaşi, ce pot să vreu,

---

37 *Iniţial:* Mai iuţi eu n-am văzut nici meteorii. // **39** *Iniţial, în loc de* nici *fusese scris* şi. / *Marginal dreapta este scris* V.M. // **41** porniră-n jos] cum şi porni *A* / Cum ei şi-ntreg *B* // **51** De ce tot mergi mereu?] Ah, Doamne, ce tot mergi? *A* // **60** *Iniţial, în loc de* ce *fusese scris* să. //

61 vorbiți și vreu să fac, pe sfînta pace
pe care, alergînd din sfere-n sfere,
s-o cat ăst duce ce-l urmez mă face."

64 Iar unul a-nceput: „— În buna-ți vrere
noi credem toți, chiar fără jurăminte,
de n-o fi poate-un caz să n-ai putere.

67 Eu unul deci, a toți mai înainte,
de-i mai vedea tu țara dintre statul
lui Carlo și Romagna, ai aminte,

70 te rog, și-n Fano fă-mi atît cu sfatul,
că doar prin rugi ei poarta-mi vor deschide,
să-mi pot spăla cumplit ce-l am păcatul.

73 De-acolo fui, dar rănile perfide,
ce scurser-al meu sînge-n care-am stat,
îmi fură date-n țări antenoride,

76 în cari eu mă credeam că-s mai vegheat.
Un d'Esti mi-o făcu-ntr-o ură care
mai mult-a fost decît îi fu iertat.

79 Spre Mira însă de cătam scăpare,
ajuns de ei la Oriac cînd fui,
aș fi și-acum la cei ce au suflare.

82 Fugii spre bălți și-aci-ncurcat căzui
în trestii și nămol și, desfăcută,
în lac, de sînge, viața mi-o văzui."

---

66 un caz] așa *A* // **68** D⟨...⟩ provincia *A* // **74** *Inițial, în loc de* fui *fusese scris* sînt. // **75** *Inițial, în loc de* -n *fusese scris* am. // **78** îi fu] a fost *A* // **80** Cînd eu *A* //

85 Şi-alt duh apoi: „— Cum vrei să-ţi vezi umplută
dorinţa ce te-a-mpins pe dealul sfînt,
cu buna mil-a mea tu mi-o ajută.

88 Din Montefeltre-am fost, Buonconte sînt;
Giovanna şi-alţii grija nu mi-o poartă,
de-aceea-mi port eu ochii-aci-n pămînt."

91 „— Dar ce-ntîmplare, am zis, sau care soartă
te-a dus departe-atît de Campaldin,
că nu ştim unde-ţi zace haina moartă?"

94 „— Oh, zise el, din jos de Casentin
o gîrlă e şi-Archiano e chemată,
din sus de schit născută-n Apenin.

97 Spre locul unde-i cu-Arno măritată,
fugii pe jos, însîngerînd pămîntul
cu ce-mi scurgea străpunsa beregată.

100 Aci-mi perdui vederea, iar cuvîntul
din urmă al Maicei nume-mi fu şi-apoi
acolo gol lăsatu-mi-am veşmîntul.

103 Eu spui ce-i adevăr, tu-l du-ntre voi:
m-a prins un înger, îns-al tău, inferne,
strigă spre cel din cer: «Tu mă despoi!

85—87 *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:*

Poi disse un altro: „Deh, se quel disio
si compia che ti tragge all'alto monte,
con buona pietate aiuta il mio! //

87 Pe-a mea *A* // **88** *Scris:* Montrafeltre. // **93** Ca *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:* che non si seppe mai tua sepultura? // **98—100** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care uneşte cele trei versuri este scris* Mari⟨a⟩. // **101** din urmă al Maicei nume-mi fu] cu-al Maicii nume-l terminai *A* //

106 Ai dus, din el ce-avea dintre eterne,
răpindu-mi-l c-o biat-oftare bună,
dar celeilalte-altfel îi voi aşterne!»

109 Tu bine ştii-n văzduhuri cum s-adună
vaporii uzi ce-n ploi se-ntorc de-ndată,
ce-urcînd ajung în frigul de sub lună:

112 deci vrerea rea ce numai rău-l cată
unind şi minte, vînt şi fum stîrni
cu-a sa putere firii sale dată.

115 Şi-n faptul serii văile-nvăli
din Pratomagno pînă-n jugul mare
cu nori şi ceru-aşa-l acoperi,

118 că-n apă s-a topit întreaga zare,
iar cîtă ploaie nu putu s-o-nghită
pămîntu-n el, prin văi cătă scăpare

121 şi-apoi, cu alţi torenţi mai mari unită,
căzu-n regalul rîu cu-atîta hui,
că n-a mai fost vrun chip de-a fi oprită.

106—108 *Cf. Dante:*

Tu ne me porti di costui l'etterno
per una lacrimetta che'l mi toglie,
ma io farò dell'altro altro governo. //

111 ce-urcînd] ce-ajung *A* // **113** cu mintea sa şi vînt *A* // **114—123** *Versurile, omise iniţial, sînt scrise pe contrapagină.* // **114** cu-a sa putere] cu mintea sa *B* // **116** *Scris:* Protomagno. // **116—117** *Cf. Dante:*

da Pratomagno al gran giogo coperse
di nebbia; e'l ciel di sopra fece intento. //

117 acoperi] zvîrcoli *B* //

Află-nghețatu-mi trup la gura lui
umflatul Archian și-n Arn' mă-mpinse
și crucea-mi desfăcu care-o făcui

pe piept, atunci cînd zbuciumul mă-nvinse;
purtat pe fundul lui apoi, curînd
întreg în prada-i de nămol mă-ncinse!"

„— Ah, cînd tu-n lume vei fi-ntors, și cînd
vei fi-ntrămat gustînd călătoria,
vorbi acestui duh, alt duh urmînd,

vorbește și de mine-atunci! Sînt Pia,
îmi dete Siena trup, Maremma moarte:
o știe-aceasta cel ce-n cununia

cea nou-a mea inelul vru să-mi poarte."

---

127 zbuciumul *este scris marginal dreapta cu semn de introducere în text în loc de* vaiul meu. // **128** Și-apoi *A* // **130** cînd tu-n lume vei fi-ntors] cînd vei fi tu-n lume-ntors *A* // **131** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* e riposato della lunga via.

CÎNTUL VI

1 Cînd sparg un joc de zar, cel ce-a pierdut
rămîne trist și-aruncă singur ținte
și trist repetă cum ar fi făcut;

4 cu celălalt merg toți, care-nainte
și care-n urma lui, și, dîndu-i coate,
din lături altul îi aduce-aminte.

7 El nu stă-n loc, ci-ascult-ale lor toate,
iar cui îi dă se mîntuie de el
și scapă de-mbulziș astfel cît poate.

10 Așa-ntorceam eu fața-n desu-acel
popor sosit, spre toți de lîngă mine,
și-așa, prin promisiuni, scăpam la fel.

13 Și pe-aretinul cel de mîni haine
ucis, de Ghino Tacc', aci-l văzui
și-acel ce-n goană se-necă-n rovine.

---

3 probînd cum trebuia să fi făcut *A* // **9** *Versul, omis inițial, este scris pe contrapagină.* // **10—11** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

> Tal era io in quella turba spessa,
> volgendo a loro, e qua e là, la faccia. //

11 Sosit *este scris deasupra rîndului pentru a corecta o lacună inițială de transcriere.* / sosit *A* //

16 Era şi-acel pisan, din cauza cui
Marzucc' cel bun aşa de demn păruse
şi mîni tindea spre cer, în plînsul lui,

19 Novell', şi d'Orso, ca şi-acel ce fuse
prin pizme şi-ură dat peririi pradă,
dar nu prin vina proprie, cum îmi spuse.

22 Eu zic de Della Brossa, deci să vadă
stăpîna din Brabant, cît timp e vie,
ca nu-ntr-o turmă mult mai rea să cadă.

25 Iar, cînd fui liber de-umbrele cari mie
astfel mi se rugau, spre-a fi-n putinţă
prin ruga mea mai iute-n cer să vie,

28 am zis: „— Tu-mi pari că negi cu stăruinţă,
tu, facla mea,-ntr-un text al tău că poate
să schimbe-o rug-a cerului sentinţă;

31 dar asta e ce-o cer acestea toate.
Sperează ei zădarnic aşadară,
ori spusa ta eu n-o-nţelesei, poate?"

---

17 *Versul din textul de bază:* păru Marzucc' cel bun aşa de tare *a fost modificat, pentru rimă, cu ajutorul variantelor* demn păru *şi* păruse *notate în A. / Cf. Dante:* che fe parer lo buon Mazucco forte. // **19** *Iniţial, în loc de* ca *fusese scris* şi. // **20** Cum] precum *A* // **24** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **26—27** *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire. / Cf. Dante:*

quell'ombre che pregar pur ch'altri prieghi,
sì che s'avacci lor divenir sante. //

27 *Iniţial:* mai iute-n cer prin ruga mea să vie. // **29** *Iniţial, în loc de* facla *fusese scris* fala. // **30** *Versul din textul de bază* · să schimbi prin rug-a cerului sentinţă *a fost modificat, pentru sens, cu ajutorul variantei* o rug- *notată în A.* // **33** eu n-o-nţelesei] Mi-e ne-nţeleasă *A* //

34 Răspunse el: „— Scriptura mea e clară
și nici nu sper-aceștia nebunește,
de judeci drept, nu cum ar fi să pară.

37 Dreptatea cea de veci nu se clintește,
că umple-n clip-o dragoste-nfocată
ce-acestor înși pe-ncet li se-mplinește.

40 Iar, unde-am spus acel cuvînt odată,
nu se spășea prin rugă nici o vină,
căci ruga sta de cer îndepărtată.

43 Dar nu te-opri pe-o chestie-așa de fină,
de nu te-ndeamn-acea conducatrice
ce dă-ntre minte și-adevăr lumină.

46 Eu nu știu de-nțelegi, zic de Beatrice.
Pe culmea ăstui munte-acolo sus
vedea-o-vei senină și ferice.“

49 „— Să ne grăbim, deci, duce-al meu, am spus,
căci nu mai sînt trudit ca mai nainte,
și iată dă și-n umbre-al serii-apus.“

52 „— Vom merge azi, răspunse-al meu părinte,
atîta cît ți-e scris să te ridici,
dar altfel lucrul e, nu cum ți-e aminte.

---

37 Dreptatea cea de veci nu] Căci al dreptății vîrf nu *B* / clintește] **zdrobește** *A* // **41** *Inițial, în loc de* nu se spăsea *fuseseră scrise alte* ***cuvinte,*** *șterse apoi cu guma.* // **43** pe-o chestie] la chestie *A* // **47—48** ***Marginal*** *dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante :*

tu la vedrai di sopra, in su la vetta
di questo monte, ridere e felice. //

48 senină și] în zîmbetu-i *A* // **54** *Inițial, în loc de* dar *fusese scris* căci ***în loc de*** cum, nu. / dar *A* //

55 Căci pîn-atunci vedea-vei, tot de-aici,
venind pe cel ce după deal dispare
şi-aşa că raza-i n-o s-o mai despici.

58 Vezi colo îns-un duh, stînd singur, care
spre noi acum priveşte cu-aţintire:
ne-o spune-acesta pe-unde-avem cărare."

61 Ne-am dus la el. Cu ce despreţuire
ăst duh lombard şi cît de mîndru sta,
mişcînd încet onesta lui privire!

64 El nu ne-a zis nimic, ci ne lăsa
s-urmăm în mers, ci-al nostru mers urmîndu-l.
cum face-un leu, cînd stă-n odihna sa.

67 Virgil se duse-aproape-atunci, rugîndu-l
să-i spuie-un drum pe unde urci mai bine,
ci,-al său răspuns el nu-ntrebării dîndu-l,

70 de viaţă ne-ntrebă, de ţară-n fine.
„— Din Mantua . . .", -nceput-a aşadară,
iar umbra-ntreagă, concentrată-n sine,

73 grăbitu-s-a, de unde-a stat, să sară
şi: „— Mantovane, a zis, eu sînt Sordell'".
Şi unul p-altu-atunci se-mbrăţişară.

---

60 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* quella ne'nsegnerà la via piú tosta. // **62** *Iniţial, în loc de* cît de mîndru *fusese scris* ce mîndrie. / mîndru] nobil *A* // **64** el lung *A* // **65** în mers *sînt puse între paranteze rotunde.* // **68** *Iniţial, în loc de* urci *fusese scris* -am urca. // **71** V[ezi] *A* // **72** Virgil adîncit, iar duhul(!)-ntreg scufuns *A* // **74** Şi „— Mantovane, a zis] şi-a zis: „— Eşti mantov⟨an⟩ *A* //

76 Oh, slujnico Italie, trist ospel
și navă-n viscol, ce-și pierdu pilotul,
nu doamnă de provincii, ci bordel!

79 Acel prea nobil duh, cum fu cu totul
grăbit, la singur sfîntul nume-al țării,
să-și strîngă-n brațe-astfel compatriotul!

82 Și-acum trăiesc în focul dezbinării
cei vii ai tăi, mîncîndu-se cîinește,
cîți au un șanț și-un zid al apărării.

85 Ai mării țărmi, nemernico,-i privește
în jurul tău și caut-apoi în tine,
de-ai vrun partid ce-n liniște trăiește!

88 Dar ce-ți făcu-mpăratul ție bine
că-ți dete frîu, cînd gol e locul șelii?
căci făr' de el, n-ar fi așa rușine.

91 Ah, neam ce-ar trebui și-orînduielii
să-i fii supus și-n șea să lași cezarul,
de știi ce-ți scrie domnu-n evanghelii!

94 Nu-ți vezi turbat zburdîndu-ți armăsarul,
căci n-ai știut din pinteni să-l strunești,
cînd frîu-n mîni ți-l dete-odată harul.

97 Germane-Albert, tu, cel ce-l părăsești,
că-l vezi nebun în furia lui drăcească,
în loc să-i sari în șea să-l stăpînești,

---

77 și navă-n viscol] și-n vifor navă *B* // 81 *Inițial, în loc de* astfel *fusese scris* așa. // 84 un șanț și-un zid *A* // 85 Privește-n jur ce-ai mării țărmi închid A_1 / Nemernico A_2 // 87 de ai trăind în pace vrun partid *A* // 98 drăcească] cadă *B* //

100 din stele cadă furie cerească
pe capul tău, și nouă și deplină,
încît al tău urmaș să se-ngrozească,

103 căci printr-a ta și-a tatălui tău vină,
ținuți dincolo prin nesaț, procleții,
ne stă pustie-a regnului grădină.

106 Hai, vezi Montecchi tăi și Cappelleții
și-ai tăi Monalzi, o, tu nepăsătorul,
pe-aceia triști și-n drum pe-aceștia, bieții!

109 Hai, vezi, cumplite, cum îți sug poporul
baronii tăi și curm-a lor păcate
și vezi cît de vegheat ți-e Santafiorul!

112 Hai, vezi cum Roma ta, plîngînd, se zbate
și zi și noapte,-o văduvă săracă:
„De ce nu ești cu mine,-o, tu,-mpărate!"

115 Hai, vezi cum se iubesc ai tăi! Și, dacă
pierduși de noi de tot compătimirea,
rușine propria faim-atunci să-ți facă!

118 De pot să-ntreb, tu, cel ce răstignirea
în lume-o suferiși, supreme Joi,
sînt ochii drepți ai tăi întorși airea,

---

100 cerească] vadă *B* // **103** printr-] dintr- *B* // **103—105**] *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*

ch'avete tu e'l tuo padre sofferto,
per cupidigia di constà distretti,
che'l giardin dello'mperio sia diserto. //

105 *Inițial, în loc de* ne *fusese scris* ce. // **106** *Scris:* Capuleții. // **107** *Inițial, în loc de* Monalzi *fusese scris* Monaldi. // **112—114**, **115—116** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă.* // **117** rușine propria faim-] Hai, vezi ce propria faim- *A / Marginal dreapta este notat un semn de scoatere. / Cf. Dante:* a vergognar ti vien della tua fama. //

121 ori poate pregătești tu lucruri noi
în vecinicul tău sfat, spre-al nostru bine,
departe-adînc și ne-nțeles de noi?

124 Căci toate-ale Italiei țări sînt pline
de domni tirani și orișice lichea
ce intră-n vrun partid Marcel devine!

127 Tu poți fi fără griji, Florența mea,
căci nu te poate-atinge-atare-acuză,
căci neamul tău e just și-i just ce vrea.

130 Mulți au dreptatea-n ei și-o țin sub spuză
spre-a nu veni la arc în chip nebun,
ci-ai tăi o au în guri! Și, de refuză

133 să puie-un umăr mulți la greu comun,
poporul tău, sărind grăbit, răspunde,
chiar nechemat, la greu: „Ba eu mi-l pun!"

136 Fă-ți albe zile deci, căci ai de unde,
și-averi ai tu, și pace, și măsură;
de-i drept ce zic, vin vremi și n-or ascunde.

139 Atena, vai, și Sparta, cari făcură
vestite legi și-atîta de civile,
ce slabă minte-n bunul trai avură

142 cu tine-n rînd, căci astfel de suptile
măsuri tu țeși, că, ce-n octomvrie legi,
n-ajunge-a sta-n noiemvrie zece zile.

---

129 căci ești în toate de părerea mea *A* // **133** *Inițial, în loc de* sărind *fusese scris* gr⟨ăbit⟩. //

145 De cînd ții minte, cît amar de legi
tu n-ai schimbat, și datini, și guverne,
și banii tăi, și-a tale membre-ntregi.

148 Dar, minte dacă ai și poți discerne,
vedea-te-vei la fel cu-acel bolnav
ce, negăsind odihnă-n chin pe perne,

151 se-ntoarce-ades spre-a nu-i părea grozav.

---

149 la fel cu-acel bolnav] cu-acel b⟨olnav⟩ la fel *A* // **151** *Scris, din greșeală,* adese. / spre-a nu-i părea grozav] spre-a mai scăpa de el *A*.

CÎNTUL VII

1 A lor oneste-onoruri și senine,
cînd fură-n rînd de trei ori repetate,
Sordel s-a tras zicînd: „— Și-acum, voi cine?“

4 „— Pe cînd erau nedemni cei morți să cate
această coastă, ca spre cer să suie,
de-August îmi fură oasele-ngropate.

7 Eu sînt Virgil, iar cerul al meu nu e
printr-alt păcat decît că nu crezui.“
Așa-ncepu măestrul meu să spuie.

10 Precum acel ce vede-n fața lui
deodat-un fapt ce-l umple de mirare,
crezînd și nu, zicînd ba e, ba nu-i,

13 Sordel, plecîndu-și ochii,-a stat atare.
Venind apoi, l-a-mbrățișat umil
pe unde-un prunc s-agață de-omul mare.

16 „— Oh, glorie-ntre latini, al cărui stil
dovezi, ce poate-al nostru grai, ne dete,
și-a țării mele-onoare-n veac, Virgil!

19 Ce grație-ori merit vru să mi te-arete?
Și spune-mi tu, de-s demn de-al tău cuvînt,
de vii din iad, din care cerc, poete?"

22 „— Prin toate-ale durerii cercuri sînt
venit aici, a zis, și fac aceste
mînat de-o doamnă din imperiul sfînt.

25 Și nu făcînd, ci nefăcînd îmi este
pierdut ce tu dorești, supremul bine,
de care eu tîrziu am prins de veste.

28 Un loc e-n iad și-o noapte făr' de fine
ni-l face trist, nu cazna, și-ntristați
noi nu-n urlări ne plîngem, ci-n suspine.

31 Acolo stau cu pruncii cei curați,
pe care-i duse moartea mai nainte
de-a fi de culpa-ntregii lumi spălați;

34 acolo-s cei ce n-au știut trei sfinte
virtuți, trăind, dar pe-altele, pe toate,
lipsiți de-orice păcat, le-avur-aminte.

37 Dar dă-ne-un semn, de știi și de se poate,
la locul de-unde propriul purgator
își ia-nceput, ce drum mai scurt ne-ar scoate?"

20—24 *Marginal dreapta, lîngă o linie care unește versurile, este scris:* M. Chiț⟨u⟩. // **22—24** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

„Per tutt'i cerchi del dolente regno,
rispuose lui, son io di qua venuto:
virtù del ciel mi mosse, e con lei vegno. //

24 *Forma versului din textul de bază:* mînat de-o doamnă ⟨...⟩ din locul sfînt, *a fost modificată, pentru respectarea metrului, cu ajutorul variantei* imperiu⟨l⟩, *notată în A.* // **29** *Inițial, în loc de* ni-l *fusese scris* îl. / trist] amar *A* // **39** ar *a fost adăugat ulterior deasupra rîndului.* //

40 „— N-avem aici anume loc. Cum vor,
şi-n sus, şi-n jur, oricine poate trece;
cît pot să merg, îţi stau conducător.

43 Dar vezi că ziua-ncepe să se plece,
iar noaptea-n sus nu poţi sui, deci cată
s-aflaţi un loc mai bun spre-a o petrece.

46 La dreapta-ne sînt umbre-aici îndată;
de vrei, te duc la ele şi-i avea
plăcere-a şti ce soartă le e dată.“

49 „— Dar cum, a fost răspunsul, dac-ar vrea
să suie-n duh, e, poate, că nu-l lasă
altcineva sau e că n-ar putea?“

52 Văzui în ţărn-o linie cum apasă
cu degetul şi: „— Ziua dac-apune,
nu poţi să treci nici dunga asta trasă,

55 dar nu c-alt lucru piedecă ne-ar pune
decît negroarea nopţii-a ne sui,
că-n vrerea noastr-orice puteri răpune.

58 Poţi noaptea-n jos să mergi cît ai voi,
poţi coastei face-ocol, dar e-n orbie,
cît timp ni-e sub picioare-ascunsa zi.“

61 Virgil, ca şi cuprins de-uimire vie,
răspunse-atunci: „— Deci du-ne unde-ai spus
că starea-n loc plăcut-o să ne fie“.

40—42 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **41 Şi-n sus, şi-n jos, oricine**] Şi-n sus, şi-n jos, aceşti de-aici *B* / *Cf. Dante:* **licito m'e andar suso ed intorno.** // **48** ce soartă] şi-ursita *A* // **57 că-n vrerea**] căci ea voinţii *A* // **58** să mergi] poţi rătăci *A* // **58—60** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **59** ocol, dar e-n orbie] **ocoluri** în pustie B_1 / orbie B_2 //

64 Puţină cale noi de-aci ne-am dus,
cînd şi văzui că dealul se desface
făcînd o vale ca şi-n lume sus.

67 „— Vom merge-acolo unde coasta face
din sine-un sîn, a zis, şi noul soare
vom sta să-l aşteptăm acolo-n pace."

70 Era-ntre clin şi oblu-o cotitoare
potecă-n vale, ce ne duse-n locul
în care-al văii limb aproape moare.

73 Curat argint şi aur roş ca focul,
smarald în clipa cînd îl frîngi, seninul
eben lucios, şi purpura, şi cocul

76 învinse-ar fi rămas acolea-n plinul
de flori şi ierburi sîn cu strălucirea,
precum de-al său mai-mult e-nvins puţinul.

79 Nu numai c-a depins acolo firea,
ci-a mii de-odoruri o dulcoare rară
fac dulce-amestec neştiut airea.

82 Şi duhuri, ce pe pajişti s-aşezară,
cîntau aci *Salve Regina*-n cor,
pe cari din deal nu le vedeai de-afară.

85 Sordel, al nostru-aici conducător:
„— Cît timp puţinul soare n-o să cadă,
nu-mi cereţi să vă duc în valea lor.

---

74 clipa cînd îl frîngi] clipa frîngerii,-ori *A* // **81** airea *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* vi facea uno incognito e indistinto. // **88** *Iniţial, în loc de* aci *fusese scris* S⟨alve⟩. //

Mai bine-ale lor fețe-o să se vadă
și-a lor mișcări aici, pe culme stînd,
decît fiind cu dînșii-ntr-o grămadă.

Acel ce șade cel mai sus, părînd
c-ar fi negles ce-avea să făptuiască
și vezi că nici nu cîntă cu-alții-n rînd,

Rudolf a fost și-ar fi putut s-oprească
Italia de-a peri de răni, de care
tîrziu va fi alt braț s-o lecuiască.

Vecinul său, ce-l mîngîie, cum pare,
domni pămîntu-acelor văi ce drum
prin Molda-n Elba-și fac, prin Elba-n mare,

și-i Ottokar, mai bun ca prunc de cum
e fiu-i Venceslau, de barbă plinul,
ce-n lene și-n desfrîu se-ngrașe-acum.

Și-acel Născior, ce pare, cu vecinul
cel blînd la chip, în foarte intim sfat,
muri fugind și desflorîndu-și crinul.

Vezi cum își bate pieptul, desperat,
și vezi pe celălalt, ce,-oftînd fierbinte,
din palme-obrajilor făcut-a pat:

sînt ciumei Franței socru și părinte
și-au inimi triste-așa de-amar durute
de viața lui cea rea și făr' de minte.

---

92 *Cf. Dante:* d'aver negletto ciò che far dovea. // **100** *Scris:* Otocar. // **102** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **104** *Inițial, în loc de* chip *fusese scris* cap. / în foarte intim] că stă de tainic *A* // **111** *Inițial, în loc de primul* de *fusese scris* căci. / de viața lui cea rea] că-i știu mișelul trai *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* e quindi viene il duol che sì li lancia. //

112 Iar cel cu membre-aşa de mari părute,
ce cîntă-n rînd cu cel cu mare nas,
fu-ncins cu brîu-a tot ce e virtute.

115 Şi, rege după el de-ar fi rămas
acel flăcău ce-n dosul lui se vede,
virtutea s-ar fi scurs din vas în vas,

118 cum nu poţi spune de-alt al său erede,
căci Frideric şi Iacob au azi ţară,
dar ce-i mai bun nici unul nu posede.

121 Umana probitate creşte rară
pe crengi în sus, căci vrea să fie-astfel
acel ce-o dă, ca lui să i se ceară.

124 Şi Cîrnului şi şi-altui Petru,-acel
de care plînge-Apuglia şi Provanţa,
aceste-ocări li se cuvin la fel.

127 Aci-ntre pom şi germene-i distanţa
cît e-ntre Margarita şi Beatrice
cu soţul lor şi, cu-al ei soţ, Constanţa.

130 Pe-al Angliei rege-al traiului simplice,
Enric, deoparte stînd, priviţi-l voi;
el fu-n vlăstare-o plantă mai ferice.

133 Iar cel ce şade mult mai jos, apoi,
privind spre ceruri, Wilhelm e, marchezul,
de-al cui cu-alexandrinii lung război

136 şi Montferratu-i trist şi Canavezul."

---

121 creşte rară] o afli arsă *A* // **122** pe crengi în sus] crescînd p crengi *A* // **135** de *a fost adăugat ulterior*.

CÎNTUL VIII

Era pe timpul care-aduce dor
și inima-n vîslași de jale-o frînge,
în ziua cînd le-au zis „drum bun“ ai lor,

cînd sufletu-ntr-un nou hagiu să strînge
cînd cînt-un clopot dulce-n depărtare,
ce-a zilei moarte-acolo parc-o plînge,

cînd eu simții c-auzul îmi dispare
și-un duh văzui nălțîndu-se-ntre ele,
făcînd cu mîna semn ca de-ascultare.

Și,-unite palme ridicînd spre stele,
privea spre răsărit, ca și zicînd,
spre Dumnezeu: „Ce-mi pasă de-alte cele!“

„Te lucis ante“, așa de dulci sunînd,
încît simțeam din simțuri că mă scoate,
cuvinte-a spus cucernice, și,-n rînd

1—6 *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește versurile, este scris* **V.M.** // **2** frînge] strînge *A* // **4** nou *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* / strînge] frînge *A* // **5—6**

cînd el departe-aude-un clopot care,
cîntîndu-i, parcă a zilei ⟨........⟩ *B* //

6 **ce-a** zilei moarte-acolo parc-] cîntînd de parcă a zilei moarte *A* // **12** Dumnezeu] Cel Etern *A* // **13** așa de dulci] dulce-astfel *A* // **14** **cîntar**-un imn *A* / *Inițial, în loc de* din *fusese scris* c⟨ă⟩. //

16 cu el, şi dulce şi devote toate,
cîntară-ntregul imn pînă la fine,
cu ochii-ntorşi spre vecinicele roate.

19 Fixează-ţi ochii pe-adevăr, creştine,
aici, căci văl aşa de fin îi pui,
că lesne-o să străvezi prin el, ştiu bine.

22 Pe-acel gentil popor deci îl văzui
privind în sus şi, ca şi-n aşteptare,
umil şi palid în tăcerea lui,

25 şi-apoi doi îngeri din adînca zare
văzui venind, cu spăzi, de foc făcute,
dar fără vîrf şi tîmpe fiecare.

28 Aveau, ca foile de-acum născute,
vestmînt ce-n urmă-le juca-n uşorul
susur domol, de verzi aripi bătute.

31 Deasupra noastr-oprindu-şi unul zborul,
mai jos pe mal dincolo-al doilea stete,
aşa că sta-ntre dînşii-acum poporul.

34 Eu clar văzut-am blondele lor plete,
ci-n ochi mi-aduse faţa lor orbie,
cum tot preamultul poate-un simţ să-mbete.

---

16 *Iniţial, în loc de* cu *fusese scris* şi. / devote] cucernic *A* // **25—26**

şi-apoi ieşind doi îngeri şi din zare
de 〈.........................〉 *B* //

27 *Cf. Dante:* tronche e private delle punte sue. // **28** *Iniţial, versul avea forma* Şi verzi ca frunzele de-acum născute, *ştearsă apoi cu guma.* // **30** *Iniţial:* susur de verzi aripi, domol bătute-. / făcut de verzi *A* // **32** dincolo] dincoa e *A* //

„— Spre-a ne păzi de-un șarpe ce-o să vie
aci-n curînd, Maria ni-i aduce,
⟨de paza văii-acestea să ne fie.⟩“

Eu, neștiind ce drum avea s-apuce,
privii în jur și, rece ca un sloi,
m-am strîns în dosul dulcelui meu duce.

„Acum vom scobori, ne-a zis apoi,
să stăm de vorbă cu-acea gloată sfîntă,
căci drag lor le va fi a fi cu voi.“

Trei pași, cred eu, și-am fost la cei ce cîntă
și-un duh văzui care, părînd c-ar vrea
a ști de-s eu, privea la mine țîntă.

Era pe-un timp cînd zarea se-nnegrea,
dar nu-ntr-atît spre-a nu cunoaște bine
ce-n ochi de-ntîi nelimpede părea.

Și-am mers spre el, iar el veni spre mine.
„— Că nu te-aflai, o, cît de mult îmi place,
cu răii-n iad, o, demne jude Nine!“

Salutul demn nici eu, nici el nu-l tace;
și-apoi: „— De cînd sosiși, îmi zise el,
sub munte-aici, pe-a mării-ntinsă pace?“

37—39 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

„Ambo vegnon del grembo di Maria,
disse Sordello, a guardia della valle,
per lo serpente che verrà vie via.“

39 *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din A.* / să ne fie *A* // **42** m-am strîns în dosul] m-am strîns de tot de *A* // **44** *Inițial, în loc de* să *fusese scris* Sord⟨el⟩. / *Cf. Dante:* tra le grandi ombre, e parleremo ad esse. // **45** drag lor le va fi] fi-le-va plăcut *A* / *Primul* fi *a fost adăugat ulterior.* // **48** *Inițial, în loc de* a *fusese scris* să. //

58 „— O, de-azi din zori, prin tristul loc, și-astfel
c-această viaț-a mea tot prima este
și-așa-mi cîștig pe-a doua cu-acest zel.“

61 De-abia mi-au auzit cum spui aceste
Sordel și Nin și-ados făcură saltul
ce-l face-un om de-o spaimă făr' de veste.

64 Se-ntoarse unul spre Virgil, iar altul
spre-un duh ce-aici ședea și: „— Sus, Conrad,
să vezi ce-a vrut din mila sa Prea-naltul!“

67 Iar mie-apoi: „Pe-acel al grației grad
ce-l datorești tu celui ce ne-ascunde
«de ce»-ul prim, ca-n veci să n-aibă vad,

70 ajuns dincolo de-ale mării unde,
să-i spui să nalțe rugi a mea Giovanna
la cel ce-oricînd curaților răspunde.

73 Nu cred că-n piept mai poartă mă-sa rana,
de cînd schimbat-a albul văl al ei,
pe care-odată l-ar mai vrea, sărmana!

76 Exemplu clar din ea tu poți să iei,
cînd nu-l ațîți mereu cu ochii-ori gura,
cît ține-un foc al dragostii-n femei.

79 Dar nu-i va pune mîndră sepultura
năpîrca din Milan, ce-adun-oștiri,
cum i-ar fi pus cocoșul din Gallura.“

---

59 c-această viaț-a mea] că viața mea de-acum *A* // **63** ce-l] cum *A* // **80** *Scris:* ce-adună oștiri. //

82 A zis şi-n timpu-acestei tînguiri,
vedeam pe faţă-i stampa rîvnei care
dă drept cîntar ⟨onestelor⟩ porniri.

85 Eu, lacom, tot spre cer priveam, spre-o zare
pe unde-au aştrii cel mai lin ocol,
cum mai vecin de-o osie roata-l are.

88 Şi-a zis Virgil: „— Ce caţi tu sus în gol?"
Iar eu: „— Trei sfinte-acelea flăcărele
ce-aprinseră dincoace-ntregul pol".

91 Iar el: „— Sînt jos, dincolo, patru stele
pe cari le-ocheai în zori, de licur pline,
şi-acestea suie-acum unde-au fost ele".

94 Pe cînd vorbea, l-a tras Sordel spre sine,
zicînd, şi-a-ntins şi mîna ca s-arete:
„— Vezi colo, vezi duşmanul cum ne vine!"

97 Şi-un şarpe,-n partea făr' de parapete
a strîmtei văi, precum, de n-am greşală,
fu cel ce Evei tristul fruct îl dete,

100 venea prin flori şi ierbi, spurcata bală,
şi-ades, cu capu-ntors, el dosul lui
lingîndu-şi-l, ca bestia cînd se spală.

82—84 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

Cosi dicea, segnato della stampa,
nel suo aspetto, di quel dritto zelo
che misuratamente in core avvampa. //

84 *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu* onestelor, *notat în A.* // **87** osie roata] osie-o r⟨oată⟩ *A* // **88** *Scris:* cauţi. // **92** de licur pline] pline flăcări *A* / *Iniţial, în loc de* licur *fusese scris* licăr. // **98** acum] -n cer *A* // **101** dosul lui] spinarea lui *A* / *Iniţial, în loc de* lui *fusese scris un alt cuvînt, acum indescifrabil.* // **102** lingîndu-şi-l] lingîndu- ⟨...⟩ adese A_1, lingîndu-şi-o A_2 //

103 Eu n-am văzut, deci nici nu pot să spui
vulturii-acei cerești cum se mișcară,
dar pe-amîndoi mișcîndu-se-i văzui.

106 Simțind aripi cum aeru-l separă,
fugi năpîrca și îngerii-n senin,
cu zbor egal, la post veniră iară.

109 Dar duhul ce veni chemat de Nin,
el nu-nceta fixat să mă privească
mereu, în tot acel asalt divin.

112 „— Făclia ce te duce-n sus găsească
destulă ceară-n vrere-ți, spre-a putea
ca pînă-n smalț pe culme să-ți lucească!

115 Din Val di Magr-ori din vecini cu ea,
să-mi spui, de știi, vo veste-adevărată,
căci mare-acolo fui în viața mea.

118 Conrado Malaspina fui odată,
nu cel bătrîn, ci-urmaș, și-a mea cea vie
de-ai mei iubire-o fac aici curată."

121 „— O, zisei eu, a voastră seniorie
eu n-o cunosc, ci-n Europa oare
e vrundeva vrun om să nu vi-o știe?

---

111 mereu, în tot acel asalt] în tot decursu-acelui act *A* / *Inițial, în loc de* mereu *fusese scris* mă. / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **112—114** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

„Se la lucerna che ti mena in alto
truovi nel tuo arbitrio tanta cera
quant'è mestiere infino al sommo smalto." //

118 Eu fui C⟨onrado⟩ *A* // **119** nepot, nu *A* / *Inițial, în loc de* urmaș, și-a mea cea vie *fusese scrisă o altă variantă, ștearsă apoi cu guma.* // **122** *Inițial, în loc de* n-o *fusese scris* nu. // **123** om *este scris deasupra rîndului.* //

124 A casei voastre faimă şi onoare
dă ştiri de voi şi ţara voastr-oricui,
încît ajunse-o pildă-ntre popoare.

127 Şi-ţi jur, şi-aşa s-ajung unde mă sui,
că al vostru neam păstreaz-onoare-ntregii
virtuţi şi-a spăzii ca şi-a pungii lui.

130 Îi dă natura şi-uzul privilegii
încît, pe răul drum oricîţi să plece,
el merge drept, urînd călcarea legii."

133 „— Deci mergi şi-n şapte dăţi nici nu va trece
să doarmă Feb în patul ce-l supune
subt labe-ntreg şi-ntreg e sub Berbece,

136 şi-aceast-a ta curtean-opiniune
cu mult mai mare cui se va-ntări
în capul tău decît cum alţii-ar spune,

139 justiţia-n mers de nu se va opri."

133—134

Iar Feb să doarmă nu va trece
de şapte întreg sub labe al cerului *A*. //

137 se va-ntări] va fi-ntărită *A* // **139** nu *este scris deasupra rîndului.* /
opri] oprită *A*.

CÎNTUL IX

1 ⟨În dulcele său pat lăsînd iubitul,
amanta lui Titon, cel vechi așa,
albind la orizont tot răsăritul,⟩

4 de pietre scumpe fruntea ei lucea,
tocmite-n chipul friguroasei fiare
a cărei coadă, cînd lovește,-i rea.

7 Iar noaptea două stări, cum ea le are,
făcuse,-urcînd spre locul unde stam,
și-aripi acum pleca spre-a treia stare,

10 cînd eu, ce încă aveam ce-mi dete-Adam,
căzui de somn, ca cel ce nu mai poate,
pe iarba unde-aceștia cinci eram.

13 În ceasul, deci, cînd rîndunica scoate
jălitu-i plîns spre-a zorilor lumină,
aminte-avînd întîiu-i bocet, poate,

---

1 concubina *B* // **1—3** *În textul de bază fiind scris doar versul* 1 : Acum amanta lui Titon anticul, *am reprodus terțina din D.* / *Cf. Dante:*

La concubina di Titone antico
già s'imbiancava al balco d'oriente,
fuor delle braccia del suo dolce amico. /

În pat acum lăsî⟨n⟩d pe iubitul
T⟨iton⟩ cel vechi amanta ⟨........⟩,
cu dulci colori pe poală-i răs⟨ăritul⟩ *A* //

8 lumina *B* //

16 cînd mintea-n noi e mult mai peregrină
din carnea ei şi mai negînditoare,
şi-a ei vedenie-aproape e divină,

19 părea că-n vis eu văd, plutind în soare,
cu pene de-aur un vultur, ce-n zbor
cu-ntinse-aripi stă gata să scoboare;

22 părea că este-acolo unde-n nor
peri, lăsîndu-şi soţii, Ganimede,
cînd smuls el fu şi dus în sfîntul cor.

25 Gîndeam: „El stă pe-aci, aşa se vede,
din simplu obicei, căci poate-alt loc
de-a fi prădat de el nedemn îl crede".

28 Păru apoi că-n larg rotitu-i joc,
cumplit căzînd ca fulgerul, mă prinse
şi-n sus cu el mă duse pînă-n foc

31 şi parc-aici şi eu şi el s-aprinse.
Şi-atît m-ardea închipuitu-acel
pojar de sus, că somnul meu se stinse.

34 Nu cred c-Ahil s-a deşteptat altfel,
rotind în jur priviri ce-nmărmurise
de-atîta loc străin pe lîngă el,

37 cînd mamă-sa lui Chiron i-l răpise
şi-l duse-n Schiros, adormit pe braţă,
de unde-n urmă-l scoase-apoi Ulise,

---

18 *Cf. Dante:* alle sue vision quasi è divina. // **24** cînd dus el fu-un supremul consistor. *A* //

40 cum eu mă deşteptai, cînd, de pe faţă
perindu-mi somnul,-ngălbinii deodată,
ca omul cînd de-o mare spaimă-ngheaţă.

43 Văzui cu mine singur pe-al meu tată,
de două ceasuri soarele-n tărie
şi-n larg spre mare faţa mea-nturnată.

46 ⟨„— N-ai nici o grijă şi ştiut să-ţi fie
că-n bun loc stăm, vorbi conducătorul,
deci nu scădea, ci-ncinge-a ta tărie!⟩

49 Ajungi acum să vezi şi purgatorul.
Vezi largul zid ce-n jur îl cercuieşte,
iar unde pare rupt îi stă zăvorul.

52 Pe cînd al zilei fapt de-abia mijeşte,
iar sufletu-ţi durmea-n el, pe cîmpia
pe care-atîta floare-o-mpodobeşte,

55 venind, o doamn-a zis: « Eu sînt Lucia.
Să iau pe-acest ce doarme să mă laşi,
să-i fac mai lesne-astfel călătoria. »

---

46 teamă *A* // **46—48, 49—51** ***Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă.*** // **46—48** ***Terţina, incompletă în textul de bază:***

„— N-ai nici o grijă, că eşti bine-adus.
Fă-ţi inimă, vorbi conducătorul
⟨.........................⟩,

este reprodusă din D. / ***Cf. Dante:***

„— Non aver tema“, disse il mio segnore;
„fatti sicur, ché noi semo a buon punto:
non stringer, ma rallarga ogni vigore. //

53 ***Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.*** / ***Versul din textul de bază:*** iar sufletu-ţi dormea-ntru el, pe cîmpia ***a fost modificat pentru respectarea metrului.*** // **53—54** ***Cf. Dante:***

quando l'anima tua dentro dormia
sovra li fiori ond'è là giù adorno. //

Cei trei la umbre-n vale sînt rămași.
Ea te-a luat și, zi cum se făcuse,
în sus veni, iar eu pe-ai dînsei pași.

Și-aici te-a pus, dar mai întîi îmi spuse
cu mîndrii ochi de-această sfîntă-ntrare
și-apoi și ea ‹și› somnul tău se duse."

Cum prinde-un om în dubiu-mbărbătare
și schimbă-n siguranță frica lui,
cînd verdele-adevăr în față-l are,

așa și eu, iar, cînd văzu că nu-i
în mine spaimă, cel ce-mi vru tot bine
porni pe deal și-am prins și eu să sui.

Tu bine vezi cum eu înalț, creștine,
materia mea, să nu te mire dară
că pui și duh mai mult ca s-o sprijine.

Și,-așa suind, eram unde de-afară,
‹ce-ntîi și-ntîi o scorbură părea,›
cum este-n zid firida ce-l separă,

văzui că-i poartă, și că stau supt ea
trei scări de trei colori deosebite
și-avînd portar ce mut încă stătea.

---

59 Și-așa ea te-a luat și, zi cînd fuse *A* // **60** venii în sus, urmîndu-i sfinții ‹pași› *B* // **63** *Al doilea* și, *omis la transcrierea textului de bază, a fost reprodus din D.* // **64** Cum prinde-un om în dubiu] Cum prinde-n preget omul *A* // **67** *Inițial, în loc de* iar *fusese scris* și. // **72** că pui ca sprijin m‹ult› m‹ai› m‹ult› *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* non ti maravigliar s'io la rincalzo. // **73—75** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **74** *Versul din textul de bază:* aceea ce dintîi o scorbură părea, *a fost înlocuit, pentru respectarea metrului, cu varianta notată în A.* // **75** *Inițial, în loc de* -l *fusese scris* -o. // **76** *Inițial, în loc de* că-i *și de* și că stau *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* / văzui că-i poart-acum și că stau sub ‹ea› *A* // **78** ce mut încă] ce mut în prag *B* //

79 Şi, tot mai larg privirile-mi ţintite
pe el, văzui că şade-n capul scării
c-un chip aşa că ele-mi fur-orbite.

82 C-o spadă-n mîni, în felul apărării,
ce-atari lucori lăsa-n priviri să-mi pice,
c-ades le-ntoarsei oarbe-n largul zării.

85 „— Voi doi de jos, aşa-ncepu a zice,
ce vreţi şi cine-i cel ce v-a condus?
Vegheaţi ca drumu-n sus să nu vă strice!"

88 „— Cunoscătoare-a ce-i pe-aici, de sus
venind, o doamnă, zise-al meu părinte,
de-această poartă chiar acum ne-a spus."

91 „— Spre bine paşii ducă-vi-i nainte!
vorbi din nou acel gentil portar.
Păşiţi acum pe-a noastre trepte sfinte!"

Spre ele-am mers; şi prima ca de var
era din piatră lucie, curată
şi lins-aşa că mă reda cum par;

97 ca purpura, dar mai întunecată,
din piatr-,a doua, aspră şi bătrînă,
şi-n lat şi-n lung în multe părţi crăpată;

---

79 larg privirile-mi] largi priviri avînd *A* // **81** c-un chip aşa] c-o faţ-astfel *A* // **82** C-o spadă] Şi-o spadă *A* / *Marginal dreapta este notat un semn plus.* / *Cf. Dante:* e una spada nuda avea in mano. // **82—84, 85—86** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă lîngă care este notat un semn de scoatere.* // **83** -mi *este scris deasupra rîndului.* // **85** *Iniţial, în loc de* Voi *fusese scris* O. // **97** dar mai întunecată] m⟨ult⟩ m⟨ai⟩ înnoptată *A* //

100 și-a treia apoi, a ambelor stăpînă,
părea porfir cu-așa coloare nouă
ca sîngele ce-acum zvîcni din vînă.

103 Pe-aceasta deci cu tălpile-amîndouă
sta sfîntul sol, șezînd pe-un prag cum nu e
mai plin de licur clarul strop de rouă.

106 Văzînd că buna vrere-a mea mă suie,
Virgil îmi dete-ndemn: „— Acum tu lui
smerit să-i ceri ca poarta s-o descuie".

109 La sfintele-i picioare m-așternui,
cerîndu-i mila porților deschise,
ci-n piept dintîi de trei ori mă bătui.

112 El șapte „P" pe frunte-atunci îmi scrise
cu-al săbii vîrf și-apoi: „— Pe dealul sfînt
tu vezi de-nchide-aceste răni", îmi zise.

115 Culoare de cenușe,-ori de pămînt
ce-l sapi uscat avea a lui hlamidă;
și două chei a scos de sub veșmînt,

118 de-argint și de-aur, dînd ca să deschidă
cu alba-ntîi, cu-a doua-apoi, la fel
și-așa-mpăcat-a inima-mi avidă.

121 „— Cînd una dintre chei, ne zise el,
⟨o lesne-umblare-n broasca porții-o neagă,⟩
rămîne-atunci închis acest tunel.

---

100 *Inițial:* a treia apoi și-a ambelor stăpînă. / Și-a treia apoi] apoi a treia *A* // **101** cu-așa] și-avînd *A* // **102** *Inițial, în loc de* vînă *fusese scris* mînă. // **110** deschise] cum zise *A* // **114** tu vezi de-acestea răni să-ți fie-nchis⟨e⟩ *B* / *Inițial, în loc de* de *fusese scris* să. // **115** Avea ca de *A* // **116** coloare-a sa *A* // **122** *Versul, incomplet în textul de bază:* nu merge-ușor ⟨...⟩ neagă, *este reprodus din B.* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* che non si volga dritta per la toppa. //

124 Mai scumpă-i una, ci-alta cere-o-ntreagă
ştiinţă şi-artă a celui ce-o-nvîrteşte,
fiindcă nodul numai ea-l dezleagă.

127 Cînd Petru mi le-a dat, a zis: « Greşeşte
mai bine cui descui, decît la scară
să ţii popor ce mila ţi-o cerşeşte. »"

130 Şi-mpinse-acele uşi, cînd loc ne dară.
„— Intraţi, ne-a zis, ci-aveţi de grijă bine,
că,-n urmă-ţi de te uiţi, te-ntorci afară."

133 Şi, cînd pe cardeni se-nvîrtiră-n fine
acele două-aripi la poarta sacră,
de fier, şi tari, şi-adînc de vuiet pline,

136 nici n-a gemut Tarpea, nici mai acră
n-a fost aşa, văzînd cum îi dispare
Metell' cel bun, lăsînd-o-n bunuri macră.

139 Spre primul cînd mă-ntoarsei cu-ncordare
şi parc-a fost *Te Deum* ce-au cîntat
şi-un dulce glas s-amesteca-n cîntare.

142 Şi, ce-auzeam, în mine-a deşteptat
o stare-aşa precum ţi-e simţămîntul
cînd voci şi-organe cînt-amestecat

145 şi-acum auzi, şi-acum n-auzi cuvîntul.

---

124 *Forma versului din textul de bază:* Mai scumpă-i una, însă cere-o-ntreagă, *a fost modificată, pentru respectarea sensului, cu ajutorul variantei, notate în A:* ci-alta cere. // **125** *Pentru a respecta metrul versului, am eliminat, dintre* arta *şi* acelui *pasajul* a doua. // **136** *Scris:* Tarpeia. / nici n-a gemut Tarpea, nici] Tarpea nici gemu şi nici *A* // **136—138** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

non rugghiò sí né si mostrò sí acra
Tarpea, come tolto le fu il buono
Metello, per che poi rimasse macra.

CÎNTUL X

Cînd fui intrat deci și pe poarta care
rămîne-nchisă prin iubire rea,
căci strîmbul drum ca drept atunci îți pare,

cu zgomot auzii cum ne-o-nchidea.
Acum, de m-aș fi-ntors s-o văd, creștine,
ce scuze-aș fi avut la vina mea?

Suiam pe-un drum ce-n cotituri se ține,
prin strîmtul scoc din stînca despicată,
la fel c-un val ce fuge și revine.

„— Puțin aici de-atenție-acum ne cată
s-uzăm, a zis Virgil, mereu spre-a fi
și-aici, și-aici de partea undulată."

Dar lucru-acesta pașii ni-i rări,
așa că mai curînd știrbita lună
ajunse-n patul ei spre-a s-odihni

decît noi doi din strîmta văgăună.
Dar, cînd am fost deasupra-n rotogol,
în locu-n care muntele s-adună,

---

2 *Inițial:* iubirea. // **3** drum ca, *omise la copiere, sînt scrise marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **4** -nchidea] -ncuia *A* // **10** Puțin acolea să uzăm ne cată *A* // **11** de ast-a *A* //

19 eu prea trudit, și despre-al nostr-ocol
nesiguri ambii, stetem pe-o cîmpie
cum nu-i pustiu să aib-un drum mai gol.

22 Din malul de-unde golu-i face ie
la nalta coastă-ntruna suitoare,
de trei ori cît un om putea să fie.

25 Şi, cît am dat vederii-aripi să zboare
prin cerc la dreapta și la stînga mea,
la fel părea întreaga-ncingătoare,

28 ⟨dar și văzui, pe cînd pe dînsa nici
n-am fost făcut vrun pas, că rîpa-i lată,
ce n-avea nici un drept „urcuș" să-i zici,⟩

31 era de-o albă marmură și-ornată
cu-atari sculpturi că nu vrun Policlet,
ci-ar fi rămas chiar firea rușinată.

34 Trimisul cel ce-aduse-acel decret,
prin care-a multor veacuri plînsă pace
deschise cerul cel de mult secret,

22—23 *Cf. Dante:*

Dalla sua sponda ove confina il vano,
al piè dell'alta ripa che pur sale. //

22—27 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **24** putea de 3 *A* / părea-ntreit cît e un om *B* // **28—30** *Terțina, incompletă în textul de bază:*

dar, pîn-a nici nu face-un pas pe ea,
văzui de-ajuns că ⟨................⟩
ce nici un drept de-a fi urcuș n-avea

este reprodusă din B_1. / *Cf. Dante:*

Là su non eran mossi i piè nostri anco,
quand'io conobbi quella ripa intorno
che dritto di salita aveva manco. //

28 aici B_2 // **30** să-i zici *A* // **31** *Inițial, în loc de* o albă marmură *fusese scris* piatră albă. // **33** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **36** *Inițial, în loc de* cel mult secret *fusese scris* dup-un lung [pecet?]. / cel de mult secret *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* ch'aperse il ciel del suo lungo divieto. //

în faţă-ne apăru şi-aşa verace
scobit şi-atît de dulci mişcări avea,
că nu părea să fie-un chip ce tace.

Să juri că zice *Ave!*, căci stetea
în faţă ea, ⟨ce-avut-a harul cheii⟩
iubirei cei de veci spre-a-i descuia

⟨.............................⟩
asemeni cerii-al său sigil purtîndu-l,
aceste vorbe: „*Ecce-ancilla Dei.*"

„— Nu-ţi pune numai într-un loc tot gîndul!"
vorbi Virgil; iar eu, pe partea lui,
în care-avem noi inimile,-avîndu-l,

privii şi mai departe şi văzui,
pe partea-n care-aveam pe-al meu părinte
⟨era acel ce-mi ajută să sui,⟩

---

37 şi-aşa verace] scobit vera⟨ce⟩ *A* // **40** *Iniţial, în loc de* căci *fusese scris* şi. // **41** *Versul din textul de bază:* în faţă ea, cui cheia-i fuse dată, *a fost modificat, pentru a respecta rima, cu varianta notată în A:* ce-avut-a harul cheii. // **43** *Versul lipseşte din textul de bază.* // **43—45** *Cf. Dante:*

e avea in atto impressa esta favella
„*Ecce ancilla Dei*", propriamente
comme figura in cera si suggella. //

44 asemeni cerii-al său sigil] cum ceara-n ea sigilul său A_1 / *Iniţial, în loc de* purtîndu-l *fusese scris* avîndu-l. / purtîndu-l] pus A_2 // **47** pe partea] mergeam la dreapta *B* // **48** în care-au inima cei vii *B* // **49—51** *Marginal dreapta, lîngă o linie care uneşte versurile terţinei, este scris:* V. M. Chiţu. / *Cf. Dante:*

Perch'i' mi mossi col viso, e vedea
di retro da Maria, da quella costa
onde m'era colui che mi movea. //

[illegible] în urma Maicii sfinte *A* // **51** *Versul, incomplet în textul de bază:* şi ⟨...⟩, *este reprodus din D.* //

52 scobită-n piatră altă-ntîmplăminte;
și, vrînd mai clară-n ochi să mi s-arate,
trecui pe lîngă maistru mai nainte.

55 Erau aici în marmură săpate
un car cu boi și-ntr-însul arca sfîntă
și cum oficiul, necerut, te bate

58 și multă gloată-n șapte coruri frîntă,
cîntînd așa, că simțurile mele:
„nu cîntă“, unul și-altul zise: „cîntă“.

61 Și-al jertfei fum îl arătau acele
sculpturi așa, că ochii mei și nasul
cu „nu“ și „da“ gîlceavă-avea-ntre ele.

64 Și-umilul David, precedîndu-și vasul
cel sfînt, mai mult și mai puțin de-as'dată
decît un rege,-n salt avîndu-și pasul

67 și poala-n brîu, iar la un geam, mirată,
privea Melhola <la el> din palat
ca și-o femeie tristă și-ofensată.

70 Trecui și mai nainte de-unde-am stat,
să văd de-aproape-alt chip pe-acel perete,
ce-albea după Melhola-nfățișat.

52—54 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **56** *Inițial, în loc de* un *și* cu *fusese scris* și. // **57** necerut] neiertat *B* // **61** îl arătau] văzut era-n *A* // **64—65** *Inițial, în locul celor două versuri fusese scris alt text, șters apoi cu guma.* // **66** -n salt avîndu-și] avînd în salturi *A*. // **68** *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu varianta notată în* A_1. / de sus A_2 // **70—72** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește versurile terținei, este scris* V.M. // **71** părete] arete *A* //

73 Înalta glorie-n faţă-aici îmi stete,
a prinţului roman, valoarea cui
izbîndă mare lui Grigorie-i dete.

76 Eu de-mpăratul, de Traian vă spui,
şi-o văduvă-ntr-un plîns amar, şi-al gurii
şi-al ochilor, s-a prins de frîul lui.

79 Vuia tot cîmpu-n goana călcăturii,
de roibi şi-oşteni, şi-n vînt, peste cesar,
stindarde de-aur îşi mişcau vulturii.

82 Şi biata, ea-ntre-atîţi, plîngînd amar:
„Răzbună-mi, doamne, dup-a ta putere,
pe fiul mort, să nu plîng în zădar!"

85 El da răspuns: „Aşteapt-acum, muiere,
pe cînd mă-ntorc". Iar ea: „Stăpîne bune,"
ca cel ⟨ce⟩ n-are-astîmpăr în durere,

88 „dar dacă nu te-ntorci?" „O să-l răzbune
urmaşul meu." Iar ea: „Al altui bine
ce-ţi este bun, cînd uiţi pe-al tău?" Şi-i spune

91 Traian: „Fii mîngîiată! Se cuvine
să fac ce-mi ceri, acum, şi nu apoi,
dreptatea vrea şi mila mă reţine."

94 Acel ce-n veci nu vede lucruri noi
aceste vorbe le-a sculptat văzute,
dar nou ni-e nouă, căci nu-l vezi la noi.

---

73 stete] perete *A* // **75** dete *A* // **78** fugarul *A* // **82** Şi biata, ea-ntre-atîţi] Şi-aci-ntr-atîţia ea *A* // **84** *Iniţial, în loc de* mort *fusese scris* meu. / în zadar *A* // **96** dar nouă nou *A* //

97 Pe cînd mă desfătam privind plăcute
imagini de smerenie-atît de mare,
mai dragi, știind de cine-au fost făcute:

100 „— Dincoace, iat-un stol acum apare,
vorbi Virgil, ci-atîta vin de grei!
Ne-or spune-aceștia pe-unde-avem cărare."

103 Și,-atenți să vadă-ntruna ochii mei
tot nouă stări, și-n ele-avînd plăcere,
n-au fost tîrzii în zborul lor spre ei.

106 N-aș vrea să simți, creștine, vro scădere
în bunul tău propus, de-auzi ce plată
drept, vai, greșelii Dumnezeu ne cere.

109 Tu nu căta spre-al caznei chip, ci cată
urmarea ei, căci, orice-ar fi să fie,
nu poate-ntrece marea judecată.

112 Și-așa-ncepui: „— Nu oameni par să vie
spre noi acolo, dulce tat-al meu,
dar nu știu ce-s, așa sînt prins de-orbie".

115 El zise-atunci: „— Martiriul lor cel greu
pe care-l au așa-i îngenunchează,
că-ntîi și-ntîi m-am îndoit și eu.

---

99 știind] cînd știi *A* // **102** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* questi ne'nvieranno alli alti gradi. // **106** *Inițial, în loc de* să *fusese scris* creș⟨tine⟩. // **109—111** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

Non attender la forma del martire,
pensa la succession; pensa ch'al peggio,
oltre la gran sentenza non può ire. //

Dar fix priveşte-acum şi-i cercetează
cum vin purtînd pietroaie-n spate puse
şi-acum şi vezi cum fiecare-oftează."

Vai, bieţi creştini trufaşi, făpturi răpuse,
cari, orbi de ochii minţii noastre, vrem
la ţel s-ajungem pe cărări opuse,

voi nu vedeţi că numai viermi sîntem,
născuţi spre-a deveni cereştii fluturi
ce zboară slabi la judele suprem?

Ce-umblaţi fuduli prin nalte-aşa ţinuturi,
o, voi, insecte încă nedepline
ca viermii-acei rămaşi întru-nceputuri?

Precum balcoane-ori streşini să sprijine,
ca stîlp, un chip de om vezi cîteodată,
cum strînşi genunchii el la piept îi ţine,

de-l vezi tu simţi durere-adevărată
de chinu-nchipuit din el, atare
stîrcire-aici aceşti căzniţi arată.

Drept e că, după piatra mic-ori mare,
erau stîrciţi puţin, ori mai-de-tot,
dar cel cu cea mai multă-n el răbdare,

plîngînd, parcă zicea: „Eu nu mai pot!"

127—129 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

Di che l'animo vostro in alto galla,
pio siete quasi entomata in difetto,
sí come vermo in cui formazion falla? //

130 Precum ca stîlp balcoane să sp⟨rijine⟩ *B* // **131** Sau streşini vezi *B* // **132** el la piept] către piept *A* // **133** de-l vezi tu simţi durere] se naşte-n om durere *B* // **134** văzui *A*.

CÎNTUL XI

1 „O, tat-al nostru care-n ceruri stai,
nu circumscris, ci prin amor mai mare
de prim-zidiţii ce-mprejur îi ai,

4 puterea şi-al tău nume-l aib-oricare
făptură-n preamăriri, cum se cuvine
spre-a-ţi mulţămi de dulcea ta suflare.

7 Şi vie-ţi pacea-mpărăţiei sfinte,
căci noi, spre-a o găsi, noi nici un spor
n-avem prin noi, cu toat-a noastră minte.

10 Cum jertfă-ţi dă şi-al îngerilor cor
a sa voinţă-n cîntece de-osana,
aşa să-ţi dea şi oamenii pe-a lor.

13 Şi dă-ne şi-azi şi-n orice zile mana
căci făr' de ea-ntr-această grea pustie
noi harul-l căutăm şi-aflăm prihana.

16 Şi, cum iertăm vrun rău ce-o să ne fie
făcut de-alt om, ne iart-orice greşală
şi nu căta spre-a noastră vrednicie.

---

2 prin amor] din amor *C* // **3** ce tu prin primele-ţi efecte-o ai *B* / *Marginal dreapta este scris* V.M. // **4—6** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care uneşte versurile terţinei este scris* V.M. // **6** Părinte *A* / spre *B* // **8** spre-a ei găsire *B* // **11** *Iniţial, în loc de* a *fusese scris* [cu]. //

Virtutea-ne, ce-aşa de-uşor se-nşală,
n-o ispiti cu-acel ce-n rău ne-a tras,
ci scapă-ne de multa lui năvală.

Dar, tată drag, acest din urmă glas
nu-i pentru noi, căci de-asta nu ne doare,
ci pentru-acei ce-n urmă-ne-au rămas."

Şi lor şi nouă-astfel fericitoare,
vin umbrele purtînd povara-n spate
asemeni celei ce-o visezi aoare

şi,-ocol făcînd, au trudele gradate
şi toate plîng pe cea dintîi cunună,
spălînd ce-avură-n lumea lor păcate.

Cînd pentru noi se roag-aci-mpreună
oricînd şi-astfel, dincoace pentru ele
cît pot să fac-acei ce-au vrere bună?

Datori sîntem a le-ajuta să-şi spele
lumescul semn, ca limpezi să ia zborul,
uşoare-n sus, spre vecinicele stele.

„— Descarce-vă de plumb judecătorul
prin mila lui aripile-n curînd,
spre a fi zburace-aşa pecum vi-e dorul!

37—39 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf.* *Dante:*

„Deh, se la giustizia e pietà vi disgrievi
tosto, sí che possiate muover l'ala,
che secondo il disio vostro vi lievi. //

40 Ce drum e cel mai scurt, spre scări mergînd?
Şi, dacă sînt mai multe,-atunci, vezi bine,
vă rog să ne-arătaţi pe cel mai blînd,

43 fiindc-,avînd acest ce e cu mine
tot haina lui Adam cea din născare,
⟨.............................⟩."

46 N-avui putinţ-a şti pe duhul care
răspuns i-a dat la ce-a dorit să-i spuie
acel ce m-aducea pe-aici, ci-atare

49 răspunsu-i fu: „— De-aici departe nu e,
la dreapta, tot pe mal, un drum de-urcat,
pe care poate-uşor şi-un viu să-l suie.

52 De-acest pietroi de n-aş fi-mpiedecat,
ce gîtului trufaş povară-mi zace
şi-mi ţine capu-aşa de-adînc plecat,

55 privire-aş eu pe-acest ce-i viu şi tace
să-l văd, că poate-odată-l cunoscui
şi-a fi de cazna mea durut l-aş face.

---

40 *Marginal dreapta sînt notate două semne de întrebare.* // **40—42** *Cf. Dante :*

> mostrate da qual mano inver la scala
> se va più corto; e se c'è più d'un varco,
> quel ne'nsegnate che men erto cala. //

41 *Iniţial, versul avusese o altă formă, ştearsă acum cu guma.* // **43—44** *Versurile, iniţial omise, sînt scrise pe contrapagină.* // **45** *Versul lipseşte din textul de bază.* / *Cf. Dante :* al montar su, contra sua voglia, è parco. // **46** pe duhul] cine-a fost *A* // **47** i- *a fost adăugat ulterior.* // **49—50**

> ⟨răspunsu-i fu:⟩ „— Veniţi cu noi, că nu e
> departe-n dreapta drumul de urcat *B* //

58 Latin și-al unui prinț din Tosca fui,
Guiglielm' Aldobrandesc' pe tata-l cheamă,
dar nu știu de-i cunoaște-ți faima lui.

61 De vechiu-mi neam și faptele de-aramă
a moșilor fui ăst fel de semeț,
încît, nesocotind obșteasca mamă,

64 aveam pe-oricine atîta-ntru despreț,
că fui ucis, precum în Sienna știe
și-n toată țara ei orice drumeț.

67 Eu sînt Umbert'; nu însă numai mie
mi-a fost spre-amar, ci-a-mpins spre tristul port
pe toți ai mei fîrtați a lor trufie.

70 De-aceea am acest pietroi să-l port,
cît timp în cer mă are domnu-n ură:
ce n-am făcut ca viu o fac ca mort."

73 Eu, vrînd s-ascult, plecai a mea statură
și-atunci un duh, nu cel care-mi vorbise,
s-a-ntors sub piatra ce-i făcea strîmtură,

76 privi, mă cunoscu, pe nume-mi zise,
cu greu ținînd spre mine-un ochi deschis,
cum stam precum atenția mă-ndoise.

79 „— O, zisei eu, nu tu ești Oderis,
a Gubbiei falǎ și-a acelei arte
ce-o cheam-aluminare prin Paris?"

---

59 *Scris:* Guilelm. // **69** a lor] acea *A* // **70** am acest] -mi cat-acest *A* //
72 *Inițial, în loc de* ce *fusese scris* căci. //

82 „— O, frate, a zis, cartoanele ce-mparte
azi Franco Bolognez sînt mult mai bune,
și-i gloria-ntreag-a lui, și-a mea e-n parte.

85 Ce spui, firește, nu puteam eu spune
trăind, din cauza slăbiciunii mele,
spre slava goal-avînd porniri nebune.

88 Și-atari trufii aici au să se spele;
și nici aici n-aș fi, dar în căință
căzui cît timp puteam să mai fac rele.

91 E glorie goal-a omului putință!
Spre vîrf verdeaț-abia i-o vezi și nu e,
de n-o ajung și timpi de nepriință.

94 Crezu,-n pictur-,a fi și Cimabue
stăpîn a tot și-n umbră e rămasă
azi faima lui, de Giotto cel ce suie.

97 Așa și-un Guido celuilalt îi lasă
al limbii-Olimp și poate-i și născut
acel ce pe-ambii-i va goni din casă.

100 Umana faimă-i vîntul ce-a bătut,
venind acum din dos, acum din față,
schimbînd numirea sa după ținut.

103 Vei fi tu mai vestit trecînd din viață
în ani cărunți, decît din carnea vie
ieșind pe cînd te poartă doica-n brață,

---

86 *Marginal dreapta este scris* V.M. // **88** *Inițial, versul avusese o altă formă, ștearsă acum cu guma.* // **91** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Oh, vana gloria dell'umane posse! // **98** *Cf. Dante:* la gloria della lingua; e forse è nato. //

106 în miia de-ani? Un timp în vecinicie
mai scurt decît o clipă-n roata care
din toate-n cer o știm cea mai tîrzie.

109 Toscana-ntreag-urla de-acesta care,
în fața mea, cu greul drum se luptă,
și-n Sienna grijă nimeni azi nu-i are,

112 deși i-a fost stăpîn, pe cînd fu ruptă
în furia ei Florența ⟨ce fusese
sumeaț-atunci,⟩ pe cît e azi coruptă.

115 E faima voastr-al ierbii fir ce-adese
se stinge-așa, c-abia veni și nu-i,
prin raza cui din glii el tînăr iese.“

118 Iar eu: „— Smerenie-n inimă tu-mi pui
făcîndu-mi marea bub-a mea să sece,
dar cine-i cel de care tocmai spui?“

121 „— Salvani Provenzan, și-aci petrece
fiindc-avu, mi-a zis, trufașul țel
ca Sienna-ntreagă-n jugul lui s-o plece.

124 Așa a mers și merge-așa la fel
de cînd e mort. Spre-atare caznă mînă
a fi-ngîmfat de tot prea mult ca el.“

---

111 și-azi grijă-n Sienna nimeni nu-i m⟨ai⟩ are *B* // **113** *Versul din textul de bază:* în furia ei Florența cea semeață, *a fost modificat, pentru respectarea rimei, cu ajutorul variantei notate în A:* ce fusese. // **114** *Forma versului din textul de bază:* atît pe-atunci pe cît e azi coruptă, *a fost modificată, pentru a corespunde versului anterior, cu ajutorul variantei notate în A:* Sumeaț-atunci pe cît e. // **117** *Inițial, în loc de* el tînăr *fusese scris* ea verd⟨e⟩. //

127 Iar eu atunci: „— Dar, dac-un duh ce-amînă
mereu, pînă la moarte,-a se căi,
e-nchis mai jos și nu se urcă pînă

130 nu trece-ntregul timp cît îl trăi,
de nu i-l scad cu ruga muritorii,
așa curînd aici el cum veni?“

133 „— Pe cînd trăia, mi-a zis, mai plin de glorii,
lăsînd, din propria vrere,-orice rușine,
s-a-nfipt în Sienna-n for ca cerșetorii

136 și, ca să-și scoaț-amicul din suspine
și temnița lui Carlo, el aici
cerșea zvîcnindu-i toate-ale lui vine.

139 Nu-ți spui mai mult și-obscur poate că-mi zici,
dar nu mult timp va trece și vecinii
așa-ți vor face-ncît o să-ți explici.

142 Și-ăst fapt l-a smuls din joasele confinii.“

129—132 *Marginal dreapta, lîngă o linie care unește cele patru versuri este scris* V.M. // **135** ca ce⟨rșetorii⟩ *A* // **136** *Inițial, în loc de* și *fusese scris* spre.

CÎNTUL XII

1 Mergeam acum cu umbra cea-ncărcată
ca boii-alături, cînd în jug îi pui,
cît timp mă-ngădui prea-bunul tată.

4 Dar, cînd mi-a zis: „— Desparte-te şi sui,
că-i bine-aici cu vîsle şi vîntrele
să-mping-un om cît poate barca lui“,

7 dînd dreptu-i stat înfăţişerii mele,
cum faci cînd vrei să pleci, deşi-mi erau
gîndirile smerite-acum şi grele,

10 eram în mers şi paşii mei urmau
cu drag pe-ai lui Virgil, făcînd dovadă
şi-ai lui şi-ai mei ce sprinten umblet au.

13 Cînd iar mi-a zis: „— Las-ochii tăi să cadă
spre-a fi cu spor cărarea ta nainte,
să faci şi locul de sub tălpi să-l vadă“.

16 Precum scobesc pe lespezi de morminte
întregul chip, aşa cum îi fusese,
al celui mort spre-a fi de-adus aminte

---

15 **locul**] patul *A* //

şi-a da cu el prilej de-a plînge-adese
prin boldul evocării care poate
să-ncindă foc în sufletele-alese,

aşa văzui, ci mult mai bine-n toate
prin arta lor, figuri pe colnicel
cît brîu ca drum din sineşi coasta-l scoate.

Văzui deoparte cum superbul cel,
mai bun creat cum n-a fost altul nime,
din cer cădea-ntr-al fulgerului fel.

Văzui, străpuns de foc din înălţime,
întins Briar cum zace, de-altă parte,
cu mortu-i trup pămîntului greime.

Văzui pe Pallas, pe Timbreu şi Marte,
armaţi pe lîngă Zevs, privind răzleţe
mari membre de-uriaşi pe cîmp departe.

Văzui sub poala naltei fortăreţe
pe Nimrod ca năuc privind popoare
ce-au fost cu el în Sennaar semeţe.

O, Niobe, cu ce priviri de-oroare
priveai copiii tăi, sculptaţi pe stradă,
de şapte-ori doi, cum unul-unul moare!

---

19 *Scris, din greşeală,* şi-a da el cu... // **21** foc] milă *A* // **23** *Iniţial, în loc de* arta *fusese scris* to⟨ată⟩. / colnicel] brîul acel *A*. // **25** Văzui *este subliniat cu creionul.* / *Iniţial, în loc de* cum *fusese scris* pe. / *Marginal dreapta a fost scris şi apoi şters cu guma* cum. // **26** mai bun creat] creat m⟨ai⟩ b⟨un⟩ *A* / *Iniţial, în loc de* cum n-a fost altul *fusese scris:* decît orice [...]. // **28, 31, 34** Văzui *este subliniat cu creionul.* // **37** O, Niobe *sînt subliniate cu creionul.* // **38** *Iniţial, în loc de* stradă *fusese scris* cale. // **39** *Marginal dreapta este scris:* V.M. //

40 O, Saul, tu, în propria ta spadă
ce mort păreai pe Gilboe juratul,
nici roua-n veci nici ploi să nu mai vadă!

43 O, tu, nebun-Arahne, pe-ncurcatul
țesut al tău, ce scump plăteai o toană,
paianjen trist făcîndu-te păcatul!

46 O, Roboam, n-aveai aci-n icoană
trufașul chip ce-amenința, ci-n carul
gonit de-ai tăi fugeai cumplită goană!

49 Scobit era pe aspra piatr-amarul
lui Alcmeon, cel ce-a făcut să-i pară
așa de groaznic mamei sale darul.

52 Scobit era cum fiii s-aruncară
pe Sancherib în templu-n care stete
și-ucis acolo-n capiște-l lăsară.

55 Scobit era ce-amară moarte-i dete
lui Cir, cînd zise-n furie Tamirii:
„Tu sînge bea, că de-asta-ți fuse sete."

58 Scobit era cum au fugit asirii
cînd mort fu Olofern și, totodată,
și jalnicele moaște-ale cumplirii.

61 Văzui și Troia-n pulvere-aruncată;
o, Ilion, ce ticălos și-umil
scobit e chipul care-aici te-arată!

---

40 O, Saul *sînt subliniate cu creionul.* // **43** O, tu *sînt subliniate cu creionul.* // **46** O, Roboam *sînt subliniate cu creionul.* // **49**, **52**, **55**, **58** Scobit *este subliniat cu creionul.* // **61** Văzui *este subliniat cu creionul.* // **62** O, Ilion *sînt subliniate cu creionul.* // **63** Scobit *e scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* / e chipul *sînt subliniate cu creionul.* //

Ce maistru-a fost al cui penel sau stil
făcu figuri și umbre-aici de care
se poate-uimi și-un duh cît de suptil?

Par morți cei morți, iar viii vii, și clare
nu le-au văzut cei ce-au văzut ca mine
cît timp urmam plecat acea cărare.

Și-acum te mai mîndrește,-o, tu, creștine,
călcînd de sus și nasu-n nori purtîndu-l,
ca drumul rău să nu ți-l vezi supt tine!

Făcurăm drum mai mult pe deal, urcîndu-l,
și drum mai mult și soarele-a-mplinit,
decît credeam eu cel aiuri cu gîndul,

cînd cel care mergea, mereu țintit
numa-nainte,-a zis: „— În sus privește!
Nu-i timp de-a merge-astfel și-așa robit,

căci iat-aici un înger se gătește
să vie către noi și-a sa solie
a șesea serv-a zilei și-o-mplinește.

Și-n grai și-n ochi s-aduni cucernicie,
să-i plac-a ne pofti, și-aminte ai
că ziua asta-n veci n-o să mai vie.“

Cu-ndemnul său atît mă-ndătinai
să nu pierd vremea,-ncît povaț-obscură
el nu putea să-mi dea-ntr-al limbii grai.

---

78 Căci nu e timp *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* non è più tempo di gir sì sospeso. // **79** *Inițial, în loc de* se *fusese scris* să. // **80** sa] ei *A* // **83** pofti] sui *A* //

88 Spre noi veni frumoasa creatură,
în alb vestmînt și-n chip avînd lucoare
cum Venus pare-n zori în zare pură.

91 El brațe-antins şi-aripi ca vrînd să zboare
şi-apoi: „— Veniți! aşa-ncepu să zică.
Sînt scări aici, de-urcat de-acum uşoare."

94 Urmînd chemării — O, rari ce se ridică!
Vai, neam uman, născut spre-a te urca,
de ce cazi tu de-o boare-oricît de mică? —

97 ne-a dus deci unde-o scară-n stînci era,
m-atinse-apoi cu-aripa sa pe frunte
şi-un singur drum mi-a spus că voi afla.

100 Precum la dreapta, spre-a sui pe munte,
la templul care,-o, bine cîrmuite
oraş, stă-n deal, cînd treci a văii punte,

103 ș-alină-al coastei clin prin scări cioplite
și puse-aici din vremi mai cumsecade
pe cînd şi cot și-ocale-au fost cinstite,

106 aşa s-alină rîpa care cade
şi-aici pieziș de sus, din cerc vecin,
dar ambii umeri piatr-aici ți-i rade.

---

90 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* | *Cf. Dante:* par tremolando mattutina stella. // **95** spre-a te urca] ⟨...⟩ zbori în sus *A* // **96** de] la *A* // **97** dus *A* // **99** singur drum] drum vegheat *A* // **106** piezișa fost-aici *A* // **109** *Versul* Pe cînd eram intraţi acum deplin *a fost modificat, pentru concordanță cu versul următor, cu ajutorul variantei notate în B.* | *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* //

109 ⟨Şi voci,⟩ pe cînd eram intraţi deplin,
⟨cum nu pot fi la noi nicicînd rostite,⟩
cîntau: „Ferice-acei cu duh puţin!"

112 Ah, aste porţi cît sînt de felurite
de cele din infern! Aici cîntări
te-ntîmpină, şi-n iad urlări cumplite.

115 Suiam acum pe-acele sfinte scări
şi mult mai dulci de cum păreau de-afară
le-aflam în fuga sprintenei urcări.

118 Şi-am zis: „— Maestre,-o, spune-mi ce povară
aşa de grea din spate-mi se desprinse,
că nici un greu nu simt urcînd pe scară?"

121 „— Cînd slovele ce-acum aproape-s linse
pe fruntea ta, dar tot mai au putere,
vor fi ca-ntîia toate şase stinse,

124 picioarele-ţi vor fi de buna-ţi vrere
învinse-astfel, că nu le va mai fi
suirea-n sus o trudă, ci plăcere."

127 Ca cel ce merge,-avînd, fără de-a şti,
pe cap ceva, şi-ncepe-a şti că-l are,
că-l fac al altor semne-a bănui,

109—111 *Cf. Dante:*

Noi volgendo ivi le nostre persone,
„Beati pauperes spiritu!" voci
cantaron si, che nol diria sermone. //

110 *Versul, incomplet în textul de bază :* şi voci, cum ⟨. . .⟩, *este reprodus din B.* // **111** *În loc de* acei *este scris, din greşeală* aici. / puţin] sărac *A* // **113** *Iniţial, în loc de* aici *fusese scris* aci. // **120** c-aproape nici nu simt că urc pe-o scară *B* // **121** *Iniţial, în loc de* cînd *fusese scris* sînt. // **122** ta *este scris deasupra rîndului.* // **126** *Marginal dreapta este scris :* V.M. // **129** că-l fac al altor] căci altul fac prin *A*.

și duce-o mînă deci spre-ncredințare
și cată și-află și-astfel mîna lui
îi face-acea ce văzul nu e-n stare,

pe degete răzlețe-așa făcui
și-aflai că-s numai șase P ce-i scrise
acel cu chei, cînd drumul începui;

iar, cînd văzu ce fac, Virgil surîse.

CÎNTUL XIII

1 Eram în capul scării de-unde vine
că muntele se-mparte-a doua oară,
pe care,-urcînd, se vindecă oricine.

4 Şi tot aşa un brîu şi-aci-ncunjoară
întregul deal, ca-n prima-ncingătură,
atît că arcu-i mult mai strimt scoboară.

7 Nici umbre-aici nu vezi, nici o figură;
păreţii lui şi golul drum întreg
asemeni sînt cu-a stîncii faţă sură.

10 „— De-oi sta s-aştept popor ca să-nţeleg
ce drum să iau, mă tem, Virgil vorbit-a,
că prea tîrziu voi şti ce drum s-aleg."

13 Spre soare-apoi şi-a-ntors nedumerita
privire-astfel că osie-a făcut
din dreapta sa, iar stîngii-i dete-orbita.

1—3 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* /

În capul scării-ajunsem cu urcatul
de unde-alt brîu pe-al doilea şi-l dezdoaie
ăst deal ce,-urcîndu-l, spal-oricui păcatul *A* //

4—5 *Versurile sînt unite marginal stînga cu o acoladă.* // **6** atît că-n arcu m⟨ai⟩ stri⟨m⟩t el se-ncovoaie *A* // **7** *Iniţial, în loc de* vezi *fusese scris* sî⟨nt⟩. // **14** *Iniţial, în loc de* astfel *fusese scris* aşa. // **14—15**

⟨............⟩ că osie dreptei sale
i-a dat mişcării-n jur, iar stîngii ⟨...⟩ *B* //

15 *Iniţial, în loc de* sa *fusese scris* iar. //

16 „— Lumină sfîntă-n care-acu-ncrezut
încep eu noul drum, a zis, condu-ne
cum cere drumul nou ce-am început.

19 Lumină dai, căldură dai, prea-bune,
deci tu ne fii mereu conducătorul,
de n-ai vrun alt temei ce ți se-opune."

22 Pe-un spațiu noi făcurăm pași cu zorul
cît loc aici de-o milă se socoate,
în timp puțin, c-așa ne-mpinse dorul.

25 Și iată voci, dar ce popor le scoate
noi nu vedeam, spre noi zburau acu,
chemînd cu drag la cina milei toate.

28 Cuvîntul spus de-ntîia voce fu
„Vin n-au" și-n zbor rostitele cuvinte
le-a spus din nou și-n dosu-ne trecu.

31 Nici n-a fost stins ecoul vocii sfinte,
cînd alta-n urma ei: „Eu sînt Oreste"
și ca și-aceea-n zbor trecu nainte.

34 „— O, tat-,am zis, ce glasuri sînt aceste?"
Abia-ntrebai și-al treilea glas, din spate:
„Iubiți pe-acel ce inimic vă este!"

16—18

„— O, dulce foc, crezînd luminii tale,
de-ncep o nouă cale,-a zis,
cum cer acei ce-ncep această cale. *B* //

17 eu noul drum] o nouă cale *A* // **21** *Inițial:* vrun alt temei de n-ai de ți s-opune. // **26** spre noi *A* // **27** chemînd cu drag] cu drag chemînd *A* // **28—29** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **29** „Vin n-au" a zis întîiul glas și-apoi *A* // **30** și-n dosu-ne trecu] și după ce trecu A_1, ⟨și după⟩ noi ⟨trecu⟩ A_2, cînd fu-ndărăt de noi *B* // **31** Nici n-a fost stins] Dar n-a fost stins *A* // **33** ca și-aceea] ca și prima *A* // **35** și-al treilea urmînd cele-ntrebate *A* //

Știu-ndeajuns ce-am vrut să-i spui eu mut
și, fără ca s-aștepte-a mea-ntrebare:
„— Vorbește,-a zis, dar scurt și priceput".

Virgil mergea pe partea de pe care
să cazi din mal în gol prea lesne poți,
căci gardenă-mprejur deloc el n-are;

și-ntr-altă parte-aveam pe-acei devoți
ce storc așa prin trista cusătură
că-n plîns aveau scăldată fața toți.

Și-ntors spre ei: „— O, gintă tu, sigură
să vezi lumina primă, ce dorinții
⟨supreme-a voastră-i cea mai mare-arsură,⟩

să-mprăștie mila spuma conștiinții
din voi cît de curînd, ca să vă cadă
curat curgînd printr-însa rîul minții,

să-mi spuneți voi, și dulce-mi dați dovadă
de-amor, de-i vrun latin pe-aci, și bine
îi poate fi, cred eu, ca să mă vadă."

„— O, frate,-un cetățean e fiecine
cetății cei din cer; ci vrei să spui
pribeag care-a trăit prin țări latine?"

79—81:

Virgil venea pe mal pe partea care
da muntelui către prăpastie-ocol
și nici un fel de gard spre-aceasta n-are *B* //

80 gol] rotogol B_1, gol B_2 // **81** căci nici un fel de parapet *(inițial:* gard în jur*)* ea ⟨n-are⟩ A_1 / parapet A_2 // **82** și-ntr-altă parte-aveam smeritul stol *B* // **83** astfel împing, silesc cumplita *A* / ce storc așa] ce-apasă astfel *B* // **84** că plînsul scurs pe-obraji le sta-n bolbol B_1 / ⟨că plînsu⟩-n guri da vorbei lor bolbol B_2 / că-n ⟨. . .⟩ gol B_3 // **86** *Inițial, în loc de* ce *fusese scris* al. / necuprinsul bine *A* // **87** *Versul incomplet în textul de bază:* unicul vostru țel ⟨. . .⟩, *este reprodus din A.* unicul țel ce-a⟨veți⟩ și-a voastr-arsură *B* / *Marginal dreapta este scris:* V.M. / *Cf. Dante:* che'l disio vostro solo ha in sua cura. // **91** să-mi spuneți] și spuneți-mi *B* // **92** și] căci *A* // **93** *Cf. Dante:* e forse lei sarà buon s'i' l'apparo. //

97 Puţin mai înainte de-unde fui
aşa-mi păru c-aud rostind cuvinte,
de-aceea, ca să văd, spre el trecui.

100 Văzui un duh părînd că ia aminte
şi-aşteapt-atent, de-ntrebi tu cum anume,
el sus ţinea bărbia sa nainte.

103 „— Tu cel ce, spre-a sui-n mai bună lume,
te-ucizi, am zis, de eşti cel ce-ai răspuns,
să faci să te cunosc prin loc şi nume.“

106 „— Din Sienna fui şi-nvidia m-a străpuns;
cu-aceştia-n rînd îmi spăl ticăloşia,
plîngîndu-i lui spre-a nu ne fi ascuns.

109 Nebună fui, deşi mă chem Sapia.
Mereu mai mare-aveam de rău străin
decît de propriu-mi bine, bucuria.

112 Şi, ca să crezi cuvîntul meu deplin,
de fui nebun-ascult-a mele spuse.
Mergeam în jos pe-al anilor mei clin;

115 cînd oastea-n cîmp pe lîngă Colle-o duse
cetatea mea şi inimicii ei,
eu cerului cerui ce însuşi vruse.

---

97 *Iniţial, versul avusese o altă formă* (aşa-mi păru răspunsul oarecui), *ştearsă apoi cu guma.* // **99** deci glas puţin m⟨ai⟩ tare-atunci ⟨avui⟩ *A* / *Marginal dreapta sînt notate un semn de scoatere şi unul de înlocuire.* / *Cf. Dante:* ond'io mi feci ancor piú là sentire. // **100** Şi-un duh văzui, atent luînd aminte *B* // **102** nălţa ca orbii barba sa nainte *B* // **106** de pizm-un om ⟨...⟩ *A* // **107** cu-aceştia-n rînd] şi-n rînd ⟨cu-aceştia⟩ *A* // **109** *Cf. Dante:* Savia non fui, avvegna che Sapia. // **110** mereu] căci eu *A* // **112** *Iniţial, în loc de* să crezi *fuseseră scrise alte cuvinte, acum indescifrabile.* // **116** a cere *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* in campo giunti co' loro avversari. //

Bătuţi şi puşi pe-amară fug-ai mei,
cînd am văzut ce goană-i despreună,
cumplit m-am bucurat de-a lor cădere,

încît, privind spre cer, strigai nebună:
« De-acum ori este,-ori nu-i un Dumnezeu! »
cum face mierla-n scurta vreme bună.

La finea vieţii mă-mpăcai şi eu
cu Cel-de-Sus, dar şi prin pocăinţă
eu tot n-aş fi scăzut amarul meu,

de n-ar fi fost să-mi fie cu priinţă
prin ruga-i Pietru Pieptenarul, care,
prin mila sa,-mi scurtă din suferinţă.

Dar cine-i fi tu cel ce-a noastră stare
ne-o-ntrebi şi porţi şi ochii-aşa cum vrei
şi sufli cînd vorbeşti, pecum îmi pare?"

„— Vor fi cusuţi aici şi ochii mei,
dar numai timp puţin, căci adunară
puţin venin de-nvidie prin ei.

Dar groază-mi e de cazna cea amară
de mai de jos şi-n inimă simt bine
de-acum că sînt strivit de-a ei povară."

117—122 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **118** piere B_1 / durere B_2 // **120** *Iniţial, în loc de* de-a lor cădere *fusese scris* văzînd [de ei?]. / cădere *B* / *Cf. Dante:* letizia presi a tutte altre dispari. // **128** *Iniţial, în loc de* prin ruga-i *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **131—132**

〈ne-o-ntrebi〉 şi parcă porţi aşa cum vrei
şi ochii tăi şi-n gură-ntorci suflare *B* /

Pe contrapagină, lîngă o linie ce uneşte cele două versuri este scris Mici amănunte. // **138** ei *este scris deasupra rîndului.* //

„— Dar cine te-a condus aici pe tine,
de crezi și-ntr-un întors?“ fu vorba lui.
„— Acest ce tace-aici și e cu mine.

Sînt viu; de-aceea, dacă vrei să pui
s-alerge jos mortalele-mi picioare
și pentru tine,-alese duh, să-mi spui.“

„— E mare semn de-a cerului favoare
și-atît de nou s-auzi ce ne vorbești;
ajută-mi deci prin ruga ta aoare!

Și rogu-te pe tot ce tu iubești,
de-o fi vrodată să mai calci Toscana,
onoarea mea-ntre-ai mei să mi-o-ntregești.

Tu-i caută-ntre nebunii cei ce vana
speranță-n Talamon o vor plăti
cu mult mai mult decît săpînd Diana,

dar și mai rău de admirali va fi.“

---

139 *Inițial, în loc de* te-a condus aici *fusese scris* -aci-ntre noi te-urcă. / Dar cine te-a condus aici pe tine *A* // **140** tu, cel ce-apoi și-ntoarcerea ți-o speri *B* / ți-o speri *A* // **141—142**

Dar eu: „— Acest ce tace și-i cu mine.
Sînt viu; și deci, de vrei, după puteri *B* //

142 și deci, de vrei, după puteri *A* // **143** s- *B* // **144** să-mi spui] să-mi ceri *B* / spui] ceri *A* // **148** iubești] dorești *A* // **152** *Scris:* Telamon. // **153** săpînd] cătînd *A*.

CÎNTUL XIV

1 „— Al nostru deal ce om ni-l ocolește,
cît timp e încă viu și ochii lui
se-nchid și se deschid precum voiește?“

4 „— Nu pot să știu, dar știu că singur nu-i.
Întreabă-l tu, că stă mai lîngă tine,
și-l roagă dulce-așa ca să-l dispui.“

7 Vorbeau, plecați spre-olalt-,așa-ntre sine
la dreapta, doi și-apoi plecata față
o-ntinseră ca spre-a vorbi cu mine

10 și-mi zise-un duh: „— Tu, suflete, ce-n viață
și-acum fiind, în trup spre ceruri treci,
mîngîie-ne de milă și ne-nvață:

13 de unde vii și cine ești? Ne pleci
să stăm de-atîta har ce ți se fece,
mirați ca și de-un fapt nefost în veci.“

16 Iar eu: „— Prin mijlocul Toscanei trece
un rîu, am zis, ce-n Falteron răsare
și curge-un curs de mile zece-ori zece.

---

1 *Inițial, în loc de* Al nostru deal ce om ni-l *fusese scris* Ca om al nostru munte-l. // **3** se *este adăugat ulterior.* // **5** *Inițial, în loc de* Întreabă-l *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* // **11** și-acum fiind, în trup] și-n trupul tău fiind *A* //

Din malul lui aduc a mea-mbrăcare
și-a spune cine-s eu ar fi-n zădar,
căci numele nu mult răsunet are."

Răspunse-acel ce-ntîi vorbi: „— De-i clar
ce pot cu mintea-n vorba ta pătrunde,
de Arno-ți sună vorbele-așadar".

Iar lui al doilea: „— Dar de ce ne-ascunde
să-i zică el acestui rîu pe nume,
cum faci spuind vești rele de-oareunde?"

Iar el răspunse așa: „— Nu știu anume,
dar bine-ar fi să-l știm și dispărut
chiar numele atării văi din lume,

căci din izvoru-i (unde-i gros făcut
alpestrul lanț, din care-i rupt Pelorul,
încît nu-n multe locuri e-ntrecut)

și pînă unde intr-a-ntoarce sporul
ce mării cerul e silit să-l sugă
spre-a pune-n rîuri ce-a căra li-e zorul,

virtutea ca pe-un șarpe-o pun pe fugă
vrăjmași ei toți, ori prin curenții răi,
ori duși de-un rău nărav care-i subjugă,

făcînd pe fiii-acestei biete văi
așa de rele-apucături să prindă,
că parcă-i paște Circe-n rînd cu-ai săi.

19 a mea-mbrăcare] Via mea-mbr⟨ăcare⟩ A_1 / vie A_2 // **21** știe *A* // **24** ascunsul tău *A* // **25** *Inițial, în loc de* de *fusese scris* ce. / ce ne-ascunde] ce-l ascunde *A* // **26** să-i zică el] nevrînd să z⟨ică⟩ *A* // **27** spuind vești rele] cu știri cumplite *B* / rele] groaznice *A* // **31** *Inițial, în loc de* -i gros făcut *fusese scris* atîta suie. // **32** *Inițial, în loc de* lanț *fusese scris* pisc. // **40** făcînd] cari fac *A* //

43 El printre porci murdari, mai demni de ghindă
decît de-oricare-alt vipt ce gurii-i place,
curgînd, dintîi sărăcăcios, colindă.

46 Mai jos găsește javre făr' de pace
cari n-au putere-atît cît au venin,
și-aici, scîrbit de ei, un nas le face.

49 Pe cît scoboară-n jos și tot mai plin
spurcatul rîu și vrednic de blesteme,
el vede javrele cum lupi devin.

52 Trecînd prin rîpi afunde, dintr-o vreme
el dă de vulpi de-atîta fraudă pline,
că nici de-un laț nici una nu se teme.

55 Voi spune tot, s-audă el, căci bine
va prinde-acestui viu a-și aminti
ce-un duh adevărat azi pune-n mine.

58 Pe-al tău nepot ⟨îl văd⟩ cum va goni
vînînd pe lupi prin valea-ngrozitoare
⟨și-o spaim-a morții tuturor va fi.⟩

---

45 *Inițial:* curgînd, sărăcăcios dintîi, colindă. // **46** găsește] el dă de *A* // **47** *Cf. Dante:* e da lor disdegnosa torce il muso. // **50** spurcatul rîu] ăst șanț spurcat *A* // **51** javrele] cînii lui *A* // **56** căci bine-i va veni să-și ⟨amintească⟩ *A* / *Partea finală a versului din textul de bază:* acestui viu să-și amintească *a fost înlocuită, pentru rimă, cu varianta notată în B:* acestui viu a-și aminti. / *Inițial, în textul de bază, în loc de* acestui *fusese scris* acestuia, *iar* viu *este adăugat deasupra rîndului.* // **57** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* di ciò che vero spirto mi disnoda. // **58—60** *Terțina, incompletă în textul de bază:*

Pe-al tău nepot cum are să gonească,
vînînd de-a lungul văii-ngrozitoare
pe lupi, îl văd ⟨................⟩

a fost modificată și completată cu ajutorul variantei notate în B:

⟨................⟩ cum va goni
vînînd pe lupi prin ⟨............⟩
și-o spaim-a morții tuturor va fi. /

Cf. Dante:

Io veggio tuo nepote che diventa
cacciator di quei lupi in su la riva
del fiero fiume, e tutti li sgomenta. //

60 *îngrozitoare A* //

Şi ca pe boi bătrîni o să-i omoare,
şi vie vinde carnea lor, răpind
a multor vieţi, iar sie-a sa onoare.

Şi crunt din tr⟨istul codru⟩ îl văd ieşind
şi-l las-aşa că nici în ani o mie
el n-o mai fi acel ⟨ce-a fost fiind.⟩

Precum, la vestea jalei ce-o să fie,
acel ce-ascultă-ncepe-a se-ntrista,
din orice parte-acel amar să vie,

aşa văzui pe-al doilea duh, ce sta
s-asculte-atent, cum trist sporea-n mîhnire,
cînd prinse-n el ce-ntîiul cuvînta.

Ce-mi spuse-un duh şi-a cestuilalt privire
m-au ars să ştiu pe nume pe-astea două
şi de-asta deci smerit le-am dat de ştire.

Deci tot acel ce-ntîi vorbi cu nouă
cuvinte-a zis: „— Tu vrei acum să vreu
să-ţi fac ce tu nu vrei să ne faci nouă.

Dar n-oi fi scump, fiindcă Dumnezeu
atîta har în tine-a vrut să pună;
să ştii atunci că Guid' del Duca-s eu.

61—63 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

Vende la carne loro essendo viva;
poscia li ancide come antica belva:
molti di vita e sé di pregio priva. //

64 *Versul din textul de bază:* Din tristul codru plin de sînge iese, *a fost înlocuit, pentru respectarea rimei, cu varianta notată în B.* / ieşind *A* // **66** *Versul din textul de bază:* el n-o mai fi acel care fusese, *a fost modificat, pentru respectarea rimei, cu ajutorul variantei notate în B:* acel ce-a fost fiind. // **76** *Iniţial, în loc de* Deci *fusese scris* Şi. / cu nouă] o nouă *A* // **80** în tine-a vrut] a vrut în tine *A* //

82 Trăind, fui ars de-o pizm-așa nebună,
încît m-ai fi putut livid vedea
văzînd pe-un om chiar numa-n voie bună

85 și-atare paie-adun din holda mea.
De ce-aveți inima, voi, oameni, oare,
spre-un bun ce-a fi-mpărțit nicicînd nu vrea?

88 Acesta e Rinier, odor și-onoare
a casei Calboli, în care nu-i
azi nici un ins să aib-a lui valoare.

91 Nu-i singur despoiat din neamul lui;
cît e-ntre Po, și munți, și Ren, și mare,
de-un bun util și dulce vieții-oricui,

94 ci plin e locu-ntre-ale lor hotare
de sterpi ciulini, așa că prin cultură
tîrzie-ar fi să-i smulgi orice-ncercare.

97 Ah, unde-s toți acei ce faim-avură:
Manard, Carpigna, Lizio, Traversar?
Vai vouă, romagnioli, azi corcitură!

100 ⟨Cînd ști-vei, tu, Bologno, de-alt Fierar?
Faenze, tu, pe-alt Fosco, să-ți recheme
pe-acest făcut, din slab tufiș, stejar?⟩

---

85 și-atare] și-acestea *B* // **94** *Inițial, în loc de* locu-ntre-ale *fusese scris* locul dintre-a. / -ntre-ale lor *A* // **96** să-i] de-ai *A* // **98** *Scris:* Menard, Carpignia... // **100** *Versul din textul de bază:* Cînd ia-n Bologna aere-un Fierar, *a fost înlocuit, pentru apropierea de textul dantesc, cu varianta notată în A.* // **100—102** *Cf. Dante:*

Quando in Bologna un Fabbro si ralligna?
quando in Faenza un Bernardin di Fosco,
verga gentil di picciola gramigna? //

101—102 *Versurile din textul de bază:*

și-un alt di Fosco, tu, Faenza, oare,
din troscot astăzi devenit stejar?

au fost înlocuite, pentru respectarea rimei, cu varianta notată în B. // **102** din mică tufă devenit ⟨stejar⟩ *A* //

103 Să nu te miri că bietu-mi suflet geme
cînd Guid' da Prata-mi vine-aminte mie
şi Ugo d'Azzo, de pe-a noastră vreme,

106 şi Frederic Tignos cu-a lui cuscrie,
şi Traversara şi-Anastagi,-azi ele
familii-a căror casă li-e pustie,

109 femei şi cavaleri, plăceri şi-acele
dulci griji, de-amor şi curtenie pline,
pe unde-au inimi azi atît de rele.

112 Cum nu pieri, Brettinore, căci din tine
fugir-ai tăi, să scape de dihonii,
şi mult popor cu ei! Dar face bine

115 Bagnacavall' că-şi isprăvi coconii,
rău Castrocar că ne mai fac pomană
asemeni conţi, şi şi mai rău fac Conii!

118 Vor fi, cînd vor scăpa de-a lor satană,
Pagani⟨i⟩ buni, dar nu-ntr-aşa măsură
să n-aibă totuş şi-urme de prihană.

121 O, Ugolin de' Fantoli⟨n⟩, sigură
stă faima ta, căci nu mai poţi avea
urmaşi s-o facă, scăpătînd, obscură.

---

104 *Scris:* Guid de Prata. // **111** *Iniţial, în loc de* inimi *fusese scris* a⟨zi⟩. // **116** *Scris:* Costracar. // **117** *Iniţial:* asemeni conţi, şi şi rău mai fac Conii! // **122—123** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> è il nome tuo, da che più non s'aspetta
> chi far lo possa, tralignando, oscuro. //

Dar mergi, toscane, căci mai bine-aş vrea
să plîng decît să spui, aşa de-amare
dureri îmi fac vorbind de ţara mea."

Ştiam că simt a noastră-ndepărtare
ăşti doi iubiţi, dar, căci steteau tăcînd,
făceau s-avem încredere-n cărare.

Cînd iarăşi furăm singuri şi mergînd,
precum din nori un trăznet se scoboară,
cumplit veni un glas spre noi zicînd:

„Oricine mă-ntîlneşte-acum m-omoară!"
şi-apoi peri precum se-ndepărtează
şi-un tunet scurs prin nori ce-l împresoară.

De-abia simţii că aerul s-aşează,
cînd iat-alt glas cu-atît de mare hui
cum face-un tunet ce-n curînd urmează:

„Aglaura, schimbată-n stîncă, fui",
încît, spre-a fi mai strîns de-al meu părinte,
eu nu nainte-un pas, ci-ados făcui.

Cînd fu-n tot locul pace ca nainte:
„— Acesta-i asprul frîu, îmi zise el,
ce-ar fi să facă pe-om a fi cuminte.

---

126 îmi fac *este adăugat ulterior în spaţiul gol lăsat între* dureri *şi* vorbind. / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* sí m'ha nostra ragion la mente stretta. // **133** *Iniţial, versul avusese altă formă, ştearsă acum cu guma.* // **134** *Iniţial, în loc de* precum se-ndepărtează *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **139** Schimbată-n stîn<că>, Aglaura <eu fui> *B* / stîncă] stei *A* //

145 Voi prindeți însă nada,-ncît acel
dușman de veci vă trage-n unghișoară;
puțin v-ajută deci și frîu și-apel.

148 Vă cheamă cerul cel ce vă-ncunjoară
și-arată-v-ale lui splendori eterne,
dar ochiul vostru tot spre lut scoboară;

151 de-aci vă bate-acel ce-atot discerne."

---

145 *Inițial, în loc de* dușman *fusese scris* dușmani, *iar în loc de* trage, prind.

CÎNTUL XV

1 Din faptul zilei pînă cînd se toacă
de-al treilea ceas, cît este spațiul sferii
ce-asemeni c-un copil a pururi joacă,

4 atît părea că pînă-ntr-al căderii
moment lui Sol un spațiu i-a rămas:
miez-noapte-aici, dincolo faptul serii.

7 Iar raza-i mă lovea direct pe nas,
din cauză că, urmîndu-ne-ocolirea,
aveam întors spre-apus al nostru pas,

10 cînd eu simții mai mult decît airea
pe-obraz lumina mult-a nu știu cui
și lucrul nou de-aci-mi stîrni uimirea.

13 Din mînile-amîndouă deci făcui
ca streșini peste ochi o apărare
și-acel prisos de raze-l mai scăzui.

16 Precum din ape-ori din oglindă sare
o rază așa-n opusă direcțiune,
încît, urcînd, acelaș unghi îl are

---

5 lui Sol un spațiu] un drum lui S⟨ol⟩ *A* // **8** *Inițial, în loc de* din cauză că *fusese scris* fiindu-ne la fel. // **12** și lucrul nou] și noul fapt *A* // **15** *Inițial, în loc de* -l mai *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* / -l mai *(șterse cu guma)* *A* // **16** *Inițial, în loc de* ape *fusese scris* apă. //

ca și căzînd, încît egal le pune
de-o parte și-alta pietrei căzătoare,
precum și arta și-ncercarea spune,

așa-mi păru că-n față de-o lucoare
răsfrîntă sînt lovit, și ochii mei
grăbiți fugiră-n lături ca de soare.

„— Lucoarea asta, dulce tată, ce-i,
că nu mi-i pot scuti de-a ei povară
și-ncoace parcă-și mișcă focul ei?“

„— De-uimire, el mi-a zis, să nu-ți mai pară
că servii-angelici tot te mai orbesc.
E sol trimis spre-a ne pofti pe scară.

Ci-n scurtă vreme nu-ți va fi, gîndesc,
cumplit să-i vezi, ci-o dulce veselie,
pe cît o poți simți tu-n mod firesc.“

Ajunși apoi la vesela solie,
cu dulce glas ne-a zis: „— Pe-aici intrînd,
mai lin suiș ca altele-o să fie“.

Plecați de-acolo, noi urcam, pe cînd
„Ferice milostivii“ și „Tresalte
acel ce-nvinge“ s-auzea cîntînd.

---

19 încît egal le pune] și-mpărecheat le ⟨pune⟩ *A* // **20** de-o parte și-alta] pe două pă⟨rți⟩ *A* // **22** *Inițial:* în faț-așa-mi păru că de-o lucoare. / -n față *sînt scrise marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* / așa-mi păru că-n față de-o *(anulate)* *A* // **26** *Inițial, în loc de* nu mi-i pot scuti *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* / Scuti ⟨...⟩ povară *A* // **26—27**

Că-mi e privirii-așa de grea
și pare,-am zis, c-apropie focul ei?“ *B* //

33 o poți simți tu] poți tu s-o simți *B* // **37** *Inițial, în loc de* urcam *fusese scris* p⟨lecam⟩. //

40 Şi singuri noi pe-urcuşul scării nalte
suiam şi-n mers gîndeam cum aş putea
să trag din vorba lui folos încalte.

43 Şi,-ntors spre el, mi-am spus dorinţa mea:
„— Ce-a vrut acel din Brettinor să zică
c- « un bun ce-a fi-mpărţit nicicînd nu vrea »?"

46 „— Supremu-i viciu-l vede-acum cît strică
de mult, a zis; să nu te mire-apoi
că-l mustră vrînd pedeapsă-n voi mai mică.

49 Fiindcă tind dorinţele din voi
spre-un bun ce pate prin părtaşi scădere,
de-aceea pizma strînge-ai caznei foi.

52 Dar, dac-amorul vecinicelor sfere
spre ele vi-ar întoarce-al vostru dor,
voi n-aţi mai fi-nfricaţi de-acea durere.

---

40 *Iniţial, în loc de* singuri *fusese scris un alt cuvînt, acum indescifrabil.* // **41** *Forma iniţială a versului:* suiam, iar eu *(iniţial:* în*)* mers gîndeam cum aş putea, *a fost modificată cu ajutorul variantei* şi-n mers, *notată în A.* // **42** *Iniţial:* să trag folos din vorba lui, încalte. // **44—45** *Cf. Dante:*

„Che volse dir lo spirto di Romagna,
e « divieto » e « consorte » menzionando?" //

45—47 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **46** „— Al viciului suprem îşi vede-adică *A* / Şi-aşa *(anulat:* De-aceea a) mi-a zis: „— El vede-aici cît B_1 / „— Supremu-i viciu-i ce B_2 // **48** -l *este scris deasupra rîndului.* // **49—51** *Cf. Dante:*

Perché s'appuntano i vostri disiri
dove per compagnia parte si scema,
invidia move il montaco a' sospiri. //

51 *Marginal dreapta este scris* V.M. // **52** *Iniţial, în loc de* dac- *fusese scris* cînd. / *Cf. Dante:* Ma se l'amor della spera suprema. // **54** *Cf. Dante:* non vi sarebbe al petto quella tema. //

Pe cît mai mulţi « al nostru » zic în cor,
pe-atît mai mult din bun posede-oricare
şi-au plus de caritate-n claustrul lor."

„— Eu simt, am zis, mai multă-ntunecare
decît de-aş fi tăcut şi mintea mea
se zbate-acum în dubiu mult mai mare:

să facă mai bogaţi cum ar putea
pe mai mulţi inşi averea divizată,
decît avînd puţini părtaşi la ea?"

Iar el: „— Fiindcă mintea ţi-e-ndreptată
tot numai spre pămînt, pe lîngă tine
e neagra noapte-n ziuă luminată.

Nespus de nalt şi nesfîrşitul bine
spre-orice iubire-i gata să scoboare
precum spre-obiecte lucii raza vine.

Şi-atît el dă cît află-n ele-ardoare,
aşa c-apoi cît mila lor se-ntinde
pe-atît li-e-n spor şi vecinica valoare.

Deci cercul lor pe cît mai mulţi cuprinde,
pe-atît iubesc mai mult, cu spor mai mare,
şi-un duh dintr-altul ca-n oglinzi îl prinde.

---

59 şi mintea mea] şi mă dezbini *A*. // **60** se zbate-acum în] cu vorba ta-ntr-un *B* // **61** cum poate face de-avuţii m⟨ai⟩ plini *A* // **63** decît ⟨avînd părtaşi la ea⟩ puţini?" *A* // **68** *Iniţial, în loc de* iubire-i *fusese scris* iubiri e. // **69** *Iniţial, în loc de* obiecte *fusese scris* lu⟨cru⟩. / spre-obiecte lucii raza] spre-un luciu corp şi-o *A* // **71** Aşa *(iniţial:* Şi-*)* atît apoi *A* // **71—72**

şi cît de mult iubirea lor se-ntinde
pe-atît sporesc şi-n ⟨vecinica valoare⟩ *B* //

72 li-e-n spor şi] sporesc şi-n *B* // **73** *Iniţial, în loc de* Deci *fusese scris* Şi. // **75** *Iniţial, în loc de* ca-n *fusese scris* cîn[d]. / oglinzi] oglinde *A* //

76 Ci,-n spusa mea de n-afli-ndestulare,
veni-va doamna ta ca să te-ajute
să-ți stingi deplin și-acest un dor și-oricare.

79 Dar vezi numai să vindeci cît mai iute
⟨cinci P, ca pe-alții doi⟩, căci nimănui
⟨nu-i pier aceste răni decît durute.⟩"

82 Cînd vrui să zic „Mă saturi tu", văzui
că-ntrasem în alt cerc și-așa deodată,
atras cu ochii spre-alte părți tăcui.

85 Aci-mi păru-n viziune luminată
că sînt răpit și-apare făr' de veste
un templu-n care-i lume adunată.

88 Și-n pragu-i o femeie,-așa cum este
o dulce mamă, zice: „Fiul meu,
de ce ne-ai mai făcut acum și-aceste?

91 Căci iată, triști, și tatăl tău și eu
te-am căutat." Și-apoi, vorbind atare,
vedenia mea peri fără să vreu.

94 Dar alta-mi apăru, părînd că are
pe față plînsul care-l naște-anume
durerea-n noi printr-o insultă mare:

---

76 *Inițial, în loc de* Ci *fusese scris* Și. // **78** dor *este scris deasupra rîndului.* // **79** *Inițial, în loc de* vindeci *fusese scris* vezi. // **80** *Versul din textul de bază:* cinci răni, ca și-alte două, căci nimănui, *a fost modificat, pentru respectarea metrului, cu ajutorul variantei notate în A:* cinci P, ca pe-alții doi. / cinci P, ca pe-alții 2 *B* // **80—81** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*

come son già le due, le cinque piaghe
che si richiudon per esser dolente. //

81 *Versul din textul de bază:* acestea nu se-nchid decît durute, *a fost înlocuit, pentru respectarea sensului, cu varianta notată în B.* / ca răni *A* // **88** Și-o donna-n prag A_1 / -n plîns A_2 //

„De ești stăpîn cetății-al cărei nume
stîrni-ntre zei război atît de-aprins
și care-orice științe-a dus prin lume,

tu,-n brațele-ndrăznețe ce-au cuprins
pe fiica noastră, Pisistrat, lovește!“
Dar, blînd și dulce și de mi ă-nvins,

părea că, răspunzînd, așa-i vorbește:
„Ce vrei să facem cui ne poartă ură,
cînd ceri să bat pe cel ce ne iubește?“

Văzui în furie-apoi popor cum cur ă
și-ucid cu pietre-un biet copil și ce r
„Ucide! Ucide!“-n urlete de g ură.

Iar el, căzut și prins de-al mor ții ger,
zăcea ci,-n timp ce-l înghețau fiorii,
avea deschișii ochi mereu spre cer

și, plin de milă, ⟨privind prigonitorii⟩
ruga,-ntr-atîta caz n-a morții sale,
pe naltul domn s ă-i ierte-ucigătorii.

Cînd sufletu-mi s-a-ntors la stări reale,
cari sînt un adev ăr nu numa-n ea,
văzui nu false-av utele-mi greșale;

---

102 *Inițial, în loc de* Dar *fusese scris* Și. / Și-acel stăpîn *A* // **103** acel stăpîn părea *A* / *Inițial, în loc de* răspunzînd *fusese scris* el. // **106** în furie-apoi popor] popor în furie-apoi *B* / popor acum] mulțimi ce *A* // **109** căzut și prins] pe cînd, cuprins *A* // **110** zăcea ci,-n timp] zăcea strivit *A* / *Marginal dreapta este scrisă cifra 2, G. Coșbuc intenționînd să schimbe între ele versurile 110 și 112.* // **112** *Versul, lacunar în textul de bază, a fost completat cu varianta notată în A. / Marginal dreapta este scrisă cifra 1, G. Coșbuc intenționînd să schimbe între ele versurile 110 și 112.* / înghețau fiorii *B* // **115** sufletu-] mintea *A* // **117** nu false-avutele-mi] că n-au fost false-a ei *B* //

și-atunci Virgil, care-a putut vedea
că fac ca cel cui îi silești trezirea:
„— Ce ai, mi-a zis, de nu te poți ținea?

Aproape-o leghe ți-ai urmat suirea
cu ochi închiși și-umblare-mpiedecată,
cum faci cînd somnu,-ori vinu-ți fură firea."

„— De vreai s-asculți, am zis, o, dulce tată,
voi spune tot ce-n minte-mi se ivi,
cît timp avui umblare-așa-ncurcată."

„— Și-o sută,-a zis, de măști de-ar zăbrăni
obrazul tău, nu poate să-mi rămînă
ascuns vrun gînd, oricît de mic ar fi.

Iar ce-ai văzut sînt pilde ce te mînă
să lași să-ți intre-n suflet sfînta pace
a cărei ape-au vecinică fîntînă.

Nu-ntreb ce ai din cauza care face
să-ntrebe-un ochi a căruia vedere
e stinsă-n cel ce făr' de suflet zace,

ci-așa-ntrebai spre a-ți pune-n tălpi putere.
Așa-mboldești pe-un leneș indispus
s-uzeze, cînd revine,-a sa veghere."

Mergeam prin faptul serii-acum în sus,
atenți privind pe cît puteam pătrunde
în contra razelor tîrzii de-apus,

și iat-un fum încet venea și-n unde
spre noi, asemeni nopții-ntunecate,
și loc de-adăpostit n-aveam nici unde;

ne-a stins și văzul și-orice zări curate.

---

123 *Inițial, în loc de* -ți fură firea *fusese scris, probabil,* te încurcă. // **136** ci-așa-ntrebai] ci vrui să-ntreb *B* // **144** n-aveam] nedînd *A*.

CÎNTUL XVI

1 Drăcescul hău și-o noapte văduvită,
pe-o boltă strimtă, de-orișicare stele,
ci-atît mai mult de nori acoperită,

4 n-au pus nicicînd un văl vederii mele
ca fumul gros ce-aici ne-acoperea
și nici așa de-amar simțit de piele.

7 El ochii nu-i răbda deschiși să stea;
prudent de-aceea, credinciosul duce
m-a strîns la el ca mîna să mi-o dea.

10 Cum merge-un orb, urmînd pe cel ce-l duce
spre-a nu greși și-a da de ceva-n drum
ce-i poate-ori răni, ori moarte chiar aduce,

13 mergeam prin acrul și grozavul fum
atent la vorbe-ntruna repetate
de-al meu poet: „— Să nu te pierzi acum!"

16 Și voci sunau, rugînd îndurerate
de pace toate și de milă bunul
al lumii Miel ce spal-a ei păcate.

---

2 bolta strimtă, de-orișicare] trista boltă, fără de-orice *A* // **7** Deschiși el ochii nu⟨-i răbda să stea⟩ *A* // **18** *Cf. Dante:* l'Agnel di Dio che le peccata leva. / *Inițial, în loc de* spal- *fusese scris* a ⟨ei⟩. / spal-] poartă *A* //

Tot *Agnus Dei* le-ncepea comunul
tropar și-aveau și-un text și-o melodie,
așa că parcă toți ar fi fost unul.

Și-am zis: „— Măestre, spirite să fie
ce-aud?“ Iar el: „— Aievea e ce zici
și trec mergînd să spele-a lor mînie.“

„— Dar cine, tu, ce-al nostru fum despici
vorbind de noi așa c-ar fi să pară
că-mparți în zile timpul tău și-aici?“

Aceste vorbe-n drum ni s-adresară
și-atunci Virgil: „— Nu sta tăcut și spune
și-ntreabă-l deci de e pe-aici vro scară.“

Iar eu: „— Tu, cel ce scoarța și-o depune
spre-a merge alb la cel ce te-a zidit,
de-mi vei urma, tu ai s-auzi minune.“

„— Urma-te-voi pe cît mi-e-ngăduit,
și,-n fum de-avem o piedică vederii,
în locul ei voi pune-auz sporit.“

„— Merg sus, am zis, în scutecu-nfășerii
pe care moartea ni-l dizolv-odată
și-aici eu vin prin văile durerii.

---

25 ce-al nostru fum] ce fumul ni-l *A*, *B* // **30** *Inițial, în loc de* deci de *fusese scris* dacă. / deci de e *(șterse cu guma)* *A* / de e pe-aici vro] pe unde sui spre *B* // **33** de-mi vei urma, tu ai] urmează-mă și ai *B* // **37** *Inițial, în loc de* „— Mergi sus *fusese scris* Și-am zis: „— Eu // **39** *Inițial, în loc de* și-aici eu vin prin *fusese scris* și vin pe-un groaznic drum, *modificat apoi în* și vin pe-aici prin văile durerii. / aici eu *sînt scrise deasupra rîndului.* //

40 De domnul grație-atîta de mi-e dată,
încît voi să-i văd eu curtea lui,
pe-o cale-acum de mult ne-ndătinată;

43 n-ascunde cine-ai fost, ci drept să-mi spui,
și spune-mi de suim noi bine-anume,
ca-n vorba ta-ncrezut, vegheat să sui."

46 „— Lombard eu fui și Marcu-i al meu nume;
bărbat expert, iubii acea valoare
spre care-azi tinde-așa puțină lume.

49 Mergi bine-n sus, de mergi spre trecătoare."
Așa dintîi și-apoi: „Cînd vei fi sus,
fă rugi, te rog, și pentru mine-aoare".

52 „— Mă leg pe legea mea să fac ce-ai spus,
ci-ntîi, i-am zis, să-mi curmi nedumerirea,
că, dacă n-o dezleg, sînt om răpus.

55 Fu simplă-ntîi și mi-o spori rostirea
din vorbele-ți ce-adînc m-asigurară
de-un fapt ce-mi spui și spus îmi fu și-airea.

58 E lumea-ntr-adevăr pustie dară
de tot, cum spui, de-orice virtuți și-apune
sub multa răutății ei povară?

61 Dar rogu-te deci cauza tu mi-o spune,
s-o văd și eu și altora s-o spui,
căci unu-n noi, și-n cer alt ins o pune."

---

40 De domnul grație-atîta de mi-e] De mi-e de cer atîta grație *A* // **43** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* non mi celar chi fosti anzi la morte. // **46** Iar el: ⟨„— Lombard eu fui⟩ și M⟨arcu-⟩am nume *A* // **53** ci-ntîi] ci tu *A* // **56** *Inițial, în loc de* vorbele *fusese scris* vorba ta. // **57** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **63** *Inițial, în loc de* și-n cer alt ins *fusese scris* iar altu-n cer. / Căci unu-n noi și-n cer alt ins *(șterse cu guma) A* //

64 Adînc suspin, pe care amaru-n „hui“
sfîrşitu-l-a, el scoase-ntîi şi: „— Frate,
e oarbă lumea şi din ea tu sui.

67 Voi viii vreţi să fie căutate
oricare cauze-n cer, prin rea părere
că toate-ar fi fatal prin el mişcate.

70 De-ar fi aşa, în voi libera vrere
distrus-ar fi şi n-ar fi just răzbun
din bun s-aduni plăceri, din rău durere.

73 Prin cer temei la fapte vi se pun,
nu zic la toate, dar, lăsînd c-aş spune,
voi minte-aveţi să ştiţi ce-i rău şi bun

76 şi vrere-aveţi, ce, trudnic de răpune
cu ceru-n luptă-ntîiele-i ciocniri,
ea-nvinge tot, de-o duc şi zodii bune.

79 Puterii prime şi mai bunei firi
cu drag supuşi, ea minte-n voi creează
şi-asupră-i cerul n-are-nrîuriri.

64—66 *Marginal dreapta, este scris* V. cartea Chiţu *şi este notat un semn de întrebare.* // **64** *Iniţial, în loc de* pe care-amaru-n *fusese scris* sfîrşit cu-amar [. . .] // **65** *Iniţial, în loc de* sfîrşitu *fusese scris* A scos// **70—71**

> Distrus-ar fi în noi lib⟨era vrere⟩
> de-ar fi aşa şi-⟨. . . . .⟩ *A* //

71 ar fi distrusă-n *B* // **73** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **74** Nu zic] N-am zis *A* // **76** ce, trudnic de] ce-n trudă cînd *A* // **77** -i *este adăugat ulterior.* / ciocniri] nevoi *A* // **79** firi] voi *A* // **79—80**

> În voi, supuşi cu drag m⟨ai⟩ bunei firi
> şi vecinicei puteri, ea minte-aşează *B* //

82 Deci, dacă lumea de-astăzi deviiază,
e cauza-n voi, e-n răul vostru zel,
și vreau să-ți spui și cum s-argumentează.

85 Ieșind din mîna cui cu drag de el
se bucură mainte-a ce să fie,
c-un prunc, ce rîde-ori plînge-n joc, la fel

88 prostuț un suflet, el nimic nu știe
decît că,-mpins de-un creator senin,
el vrea cu drag ce-i face-o bucurie.

91 Dintîi se simte-atras de-un bun puțin;
se-nșeală-n el, ci-aleargă și-l culege,
cînd frîu sau ghid nu-abat al său înclin.

94 Aici, drept frîu, nevoie-avem de-o lege
și-apoi, drept scut cetății-adevărate,
măcar al unui turn, se cere-un rege.

97 Legi sînt, dar n-au de cine fi urmate;
al turmei cap e bun rumegător,
ce-i drept, dar n-are unghii despicate.

100 Cînd vede lumea deci pe-al ei păstor
hrănindu-se cu ce și ea se-nfruptă,
îi place-așa și n-are de-alta zor.

103 Că lumea deci din rău mai rău se luptă,
e cauza cîrma rea, cum vezi și tu,
dar nu c-a voastră fire-ar fi coruptă.

---

88 *Al doilea* -n *este scris deasupra rîndului.* // **85—88, 89—90** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă.* // **93** sau] ori A_1 / nu-abat] n-abate A_2 / nu-abat al] n-abate-al *B* // **94—95** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **103** *Inițial în loc de al doilea* rău *fusese scris* și. / mai rău] în rău. *A* //

106 Doi sori avut-a Roma, cînd făcu
pămîntul bun ca duplul drum să-l vadă,
şi-al cerului şi-al lumii, dar acu

109 ei reciproc s-au stins. Unind o spadă
şi-o cîrjă fac, prin duplă-mpedecare,
fatal din rău în şi mai rău să cadă.

112 Unite, teamă una de-alta n-are.
De nu mă crezi ce spui, priveşte-un spic:
cunoşti după sămînţ-orice răsare.

115 În ţara dintre Po şi-Adige, zic,
găseai virtuţi şi simţ măcar la unii,
mainte-a-ntra-n gîlcevuri Frederic.

118 Acum fii sigur că nu-s ei nebunii
să vrea ruşinea cea care se teme
de-a sta-n contact şi de-a vorbi cu bunii.

121 Dojană nouăi vremi dă vechea vreme
prin trei bătrîni cui pare-le surghiun
că prea-ntîrzie domnu-n cer să-i cheme:

---

106 *Iniţial, în loc de* avut-a Roma, cînd făcu *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **109** Unind acelaşi braţ, toiag şi spadă *B* / spadă *A* // **109—111** *Marginal dreapta, lîngă o linie oblică este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> L'un l'altro ha spento; ed è giunta la spada
> col pasturale, e l'un con l'altro inseme
> per viva forza mal convien che vada. //

110 *Iniţial, în loc de* prin duplă-mpedecare *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **112** văzîndu-i rodul *B* // **113** De nu mă crezi ce spui] Iar dacă nu mă ⟨crezi⟩ *A* // **116** fac *(şters cu guma)* *A* // **116—120** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **117** pe cînd nu-ntrase-n ceartă ⟨Frederic⟩ *A* / Pe cînd nu-ntrase-n certuri ⟨Frederic⟩ *B* // **122** cui pare-le] cari cred că li-e *A* //

124 Conrad Palazzo și Gherard cel bun
și Guido de Castell', cui pe frîncește
« lombardul simplu » mult mai bine-i spun.

127 Primind două puteri în ea, firește
căci două oști în ea-s amestecate
și și pe ea și sacu-și murdărește."

130 „— O, Marce-al meu, ce bine spui tu, frate!
Acum văd eu de ce-au înlăturat
pe tribul Levi-a-ntra-n ereditate.

133 Dar ce Gherard ca pildă mi l-ai dat
c-ar fi rămas din stinșii mai nainte
spre-a fi dojan-acestui veac stricat?"

136 „— Ori tu mă-ncerci, ori graiul tău mă minte
că pari a nu ști pe Gherard, și-o spui
tu, cel vorbind toscanice cuvinte.

139 Deloc eu nu-i cunosc al⟨t⟩ nume-al lui.
I-aș zice poate-al Gaiei, după fată.
Cel-Sfînt cu voi! De-aci-s oprit să sui.

142 Vezi albul, colo, ce prin fum s-arată
lucind; acela-i îngerul de-aci
și, pîn-a nu veni, să plec îmi cată."

145 Se-ntoarse-apoi, nevrînd a mai vorbi.

127—128 *Marginal dreapta, lîngă o linie ce unește cele două versuri este scris* Biserica din Roma azi. // **130** spui tu] judeci *A* // **131** de ce-au înlăturat] ce cauz-a-nlăturat *A* // **132** -ntra-n ereditate] fi-n ereedit⟨ate⟩ *B* // **135** dojan-acestui] ⟨dojană⟩ ăstui *A* // **137** *Inițial, în loc de* pari a nu *fusese scris* n-ai ști p⟨e⟩ // **143** *Inițial, în loc de* aci *fusese scris* aici. // **143—144** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* / *Cf. Dante:*

già biancheggiare, e me convien partirmi
— l'angelo è ivi — prima ch'io li paia." //

144 și-mi cat-a merge pînă nu s-arată *B* / *Inițial, în loc de* plec *fusese scris* mer⟨g⟩.

CÎNTUL XVII

1 Socoţi, creştine, de te-a prins pe golul
din Alpi vrodat-o negură, prin care
de-abia zăreai ca prin pelcea sobolul,

4 ⟨şi cum, cînd deasa şi-umeda-ncărcare
începe-a se rări şi vezi pe sus,
prin ele abia, bolnav un glob de soare,⟩

7 şi-atunci vei fi cu-nchipuirea ta
pe-aproape-adus să vezi şi tu ca mine
ăst soare-aici pe-un timp cînd se culca.

10 Şi-aşa deci, potrivindu-mi paşii bine
cu-ai lui Virgil, ieşii din nor afară
în ziua moartă jos, pe sub coline.

---

1 Creştine-al me⟨u⟩, revocă-ţi cum în gol⟨ul⟩ *A* / Creştine, să-ţi revoci *B* / *Iniţial, în loc de* de *fusese scris* cum. // **4** cum soarele *B* // **4—6** *Terţina, incompletă în textul de bază:*

şi-apoi, cînd deasa şi-umeda-ncărcare
începe-a se rări, cum poate-abia
pătrunde ⟨..................⟩

este reprodusă din D. / *Cf. Dante:*

come, quando i vapori umidi e spessi
a diradar cominciansi, la spera
del sol debilemente entra per essi. //

5 Şi *(anulat:* deasa*)* umedă-ncepu *B* / străbate *A* // **5—8** *În textul de bază versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **7** atunci vei fi cu-nchipuirea ta] cu-nchipuirea vei *(anulat:* avea*)* putea *A* // **8** să vezi şi tu cum revăzui în fine *B* // **9** se culca] apunea *A* // **11** *Iniţial, în loc de* cu-ai *fusese scris* şi ca. // **12** în ziua moartă jos] în zi ce-acum murea *(om. A) A, B* //

13 O, fantazie, care-ades separă
pe om de lume,-ncît el n-are știre
chiar mii de tube-n jur de-ar fi-n fanfară,

16 de n-ai din simțuri, de-unde-ai tu pornire?
Te mișcă vro lumină-n cer iscată
prin sine,-ori vrerea cui ne-o scurge-n fire?

19 Făptura ticăloasei, ce schimbată
fu-n paserea ce simte-a ei plăcere
supremă-n cînt, îmi apăru deodată,

22 iar mintea mea atît de cu putere
s-a strîns în sine-ncît ⟨degeaba-n el⟩
făcu să-i fie-oricărui simț ce-i cere.

25 Feroce-apoi un răstignit rebel
descinse ca vedenie-ntr-a mea minte,
trufaș în față-i și murind astfel.

28 Și marele-Ahasver îi sta nainte
și-Estira lui și justul Mardochi
ce-ntegru fu și-n fapte și-n cuvinte.

31 Iar, cînd și-acest tablou mi se topi
prin sineși el, cum piere și-o bășică
din lipsa apei care-o face-a fi,

---

21 supremă-n cînt] supremul drag *A* // **23** *Versul din textul de bază:* S-a strîns în sine-ncît zădărnicie *a fost modificat, pentru respectarea rimei, cu ajutorul variantei* degeaba-n el, *notată în B.* / degeaba-n el] nimic în el *A* // **24** bătea oricare-un simț intrare-a cere *B* // **25** Și-așa murea-n ferocea lui mîndrie *B* // **26** descinse ca vedenie-ntr-a mea] vedenie-apoi mi-a scoborît ⟨în⟩ *A* // **30** ce-ntegru fu și-n fapte și-] ce-n fapte-a fost întreg ca și- *A* //

în vis îmi apăru o jună fiică
plîngînd amar și-așa zicînd: „Regină,
de ce-n mînie-ai vrut a fi nimică?

Tu te-ai ucis să scapi pe-a ta Lavină
și m-ai pierdut; și-s eu care bocește;
nu plînge, mam-,a lui, ci-a ta ruină!“

Precum se rupe-un somn cînd ne lovește
lumină nouă-nchiși⟨i⟩ ochi și, pîn-a nu
muri de tot, el rupt se zvîrcolește,

așa vedenia mea se rupse-acu,
cînd fața mea de-o mult mai grea lucoare
decît ni-e nouă-n uz lovită-mi fu.

Privii să văd cam unde-aș fi eu oare,
ci-atunci un glas ce-a zis: „Pe-aici să suie“,
făcu din mine-oricare-alt gînd să zboare,

ca-n locul lor atîta dor să puie
să văd pe cel ce-a zis, cum e și vrerea
în care-odihnă, pînă n-află, nu e.

Dar, ca de soare, cînd, orbind vederea,
lumina-i multă-l face-ntunecat,
așa mi-a fost învins-aici puterea.

---

39 nu plînge, mam-, a lui, ci-a ta] vai, mam-, a ta, și nu a lui *B* / *Marginal dreapta este scris :* V.Ch. // **40** Precum lumină nouă cînd l⟨ovește⟩ *B* // **41** moi *A* / și pînă *B* // **42** muri de tot, el rupt] și frînt, pîn-a muri A_1, să moară-ntreg, el rupt *B* / apoi A_2 // **45** cum m⟨ult⟩ m⟨ai⟩ greu decît e-n uz la noi *A* // **47—51** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **51** *Inițial :* în *(inițial :* ce*)* care pînă n-află odihnă nu e. / odihn⟨ă⟩ *A* //

55 „— Acesta-i sol divin și, nerugat,
ne-arată drumul muntelui spre bine
și-n propria sa lumină e-mbrăcat.

58 Cu noi el face ca și-un om cu sine:
acei ce-așteaptă rugi, văzîndu-ți zorul,
haini doresc să nege-a face bine.

61 Chemării sfinte-urmeze-ne piciorul,
suind cît timp prea noapte încă nu-i,
căci pînă-n zori ne-oprește-apoi zăvorul."

64 Așa vorbi și pașii mei și-ai lui
spre-o scară-ntorși tindeau la ea să vie
și,-ndată ce la prima treaptă fui,

67 simții mișcări de-aripi cum îmi adie
pe-obraji un vînt, și: „*Beati*, printre ele,
pacifici, cari n-au o rea mînie!"

70 Erau acum așa de sus acele
luciri ce sînt ai nopții-năintași,
încît albeau pe cer tutindeni stele.

73 „O, tu, putere-a mea, de ce mă lași?"
ziceam în gînd, simțind că se topește
mereu puterea slabilor mei pași.

---

56 *Inițial, în loc de* bine *fusese scris un alt cuvînt, indescifrabil.* // **60** haini doresc] au gînd *A* // **64** *Inițial, în loc de* și pașii mei și-ai lui *fusese scris* Virgil și pașii lui. // **65** *Inițial, în loc de* spre-o scară *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* // **67—69** *Cf. Dante:*

> Senti' mi presso quasi un mover d'ala
> e ventarmi nel viso e dir: „*Beati*
> *pacifici*, che son sanz' ira mala!" //

72 pe cer tutindeni] din multe locuri *A* // **74** topește] topită *A* //

76 Eram şi unde scara conteneşte
urcuşul ei şi-am stat înfipţi părînd
asemeni navei cînd la mal s-opreşte.

79 Puţin am stat, atent, aici, crezînd
prin noul cerc s-aud vro noutate;
mă-ntoarsei spre Virgil apoi, zicînd:

82 „— Să-mi spui, o, dulce tată, ce păcate
în cercu-acesta-şi spal-al său popor?
De stăm din mers, nu sta din cuvîntate."

85 Iar el: „— Iubirea binelui, ce lor
fals ţel le-a dat, o-ndreapt-aici; trîndava
lopat-acum o bat din nou cu zor.

88 Ci-atent asculte gîndul tău şi-afla-va,
spre-a şti mai bine,-atîta lămurire,
că rod frumos aduce-ţi-va zăbava.

91 N-a fost fără de-amor nicicînd zidire,
cum nu-i, mi-a zis, puterea creatoare,
iar el, cum ştii, e psihic sau din fire.

---

78 opreşte] oprită *A* // **82** *Iniţial, în loc de* Să *fusese scris* Ce. // **83** popor] intrat *A* // **85** ce lor] ce-a stat *A* // **87** *Iniţial:* lopat-o bat din nou acum cu zor. / bat cu zor *A* // **88—90** *Marginal dreapta, lîngă o linie ce uneşte versurile terţinei, este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

Ma perché più aperto intendi ancora,
volgi la mente a me, e prenderai
alcun buon frutto di nostra dimora. //

90 rod frumos] dulce rod *B* //

94 Dar cel firesc e-n veci făr' de eroare;
greşeşte primul, sau ţintind răime,
sau dînd un plus, ori minus de vigoare.

97 Cît timp e-ntors spre bunurile prime
şi-n cele secundare-nfrînă zborul,
nu poate naşte-o rea plăcere-n nime.

100 Dar, cînd s-a-ntors spre rău, sau prea cu zorul
vîneaz-un bun, sau prea puţin, zidirea
lucreaz-atunci cum nu vrea creatorul.

103 De-aici tu poţi pricepe că iubirea
e-n voi sămînţ-a tot ce se socoate
virtute,-ori fapt ce merit-osîndirea.

106 Dar, pentru că iubirea-n veci nu poate
să-şi uite-obiectul drag spre care cură,
scutite-s de-ura proprie-n lume toate.

109 Şi, cum nu poţi concepe-o creatură
nici ruptă de-al ei prim, nici stînd de sine,
străin de el e orice-nclin spre ură.

112 Deci răul vrut, de-mpart, cum judec, bine,
e numai răul ce pe altu-l doare
şi-n lutul vostru-n triplu chip el vine.

115 Strivind pe-al său vecin spereaz-onoare
un om, aşa că numai asta-l face
din slava lui pe-acela să-l doboare.

101—102 *Versurile, omise inițial, sînt scrise pe contrapagină.* //

118 Se teme-alt om că poate să-l dezbrace
de-onor şi faimă altul care suie,
deci ciudă-l prinde şi contraru-i place.

121 Alt om ofensa-n suflet şi-o încuie
hain atît, că-i orb spre răzbunare
şi-unicu-i gînd e pe-altul să-l răpuie.

124 Acest triform amor e cel pe care
îl plîng mai jos. Dar de-altu-acum să-ţi spun
ce bunu-n chip corupt în ochi îl are.

127 Confuz concepe-oricine primul bun,
în care cat-odihnă şi-l doreşte:
deci toţi spre a-l dobîndi silinţă-şi pun.

130 Deci spre-a-l vedea şi-avea, de vă-mboldeşte
prea-ncet al vostru-amor, după căinţe
cu just amar, ăst cerc vă pedepseşte.

133 Mai este-un bun, ci nu-s în el priinţe,
căci nu-i nici bun temei, nici fericire,
nici sad şi fruct a orice mîntuinţă.

136 Cei prea porniţi spre-acest fel de iubire
deasupra-ne-n trei cercuri ai să-i vezi.
Cum este însă tripla-le-mpărţire

139 nu-ţi spun, ca însuţi tu să cercetezi."

119—126 *Versurile, omise iniţial, sînt scrise pe contrapagină.* // **123** *Iniţial, în loc de* unicu-i gînd e *fusese scris* unicul gînd li-e. // **127** concepe-oricine] concepe-un *A* // **129** *Iniţial, în loc de* deci *fusese scris* şi. / -şi *este scris deasupra rîndului.* // **130—131**

Dar, dac-amor prea leneş vă⟨-mboldeşte⟩
spre el, spre-a-l dobori ⟨după căinţe⟩ *A* //

134 *Iniţial, în loc de* -i *fusese scris* e, *iar în loc de al doilea* nici, nu-i. / *Primul* nici *este scris sub rînd.*

CÎNTUL XVIII

1 Aşa-ncheind apoi a sa vorbire,
profundul doctor mă privea mereu,
atent, în ochi de-arăt vro mulţămire.

4 Dar, cum ardeam de-o nouă sete, eu,
deşi tăcînd din grai, ziceam în minte:
„Prea mult să-ntreb, îi cade poate greu".

7 Ci,-nţelegînd veracele părinte
timida-mi vrere ce n-o dam pe faţă,
vorbind, mi-a dat curaj să-ncerc cuvinte.

10 „— Lumina ta-mi revars-atîta viaţă
în minte,-ncît ea clar putu s-adune
ce-al tău cuvînt explică şi mă-nvaţă.

13 Te rog deci, dulce tată drag, şi-mi spune
de-acel amor ce zici că-i temelie
oricăror fapte, rele fie,-ori bune."

16 „— Aprinde-a minţii ageră făclie
şi-eroarea, zise, limpede-ţi va fi,
a orbilor cari duci voiesc să fie.

---

14 ce *A* // **15** rele fie,-ori] ori rele *(anulat:* ori*)* fie,-ori *A* //

19 Creat fiind un suflet spre-a iubi,
el tinde spre-orice lucru care-i place
pe loc ce placu-l mişc-a făptui.

22 Sensoriul vostru ia din ce-i verace
direcţia sa şi-n voi aşa o-ncheagă,
că sufletul din ea obiect îşi face.

25 Şi, dacă,-ntors spre ea, o prinde-ntreagă,
înclinu-i este-amor care, fireşte,
că prin plăcere-n voi din nou se bagă.

28 Apoi, cum focu-n sus se năzuieşte
prin forma-i dată de-a căta fiinţă,
unde-n materia sa mai lung trăieşte,

31 aşa un suflet prins intră-n dorinţă,
ce-i psihic act, şi, pînă nu posede
obiectul vrut, se zbate-n nepriinţă.

34 De-acolea şi-adevărul clar se vede
ce-ascuns e el acelui ce pe-oricare
amor c-ar fi-n de sineşi bun îl crede.

37 De-aceea poate, căci obiectu-i pare
de-a pururi bun, dar nu-i tot chipul bun,
deşi e bună ceara lui ce-l are."

---

20 el tinde] se mişcă *A* // **22** *Iniţial, în loc de* sensoriul *fusese scris* Al vo⟨stru⟩. // **22—24** *Marginal dreapta, lîngă o linie care uneşte versurile terţinei este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

Vostra apprensiva da esser verace
tragge intenzione, e dentro a voi la spiega,
sí che l'animo ad essa volger face. //

26—30 *Marginal dreapta, lîngă o linie ce uneşte versurile este scris* V.M. / **leagă] combină** *A* // **31** un suflet intră prin⟨s⟩ aşa-n ⟨dorinţă⟩ *A* // **37** obiectu-i] materia-i *A* // **38** de-a pururi bun] că-i bun oricî⟨n⟩d *A* //

40 „— Cuvîntul tău și mintea mea mi-o spun
curat ce este-amorul și de unde,
dar mult mai mare dubiu-n mine pun,

43 căci, dacă el de-afară-n noi pătrunde
și sufletul e numai rob dorinții,
de merge strîmb, ori drept, el nu răspunde."

46 Iar el: „— Cît pot să vadă ochii minții
ți-am spus; de-aici Beatricei tale-i cere
dovezi apoi, că-i chestie-a credinții.

49 Orice substanț-o vei avea-n vedere,
distinctă de materie,-ori și legată
de ea, conține-o proprie-a sa putere

52 ce-i numai prin lucrări manifestată
și n-o arat-altce decît efectul,
precum că-i viu un pom prin verde-arată.

55 De-aceea noi nu știm nici intelectul
întîielor noțiuni de unde vine,
nici primele porniri ce-aduc afectul,

58 căci sînt în voi ca zelul în albine
de-a face miere; deci întîiul drag
nu este-n sineși el nici rău, nici bine.

---

40 și mintea mea mi-o] și-al meu ingeniu-⟨mi⟩ *A* // **42** ***Inițial, în loc de*** dar *fusese scris* ci-un. // **47** ***Inițial, în loc de*** de-aici Beatricei tale-i cere *fusese scris* a zis, de-aici o să te-ajute. / de-aici o să te-ajute ***B*** / Beatricei tale-i cere *(anulate)* ***A*** // **48** ***Inițial, în loc de*** dovezi apoi *fusese scris* Beatrice-a ta. / dovezi apoi] Beatrice-apoi ***B*** // **50** ***Inițial, în loc de*** ori și *fusese scris* dar. // **54** ca viața-n plantă ce prin foi s-⟨a-rată⟩ *B* / prin frunze ver⟨zi⟩ că-i viu A_1 / un pom] -n pom A_2 / prin *este scris deasupra rîndului.* / ***Inițial, în loc de*** verde *fusese scris* ver-zișu-. // ***Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.*** / ***Cf. Dante:*** come per verdi fronde in pianta vita. // **57** primele porniri] poftele dentîi *A* //

61 Acum, spre-a fi din el și toate-un cheag,
e-n voi născut-a minții sfătuire
ce strict păzește-al consimțirii prag.

64 Aci-i izvorul de-unde ia pornire
ce-i merit și ce nu-i, precum alege
și-nlătură o bună,-ori rea iubire.

67 Cîți pînă-n fund putur-așa-nțelege
văzur-aceast-a firii libertate
și etic-o făcură astfel lege.

70 Deci, chiar zicînd că din necesitate
s-ar naște-oricare-amor ce-n voi rodește,
există-n voi putința de-a-l abate.

73 Virtutea asta nobil-o numește
Beatrice-arbitriul liber și-o să-ți spună
de ea mai mult, și-atunci îți amintește!"

76 Spre-al nopții miez tîrziu sosita lună,
asemeni c-un ceaun de foc, acum,
făcînd în juru-i stelele s-apună,

79 trecea-mpotriva cerului pe-un drum
ce-l arde Feb cînd el din Roma pare
c-apune-ntre Sardin' și Cors'; și cum

---

66 și-nlătură o bună] și cerne-o bună *A* // **67—69** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie.* / *Cf. Dante :*

Color che ragionando andaro al fondo,
s'accorser d'esta innata libertate;
però moralità lasciaro al mondo. //

75 și-atunci] acesta-n cer *A* // **76** *Inițial :* Tîrziu spre-al nopții miez sosita lună. / sosita] ieșita *(șters cu guma)* *A* // **77** ca și-un ceaun întreg de foc A_1 / aprins întreg A_2 // **80** *Inițial, în loc de* el din Roma *fusese scris* apărînd. // **81** *Inițial, în loc de* c-apune *fusese scris din* Roma. //

acea gentilă umbră, pentru care
respect Pietolei Mantua cedează,
şi-a fost depus împusa-nsărcinare;

de-aceea eu, ce la-ntrebări şi trează
şi simplă dezlegare-acum avui,
stam ca şi-un om ce plin de somn visează.

⟨Ci smuls din starea de-aţipire fui
deodată de-un popor venind cu zorul
din dosul nostru,-urmînd cărarea lui.⟩

Precum, spre-a cere Tebele-ajutorul
lui Bah, vedeai prin nopţi, pe lîng-Asop
şi-Ismen, curgînd cu vuiet mult poporul,

aşa-nteţeau prin cerc al lor galop,
precum vedeam, şi-aceste vieţi zbătute
de-o bună vrere şi de justul scop.

82—84 *Marginal dreapta este scris* V. Chiţu. / *Cf. Dante:*

E quell'ombra gentil per cui si noma
Pietola più che villa mantovana,
del mio carcar diposta avea la soma. //

85 *Iniţial, în loc de* ce *fusese scris* cui. // **86** *Iniţial, în loc de* acum avui *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **87** *Iniţial, în loc de* plin de somn *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* / plin de somn *A* // **88—90** *Terţina din textul de bază, ale cărei versuri sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică:*

Dar starea de-aţipire ruptă-mi fu
deodată de-un popor care, cu zorul
venind din dosul nostru,-mi apăru

a fost înlocuită, pentru rimă, cu varianta notată în B. // **90** urmînd cărarea] (urmîndu-şi drumul) *B* // **91** spre-a cere Tebele] cînd Te⟨bele⟩ *A* // **92** *Iniţial:* lui Bah, prin nopţi vedeai pe lîng-Asop. // **94** al lor] strînsul *A* // **94—96**

Aşa precum vedeam, al lor galop
(anulat: prin*)* şi-l înteţeau acestor vieţi zbătute
şi buna vrere-a lor ⟨......................⟩ *B* //

95 aceste vieţi] acestor vieţi A_1 / pasul *(anulat)* A_2 // **96** şi buna vrere-a lor şi ⟨justul scop⟩ *A* //

97 Curînd au fost deasupră-ne, căci iute
venea fugînd ăst stol şi-n clipă gata,
şi-n frunte doi plîngeau mai cu vîrtute:

100 „Pe munte-a mers cu grabă Preacurata;
Cezar, voind Ilerda s-o supuie,
lovi-n marsili şi-n Spania-şi duse armata.

103 Curînd, curînd, că timp de-a-l pierde nu e
prin dor scăzut“, strigau din urmă toate,
„ca bunul zel în graţie să ne suie!“

106 „— Oh, neam din care-o vie-ardoare scoate
zăbava cea ce,-n dorul ce v-a tras
spre bine,-a pus prea slabă rîvnă, poate,

109 acest ce-i viu (şi nu-nşelaţi vă las)
să urce-ar vrea cînd soare-o să răsară,
deci spuneţi pe-unde-i mai pe-aproape-un pas?“

112 Aceste vorbe lor li s-adresară.
Iar unul din mulţime: „— Vino-n sus
pe urmă-ne şi-i da-n curînd de-o scară.

115 Atîta dor de-a merge-n noi e pus,
că nu putem sta-n loc. Să fim iertate,
de-ţi pare brusc ce nouă ni-e impus.

118 La San Zeno-n Verona fui abate
subt Barbarossa, bunu-mperator,
din cauza cui şi-acum Milanul pate.

---

97 dînsul *A* // **98** gata] ceata A_1, gata A_2 // **99** plînsul *A* // **107** cea ce-n] care,-n *A* // **111** *Iniţial:* pe-aproape. / mai *este scris deasupra rîndului.* // **113** din mulţime: „— Vino] dintre ei: „— Veniţi *B* / mulţime: „— Vino] ei: „— Veniţi *A* // **116** deci ⟨. . .⟩ frate *A* //

121 Şi-atare-i unu-n groapă c-un picior,
ce trist va fi de-această mănăstire
şi plînge-va-n curînd, că-i fu prior,

124 că-n locul unui demn de păstorire
a pus pe fiul său cel rău născut,
diform la trup şi mai diform la fire.“

127 Nu ştiu de-a spus mai multe,-ori a tăcut,
atît era-ntre noi de mult declinul,
ci-acestea le-auzii şi mi-au plăcut.

130 Ci-acel ce-n orice-amar îmi fu sprijinul:
„— Te-ntoarce,-a zis, acum şi ia aminte
la doi ce vin şi lenii-i cînt-aminul.“

133 Strigau în urm-a toţi: „Mai înainte
de-a-i trece prin Iordan moştenitorii,
muri ieşita din Egipet ginte.

136 Şi,-urmînd pe-Anchis, a fi-ntre răbdătorii
cei pînă la sfîrşituri cîţi nu vrură,
şi-au dat ei singuri viaţă făr’ de glorii.“

139 Iar, cînd de noi departe-atîta fură
că nici nu mai puteau a fi zărite,
nou gînd mi-a dat prin cap şi se născură

142 dintr-însul multe-apoi şi felurite;
şi-atît dintr-unu-ntr-altul fui trimis,
că ochii-mi s-au închis pe nesimţite

145 şi gîndul meu s-a prefăcut în vis.

---

126 diform la trup] un rău la trup *A*, cu trupul rău *B* // **130** Ci-acel] **Iar cel** *A* // **136—137**

Şi cîţi pînă-n sfîrşit cu răbdătorii
ce-urmară pe Eneas nu stătură *A* //

139 Şi-atît de mult departe-apoi cînd fură *A* // **142** dintr-însul multe-apoi] mai multe-apoi di⟨n⟩ el *A* // **143** fui trimis] eu trecui *A* // **145** şi *(anulate:* -n somn*)* -acest de-avalma-n somn îl prefăcui *A*.

CÎNTUL XIX

Pe timpul cînd căldura zilei n-are
putere-a domoli al lunei ger,
de Terra-nvins, ori de Saturn arare,

cînd cel mai mare semn al lor pe cer
geomanții-l văd, cu-al zilei fapt deodată,
pe-un drum pe care-a nopții umbre pier,

văzui în vis o bîlbîită fată,
pe glezne strîmbe și de ochi șașie,
cu ciunte mîni și-o față ⟨scolorată⟩.

Priveam la ea. Și,-un trup precum învie,
de-al nopții frig înțepenit, în soare,
așa privirea-mi o făcu mlădie

---

3 *Inițial, în loc de* -nvins *fusese scris* -nvinsă. / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **5** [dată] *(șters cu guma) A* // **7—9** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește versurile terținei este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

> mi venne in sogno una femmina balba,
> nelli occhi guercia, e sovra i piè distorta,
> con le man monche, e di colore scialba. //

8 *Inițial, în loc de* pe *fusese scris* cu. // **9** *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu varianta notată în E.* // **10—11** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> Io la mirava; e come'l sol conforta
> le frede membra che la notte aggrava. /

> ⟨. . . . .⟩ Și-n soare cum învie
> un trup ce-n frigul nopții-a-nțepenit *B* //

13 și dreaptă-n stat, cu limbă vorbitoare,
și-obrajii ei, pecum îi vrea iubirea,
în scurtă vreme-au căpătat coloare.

16 Cînd liberă-și avu apoi vorbirea,
cînta și-așa că mi-ar fi fost cu greu
s-abat acum atenția mea airea.

19 „Sirenă sînt, cînta, cea dulce, eu
ce-n largul mării amăgesc pilotul,
așa-i de plin de vrajă glasul meu.

22 Prin cînt am tras pe-Ulis s-abată-notul
cărării lui și cîți se prind cu mine
rar pot pleca, așa-i vrăjesc cu totul."

25 Dar nu-și închise-al gurii cîntec bine,
și-o doamnă sfîntă-n zbor fără de veste
veni să facă p-asta de rușine.

28 „Virgile,-o, tu Virgil, ea cine este?"
vorbi răstit. Iar el, venind, privea
mereu în ochii-acelei doamne-oneste.

31 Și-a rupt sirenei, năvălind la ea,
din față haina și-arătatul vintre
m-a smuls din vis cu ce putori scotea.

---

13 înflorit *B* // **13—14**

> și dreaptă-n stat, și sprintenă-n vorbit,
> și-acea coloare, care-o vrea iubirea,
> în scurt răstimp pe-obrazi i-a rumenit. *B* //

14 *Inițial, în loc de* obrajii *fusese scris* -n. // **14—15** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

> in poco d'ora, e lo smarrito volto,
> com' amor vuol, così le colorava. //

15 întinerit *B* // **20** încerce *A* // **22** pe lîngă mine-o trece *A* // **24** plece *A* // **31** *Inițial, în loc de* Și *fusese scris* I. //

34 Întoarsei ochii. Iar Virgil: „— De-altmintre,
i-am zis, hai sus, şi de trei ori, să vină,
s-aflăm şi poarta pe-unde-avea să intre“.

37 Atunci plecai. Şi-ntreg în zi deplină
scăldat era tutindeni sfîntul munte,
şi-n spate-aveam pe drum noua lumină.

40 Şi,-urmîndu-i lui, ţineam plecata frunte
cum cel silit de gînduri să şi-o plece
din sineşi face-un semicerc de punte,

43 cînd vorbe-am auzit: „Pe-aici se trece;
veniţi!“ rostite-aşa de cald şi blînd
cum nu s-aude-n lumea asta rece.

46 Cu-ntinse-aripi, de lebedă părînd,
veni cel ce le-a spus ca să ne-mbie
să-ntrăm pe scocul asprei stînci şi, dînd

49 din aripi lin, un vînt făcea s-adie.
De cei ce plîng că-s fericiţi ne-a spus
căci fii ai mîngîierii au să fie.

52 „— Dar ce-ai că ochii tu-n pămînt i-ai pus?“
vorbi Virgil, cînd noi, pe sol lăsîndu-l,
eram pe-acele scări puţin mai sus.

34—36 *Cf. Dante:*

Io mossi li occhi, e'l buon maestro: „Almentre
voci t'ho messe!“ dicea. „Surgi e vieni:
troviam l'aperta per la qual tu entre.“ //

51 *Iniţial:* căci fii ai mîngîierii-au ei să fie. //

55 „— Mi-e sufletul nedumerit, avîndu-l
vrăjit de-o nouă viziune-a mea,
că nu mai pot să mut odată gîndul.“

58 Iar el: „— Văzuşi strigoaia veche-acea
din cauza cui mai sus ne arde focul?
Văzuşi şi cum te poţi scăpa de ea?

61 Destul, acum! Cu talpa bate locul
şi vezi momeala sus, cum îi roteşte
eternul rege-n mari orbite jocul.“

64 Precum un şoim la gheare-ntîi priveşte,
se-ntoarce-apoi spre strigăt şi se-ntinde
aprins de dorul prăzii ce-l momeşte,

67 aşa fui eu şi-aşa, pe cît se-ntinde
crăpatul stei, am mers cărarea toată,
cît urci spre punctu-ntrării-acelei tinde.

70 Iar, cînd avui sub tălpi şi-a cincea roată,
văzui o gloată care-amar plîngea,
şi-n pulvere-avînd faţa-ntreaga gloată.

73 „Lipit-am de pămînt inima mea“
aşa-şi oftau şi-atît ⟨de-adînc⟩ suspinul,
că vorba noastră nici nu s-auzea.

---

56 de-acea vedenie nouă *A* / de-acea vedenie prins în vraja ei *B* // **57** că nu m⟨ai⟩ pot să-mi scap de dînsa *A* // **58** „— Strigoaia veche-o vezi acuma ce-i? *C* // **58—60** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **59** *Cf. Dante:* come sola sovra noi omai si piagne. // **60** de ea] cînd vrei *A* // **69** *Iniţial, în loc de* spre *fusese scris* pînă. // **70** şi *este scris deasupra rîndului.* // **71** cu plîns de-oftaturi frînt A_1/ cu A_2. // **73** „Eu inima-mi lipisem de păm⟨înt⟩ *B* // **74** *Iniţial:* aşa oftau şi-aşa-şi gemeau suspinul. / de-adînc *(iniţial:* adîncul*) este reprodus din A.* // **75** că greu puteai pricepe-al lor cuv⟨înt⟩ *A* //

76 „— Voi, cui justiția și nădejdea chinul
vi-l face,-aleși de cer, mai blînd să pară,
ce loc de-urcuș ne dă pe-acoalea clinul?“

79 „— De n-ați venit spre-a zace-aici și-o scară
cătați, pe unde mai curînd se iese,
vă fie-ntruna brațul drept spre-afară.“

82 Așa-ntrebă Virgil și-așa-i spusese
un duh ce sta puțin mai sus, iar eu
din grai i-am cunoscut și ce-ascunsese.

85 Întoarsei ochii deci spre domnul meu
și-mi dete vesel voie-al meu părinte,
prin semn, la ce-i părea din ochi că vreu.

88 Cînd liber fui să fac ce-mi fu aminte,
m-am dus spre-acel a cărui cuvîntare
făcu să-l recunosc mai înainte.

91 „— Tu cel ce-n plîns coci cele făr' de care
nu poți să te re-ntorci la tatăl sfînt,
să-ți curmi o clipă grija ta mai mare

94 și spune-mi cine-ai fost? De ce vă sînt
a voastre spete-n sus, de-mi vrei prinosul
acolo de-unde vin în viu veșmînt?“

---

84 putui din grai să știu și ce-ascunsese *A* // *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* nel parlare avvisai l'altro nascosto. // **85—87** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **86** cuvînt⟨e⟩ *A* // **90** făcu să-l recunosc] mi-a tras spre el atenția *A* // **91** *Inițial, în loc de* făr' *fusese scris* fără. // **92** *Inițial, în loc de* să *fusese scris* re⟨-ntorci⟩. // **94** *Marginal dreapta este scris* Ms. //

97 „— De ce ne cere ceru-a-ntoarce dosul
spre el vei ști, dar află-ntîia oară
că fui lui Petru-urmaș eu, păcătosul.

100 Frumoasă între Chiaveri scoboară
și Sestri-o gîrlă, iar familia mea
își are titlul dup-acea-apșoară.

103 Cercai și eu, curată cui o vrea,
ce grea-i mantaua, vreme cam de-o lună,
că-i fulg oricare-alt greu pe lîngă ea.

106 Tîrziu, vai, prinsei mintea cea mai bună,
căci, numai după ce pastor eu fui,
văzui că viața-ntreagă-i o minciună;

109 văzui că-n viață altă culme nu-i,
că-n ea nicicînd n-ai inim-odihnită.
Și-atunci cuprins de dor de-aceasta fui,

112 iar pîn-atunci fui inimă-mpetrită,
de cer departe și cumplit de-avară,
și-acum tu vezi ce-amar mi-e chinuită.

115 Zgîrcenia ce-i o vezi aici tu clară
din felu-n care cazna ne-a dispus,
și-ăst munte-o caznă n-are mai amară.

---

100 *Inițial, în loc de* Frumoasă *fusese scris* O gîrlă. / Frumoasă] Curată *A* // **103** Cercai ce grea-i mantaua *A* / *Marginal dreapta este scris* V.M. // **103—105** *Versurile sînt unite marginal stînga cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

Un mese e poco più prova'io come
pesa il gran manto a chi dal fango il guarda,
che piuma sembran tutte l'altre some. /

Ce grea-i papala mantie, cui o vrea
ferită de noroi, cercai vro lună
și-i fulg 〈......................〉 *B* //

107 pastor] eu papă *A* // **111** Și dor să am de cea de-aci-ncepui *B* //

Cum ochiul nostru n-a privit în sus,
ci tot în țărnă spre lumești destine,
aci dreptatea-n țărnă ni l-a pus;

și, cum zgîrcenia stinse spre-orice bine
iubirea-n noi, spre-a nu fi lucrătoare,
așa dreptatea-ntinși aici ne ține

legați și prinși de mîni și de picioare;
și-atîta timp cît domnul va dispune
noi strînși vom sta-n imobila prinsoare."

Eram acu-n genunchi, voind a spune;
de-abia însă-ncepui și-a observat,
prin ce-auzi, a mea venerațiune.

„— Ce cauză ai, mi-a zis, de stai plecat?"
Iar eu: „— De-a voastră naltă demnitate
durere-mi simte sufletul curat".

„— Ridic-ai tăi genunchi, te scoală, frate,
și nu greși, căci serv ca tine sînt,
și ca și toți, puterii neschimbate!

Vrodat-al evangheliei sunet sfînt
cu „Neque nubent" de ți-a-ntrat în minte,
tu știi de ce ți-am zis acest cuvînt.

Dar nu mai sta și drumu-ți fie-aminte,
căci, stînd, tu-mpiedeci plînsul meu prin care
spre culme duc ce-ai spus tu mai nainte.

Nepoată am și-Alagia nume are,
cu fire bună, dac-al nostru neam
n-o va strica prin reaua lui purtare.

Pe-aceasta-n lume singur-o mai am."

---

119 destine *A* / *Marginal stînga este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* in alto, fisso alle cose terrene. // **122** *Inițial, în loc de* stinse *fusese scris* spre. // **143** neam] casă *A*.

CÎNTUL XX

1 Mai bună vrere-a-nvins pe cea săracă,
deci nesătul de ap-al meu burete
l-am scos, spre-a-i fi pe plac, fără să-mi placă.

4 Şi-aşa plecai şi-a lungul stîncii dete
Virgil prin locul liber, prin strîmtură,
cum mergi pe-un zid, lipit de parapete,

7 căci neamul cui cu strop de strop îi cură
prin ochi un rău ce-ntreaga lume-o-mbată
sta-n partea dreapt-aproape-n surpătură.

10 Lupoaică veche, fire-ai blăstămată!,
cît toate alte bestii-ai prăzi mai bune,
căci foamea ta e-n veci nesăturată!

13 O, cer, de-a cărui roţi ne place-a spune
că pot să schimbe-orice-omenească stare,
cînd va veni şi-acel ce-o va răpune?

1—5 *Cf. Dante:*

Contra miglior voler voler mal pugna;
onde contra'l piacer mio, per piacerli,
trassi dell'acqua non sazia la spugna.

Mossimi; e'l duca mio si mosse per li
luoghi spediti per lungo la roccia. //

4—6 ***Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.*** // **5** strîmtură] **strimtură** *A* // **11** cît toate alte bestii-ai] decît oricare bestie-ai A_1 / **ai** A_2 //

Mergeam acum cu pasul rar și mare,
iar eu atent numai la umbre-acuma
cum triste plîng cu-adîncă văietare.

Și-un glas am auzit, ca-n treacăt numa',
„Mario dulce“-n față-ne, și frînt
ca-n ceasul nașterii cum plînge muma,

și-apoi: „săracă fost-ai pe pămînt,
cum poți vedea din miserul ospiciu,
în care ți-ai depus tu fructul sfînt!“

Și-alt glas apoi: „O, vrednice Fabriciu,
mai bine-ai vrut sărac întru virtute
decît avînd bogate-averi cu viciu“.

Mi-au fost aceste-atîta de plăcute
că tot trecui, dorind știut să-mi fie
acel din gura cui păreau născute.

El mai cînta de larga dărnicie
ce-a fapt-o Nicolai cu trei fecioare,
spre-onoare vrînd să duc-a lor junie.

„— Tu, cel cu vorbe-atît de nălțătoare,
ce om ai fost? De ce numai de tine
sînt spuse-aceste demne-elogii, oare?

---

18 ***Marginal dreapta este notat un semn de scoatere. / Cf. Dante:*** pietosamente piangere e lagnarsi. // **19—20**

Și-n față-ne auzii....
un glas: „Mario...... *B* //

21 cum plînge-n ceasul *A* // **25** *Marginal dreapta este scris* Fals. / *Cf. Dante:* Seguentemente intesi: „O, buon Fabrizio. //

37 N-o fi răspunsu-ți făr' de nici un bine
de-o fi să-ntorn să-mi torc puținul tort
al vieții cei ce zboară către-o fine."

40 „— Voi spune,-a zis, dar nu pentru că port
vrun dor ca să m-ajuți, ci pentru-acele
ce date-ți sînt mainte-a fi tu mort.

43 Eu sînt sămînț-acelei plante rele
ce-n umbră țări creștine-astfel le-mbracă,
încît fruct bun azi rar culegi din ele.

46 Dar Gand, Douai și Lille și Bruggia, dacă
ar fi-n puteri, s-ar răzbuna-n curînd,
și-l rog pe-acel ce știe tot s-o facă.

49 Ugo Capet fui, nume-n lume-avînd;
Filipii-urmași și Ludovicii-mi fură,
ce-n Francia-s regi acum, de-al doilea rînd.

52 Fui fiu de măcelar. Cînd dispărură
toți vechii regi pînă la unul cui
i-a fost mai drag să-mbrace haină sură,

55 cu-a țării cîrmă-n mîni eu mă văzui.
Prin nouă cuceriri dînd spor averii
și plin de-amici, așa putere-avui

40—41 *Marginal dreapta este scris :* V.M. // *Cf. Dante :*

Ed elli: „Io ti dirò, non per conforto
ch'io attenda di là, ma perché tanta. //

44 *Inițial, în loc de* astfel *fusese scris* așa. // **51** ce-n Francia-s regi acum] ce-s regi în Francia azi *A* // **57** așa putere] atari puteri A_1 / așa putere-avui] atît de tare fui A_2 //

58 încît trecui și frînele puterii
lui fiu-meu și mantia regală,
și-acesta-i capul blestematei serii.

61 Cît timp bogata zestre provensală
n-a stins rușinea-n neamul meu, putu
puține el, dar nu căzu-n greșală.

64 Prin silă și minciuni de-aci-ncepu
să facă jaf; răpite, drept amendă,
Ponthieu, Normandia și Gasconia fu;

67 veni-n Italia Carol și, spre-amendă,
jertfi pe Conradin; pe Toma,-n fine,
în ceruri l-a respins, tot drept amendă.

70 Eu văd, și nu-i departe,-un timp ce vine,
cînd alt Carol din Francia se ridică,
spre-a fi și el și-ai lui știut mai bine,

73 nu oști avînd, ci lancea inimică
ce-a Iudei fu, și-mpunge-astfel cu ea
încît Florenței burta i-o despică.

76 Nu țări de-aici, ci-ocară va avea
și crime el pe-atîta lui mai grave,
pe cît lui toate-un moft îi vor părea.

79 Pe cel ce iese rob al propriei nave
îl văd vînzîndu-și fata, ca s-apuce
pe dînsa bani, ca hoții pe-alte sclave.

---

69 *Cf. Dante:* ripinse al ciel Tommaso, per ammenda. // **78** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* quanto più lieve simil danno contra. //

Zgîrcenie tu, la ce-i mai poți seduce
cînd neamul mi l-ai tras în lațul tău,
încît în tîrg el propria carne-o duce!

Spre-a mai spăla ce-or face,-ori fac ei rău,
văd crinul în Alagna cum scoboară,
pe Crist robindu-l în vicarul său.

Îl văd batjocorit a doua oară,
și fiere văd că-i dau și-i dau oțet
și-așa-ntre vii tîlhari ei ni-l omoară.

Și văd pe-acest un nou Pilat, proclet,
cum, nesătul cu-atît, în lăcomie
pătrunde-n temple fără de decret.

Cînd, doamne-al meu, avea-voi bucurie
să-ți văd și răzbunarea ce,-nvălită
în taina ta,-ndulcește-a ta mînie!

Acum, ce-am spus de-unica logodită
a spiritului sfînt și ce te pune
să-mi ceri spre-a-ți fi de mine lămurită

în orice rug-a noastră ni se-mpune,
cît timp e zi, ci-ndată ce-nnoptează,
în locul ei, contraru-i scris să sune.

---

82 -i *este scris deasupra rîndului.* // **83** *Inițial, în loc de* cînd *fusese scris* **tu.** / Cînd *A* / ai *este adăugat ulterior.* // **84** încît] astfel, că *A* // **91—93** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

Veggio il novo Pilato sì crudele,
che ciò nol sazia, ma sanza decreto
porta nel Tempio le cupide vele. //

99 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* //

103 Pigmalion ne ține gura trează
atunci, cum, nesătul de-avere, fură,
devine paricid și-apoi trădează,

106 și-avarul Mida,-n trista-ncurcătură,
a cui nebună cerere-mboldește
etern pe om a hohoti din gură.

109 De-Acam nebunu-oricare-și amintește
cum el fură din spolii,-ncît mînia
lui Iosua și-aici parcă-l lovește.

112 Pîrîm cu pe Safora pe-Anania,
slăvim ce moarte-avu Eliodor
și-ntregul munte-l umple infamia

115 acelui ce-a ucis pe Polidor.
Și-apoi: « Al aurului gust cum pare
să spui tu, Crass', că ești cunoscător ».

118 Aori cîntăm încet și-aori mai tare
precum ne-ndeamn-afectul a vorbi,
cu pas mai mic și iar cu pas mai mare.

121 Deci binele ce-l spunem peste zi
nu singur îl căutam, dar de-astă dată
cîntînd pe-aproape-alt ins nu s-auzi."

124 Eram acum plecat cu bunul tată,
zorind, pe cît aveam puteri din fire,
să facem spor cărării, cînd deodată

104 *Inițial, în loc de* avere *fusese scris* averi. // **119** ne-ndeamn-afectul **a vorbi**] de-afect se simte oricare-mpins A_1 / atras A_2 // **122** *Inițial, în loc de* astă *fusese scris* acea. / de-astă dată *A* // **123** ins] glas *A* //

127 simţii un tremur, ca de-o prăbuşire,
trecînd prin deal şi-atunci m-a prins la fel
un ger cum simte dusul la perire.

130 Nu cred c-a fost mai zguduit nici Del
mainte-a ce Latona cuib a-şi pune
spre-a naşte-ai cerului doi ochi în el;

133 şi-atare chiu tutinde-a prins să sune,
încît m-a strîns Virgil, lipit să-i stau:
„— Cît timp eu te conduc sînt toate bune"

136 „Mărire întru cei de sus" cîntau
cu toţii, cum auzii din locu-n care
putui s-aud de-aproape ce strigau.

139 Nesiguri noi steteam şi-n nemişcare,
ca şi-ascultînd păstorii-acelaş cînt,
pîn-a-ncetat şi tremur şi cîntare.

142 Apoi urmarăm drumul nostru sfînt,
privind la cei ce,-ntorşi ca şi nainte
la plîns, zăceau cu feţele-n pămînt.

145 De nu mă-nşeal-aducerile-aminte,
cu dorul meu de-a şti vro neştiinţă
nicicînd n-a dus o luptă mai ferbinte

148 decît acum, gîndind, şi-a mea dorinţă
nici nu-ndrăznea-ntrebări, de-al căii zor,
şi nici prin mine-a şti n-avui putinţă.

151 Şi-aşa mergeam timid şi gînditor.

---

180 c-a fost mai zguduit] ⟨că⟩ s-a zbătut mai rău *A* // **181** mainte-a ce Latona] pe cînd căta Latona *A* // **184** stau] dus *A* // **135** „— Cît timp eu te conduc] şi-a zis: „— Cît timp te duc *A* // **188** strigau] spus *A*.

CÎNTUL XXI

1 Dar setea naturală-n noi, aceea
ce nu ți-o curmi decît cu apa care
la puț ceru-o lui Hristos femeia,

4 m-ardea, făcînd, pe-așa de grea cărare,
trudită după domn să-mi pară duca,
și mil-aveam de justa răzbunare.

7 Și-atunci, pecum de Crist ne scrie Luca,
cum el, de-abia ce din mormînt ieși,
la doi pe cale-și arătă năluca,

10 în urma noastr-un suflet se ivi,
privind la gloata care-ntinsă zace,
și-abia-l văzurăm numai cînd rosti,

13 zicînd: „— O, frați, s-aveți din ceruri pace!"
Grăbiți noi ne-am întors și-un semn Virgiliu
făcu precum așa se cade-a-l face

16 și-a zis apoi: „— Fericelui conciliu
te-adune-n pace-atotjudecătorul
ce-osîndă-mi dete-n vecinicul exiliu!"

---

8 cerutu-o-a la puț lui Cri⟨st femeia⟩ *A* // **11** *Inițial, în loc de* **gloata** *fusese scris* ne⟨...⟩. //

19 „— Cum, zise el (iar noi mergeam cu zorul),
voi umbre de sînteți de cer răspinse,
atît de sus voi cum făcurăți zborul?“

22 Iar doctorul: „— De-observi ce semne stinse,
de-un înger scrise, poartă fruntea lui,
tu vezi de-o fi-ntre neamul care-nvinse.

25 Nu-i toarse însă acea, ce-a toarce nu-i
trudită-n veci, întreaga cantitate
ce-o-nfașă Cloto și-o ursește-oricui;

28 deci sufletu-i, și-al tău și-al meu un frate,
nu poate singur ști ce drum s-apuce,
neavînd vederi cum nouă ne sînt date;

31 din iad, din larga gur-a lui, ca duce
fui scos acestui viu și-a noastră școală
cît poate și de-acum îl va conduce.

34 Dar, dacă știi, de ce păru-n răscoală
tot dealul, de curînd, și-un chiu întins
de ce-au scos toți din culme pînă-n poală?“

37 Așa-ntrebînd, în țintă mi-a atins
dorința mea, și,-așa sperînd, nu toată,
dar mare parte-a setei mele-a stins.

25—28 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă. / Cf. Dante:*

> Ma perché lei che dí e notte fila
> non li avea tratta ancora la conocchia
> che Cloto impone a ciascuno e compila. //

31 din iad, din larga gur-a lui] din larga gur-a iadu⟨lui⟩ *A* // **32** acestui viu] deci să-i ară⟨t⟩ *A* //

Răspunse el: „— Nimic nu-i ce să poată
divina coastă-n rînduiala ei
s-o tulbure și nici din uz s-o scoată.

Nu știe-ăst loc schimbarea vremii ce-i.
Cînd cerul vrea pe-ai săi în cer să-i vadă,
se-ntîmpl-atunci, dar nu dintr-alt temei.

De-aceea ploi, și rouă, și zăpadă,
mai sus de-urcușul cu trei scări, nici brume,
nici grindină nu pot nicicînd să cadă;

nici nori nu ies, ori negri,-ori numai spume,
nici fulger nu, nici a lui Taumas fiică,
ea, care-și schimb-adese locu-n lume;

nici abur sec mai sus nu se ridică
decît acele scări ce-am spus, pe care
vicarul lui Sîn-Pietru șade-adică.

El tremură mai jos, puțin, ori tare,
dar vîntul cel ce-n scorburi s-ar ascunde,
știu și eu cum, mai sus putere n-are.

Se zbate-ăst deal cînd simte-se oareunde
curat vrun duh să zboare-n sus spre sfere
sau tinde-a vrea, iar chiotu-i răspunde.

---

44 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* di quel che'l ciel da sé in sé riceve. // **45** se-ntîmpl-] se zbate *A* // **48** nicicînd] pe deal *A* // **50** nu *este scris deasupra rîndului.* // **51** ea, care] acea ce *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* che di là cangia sovente contrade. // **56—57**

prin vîntul însă ce-n pămînt s-ascunde,
eu nu știu cum, nu poate-aici schimbare *B* //

57 știu și eu] mai știu eu *A* // **58** Se zbate-ăst deal] Se zbate deci *A* //

Dovadă că-i curat e simpla-i vrere
ce, liber-absolut să mearg-airea,
cuprinde-un duh şi-i dă spre-a vrea plăcere.

Dintîi el vrea, dar nu-i dă păs dorirea
pe care cerul contrapunct i-o pune
spre-a vrea dureri cum vru păcătuirea.

Iar eu, ce-avui căznirii-a mă supune
cinci sute şi mai mult de ani, fui vrînd
să intru-n pacea unei stări mai bune.

De-aceea fu cutremur şi cîntînd,
pe-ntregul deal, măriri aceste cete
la cel etern spre-a le sui-n curînd."

A zis şi, cum, pe cît mai mult ţi-e sete,
pe-atît îţi place şi mai mult a bea,
nu pot să spui destulul saţ ce-mi dete.

„— Acum văd mreaja ce vă prinde-n ea,
vorbi Virgil, şi cum scăpaţi văd bine,
şi-al vostru chiu şi trămurul ce vrea;

61—63 *Iniţial, terţina avusese o altă formă, ştearsă apoi cu guma.* // **64** *Iniţial, în loc de* dintîi *fusese scris un alt cuvînt, şters apoi cu guma.* / **păs**] pornire *A*, drum *B* // **64—66** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu două linii verticale.* / *Cf. Dante:*

Prima vuol ben, ma non lascia il talento
che divina giustizia, contra voglia,
come fu al peccar, pone al tormento. //

68 cinci veacuri şi m⟨ai⟩ m⟨ult⟩ fui tocmai *B* / tocm⟨ai⟩ *A* // **68—69** *Marginal dreapta, lîngă o linie care uneşte versurile, este scris* V. man⟨u-scris?⟩ // **69** unei stări mai bune] stărilor m⟨ai⟩ bune *B* // **70** De-aceea fu cutremur] De-aici simţişi cutremur *A* // **73** *Iniţial, în loc de* **a zis şi, cum pe cît** *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* //

79 dar fă-ne-acum să știm și despre tine
ce om ai fost și pentru ce-ai zăcut
acei cinci sute de-ani aci-n suspine.“

82 „— Cînd bunul Titus, cu-ajutorul vrut
de cer, a răzbunat acele răni din care
s-a scurs prin Iuda sîngele vîndut,

85 cu-acel un nume ce și-onoru-l are
și traiul cel mai lung, a prins să spună,
trăii, faimos, dar nu-n creștină stare.

88 Fu dulce-atît a lirei mele strună,
că din Toluza-n Roma fui adus
și mirtu-mi fu pe merit dat cunună.

91 Am nume Stațiu la cei vii de sus.
Tebani cîntai și-am prins de-Ahil-a scrie,
ci-n drum povar-a doua m-a răpus.

94 Al flăcării divine foc și mie
sămînță-mi fuse-ardorii ce-arătam
ca și-altora de-apoi, mai mulți de-o mie.

97 De Aeneis vorbesc, căci mam-o am
în versul meu și doică totodată,
și fără ea n-aș trage nici un dram.

---

83 acele răni din care] și rana care *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* del sommo rege, vendicò le fora. // **84** s-a scurs prin Iuda] prin Iuda scurse *B* // **94—96** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* / *Cf. Dante:*

Al mio ardor fuor seme le faville,
che mi scaldar, della divina fiamma
onde sono allumati piú di mille. //

98 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* fummi e fummi nutrice poetando. //

100 De-aş fi putut trăi şi eu deodată
cu-acest Virgil, cu drag aş rămînea
şi-un an mai mult în cazna ce-mi fu dată."

103 Privi, la vorba asta,-n faţa mea
Virgil, tăcînd, şi: „Taci!" zicea-n privire.
Nu poate îns-o vrere tot ce vrea,

106 căci plîns şi rîs urmeaz-a lor pornire
aşa de mult, că mai puţin el zace
sub vrere-n cei cu cea mai bună fire.

109 Zîmbii ca unul ce cu ochiul face,
iar duhul a tăcut privind la mine
şi-n ochi, că-n ei ni-e gîndul mai verace.

112 „— Să-ţi duci pe culme truda ta cu bine,
îmi zise el, dar spune-mi ce fusese
ăst fulger de surîs pe-obraji la tine?"

115 Fui strîns acum din două părţi: spusese
Virgil să tac, iar Staţiu mă conjură
să spui; şi-atunci oftai şi mă-nţelese

118 Virgil şi-a zis: „— Nu sta-n încurcătură
să-i spui, ci spune-i tot, să-i fie-n ştire
ce-ţi cere, vrînd cu-aşa de mare-arsură".

---

100 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **104—108** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **107** el zace] ascultă *A* // **108** sub vrere] sub jug *A* // **109** ocultă *A* // **110** iar duhu *(anulat)*-n ochi *(anulate)* *B* // **119** *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:* mi dice, „di parlar; ma parla e digli. //

121 „— Tu, poate,-am zis, te miri de-a mea zîmbire,
antice duh, şi cauţi cauza ei,
dar şi mai mult voiesc să mi te mire:

124 el, cel ce-n sus conduce ochii mei,
e chiar acel Virgil ce-n tine puse
puterea de-a cînta viteji şi zei.

127 De crezi că alt motiv la rîs m-aduse
să-l laşi ca fals şi-atribuie-l, cum fu,
acelor despre el de tine spuse."

130 S-a şi plecat să-mbrăţişeze-acu
genunchii lui Virgil. Dar el: „— Nu, frate,
căci umbră sînt şi eu, şi umbră tu!"

133 Sculîndu-se de jos: „— Ce cantitate
de-afect îţi port o vezi acum tu bine,
că eu, uitînd a noastră golătate,

136 mă port c-un mort ca şi cu trupuri pline."

---

123 *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire. / Cf. Dante:* ma più d'ammirazion vo' che ti pigli. // **124** el, cel] căci cel *A* // **133—135** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care uneşte versurile terţinei, este scris* V. Ch⟨iţu⟩.

CÎNTUL XXII

1 Era acum în urmă-ne rămas
și solul ce ne-a dus pe-a șasea scară,
acel ce de pe frunte-alt P mi-a ras.

4 Și „Beati“ el pe cei ce căutară
dreptatea i-a numit, iar dînșii lui
un „Sitiunt“, dar făr-altce, strigară.

7 Iar eu, urcînd, urmam, nu greu cum fui
într-alte guri, pe-ai mei în umblet iute
și nici o trudă nu simțeam că sui.

10 Și-atunci Virgil: „— Aprinsă de virtute,
orice iubire-aprinde pe-alta-n cale
de-ndată ce ea flăcări dă, văzute;

---

3 acel ce de pe frunte-alt P] acel ce de pe faț-alt semn *A* // **4—6** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește versurile terținei este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> e quei c'hanno a giustizia lor disiro
> detti n'avea „Beati“, e le sue voci
> con „Sitiunt“, sanz'altro, ciò forniro. //

7 Iar eu urcam, m<ai> sprinten decît fui *A* // **7—9** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

> E io più lieve che per l'altre foci
> m'andava, sí che sanz'alcun labore
> seguiva in su li spiriti veloci. //

13 aşa, din clipa ce-ntr-a noastră vale
sosit-a Juvenal, care-mi spunea
ce drag obiect îţi sînt iubirii tale,

16 s-a-ntors spre tine-atît de mult a mea,
un om necunoscut mai drag să-ţi fie,
şi scurt acum şi-ăst drum îmi va părea.

19 Dar spune-mi tu (şi-mi iartă,-n prietinie,
de las eu frîul prea-ncrezut de-a dreptul,
şi ca şi-amic vorbeşte-mi şi tu mie)

22 cum tu, prin multa rîvn-a ta,-nţeleptul
cel plin de simţ, pierdut-ai buna fire
să laşi zgîrcenie-atît să-ţi ardă pieptul?“

25 Mişcar-aceste vorbe la zîmbire
pe Staţiu-ntîi şi dete-apoi răspuns:
„— Orice-mi vorbeşti mi-e drag semn de iubire.

28 E drept c-aori vezi lucruri ce-s de-ajuns
să fie-un fals obiect de dubitare,
temeiul lor real fiind ascuns.

31 Tu crezi, cum dovedeşte-a ta-ntrebare,
din cauza, poate,-a stării ce-o avui,
că-n viaţ-aş fi hrănit porniri avare;

15—17 *Marginal dreapta, lîngă o linie care uneşte versurile este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> che la tua *affezion mi fe'* palese,
> mia benvoglienza inverso te fu quale
> più strinse mai di non vista persona. //

16 *Iniţial, în loc de* s-a-ntors *fusese scris* atît. // **17** cum n-ar ⟨...⟩ străin m⟨ai⟩ drag *B* // **20** că prea-ndrăznesc să intru-n miez de-a ⟨dreptul⟩ *A* // **21** vorbeşte-mi şi tu mie] şi tu-mi vorbeşte mie *B* // **22** *Iniţial, în loc de* cum *fusese scris* prin. // **29** *Iniţial, în loc de* fie *fusese scris* dea. // **31** *Iniţial, în loc de* Tu *fusese scris* Te. // **32** a stării ce-o avui] a caznei ce-o avui *A* / *Iniţial, în loc de* ce-o avui *fusese scris* -n care ⟨...⟩. //

34 ci-acestui viciu eu străin îi fui
aşa de mult, că multa desmăsură
cu mii de luni de cazne o 〈durui〉.

37 Şi, dacă n-ar fi fost să-l am în ură,
de cînd ştiui cum tu strigaşi odată,
ca şi-ndîrjit pe-umana-ne natură:

40 «La ce nu-mpingi tu, foame blăstămată
de-argint, în oameni poftele perfide! »,
urlînd, împinge-aş şi-azi povara dată.

43 Atunci simţii că prea se pot deschide
a mele mîni şi seama eu mi-am tras
cum poate-ăst rău ca şi-altele ucide.

46 O, cîţi vor învia cu capul ras,
din neştiinţă, ce le-opri şi-n viaţă
căinţa lor şi şi-n extremul pas!

49 Să ştii că orice rău ce este-o faţă
direct opusă altui rău fac cor
şi usuc-aci-mpreun-a lor verdeaţă.

52 Şi, dac-am fost aci-ntr-acel popor
ce-şi plînge viciul avariţiei sale,
eu fui pentru acel opus cu-al lor."

34—35 Ci-acestui viciu atît de mult 〈îi fui〉
străin, încît enorma 〈desmăsură〉 *A* //

34—36 *Cf. Dante:*

Or sappi ch'avarizia fu partita
troppo da me, e questa dismisura
miglioia di lunari hanno punita. //

36 *Versul, incomplet în textul de bază:* cu mii de luni de cazne-o〈...〉, *a fost întregit cu varianta notată în A.*// **41** poftele] averi *A*// **49—53** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.*// **51** şi *este adăugat ulterior.* / *Iniţial, în loc de* aci *fusese scris* aici.// **54** pentru acel] 〈pentr-〉un păcat *A* //

55 „— Pe cînd însă cîntai tu dupla jale
ce-avu Iocasta-n luptele haine,
vorbi poetul doinei pastorale,

58 din cîte Clio ne-a cîntat prin tine,
nu pari credinţii-a-i fi primit tu harul
ce, făr' de ea, ştirbeşte-oricare bine.

61 De este-aşa, al cui fu felinarul
ce soare-avuşi, lumină ca să-ţi dea
să-ntinzi vintrele spre-a urma Pescarul?"

64 „— Din peşteri, pe Parnas m-ai dus a bea
tu-ntîi de toţi, şi-aşa mi-ai fost deci mie
tu, după Dumnezeu, lumina mea.

67 Ai fost ca-n noapte-un om ce,-avînd făclie
în dosul său, lui nu-i e de folos,
ci-arată calea celor ce-au să vie,

70 cînd «Timpii se prefac» strigare-ai scos,
«Dreptatea şi-aureul veac revine
şi-un proaspăt neam din cer scoboară jos.»

73 Poet prin tine fui, creştin prin tine,
dar, clar spre-a face ce-am schiţat puţin,
eu mîna-ntind să dau colori depline.

76 Era de-acum întreg pămîntul plin
de-acel cuvînt ce,-n lume sămănîndu-l,
l-au dus trimişii-acelui regn divin,

---

58 *Iniţial, în loc de* din *fusese scris* prin. // **59** credinţii-a-i fi primit tu harul] a-i fi primit credinţii harul *A* // **59—60** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> non par che ti facesse ancor fedele
> la fede, sanza qual ben far non basta. //

69 arată calea] albeşte calea *A* //

79 și-așa de mult îți concorda și gîndul,
de care-am spus, cu-apostolii cei noi,
că drag îmi fu să-i tot aud spunîndu-l.

82 Și-atît de sfinți mi se părur-apoi,
încît, goniți de Domițian cînd fură,
nu fără plîns vedeam a lor nevoi.

85 Cît timp fui viu, ei și-ajutor avură
din partea mea și-a lor curate-opinii
făceau să am orice-altă sectă-n ură.

88 Deși, chiar pîn-a nu-mi fi dus elinii
în vers, la Teba-n cîmp m-am botezat,
de frică îns-am ocolit creștinii

91 și tot păgîn mult timp m-am arătat
și-n rîp-a patra, pentru-a mea ⟨scăldare,⟩
eu patru veacuri și mai mult am stat.

94 Și-acum, tu, cel ce-mi rupseși vălul care
mi-ascunse bunul ce l-am spus, tu, bune,
fiindc-avem destul timp de urcare,

97 de știi, de vechiu-ne Terențiu-mi spune
în ce loc e? Și Varo, Plaut, Cecil,
sînt dînșii condamnați, și-n ce genune?"

100 „— Ei, Persiu și-eu, a zis Virgil,
și mulți sîntem, cu grecul ce fusese
al muzei noastre cel mai drag copil,

---

92 *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu varianta notată în A. / Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. //* **92—93** *Cf. Dante:*

e questa tepidezza il quarto cerchio
cerchiar mi fe' più che'l quarto centesmo. //

103 în primul cerc al iadului şi-adese
⟨cuvînt de dealu-acela se deschide
ce-al muzelor e cuib alese⟩;

106 şi-Anacreon cu noi, şi-Euripide,
şi mulţi din grecii-a căror frunte-avu
cununi de mirt, şi-Agat, şi Simonide;

109 sînt şi de-acei pe cari îi cînţi şi tu;
Antigona, Deifila, şi Argia,
şi-Ismene, tristă tot aşa cum fu,

112 şi cea ce odat-a arătat Langia,
şi fiica lui Tiresias, şi Tete,
şi,-n rînd cu-a ei surori, Deidamia."

115 Tăcut acum şi-unul şi altul stete,
din nou atenţi ce loc au sub picioare,
scăpaţi de-urcuş şi liberi de părete.

118 Erau rămase patru servitoare
de-a zilei, jos, şi-a cincea sta la car,
în sus ţintindu-şi oiştea-n dogoare,

121 cînd zise el: „— Spre gol ne cată iar
să-ntoarcem umărul cel drept, şi steiul
şi-aici să-l ocolim ca-ntr-alt hotar."

---

104 *Versul din textul de bază:* de munte-acolo vorbă se deschide, *a fost înlocuit, pentru a concorda cu versul următor, cu varianta notată în B.* / Parnas *A* // **104—105** *Cf. Dante:*

spesse fiate ragioniam del monte
che sempre ha le nutrici nostre seco. //

105 *Versul, absent din textul de bază, reproduce variantele notate în B:* ce-al muzelor e cuib *şi în A:* alese. // **118** Erau rămase] Erau a zilei *A* // **121** *Iniţial, în loc de* cînd *fusese scris* şi. //

124 Aci-ndreptar ne-a fost deci obiceiul
și-,avînd și-asensu-acelei umbre sfinte,
luarăm drum mergînd cu tot temeiul,

127 eu singur, îndărăt, ei mai nainte,
și multe-așa, din ce vorbeau mergînd,
din arta noastr-am prins învățăminte.

130 Dar dulcea vorbă le-o curmă curînd
un pom ce-aflarăm drept în cărăruie,
cu bun miros și mîndre mere-avînd.

133 Din ram în ram, cum bradul se gurguie
spre vîrf, acesta-n jos se-nrămura,
ca nimeni, cred, în el să nu se suie.

136 Pe partea-n care drumu-nchis era,
cădea din deal șivoi de apă clară
ce numai sus prin foi se resfira.

139 De pom poeții-ncet s-apropiară,
dar iat-un glas strigat-a dintre foi:
„Din pomu-acesta nu gustați!“ Și iară:

142 „Sta-n gînd mai mult Mariei, zise-apoi,
să iasă nunta-n rînd și-n toate bune,
nu gura ei, ce-azi plînge pentru voi.

---

131 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* un **albor** che trovammo in mezza strada. // **133** cum bradul se gurguie] **spre** vîrf cum se-ngurg⟨uie⟩ *B* // **133—134** *Marginal dreapta, lîngă o linie care unește versurile este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:*

e come abete in alto si disgrada
di ramo in ramo, cosi quello in giuso. //

145 Iar ap-a bea romanelor străbune
de-ajuns le-a fost. Mîncările-n amar
le-avu Danil şi-a strîns înţelepciune.

148 Fu primul veac ca aurul cel rar,
şi ghinda,-n foame-i, dulce-i fu s-o guste
şi-orice pîrîu în sete-i fu nectar.

151 Avu premîndă miere şi lăcuste,
din cari trăi-n pustiu Ion odată,
de-aceea-n veci el glorie-o să custe

154 şi-i mare-atît cum cărţile-l arată."

---

151 Avu premîndă miere] Ion avu şi miere *A* // **152** Pr⟨emîndă⟩ *A* // **154** cărţile-l arată] spune-n evanghelii *A*.

CÎNTUL XXIII

Pe cînd priveam aşa,-n frunzişul verde,
cu ochi ţintiţi, aşa cum stă şi cată
şi-acel ce după paseri vremea-şi pierde,

îmi zise cel mai mult decît un tată:
„— Să vii, o, fătul meu, c-avem altcum
mai bine-a face uz de vremea dată."

Întoarsei faţa şi-ai mei paşi acum
grăbit după-nţelepţii ce pe cale
vorbeau, aşa c-a drag făcui ăst drum.

Cînd iată c-auzii plîngînd prin vale
„Labia mea", dulce-o melodie,
că şi plăcere-avui de el şi jale.

„— Ce-aud eu, dulce tată, ce să fie?"
am zis. Iar el: „— Sînt spirite, gîndesc,
cari merg umplînd a vinei datorie."

Hagiii-ngînduraţi, cînd întîlnesc
în drum persoane lor necunoscute,
să-ntorc a le privi, dar nu s-opresc;

---

10 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:* Ed ecco piangere e cantar s'udie. // **12** că şi plăcere-avui de el] aşa c-avui şi drag de el *A* // **14** ce *A* //

așa,-ntorcîndu-se spre noi, tăcute
și-adînc smerite, duhuri într-un stol
în treacăt ne priveau, mergînd mai iute,

cu ochii-afunzi sub negrul rotogol,
și supte-ale lor fețe,-așa de trase
că pielea se-nforma pe osul gol.

Erisihton nu cred că se uscase
așa pînă-n zvîntarea secii piei,
cînd numai ea pe oase-i mai rămase.

Ziceam, gîndind în mine: „Iat-acei
ce-au dat Ierusalimu-n vremi cumplite,
cînd puse dinți Maria-n fiul ei."

Inele făr' de-opal par în orbite
și cîți au de-OMO-n fața de-om credința
puteau pe M să-l vadă-n linii-albite.

Ah, cine-ar crede, neavînd știința,
că poate-un măr și-o apă să-i aducă
așa-ntr-un hal, hrănindu-le dorința!

Steteam mirat ce foame-aci-i usucă,
și nu vedeam nici cauze manifeste
uscatei piei și feței de nălucă.

19—21 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **20** stol] ele *A* // **22** *Marginal dreapta este scris* V. Man. / *Cf. Dante:* Nelli occhi era ciascuna oscura e cava. // **23** *Inițial, versul avusese forma* și supta fața lor și-atît de trasă, *ștearsă apoi cu guma.* // **24** se-nforma] se lipea *B* / piele *A* // **25** *Inițial, în loc de* Erisihton *fusese scris* Nu. // **27** *Inițial, în loc de* pe oase-i mai rămase *fusese scris* mai fu pe el rămasă. // **30** *Cf. Dante:* quando Maria nel figlio di becco. // **32** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* chi nel viso delli uomini legge „omo". // **36** așa-ntr-un hal] mizerie-astfel *A* //

40 Dar iat-un duh; din fundul negrei țeste
țintindu-și ochii fix privi la mine
și tare apoi: „— Ce grații-mi sînt aceste?"

43 N-aș fi putut să-l recunosc, vezi-bine,
nicicînd din chip, ci-n vocea sa avui
ce fața sa diform-ascunse-n sine,

46 și-ntreaga cunoștiință feții lui
schinteaua asta-ntreagă mi-o aprinse
și chipul lui Forese-l cunoscui.

49 „— Ah, nu privi ce scoarță rîia prinse,
așa plîngea, și nici zbîrcita piele,
și nu-mi privi nici lipsa cărnii stinse,

52 ci spune-mi drept, de tine și de ele,
ce duhuri sînt cari drumul ți-l arată?
Să nu-nchizi gura ta rugării mele!"

55 „— Ah, fața ta, ce-o plînsei moart-odată,
stîrnește-n mine tot așa durere
și-acum, c-o văd atît de diformată!

58 Dar ce, pe cer!, v-aduce-așa-n scădere?
Nu-mi cere să-ți vorbesc cînd stau mirat,
căci rău vorbesc cei plini de-o altă vrere."

61 Iar el: „— Și apei, printr-un vecinic sfat,
s-a dat puterea care-astfel mă zvîntă
și pomului ce-n urmă l-ați lăsat.

---

41 fix] goi *A* // **44** *Inițial, în loc de* -n vocea sa avui *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* / ci-n vocea sa avui *(șterse cu guma)* *A* // **44—45** *Marginal dreapta lîngă o acoladă care unește versurile este scris* V.M. // **46** Cunoașterea steluței *A* // **54** Să nu-nchizi gura ta rugării] Și gura ta n-o-nchide rugii *A* //

64 Iar gloata-ntreagă ce cu bocet cîntă,
fiindcă gurii prea-i urmase-orbește,
se face-aici, prin post și sete, sfîntă.

67 Dorința de-a mînca și-a bea ne-o crește
mirosul scris din pom să se ridice
și-acel pîrîu de sus ce-l răcorește.

70 Dar nu odat-ocolul pe cornice
ne dă acestui chin o-mprospătare,
zic chin și-ar trebui plăcere-a-i zice,

73 ci-mpinși sîntem spre pom de dorul care
să strige Crist voios « Eli »-l făcu,
pe cînd murea spre-a da răscumpărare."

76 Iar eu: „— Fores, de cînd schimbaseși tu
pe-o lume bună, lumea cea săracă,
cinci ani nici nu trecură pîn-acu;

79 putința d-a greși, topită dacă
ți-a fost mai înainte de-acea bună
durere ce cu cerul sfînt ne-mpacă,

---

65 *Inițial, în loc de* urmase *fusese scris* urma. // **66** prin s⟨ete⟩-aici și post *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* in fame e'n sete qui si rifà santa. // **70** nu singur un ocol *A* // **72—74** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **74** pe Crist să strige-adînc *A* / Pe C⟨rist...⟩ strige *B* // **76—77** *Marginal dreapta este scris* V.M. / *Cf. Dante:*

E io a lui: „Forese, da quel dì
nel qual mutasti mondo a miglior vita. //

77 o *(inițial:* pe*)* lume rea pe-o lume m⟨ai⟩ dorită *B* // **79** *Inițial, în loc de* putința de-a *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* / de-ți fu p⟨utința⟩ de-a greși topită *B* // **81** ce inima cu ceru-o remărită *B* //

tu cum sosiși pe-așa de sus cunună?
Credeam la cei de jos a te vedea,
cari vremea lor prin vreme și-o răzbună."

Iar el: „— M-aduse-așa curînd a bea
pelinul dulce-al caznei dureroase
prin plînsul ei ce-l dăruie Nella mea.

Cu mari suspine și cu rugi pioase
m-a smuls din rîpa unde-aștepți adică,
și liber de-alte rîpi aici mă scoase.

Pe-atît mai scumpă e și mai amică
iubita-mi văduvioară, Nella,-n rai,
pe cît și-n fapte bune-i mai unică,

căci tu, Barbagia din Sardinia, ai
femei și tu la suflet mai curate
decît Barbagia-n care mi-o lăsai.

Dar ce mai vrei să zic, o, dulce frate?
Eu văd un timp, la ce ți-am spus dovadă,
și-acele zile nu sînt depărtate,

cînd de pe-amvon opri-veți să se vadă
impudicele doamne florentine
umblînd cu sînul dezvălit pe stradă.

Spre-a se-mbrăca onest, ce saracine,
ce barbare-așteptară-nvățătura
bisericii sau alte discipline?

---

88 st⟨a⟩ *A* // **90** *Inițial, în loc de* liber *fusese scris* liberi. // **91** *Inițial, în loc de* atît *fusese scris* atîta. // **103** *Inițial, în loc de* spre-a se-mbrăca onest *fusese scris* Ce barbare-au avut. // **104** *Inițial, versul avusese forma* nevoie-avură spre-a umbla-mbrăcate, *ștearsă apoi cu guma.* // **105** *Inițial, în loc de* sau alte *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* //

106 De-ar şti acele-obraznice măsura
ce lor în cer de-acum li se găteşte,
şi-ar pune de pe-acum pe urlet gura.

109 Prevăzul îns-aici de n-amăgeşte,
boci-se-vor mainte-a da mustaţă
pe-obrajii cui cu nani-azi s-ogoieşte.

112 Ah, frate,-acum n-ascunde, ci ne-nvaţă;
nu singur eu, cum vezi, ci-ntreaga ginte,
privim cum faci luminii umbră-n faţă."

115 Şi-am zis aşa: „— Dacă-ţi aduci aminte
ce-am fost cu tine eu, cu mine tu,
amar ne-o fi a ne-aminti-n prezinte.

118 Din viaţ-aceea, ăst ce-i duce-acu
al meu m-a scos de-alaltăieri pe mine,
cînd sora ăstuia rotundă fu,

121 (spre soare-am arătat) m-a dus cu sine
în carnea vie-a mea, care-l urmează
prin trista noapte-a morţii făr' de fine.

124 De-aci-mi ţinu în sus puterea trează
să urc şi s-ocolesc pe dealu-acel
ce tot ce-n voi e strîmb acu-ndreptează.

---

107 ce lor în cer de-acum] ce-n toată graba-n cer *A* / *Inițial, în loc de* lor *fusese scris* aici. / ha-ha *A* // **119—123** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **120** ăstuia] ăstui zeu *A* // **122** *Inițial, în loc de* în carnea *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* // **124** De-aici m-a scos ţinîndu-mi firea trează *A* //

127 Mă va-nsoţi, mi-a zis, pînă la ţel
acolo unde fi-va Beatrice,
de-aici apoi voi merge făr' de el.

130 Virgil e cel ce-acestea mi le zice,
iar altu-i umbra pentru care-n toate
cutremur mai nainte fu-n cornice

133 pe-ntregul munte ce dintr-însu-l scoate."

1[illegible] -n *este adăugat deasupra rîndului.* // **133** dintr-însul] din sine-l *A*.

CÎNTUL XXIV

1 Nici pasul vorba şi nici vorba pasul
nu ni-l slăbea; vorbind, mergeam grăbiţi
aşa ca-mpins de vînturi bune vasul.

4 Iar morţii-n jur, din nou părînd muriţi,
văzîndu-mă că-s viu, trăgeau mirare
de mine-acum prin ochii lor scobiţi.

7 Iar eu, urmînd pornita cuvîntare:
„— Din cauza celuilalt e mersul lui
mai lin de cum i-ar fi de-altfel, îmi pare.

10 Dar unde-o fi Picarda ştii să-mi spui?
Şi-n cîtă gloată-n juru-ne s-adună
vrun vrednic de văzut nici unul nu-i?"

13 „— O, sora mea, frumoasă ea şi bună,
nu ştiu ce-a fost mai mult; se veseleşte
în nalt Olimp purtînd a ei cunună!"

---

1 vorbele, nici ele *A* // **1—2**

> Mai lin *(suprascris:* rar*)* nu ne făcea nici vorba pasul,
> nici pasul vorba, ci vorbeam ⟨............⟩ *B* //

2 vorbind mergeam] ci vorbeam mergînd *A* // **4** din nou părînd] de-al doilea rînd *A* // **5** văzîndu-mă că-s viu] prin gropile din ochi trăgeau *A* // **11** cîtă *este încadrat în paranteze rotunde.* / -n cîtă gloată-n juru-ne] ⟨gloata⟩ ce, privindu-mă *A* // **13—14**

> „— O, ea, m⟨ult⟩ m⟨ai⟩ frumoasă decît bună
> sau poate-ntors, ştiu eu, ⟨............⟩ *A* //

14 *Marginal dreapta este scris* N.B. //

16 Aşa dintîi, şi-apoi: „— Nu ni s-opreşte
pe-oricine să-l numim, căci diformat
prin forme chipu-atît ni se poceşte.

19 Acest de-aici (şi-un duh mi-a arătat)
e Bonagiunt' din Lucca. Mai nainte
puţin şi-acel din toţi cel mai uscat

22 bisericii întregi i-a fost părinte;
din Tours a fost şi-n post o să-şi dezgroap‹
ţiparii din Bolsena-n sos ferbinte."

25 Şi pe-alţii mulţi mi-i arătă de-aproape;
şi-a fi numiţi plăcere le era,
căci toţi păreau cu zîmbet sub pleoape.

28 Văzui pe Della Pila cum uza
degeaba dinţii; Bonifaciu, care
hrăni pe-aşa de mulţi cu stola sa;

31 pe sir Marchez, ce nu cu sete mare
a stat la Forli tot de cupe pline
şi-n veci n-a fost sătul, c-a fost atare.

34 Apoi, cum preţuieşti şi-alegi în fine,
aşa făcui şi eu cu cel din Lucca,
părînd de-altfel că-l şi cunosc mai bine.

---

26 le era] a fost oricui *A* // **28** uza] văzui *A* // **29** în va⟨n⟩ *(anulat)* B_1 / uzînd îndar măselele B_2 // **34** Apoi, cum preţuieşti] Cum faci deci cînd priveşti A_1 / Apoi, cum preţuieşti şi-alegi] Cum stai şi vezi şi-alegi A_2 // **35** cu cel] pe cel *A* // **36** căci el părea mai *B* / *Cf. Dante*: che più parea di me voler contezza. //

37 Vorbea-n murmur şi nu ştiu ce „Gentucca"
simţii pe unde-i dă a lui sentinţă
amarul chin ce-i mistuia năluca.

40 „— Tu, cel ce-mi pari aşa de cu voinţă
să-mi spui ceva, fă voia ta-mplinită
şi-astîmpără şi-a mea şi-a ta dorinţă!"

43 „— Născut-o doamnă e, dar ne-nvălită,
de-al cărei drag iubită va să-ţi fie
cetatea mea, oricît e de hulită.

46 Tu ai să mergi cu-această prorocie
şi,-al meu murmur de-ţi fu spre vro eroare,
avea-vei fapta certă mărturie.

49 Dar spune-mi drept, eşti tu acela oare
ce rime nouă-a scris ce-aşa vestiră:
«O, voi, femei de-amor cunoscătoare»?

52 Iar eu: „— Sînt unul care, cînd mă-nspiră
amorul, îmi notez şi,-n urma lui,
ce-mi cîntă el eu cînt apoi pe liră".

37—39 *Cf. Dante:*

El mormorava; e non so che „Gentucca"
sentiv'io là, ov'el sentia la piaga
della giustizia che sì li pilucca. //

38—39

⟨...⟩ în locul unde-a sa sentinţă
ce ⟨..................................⟩ *A* /
simţii pe unde *(iniţial:* -şi simte*)* simte suferinţa
ce-o dă ăst chin ce-i ⟨..................⟩ *B* //

39 *Iniţial, în loc de* mistuia *fusese scris* mistuie. // **40** „— Tu, cel ce-mi pari] „— O, suflet ce pari *A* // **43** Cu-al nunţii văl, ce faceţi-vă plăcere *A* // **49** eşti tu acela oare] pe-acela-l văd eu, oare *A* // **50** ce rime nouă-a scris] ce nouă rime-a scris *A* // **54** ce-mi cîntă el eu cînt apoi] ce-mi cîntă-n suflet cînt şi eu *A* //

55 „— Acum văd, frate, ce departe fui
şi eu, şi Iacob, şi Guitton ca mine,
de noul stil frumos de care-mi spui.

58 Eu văd cum pana voastră strîns se ţine
pe urma celui ce dictează-n voi,
cum pana noastră n-a făcut, vezi-bine.

61 Ci-n stil nu pot vedea un soi şi-alt soi:
cîţi vrînd să placă toate le-afectează."
Şi, ca şi mulţămit, tăcu apoi.

64 Precum cocorii ce la Nil iernează
s-adun-aori în stol şi-apoi în zborul
grăbit al lor în şir se-ndepărtează,

67 aşa făcu şi-aici întreg poporul:
întorşi spre dreapta i-am văzut cum pasă,
făcîndu-i iuţi şi foamea lor şi dorul.

---

55 *Iniţial, în loc de* departe *fusese scris greşit* eu. / departe *A* // 55—56

„Ce departe fui ⟨.................⟩
şi eu, şi Iacob, şi Ghitton ca mine B_1 //

55—57 *Marginal dreapta, lîngă o linie oblică este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*

„O frate, issa vegg'io, diss'elli, il nodo
che'l Notaro e Guittone e me ritenne
di qua dal dolce stil novo ch'i' odo! //
„Ah, frate,-mi zise el, acum văd nodul
ce-opri pe Iacob *(iniţial:* ce ţine*)*, pe Guitton şi *(anulat:* pe*)* mine
dincoa' *(iniţial:* dincoace*)* de noul stil, cui fuşi izvodul B_2 //

56 *Scris:* Ghiton. // **61** *Iniţial, în loc de* Ci *fusese scris* Di⟨n⟩. / *Marginal dreapta este notat un semn plus.* // **61—62** *Cf. Dante:*

e qual più a riguardare oltre si mette,
non vede più dall'uno all'altro stilo. //

64 Precum] Deci cum *A* // **65** în zborul] iau zborul *B* // **66** cu mult în⟨ai⟩ *B* / în şir] pe sus *A* // **68** că-ntorşi, văzui cum şi *B* // **69** grăbiţi şi prin B_1 / prin buna vrere B_2 / prin B_3 //

Şi, cum un om trudit de-alerg îşi lasă
pe soţi să meargă, pînă ce-şi mai curmă,
păşind încet, înecul ce-l apasă,

aşa, lăsînd să treacă sfînta turmă,
Fores venea cu mine-n rînd mereu.
„— Cînd am să te revăd?“ îmi zise-n urmă.

„— Ce zile-am de trăit, am zis, ştiu eu?
Dar n-o să-ntorc cu-atît de iuţi vîntrele,
spre-a nu fi-ntîi la mal cu dorul meu,

căci locul cel ursit vieţii mele
se pare-urnit spre-o jalnică ruină,
din zi în zi mereu căzînd în rele.“

„— Deci mergi! a zis. Pe cel mai plin de vină
de coada unei bestii-l văd eu tras
spre valea-n veci lipsită de lumină;

sporeşte-al bestii mers din pas în pas,
crescînd mereu, pînă-i striveşte toate
şi-un trup diform pe cîmp îl văd rămas.

---

70 alerg] mers *A* // **71** *Iniţial, în loc de* mai *fusese scris* alină. // **75** „— Cînd am să te revăd?“] „— Şi cînd te-oi revedea?“ *A* // **76** am zis, ştiu] vorbii, ştiu *A* // **77—78**

Dar nu mă voi întoarce-atît de iute
cu vrerea-ntîi ⟨.....................⟩ *B* //

78 la mal *B* // **79** cel ursit] -n care-am rostul *A* // **83** vi-l văd de *A* // **84** spre valea unde nu-i *(iniţial:* -i*)* dezvinovare *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* inver la vale ove mai non si scolpa. // **86** cea ce bate oricare vină *B* // **87** *Forma iniţială a versului:* şi-l văd un trup diform pe cîmp rămas *a fost modificată cu ajutorul variantelor:* şi-un trup, *respectiv* îl văd *notate în A, ultima cu semn de intercalare în text.* //

88 N-au mult a se-nvîrti aceste roate“,
și-n sus privi spre cer, „și fi-ți-va clar
ce vorba mea să-ți spuie-acum nu poate.

91 Te las acum, căci nouă-ntr-ăst hotar
ni-e timpul scump, așa de scump tot stropul,
şi-l pierd prea mult pe-un pas cu tine, rar.“

94 Cum prinde-un ins din stol ades galopul,
ieşind din rarul trap de călărași,
al primei lupte-onor fiindu-i scopul,

97 așa porni şi el cu grabnici pași,
iar eu rămasei cu-acei doi, cuminte,
ce-au fost ai lumii-atît de mari fruntași.

100 Cînd fu-n adînc intrat acu nainte,
că ochii mei îl urmăreau precum
cu mintea-i urmăream a lui cuvinte,

103 văzui alt pom, și nu departe,-n drum,
cu ramuri verzi frumoase și-ncărcate
spre care ne-ntorsesem chiar acum.

106 Văzui popor cu mînile-nălțate
strigînd nu-ș' ce spre fructul neajuns,
cum pruncul dornic și flămînd se zbate,

---

88 au mult] au să *B* / a se-nvîrti] să se-nvîrt⟨ească⟩ *(anulate) A* // **90** ce-acum a-ți spune-n vorbe *A* / *Între* nu *și* poate *este scris, deasupra rîndului,* se. // 94 -un] aori un *A* // **97** grabnici] repezi *A* // **100** acu] deci *A* // **101** și fui cu ochii *A* // **101—102** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* /

și-astfel cu ochii-l urmăream precum
urmam cu mintea spusele-i cuvinte *B* //

105 ne-ntorsesem] noi ne-ntoarsem *A* // **106** oareunde *A* //

iar cel rugat nu-i dă nici un răspuns,
ci, şi mai mult dorinţa spre-a i-o-ncinge,
ridic-obiectul vrut, nu-l ţine-ascuns,

şi, ca-nşelaţi, plecau făr-a-l atinge.
Iar noi sosirăm şi la pomu-acel
ce-atîtea rugi şi-atîta plîns respinge.

„— Pe-alt mal urmaţi şi vă feriţi de el;
de Eva smultul pom acesta nu e,
ci e mai sus, şi-acesta-i e surcel."

Din crengi nu-ş' cine-aşa-ncepu să spuie.
Trecurăm deci, poeţii dragi şi eu,
pe-alt mal, lipiţi de partea care suie.

Zicea din pom: „Aminte-aveţi mereu
pe cei în nori născuţi, cum, beţi, mişeii
cu duplu piept s-oştiră cu Teseu,

şi bînd, cum s-arătară slabi iudeii
şi nu-i vru Gedeon tovarăşi, cînd
venea din culmi să-ntîmpine madeii".

Lipiţi de-acel părete-acum mergînd,
păcate ce-au intrat prin guri, urmate
de-aşa de-amar cîştig, noi ascultînd,

şi-apoi, în largul căii descurcate,
privind făr-a vorbi vro vorbă frîntă,
făcurăm paşi vro mie, cînd strigate:

110 *Iniţial, în loc de* ci *fusese scris* şi. // **115** *Iniţial, în loc de* „—Pe-alt mal urmaţi şi vă *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **124** cum bînd s- *A* // **128** păcate] şi culpe A_1 / urmate] ⟨urmat⟩ă A_2 // **132** *Ultimul cuvînt al versului din textul de bază :* deodată, *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A :* strigate. //

133 „— Ce-umblați voi trei și singuri, făr' de țintă?“
⟨cuvinte m-au făcut să sar⟩ acu
cum sare-un cal fricos cînd se-nspăimîntă.

136 Nălțai deci capul ca să văd ce fu;
și-n veci cuptorul roșii-așa nu face
metale,-ori sticlă, și nici lucii nu,

139 ca unul ce ne zise: „— De vă place
s-urcați în sus, cotiți acum spre mine;
pe-aici se duc acei ce merg spre pace“.

142 Orbit de-aspectul lui, m-am dat în fine
în dosu-acelor mari învățători,
ca omul ce,-ascultînd, din spate-ți vine.

145 Și, cum eroldul umedelor zori,
o boare-n mai, adie-aducătoare
de-un plin miros de ierburi și de flori,

148 așa simții pe fruntea mea o boare,
simțeam și-a penelor bătaie lină
cu mult miros de-ambrosie-adietoare.

151 Iar el zicea: „— Ferice cui lumină
din grație-i veni, să n-aibă pieptul
robit de pofta gurii-apururi plină,

154 ci-o foame-atîtă cîtă e cu dreptul!“

---

134 *Versul din textul de bază:* ne zise-un glas și-am tresărit acu *a fost înlocuit, pentru concordanță cu versul 132, cu varianta notată în* A_1. / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / ce mă făcu A_2 // **137** cuptorul roșii-așa] roșii-așa cuptor⟨ul⟩ *A* // **142** M-am strîns, orbit de-alborile-i divine *A* // **144** ca unul ce,-ascultînd, în urmă-ți vine *B* / din spate-ți] în dos îți *A* // **146—147** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

l'aura di maggio movesi ed olezza,
tutta impregnata dall'erba e da' fiori. //

147 D⟨...⟩ *A* // **149** a penelor] de-aripi *A* // **153** *Inițial, în loc de* robit de pofta gurii-apururi *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* / robit de pofta gurii-apururi plină *(șterse cu guma)* **B**.

CÎNTUL XXV

1 Era pe-un timp cînd drumul nu ne d
răgaz, căci soarele-n Viţel lăsat-a
al zilei miez şi-n Scorpie-al nopţii sta;

4 cum nu stă omul deci, cînd ne-ndurata
nevoie-l mînă grabă-n mers să puie
şi,-orice-ar păţi, de toate este gata,

7 aşa, intrînd şi noi pe cărăruie,
mergeam în şir, urcînd acea strimtoare
ce-n lung înşiră ori pe cîţi o suie.

10 Şi, cum întinde-aripi, dorind să zboare,
al berzei pui, ci, ne-ndrăznind să bată
din ele-apoi, le lasă să-i scoboare,

13 cu vrere-aprins-aşa şi-aşa-necată
să-ntreb fui eu, pînă la gestul cum
îl face-acel decis să-nceap-odată.

4—6] *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

per che, come fa l'uom che non s'affigge
ma vassi alla via sua, che li appaia,
se di bisogno stimolo il trafigge. //

8 urcînd acea] fiindc-a ei *A* // **9** desparte-astfel în şir pe cei ce-o suie *A* // **13** cu vrere-aprins-] cu-aprinsă vrer<e> *A* // **15** decis] dispus *A* //

Cu toată graba noastră pe-acel drum,
Virgil mi-a zis: „— Al vorbei arc, pe care
l-ai tins pînă la fier, desfă-l acum".

Deschisei gura deci cu-ncredinţare
şi-am zis: „— Cum pot aici slăbi, părinte,
cînd n-au nici o nevoie de mîncare?"

„— De Meleagru de-ţi aduci aminte,
că-n timp ce-ardea un lemn, ardea şi el,
ce-acum ţi-e-n dos, atunci ţi-ar fi nainte.

Şi-apoi, gîndind că,-n orişicare fel
te mişti, ⟨tu-ţi mişti şi chipul⟩ în oglindă,
tu n-ai întinde arc spre-atare ţel.

Dar vreau ca dorul tău sfîrşit să prindă:
e Staţiu-aici şi-l chem şi-l rog acu
pe rană-ţi plastru-alinător să-ntindă."

Iar Staţiu-atunci: „— De-ncerc, unde eşti tu,
eterne lucruri să-i explic, drept scuză
să-mi fie deci că nu pot zice nu".

---

16 Cu toată] Şi-atunci *A* // **17—18** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

> lo dolce padre mio, ma disse: „Scocca
> l'arco del dir, che'nfino al ferro hai tratto". //

22 *Iniţial, în loc de* Meleagru *fusese scris* şti de. / „— De ai, mi-a zis, de M⟨eleagru-⟩ aminte *A* // **23** *Iniţial, în loc de* că *fusese scris* într- / cum *(anulat:* el*)* perea-n *(iniţial:* într-un*)* buştean *B* // **25** *Iniţial, în loc de* -n orişicare fel *fuseseră scrise alte cuvinte (probabil:* la oricare [...]*), şterse apoi cu guma.* / că-n orişicare fel *A* // **26** *Versul din textul de bază:* te *(iniţial:* se*)* mişti *(iniţial:* mişcă*)* a ta imagine-n oglindă, *a fost modificat, pentru completarea sensului, cu ajutorul variantei* tu-ţi mişti şi chipul, *notată în A.* // **32** *Iniţial, în loc de* drept *fusese scris* să-mi. //

34 Şi-aşa-nceput-a: „Mintea ta s-auză
atent ce spui şi celor întrebate
avea-vei spre-adevăr o călăuză.

37 Un sînge-ales, ce vinele-nsetate
nicicînd nu-l beau şi deci prisos devine,
ca dup-un prînz şi restul de bucate,

40 ia-n inimă puteri ce-s genuine
spre-a naşte-umane membre, cum e care
aleargă, spre-a nutri pe-acestea,-n vine.

43 Din nou digest, scoboară-n locul care
mai bine e să nu mai fie spus;
în vas firesc pe-alt sînge-apoi el sare

46 şi unul pe-altu⟨l⟩ se pătrund, dispus
să rabde unul, şi-altul să lucreze,
prin locul cel perfect de-unde-i adus.

34—36 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

> Poi cominciò: „Se le parole mie,
> figlio, la mente tua guarda e riceve,
> lume ti fiero al come che tu die. //

38 *Inițial:* nu-l beau nicicînd și deci prisos devine. // **39** ca dup-un prînz] ca şi la masă *A* // **39—42** *Marginal dreapta, lîngă o linie verticală care uneşte versurile este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

> quasi alimento che di mensa leve,
> prende nel core a tutte membra umane
> virtute informativa, come quello
> ch'a farsi quelle per le vene vane. //

40 *Inițial, în loc de* ia *fusese scris* în, *iar în loc de* ce-s, ia. // **41** umane membre] membre de-om *B* / e care] este acela A_1 / care] atare A_2 // **41—42**

> oricărui membr-uman, la fel cum are
> şi cel ce le da hrană-n mers prin vine *B* //

44 mai bine-l taci decît să fie ⟨spus⟩ *A* / *Inițial, în loc de* mai fie spus *fusese scris* -l numim de unde. // **45** *Inițial, în loc de* apoi *fusese scris* aici. // **46** *Inițial, în loc de* se pătrund, dispus *fusese scris* acolo se pătrunde. //

49 Şi,-unit cu acela,-n cepe s-opereze:
încheagă-ntîi şi,-n sineşi întărită,
materia lui o face să vieze.

52 Activa parte, viaţă devenită,
ca-n plante e, cu diferenţa stării
că-n plante e pe drum, şi-n om sosită.

55 Lucreaz-apoi atît, ca fungul mării,
mişcîndu-se simţind, şi-organizează
puteri căror sămînţă li-e lucrării.

58 Se-ntinde-acum virtutea, se-ntrămează
acea ce dintr-al tatei sînge vine,
prin care firea membre le formează.

61 Dar cum din animal copil devine
tu nu vezi încă, iar aici greşeşte
şi-un mult mai înţelept om decît tine,

64 căci primul intelect îl osebeşte
de viaţa noastr-a lui învăţătură,
fiindc-organ văzut el nu-i găseşte.

---

53 *Inițial, în loc de* plante *fusese scris* plantă. // **53—57** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **55—57** *Cf. Dante:*

tanto ovra poi, che già si move e sente,
comme fungo marino; e indi imprende
ad organar le posse ond'è semente. //

57 sămînţă li-e] li-e germene-al *A* // **58—60** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

Or si spiega, figliuolo, or si distende
la virtù ch'è dal cor del generante,
dove natura a tutte membra intende. //

59—66 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **60** **membre le**] mădulări *A* // **66** el] lui *A* //

67 Tu prinde-mi adevărul clar din gură
și află faptul că-ntr-un făt, de-ndată
ce-au creierii deplin-a lor structură,

70 voios de-atîta art-a firii, cată
motorul prim spre el și-ntr-însul pune
duh nou, plin de putere, care-ntrată

73 atrage-n ea ce-aci găsi-n acțiune
și-un singur suflet fac așa, și-atare
trăiește, simte și de-al său dispune.

76 Și, ca să n-ai de cîte-ți spui mirare,
vezi caldul soare cum devine vin,
unit cu sucul care vița-l are.

79 Iar, cînd Lachesis nu mai are in,
el las-a cărnii haină și-n virtute
și-umanu-l ia cu el și ce-i divin:

82 puterile din simțuri stau ca mute;
memoria, mintea, vrerea i-au rămas
și-n actul lor cu mult sînt mai acute.

85 De sineși cade-atunci, făr' de popas,
pe-un mal din două, dar nici el nu știe,
și-aci-și cunoaște-ntîi al sorții pas.

88 Și,-ndat-apoi ce-un loc îl circumscrie,
puterea vie-n juru-i radiază
așa și-atît ca-n trup în lumea vie.

---

67 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Apri alla verità che viene il petto. // **68** *Inițial:* de-acum, și află că-ntr-un făt de-ndată. / faptul *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **74** așa, și-atare] și-acesta-i care *A* // **82** și-alte-oricari puteri rămîn ca ⟨mute⟩ *B* // **83**, **85**, **88** *Marginal dreapta este notat cîte un semn de întrebare vizînd probabil cuvîntul-rimă.* // **89** *Inițial, în loc de* puterea *fusese scris* virtutea. //

91 Şi-aşa cum, plin de ploi, cînd reflectează
văzduhu-n el pe Feb ce străluceşte,
în multe feţe-ornat se colorează,

94 vecinul aer tot aşa primeşte
şi-aici o formă, cum i-o face-n stare
prin sineşi duhul care-n el s-opreşte.

97 Şi-apoi, asemeni unei flăcări care
urmează pe-al său foc oricum se mută,
aşa pe-un spirit noua sa-ntrupare.

100 De-aici el prinde viaţa cea părută
cui umbră-i zici, şi-apoi de-acolea vine
oricare simţ, chiar văz, i se-mprumută;

103 de-aici avem şi lacrimi şi suspine,
de-aici avem cuvinte şi zîmbiri,
pecum pe munte-aici văzut-ai bine.

106 Şi-apoi, după dorinţe,-ori îmboldiri
de-altfel, ia umbră varia sa figură
şi-aceasta-i cauza marei tale-uimiri."

109 Eram acum la ultima-ntorsură,
⟨la dreapta-ntorşi⟩, cînd iarăşi îndreptate
spre altă grij-a noastre gînduri fură.

---

95 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* **in quella forma che in lui suggella.** / **98** pe-al său foc oricum] flăcărilor focul lor *A* // **102** oricare] că or⟨ice⟩ *A* // **105** pe munte-aici] aici pe deal *A* // **107** soi *A* // **108** marei tale-uimiri] că te miri *A* // **110** *Forma versului din textul de bază:* **şi-ntorşi la dreapta, cînd iarăşi îndreptate** *a fost modificată, pentru metru, cu ajutorul variantei* **la dr⟨eapta⟩-ntorşi,** *notată în A.* // **111** *Versul, omis iniţial, este scris pe contrapagină.* //

112 Din coast-aici ies flacări aruncate,
cornicea îns-aduce-un vînt din ea
ce-n sus le-mpinge şi din ea le-abate.

115 Prin strîmtul loc ferit deci trebuia
să mergem rînd pe rînd ; eu, plin de frică
de foc aici, şi-aici de-a nu cădea.

118 „— Se cade-acum, aşa-ncepu să zică,
privirilor în frîu să le ţii jocul,
căci lesne cazi printr-o greşală mică.“

121 „Summae Deus clementiae“ din focul
acel cumplit eu auzeam cîntînd,
încît silit mă-ntoarsei să văd locul.

124 Şi duhuri am văzut prin foc umblînd,
de-aceea paşii lor, şi-ai mei, şi iară
pe-ai lor să-i văd eu mă-ntorceam pe rînd.

127 Iar, cînd sfîrşiră imnul lor, strigară
cu glasul plin: „Eu nu cunosc bărbat“
şi-ncet apoi cu toţii-l repetară.

130 Sfîrşindu-l, au strigat din nou: „A stat
Diana-n crîng, gonind-o pe Helice
cînd stropi de-otrav-a Venerii-a gustat“.

---

119 *Iniţial, în loc de* privirilor în frîu să *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* / să-i ţii de-acum în frîu privirii jocul *A* // **120** căci lesne poţi să cazi pentr-o nimică *B* // **121** *Iniţial:* „Summae clementiae Deus“ din focul. // **128** *Topica versului din textul de bază:* bărbat eu nu cunosc, cu glasul plin, *a fost modificată pentru a respecta rima, în conformitate cu intenţia poetului, care subliniase finalul cuvîntului* bărbat *cu două linii.* //

Și iar cîntară imnul lor ferice,
slăvind bărbați, femei făr' de prihană,
precum și taina și virtutea zice.

Cît timp își ard cu foc avuta rană,
ăst mod, cred eu, de-ajuns e pentru ele:
cu-atare cazne și cu-atare hrană

și cea din urmă culpă să și-o spele.

---

134 *Inițial, în loc de* slăvind *fusese scris* slăviți.

CÎNTUL XXVI

1 Pe cînd toţi trei în şir mergeam astfel
pe mal, maestru-mi tot spunea aoare:
„— Ascultă-mi sfatul, să te-ajuţi cu el!"

4 Pe-obrazul drept eram lovit de soare,
ce, jos, spre-apus, tot cerul inundîndu-l,
schimbase-n alb albastra lui coloare.

7 Iar roşul foc cu umbra mea făcîndu-l
să pară şi mai roş, pe mulţi văzui
c-aveau, mergînd, numai spre-aceasta gîndul.

10 Prin semnu-acesta drept motiv le fui
de vorbă, deci şi-aşa şi cuvîntară:
„— Nu pare-a fi nălucă trupul lui".

13 Pe cît puteau, apoi, înaintară
spre-a şti-ntr-adins, dar grijă-avînd tot insul
de-a nu ieşi de unde n-ar fi-n pară.

---

9 că numai spre-ast-aveau în *B* // **10** *Iniţial, în loc de* drept *fusese scris* deci. // **11** *Iniţial, în loc de* deci şi *fusese scris* şi a şti. / deci *A* / cuvîntară] începură *B* // **13** pe cît puteau] pe cît putură *B* / înaintară] s-apropiară *A* // **15** de unde n-ar fi-n pară] din focul său de-arsură *B* / pară] arsură *A* //

„— Tu, cel ce nu de leneş, ci-ntr-adinsul
mergi cel din urmă, ca mai mic fiind,
te rog, de foc şi sete eu aprinsul,

de-al tău răspuns nu-s singur eu dorind,
ci toţi aceştia simt mai mare sete
ca de-apă rece-un etiop, ori ind,

să-mi spui cum faci cu trupul tău părete
luminii-aşa că, parcă, încă lui
aripi să zboare-al morţii sol nu-i dete."

Aşa-mi vorbi un duh şi-am vrut să-i spui,
şi-aş fi şi spus, de n-aş fi fost deodată
atras spre-alt lucru nou care-l văzui,

căci altă gloată nainta-nşirată,
prin mijlocul cărării-acei de foc
spre-aceasta ce m-opri-ntrebînd mirată.

Văzui cum se salută reciproc
şi, vesele de-un scurt festin, cum toate
sărut îşi dau, dar făr' a sta pe loc.

16—18:

„— Tu, cel din urmă, nu cu dinadinsul
spre-a fi lenos, dar cel mai mic fiind,
te rog eu, cel de foc şi sete-aprinsul *B* //

18 de foc şi sete eu] eu cel de foc şi ⟨sete⟩ *A* // **19—20**

Şi nu-s eu singur care-aştept dorind,
ci toţi avem de-a şti mai mare sete *B* //

22—24 *Cf. Dante:*

Dinne com'è chẹ fai di te parete
al sol, pur come tu non fossi ancora
di morte intrato dentro dalla rete." //

24 al morţii aripi *A* // **27** *Iniţial, în loc de* care-l văzui *fusese scris* prin felul. //

34 Așa,-n deavalma negricioasei gloate,
furnica-n bot atinge pe-o furnică,
de drum spre-a se-ntreba, de scopuri, poate.

37 Sfîrșind grăbit urarea lor amică,
pe cînd plecau, din gură tot poporul
vedeam că pe-ntrecute glas ridică:

40 cei nou-sosiți: „Sodomul și Gomorul!“
cei vechi: „S-ascunse-n vacă Pasifea
ca taurul s-alerge-ai stinge dorul“.

43 Și-apoi, cum gruii-o parte spre Ripea,
și-o parte fug spre țări de soare pline,
de ger aceștia-mpinși, de-arșițe-aceia,

46 așa se duce-un stol, iar altul vine,
și toți se-ntorc la vaiul lor plîngînd
și primul plîns ce le ședea mai bine.

49 Și toți aceiași, ce de-ntîiul rînd
m-au fost rugat, veniră să-și împace,
atenți și gata de-ascultat părînd.

52 Iar eu, văzînd din nou acum că-mi face
rugare,-am zis: „— Tu, sigure popor,
s-ajungi, oricînd va fi, să guști și pace!

39—41 *Versurile sînt unite marginal stînga cu o acoladă.* // **42** să-i sting-un taur *B* // **47** la vaiul lor plîngînd] la tristul lor oftat *A* // **48** și primul plîns] și vaiu-acel *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* e al gridar che più lor si convene. // **49** Și tot acei ce-ntîi *A* // **50** m-au fost rugat ⟨...⟩ împace *A* / venir-a lor dorință să *(repetat: să)* și-o-mpace *B* // **52** că-mi] mi se *A* // **52—53**

Văzînd că vin din nou rugare-a face,
le-am zis: „— O, neam ce-n siguranță stai B_1 /

Și-am zis, văzînd că el rugare-mi face
de-al doilea rînd ⟨..................⟩ B_2 //

53 stai A_1 / ai A_2 //

⟨Nici verzi nu mi-am lăsat⟩ la cei ce mor,
⟨nici coapte membrele, ci clar vă fie⟩
că-n oase-aici le am și-n carnea lor.

Și urc pe-aici spre-a nu mai fi-n orbie:
din cer o doamnă-mi dete-acest favor
să trec prin lumea voastr-o haină vie.

Dar, fie-vă-n curînd supremul dor
sătul și ceru-acela să v-adune
ce-i cel mai larg și cel mai plin de-amor,

să-mi spuneți voi, spre-a ști și eu ce spune,
ce stol sînteți, și voi și pătimașul
popor ce-acum în dosul vostru-apune?"

Nu stă năuc altminteri ciobănașul
din munți, privind în muta sa mirare
cînd, prost și pădureț, el vede-orașul,

cum sta-ntre umbre-acoalea fiecare.
Dar, cînd s-a alinat în ei uimitul,
ce-n sîrg s-alină-n orice suflet mare,

55—56 *Versurile, incomplete în textul de bază, unde lîngă o linie verticală este notat, pe marginea dreaptă a filei, un semn de scoatere:*

Nici verzi, nici coapte, sus, la cei ce mor
nu mi-am lăsat eu membrele ⟨..........⟩,

au fost reproduse din B_1. // **55—57** *Cf. Dante:*

non son rimase acerbe né mature
le membra mie di là, ma son qui meco
col sangue suo e con le sue giunture. /

Nici v⟨erzi nici coapte-n⟩ lume nu-mi lăsai
acolo trupul meu, ci-l am ⟨......⟩
în carne și-oase, cum din mama-l ai B_2 //

56 nu-mi sînt lăsate m⟨embrele⟩ *A* // **57** *Inițial, în loc de* că *fusese scris* ci. // **62** *Inițial, în loc de* să *fusese scris* ce. // **71** cînd s-a alinat în ei uimitul] cînd uimirea-n ei luă și fine A_1 / aline A_2 //

73 aşa-nceput-a-ntîi spre noi venitul:
„— Ferice tu, că dintr-a noastr-ocină
ştiinţă-ncarci, spre-a-ţi fi mai bun sfîrşitul!

76 Acei ce-ncolo merg au marea vină
pe care-ai săi, lui Cesar, triumfînd,
în faţa i-o-mputau, strigînd: « Regină! »

79 De-aceea se despart « Sodom! » strigînd,
precum ai şi-nţeles din auzite,
arsurii lor ruşine-adăogînd.

82 A noastre vicii-au fost ermafrodite;
umana lege-aceştia n-o urmară,
ci pofta şi-o-mplineau ca nişte vite.

85 Deci, cînd ne despărţim, spre-a noastr-ocară
strigăm de fapta lacomei femei
ce fiară deveni-n cioplita fiară.

88 Acum ne ştii şi vezi şi cauza ce-i.
Pe nume poate-ai vrea să ştii şi cine,
dar n-am nici timp, nici nu ştiu cine-s ei.

91 Dar vreau să-ţi stîmpăr dorul dinspre mine:
sînt Guido Guinicell' şi-aci-n spălare
fiindcă m-am căit spre-a vieţii fine".

---

75 Spre-a-ţi fi mai bun sfîrşitul] spre-a şti să mori m⟨ai⟩ bine *A* // **76** *Iniţial, în loc de* -ncolo *fusese scris* m⟨erg⟩. // **77—87** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **78** *Iniţial, în loc de* în *fusese scris* i-o. // **80** precum ai şi-nţeles] precum pricepi A_1 / auzite] rostite A_2 // **83** lege *A* // **84** ci pofta şi-o-mplineau ca nişte] şi-urmarăm poftei ca şi neşte *B* // **85** se-nţele[ge] *A* // **87** ce-n fiarăntrînd, fu fiară-n făr'delege *A* // **89** *Marginal dreapta, este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:* se forse a nome vuo' saper chi semo. //

Cum veseli fiii-au fost, în jalea mare
ce-avu Licurg, cînd mama fu aflată,
aşa fui eu, dar neg pe-aşa de tare,

cînd însuşi se numi el şi-al meu tată
şi-al altora mai buni cari-au cîntat,
cari rime dulci de-amor au scris vrodată;

şi multă vreme-am mers şi-ngîndurat
şi ca şi surd, privindu-l cu durere,
dar, pentru foc, eu tot departe-am stat.

Cînd fui apoi sătul de-a lui vedere,
cu-acel cuvînt ce-orice-ndoieli îţi ia
i-am spus că-i fac cu drag orice mi-ar cere.

Iar el: „— Prin cîte-aud, tu-n mintea mea
atare-o clară urmă laşi, că Lete
s-o-ntunece,-ori s-o stingă n-o putea;

dar, dacă-i drept ce mi-ai jurat, poete,
motiv iubirii, ce de mine-o ai
şi-n toate mi-o arăţi, ce fapt îi dete?“

„— A tale versuri dulci, îi replicai,
ce-or face scump condeiul ce le scrise
cît timp va dăinui modernul grai.“

---

97 se numi el] s-a numit el însu⟨şi⟩ *A* / el *este încadrat între paranteze rotunde.* / *Între* meu *şi* tată *este adăugat, deasupra rîndului,* un. // **98 cari** au cîntat] de cum sînt eu *A* // 99 *Marginal dreapta este scris* **V.M.** / *Cf. Dante:* rime d'amore usar dolci e leggiadre. // **100** şi-ngîndurat] cu suflet greu *A* // **102** dar pentru foc] de foc însă distînd A_1 / **foc**] flăcări A_2 / eu tot departe-am stat] departe-am stat mereu A_3 // **109** drept ce mi-ai jurat, poete] adevăr ce-mi juri, poete *B* //

„— O, frate,-acest ce ți-l arăt“, îmi zise,
și-un duh mi-a arătat în fața lor,
„în grai matern cu mult mă biruise.

În proză de roman și-n vers de-amor
i-a-nvins pe toți și las' pe proști să-mpartă
verdict c-ar fi Gerald superior.

Nu-n fond văd ei, ci-n larma cea deșartă,
talent, și-astfel închid păreri ce-avură,
mainte-a ce-asculta, de minte,-ori artă.

Așa și lui Guitton', din gură-n gură,
mulți vechi i-au dat întîiul rang și-onorul,
și mulți apoi prin artă-l întrecură.

Și-acum, atît de larg de-ți e favorul,
încît tu poți și-n claustru-a te sui,
în care-i Crist mai mare-a tot soborul,

un *Tatăl nostru* pentru mine-i zi,
c-atît ne-ajunge-n lumea asta-n care
ni-e stins-orice putință de-a greși.“

Spre-a face loc și altui duh, îmi pare,
ce-aproape sta, perit-a-n foc deodată
cum piere-afund și-un pește-n apa mare.

116—126 *Versurile, omise inițial, sînt scrise pe contrapagină.* // **121—123** *Cf. Dante:*

A voce più ch'al ver drizzan li volti,
e così ferman sua oppinione
prima ch'arte o ragion per lor s'ascolti. //

126 artă] fond *A* // **127** Și *a fost adăugat ulterior.* // **128** *Cf. Dante:* che licito ti sia l'andare al chiostro. // **131** *Inițial, în loc de* atît *fusese scris* atîta. // **133** Spre-a face loc și altui duh] Apoi, spre-a face-altuia loc *A* // **134** *Inițial, în loc de* perit-a-n *fusese scris* peri în. // **135** apa mare] dispare *A* //

136 Iar eu, mergînd spre umbra arătată,
i-am spus c-ar vrea şi lui a mea dorinţă
să-i facă loc şi-onoarea meritată.

139 ⟨El liber a-nceput a sa vorbire:
„— Atît de mult mi-e dulcea-ţi rugă-n gînd,
că nici nu vreau, nici n-am de ce-ţi ascunde.⟩

142 Eu sînt Arnold ce plîng şi merg cîntînd,
dar sper, văzînd trecuta mea prostie,
voios de-o zi ferice de-oarecînd.

145 Şi-acum te rog, pe-acea valoare vie
ce pînă-n culme fi-ţi-va-ndrumător,
la timp, aminte-amarul meu să-ţi fie."

148 A zis, perind în foc curăţitor.

139—141 *În textul de bază fiind transcris doar versul* 141 *:* nu vreau s-ascund şi nici nu-mi e-n putinţă, *am reprodus terţina din D. / Cf. Dante :*

El cominciò literalmente a dire:
„Tan m-abellis vostre cortes deman,
qu'ieu no me puesc ni voill a vos cobrire. //

144 de-o zi ferice de-oarecînd] fericea vre⟨me⟩ de-n curînd *A* // **146** fi-ţi-va-ndrumător] culmea s⟨cării⟩ *A* // **148** Şi-n foc apoi peri purificării *A*-

CÎNTUL XXVII

1 Cum stă, cînd primu-i foc vibrează-n locul
stropit cu sînge dintr-al său părinte,
și stă pe Ebro Cumpăna, și-n focul

4 de-amiazi în Gange apa e fierbinte,
așa sta soarele, că-n seară da,
cînd sfîntul înger ne ieși nainte.

7 Pe mal, dincoa' de flacări stînd, cînta:
„— Beati mundo corde!“, însă glasul
mai viu decît cel viu din noi era.

10 Și-apoi: „De-aici în sus închis la deal vi-e pasul
cît timp n-ați ars în foc. Intrați și-un cînt,
din foc venind, vă va conduce pasul.“

13 Așa ne-a zis de-aproape solul sfînt,
de-aceea fui, la cele ce ne spuse,
ca omul dus de viu a-ntra-n mormînt.

---

3 și stă pe] și-i drept pe A_1 / și stă pe Ebro] cînd dr⟨ept⟩ pe E⟨bro⟩-i A_2 // **5** sta soarele de-aci, căci se-nsera *A* // **7** de flăcări stînd] de foc, și stînd *A* // **9** mai viu decît cel viu din noi] decît cel viu din noi m⟨ai⟩ viu *A* // **10** la deal *este scris marginal dreapta, cu semn de intercalare în text.* // **12** venind] ieșind *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* ed al cantar di là non siate sorde. //

Fringîndu-mi mînile spre cer aduse,
priveam în foc, imaginîndu-mi foarte
văzute trupuri de-om de foc distruse.

Întorşi spre mine,-ursiţii să mă poarte
priveau şi-apoi Virgil: „— O, fătul meu,
aici pot fi căzniri, dar nu şi moarte.

Şi-adu-ţi aminte,-adu-ţi, că, dacă eu
te-am scos întreg cînd tu pluteai pe fiară,
ce pot aici, vecin cu Dumnezeu?

Şi sigur crede că-ntr-această pară
a focului chiar mii de ani de-i sta
nici fir de păr din creştet n-o să-ţi piară.

De crezi că, poate, vreau a te-nşela,
tu mergi la foc şi ia temei credinţii
cu poala hainei, tu, cu mîna ta,

şi las-,o, las-oricare fric-a minţii!
Hai, fă-te-ncoa', vegheat venind cu mine!"
Dar eu tot ferm şi-n contra conştiinţii.

Văzînd că stau tot ferm şi-nchis în mine:
„— Atît, mi-a zis, puţin cu vorbe crude,
e zid de-aci-ntre Bice-a ta şi tine".

---

26 de-ai sta şi-ai arde mii de ani astfel *A* // **28** De crezi că, poate, vreau] De crezi că, poate,-am gîndul *B* / -nşela] înşel *A* // **30** mîna ta] din el *A* // **35** *Iniţial, în loc de* „— Atît, mi-a zis, puţin, *fusese scris* „— Atîta zid, mi-a zis, p⟨uţin⟩. / cu vorbe] cu vorbele cam *A* // **36** *Iniţial, în loc de* e zid de-aci-ntre *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* / *Iniţial, în loc de* a ta *fusese scris* acum. / e zid de-aci,-ntre Bice-a ta *(şterse cu guma) A* //

37 Precum, murind, de Tisbe cînd aude,
Piram deschide ochii şi-o priveşte,
cînd dudu-ncepe roşii-a naşte dude,

40 astfel, simţind că gheaţa-mi se topeşte,
privii spre el, cînd numele-l rosti,
ce mintea mea de-a pururi mi-o-ncălzeşte.

43 Şi-atunci mi-a zis şi fruntea şi-o-năspri:
„Să stăm acum dincoa'?" şi-apoi surîse
cum faci c-un prunc, cînd poama-l birui.

46 Şi-n foc intră naintea mea şi-i zise
să-mi vie-n urmă Staţiu, ⟨acela⟩ care
un drum atît de lung ne despărţise.

49 Cînd fui în flăcări, aş fi fost în stare
să sar spre-a-mi da răcoare-n fier topit,
atît era văpaia lor de mare.

52 Spre-a mă-ntări deci tatăl meu iubit:
„Eu parcă-i văd şi ochii",-a prins să spuie
şi tot numai de Bice mi-a vorbit.

55 Cîntînd, ne conducea pe-o cărăruie
un glas din foc, iar noi, spre el ţintiţi,
ieşirăm iar la malul care suie.

37—38 Precum deşchide ochii cînd aude,
murind, Piram de Tisbe ⟨......⟩ *B* //

39 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* allor che'l gelso diventò vermiglio. // **47** *Iniţial:* să-mi vină-n urmă iar, lui Staţiu. / care *este adăugat ulterior.* / acela *este scris marginal dreapta.* / *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:* pregando Stazio che venisse retro. // **48** un drum atît de lung] atît de lung suiş *A* / un drum atît de lung ne] atîta drum de el mă *B* // **56** iar noi, spre el ţintiţi] şi-atenţi num⟨ai⟩ mereu *A* // **56—60** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* //

„— Voi, cei aleşi de tatăl meu, veniţi!“
suna-ntr-un foc cu-atari lucori senine,
că-ntoarse-n lături ochii-mi biruiţi.

„Stă soarele-n apus şi-amurgul vine,
grăbiţi-v-,a mai zis, nu-umblaţi agale
cît timp apusul nu-i subt umbre pline.“

Suia prin stîncă drept a noastră cale
spre-un punct aşa, că rupt de mine fuse
în faţa-mi soarele de-adînc din vale.

Puţine trepte-acel urcuş ne duse
cînd şi ştiam, din umbra-mi ce s-a stins,
şi eu şi ei, că-n spate-acum ne-apuse.

Şi, pîn-a prinde-n tot al ei cuprins
aceeaşi faţă ⟨........⟩ a zării
şi-a fi şi-al nopţii văl egal întins,

toţi trei făcurăm pat vro treapt-a scării,
căci frînse-aici a muntelui natură
putinţa-n noi, nu farmecul urcării.

---

60 biruiţi] greu *A* // **61** Stă soarele-n] E soarele spre *A* // **63** *Iniţial, în loc de* apusul *fusese scris* pe. // **65** că rupt de mine fuse] că rupt în faţă-mi fuse *B* // **66** al serii *A* / al serii soare-acum adînc în vale *B* // **67** Puţine trepte] Ci scara-n sus *B* / Ci-acel urcuş puţine scări ne duse *A* // **69** acum ne-] el ne- *A* // **70—72** *Cf. Dante:*

E pria che'n tutte le sue parti immense
fosse orizzonte fatto d'uno aspetto,
e notte avesse tutte sue dispense /

Şi pîn-a nu negri tutindeni zarea
imensele ei părţi şi noaptea mută
n-a prins a-ntinde-a tot întunecarea *D* //

72 şi-a fi şi-al nopţii văl egal] şi-al nopţii văl egal să-l aibă *A* // **74** frînse-aici] frînt-aveam de- *A* //

76 Cum fac, cînd stau şi rumegă din gură,
şi caprele, ce iuţi ⟨cutreierau⟩,
umblau pe culmi, cît timp flămînde fură,

79 şi-al lor cioban, cît timp tăcute stau
în mult umbriş pe-aprinsul miez de vară,
proptit stă-n bîtă şi de pază-l au,

82 sau cum păstorul, care doarme-afară,
petrece noaptea-ntins pe lîngă vite,
păzind să nu le-mprăştie vro fiară,

85 toţi trei aşa-n tîrzii acum clipite,
eu ca şi-o capră, ca păstorii ei,
scutiţi în scocul stîncii-acei scobite.

88 Puţin puteam să văd pe-afară ce-i,
dar şi prin strimtul loc văzut-am stele,
mai limpezi şi mai mari ca de-obicei.

91 Gîndind aşa şi-aşa privind la ele,
mă prinse-un somn, un somn de-acel ce are
viziuni de stări cari n-au să te înşele.

94 În ceasul, cred, cînd prima-i scăpărare
pe munte-n ost frumoasa Citeree,
ce-n foc de-amor aprinsă-n veci ne pare,

---

76 *Iniţial, în loc de* gură *fusese scris* natură. // **77** *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu varianta notată în* A_2. / ⟨cutreierau⟩] umblau A_1 / *Cf. Dante:* le capre, state rapide e proterve. // **78** flămînde] şi foame *A* // **79** cît timp] pe cînd A_1 / stau A_2 // **80** pe-aprinsul miez de vară *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* tacite all'ombra, mentre che'l sol ferve. // **81** *Iniţial, în loc de* proptit *fusese scris* proptiţi. // **87** stîncii-acei] acelei stînci *A* / **93** n-au] nu pot *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* anzi che'l fatto sia, sa le novelle. // **94** cînd prima-i scăpărare] cînd scînteind apare *A* // **96** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* //

97 păru frumoas-o tînără femeie,
c-o văd în vis, cum cîntă-n mers și-adună
pe-o luncă flori, cununi ca să le-ncheie.

100 „— Să știe-oricine-ar vrea ⟨să⟩ i să spună
că Lia-mi sînt, și-acesta-i placul meu:
s-alerg să-mi fac cu mîndre mîni cunună.

103 Să-mi plac gătit-așa-n oglindă vreu;
dar soră-mea, Rahira, nu-și mai lasă
oglindă ei și șade-așa mereu.

106 Să-și vadă mîndrii ochi, de-atît îi pasă,
ca mie-a mă găti cu mîna mea;
spre văz e ea, iar eu spre fapte-atrasă."

109 Acele-albori ce-n zori să văd de-abia,
pe-atît mai dragi căror se-ntorc în țară,
pe cît ei mîn tot mai vecini cu ea,

112 goneau tutindeni noaptea cea fugară
și somnul meu cu ea. Deci m-am sculat,
căci și-ai mei mari maeștri se sculară.

115 „— Acel fruct dulce-așa de mult cătat
pe-atîtea crengi, de grijele mortale,
azi foamei tale-n pace-ți va fi dat."

118 Virgil, întors spre mine, acestea-a sale
cuvinte-a zis, și-n lume daruri nu-s
ce-ar fi-n plăcere-acestora egale.

---

99 *Inițial, în loc de* cununi *fusese scris* cunună. // **100** ⟨să⟩, *omis la transcriere, a fost întregit pe baza variantei notate în D.* // **108** spre **văz** e ea] căci ea spre văz A_1 / spre fapte] fapte-s A_2 // **110** *Inițial, în loc de* pe *fusese scris* mai. // **120** ce-ar fi-n] să poat-avea *A* //

121 Şi-atîta dor pe-avutul dor mi-a pus,
încît simţeam cu orice pas că zborul
îşi creşte-avîntul său spre culme-n sus.

124 Şi, cînd pe-al scării vîrf am pus piciorul,
pe cea din urmă treapt-a ei, în fine,
privind la mine,-a zis conducătorul:

127 „Şi-eternul foc și-al vremii mai puţine
văzutu-l-ai și-ajuns-ai, fiul meu,
de-unde nimic eu nu mai văd prin mine.

130 Prin minte și-arte-aici te-adusei eu.
De-acum plăcerea ta s-o iai ca duce;
ești scos din orice drum şi strîmt şi greu.

133 Vezi soarele ce-n faţa ta străluce,
vezi iarba-n cîmp și flori și arborei
ce-acest pămînt de sineși le produce.

136 ⟨Pîn-or să vie mîndrii ochi acei,⟩
acei ce-n plîns cereau scăparea ta,
tu poţi ședea ⟨, poţi merge unde vrei⟩.

139 Nici glas nici semn tu nu-mi mai aştepta,
e liber, drept şi tare-al tău arbitriu
și-ar fi greșal-a nu ţi-l asculta;

142 deci domn pe tine te-ncunun și-nmitriu."

---

122 cu orice pas că] cum îm⟨i⟩ sporeşte *A* // **125** *Iniţial, în loc de* urmă *fusese scris* urm-a. // **128** fiul meu] de unde eu *A* // **129** de-unde nimic eu nu mai văd] nimic nu pot să văd *A* // **133—142** *Versurile, omise iniţial, sînt scrise pe contrapagină.* // **134** iarba-n cîmp şi flori] flori în cîmp şi iarbă *A* // **136** *Versul din textul de bază:* Şi mîndrii ochi voioși pîn-o să vie, *a fost modificat, pentru respectarea rimei, cu ajutorul variantelor notate în* C_1*:* pîn-o să v⟨ie⟩, *respectiv* acei. / acei C_2 // **136—138** *Cf. Dante:*

Mentre che vegnan lieti li occhi belli
che, lacrimando, a te venir mi fenno,
seder ti puoi e puoi andar tra elli. //

138 *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu varianta notată în C.*

CÎNTUL XXVIII

Dorind să văd şi-n jur cum e şi-n sine
divinul codru des şi viu, şi care
da zilei ce venea colori mai line,

plecînd din margini, fără de-amînare,
trecui cu pas încet acea cîmpie
ce plin tot locul de miresme-l are.

Şi-o dulce-aură, care-n veci nu ştie
schimbare-n curs, îmi flutura pe frunte
nu mult mai mult ca boarea care-adie,

făcînd ca frunzele-n mişcări mărunte,
în dulce tremur se plecau spre-o parte,
spre care-umbreşte-ntîi divinul munte.

Dar nu ieşeau din drit aşa departe,
ca-n vîrful lor mărunta păsărime
să nu-şi deprind-a lor oricîte arte;

ci, vesele de-acele ceasuri prime,
cîntau săltînd prin frunza care-n jocul
acelei bori acord le da la rime,

---

4 margini] locu-mi *A* // **5** *Inițial, în loc de* pas *fusese scris* paşi. // **7** *Inițial, în loc de* o *fusese scris* -n, *modificat apoi în* ca. // **10** făcînd ca frunzele-n] iar fr⟨unzele⟩ de ea-n *A* //

19 precum din creangă-n creangă plin e locul
pădurilor de brad pe malul Chiassei,
cînd Eol lasă-n voia sa sirocul.

22 Cu pașii-nceți, în inima rămasei
păduri antice-atîta drum făcui,
că nu puteam să văd pe unde-ntrasei.

25 Și iacă de-un pîrîu oprit eu fui,
ce-n stînga-ncet cu slabele lui unde
pleca șoptind ierbișul coastei lui.

28 Oricîte-s limpezi ape-n lume-oriunde,
ți-ar fi părut că au ceva negroare
în rînd cu-acesta ce nimic n-ascunde,

31 deși supt umbr-a pururi stătătoare
el curge-ntunecat pe-ascunsu-i plai,
nicicînd atins de lună și de soare.

[34 Cu pașii-am stat, dar ochii-mi aruncai
să văd pe-opusul mal al apei sfinte
verdeața mult-a multui fel de mai

37 și-atunci văzui, cum vezi ceva nainte
deodat-așa, că, plin de-uimire stînd,
oricare-alt gînd îți lunecă din minte,

---

19 precum e plin *A* // **19—20**

precum din ram în ram e plin tot ⟨locul⟩
pe malul Chiassei prin brădetul lui *B* //

22 rămasei] făcui *A* // **23** drum făcui] atîta cale *A* // **25** Și-oprit de-un mic p⟨îrîu⟩ în cale *A* // **27** lui] sale A_1, vale A_2 // **31—33** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **32** *Inițial, în loc de* întunecat *(modificat din* întunecatul*) fusese scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* // **35** ape sfi⟨n⟩t⟨e⟩ *A* // **37** înainte *A* //

40 o doamnă-n mal, ce, singură, cîntînd
mergea, şi flori, cari mîndre-mpurpurează
tot drumul ei, le culegea trecînd.

43 „— O, doamnă tu, ce-ntr-a iubirii rază
te scalzi, cum cred, de-i drept că simţămîntul
din inimă prin ochi ni se trădează,

46 te rog să binevrei, mi-a fost cuvîntul,
să vii spre mal aşa ⟨........⟩
atît încît să-ţi pot pricepe cîntul.

49 Tu-mi aminteşti şi cum şi unde fu
Proserpina, cînd mamă-sa-ntristată
pe ea, iar ea junia şi-o pierdu."

52 Precum rotînd în dans se-ntoarce-o fată
cu tălpi lipite de pămînt şi-unite,
încît c-ar face paşi de-abia s-arată,

55 aşa pe pajişti, galben înflorite
şi roşu, ea s-a-ntors şi-n felu-n care
fecioara-şi pleacă genele smerite;

---

42 tot drumul ei, le culegea] tot locul acela, le aduna *A* // **46—48** *Marginal dreapta, lîngă o linie care uneşte versurile terţinei este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

> vegnanti in voglia di trarreti avanti"
> diss'io a lei „verso questa rivera,
> tanto ch'io possa intender che tu canti. //

47 *Versul este incomplet în textul de bază.* // **50** -ntristată] odată *A* // **56—57** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante :*

> fioretti verso me non altrimenti
> che vergine che li occhi onesti avvalli. //

58—60 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* //

și-astfel veni,-mplinind a mea rugare,
aproape,-ncît cîntării-acei ferice
să pot să-i prind și ce-nțeles ea are.

Cînd fu și unde ierbii-i lasă spice
de stropi al apei curs, spre ochii mei
ea binevru și ochii să-i ridice.

N-avu străfulgerare-n ochii ei
nici Venus, cred, cînd fu străpunsă zeea
de-al ei copil mai mult ca de-obicei.

Pe malul drept rîdea acum femeia,
rupînd cu mîna flori ce cresc de sine
și fără sad pe nalta culme-aceea.

Trei pași sta rîul între ea și mine,
dar Pontul, ce lui Xerxe-o probă-i dete
că-n frîu orice-omenești trufii el ține,

în ura lui Leandru-atît nu stete,
că-i sta-ntre-Abid și Sest, cît într-a mea
ăst rîu acum, că sta-ntre noi părete.

„— Sînteți aici străini, îmi zise ea,
și-n locu-acest, ales de-adăpostire
umanei firi, că rîd vi s-ar părea

59 din gura feri<ce> *A* // **60** -i *a fost adăugat ulterior.* / Să prind și ce-nțeles punea-n cîntare *A* // **61** *Inițial:* Cînd fu și unde-i lasă ierbii spice. // **63** și ochii] pe-ai dînsei *(anulate)* A_1 / și ochii să] pe-ai ei să și- A_2 // **64** N-avu, cred eu *A* / Și n-a avut lucori, ca ochii ei *B* // **70** sta] fu A_1 / între] dintre A_2 // **71** dete] trecu *A* // **73** stete] fu *A* // **74** *Inițial, în loc de* sta *fusese scris* fu. // **75** părete] acu *A* //

79 de necrezut și poate-o să vă mire;
dar psalmul «Delectasti!» clar vă-nvață
și poate-al minții nor să vi-l răsfire.

82 Iar tu, ce m-ai rugat și-mi stai de față,
să-mi spui ce vrei să știi, căci gata sînt
să-ți dau, cît pot, la tot ce-ntrebi povață."

85 „— Și apa, zisei, și-al pădurii cînt
combat în mine noua mea credință
de-un lucru ce-auzii de-acest loc sfînt."

88 „— Să-ți spui, mi-a zis, de unde ia ființă
din sineși ceea ce mirare-ți face,
ca-n minte,-n loc de nor, să ai știință.

91 Supremul bun, cui făr' de soț îi place,
făcu pe-om bun și-ăst loc i-l dete-n lume
ca drept zălog de nesfîrșită pace.

94 Dar n-a stat mult, prin vina proprie-anume;
prin vina sa schimbat-a-n plîns și-njurii
ș-onestul rîs și veselele glume.

97 Deci cîte-s tulburări de-ale naturii
mai jos, prin aburi din pămînt și ape
ce-urmează pe cît pot, în sus, căldurii,

---

83 *Inițial, în loc de* să-mi *fusese scris* dar p⟨...⟩. // **88** „— Să-ți spui, mi-a] „—Voi spune,-a *A* // **90** *Inițial, în loc de* ca-n minte,-n loc de *fusese scris* și am s-alung și. / ca-n minte,-n loc de nor, să ai știință *B* // **95** schimbat-a-n plîns prin propriile injurii A_1 / plîns] tînguiri A_2 // **97** de *a fost adăugat ulterior deasupra rîndului.* // **99** pe cît pot, în sus] -n sus, cît pot de m⟨ult⟩ *A* //

100 mai sus de poarta ăstui deal nu-ncape,
căci el se-nalţ-atît de sus spre-airi
⟨ca de-orice tulburări pe om să-l scape.⟩

103 Deci, dac-ale văzduhului rotiri
oriunde-urmează roata bolţii prime,
cît timp nu-i ruptă roata nicăiri,

106 atinge-un vînt şi-această înălţime
ce-n aer viu se-nalţ-a tot desprinsă,
şi-i dă pădurii glas, căci ea-i desime.

109 O plant-apoi, de-acest curent atinsă,
i-l umple de virtutea sa, iar el
o-mprăştie-n jur, de-a sa mişcare-mpinsă.

112 Iar alt pămînt, precît e apt prin el
şi clima lui, concepe şi purcede
virtuţi diverse-n pomii de-orice fel.

115 Acestea de le-aţi şti, voi n-aţi mai crede
minune-acolo-n lume, cînd răsare
vro plant-a cui sămînţă nu se vede.

118 Şi-apoi să ştii că sfîntul cîmp pe care
stai tu e plin de orişice răsad
şi fructe-n el, cum n-aveţi voi, el are.

100—102 *Cf. Dante:*

all'uomo non facesse alcuna guerra,
questo monte salio verso-l ciel tanto
e libero n'è d'indi ove si serra. //

102 *Versul, incomplet în textul de bază:* spre-a face pe-om ⟨...⟩ să-l scape, *a fost înlocuit cu varianta notată în B:* ca de-orişice tulburări pe-om să-l scape, *modificată pentru respectarea metrului.* // **109—111** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* / *Cf. Dante:*

e la percossa pianta tanto puote,
che della sua virtute l'aura impregna,
e quella poi, girando, intorno scuote. //

110 **iar el] iar acel curent** *A* // **116** **acolo-n lume, cînd răsare] cînd vrun pom răsare** *A* // **119** *Iniţial, în loc de* orişice *fusese scris* orice. //

121 Nu-i apa asta din vapori ce cad
schimbați în ploaie spre-a hrăni vro vînă,
ca pe-alte rîuri ce sporesc și scad,

124 ci e dintr-o egală-n veci fîntînă,
și-atît prin vrerea celui sfînt ea prinde,
pe cît deschisă-n două lături mînă.

127 Cu-așa virtute ea pe-un scoc descinde,
că stinge-n om memoria faptei rele,
și-a faptei bune-acesta i-o aprinde.

130 E Lete-aceasta, una din vîlcele,
Evnoe-i alta, dar efecte n-au
decît gustînd și-aici și-aici din ele:

133 ca gust, orice-ape sub aceasta stau.
Și chiar avînd tu setea potolită,
așa ca lămuriri să nu-ți mai dau,

136 mai fie-ți una totuși dăruită;
mai făr' de preț nu cred că va să-ți pară,
deși-ți voi spune-o nefăgăduită.

139 Anticii-acei ce-n versul lor cîntară
un veac de aur ce ferice-a stat,
ăst loc de-aci-n Parnas poate-l visară.

---

127 Cu-așa virtute ea pe] Vorbite-atare avînd, pe *B* / ea pe-un] pe-acel *A* // 129 *Între* acesta *și* i-o *este un spațiu, ultima formă citată fiind scrisă, probabil, pentru a completa o lacună inițială.* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* dell'altra d'ogni ben fatto la rende. // 133 *Marginal dreapta sînt notate un semn de scoatere și unul de întrebare.* / *Cf. Dante:* a tutti altri sapori esto è di sopra. // 139 *Inițial, în loc de* Anticii *fusese scris* Ace⟨i⟩. //

142 Aici fu primul om nevinovat;
eternul mai aici și-orice rodire;
și-aici nectarul cel de toți cîntat."

145 Întors acum cu-ntreaga mea privire
spre-ai mei poeți, vedeam cum amîndoi
zîmbeau de-această ultim-a ei știre;

148 spre dulcea doamnă m-am întors apoi.

---

148 m-am întors] a mea privii *A* / *Sub ultimul vers al cîntului este scris* Caiet.

CÎNTUL XXIX

1 Cîntînd așa cum cîntă-namorata,
adaose-aceste vorbe-ntregitoare:
„Beati quorum tecta sunt peccata!“

4 Și,-așa cum nimfe trec rătăcitoare,
sihastre-n umbra codrilor, fugînd
de soare-o seamă, și-altele vrînd soare,

7 așa trecea pe rîu în sus, mergînd
pe malul lui, iar pașii-mi se ⟨făcură⟩
mai mici spre-a fi cu pasu-i mic în rînd.

10 ⟨Și-ai ei cu-ai mei nici suta n-o umplură,⟩
cînd rîpele-au cotit, egal mereu,
⟨și iar spre ost mă-ntoarse-o cotitură.⟩

---

1 Cîntînd ca și de-amor răpită fata *B* / *Marginal dreapta este scris* V. Ch. // **7** Așa-mpotriva rîului *B* // **8** *Versul din textul de bază:* pe malul lui, iar pașii-mi se formară *a fost modificat, pentru respectarea rimei, cu ajutorul variantei* făcură, *notată în A.* // **10** *Versul, incomplet în textul de bază:* Dar pași vro sută ⟨...⟩, *a fost reprodus din B_1.* / Și-au fost, ai ei cu-ai mei *A* / Vr-o sut-ai mei *(suprascris:* au fost*)* cu-ai ei nu B_2 // **10—12** *Cf. Dante:*

> Non eran cento tra' suoi passi e' miei,
> quando le ripe igualmente dier volta
> per modo ch'a levante mi rendei. //

11 egal] cîrmind A_1, egale A_2 / *Pe contrapagină, G. Coșbuc a notat, unele sub altele, după* N.B., *rimele italienești ale versurilor 11, 13 și 15:* molta, ascolta, volta. *În originalul italian ordinea rimelor citate este* volta, molta, ascolta. // **12** *Versul din textul de bază:* și-așa spre răsărit mă-ntoarsei iară, *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în B_1.* / Din nou spre ost m-a-ntors la cotitură B_2 //

Nu mult am mers aşa, şi ea şi eu,
cînd ea, cu totu-ntoarsă către mine:
„— Priveşte,-a zis, şi-ascultă, frate-al meu!“

Şi-atunci văzui că de tutindeni vine,
prin codru-ntreg vărsîndu-se,-o lucoare,
încît, c-ar fulgera, gîndeam în mine.

Dar fulgerul cum vine-aşa şi moare,
ci-aceasta dăinuia mereu mai vie,
şi-am zis atunci în gînd: „Dar ce-o fi oare?“

Şi-adînc umplu o dulce melodie
lucoarea zării; şi cu rîvn-amară
mustrai atunci a Evei nebunie;

căci unde cer şi-uscaturi ascultară,
femeia numai, şi de-abia zidită,
nu vru să rabde nici un văl povară;

subt care de-ar fi stat şi ea smerită,
aş fi gustat nespus de dulcea stare
de-aici, şi-acum, şi-apoi ca nefinită.

Pe cînd treceam printr-astea stări primare
a vecinicii plăceri, de-uimire prins,
şi dor-avînd de-alt farmec mult mai mare,

14 ea, cu totu-ntoarsă] doamna,-ntoarsă-ntreagă *A* // **20** ci-acesta, dăinuind, sporea-n tărie *B* // **21** în gînd] mirat *A* / în gînd: „Dar ce-o fi oare?“] „Dar ce-ar putea să fie?“ *B* // **23** şi cu rîvn-amară] aşa că-n rîvna mea *B* / rîvn-amară] rîvna mea / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* per l'aere luminoso; onde buon zelo. // **24** mustrai atunci a] m-a-mpins să mustru-a *B* // **25** căci unde-uscat şi cer smerenie-avea *(inițial:* smerit stetea*)* *B* / cer şi-uscaturi ascultară] ⟨...⟩ şi cer şi-uscat *A* // **25—27** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **27** sub nici un fel de văl n-a vrut să stea *B* / povară] ⟨...⟩at *A* // **30** şi-acum şi-apoi ca nefinită] şi-ntîi şi-apoi neterminat⟨ă⟩ *B* // **32** *Inițial, în loc de* uimire prins *fusese scris* uimiri cuprins. / prins *A* // **33** şi dornic de-o plăcere şi m⟨ai⟩ mare *B* //

34 sub verzii arbori ca și-un foc aprins
păru, și-n jur văzduhul și nainte,
și-un dulce cînt din sunet s-a desprins.

37 Ori veghe,-ori foame,-ori ger, fecioare sfinte,
dac-am răbdat eu pentru voi vrodată,
silit acum vă fac o rugăminte:

40 să-mi verse apa Helicon bogată
și-ajute-mi al Uraniei cor să pui
în vers ce greu și-n gînd chiar mi s-arată!

43 Și șapte pomi de aur eu crezui
că văd, păruți așa prin lunga zare
ce sta-ntre noi și ceea ce văzui;

46 cînd fui aproape îns-atît de tare,
că lucrul cel ce-nșală vro simțire
nu pierde-al său nimic prin depărtare,

49 puterea care minții-i dă vorbire
făcu să văd că-s lămpi păruții-acei
copaci, și voci cîntau: „Întru mărire".

34—35 păru tot locul ca și-un foc aprins
și-n jur sub pomii verzi și și-⟨nainte⟩ *B* /

păru văzduhul ca și-un foc ap⟨rins⟩
sub verzii pomi și-n jur și ⟨și-nainte⟩ *C* //

35 păru] văzui *A* // **37** Dac-am răbdat ori ger, fecio⟨are sfinte⟩ *A* / ori foame,-ori ger] ori foame de-am răb⟨dat⟩ *B* // **38** vrodată] adese *A* // **40** *Inițial, în loc de* -mi *fusese scris* -și. // **40—42** *Marginal dreapta, lîngă două linii verticale ce unesc versurile este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

Or convien che Elicona per me versi,
e Urania m'aiuti col suo coro
forti cose a pensar mettere in versi. //

41 și-ajute-mi al Uraniei] și-Uranie-ajute-mi *B* // **42** în rime *(inițial: vers)* lucruri grele-a-fi-nțelese B_1 / ce greu și-n gînd] ce-i chiar gîndirii B_2 // **47** vro simțire] simțămînt *A* // **49** vorbire] cuvînt *A* // **50** acei] cale *A* // **51** Osana aveau în cînt A_1 / ce cîntă A_2 //

52 Deasupră-şi lumina cu clar temei
frumosul vas, ca luna-n zări senine
la miezul nopţii-n miezul vieţii ei.

55 Mă-ntoarsei cu priviri de-uimire pline
spre-al meu poet, ci-al său răspuns fusese
că sta privind, şi el uimit ca mine.

58 Şi iar privii spre-acele-odoare-alese
ce-aşa de-ncet veneau, că mai cu zor
sînt paşii-nceţi ai tinerei mirese.

61 Şi-mi zise doamna: „— Prea te uiţi cu dor
arzînd de-acele lămpi strălucitoare
şi nu priveşti şi ce-i în urma lor".

64 Şi, ca şi-urmîndu-şi ducii lor, popoare
văzui venind, şi albe-aveau vestminte
cum nu-i pe lume-n veci astfel de-alboare.

67 Lucea la stînga-mi ⟨faţa⟩ apei sfinte
redîndu-mi coasta stîngă,-ncît păream
ca şi-n oglindă ce mi-ar sta nainte.

---

52 Deasupră-şi răvărsa lucori egale *B* / -şi *a fost adăugat ulterior.* / cu clar temei] -n lucori egal⟨e⟩ *A* // **53** ca luna] cu-al lunii *B* // **54** ei] sale *A* // **56** -al meu poet, ci-al său răspuns] bunul dom⟨n⟩, al cui răspuns *A* // **58** odoare] lămpi *A* // **59** cu zor] iuţi *A* // **60** sînt paşii] îşi fac *A* / *Marginal dreapta sînt notate un semn de întrebare şi unul de scoatere.* / *Cf. Dante:* che foran vinte da novelle spose. // **61** Şi-mi zise doamna] Deci doamna iar *B* / cu dor] umpluţi *A* // **62** spre-acele vii lumini tu ochii duci-i *B* / strălucitoare] ⟨...⟩ime A_1, lucii A_2 // **64** ducii lor] conducători *A* // **66** cum nu-s pe lume-albori ce-ar fi m⟨ai⟩ lucii *B* / alboare] alborii *A* // **67** *În versul din textul de bază, am înlocuit* luciul, *subliniat cu creionul, cu* faţa, *notată în A, pentru a evita repetiţia* lucea... luciul. // **67—69** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **68** *Iniţial, în loc de* păream *fusese scris* părui. / păream *A* // **69** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* s'io riguardava in lei, come specchio anco. //

Iar, cînd pe mal atare loc aveam,
c-aveam distanță singur rîurelul,
⟨și-am stat ... să văd ... alesul neam,⟩

văzui trecînd acele lămpi și-n felul
acela dînd în urma-le-o coloare
cum este-o linie trasă cu penelul,

așa că, sus, distinct-a lor lucoare
da șapte dungi, în fețele ce dau
lui Foebus arc și Lunii-ncingătoare.

Mai lungi decît vederea mea erau
aceste dungi, iar cele din afară
cam zece pași, cred eu, se-ndepărtau.

Sub cer așa frumos, cum spusei dară,
bătrîni, de două-ori doisprăzece,-avînd
cununi de crin, tot doi cu doi intrară,

---

70 *Inițial, în loc de* aveam, *fusese scris* avui. // **71** c- *a fost adăugat ulterior.* / c-aveam distanță] că-mi sta la mijloc *A* // **72** *Versul din textul de bază:* m-oprii să văd mai bine, și văzui, *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A.* // **72—73** *Cf. Dante:*

> per veder meglio ai passi diedi sosta,
> e vidi le fiammelle andar davante. //

73 *Inițial, în loc de* și-n *fusese scris* în. // **75** cum este-o linie] ⟨...⟩ că-s linii *A* // **76** *Inițial, în loc de* așa *fusese scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* // **77** *Inițial, în loc de* dungi *fusese scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* / dungi] brîne *A* // **79—81** *Marginal dreapta, lîngă o linie care unește versurile este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

> Questi ostendali in dietro eran maggiori
> che la mia vista; e, quanto a mio avviso,
> dieci passi distavan quei di fori. //

80 aceste dungi] întinse-n sus *(anulate) A* // **83** *Inițial, în loc de* bătrîni *fusese scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* //

85 și toți: „— Bine-vorbită fii“, cîntînd,
„între femei și binecuvîntate
⟨eterne-a tale frumuseți!“ Iar, cînd⟩

88 în fața mea și flori împurpurate,
și ierbi, pe-alt mal, cu toatele-mpreună
de-acele ginți alese-au fost scăpate,

91 precum pe cer o stea la stea s-adună,
așa veniră-n urmă patru fiare,
și toate-aveau de frunze verzi cunună;

94 cu șase-aripi ornată fiecare
și pene numai ochi, cum, de-ar fi viu,
gîndesc că Argus i-ar avea atare.

97 Dar rime nu mai pierd să le descriu,
creștine-al meu, căci de-altele mi-e mie,
încît aici îmi cat-avar să fiu;

100 dar vezi în *Ezechil* cum le descrie,
venind din nord, din friguroasa parte,
cu ploi și foc și multă vijelie;

103 și-așa erau cum le descrie-n carte
la el, ci, pentru pene, e cu mine
Ioan, ce-aici de-acela se desparte.

---

87 *Versul din textul de bază:* a tale frumuseți, eterne stînd *a fost înlocuit, pentru respectarea sensului, cu varianta notată în A:* eterne-a tale ⟨frumuseți!“⟩ Iar cînd. / *Cf. Dante:* sieno in etterno le bellezze tue!“ // **87—89** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **89** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* a rimpetto di me dall'altra sponda. // **95** *Inițial, în loc de* și *fusese scris* cu. // **96** gîndesc] eu cred *A* // **97—98** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

A descriver lor forme più non spargo
rime, lettor; ch'altra spesa mi strigne. //

99 încît aici îmi cat-avar] și-astfel îmi cat-avar aici *A* // 101 venind] **că vin *A* // 103** le descrie-n] **spune el în *A* // 104 ci, pentru-aripi, Ioan a spus că *A* //**

106 Iar spaţiul dintre-acestea patru-l ţine
pe două roţi un car ce pontifică
şi tras de gîtul unui vultur vine.

109 Acesta-n sus aripile-şi ridică
între mezinul steag şi trei şi trei,
dar nu le-atinge-n zarea ce-o despică:

112 mergeau cu mult mai sus ca ochii mei.
Cît e vultur, e de-aur sfînta fiară,
dar alb bătînd în roşu-i restul ei.

115 Pe Scipio sau pe-August nu-l bucurară
romanii cu mai mîndru car, şi, puse
alături, ar putea sărac să-ţi pară

118 chiar şi-al lui Sol, acel ce s-abătuse
şi-a ars prin ruga tristei Terra, cînd
în taină Jupiter dreptate-aduse.

121 Trei doamne-n dreapta lui veneau jucînd
în cerc: o doamnă roşie-aşa făcută,
că n-ai cunoaşte-o,-n flacări de-ar fi stînd,

124 iar ceealaltă-n trupu-ntreg părută
smarald din care-ntreg şi l-ar avea;
a treia ca de nea de-acum căzută.

106—108 *Cf. Dante:*

> Lo spazio dentro a lor quattro contenne
> un carro, in su due rote, triunfale,
> ch'al collo d'un grifon tirato venne. //

107 *Inițial, în loc de* roţi *fusese scris* roate-. // **111** atinge] strică A_1 / strică A_2// **112** mergeau] [păr]⟨eau⟩ *A*// **115** *Inițial, în loc de* sau *fusese scris* şi. // **116** mai *este scris marginal dreapta, cu semn de intercalare în text.* // **117** ar putea sărac să] cred, sărac putea să *A* // **118** acel ce s-abătuse] acel ce ars i fuse *B* // **119** cînd trista Terra-şi plînse nenorocul *B* // **120** în taină Jupiter] şi-n taină Zevs *B* / în taină Jupiter dreptate] dreptate-odat⟨ă⟩ Zevs în tai⟨nă⟩ *A* // **121** Veneau trei d⟨oamne⟩-n dreapta lui cu jocul B_1 / La dreapta lui 3 d⟨oamne⟩-n cerc cu jocul B_2 / Jucînd în cerc, la dr⟨eapta⟩ *C* / Veneau B_3 // **123** că,-n flăcări stînd, n-ar fi mai roşu focul *B* //

127 Condusă hora de-albă-ntîi părea,
de roşie-apoi, şi, iuţi sau alinate,
roteau precum cînta din gură ea.

130 La stînga patru-n purpură-mbrăcate
jucau, şi-n chipul uneia, ce este
în frunte cu trei ochi, erau purtate.

133 Şi-n urma grupei ce-am descris, cu-aceste
văzui doi moşi, într-alt port fiecare,
ci-asemeni în mişcări şi dulci şi-oneste.

136 Părea unul şcolar acelui mare
Hippocrate ce-a fost creat de fire
celor mai dragi făpturi pe cari le are.

139 Al doile-avea contrarie-o pornire,
încît şi peste vale-o groaz-avui
de-acuta-i spadă plină de lucire.

142 Umili părînd, pe patru-apoi văzui,
şi-un singur moş sfîrşea aceasta grupă:
dormea, ci-avea-nspirată faţa lui.

145 Şi-acestea şapte-aveau ca prima trupă
vestmîntul lor, ci, drept încingătoare,
a frunţii cîmp nu crinii li-l astupă,

---

131 -n chipul] -n tactul *A* // **132** erau] păreau *(inițial:* purt[. . .]*) A* // **135** ci-asemeni în] la fel însă-n *B* / *Marginal dreapta este scris* V. Ch. / *Cf. Dante:* ma pari in atto ed onesto e sodo. // **136** Părea unul] Un ins părea *A* // **136—138** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

L'un si mostrava alcun de' famigliari
di quel sommo Ipocrate che natura
alli animali fe' ch'ell'ha più cari. //

140 avui] vale *A* // **142** văzui] cale *A* // **144** lui] sale *A* // **146** drept] -a frunţii *A* //

148 ci trandafiri și-altfel de roșie-o floare:
un ochi mai de departe-ar fi jurat
că toți ar fi din ochi în sus vîlvoare.

151 Cînd caru-ajunse-n dreptul unde-am stat,
tună-n văzduh și-acelei gloate demne
păru că semn de-oprire i s-a dat,

154 căci stete-n loc cu primele ei semne.

---

151 am stat] fuse *A* // **153** s-a dat] puse *A*.

CÎNTUL XXX

Cînd Ursa deci din cea dintîi lumină
(ce-n veci de-apus și nici de zori nu știe,
nici de-alt vrun nor, decît de-ntîia vină,

și care face-atent spre datorie
pe-oricare-aici, precum al nostru face
corabia-n port cu bun sfîrșit să vie)

a stat pe loc, mulțimea cea verace,
venită-ntre vultur și-al ei popor,
s-a-ntors spre car ca și spre-a dînsei pace;

și, ca și-un sol din cer, un duh de-al lor,
„Mireasa din Liban“ cîntînd deodată,
strigă-ntreit, și toți strigară-n cor.

Precum cei drepți, la marea judecată,
grăbit ieșind din groapă-i fiecine,
cîntînd din guri cu voce re-mbrăcată,

---

1 Ursa] Carul *A* // **2—3** *Marginal dreapta, lîngă o linie verticală, este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

che né occaso mai seppe né orto
né d'altra nebbia che di colpa velo. //

2—6 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **5** precum al nostru] cum cel de jos ne *A* // **6** corabia-n port cu bun sfîrșit] cu bun sfîrșit corabia⟨-n port⟩ *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* qual temon gira per venire a porto. // **14** *Inițial, în loc de* grăbit *fusese scris* grăbiți. // **15** *Cf. Dante:* la revestita carne alleluiando. / Cîntînd] (aleluind) *A* //

16 așa deasupra ăstor roți divine
ieșir-o sută-*ad vocem tanti senis*
și soli și servi ai vieții făr' de fine.

19 Și toți strigau: „Benedictus qui venis!",
zvîrlind pe mîndru-i car și-n juru-i flori,
„Manibus, oh, date lilia plenis!"

22 Văzui adese-n fapt de zi, spre zori,
întregul cer cu față-mpurpurită,
iar restu-n dulcile-i de-azur colori,

25 și fața soarelui născînd umbrită,
așa că, potolind o ceață rară,
de ochi putea-ndelung fi suferită;

28 așa-ntr-un nor de flori, ce-l ridicară
divine mîni, și-n ploaie-apoi prelinsă,
cădea-ndărăt și-n car și-n jur pe-afară,

31 pe vălu-i alb, cu foi de-oliv încinsă
văzui o doamnă, verde-avînd manta
și-a ei hlamidă ca de foc aprinsă.

---

16 telegii *A* // **20** plound *(inițial:* zvîrlind*)* și-n mîndrul car și-n juru-i ⟨flori⟩ *A* // **22** Ades văzui spre răsărit, în zori *B* / *Inițial, în loc de* adese-n *fusese scris* acum în. / spre zori] spre răsărit *A* // *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:* Io vidi già nel cominciar del giorno. // **23** întregul *este tăiat cu o linie.* // **23—28** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu două acolade lîngă care este scris* V.M. // **25** *Inițial, în loc de* și *fusese scris* iar. // **30** *Inițial, în loc de* cădea *fusese scris* căzu. / car și-n jur] arcă și *A* // **31—32**

văzui o d⟨oamnă⟩ cu măslin încinsă
pe albul văl, în verdea ei manta *B* //

34 Şi iată, duhul meu, ce ferm era
de-atîta timp, spre-a nu simţi scădere
şi-a sta zbătut în faţa-i cînd va sta,

37 cumplit a resimţit, nu prin vedere,
ci prin puteri venind din ea pe-ascuns,
iubirea veche-n toat-a ei putere.

40 Dar, cînd virtutea, cea ce m-a străpuns
pe cînd fui încă-ntr-a prunciei stare,
în ochii mei vizibil-a ajuns,

43 privii la stînga cu respectul care
îl are pruncul ce la mamă vine,
cînd ori mîhnire,-ori teamă dînsul are,

46 spre-a zice lui Virgil: „Nu este-n mine
nici strop de sînge-acum netulburat
şi-al vechei flăcări semn îl văd eu bine."

49 Dar, vai, Virgil de el m-a şi lăsat
orfan, Virgil, preadulcele meu tată,
Virgil, cui mă-ncrezui spre-a fi salvat!

52 Tot ce-a pierdut antica mam-odată
nu-mi fu zăgaz să nu-mi adune iar
nou plînset faţa cea de plîns scăpată.

55 „— Că-i dus Virgil, nu plînge-aci-n zadar,
nu plînge încă, Dante! Îndura-vei,
spre-a plînge tu, cu mult mai mare-amar."

---

35 scădere *A* // **36** sta] fi *A* // **37** cumplit] deodată *A* // **43** respectul care] încredinţare *A* // **45** -ori teamă] -n suflet *A* // **53** să nu] pre-a *A* // **55** *Iniţial, în loc de* aci *fusese scris* tu. //

58 Cum trece-un admiral la pupa navei,
la pror-apoi, să vad-oştenii lui
de pe-alte năvi, îndemnuri dînd ispravei,

61 la car, în partea stîng-,aşa văzui
(întors spre ea, cînd numele mi-l spuse,
pe care-aici, silit de stări, îl spui)

64 pe dulcea doamnă, cea ce-mi apăruse
sub noru-acel de flori, cum peste vale
fixaţi pe mine-adîncii ochi şi-i puse.

67 Şi-astfel, deşi sub vălul feţii sale,
ce-ncins cu-ale Minervei foi cădea,
eu nu puteam s-o văd, ea, cu regale

70 mişcări în gest şi mînioasă, ea
vorbi, precum şi-un om ce multe zice
păstrează-n urmă vorba cea mai grea:

73 „— Sînt eu. Priveşte-aici, sînt eu, Beatrice.
Cum te-njosişi să urci tu sfînta scară;
ori nu ştiai că-n rai devii ferice?"

76 Plecai, la asta, ochii-n apa clară,
ci-n ea cînd mă văzui, pe cînd privii,
de-aşa ruşine-obrajii-mi se-ncărcară.

---

58 *Iniţial, în loc de* trece *fusese scris* umbl-, *iar în loc de* la pupa, pe podul. // **64—66** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

vidi la donna che pria m'apparío
velata sotto l'angelica festa,
drizzar li occhi ver me di qua dal rio. //

68 foi *A* // **71** *Iniţial, în loc de* precum *fusese scris* şi c⟨a⟩. / precum] **şi-aşa** *A* // **72** -n urmă] -napoi *A* //

Cum aspră pare-o mamă pentru fii,
așa și mie ea, ci-n asprītură
simțeam balsamul nobilei mînii.

Apoi tăcu. Iar îngerii-ncepură:
„In te speravi, Domine", dar ei
mai sus de „pedes meos" nu trecură.

Precum într-un brădet, pe munții-acei
ce fac Italiei dos, s-adună troaie
și-nghează neaua-n vîntul dinspre Schei,

și-apoi, muiată,-ncepe-n ea să ploaie,
cînd suflă țara unde umbra piere,
părînd că-i ceară ce la foc se moaie,

așa fui făr' de plîns și de durere
la cîntul lor ce-l cînt-aici senine
și-n veci de-acord cu vecinicele sfere.

Dar, cînd simții că milă-n cînt de mine
mai multă pun decît de-ar fi vorbit:
„— De ce-i smulgi, doamn-,așa de lungi suspine?"

Fu vînt și apă geru-ntroienit
în peptul meu și cu durere mare
prin ochi și gură-ntreg mi-a năvălit.

Ci-n car, la dreapta, tot în nemișcare
văzui că stă și-aceste vorbe-i curg
spre-acei eterni ce plînser-a mea stare:

83—84 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **90** *Inițial, în loc de* -i *fusese scris* l⟨a⟩. // **97—99** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

lo gel che m'era intorno al cor ristretto,
spirito e acqua fessi, e con angoscia
della bocca e delli acchi uschí del petto. //

103 „— Da, voi vegheați în ziua făr' de-amurg,
încît nici somn, nici noapte nu vă fură
vrun pas măcar din timpii ce se scurg,

106 dar vorbele ce-am spus alt țel avură:
spre-a ști acest mîhnit că o durere
se cade-a fi cu vina pe-o măsură.

109 Nu singur prin efectu-acelor sfere,
ce duc pe-orice născut spre-anume fine
precum combină-n zodii-a lor putere,

112 ci și prin mila grației divine,
ce dintr-așa de nalt un nor ne plouă,
că n-avem noi vederi de-a-i fi vecine;

115 virtuți avu acesta-n viața nouă
atari, că de-orice fapte mari dibace,
minuni de probe ne-ar fi dat el nouă.

118 Pe-atît însă mai rău și sterp se face
prin rea sămînț-un loc necultivat,
pe cît mai multă vlagă-ntr-însul zace.

121 A mea privire-un timp l-a răzimat
și tinerii mei ochi i-au fost toiagul
ce-l duse drept pe-un drum adevărat;

---

118 dintr-un nor *A* // **115—117** *Cf. Dante:*

questi fu tal nella sua vita nova
virtualmente, ch'ogni abito destro
fatto averebbe in lui mirabil prova. //

121—123 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

Alcun tempo il sostenni col mio volto;
mostrando li occhi giovanetti a lui,
meco il menava in dritta parte volto. //

124 ci-ndată ce-mi schimbai, sosind pe pragul
etăţii-a doua, viaţa mea,-ncepui
să nu-i mai plac şi de-altele-a prins dragul.

127 Cînd eu m-urcai din carne-n duh şi fui
sporită şi-n frumseţi ca şi-n virtute,
eu tot mai făr' de preţ şi rea-i părui;

130 şi paşii-atunci i-a-ntors pe căi pierdute,
urmînd imagini false către-un ţel
ce minte-n veci promisiile făcute.

133 Nimic nu fu că-n visuri ori altfel
cerşii de sus inspiraţiuni prin care
cătam să-l chem, nimic n-a prins de el.

136 Căzu-ntr-atît, că, făr' de vindecare
găsind orice mijloc cu el, probai
să-l fac să vad-a răilor pierzare.

139 Deci însămi eu pe-a morţii poartă-ntrai
şi mi-am trimis şi ruga şi suspinul
spre-acel ce-l scoase pîn-aici în rai.

142 S-ar rupe pentru el atunci divinul
decret, de-ar bea din Lete,-ori prînzul gata
de-aici gusta-l-ar, făr-a-şi da tainul

145 căinţei lui ce-n lacrimi face plata."

---

125 mea *este tăiat cu o linie.* / mea] lui *A* // **132** -n veci promisiile făcute] orice făgăduieli făcute *B* // **134** cerşii de sus inspiraţiuni] cerşite-nsp<ira-ţiuni> i-am dat *A* // **139** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Per questo visitai l'uscio de' morti. // **142** Noi nu vom rupe pentru *A* // **143** lăsîndu-l cu *(anulat)* A_1 / să *(anulat)* A_2 / lăsînd să guste-un prînz de A_3.

CÎNTUL XXXI

1 „— Tu, cel ce-aștepți a trece rîul sacru",
și-a-ntors spre mine-al vorbei vîrf subțire,
ce, și tăind, așa-mi păru de acru,

4 și, făr-a mă cruța, urmă-n vorbire,
„e drept? Să-mi spui, e drept? Sînt mari acuze
și-i just s-ascult și-a ta mărturisire."

7 Puterile-mi erau însă confuze,
așa că vocea-mi se mișcă spre grai,
ci-n drumul ei s-a stins pînă la buze.

10 Puțin stătu și-apoi: „De ce mai stai?
Răspunde-acum, căci Lete încă-n tine
n-a șters urîtele-amintiri ce ai!"

13 Dar groaza mea-n amestec cu rușine
atare-un „— Da" mi-au scos cu voce stinsă,
c-a fost nevoie de-ochi spre-a-l prinde bine.

16 Precum, cînd se destinde-o prea întinsă
balistă, rupe coardă și-arc și-atare
de fier e ținta mult mai slab atinsă,

---

3 *Inițial, în loc de* și tăind *fusese scris* spre-a tăia. / și tăind *A* // **8** se mișcă] s-a mișcat *A* // **16** Precum, cînd se destinde-o prea] Precum bali<sta> rupe cînd <e> *A* / Prea mult, și coarda și-arcul *B* //

19 așa m-a frînt povara mea cea mare
și-așa de plin de plîns și-oftaturi fui,
că gura-nchise vocii-orice cărare.

22 Și iarăși ea: „— Dorințelor ce-avui
și cari făceau să cați supremul bine,
mai sus de care-alt bun nici unul nu-i,

25 ce gropi găsit-ai tu-mpedecăminte
sau ce cătușe-astfel că trebuia
să pierzi speranța mergerii nainte?

28 ⟨Și ce-nlesniri apoi și ce cîștiguri⟩
pe-a altor frunte-așa ți s-arătară,
⟨c-ai fost silit de ele să te-asiguri?“⟩

31 Tîrziu și dup-o lung-oftare-amară,
cu greu avui și glas ⟨să dau răspuns⟩
ce-abia cu trudă buzele-l formară.

---

21 *Marginal dreapta sînt notate un semn de întrebare și unul de scoatere.* / *Cf. Dante:* e la sua voce allentò per lo suo varco. // **23—24**

deasupra cui nu e la ce s-aspiri
decît ⟨......................⟩ *B* //

25 găsit-ai tu] tu le-ai găsit *A*, în drum găs⟨iși⟩ *B* // **26** *Inițial, în loc de* astfel *fusese scris* așa. / trebuia] trebuiai *A* // **28** *Versul, absent din textul de bază, a fost reprodus din D.* // **28—30** *Cf. Dante:*

E quali agevolezze o quali avanzi
nella fronte delli altri si monstraro,
per che dovessi lor passeggiare anzi?“ //

30 *Versul din textul de bază:* c-ai fost silit să cați a le avea, *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în D.* / s-alergi ca să le ai *A* // **32** *Versul, incomplet în textul de bază:* cu greu avui și glas s⟨. . .⟩ de-ajuns, *a fost întregit, pentru sens și rimă, cu ajutorul uneia dintre variantele notate în D:* avui cu greu și voce spre-un răspuns. / *Cf. Dante:* a pena ebbi la voce che rispose. //

Plîngînd: „— De-a lumii bunuri, am răspuns,
atras eu fui spre-o falsă bucurie
de-ndat-atunci cînd tu mi te-ai ascuns“.

„— De-ai fi negat, tăcînd, ce-mi spui tu mie,
mai neştiută tot n-avea să poată
să-ţi fie culpa ta. Alt jude-o ştie!

Fiindcă îns-acuză culpa toată
chiar gura ta, în sfîntul nostru sfat
se-ntoarce spre-ascuţiş duşmana roată.

Dar de-alte dăţi spre-a fi tu mai bărbat,
sirene cînd auzi, şi şi mai multă
ruşine spre-a simţi de-al tău păcat,

descarc-al plînsului temei şi-ascultă,
şi-auzi cum trebuia pe-opusul drum
să-mi fi urmat, cînd fui din lume smultă.

Natura şi-arta farmec pîn-acum
nu-ţi dete-aşa ca-n mîndrul trup ce-mi fuse
prinsoare-atunci şi-n ţărnă-i astăzi scrum.

Supremu-ţi farmec deci de să pierduse
prin moartea mea, ce bun lumesc fu-n stare
s-abată-n lături minţile-ţi seduse?

Dator ai fost la prima săgetare
a falselor plăceri să urci în pripă
pe urma mea ce nu mai fui atare.

---

37 Iar ea: „— Negînd sau şi tăcînd să fie *B* // **39** greşala ta! Alt jude-avem *B* // **40** *Iniţial, în loc de* Fiindcă *fusese scris* Da‹r›. / Fiindcă îns-acuză] Dar pentru că-şi acuză *A* // **47** *Iniţial în loc de* opusul *fusese scris* opus un. // **52** *Iniţial, în loc de* de să pierduse *fusese scris* perdut de. // **54** minţile-ţi seduse] minţile seduse *A* //

58 Ce-aveai să lași în jos a ta aripă,
s-aştepţi loviri, ori vro duduie, poate,
sau alte-atari ⟨plăceri⟩ ce țin o clipă?

61 Nici dou-ori trei un pui nu le socoate,
ci laț a-ntinde paserii bătrîne
şi-a trage-n ea săgeţi degeaba-s toate."

64 Aşa cum stă şi ochii-n jos îi ţine
şi-ascultă mut un prunc, recunoscînd
greşala sa și pocăit rămîne,

67 aşa stam eu; şi iar îmi zise: „Cînd
te doare-aşa c-auzi, ridică barba
ca şi mai mare-amar să ai văzînd":

70 Pe-un vechi stejar, cum smulge-o mînă iarba,
l-ar smulge mai ușor un vînt adus
din Alpi sau vînt din țara lui Iharba,

73 de cum nălțai eu barba, cînd mi-a spus;
dar, cînd prin barbă faţa mi-o-nţelese,
văzui ce-otravă-n vorbe ea mi-a pus.

---

58 să laşi] s-abaţi *A* // **58—60** *Cf. Dante:*

> Non ti dovea gravar le penne in giuso,
> ad aspetar più colpi, o pargoletta
> o altra vanità con sì breve uso. //

60 *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu varianta notată în* A_1. / momeli A_2 / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **62** laţ a-ntinde] a-ntinde laţuri *A* // **64** -n jos îi ţine] fără să-ngîne *A* // **64—66** *Marginal dreapta, lîngă două linii care unesc versurile, este scris* V.M. / *Cf. Dante:*

> Quali i fanciulli, vergognando, muti
> con li occhi a terra stannosi, ascoltando
> e sé riconoscendo e ripentutti //

72 sau vînt din ţara] noştri, ori ţara *A* //

76 Cînd fața mea-nălțat-apoi fusese,
văzui pe-acei ce-s primă creatură
că jocului de flori sfîrșit pusese;

79 și-a mea vedere, nu de tot sigură,
s-a întors spre doamna ce privind stetea
spre cel cu două firi într-o făptură.

82 Sub vălul ei, și peste rîu, părea
că-ntrece-atît ființa ei antică
pe cît, trăind, pe toate le-ntrecea.

85 M-au ars căințele cu-a lor urzică,
încît simțeam suprema ur-acu
pe ce m-a smuls mai mult de-a mea amică,

88 iar inima-mi atari mustrări avu
că-nvins căzui, și ce-a mai fost de mine
o știe-aceea care cauză-mi fu.

91 Și-n fire-apoi cînd mi-am venit în fine,
frumoasa ce-o-ntîlnii venind agale
deasupră-mi sta și „— Prinde-m-acum bine!“

94 zicînd, mă-mpinse pînă-n gît în vale
și, tras de ea prin rîu, ușor pluti
ca și-o suveică pe-apă ca pe-o cale.

77—78 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante.*

> posarsi quelle prime creature
> da loro aspersion l'occhio comprese. //

81 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* ch'e sola una persona in due nature. // **82** Sub vălul ei și] Sub văl, ea chiar și *A* // **85** M-au ars] Și-atunci m-au ars *A* / M-au ars căințele cu-a lor : Căințe-atunci m-au ars cu-al lor *B* // **86** indignări *A* // **90** o știe num⟨ai *(suprascris:* doamna*)* cauza astei stări *A* // **95** *Inițial:* și, tras prin rîu de ea, ușor pluti. / pe fața *A* //

97 Și-atît de dulce-un cîntec s-auzi
„Spăla-mă-voi“, cînd lîngă mal ea stete,
că nu să-l scriu, dar nu-l pot nici gîndi;

100 și, capu-n brațele frumoasei fete
avîndu-mi-l cuprins aici, mă puse,
scufuns cu el întreg, să beu din Lete.

103 M-a scos apoi scăldat și-apoi mă duse
la cele patru zîne-n hora lor
și-un braț pe mine fiecare-și puse:

106 „— Noi, stele-n cer și nimfe-aici în cor,
Beatricei tale serve i-am fost date,
cînd nici n-a fost descins la cei ce mor.

109 Te-om duce-n ochii ei, dar, spre-a străbate
lumina lor, vor agerí pe-a ta
acele trei, căci văd mai luminate.“

112 Și-apoi mă duse corul ce cînta
la pieptul fiarei, unde,-ntoars-airea,
ci-acum privind spre noi, Beatrice sta.

---

99 scriu] spui *A* // **100—102** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă ce unește versurile este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante :* [illegible]

La bella donna nelle braccia aprissi;
abbracciommi la testa e mi sommerse
ove convenne ch'io l'acqua inghiottissi. //

101 mă puse] m-a scufuns *A* // **102** scufuns cu el întreg] acolo unde-avui *A* // **103** *Inițial, în loc de* apoi mă duse *fusese scris* mă-ntroduse. // **104** *Inițial, în loc de* la cele patru zîne-n hora *fusese scris* în hora celor patru zîne. // **105** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* // **107** *Inițial, în loc de* Beatricei *fusese scris* stăp⟨înei⟩. // **114** ci-acum] dintîi, și-acum *A* //

115 Și-au zis: „Acum tu nu cruța privirea,
că-n față ai smaraldele din care
săgeți cîndva-ți trimise-n piept iubirea“.

118 Și doruri, mii și toate-o-nflăcărare,
lipiră ochii mei de-ai ei, ce țîntă
⟨priveau mereu⟩ asupra sfintei fiare.

121 Și-n ei se reflecta acvila sfîntă
ca soarele-n oglinzi, acum divin,
acum uman părînd că se-nvestmîntă.

124 De-am fost mirat, socoat-orice creștin,
văzînd că-n el inmobil lucrul zace
și numai chipu-l schimb-așa deplin.

127 Și-n timpul ce-n uimire-așa și-n pace
gustam acum din alimentul sfînt,
ce, dîndu-ți saț, ⟨tot mai flămînd⟩ te face,

130 prin actul lor ce le-arăta că sînt
din mult mai nalt un trib, acea triadă
veni dansînd pe-angelicul ei cînt.

133 „— Fă ochii sfinți, Beatrice, o, fă-i să cadă,
așa cîntau, spre cel cui drag' tu-i ești
și-atîta drum veni ca să te vadă!

---

120 *Versul din textul de bază :* ce fix steteau asupra sfintei fiare *a fost modificat, pentru evitarea repetării lui* ce, *cu ajutorul variantei* priveau mereu, *notată în A.* // **123** uman părînd] părînd uman *A* // **129** tot mai flămînd *notat în A, înlocuiește, potrivit indicației lui G. Coșbuc, pe* mereu flămînd *din textul de bază. / Cf. Dante:* che, saziando di sé, di sé asseta. // **133** „— Fă ochii sfinți, așa cîntau, să-ți cadă *B* //

Din grație,-o, fă-ne dar să-i dezvălești
și gura ta, să-ți vadă vorbitoare
și-a dou-a ta frumsețe ce-o-nvălești!“

A vecinicei lumini, o, tu, splendoare,
din cîți, Parnase,-ngălbinesc subt tine
la umbra ta și-ți beau de prin izvoare,

ah, cine n-ar fi tulburat ca mine
de-ar vrea s-arate cum mi te-ai ivit,
cînd tu, umbrită de-armonii divine,

aci,-n deschis văzduh, te-ai dezvălit!

---

136 -i *a fost adăugat ulterior deasupra rîndului.* / dezvălești] areți *A* // **138** -nvălești] frumuseți *A* // **145** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* quando nell'aere aperto ti solvesti?

CÎNTUL XXXII

1 Atît de-atent şi fix priveam acu
s-adăp a mea cea de-un deceniu sete,
încît oricare-alt simţ ca mort îmi fu,

4 părînd că am şi-aici, şi-aici părete
spre-a nu vedea, aşa de mult m-aduse
în vechiul laţ surîsul sfintei fete,

7 cînd faţa mea cu sila-ntoarsă fuse,
spre braţul stîng, de-acele trei fecioare,
căci „Prea ţintit!“ din ele una-mi spuse.

10 Şi-acea orbie, care-o simte-n soare
al nostru văz, prea brusc de el atins,
pe-o clipă-n ochi îmi fu-ntunecătoare.

13 Cu-acel puţin, cînd văzu-mi s-a deprins
(eu zic aici puţin, alăturîndu-l
cu multu-acel de care fui desprins),

16 văzui cum se-ntorcea spre dreapta rîndul
eternei oşti, plecînd, întoarsă toată,
şi şapte lămpi şi-al zilei soare-avîndu-l.

---

1 Pe cînd acum priveam atent şi-ntins *B* / Pe cînd priveam trudit *A* // **3 îmi** fu] stins *B* // **9** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / ***Cf. Dante:*** perch'io udi' da loro un „Troppo fiso!“ // **11** atins] lui *A* // **13 desprins**] fui *A* // **15** fui desprins] m-abătui *A* // **16** cum se-ntorcea] **că s-a** întors *A* // **18** din nou spre soare, lustru-n faţ-avîndu-l B_1 / şi **soarele** şi lustru-n faţ-avîndu-l B_2 //

19 ⟨Precum sub scuturi, spre-apărare,-o gloată
se-ntoarce-ncet cu steagul, mai nainte
de ce-ar putea să-și schimbe frontul toată,⟩

22 așa și-oștirea-mpărăției sfinte,
ce-n front mergea, trecu, pe cînd la car
nici nu-ncepuse primul lemn să clinte.

25 Fecioarele la roți veniră iar,
vulturul trase arca cea sfințită,
dar nu-și clătea nici fulg pe el măcar.

28 Iar doamna cea prin vad cu noi venită,
și eu, și Stațiu-urmarăm roții-acei
ce-n arc mai strîmt descrie-a sa orbită.

31 ⟨Și,-urmînd un cînt divin, treceam cu ei
prin codrul nalt, iar astăzi neferice
prin sfatul dat de șarpe-unei femei.⟩

19—21 *Terțina, absentă din textul de bază, este reprodusă din D.* / *Cf. Dante:*

Come sotto li scudi per salvarsi
volgesi schiera, e sé gira col segno,
prima che possa tutta in sé mutarsi //

24 *Inițial, versul avusese o altă formă, ștearsă apoi cu guma.* // **25** Fecioarele] Venind *A* // **26** pornind, vulturul arca sfînt-o trase *A* / și-a tras v⟨ulturul⟩ sarcina-i iubită B_1 / sfințită] trase B_2 // **28** *Inițial, în loc de* venită *fusese scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* / venită] întîmpinase *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* La bella donna che mi trasse al varco. // **29** roții-acei] roții formase *B* / *Inițial, în loc de* acei *fusese scris* care. // **30** *Inițial, în loc de* ce-n arc mai strîmt descrie *fusese scris* descrie-n arc mai strîmt. // **31—33** *Terțina din textul de bază:*

Și,-urmînd cu pașii-angelic-o cîntare,
treceam prin codrul gol, ah, gol voi zice,
prin vina cui în șarpe-avu-ncrezare

a fost înlocuită, pentru rimă, cu varianta notată în B_1. / *Cf. Dante:*

Si passeggiando l'alta selva vota,
colpa di quella ch'al serpente crese,
temprava i passi un' angelica nota. //

33 ⟨prin⟩ dat de șarpe sfat unei femei B_2 //

34 Cît loc săgeata poate să despice
din trei zvîrliri, noi, poate,-atît eram
intrați în el, cînd a descins Beatrice,

37 și-n guri cu toții-aveau murmur: „Adam".
Apoi ei ocoliră-un pom pe care
nici flori n-avea, nici frunze, nici un ram;

40 pe cît suia, pe-atît lățit mai tare
frunzișul lui, ⟨încît și⟩-ntr-o pădure
putea stîrni cu naltu-i vîrf mirare.

43 „— Ferice tu, că ciocul tău, vulture,
n-a rupt din pomul cel plăcut la gust,
ci-amar făcînd stomacu-apoi să-ndure!"

46 Așa pe lîng-acel copac robust
strigau ei toți, iar fiara cea-mbinată:
„— Așa păstrezi sămînț-a tot ce-i just".

49 Și,-ntors spre osia cea de el purtată,
văzui la pomul văduvit c-o duce,
lăsînd pe cea din pom la pom legată.

52 Cum plantele la noi, cînd Feb aduce
pe-a sa-n amestec cu acea lumină
ce-n urma Mrenelor din cer străluce,

---

35 poate,-atît] atît, poate *A* // **41** *Versul din textul de bază:* frunzișul **lui, și-n** Indii-ntr-o pădure *a fost modificat, pentru sens, cu ajutorul* ***variantei*** -ncît **și-n** *notată în A.* / *Marginal dreapta este scris* V.M. / ***Cf. Dante:*** piú quanto piú è su, fora dall'Indi. // **49—51** *Marginal* ***dreapta*** *este notat un semn de întrebare.* / *Cf.* ***Dante:***

E volto al temo ch'elli avea tirato,
trasselo al piè della vedova frasca,
e quel di lei a lei lasciò legato. //

51 pom la pom] el la el *A* //

55 de suc umflate, primenesc mai plină
coloare-atunci cînd mai spre nalte stele
nu-ncepe Sol cu roibii lui să vină,

58 coloare-așa, mai mult de viorele
decît de roze,-a prins și planta sfîntă
ce brațe-avuse-atît de golășele.

61 Eu nici n-am înțeles, nici nu se cîntă
la noi un imn ce ei acu-l rostiră,
nici nu putui să-l rabd pînă la țintă.

64 Să pot s-arăt cum ochii adormiră,
cînd cruzilor le-a-ntors Siringa țelul
și scump nepaza scurtă și-o plătiră,

67 cum face-un pictor, urmărind modelul,
eu v-aș picta-n ce fel de somn intrai;
dar cei ce vreau ușor picta-și-vor felul.

70 Deci trec la clipa cînd mă deșteptai
și spui că-mi rupse somnul o lucoare
și-un glas strigînd: „— Ridică-te, ce stai!"

73 Precum, conduși să vadă măru-n floare,
al cărui fruct și-n îngeri naște dor
și face-n cer eternă sărbătoare,

76 Ioan și Petru s-au trezit de zor
din somn, și Iacov, la un glas ce-odată
a rupt și-un somn mai greu decît al lor,

---

60 ce brațe-avuse] ce-avuse b⟨rațe⟩ *A* // **65** țelul *A* // **69** ce *a fos adăugat ulterior.* //

79 și ceata-le o văzură-mpuținată
cu Moise și Ilie-atunci, și-avea
hlămida sa pe el Isus schimbată,

82 așa, trezit, văzui deasupra mea
pe doamna care-a bine-vrut să vină
să-ntîmpine-a mea cale la vîlcea.

85 „— Beatrice unde-i?“ eu cu mintea plină
de spaim-am zis. „— Sub noua plantă sfîntă
n-o vezi șezînd pe-a dînșii rădăcină?

88 Nu-i vezi în jur compania ce-o-nvestmîntă?
Iar alții-au mers după vultur în sus
și-un imn mai nalt cu mult mai dulce-l cîntă“.

91 Eu nu știu dacă ea mai multe-a spus,
căci eu priveam fixat spre-aceea care
păreți oricărui altui simț mi-a pus.

94 Pe gol pămînt ea, singură-n veghere,
ședea ca drept străjer acelui plaustru
legat aici de mîna duplei fiare.

97 Și șapte nimfe-n jur făcîndu-i claustru,
în mîni cu-acele lămpi cari ard frumos
și sigure de-orice-aquilon și-austru.

---

81 maestrul lor hlamida ⟨sa⟩ sc⟨himbată⟩ *A* // **84** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* fu de' miei passi lungo'l fiume pria. // **88** *Versul, omis inițial, este scris pe contrapagină.* // **89** Iar ceata-n sus după vultur se duse *A* // **92** eu priveam fixat spre-aceea care] fix priveam spre doamna care iară *A* // **94—95**

Ea sta pe-adevărat pămînt străjeară,
ea singură ⟨..................⟩ *A* //

96 legat aici de mîna duplei] legat aici de-acea biformă *B* //

100 „— Puţin vei sta-n pădure-aici şi, scos,
în veci tu cetăţean vei fi cu mine
în Roma,-n care e roman Hristos.

103 Dar, rău-condusei lumi spre-a-i face-un bine,
priveşte-acum spre car şi vezi, iar, cînd
vei fi iar sus, să scrii ce vezi că vine."

106 Aşa vorbi. Şi, la picioare-i stînd,
devot poruncii să-mplinesc ce-mi spune,
aveam unde-a cerut şi ochi şi gînd.

109 N-a curs nicicînd cu-atîta repegiune
un foc din norii deşi ce varsă ploi
din cea mai nalt-a cerului regiune,

112 precum văzui că vulturul lui Joi
căzu pe pom, rupîndu-i scoarţa-ntreagă,
nu numai flori şi proaspetele-i foi;

115 apoi din răsputeri izbi-n teleagă,
făcînd să joace-aşa cum în furtună
un vas, cînd vîntul furia şi-o dezleagă.

118 Văzui apoi, venind culcuş să-şi pună
în fundu-acelui car divin, o vulpe,
părînd lipsită de-orice hrană bună.

---

100 *Iniţial, în loc de* -n pădure-aici, şi *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **101** în veci tu cetăţean vei fi] vei fi-n etern un cet⟨ăţean⟩ *B* // **104** *Iniţial:* spre car priveşte-acum şi vezi, iar, cînd. / spre car] la car *A* // **105** *Cf. Dante:* ritornato di là, fa che tu scrive!" / *Marginal dreapta a fost scris şi apoi şters cu guma* V.M. // **107** *Iniţial, în loc de* să-mplinesc *fusese scris* ei, am. / ⟨...⟩ime A_1 / spune *(şters cu guma)* A_2 // **108** unde-a cerut] la ce-a cerut B_1, spre ⟨ce-a cerut⟩ B_2 // **109** repegiune] iuţime *A* // **111** regiune] nălţime *A* // **120** lipsită] străină *A* //

121 Mustrîndu-i însă tristele ei culpe,
⟨o puse doamna mea pe-o fug-astfel⟩
cît pot să-ntindă oase făr' de pulpe.

124 Şi, tot pe unde-ntîi venise-acel
vultur, văzui că iar scoboară-n arcă
⟨lăsînd într-însa pene de pe el;⟩

127 şi-atunci, ca dintr-un piept ce-oftează, parcă,
ieşi din cer un glas şi-acestea zise:
„O, dulce nava mea, ce rău te-ncarcă!"

130 Şi-ntre-ambe roţi păru că se deschise
pămîntu-apoi, ⟨şi-un drac, ieşind în sus,
văzui, prin car cum coada şi-o înfise;⟩

133 şi, cum retrage-un vespe acul ⟨pus⟩,
aşa, trăgîndu-şi coada blăstămată,
a smuls din fund şi, nesătul, s-a dus.

---

122 *Versul din textul de bază:* pe-atîta fugă doamna mi-o porni *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în B.* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* la donna mia la volse in tanta futa. // **124—125**

Şi, tot pe-unde veni, acel
vultur văzui că s⟨cobora...⟩ *B* //

124—126 *Cf. Dante:*

Poscia per indi ond'era pria venuta,
l'aguglia vidi scender giù nell'arca
del carro e lasciar lei di sé pennuta;

126 *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din B.* // **127** *Iniţial, în loc de* ca *fusese scris* d⟨intr-⟩. // **131** *Versul din textul de bază:* pămîntu-apoi şi pe-un dracon văzui *a fost modificat, pentru respectarea rimei, cu ajutorul variantei notate în B:* şi-un drac ieşind în sus. / şi-un drac, ieşind în sus] iar un dragon ce-n sus *A* // **132** *Versul din textul de bază:* cum coada-n sus prin car el şi-o înfise, *a fost înlocuit, pentru concordanţă cu versul anterior, cu varianta notată în B.* / ieşi, văzui cum coada-n car *A* // **133** *După* şi *este anulat* apoi. / *Ultimul cuvînt al versului din textul de bază:* lui, *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A:* pus. //

136 Iar ce-a rămas, ca piru-ntr-o bogată
cîmpie,-astfel de-a penelor smultură,
deşi-n intenţie bună şi curată,

139 ⟨aşa-l acoperi şi-umplute fură⟩
şi oişte şi roţi, în timp mai scurt de ce-i
în stare-un „vai“ să zboare dintr-o gură.

142 Iar sfînta casă-n noul chip al ei
în multe locuri ţeste-a scos afară,
un cap din orice colţ, din osie trei;

145 cornute trei ca boii s-arătară,
iar patru-aveau un singur corn în frunte,
cum n-a mai fost pe lume-asemeni fiară.

148 Şi sigură, ca şi-un castel pe munte,
obraznică, pe monstru-o curvă stînd,
plimba-mprejur lascive-ochiri mărunte.

151 Şi-alături lîngă ea, străjer părînd
să nu i-o fure,-o namilă-n picioare,
şi-aşa ei se pupau din cînd în cînd.

---

136 ca piru-ntr-o bogată] cum umple şi-o bogată *B* // **136—138** *Cf. Dante:*

> Quel che rimase, comeda gramigna
> vivace terra, dalla piuma, offerta
> forse con intenzion sana e benigna //

137 cîmpie pirul, toat-acea smultură B_1 / astfel de-a penelor smultură] umplut de-acea smult⟨ură⟩ B_2 / penelor] fulgilor *A* // **138** deşi cu gînd şi bun şi drept lăsată *B* // **139** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din D.* // **139—141** *Cf. Dante:*

> si ricoperse, e funne ricoperta,
> e l'una e l'altra rota e'l temo, in tanto
> che più tienne un sospir la bocca aperta. //

140 în timp mai scurt de ce-i *au fost adăugate ulterior.* // **151** alături lîngă ea] alături ei stătea *A* // **153** şi-aşa ei se] şi-aşa să şi *A* //

154 Dar, cînd spre mine-ntoarse doritoare
şi vagi priviri, acel feroce mire
din cap o biciui pînă-n picioare.

157 De furie-orbit şi plin de bănuire,
desprinse monstru-apoi şi-n crîng cu el
se duse-adînc şi-aceasta-mi fu scutire

160 de noul monstru şi de curv-astfel.

---

155 acel feroce] ferocele ei *A* // **158** cu el] văzui *A* // **159** se duse] că-l duce A_1 / aceasta] atîta A_2.

CÎNTUL XXXIII

„*Deus, venerunt gentes*“, alternînd
ori trei, ori patru dulce-o psalmodie
cîntar-acele doamne,-acum plîngînd,

și le-asculta și-ofta-n cucernicie
stăpîna mea, și-așa schimbată cum
nu mult mai mult sub cruce-ai fost, Marie.

Iar, cînd fecioarele-i făcură drum
și ei ca să vorbească, ea,-n picioare
stînd dreaptă-n sus, răspuns-a lor acum

și-n faț-avea a focului coloare.
„— Puțin și nu mă veți vedea, vorbi,
și iar mă veți vedea, dragi surioare!“

2—5

cîntau ori 3, ori patru psalmodia
cea dulce-acelea doamne,-acum plîngînd,

iar doamna le-asculta-n cucernicia
și-oftarea ei ⟨..................⟩ *B* //

6 *Ultimul cuvînt al versului din textul de bază:* Maria, *a fost modificat pentru respectarea rimei.* // **11—12**

⟨..........⟩ „— Puțin de-acum
voi nu mă veți vedea“ răspuns le dete. *B* //

13 Pe toate șapte-n față-i le pofti,
și-n urma ei, prin semn numai, m-aduse,
pe doamna și pe Stațiu, ce s-opri.

16 Și-a mers așa și nu cred că făcuse
nici zece pași de-ai ei pe-acel pămînt,
cînd ochii dulci în ochii mei și-i puse.

19 „Să vii“, a zis cu liniștit cuvînt,
„aproape-așa că, de-aș vorbi cu tine,
să poți s-auzi de-aproape-al meu cuvînt.“

22 Cînd fui, cum trebuia, mai lîngă sine:
„De ce, mi-a zis, n-ai, frate, tu-ndrăzneală
să-ntrebi acum, cînd mergi așa cu mine?“

25 Precum acei, ce foarte-avînd sfială
de-ai lor mai mari, de inimă scăzută
nu pot da vocea-ntreagă la iveală,

28 așa fui eu și-așa cu gura mută
de-abia-ngînai: „— Madono, ce-mi lipsește
tu bine știi și știi și ce-mi ajută.“

31 „— Sfiala ta sau teama ce te-orbește
de-acum eu vreau privirea să-ți destupe
spre-a nu mai fi ca cel ce buiguiește.

---

13 pe-acele sfinte B_1 // **13—15**

In faț-aduse *(inițial:* apoi*)* -apoi pe-acelea fete,
iar mie. ă-i urmez, prin semn îmi spuse,
cu doamna și-nțeleptul care stete B_2 //

14 *Inițial, în loc de* urma ei *ese scris* urmă-i. // **15** s-opri] (oprise) *A* // **19**, **21** *Marginal dreapta sînt notate două semne de întrebare ce vizează, potrivit săgeții ce unește ultimele cuvinte ale celor două versuri, identitatea rimei.* //

34 Să știi, de car, că, monstrul dacă-l rupe,
a fost și nu-i; dar culpa să nu creadă
că domnu-n cer răzbună după supe.

37 Nu-n veci făr' de erede-o să ne șeadă
acel ce-n car lăsat-a fulgii lui,
făcîndu-l monstru-ntîi și-apoi o pradă,

40 căci sigur văd, de-aceea ți-o și spui,
aproape-o zodie ce-n curînd urmează,
⟨și-oprit în drum de nici o stîncă nu-i,⟩

43 cînd un cinci sute zece cinci cutează,
trimis de cer, pe curv-a o ucide
ca și pe-acel cu care-adulterează.

46 ⟨Dar vorba-mi, poate,-obscură ca Temide
și Sfinxu-ți e și nu-ți albește-n gînd,⟩
căci ca și ele-a minții cale-o-nchide.

---

35 dar culpa să nu creadă] și mută gîndul *A* // **35—36** *Cf. Dante:*

fu e non e; ma chi n'ha colpa, creda
che vendetta di Dio non teme suppe. //

37 o să ne șeadă] vom fi avîndu-l *A* // **39** un m⟨onstru⟩-ntîi, o pr⟨ad-⟩ apoi făcîndu⟨-l⟩ *A* // **40** văd *a fost adăugat ulterior deasupra rîndului.* // **41—43** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **42** *Versul, incomplet în textul de bază:* lipsit de-orice zăgaz în ⟨...⟩, *este reprodus din* B_1. / *Cf. Dante:* secure d'ogn' intoppo e d'ogni sbarro. / prin nici o ⟨...⟩ oprită-n drum ⟨...⟩ B_2 // **45** *Inițial, în loc de* ca *fusese scris* și. // **46—47** *Versurile, incomplete în textul de bază:*

Dar vorba mea ți-e, poate, ca Temide
și Sfinx, obscură ⟨..............⟩

sînt reproduse din B. // **46—48** *Cf. Dante:*

E forse che la mia narrazion buia,
qual Temi e Sfinge, men ti persuade,
perch'a lor modo lo'ntelletto attuia. //

47 gînd *A* / *Marginal dreapta este scris* V.C. //

Dar faptele Naiade-or fi-n curînd,
tăind enigma cea obscură foarte,
nici holde-n cîmp, nici turme dăunînd.

Deci scrie-ţi tot şi mintea ta să poarte
ce-ţi spui, să duci cu tine celor vii
ai vieţii cei ce-o goană e spre moarte.

Şi-aminte-ţi fie,-atunci cînd o să scrii,
de plantă tu s-arăţi cum fu, şi frîntă
cu crengi lăsate-n două dăţi pustii.

Oricine-i rupe crengi şi-o dezvestmîntă
prin fapt de hulă-njură primul bine,
ce numai spre-al său uz o face sfîntă.

Pentru muşcarea-n ea dori-n suspine
şi chin cinci mii de ani întîiul tată
pe-acel ce culpa-i i-o spăsi prin sine.

Şi-ţi doarme mintea, dacă nu-ţi arată
că planta e, dintr-anumit temei,
înalt-atît şi-n vîrf aşa de lată.

De nu ţi-ar sta deşartele-ţi idei
ca apa Elsa-n jurul minţii tale,
şi-un biet Piram la dud plăcerea ei,

---

49 *Iniţial, versul avusese forma:* Naiade-or fi-n curînd cele-mplinite, *ştearsă apoi cu guma.* // **52** *Iniţial, în loc de* mintea ta să *fusese scris* scrisul să le. / mintea ta să poarte *A* // **53** cu tine celor] cu tine-n lumea *B* // **54** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **56** de plantă tu s-arăţi cum fu] s-arăţi de pl⟨ant-⟩aşa cum fu *A* // **57** cu crengi lăsate-n două dăţi] cu crengi acum de-al doilea rînd *B* // **58** *Iniţial, în loc de* dezvestmîntă *fusese scris* dezvă⟨leşte⟩. // **61** dori] ceru *A* // **62** şi chin] şi dor *A* //

70 din multe-aceste-mprejurări fatale
cunoaştere-ai că pomu-i moralminte
oprit de cer, conform dreptăţii sale.

73 Dar, dacă ţi-e-mpietrită biata minte
şi neagră,-ncît nu-i clar pe ea nimic,
c-atît te-orbi ce-ţi spusei mai nainte,

76 vreau, cel puţin, de n-o ⟨să⟩ scrii ce⟨-ţi⟩ zic,
umbrite să le duci cu scopu-n care
s-aduc stîlpări încinse cu finic."

79 Iar eu: „— Cum ceara fără de schimbare
păstrează-ntr-însa semnul ce⟨-l⟩ primeşte,
mi-e-n creier semnul pus de voi atare.

82 Ci-al tău dorit cuvînt de ce ţinteşte
mai sus de mintea mea, atît de sus,
că-l pierde-atît pe cît îl urmăreşte?"

85 „— Ca să cunoşti şi tu cum te-ai condus,
răspunse ea, să vezi a ta doctrină
cum poate-urma cuvintelor ce-am spus;

88 c-a voastră cale stă de cea divină
departe-atîta, pe cît stă pămîntul
de cea mai iute-a sferelor lumină."

---

74 şi ştears-astfel că n-are clar nimic *A* // **76** să *şi* -ţi, *omise la transcriere, au fost întregite pe baza variantei notate în D.* // **80** semnul] sigiliul *A* // **85** şi tu cum te] ce şcoală te *A* // **87** cum poate] de poate *A* // **88** c-a voastră cale stă de cea] să vezi că stă de şcoala cea *A* // **89** departe-atîta pe cît stă] departe-a voastră-atît, cît stă *A* //

„— Eu nu-mi aduc aminte,-mi fu cuvîntul,
că n-aş fi mers mereu pe-al vostru drum,
şi clar îmi spune-aşa şi simţămîntul.“

„— De nu-ţi poţi aminti tu nicidecum,
răspunse ea zîmbind, aminte-ţi adă
cum tu beuşi din Lete chiar acum.

Dar, cum dă fumul pentru foc dovadă,
uitarea ta-i a vinei mărturie
din sufletu-ţi ce-ntr-altele-avu nadă.

Dar gol de-acum cuvîntu-mi o să-ţi fie,
atît pe cît socot că ai mijlocul
să-l vad-a ta firească miopie.“

Cu pas mai lin şi-aprins acum ca focul
sta soarele-ntr-a miezu-zilei cruce,
ce-şi schimbă punctu-aşa cum schimbi şi locul,

cînd doamnele (cum cel care conduce
o ceată stă şi-opreşte şi pe-ai săi,
cînd dă de-un lucru nou pe unde-i duce)

s-opriră-n poala unei umbre lăi,
precum sub brazi cu crengi întunecate
dau Alpii-adese-n umedele văi.

---

98 şi clar îmi spune] şi nu m-acuză *B* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* nè honne conscienza che rimorda. // **100** Dar gol de-acum cuvîntu-mi] Dar clar de-acum cuvîntu-mi *A* // **106** *Iniţial, în loc de* doamnele *fusese scris* steteră. / doamnele *A* // **110** precum] cum e *A* / precum sub brazi cu crengi] cum brazii verzi cu c⟨rengi⟩ *B* // **111** dau] prin *A* / dau Alpii-adese-n] dau des prin Alpi în B_1 / -n umedele] -n recile lor B_2 //

Păru că-n fată-mi văd pe Eufrate
şi Tigru-aici ⟨ieşind dintr-o fîntînă⟩
şi-ncet plecînd ca fratele de frate.

„— O, glorie-a ginţii-umane,-o, tu stăpînă,
ce ape-acestea sînt şi ce-i că ele
izvorul lor în două părţi şi-l mînă?“

„— Spre-a şti ce sînt, răspunse rugii mele,
tu roagă pe Matilda“. Şi-a răspuns,
cum face-acel ce-o culpă vrea să-şi spele,

frumoasa doamnă: „— Eu i-am spus de-ajuns
şi-aceasta şi-altele; iar Lete, bîndu-l,
eu bine ştiu că nu i le-a ascuns.“

Beatrice-atunci: „— Mai mare poate-avîndu-l
alt dor, ce-ades memoria ne-o-nvăleşte,
i-a pus pe minte-un văl, întunecîndu-l.

---

112 Păru că-n faţă-mi văd] Părea că văd pe Ti⟨gru⟩ *B* // **112—114** *Marginal dreapta, lîngă o linie care uneşte versurile terţinei, este scris* V.C. / *Cf. Dante :*

> Dinanzi ad esse Eufratès e Tigri
> veder mi parve uscir d'una fontana,
> e quasi amici, dipartirsi pigri. //

113 *Versul, incomplet în textul de bază :* pe Tigru-aici *(şterse cu guma :* dintr-un izvor*)* ⟨. . .⟩, *a fost întregit cu ajutorul variantei notate în B :* cum ele-aici, ieşind dintr-o fîntînă. / fîntînă] dezbină A_1, fîntînă A_2 // **115** *Iniţial, în loc de* stăpînă *fusese scris un alt cuvînt, şters apoi cu guma.* // **117** *Iniţial, în loc de* părţi şi-l mînă *fusese scris* şi-l dezbină. // **118** *Iniţial, în loc de* „Spre-a şti ce sînt *fusese scris* „— Să rogi, răs⟨punse⟩. // **119** *Iniţial, în loc de* tu roagă *fusese scris* să-ţi ⟨spuie⟩. // **123** *Iniţial, în loc de* eu bine ştiu *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* / eu bine ştiu *A* // **125** -nvăleşte] cuprinde *A* // **126** c-un văl i-a-ntunecat în minte gîndul B_1 / suflet B_2 //

127 Ci iat-Evnóe, ce de-aici pornește:
să-l duci la el și,-așa cum ești dedată,
virtutea lui cea veșted-o-ntărește!“

130 Cum scuze-un om gentil nicicînd nu cată,
ci-și face-o vrere-a sa din vrerea cui
prin semn văzut dorința și-o arată,

133 așa, pe loc ce lîngă dînsa fui,
plecă frumoasa fată, iar lui Stațiu
sfios i-a zis: „— Să vii pe urma lui!“

136 Să am creștine-acum mai larg un spațiu
de scris, eu ți-aș cînta măcar în parte
de dulcea apă-n veci fără de sațiu,

139 dar, plin-avînd acum întreaga carte
urzită pentr-acest al doilea cînt,
m-oprește art-a merge mai departe.

142 Mă-ntoarsei deci de la pîrîul sfînt
ca nou, asemeni plantei tinerele
cînd nouă crește-n noul său vestmînt,

145 curat și gata să mă urc la stele.

---

127 aici pornește] cursu prinde *A* // **129** o-ntărește] o aprinde *A* // **130** *Inițial, în loc de* Cum *fusese scris* Așa. // **139** *Inițial, în loc de* întreaga *fusese scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* / întreaga] această *A* // **141** *Inițial, în loc de* n- *fusese scris* nu. / m-oprește arta] oprit sînt de-art- *A* / nu-mi lasă arta frîu și m⟨ai⟩ departe *B* // **144** *Marginal dreapta este scris* V.C. / *Cf. Dante:* rinnovellate di novella fronda.

PARADISUL

CÎNTUL I

1 Mărirea celui care-atotpătrunde
⟨întregul tot, mişcîndu-l, dă⟩ splendoare
mai mult-aici şi mai puţin-altunde.

4 În cerul cel mai plin de-a lui lucoare
eu fui. Văzut-am stări, ce-a le descrie
nu ştiu, nu pot cîţi au să se scoboare,

7 căci stînd aproape ţinţii-o vrere vie,
atît ne-absoarbe-al minţii noastre-avînt,
că taie-al minţii drum să mai revie.

10 Dar cît putu de-acest imperiu sfînt
comoară-n suflet mintea mea s-adune
va fi de-acum materie-acestui cînt.

1—3 *Cf. Dante:*

La gloria di colui che tutto move
per l'universo penetra e risplende
in una parte più e meno altrove. /

Marginal dreapta, lîngă o acoladă care uneşte versurile, este notat un semn de întrebare. // **2** *Versul din textul de bază:* mişcînd întregul tot şi dînd splendoare *a fost înlocuit, pentru respectarea sensului, cu varianta notată în* A_2*:* întregul tot, mişcîndu-l dă. / întregul tot, mişcîndu-⟨l⟩ A_1 // **7** aproape ţinţii] de ţ⟨int-⟩aproape *A* // **9** *Versul, omis iniţial, este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text şi precedat de indicaţia* v⟨ersul⟩ 9. //

13 În ultima mea trudă-,Apollo bune,
puterii tale fă-m-atîta vas
cît dragu-ți dafin spre-a-l primi-mi impune.

16 Căci pîn-aici o culme de Parnas
de-ajuns îmi fu; de-acum cu două cată
să intru-n calea cîtă mi-a rămas.

19 Tu-mi intră-n piept, de tine tu mă-mbată
precum cînd smuls-ai pe-acel scos din minte,
pe Marsias, din haina cărnii-odată.

22 Chiar numai umbra-mpărăției sfinte
să-mi dai, tu, sfinte duh, atîta-ndemn
s-o pot descrie cum mi-e scrisă-n minte,

25 venind, vedea-m-ai la iubitu-ți lemn
să mă-ncununi, cu-acele foi de care
și-al meu subiect și tu m-ai face demn.

28 Din el culeg azi, tat-,atît de-arare,
poeți ori cezari triumfînd cu ea
umanei vreri o culpă și-o-ntristare,

31 încît serbare-n Delfi poate-avea
seninul zeu de frunza sa penee,
că tot mai e vrun om care s-o vrea.

---

14 mă fă *(suprascris)* puterii tale-atîta vas *A* // **15** cît *A* // **20** *Inițial, în loc de* scos *fusese scris* din. // **22** *Inițial, în loc de* Chiar *fusese scris* Și. // **23—24**

s-o pot descrie, dup-atîta-ndemn,
tu, sfinte duh, precum ⟨..........⟩. *A* //

29 frunți *A* // **30** *În manuscrisul de bază, versul este încadrat între paranteze rotunde.* // **31** că-n Delfi poate-*(suprascris)*o *(suprascris)* veselie *(anulat:* poate*)* avea *A* // **32** penee] frunză *A* //

Foc mare-ncinde-adese şi-o schinteie
şi poate-n urma mea vrun glas mai tare
ruga-se-va ca Cirra glas să deie.

Prin guri diverse pe pămînt răsare
lumina lumii, dar prin punctul unde
din patru cercuri iau trei cruci născare

ea are-un curs mai bun, căci îi răspunde
mai bun-o stea şi-nmoaie-a lumii ceară
mai mult, în felul său, şi-o răspătrunde.

Da zori aproape-aici, şi-acolo seară
atare-un punct, şi-ntreg era albit
un emisfer, şi-n noapte-al nostru iară,

cînd doamna mea spre stînga s-a-nvîrtit
şi-n soare fix văzui cum ea-l priveşte,
cum nu-i vultur mai fix să-l fi privit.

Şi, cum răsfrînta raz-obicinuieşte,
ieşind din prima,-n sus să ia pornire
ca şi-un drumeţ ce-a se-nturna voieşte,

aşa prin ochi intrîndu-mi în gîndire
şi actul ei, ce-al meu a devenit,
privii în soare peste-a noastră fire.

---

34 Schinteia poate ades' pojar s-ascunză *A* // **40** *Inițial, în loc de* ea *fusese scris* el. // **43** Da zori aproape-aici, şi-acolo] Făcu dincolo zori, dincoace *A* // **47** şi-n soare fix văzui cum ea-l] şi-apoi văzui că-n soare fix *A* // **50** *Inițial, în loc de* să *fusese scris* îşi. / în sus să ia *A* // **51** ce-a se-nturna voieşte] ce-ntoarcere doreşte *A* // **52—54**

> aşa prin ochi intrata-i făptuire
> în mintea mea, fu propriu-mi act şi-am stat
> privind 〈......................〉 *B* //

53 devenit] fui *A* //

55 Acolo multe poți ce-aci-i oprit
puterii noastre, căci acela-i locul
ce-anume-umanei specii-a fost menit.

58 Nu lung, dar scurt nu fu-ntr-atîta jocul,
încît să nu observ că dă, ca fierul
ce-l scoți din foc, schintei în juru-mi locul,

61 și-n clipă parc-a și lipit eterul
o zi la zi, părînd că cel ce poate
cu-al doilea soare vru s-orneze cerul.

64 Beatrice sta spre vecinicele roate
cu ochi țintiți, iar eu țineam pe-ai mei
la ea și-uitînd de ceruri sus, de toate.

67 Pătruns în mine-atît de ochii ei
eram ca Glauc, gustînd din iarba care
făcu-l în mare soț al altor zei.

70 S-arăt *per verba* ce-i transumanare
nu-i chip să pot, ci-ajunge-exemplul dat
cui grația-i păstreaz-asemeni stare.

73 De-am fost eu numai cel de-acum creat
știi tu, cîrmuitoare-n cer iubire
a cui lumin-aici m-a ridicat.

---

55 oprit] neg⟨at⟩ A_1, negat A_2, nu-i A_3 // **57** umanei specii *B* / menit] creat A_1, lui A_2 // **60** deodată *A* // **63** cu-al doilea soare] și-ar fi-nflorit *A* // **67** Pătruns în mine-atît] atît fui de schimbat *A* // **68** eram ca Glauc] cum Glaucus *A* // **71** nu pot, ci-ajungă-i spusul cum *A* // **75** lumina cui m-aduse pe-acest drum *A* //

76 Cînd ceru-nvecinicit de-a ta dorire
mi-a tras, prin armonia ce-ai întins
și-o-mparți egal prin tot, a mea privire,

79 păru, de-o flacără de soar-aprins
atîta cer, că ploi sau ap-umflată
nu fac nicicînd un lac așa de-ntins,

82 iar noul glas și-acea lumină lată
stîrniră dor să știu de unde vine,
cum n-am simțit pe lume-alt dor vrodată.

85 Dar ea, ce mă vedea ca eu pe mine,
deschise gura, pîn-a n-o-ntreaba,
zbătutul suflet vrînd să mi-l aline,

88 și-a zis: „— Prin false-nchipuiri părerea ta
te-orbește-așa că-ți par ca nevăzute
ce-ar fi să vezi, cînd nu le-ai asculta,

91 c-ai fi tot pe pămînt, după părute;
ci-un fulger, scurs din proprie casa lui,
nu cade-așa cum tu te sui de iute".

94 Din prima mea-ndoială scos de fui
prin scurta-i vorbă-n spuse zîmbitoare,
într-alta nouă mult mai rea căzui.

76—78 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **79** păru, de-a soarelui văpaie-aprins *A* // **83** stîrniră] stîrnit-au *A* // **86** așa-mi *(anulat)* vorbi și pîn-a n-o-ntreba *A* // **87** cu vrere *A* // **89** că gînd *(anulate)* A_1 / să-mi fac-al minții gînd *(suprascris)* să nu s-a⟨rate⟩ A_2 // **90** de n-ai *A* // **92** *Inițial, în loc de* ci *fusese scris* și. / *Inițial, în loc de* proprie casa *fusese scris* propria sa c⟨asă⟩. // **94** Dar scos din pro-⟨pria-⟩ndoială fui *A* //

97 Şi-am zis: „— Deoparte simt că-n mine moare
uimirea ce-o avui, ci-acum mă mir
că zbor trecînd prin corpuri mai uşoare".

100 Atunci, oftînd cu-ndurerat suspir,
nălţîndu-şi ochii-asemeni unei mume
privind spre fiul ei ce e-n delir:

103 „— Făpturile-ntre ele, toate-anume,
au ordine şi-n forma asta este
asemeni Dumnezeu cu-ntreaga lume.

106 Suprem' creaţii-aici văd manifeste
a vecinicei puteri, văd nalta fine
a tot ce-ursit acelei ordini este.

109 În ordinea ce-o spun au deci să-ncline
orice făpturi, ⟨cu soarta sa oricare,⟩
puţin ori mult, de-al lor izvor vecine.

112 Şi-aşa pe-a existenţei largă mare
spre fel de fel de porturi tind ⟨. . .⟩
de scrisul ei instinct condus-oricare.

---

100 C-un trist oftat prinzînd *(suprascris:* ea prinse*)* al vorbii fir *A* // **102** privind spre fiul ei ce e] privindu-şi tristă fiu-i *A* // **103—105** *Cf. Dante:*

e cominciò: „Le cose tutte quante
hanno ordine tra loro, e questo è forma
che l'universo a Dio fa simigliante. //

106 Suprem' creaţii-aici] Puterile de veci? *A* // **106—108** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **110** *Versul din textul de bază:* orice făpturi, vecine cu-al lor duce *a fost modificat, pentru respectarea rimei, cu varianta notată în A.* // **111** vecine] oricine *A* // **112—114** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

onde si muovono a diversi porti
per lo gran mar dell' essere, e ciascuna
con istinto a lei dato che la porti. //

113 *Versul este incomplet în textul de bază.* //

115 Acesta focu-l suie-n sus spre lună,
dincoa-n mortale inimi e motor
sau strînge-n el pămîntul și-l adună.

118 Şi nu numai făpturi cari n-au a lor
pricepere-acel arc le-mpintenește,
ci și făpturi cari minte au și-amor.

121 Atoateașezătoarea-și odihnește
etern cu-a sa lumină ceru-acel
în care-i cel ce mai cu dor rotește;

124 și-acum aici, ca și spre-ursitul țel,
ne-a dus puterea ăstui arc din care
la țint-ajunge-orice-i zvîrlit de el.

127 E drept că,-așa precum o formă n-are
adese-acord cu ce artistul vrea,
căci neag-a ei materie-orice-adaptare,

130 așa cîte-o făptur-adese ia
alt drum, nu cel ursit, avînd putere
prin sine-mpinsă-ntr-alt loc a cădea,

---

116 *Inițial în loc de* mortale *fusese scris probabil* moa⟨rte⟩. // **119** acel] acest *A* // **120** și făpturi cari] și pe-atari cari *A* // **121** Deci Pronia, ce-ntregul rînduiește *A* // **121—123** ***Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.*** // **122** sa] ei *A* // **123** cu zor] grăbit *A* // **124** și-acum aici] spre dînsul deci *A* // **125** ne-a dus] te-a-mpins *A* / ce-mpinge A_2 // **127** Precum ades nu poate însă-nvinge *A* // **128** cu ce artistul vrea] intenția unei arte *A* // **129** căci orice ⟨...⟩ materia i-o răspinge *A* // **130** adesea ia] se desparte *A* // **131** alt drum, nu cel ursit] de datu-i *(suprascris:* scrisu-i*)* drum *A* // **132** cădea] parte *A* //

133 cum vezi din nor și fulgeru-n cădere,
perzînd impulsul prim, ea prinde cale
spre țărnă-n jos, prin falsa ei plăcere.

136 Deci n-ai, de judeci drept, mirării tale
temei, că sui, cum nu poți fi mirat
că vezi din deal curgînd pîrîu-n vale.

139 Mirare-ar fi, cînd tu, cel dezbrăcat
de-orice poveri, lipit ai sta-n țărînă
ca focul viu ce-ar sta nerădicat.“

142 Privi apoi spre cer a mea stăpînă.

---

133 *Inițial:* și 'cum din nor vezi fulgeru-n cădere. / și, *anulat în prima formă a versului, este scris marginal dreapta.* // **133—135** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă.* // **136—140** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă.*

CÎNTUL II

O, voi acei ce-n slaba luntrișoară
cu dorul ascultării-mi urmăriți
pe mare nava ce, cîntînd, îmi zboară,

vă-ntoarceți iar la mal să v-odihniți,
căci poate că,-ndrăznind să-ntrați, vrodată
perduți de mine-n larg, voi să periți!

Pe-o mare merg ce n-a mai fost umblată;
Minerva-mi suflă, mă conduce-Apoll'
și nouă muze Ursa mi-o arată.

Dar voi, puținii-acei ce-ați dat ocol
la vreme pînii îngerești din care
trăiești aici și-n veci te simți tot gol,

puteți intra, socot, pe larga mare
cu-al vostru vas, cît timp nu-i egalat
al mării cîmp brăzdat de-a mea cărare.

4—6 *Cf. Dante:*

tornate a riveder li vostri liti:
non vi mettete in pelago, ché, forse,
perdendo me, rimarreste smarriti. //

13 *Inițial:* puteți, socot, intra pe larga mare. // **14** urmîndu-mi *A* // **14—15** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* //

Cum voi vă veți mira nu s-au mirat,
trecînd prin Colhis, gloat-argonautā,
și-n cîmp pe Iason l-au văzut argat.

Eterna sete-a noastră ce-nnăscută
grăbit, cam cum vedeți pe cer, ne-a dus
spre lumea cea dintru-nceput făcută.

Priveam la doamna mea, iar doamna-n sus,
și,-n timp ce poate-un cui să se destrune
zburînd din arcul de pe care-i pus,

văzui că sînt ajuns unde-o minune
atrase văzul meu; iar Beatrice,
cui văl pe gîndu-mi nu-i puteam eu pune,

mi-a zis, frumoas-așa cît și ferice:
„— Spre domnu-ntoarce inima cu-ardoare
că-n prima stea voi să ne ridice".

Părea că ne-a cuprins o lucitoare,
solidă ceață, deasă și polită
cum este-un diamant bătut de soare.

Și ne-a primit eterna mărgărită
în sînul ei cum apa ce primește
o rază-n ea persist-a fi unită.

22—30 *În manuscrisul de bază, versurile sînt transcrise în ordinea* 23, 24, 22, 25, 26, 27, 29, 30, 28, *G. Coșbuc restabilind ordinea corectă prin cifre notate marginal stînga. / Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **23** ce poate-un cui] ce sare-un cui *A* // **27** *Inițial, în loc de* văl *fusese scris* p⟨e⟩. // **31—32** *Cf. Dante:*

Parev'a me che nube ne coprisse
lucida, spessa, solida e pulita. //

34 Și ne-a primit] Și-așa ne-a-ncins *A* //

37 De-am fost eu corp, și nu-nțelegi, firește,
cum rabd-un corp să intre-n el străinul,
cum este-a fi cînd corp în corp răzbește,

40 cît trebuie de-aprins să-ți fie chinul
să vezi esența-n care poți să vezi
unit-a noastră fire cu divinul.

43 Acolo vei vedea ce-aici tu crezi
nu demonstrat, ci manifest prin sine,
cum crezi un axiom fără dovezi.

46 Și-am zis: „— Madono, mulțămesc, vezi bine,
cu-ntreag-ardoare cîtă-n mine este
cui smulsu-m-a mortalelor destine.

49 Dar spune-mi tu ce pete sînt aceste
pe-al lunei corp, de care jos la noi
spun oamenii cu Cain nu ș' ce poveste?"

52 Puțin stăpîna mea zîmbi și-apoi:
„— De-i fals-orice părere-n om, cînd n-are
vro cheie simțul spre-a deschide-n voi,

55 cu-atît mai mult nu-ți fie de mirare
cînd vezi că, și urmînd vrun simț, ce mici
spre zbor aripi rațiunea voastră are.

---

39 *Inițial, în loc de* cum *fusese scris* ce. // **48** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:* lo qual dal mortal mondo m'ha remoto. // **53—54** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Pentru sensul versurilor* 52—54, *cf. Dante:*

> Ella sorrise alquante, e poi: „S'elli erra
> l'oppinion" mi disse „de' mortali
> dove chiave di senso non diserra. //

57 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* //

58 Ci-ntîi să-mi spui, tu cum ţi le explici?"
Iar eu: „— De-apar diverse stări, aş zice
că-s pături rari şi dese-n lun-aici".

61 Iar ea: „— Vedea-vei cert cum o să pice
credinţa ta-n absurd prin toate-acele
dovezi ce-n contra ⟨o să⟩ ridice.

64 V-arat-a opta sferă multe stele
la cari, privind mărimea lor şi clarul,
găseşti fenomene diverse-n ele.

67 De-ar face-aceasta desul lor sau rarul,
în toate-ar fi o singură putinţă,
uşor, ori greu, ori drept avînd cîntarul.

70 Diverselor puteri le dau fiinţă
fîntîni diverse, cari, afar' de una,
distruse-ar fi, de-ar sta a ta sentinţă.

73 Mai mult, cînd rarul ar produce bruna
coloare-a lor, cum crezi, ori numa-n parte,
lipsit-ar trebui să fie luna

76 de-a ei materie,-ori, tocmai cum se-mparte
ce-i gras şi slab în corp, ar fi şi-aceste
diverse părţi ori pline,-ori mai deşarte.

79 Ne-ar da eclipsele de soare veste
în primul caz, căci el s-ar arăta
ca ori prin care-alt corp cînd rar el este.

---

61 *Iniţial, în loc de* Iar *fusese scris* Ge⟨...⟩. // **62** *Iniţial, în loc de* toate *fusese scris* cele. // **63** *Versul, incomplet în textul de bază:* dovezi ce-n contra⟨...⟩ ridice, *a fost întregit cu ajutorul variantei notate în D.* / *Cf. Dante:* l'argomentar ch'io li farò avverso. // **66** fenomene] apariţiuni *A* //

82 Dar nu-i aşa. Deci trec a cerceta
al doilea caz, şi el, de se prăvale,
va fi vădită-n fals părerea ta.

85 Prin rarul strat de n-are drum la vale,
desigur este şi-un hotar, de unde
contrarul său deloc nu-i lasă cale.

88 Se-ntorc de-aici ale luminii unde
precum se-ntoarce-o rază refractată
din sticla-n dosul cărei plumb s-ascunde.

91 Vei zice-acum că raza ni s-arată
mai mult aici ca-ntr-alte părţi obscură,
fiind dintr-un mai mare-adînc redată.

94 Tu poţi scăpa de-această-ncurcătură,
făcînd experiment izvoru-acel
din care-a voastr-orice ştiinţă cură.

97 Iai trei oglinzi, două distînd la fel
în faţa ta, şi-ntre-ambele aşează
pe-a treia, mai departe stînd niţel;

100 priveşti spre ele-n timp ce luminează
în dosul tău stînd astfel o făclie
că toate trei spre tine-o reflectează;

103 în cea mai depărtată n-o să fie,
ce-i drept, egal volumul de lucoare,
va fi însă egal-a ei tărie.

---

83 de se prăvale] părerii tale *A* // **84** va fi vădită-n fals] vedea-i-vei falsul *A* // **89** precum se-ntoarce-o] asemeni deci cu *A* // **92—96** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care G. Coşbuc a notat un semn de scoatere.* // **97** *Topica versului din textul de bază:* **Iai trei oglinzi, la fel două distînd** *a fost modificată pentru respectarea rimei.* // **98** şi-ntre-ambele] iar între ele *A* // **99** pe-a treia, dar m⟨ai⟩ spre fund niţel *A* // **101** *Iniţial, în loc de* tău *fusese scris* stînd. //

106 Și-asemeni cum, bătut de caldul soare,
rămîne gol pămîntul de zăpezi
și și de ger, și-ntîia sa coloare,

109 așa și restul ce-a rămas să-l crezi
voiesc să-l scad prin facl-așa verace
încît va schinteia cînd o s-o vezi.

112 Rotește-n cerul din divina pace
un corp ce-nchide-n vecinica-i virtute
pe *esse*-a totul ce-n cuprinsu-i zace.

115 Vecinul cer cu-atîtea lămpi văzute
împarte-esența-n deosebi ființe,
de el distincte, dar în el ținute,

118 iar alte roți prin varii diferințe
trimit în jos distinctul ce-l cuprind
conform cu scopul lor și-a lor semințe.

121 Aceste-organe-a lumii deci descind
din grad, cum vezi, ⟨și-astfel⟩ urmîndu-și gradul,
că-n jos trimit ce de deasupra prind.

124 Ăst drum pe care merg, tu vezi cum scadu-l,
mereu spre ținta ce-al tău dor o cere,
încît de-acum să-ți afli singur vadul.

---

106 Și-asemeni cum] Și-așa pre⟨cum⟩ *A* // **107** *Ultimul cuvînt al versului a fost modificat, pentru rimă, din* zăpadă *în* zăpezi. // **108** și-ntîia] cu-ntîia *A* // **110** voiesc să-l scad prin facl-] scădea-ți-l-voi prin raza *B* // **111** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* che ti tremolerà nel suo aspetto. // **115** cu-atîtea lămpi] cu atîtea ce-s *A* // **119** dispun *(anulat)* distinctele virtuți ce A_1 / distincția ce *(anulate)* A_2 // **120** le-mping spre scopul lor și spre seminfe *A* // **122** și-astfel, *notat în A, înlocuiește pe* acum, *anulat în textul de bază.* // **123** prind] răvarsă *A* //

127 Motori divini deci cat-a da putere
ca și mișcare-acestor roți divine,
precum lucrarea-n fier un faur cere.

130 Deci cerul cel cu-atîtea dragi lumine
ia chip din mintea cea dintru-nceput
ce-i dă și curs și-al ei sigil devine.

133 Și,-așa cum sufletu-ntr-al vostru lut,
prin fel de fel de membre, conformate
diverselor puteri, e desfăcut,

136 suprema minte-a dînsei bunătate
prin stele-astfel și-o-mparte înmiită,
etern rotind în propria-i unitate.

139 Diversă stea primește-o felurită
putere-n ea ce,-ntrînd, o face vie,
fiind, ca viața-n voi, cu ea unită.

142 Străluce-apoi prin corpul ⟨. . .⟩
conform fericei firi care-o produce
ca și prin-ochii vii o veselie.

145 De-aici apoi o stea și-o stea străluce
în mod divers, dar nu din des și rar,
căci ea-i principiul formei ce produce

148 conform cu-a sa putere,-obscur și clar."

127—128

Deci cat-a da mișcare și putere
motori divini ⟨.................⟩ *A* //

129 precum] cum și *A* // **139—148** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este scris :* V.M.? *și este notat un semn de scoatere.* // **142—143** *În manuscrisul de bază, versurile au fost copiate unul în locul celuilalt, G. Coșbuc restabilind ordinea corectă cu ajutorul cifrelor 1 și 2 notate marginal stînga.* // **142—144** *Cf. Dante :*

Per la natura lieta onde deriva,
la virtù mista per lo corpo luce
come letizia per pupilla viva. //

148 produce] induce *A*.

CÎNTUL III

1 Ea, ce-mi scălda-n iubire-odată gîndul,
frumosul adevăr mi-l dezveli
în dulce chip, probînd și reprobîndu-l;

4 iar eu, spre-a m-arăta-ndreptat și-a fi
convins, nălțai atît cît se cuvine
spre dînsa ochii gata de-a vorbi.

7 Ci-un lucru-mi apăru, trăgînd spre sine
atît de mult întreag-atenția mea,
că gîndul de-a vorbi s-a dus din mine.

10 O sticlă netedă și-ntreagă-n ea,
sau cum o apă clară și-odihnită,
al cărei fund să-l poți însă vedea,

13 redă a noastră față oglindită
așa de slab, că mai cu greu ne scapă
pe-o albă frunte-o perl-a fi zărită,

---

2 cu *A* // **3** în mi⟨ne⟩ dulce-un adevăr, frumos probîndu-l A_1 / reprobîndu-l] rîndul A_2 / *Marginal dreapta, lîngă o linie verticală, este notat un semn de întrebare.* // **6** ochii] capul A_1 / a vorbi] cuvînt A_2 // **10** *Versul din textul de bază :* Din sticla netedă și-ntreagă-n ea *a fost modificat, pentru sens, cu varianta* O sticlă, *notată în A.* // **11** *Versul din textul de bază :* sau cum din apa clară și-odihnită *a fost modificat, pentru sens, cu varianta* sau cum o ⟨apă⟩, *notată în A.* //

16 văzui pe mulți la vorbă vrînd să-ncapă
şi-avui acea eroare-n sens contrar,
ce-aprinse-amor între-un flăcău și-o apă.

19 Crezînd că sînt resfrîngeri aşadar,
grăbit, de-ndată ce le-avui aminte,
mă-ntoarsei ca să văd de unde-apar;

22 dar nu văzui nimic, și-așa nainte
privii din nou în dulcea doamnei zare
ce-ardea zîmbind sub genele ei sfinte.

25 Şi-mi zise-apoi: „— Nu-ți fie de mirare
de gîndu-ți pueril dac-am zîmbit;
el spre-adevăr pas sigur încă n-are,

28 ci, ca și de-obicei, îți e smintit.
Substanțe-aievea sînt ce ochiul vede
închise-aici prin votul ne-mplinit.

31 Vorbește-le, și-ascultă deci și crede,
căci via rază, care-i pacea lor,
să ia alt drum de-al ei nu le concede!"

34 Spre-un duh, care-mi părea mai plin de dor
de-a sta de vorbă, m-am întors îndată
cum face-un om împins de mare zor:

---

18 între-un flăcău] între un om *A* // **23** în dulcea doamnei zare] spre doamnă, în dulcii ochi *A* // **25—27** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **26** Că eu de *A* // **27** el spre-adevăr pas sigur] pas sigur spre-⟨adevăr⟩ *A* // **29** sînt ce ochiul vede] ochiul tău îți vede *A* // **31—35** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **32** -ește *A* // **33** alt drum de-al ei] alt drum decît al ei *A* // **36** împins de mare zor] străpuns de-al vrerii zor *A* //

„— O, tu, pe care raza te desfată,
a vecinicei vieți, dulcoarea cui
n-o știu nicicînd decît numai gustată,

mi-ai face-un dar de-ai binevrea să-mi spui
ce nume ai? Ce soart-aci vă leagă?"
Iar el, zîmbind cu toată fața lui:

„— A noastră milă nimănui nu neagă
dorința justă, ca și unul sfînt
ce vrea să-i fie-asemeni curtea-ntreagă.

Fecioară-n schit eu fost-am pe pămînt;
mă poți cunoaște, de te uiți mai bine,
măcar că mai frumoas-acum eu sînt

și poți cunoaște pe Piccarda-n mine.
Sînt pus-aici cu alte fericite,
ferice-n sfera roții cei mai line,

din singur duhul sfînt avînd pornite
orice dorințe-aici și ne-ntrerupt,
că-n ordinul său sfînt am fost primite.

Ni-e dat în gradul cel mai dedesupt
al nostru cer, fiindcă-n jurăminte
tîrzii am fost și-n parte le-am și rupt."

Iar eu atunci: „— Pe-a voastre fețe sfinte
lucește-acum un nu știu ce divin,
că nu mai sînt cum fură mai nainte,

---

47 mă poți cunoaște] nu-ți sînt ascunsă *A* // **49** *În textul de bază, între* cunoaște *și* pe *este lăsat un spațiu alb.* // **51** ferice-n sfera] ferice-aici A_1, rotind în sfera A_2 // **52** *În textul de bază, G. Coșbuc a făcut un semn pentru schimbarea ordinii ultimelor două cuvinte.* // **52—54** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **54** voiesc că-i sîntem în ordi⟨n⟩ *A* / voiesc a fi-n *B* // **55** *Inițial, în loc de* dat *fusese scris* dată. // **60** că nu vă sînt cum fuseră ⟨nainte⟩ *A* //

61 ⟨și-aveți acum pe chip un văl străin,⟩
dar vorba ta veni să mi-l rădice
și lesne-acum te recunosc deplin.

64 Dar spune-mi, tu, voi, cele-aci ferice,
n-aveți de-un loc mai bun voi nici un dor,
de-un văz mai clar mai mult de-a fi amice?"

67 Surîse-atunci și ea și multe-n cor
și-a scos cuvinte-așa de-nflăcărate,
părînd c-ar arde-n primul foc de-amor:

70 „— Puterea dragostei alină, frate,
al nostru dor și-așa ni-e el dispus
că vrea ce-avem, și spre-alta nu s-abate.

73 Căci, dac-am vrea, dorind, să fim mai sus,
n-ar fi conformă vrerea-ne-ntru toate
cu vrerea celui care-aici m-a pus.

76 Și-aceasta-ntre-aste ceruri nu se poate,
căci mila e *necesse*-acestor sfere,
cînd judeci clar natura ăstor roate.

79 Spre-a fi ferice negreșit se cere
a sta-năuntru-acelei une vreri
ca toate-a noastre vreri să fie-o vrere.

---

61 *Versul din textul de bază:* și-aceasta-mi fu ca văl străin ***a fost înlocuit****, pentru metru, cu ultima formă* ***a*** *variantei notate* ***în*** ***A.*** / ***În A,*** ***inițial:*** și chipul vostru pare-un văl străin. // **61—63** ***Versurile sînt unite*** *marginal dreapta cu o acoladă.* // **71** ni-e el dispus] ⟨el⟩ ne dispune ***A*** // **72** să vrem numai ce-avem și-altce nu cere ***A*** // **74** -ne **întru**] **noastră-n** ***A*** // **75** pus] pune ***A*** // **76** Și-aici în ceruri asta nu se poate ***B*** / Și-aceasta-ntr-aste] Dar asta sus ⟨în⟩ ***A*** // **79** Spre-a fi ferice, **deci,** formal se cer⟨e⟩ ***A*** // **80** une vreri] ⟨vreri⟩ divine ***A*** //

82 Şi,-aşa cum ne-a cernit din sfere-n sferi
în oastea lui, şi-ntregii oşti i place
şi-i place-acelui ce ne dă plăceri

85 spre vrerea sa, iar vrerea lui ni-e pace,
ea este mare-n care toate cură,
ce-a fapt şi el şi tot ce firea face."

88 Acum fui clar cum orice-aşezătură
de-oriunde-n cer e rai, deşi n-au roua
divinei graţii tot într-o măsură.

91 Ci-aşa cum e, că, şi sătul, cînd noua
mîncare tu o vezi şi poftă-ţi vine,
de-ntîia mulţămeşti şi ceri pe-a doua,

94 aşa, prin gest şi vorbe,-un dor în mine
să ştiu mai mult: ce tear-a fost prin care
suveica ei n-a tras-o pînă-n fine.

97 „— O sfîntă viaţă şi-al ei merit mare
au dus mai sus pe-o doamn-,a cui voinţă
e normă-n văl la voi şi-n îmbrăcare,

---

82 din sfere-n] printr-astea *A* // **82—84** *Cf. Dante:*

> si che, come noi sem di soglia in soglia
> per questo regno, a tutto il regno piace
> com'allo re ch'a suo voler ne invoglia. //

84 sine *A* // **86** cură] verse *A* // **87** ce-a fapt şi el şi tot ce firea] ce ea creează sau natura *A* // **92** Şi-o nouă pof⟨tă⟩ *A* // **95** tear-] pauză *A* // **97—99** *Cf. Dante:*

> „Perfetta vita e alto merto inciela
> donna più su" mi disse „alla cui norma
> nel vostro mondo giù si veste e vela. //

99 e normă-n văl la voi] la voi e normă⟨-n văl⟩ *A* //

100 ca pînă-n moarte-n veghe și căință
să stea cu mirele ce ia cu milă
oricare vot conform cu-a lui dorință.

103 Acestei doamne-urmînd, eu, o copilă,
fugii din lume, vălul ei să-l pui,
jurînd să duc și viața ei umilă.

106 Ci-apoi din dragu-mi schit răpită fui
de oameni răi și văduvi de-orice bine
și domnul știe-apoi ce viaț-avui.

109 Lucoarea însă asta, lîngă mine
la dreapta stînd și-o vezi că-i luminată
de-ntreagă slava ăstei roți senine,

112 ce-arăt de mine, despre sine-arată;
o sor-a fost, și-asemeni fu perzînd
umbrișul sfîntului ei văl odată.

115 Deși re-ntoarsă-n lume apoi, nevrînd,
în barbar chip lipsit de-orice-omenie,
ea-n suflet făr' de văl n-a fost nicicînd.

118 Constanța cea faimoas-a fost ea vie;
cu ea a șvabilor a doua stîncă
avu pe-a treia și-ultimă tărie."

---

102 lui] sa *A* // **104** Vălul ei să-l pui] și-al ei văl îl vrui *B* // **106** Din schitu-mi drag ⟨...⟩ însă *A* // **110** *Inițial, în loc de* că-i *fusese scris* tu. / că-i *A* // **113** perzînd] perduse *A* // **115—116** *Versurile, omise inițial, sînt scrise pe contrapagină.* // **116** și smulta *B* // **117** nicicînd] fuse *B* // **118—120** *Cf. Dante:*

Quest'è la luce della gran Costanza
che del secondo vento di soave
generò il terzo e l'ultima possanza." //

121 Aşa sfîrşi, şi-apoi, cîntîndu-l încă,
un *Ave* ce-ncepu, peri, cum greu
un lucru piere-afund în ap-adîncă.

124 Privirea mea, ce-o urmări mereu
pe cît putu, cînd n-a mai urmărit-o
s-a-ntors spre-un dor cu mult mai mare-al meu,

127 întreg s-a-ntors spre tine,-a mea iubito;
ci-n ochii mei luceai cu-atîta slavă,
că-n clipele dintîi n-am suferit-o;

130 şi-aşa-ntrebării mele-ai pus zăbavă.

---

127 *Cf. Dante:* e a Beatrice tutta si converse.

CÎNTUL IV

1 De foame moare-un liber om mai iute
decît să-mbuce-ntre mîncări, la fel
de-aproape lui și-egal lui de plăcute;

4 așa egal temîndu-se, și-un miel
ar sta-ntre-o fiară lacomă și-o fiară;
un cîne-ntre doi cerbi așa și el;

7 tăcere de-am păstrat, nu-mi e spre-ocară,
nici nu mi-o laud, căci aci-n plutirea
egală-ntre-ndoieli fu necesară.

10 Tăceam, dar imprimat-aveam dorirea
în ochii mei și-a mea-ntrebare-n ea
mai mult decît rostită-n vorbe-airea.

13 Ca Daniil făcu deci doamna mea,
cînd stinse-n rege-acea mînie-odată
ce-n chip nedrept sălbatec îl făcea.

---

1 *Inițial:* De foame-un liber om moare mai iute, *G. Coșbuc indicînd schimbarea topicii prin semn și prin cifrele 1 și 2 notate deasupra cuvintelor* foame *și* moare. // **7** deci de-am tăcut, nu-mi este nici de-ocară *A* // **8** nici nu mi-o] nici nu mă A_1 / căci aci-n plutirea] căci plutind cu zborul *B* / aci-n plutirea] acolea-n zborul A_2 // **9** egală-ntre-ndoieli] egal între-ndoieli *B* // **11** ea] el *A* // **12** decît rostită-n vorbe-airea] decît aici rostit cu zorul *B* / airea] cu zorul *A* // **13** doamna mea] Daniel *A* // **15** făcea] mișel *A* //

Şi-a zis: „— Eu văd că vrerea ţi-e-ncurcată
de-un dor și-alt dor şi nici un drum nu ştie,
aşa de mult în sineşi e legată.

Tu zici: «Cît timp ni-e bună vrerea vie,
cum poate sila altui om în noi
să scad-al nostru grad de vrednicie?»

Îți dă, spre-a te-ndoi, prilej apoi
ce spune Plato, că, pe-a lui părere,
se-ntoarce-n stele sufletu-napoi.

Aceste gînduri strîmtorata-ţi vrere
ți-o zbat egal, deci voi trata orbia,
dintîi pe cea cu mai cumplită fiere.

Nici îngerii ce-au primii-n cer domnia,
nici Moise, Samuel, și ia pe-oricare
din doi Ioni, şi zic că nici Maria

n-au scaune-ntr-alt cer decît îl are
și ceata ce-ntr-această stea s-alină,
nici n-au mai mic un stadiu sau mai mare,

ci toate-ornează cea dintîi lumină
și dulcea viaț-o au diferențată
cum simt gradat suflarea cea divină.

Le vezi aici, dar nu că le-ar fi dată
această sferă lor, ci-n ceruri sfinte
ca semn că-s treapta cea mai jos gradată.

---

23 *Inițial, în loc de* spune *fusese scris* spuse. // **34** *Inițial:* ci-ornează toate cea dintîi lumină. //

40 Cu-al vostru duh se cad atari cuvinte,
căci el numai prin simțuri își culege
ce-apoi devine apt de-a voastră minte.

43 De-aici scriptura simple vorbe-alege
spre-a sta la voi, și mîni și glezne da
chiar Celui-Sfînt, dar alta ea-nțelege.

46 Cu trup de om tot astfel v-arăta
cu pe-ambii-arhangeli sfînta religiune
pe-acel care pe Tovi-l vindeca.

49 Ce Plato-n gura lui Timeus pune
nu este-asemeni cu ce-aici se vede,
căci parcă el și simte,-așa cum spune,

52 că-n steaua sa-ndărăt un duh purcede,
crezîndu-l, cred, că-i dezlipit de sus,
din stea, atunci cînd firea trup îi dede.

55 Dar poate că-n sentinț-alt sens a pus,
nu cel ce-o pune vorba ei, și poate
că nu cu rea intenție s-o fi spus.

58 De-a zis că se re-ntoarce-n aste roate
onoru-,ori hula-nrîuririi, da,
cu cupa sa și clară apă scoate.

---

43 slovii *A* // **44** *Inițial, în loc de* și glezne da *fusese scris* ca și picioare. / *Scris:* ...și glezne dă. / și glezne dă *A* // **45** *Inițial, în loc de* chiar *fusese scris* da. // **48** *Inițial, în loc de* care *fusese scris* pe car⟨e⟩. // **58** *Inițial, în loc de* re-ntoarce *fusese scris* -nto⟨arce⟩. // **60** *Cf. Dante:* in alcun vero suo arco percuote. // **60—63** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu două linii verticale lîngă care este notat un semn de scoatere.* //

61 Rău înţeles, acest principiu da
întregii lumii orbie-atît, că-n fine
ca Mars, Mercur şi Joe-l invoca.

64 Iar dubiul celălalt ce-l ai conţine
mai slab venin, fiindcă rău-i n-are
puteri de-a te răzni spre-altce de mine.

67 Dreptatea sfîntă-n ochii-umani, de pare
nedreaptă-n veci, e probă de credinţă,
nu de-un erez pornit din răzbunare.

70 Ci,-al vostru intelect avînd putinţă
de-ajuns să vad-această veritate,
voiesc, cum vrei, s-adorm a ta dorinţă.

73 De este-o sil-atunci cînd cel ce pate
nimic nu cede celui ce-l sileşte,
n-ar fi prin ea aceste maici scuzate;

76 căci vrerea ce nu vrea nu s-amorţeşte,
ci face-aşa ca şi natura-n foc,
oricît de mult puterea-l copleşeşte.

---

61 Principiul ăsta, rău ⟨înţeles da⟩ *B* // **61—63** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

> Questo principio, male inteso, torse
> già tutto il mondo quasi, si che Giove,
> Mercurio e Marte a nominar trascorse. //

67 -n ochii-umani de pare] un nedrept de par⟨e⟩ *A* // **69** nu de-un erez] dar nu erez A_1 / răzbunare] rea-ndemnare A_2 / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* di fede e non d'eretica nequizia. // **72** *Iniţial:* voiesc s-adorm, cum vrei, a ta dorinţă. // **74** nu cede celui ce-l sileşte] n-acordă celui ce-l constrînge *A* // **76** amorţeşte] stinge *A* // **78** şi nu-i putere ca să-l poată-nvinge *A* //

79 Puțin ori mult de joac-al silei joc,
complice-o faci; și-n ele-atare fuse,
căci nu s-au mai întors în sfîntul loc.

82 De-aveau ne-nvinsă vrere, cum avuse
Lavrente pe grătar sau cînd în pară
statornic Muciu mîna și-o ținuse,

85 ea le-ar fi-mpins, cînd libere s-aflară,
pe-același drum pe care-au fost răpite;
ci-o vrere-așa de fier e foarte rară.

88 Aceste spuse de le ai primite
exact acum, am stins a ta greșeală
ce-ades te-ar mai fi pus, cred, pe gîndite.

91 Din nou acum ridică-se-o-ndoială
în drumul tău și n-ai să poți să treci
mainte-a fi zdrobit tu de-oboseală.

94 Eu te-am convins și-o știi tu bine deci
că-n veci nu poate-un duh din cer să mință,
căci stă lîng-adevărul prim de veci.

97 Dar iat-a spus Piccarda că-n credință
ținu Constanța vălu-i pînă-n fine,
deci pare-a contrazice-a mea sentință.

---

80 ***Inițial, în loc de*** și-n ele-atare fuse *fusese scris* iar ele-aveau puțină. // **82** ***Inițial, versul avusese forma:*** Dar dacă vrerea le-ar fi fost deplină, *ștearsă apoi cu guma.* / De-aveau ne-nvinsă vrere] De-ar fi avut o vrere *A* // **83** ***Inițial, versul avusese forma:*** cum fu-n Lavrentie cînd pe gratii-l dară, *ștearsă apoi cu guma.* // **91** ridică-se-o] stîrnit-am o ***A*** // **92** ***Inițial, în loc de primul*** să *fusese scris* s-o. // **92** mainte-a fi] ci rupt ***A*** / mainte-a fi zdrobit] ci învins cădea-vei frî⟨nt⟩ *(anulat)* ***B*** // **94** Eu te-am convins și-o știi tu bine] Ți-am spus și te-am convins, ești sigur ***B*** //

100 O, frate-al meu, aşa de-adese vine
că, vrînd să fugi de vrun pericol dat,
faci fără-a vrea ce nu ți se cuvine;

103 cum mama şi-o ucise, cînd, rugat,
Alcmeon vru părintelui să-i placă,
spre-a nu fi rău, şi-ajunse scelerat.

106 În punctu-acesta vreau să ştii că, dacă
dai silei învoieli, faci fapte-aşa
că nici o scuză nu le mai împacă.

109 O vrere-ntreagă nici un rău nu vra,
dar tot consimte-atît pe cît îi pare
c-ar fi cu mult mai rău de n-ar ceda.

112 Deci, cînd Piccarda ne-a vorbit atare,
ea vrerea absolut-o-nțelesese,
şi pe-alta eu, şi-aveam dreptate-oricare."

115 Aşa mi-a curs din sfîntul rîu ce iese
din vîna de-unde-orice-adevăr avem
şi-mi stinse-un dor şi-alt dor care m-arsese.

118 „— Divin-amant-amantului suprem,
strigai, a cărei vorbe mă inundă,
că tot mai cald la viață mă rechem,

121 eu n-am iubire-atîta de profundă
să pot să-ți mulțămesc ca să te-mpace,
ci-acel ce vede tot o să-ți răspundă.

106—111 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **107** faci fapte-aşa] atare-i faptul tău *A* // **109** rău nu vra] răul său *A* // **123** ci-acel] dar cel *A* //

124 Sătulă mintea noastră nu ne tace
nicicînd, de n-are-acel luminător
de-afara cui nimic nu e verace.

127 Ea zace-n el ca fiara-ntr-un ponor,
de poate-a şi-l găsi, dar şi-l găseşte,
de nu, atunci ni-e frustru orice dor.

130 Prin dor, din adevăr şi dubiul creşte
ca şi-un vlastar, iar dubiul din natură
din culmi în culmi spre creştet ne zoreşte.

133 M-aţîţă deci şi-mi dă-ndrăzneală-n gură
să cer smerit, Madon-,a-mi dărui
şi-o altă veritate mie-obscură.

136 Aş vrea să ştiu de poţi înlocui
ştirbitul vot printr-alt vrun fel de bine
ce cumpenei din cer de-ajuns i-ar fi."

139 Beatrice mă privi cu-aşa de pline
priviri, cu ochi de-amor înflăcăraţi,
că-nvins de ele, m-am retras în mine

142 şi-am stat ca şi pierdut cu ochi plecaţi.

---

131 *Inițial, în loc de* din *fusese scris* ni-e. // **133** M-aţîţă] Mă-ndeamnă *A* // **140** cu ochi de-amor] cu ochii-adînc *A*.

CÎNTUL V

1 „— De-ţi ard mai mult de flacăra iubirii
decît mă vezi tu-n lume jos, şi-n tine
ţi-am stins atît puterile privirii,

4 să nu te miri deloc, căci asta vine
din văz perfect, ce, după cît pricepe,
îşi mişcă paşii dup-aflatul bine.

7 În minte-ţi văd că-ncet-încet începe
lumina cea de veci a străluci,
ce,-abia ce-o vezi, etern amor concepe;

10 pe-al vostru-amor de-l poate rătăci
altce, el nu-i decît o slabă zare
simţită rău, care-a pornit de-aci.

13 Tu vreai să ştii de umple oarecare
alt bun atîta ştirbul jurămînt
spre-a fi un suflet sigur de-achitare."

16 Aşa-ncepu Beatrice-acest un cînt
şi, ca şi-un om ce nu s-opreşte-n spuse,
aşa-ntregit-a-nvăţul ei cel sfînt:

---

10 de e ceva ce poate rătăci *B* // **13** umple] poate *A* // **14** atîta] să umplă *A* // **16** *Primul* şi *a fost adăugat ulterior.* //

19 „— Supremul dar ce-n noi, din milă,-l puse
Cel-Sfînt, creînd, cu larga-i bunătate,
şi însuşi lui cel mai conform îi fuse,

22 acesta este-a vrerii libertate.
Făpturi inteligente-au fost cu ea
şi numai ele singure-nzestrate.

25 Acum, de stai să judeci, vei vedea
că naltul preţ al votului e factul
că vrea şi Dumnezeu ce omul vrea.

28 Deci, cînd un om cu ceru-ncheie pactul,
s-aduce bunul, ce-ncepui a-l spune,
pe sineşi jertfă, propriu-avîndu-şi actul.

31 În locul lui deci ce-ai putea tu pune?
Tu vrei, de crezi că-i just uzat ce dai,
c-un bun nedrept a face fapte bune.

34 Acum tu punctul cel de bază-l ai;
ci-altarul poate dezlegări să facă,
deci pare-a fi-n contrast cu ce-arătai,

37 dar cată să mai stai la mas-o leacă
spre-a-ţi da la mistuire-ajutorinţă,
căci prea ţi-am dat mereu mîncare seacă.

40 Deschide-ţi mintea deci şi cu priinţă
tu ţine-n ea, căci numai să-nţeleagă
şi-a nu ţinea nu este-n om ştiinţă.

---

21 *Iniţial:* cel mai conform, şi însuşi lui îi fuse. / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* più conformato e quel ch'e' più apprezza. // **22** acesta este] cel m⟨ai⟩ de preţ *A* // **35** ci-altarul poate] dar poate-alta⟨rul⟩ *A* // **41** tu ţine] păstrează *A* //

43 Sînt două lucruri ce concurg la-ntreagă
fiinţa jertfei: unu-i lucrul care
îl dai, iar altu-i pactul ce te leagă.

46 Nicicînd dispensă cea din urmă n-are
decît făcînd-o şi-mprejurul ei
vorbii mai sus cu vorbe-aşa de clare.

49 De-aceea fu nevoie la evrei
de vot, deşi ofranda cîteodată,
cum cred că ştii, o mai schimbau şi ei.

52 Iar cea dintîi, materia ce-i dată,
atare poate fi că nu fac crime
acei ce-o dau într-alt obiect schimbată.

55 Dar de pe-un umăr pe-altu-a sa greime,
pe placul său şi fără să-nvîrtească
acele două chei, n-o schimbe nime

58 şi rea orice schimbare-o socotească,
de nu-i cuprins-omisa jertf-a sa
ca patru-n şase-n ce-o s-o-nlocuiască.

61 Deci orice dar ce-atît ar apăsa
c-ar sta-n cîntar valori la fel de drepte,
el nu-i de-ajuns să poată compensa.

---

46 *Iniţial, în loc de* cea *fusese scris* cel. / *Marginal dreapta este nota un semn de întrebare.* // **46—48** *Cf. Dante:*

Quest'ultima già mai non si cancella
se non servata; ed intorno di lei
sí preciso di sopra si favella. //

47 *Iniţial, în loc de* făcînd-o *(scris:* făcîndu-o*) fusese scris* făcîndu-l. / *Marginal dreapta, G. Coşbuc a notat, ca explicaţie la* -o *şi* ei *din vers, pe* a dispensei. // **61—63** *Cf. Dante:*

Però qualunque cosa tanto pesa
per suo valor che tragga ogni bilancia,
sodisfar non si può con altra spesa. //

64 Voi darnici fiți, dar nu cu ne-nțelepte
votări, luînd jurarea-ntru nimică,
precum cu-ntîiul vot făcut-a Iepte,

67 căci lui mai bine-i fu « Greșii » să zică
decît servind, căci mult mai rău a fost,
cum fu nebun și-atridul cu-a sa fiică,

70 din cauza cărei jertfe făr' de rost
plîng fata, pentru-a tatălui greșală,
oricine-o auzi, deștept ori prost.

73 Dar tu spre hotărîri nu da năvală,
nu fi ca pana-n orice vînt, creștine,
și nu gîndi că orice apă spală!

76 Aveți păstor ce-n dreptul drum vă ține,
ș-aveți Scriptura-n două părți, apoi,
și-atît v-ajunge-a face cum e bine.

79 Voi oameni fiți, nu prostănace oi,
cînd pofta rea pe-⟨alt drum⟩ vă-mpinge ⟨sacul,⟩
spre-a nu vă rîde-ovreii dintre voi.

---

67 căci lui mai bine-i fu] căci mult mai bine-a *(anulate)* fost A_1, mai bine-ar fi făcut A_2 // **68** decît servind] decît să facă *A* // **74** *Inițial în loc de* orice *fusese scris* vînt. // **77** și-n două ⟨părți⟩ Scriptur-aveți ⟨apoi⟩ *A* // **79** fiți *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **79—80** *Inițial, versurile avuseseră forma:*

Lucrați ca oameni, nu ca proaste oi,
cînd poftei oarbe-alt drum a merge-i pasă,

ștearsă apoi cu guma. / *Cf. Dante:*

Se mala cupidigia altro vi grida,
uomini siate, e non pecore matte. //

80 *Versul, rămas incomplet în textul de bază după ștergerea cu guma a ultimelor cinci cuvinte ale variantei* cînd pofta rea pe-alt drum vă-mpinge placul, *a fost întregit cu* alt drum *și* sacul, *notate în A.* //

82 Nu fiți ca mielul ce, naiv, săracul,
își las-al mamei lapte și zglobiu
își face singur rău, spre-a-și face placul."

85 Vorbi Beatrice-așa precum vă scriu,
privind cu dor în sus spre-acele sfere
în cari e universul mult mai viu.

88 Schimbatul chip al ei și-a ei tăcere
făcu să-mi tacă spiritul ce-o vie
dorinț-avea noi lămuriri a-i cere.

91 Precum, chiar pîn-a n-apuca să-și vie
în pace coarda, intră-n țintă fierul,
așa zburam spre-a doua-mpărăție.

94 Văzui lucind pe doamna mea-n eterul
acestui cer atîta de voioasă,
că mult mai viu orna planeta cerul.

97 Cînd însăși fu schimbată-n mai frumoasă,
cum fui atunci eu însumi, omul care
în orice chip am fire schimbăcioasă!

100 Precum în lacuri pacinice și clare
vezi peștii-urmînd ceva ce e de-airea
venit în lac, crezînd c-ar fi mîncare,

103 așa văzui spre noi venind oștirea
de lămpi, vro mie, cred, și toți strigau:
„Ei, iat-acel ce ne-o spori iubirea".

---

86 *Inițial, în loc de* în sus *fusese scris* spre noi. // **90** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* che già nuove questioni avea davante. / noi lămuriri a] și altele-a *A* // **92** coarda] un arc *A* // **104** *Inițial, în loc de* vro *fusese scris un alt cuvînt, indescifrabil.* //

106 Şi,-aproape-apoi sosite, s-arătau
de-atîta har al fericirii pline
prin clarul foc în care se-mbrăcau.

109 Socoţi c-aş întrerupe-acum, creştine,
ce-ncepe-aici; o, ce dorinţ-amară
de-a şti ce-a mai urmat ar arde-n tine!

112 Din tine poţi să judeci aşadară
ce dor m-ardea să ştiu şi-al lor regat
de-ndată ce, sosind, mi s-arătară.

115 „— Ferice om, cui harul sfînt ţi-a dat
să vezi triumful din eterna pace
cît timp tu-n tabără mai eşti soldat,

118 ne-aprinde-aici lumina care face
ferice-ntregul cer, deci, dacă vrei
să ştii de noi, tu-ntreabă tot ce-ţi place!"

121 Aşa mi-a zis cucernic dintre ei
un duh, iar doamna mea: „— Vegheat vorbeşte,
vorbeşte,-a zis, şi crede-i ca pe zei!"

124 „— Eu bine văd că haină te-nveleşte
lumina ta, prin ochi vădind-o cum e,
căci, cum zîmbeşti, mai clară ea luceşte,

---

106 Şi, aproape-apoi sosite] Sosite-aproape-apoi, mi *A* // **107** *Iniţial în loc de* har *fusese scris* al h<ar?>. // **107—108** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> vedeasi l'ombra piena di letizia
> nel fulgor chiaro che di lei uscia. //

117 -n tabără mai] în oastea morţii *A* //

127 dar nu ştiu cine eşti, ce-ţi dete-anume,
tu, demne suflet, gradul ăstei sfere
ce-n foc străin ni-e-aşa de-ascunsă-n lume."

130 Spre-acea lumină ce-mi propuse-a cere,
vorbii, întors spre ea, iar ea spre mine,
cu mult mai mult lucind de-a ei plăcere.

133 Precum s-ascunde singur el pe sine
în plus de foc, cînd mistui pătrunse
grămezi de neguri, soarele cînd vine,

136 aşa, plăceri sporite-avînd, s-ascunse
în propria sa lucoare umbra sfîntă
şi,-ascunsă-n sine-aşa, aşa-mi răspunse

139 cum cîntecul ce-urmează-acum vă cîntă.

130—131

Întors spre lampa ce-mi propuse⟨-a cere,⟩
aşa vorbii, iar ea s-a-ntors ⟨spre mine⟩ *A*.

CÎNTUL VI

1 „— De cînd întoarse Constantin acvila
din nou spre ostul unde-a fost urmat
pe-acel ce-i smulse lui Latin copila,

4 doi secoli şi mai mult vulturu-a stat,
extremul Europei apărîndu-l,
vecin acelor munţi de-unde-a plecat,

7 din mînă-n mîn-a lumii sceptru dîndu-l,
subt umbra sfînt-a aripilor lui;
şi-aşa veni şi-n mîna mea, cu rîndul.

10 Eu sînt Justinian şi cezar fui.
Şi-amorul prim ce-l simt mi-a dat putinţă
să scot ce-absurd şi gol în legi văzui.

13 Ci,-acestui lucru pîn-a-i da fiinţă,
credeam că-n Crist e numai o natură,
şi-aceasta-mi fu mult timp a mea credinţă.

---

1 *Iniţial:* De cînd întoarse-acvila Constantin. // **5** apărîndu-l] stete *A* // **6** *Iniţial, în loc de* plecat *fusese scris* venit. // **7** şi sceptru⟨l⟩ lumii perîndîndu-l *B* / dîndu-l] dete *A* // **12** să scot ce-absurd] ce-n legi şi gol *A* // **13** Ci,-acestui lucru pînă-a-i da] Dar, pîn-a da acestui fapt *A* //

16 ⟨Dar marele păstor, cu-al său din gură
cuvînt, fericele-Agapet, m-a dus⟩
încet apoi la dreapta-nvățătură.

19 Eu l-am crezut și-n cele ce mi-a spus
văd clar acum, cum tu-n contradicțiune
vezi clar că și-adevăr și fals e pus.

22 De-ndată deci ce-urmai credinții bune,
a vrut prin har să-mi sufle Dumnezeu
ăst lucru nalt și voie-n mine-a pune.

25 Deci oști am dat lui Belizarie-al meu,
cui ceru-i dete-atît-ajutorare
că semn îmi fu să m-odihnesc și eu.

28 Legat îmi e de prima ta-ntrebare
acest răspuns, ci-mi cat-acum să-ți spun
și-altce, silit de-această-mprejurare,

31 și-astfel să vezi de fac vrun lucru bun
cîți sacrosanctul semn îl fac de-ocară,
căci ori îl țin de-al lor, ori i s-opun.

16—17 *Versurile, incomplete în textul de bază:*

Dar dusu-m-a, cu-al său cuvînt din gură
fericele-Agapet, pe-atuncea ⟨......⟩

au fost înlocuite cu varianta notată în B_1. // **16—18** *Cf. Dante:*

ma il benedetto Agapito, che fue
sommo pastore, alla fede sincera
mi dirizzò con le parole sue. //

17 cuvînt, fiind suprem păstor, m-a dus B_2 // **18** încet apoi *sînt adăugate ulterior pentru a completa o lacună de la începutul versului.* // **24** voie-n mine] spor în vrere *A* // **27** să m-odihnesc] că pot să șed *A* // **29** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **29—30** *Cf. Dante:*

la mia risposta; ma sua condizione
mi stringe a seguitare alcuna giunta. //

32 de *a fost adăugat ulterior deasupra rîndului.* //

Să vezi ce mari virtuți îl afirmară
de-atîta stimă demn, din timpii-acei
de cînd muri Pallant spre-a-i da o țară.

Tu știi că stete-n Alba cuibul ei
trei veacuri și mai mult pînă ce-n fine
s-oștiră pentru ea cei trei cu trei.

Prin șapte regi, de cînd răpi sabine
și pînă cînd Lucreția fu-ngropată,
știi cum supuse-n jur cetăți vecine

și ce-a făcut ea, de romani purtată,
cu Brenn, cu Pirru-ntr-al Italiei prag,
și-alți regi, sau și cu soții cîteodată;

din cari Torquat, și Decii, Fabii-și trag,
și Quintiu-așa numit din crețe plete,
al lor renume ce-l admir cu drag.

Strivi mîndria punicelor cete
cari, pe-Annibal urmîndu-l, invadară
pe piscul cel ce Padul ni-l trimete.

Cu ea Pompei și Scipio triumfară,
de-abia flăcăi, și coastei de-unde tu
născut ai fost așa-i păru de-amară.

Aproape vremii,-apoi, cînd cerul vru
să-ntoarcă lumea-n drumul ei senin,
prin vrerea Romei Cezar o ținu.

43—45 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **43** și ce-a făcut] ce lupte-avut-a *A* // **45** *Cf. Dante:* incontro alli altri principi e collegi. // **56** *Inițial, în loc de* drumul *fusese scris* pac⟨ea⟩. / *Cf. Dante:* **redur lo mondo a suo modo sereno.** //

58 Şi ce-a făcut din Varo pînă-n Rin
ştiu văile Saonei şi-ale Senei
şi-acele-o ştiu cari fac Rodanul plin.

61 Cum ea ieşind din porţile Ravennei
prin Rubicon trecu, grăbit cum nu-i
nici cursul limbii-aşa, necum a penei.

64 Ea duse-apoi în Spania oastea lui,
Durazzo-apoi, Farsalia fu-mpumnată,
că Nilul scoase din durere-un hui.

67 Văzu iar Troia, de-unde-a fost plecată,
şi pe-unde-i mort născutul din Hecuba;
şi-apoi s-a-ntors pe Ptolomeu să-l bată.

70 De-acolo fulgerînd trăsni pe Iuba,
şi iar s-a-ntors spre-apusul unde-şi strînse
⟨pe-ai săi Pompei,⟩ din nou să-i sune tuba.

73 ⟨De-oştiri ce ea cu-a lui urmaş le frînse
şi Brut şi Cassiu latră în Caina⟩
şi-oftă Perugia şi Modena plînse.

---

59 *Marginal dreapta este scris* V.M.C. / *Cf. Dante:* Isara vide ed Era e vide Senna. // **65** *Scris:* Farsala. / împumnată *A.* // **66** încît, de-amar şi Nilul *A.* // **72** *Versul din textul de bază:* din nou Pompei făcea să-i sune tuba *a fost modificat, pentru sens, cu ajutorul variantei:* Pe-ai săi P⟨ompei⟩ *notată în A.*/*Cf. Dante:* ore sentia la pompeana tuba. // **73—74** *Versurile din textul de bază:*

> Cu-al lui urmaş, ce-oştiri ea le mai frînse,
> le latră Brut şi Cassiu-n Caina

au fost înlocuite, pentru sens, cu variantele notate în A: De-oştiri ce ea cu-a lui ⟨urmaş le frînse⟩ *şi B:* şi Brut şi Cassiu latră ⟨în Caina⟩. // **73—75** *Cf. Dante:*

> Di quel che fe' col baiulo seguente,
> Bruto con Cassio nell' inferno latra,
> e Modena e Perugia fu dolente. //

76 Şi-a plîns, fugind de ea, spăşindu-şi vina
prin trista moarte grabnică ce-şi dete
cu-o viperă-n Egiptul ei regina.

79 Şi pînă-n Marea Roşie-ale lui cete
le-a dus şi-aduse-n lume-atîta pace
că-nchisă capiştea lui Ianus stete.

82 Dar ce ăst semn, care-a vorbi mă face,
făcu-n trecut şi-avea a fi făcînd
în regnul său lumesc ce-n mîni îi zace,

85 par toate făr' de preţ şi-obscure, cînd
cu-al treilea cezar vezi ce-avu să fie,
de-o vezi cu ochi curaţi şi liber gînd.

88 Justiţia sfîntă, ce-mi dă vorbe-azi mie,
acelui braţ de care-ţi spui i-a dat
mărirea să-i răzbune-a ei mînie.

91 Şi-admir-acum şi ceea ce-a urmat:
cu Tit ca să răzbune-apoi se duse
acel răzbun al vechiului păcat.

94 Cînd sfînta lege-apoi muşcată fuse
de dinţii longobarzi, subt umbra ei
Carol cel Mare biruind o puse.

97 Acum tu poţi să vezi cine-s acei
pe cari i-acuz, căci au porniri nebune,
cum toate-a voastre rele-au cauza-n ei.

---

78 Eg⟨ipt⟩ atunci *A* // **90** *Versul, omis iniţial, este scris pe contrapagină.* // **95** *Iniţial, în loc de* de *fusese scris* din. // **99** cum] şi *A* //

100 Un rege-acum crini galbeni îi opune,
iar alții-o iau ca steag al lor aparte;
iar cine-i mai greșit, nu-i lesne-a spune.

103 O, facă-și ghibelinii-ale lor arte
supt alt vrun semn, căci prea greșește greu
acel ce de biserică-l desparte;

106 și nu-l combată cu-ai săi guelfi mereu
ăst Carol nou, ci teama aib-o plină
de gheare cari au smuls mai tare-un leu.

109 Copiii-adese-au plîns a tatei vină;
nu creadă deci că Dumnezeu va vrea
pe crini să-și schimbe stema sa divină.

112 S-ornează îns-a noastră mică stea
cu duhuri bune ce-au lucrat cu dorul
în lume-onor și glorie să-și dea.

115 Dar vrerile cînd iau spre-acestea zborul,
greșind astfel, nu poate-o ridicare
mai vie-avea spre primul bine-amorul.

118 Ci-a-i face plății noastre-alăturare
cu meritul ni-e-n parte-o veselie,
căci nu-l vedem mai mic și nici mai mare.

121 Și-așa-ndulcește-aci justiția vie
pornirea noastr-astfel, încît nu poate
nicicînd a se-ndrepta spre-o rea mîndrie.

104—105 *Cf. Dante:*

> sott'altro segno; ché mal segne quello
> sempre chi la giustizia e lui diparte. //

105 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **108** mai tare] și-astfel *A* // **109** *Inițial:* Adese-au plîns copiii-a tatei vină. // **111** stema sa] aquila sa *A* // **123** a se-ndrepta] a m⟨ai⟩ ținti *A* //

124 Din voci diverse-un dulce cînt se scoate;
și-n stări diverse viața-ne-ngrădită
dă dulcea armonie-ntr-aste roate.

127 Lucește-aci-ntr-a noastră mărgărită
lumina lui Romeu, lucrarea cui
frumoas-a fost și grea, dar rău plătită.

130 Dar cei cărora le fu-n Provanța cui
azi n-au de rîs, căci rău sfîrșește cine
al altui bine-l ia ca rău al lui.

133 Din patru fete-a scos patru regine
Ramondo graful, ⟨............⟩
Romeu, un om umil din țări străine.

136 ⟨........................
....
....

139 ....
....
....

142 ....⟩

---

130 Provanța cui] pofta-n cui *A* // **133—135** *Cf. Dante:*

> Quattro figlie ebbe, e ciascuna reina,
> Ramondo Beringhieri, e ciò li fece
> Romeo, persona umile e peregrina. //

134 *Scris:* Raimondo. // **136—142** *Versurile lipsesc din textul de bază și din D.* / *Cf. Dante:*

> E poi il mosser le parole biece
> a dimandar ragione a questo giusto,
> che li assegnò sette e cinque per diece.
>
> Indi partissi povero e vetusto;
> e se'l mondo sapesse il cor ch'elli ebbe
> mendicando sua vita a frusto a frusto,
>
> assai lo loda, e più lo loderebbe."

CÎNTUL VII

1 „Osanna, sanctus Deus sabaoth,
superillustrans tua claritate
felices ignes horum malacoth."

4 Așa și-ntoarsă-ntr-ale ei surate
văzui cîntînd din nou acea făptură
deasupra cui un duplu foc s-abate,

7 și ea și toate danțu-l re-ncepură,
și,-asemeni unor foarte iuți schintei,
departe-ascunse-n clipă-mi dispărură.

10 Eu mă-ndoiam și „Zi-i, ziceam, ce vrei
să-i zici, o, zi-i stăpînei și-i vorbește
s-astîmpere-al tău dor cu vorba ei."

13 Ci-acel respect ce-ntreg mă stăpînește,
chiar numai și gîndind la B și Ice,
făcu să fiu ca omul ce-ațipește.

16 Puțin răbdă acestea Beatrice
și-așa-ncepu c-un zîmbet cald și-atare
încît și-n foc să fac-un om ferice:

---

2 *Inițial, în loc de* tua *fusese scris* clar⟨itate⟩. / *Cf. Dante:* superillustrans claritate tua. // **3** *Scris:* Malahot. // **16** răbdă acestea Beatrice mă suferi astfel B⟨eatrice⟩ *A* // **17** și-a zis, pe cînd mă lumina c-un zîmbet *A* //

19 „— Acum, pe cît cu siguranță-mi pare,
te-ncurc-acest un gînd: cum poate fi
bătută just o justă răzbunare?

22 Dar mintea ta curînd o voi albi,
și,-atent de vei avea la vorbe gîndul,
sentința mare-acu-ți vor dărui.

25 Al vrerii frîu, spre propriul bine-avîndu-l,
nevrînd să-l rabde omul nenăscut,
perdutu-s-a, tot neamul său pierzîndu-l.

28 De-aici bolnav mulți secoli a zăcut
umanul gen, în mare rătăcire,
și,-n trup cînd Verbul să scoboare-a vrut,

31 uni-n persoana sa umana fire,
cea tot mai mult de el îndepărtată,
prin simpl-un act de vecinică iubire.

34 Acum la argument atent tu cată:
umana fire cu-al ei domn unită
fu, ca-n creație, bună și curată,

37 dar ea prin propria culpă fu gonită
din rai, căci altă cale-a vrut s-apuce,
nu cea ce-i viață și-adevăr numită.

40 Acu,-n cîntar pedeapsa de pe cruce
cu firea cea primită dac-o pui,
mai justă vezi că nu se poate-aduce;

---

21 bătută just o] just răzbunată o *A* // **30** *Inițial, în loc de* trup *fusese scris* trupul. // **35** *Inițial, în loc de* al ei *fusese scris* a lor. // **40** -n cîntar pedeapsa] dacă pedeapsa *A* // **41** cu firea cea] cu firea ce *A* //

43 dar nici mai mult injustă alta nu-i,
cînd vezi persoana care-o suferise
și-a vrut să ia natura care-o spui.

46 ⟨Un act născu diverse stări: dorise
aceeași moarte⟩-n cer și ⟨la⟩ iudei,
pămîntu-a plîns, iar cerul se deschise.

49 Nu-ți pară deci protivnice idei
cînd eu afirm că răzbunarea dreaptă
găsi-ntr-un jude drept pedeapsa ei.

52 Dar mintea ta ți-o văd cum iar s-aiaptă
din gînd în gînd spre-un nod, pe care-acum
cu mare dor să ți-l dezleg așteaptă.

55 Tu zici: « Ce-ai spus pricep de ce și cum,
dar nu de ce, spre-a noastră mîntuință,
alese cerul tocmai acest drum ».

58 Ascunsă-i, frate,-această grea sentință
de ochii-oricui, al cărui bun îndemn
nu-l face-adult prin multa sa credință.

61 Fiindcă însă mulți acest un semn
îl judecă, dar rar cine-l lovește,
să-ți spui de ce-i din toate cel mai demn.

46—47 *Versurile, incomplete în textul de bază:*

> Diverse stări aceeași moarte ⟨...⟩:
> dorită fu și-n cer și de iudei

sînt reproduse din B. / *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește versurile, sînt notate un semn de scoatere și unul de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> Però d'un atto uscir cose diverse:
> ch'a Dio ed a' Giudei piacque una morte; //

62 dar rar cine-l *(inițial:* e cel*)* lovește *A* //

Divina milă ce din ea goneşte
orice invidii,-arzînd, scînteie-n sine
şi-eterne frumuseţi din ea stîrneşte.

Nemijlocit din ea orice ne vine
perpetuu e, căci, după ce-l pătrunde
sigiliul ei, etern tiparu-l ţine.

Din ea nemijlocit ce curge-n unde
e liber absolut, că-n veci nu zace
supus puterii cauzelor secunde.

Ce-i este mai conform mai mult îi place,
căci focul sfînt ce-n toate radiază
în ce-i e mai egal e mai vivace.

De toate-aceste stări s-avantagiază
umanul gen, dar, una de-i lipseşte,
nobleţa lui fireşte că-nceteează.

Păcatu-i singur cel ce-l aserveşte
şi-egalul său cu primul i-l suprimă,
căci prea puţin din focul lui primeşte,

şi nu se-ntoarce-n demnitatea primă,
decît umplînd, prin tari pedepse date
pornirii rele,-un gol făcut de crimă.

Prin omul prim căzînd deci în păcate,
a voastră fire,-n genu-ntreg, şi rai
pierdu atunci şi mult din demnitate

---

64 ea *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.:* /
78 -ncetează] se micşorează *A.* // **82** *După* nu *este anulat* se./
85—87 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante*

Vostra natura, quando peccò tota
nel seme suo, da queste dignitadi,
come di paradiso, fu remota. //

86 *Iniţial, în loc de* şi *fusese scris* din. //

88 şi n-a putut, ai minţii ochi de-i ai
atenţi aici, nicicum la loc să-şi vie
decît din două străbătînd un plai:

91 ori domnu-n multa sa mărinimie
să ierte tot, sau omul să repare
prin sine însuşi propria sa prostie.

94 Fă-ţi ochii tăi acu,-n abisu-n care
stă sfatul cel etern, să s-adîncească,
urmînd, cît poţi, şi-a mea argumentare.

97 N-avu puteri, în marginea-i firească,
s-o facă omul neputînd acu
prin ascultare-atît să s-umilească

100 precît vru-ntîi a se nălţa prin nu.
De-aceea deci a se nălţa prin sine
orice putinţă-n oameni stinsă fu.

103 Şi-avu să-i scoată Dumnezeu, în fine,
pe-un drum al său, la viaţă lămurită;
eu zic pe-un drum, sau pe-ambele, mai bine.

106 Precum o faptă însă-i mai dorită
de-al ei făptaş, pe cît ea mil-arată
mai mult-a celei de-unde e pornită,

---

88 *Inițial, în loc de* de-i *fusese scris* de a⟨i⟩. // 88—90 *Cf. Dante:*

> né ricovrar potiensi, se tu badi
> ben sottilmente, per alcuna via,
> sanza passar per un di questi guadi. //

89 *Inițial, în loc de* aici *fusese scris* aci. // 94 *Versul din textul de bază:* Fă-ţi ochii tăi acu-n abisul în care *a fost modificat pentru respectarea metrului.* // 98 *În textul de bază* acu *este subliniat cu o linie.* // 100 *În textul de bază* -ntîi *și* nu *sînt subliniate cu cîte o linie.* // 107 *Inițial, în loc de* ea *fusese scris* m⟨il-⟩. //

divina milă cea prin toate-ntrată
pe toate-ale ei căi cu drag voi
să nalțe-a voastră fire scăpătată;

şi n-a fost faptă, din întîia zi
şi pînă-n noaptea ultimă, mai mare,
pe-oricare drum, ca ea, nici nu va fi.

Punînd putinţă-n om să se repare,
mai bun fu domnul că s-a dat pe sine
decît că vinei i-ar fi dat iertare,

şi-orice-alte drumuri n-ar fi fost depline
dreptăţii lui, de nu s-ar fi smerit
divinu-i fiu să moară-ntru ruşine.

Şi-acum, spre-a-ţi fi tot dorul împlinit,
mă-ntorc puţin ca să-ţi explic şi-alt loc,
să-l vezi şi tu ca mine lămurit.

Tu zici: «Văd aer, și pămînt, și foc,
și apă văd, şi tot ce-amestec pate
cum toate pier și-al morții sînt un joc,

deși acestea toate-au fost create;
deci, dacă-i adevăr al tău cuvînt,
de moarte-ar fi şi ele-asigurate».

De îngeri, frate, și de locul sfînt
pe care stai, poți spune că-s zidite
în toată-a lor totime-așa cum sînt,

---

110 ei *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text. II*

ci-acestea patru ce mi-au fost numite
şi-orice lucrări ce din stihii constau
dintr-alt izvor creat vă sînt pornite.

Creat-a fost substanţa care-o au,
creat-a fost şi-a formelor virtute
în stelele ce-n jur ocol le dau.

În plante-s vieţile şi-n orice brute
prin raza şi prin cursul ăstui roi
de roţi de-aici, prin potenţări, făcute;

dar sufletul direct vi-l suflă-n voi
supremul bun şi-i dă spre el plăcere
atît încît îl tot doreşte-apoi.

De-aici, cum vezi, şi-a voastră înviere
prea lesne-o dovedeşti, cînd ne gîndim
cum fu creat umanul trup, ce piere,

în prima mam-atunci şi-n omul prim."

---

134 *Iniţial, în loc de* şi *fusese scris* cr⟨eat-a⟩. // **141** făcute] născute *A* // **143** *Iniţial, în loc de* -i *fusese scris* p⟨lăcere⟩. // **144** atît] aşa *A* // **148** atunci] zic *A*.

CÎNTUL VIII

1 Crezu pămîntul, într-a sa perire,
c-ar da,-ntr-al treilea ciclu rotitoare,
frumoasa Chipris patimă-n iubire;

4 deci nu numai ei singură onoare
i-au dat cu vot şi jertfe sfinte-acei
⟨antici păgîni⟩ în vechea lor eroare,

7 ci-aveau pe Dio şi Cupido zei,
ca mamă ea, iar el ca fiu, pe care
ziceau că-l poartă Dido-n poala ei.

10 Deci ea, ce-mi da-nceput aci-n cîntare,
dă nume stelei cea cu drag privită
de soare, şi-apunînd şi cînd răsare.

13 Ci-a mea suire-n ea nu-mi fu simţită,
dar sigur fui că sînt suit, fireşte,
văzînd pe doamna mult mai înflorită.

16 Şi, cum schinteia-n flacări se-osebeşte
şi-un glas de-alt glas distinge-se deplin,
cînd unu-i ferm, iar altul scade,-ori creşte,

6 *Versul din textul de bază:* toţi vechii-aceia-n vechea lor eroare *a fost modificat, pentru eliminarea repetiţiei pronumelui* acei, *cu ajutorul variantei notate în A.* ||

19 văzui lucori așa-ntr-al ei senin
rotind și, cred, cu iute roat-ori rară,
precum li-e dat gradat un văz divin.

22 Nicicînd un vînt din recii nori de vară,
văzut ori nu, cu grab-așa nu vine
încît tîrziu și leneș să nu-ți pară,

25 de-ai fi văzut acele lămpi divine
venind spre noi, cari, danțu⟨l⟩ lor lăsîndu-l,
ce-ncepe sus din cercuri serafine,

28 cîntau astfel de dulce-un cînt, în rîndul
dentîi venit, că făr' de dor apoi
nicicînd n-am fost de-a fi tot ascultîndu-l.

31 Venind aproape-o facl-atunci din roi:
„— Stăm gata toate, așa-ncepu cînd stete,
pe placul tău spre-a trăsălta de noi.

34 Aci-ntr-un cerc și-un umblet și-ntr-o sete
cu îngerii-nvîrtim cerescul joc,
de care-odată tu cîntași, poete:

37 «Voi, minți ce-urniți al treilea cer de foc»,
și-atît de mult dorim plăcere-a-ți face
că tot cu-atîta drag vom sta pe loc."

40 Deci, după ce privii, să văd de-i place,
spre doamna mea smerit și-a ei privire
făcu să fie-a mea-n vegheată pace,

---

26 *Inițial, în loc de* cari danțu⟨l⟩ lor lăsîndu-l *fusese scris:* lăsîndu-și data roată. // **35** *Marginal dreapta este scris* N.B. // **40** Deci, după ce privii] Spre doamna mea atunci *A* // **41** Spre doamna mea] privii smerit *A* //

43 mă-ntoarsei spre-acel duh care-n vorbire
promise-atît și: „— Cine ești să-mi spui“
strigai zbătut de-o mare-a mea-mboldire.

46 Oh, cît de mult acum și cum văzui
sporindu-i deci, prin noua veselie,
pe cînd vorbeam, plăcerea prim-a lui!

49 Și-așa sporit vorbi: „— În lumea vie
am stat puțin. Mai mult dac-aș fi stat,
mult rău ce-acum va fi n-avea să fie.

52 Mă ține-ascuns de tine harul dat
ce-n raze mă-mpresoară și mă-mbracă
la fel c-un verme-n tort învesmîntat.

55 Tu m-ai iubit, și-aveai de ce, căci, dacă
trăiam mai mult, ar fi-ntrecut și zvonul
iubirea mea-ntru cîte-avea să-ți facă.

58 Și malul stîng, pe care-l udă Ronul
din jos de-unde pe Sorge-urmaș îl are,
la data vreme m-aștepta cu tronul

61 și-acel italic colț frumos în care
Gaeta, Bari și Catona sînt
și de-unde Tront și Verd' descind spre mare.

---

46 *Inițial, în loc de* de mult acum și cum *fusese scris* și cum mărindu-se. // **58—60** *Cf. Dante:*

Quella sinistra riva che si lava
di Rodano poi ch'è misto con Sorga,
per suo segnore a tempo m'aspettava. //

62 *Scris:* Crotona. // **63** *Forma versului din textul de bază:* și de-unde Tront și Verde descind spre mare *a fost modificată pentru respectarea metrului.* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* da ove Tronto e Verde in mare sgorga. //

64 Şi-aproape fui să-mbrac regesc vestmînt
în ţar-al cărui şes Danubiu-l spală,
cînd lasă-n urm-al nemţilor pămînt.

67 Şi-ostrovul drag, ce-n negru fum se-mbală,
la golful tău, Pelore şi Pachine,
bătut cumplit de-a lui Eur năvală,

70 nu prin Tifeu, ci prin pîcloase vine,
şi el dorea pe-ai săi stăpînitori,
de Carol şi Rudolf născuţi prin mine,

73 de nu-mpingea un rău guvern spre-orori,
ca de-obicei, popoarele-mpilate,
să strige prin Palerm': «Omori, omori!»

76 Aceasta de-o vedea sărmanu-mi frate,
şi-ar fi gonit golanii-avizi ce-avea
din Spania, spre-a nu intra-n păcate.

79 De lipsă-i e, vai, doamne,-a prevedea
prin el sau alţii spre-a nu pune-n barcă
mai mult decît să poată duce-n ea.

82 Avaru-i duh născut din larga parcă
nevoie-avea de-altfel de servi, vezi bine,
şi nu de-acei ce stau mereu şi-ncarcă."

---

69 bătut cumplit] cel rău ⟨bătut⟩ *A* // **73** rău *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **77** şi-ar fi gonit golanii] gonit-ar fi golanii *B* // **78** intra] -ncărca *A* // **80** *Iniţial, în loc de* el *fusese scris* sau. / *După* nu *este anulat* mai. // **80—83** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **82—83** *Cf. Dante:*

La sua natura, che di larga parca
discese, avria mestier di tal milizia. //

84 *Iniţial, în loc de* şi nu *fusese scris* căci. //

85 „— Fiindcă marea mea plăcere-n mine,
ce-al tău cuvînt mi-o dă, stăpîne-al meu,
tu-n cel ce-oricărui bun e cap și fine

88 mi-o vezi, cum cred, precum mi-o văd și eu,
mai scumpă-mi e și mi-e și mult mai clară,
căci tu mi-o vezi privind-o-n Dumnezeu.

91 Tu vesel m-ai făcut. Explică-mi dară
cuvîntul tău ce-mi pare-a fi-ndoios:
cum poate-un dulce pom da poam-amară?“

94 i-am zis. Iar el: „— De pot ca să-ți descos
acest un adevăr, tu, cel ce-l cere
în față vei avea ce-acum ți-e-n dos.

97 Supremul bun, ce mișcă prin plăcere
întregul regn ce urci, făcu virtute
motrice-n el divina-i prevedere.

100 Și nu numai naturi sînt prevăzute
în spiritu-i perfect prin sineși el,
ci-ntregul *esse*-al lor cu-a lor *salute*.

103 Deci arcul ăsta bată-n orice fel,
fatal ajunge prevăzuta-i fine
ca și-o săgeată ce-o-ndreptezi spre țel.

106 De-ar fi altfel, ar naște, vezi tu bine,
regatul ce-l străbați atari efecte
ce n-ar mai fi creații, ci ruine.

109 Nu poate fi așa, de n-au defecte
acele minți ce-n stele pun mișcare,
cum primu-ar fi, căci nu le-a fapt perfecte.

---

92 -ndoios] îndoios *A* // 96 *Versul, omis inițial, este scris pe contra-pagină.* //

112 Dovezi că-i adevăr vrei şi mai clare?"
„— O, nu, căci în *necesse*, clar o vezi,
nu poate sta natura-n nelucrare."

115 Şi-apoi: „— N-ar fi mai rău de om, ce crezi,
de n-ar putea trăi-n tovărăşie?"
„— O, da, i-am zis, şi-aici nu cer dovezi."

118 „— Şi poate fi, de n-ar fi-n viaţa vie
diverse-oficii bine limitate?
De loc, de-i drept ce-al vostru dascăl scrie."

121 Aici m-aduse cu deducţii date
şi-aşa-ncheie: „Deci cade-se diverse
fîntîni să aib-a noastr-activitate.

124 De-aceea unu-i Solon, altul Serse,
dincoa' Melhisedec, sau cel ce-şi lasă
pierdut pe-aripi copilul pe-unde merse.

127 Rotita fire, cînd sigil apasă
pe-al morţii lut, perfect de bine-mparte,
dar nu distinge-o casă de-altă casă.

130 Urmarea e că Iacov se desparte
din mamă de Esau, şi-i dat Quirin,
din tat-aşa de jos, ca fiu lui Marte.

133 Natura generată-ar fi-n deplin
şi-n toate-avînd un drum cu-al ei părinte,
de n-ar învinge-acel prevăz divin.

136 Acum ce-aveai în dos ai dinainte,
dar, ca să-mi vezi deplin iubirea mea
şi-o mantie-ţi voi da peste vestminte.

139 De-a pururi firea, cînd norocul vrea
să-i stea-mpotrivă, ea, ca și ogorul
ce nu-i priește-un sad, dă probă rea.

142 Ci,-atentă lumea de-ar privi cu zorul
ce fel de fundament natura pune
s-urmeze lui, mai bun i-ar fi poporul.

145 Dar voi siliți să intre-n religiune
pe cei ce-au fost născuți să-ncingă spada
și faceți regi pe cei cu predici bune

148 și,-umblînd pe-alături, perdeți astfel strada."

139—141

Cînd află firea-n dezacord cu ea
norocul, dă, ca orice-altă sămînță,
ce nu-i în propriu sol, o probă rea. *A.*

CÎNTUL IX

1 Apoi, Clemenţo, lămurit cînd fui
de Carlo-al tău şi-mi spuse cum duşmanii
aveau să-şi bată joc de-urmaşii lui,

4 mi-a zis: „— Dar taci, şi las' să curgă anii!
Atît mai pot să-ţi spui ce-o fi nainte:
că just amar urma-vă-va pierzanii."

7 Apoi viaţ-acelei flăcări sfinte
s-a-ntors spre soarele care-o străbate
ca şi spre-un bun de-odihn-a orice minte.

10 Făpturi impii şi suflete-nşelate,
vai, cum vă-ntoarceţi voi de-asemeni bine,
cu ochi ţintiţi mereu spre vanitate!

13 Şi iat-alt foc spre noi văzui că vine
din sfera lor şi claru-i foc de-afară
vădea dorinţa-i de-a vorbi cu mine.

---

7 acelei flăcări] flăcării cei *A* // 7—9 *Cf. Dante:*

E già la vita di quel lume santo
rivolta s'era al Sol che la riempie
come quel ben ch'a ogni cosa è tanto. //

8 s-a-ntors spre soarele] spre primul soare *A* // 11 *Inițial în loc de* voi *fusese scris* ochi. / asemeni] atare *A* //

16 Iar ochii doamnei, care-asupra-mi stară
ca şi nainte, fix, cu-a lor privire
un semn vegheat de dulce-asens îmi dară.

19 „— Dorinţei mele,-o, fă-i curînd plinire,
ferice duh, am zis, fă proba ta
că pot răsfrînge-n tine-a mea gîndire.“

22 Din fundu-i, de-unde pîn-atunci cînta,
deşi n-o cunoşteam, acea lucoare,
cum face-un om dispus a te-ajuta,

25 mi-a zis: „— În partea ţării făr' de-onoare,
Italia, ce-şi zace-ntre Rialt'
şi muntele ce Brentei dă izvoare,

28 un deal se nalţă, însă nu prea nalt;
el patrie este-acelei flacări grele
ce dete-acelui loc cumplit asalt.

31 Vlăstar a fost şi ea al mamei mele:
Cunizza fui şi-aci-ntr-acest regat,
căci roabă fui puterii-acestei stele;

---

19 „— O, dă *(iniţial:* De vrei să dai*)*, ferice duh, curînd plinire A_1 / plinire] vreu A_2 // **19—21** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu două linii verticale.* // **20** ta] iute *A* // **21** *Iniţial, în loc de* pot *fusese scris* poţi. / gîndire] meu *A* // **23** mi-a zis, deşi-mi fu nouă-acea luc⟨oare⟩ *A* // **24** ajuta] ajute *A* // **25** În partea ţării] Un loc e-n ţară *A*, În mîndra parte *B* // **26** ce-şi zace-ntre] un loc e-ntre *A* / şi *este scris deasupra rîndului.* // **26—27** *Cf. Dante:*

italica che siede tra Rialto
e le fontane di Brenta e di Piava. //

27 *După* ce *este anulat* da. / şi *A* // **28** un deal se urcă, dar nu suie-⟨nalt⟩ *A* // **29** de-unde scobori *A* // **31—33**

Şi eu şi el ieşim dintr-o tulpină:
Cunizza mă chema ⟨................⟩
că astă stea *(iniţial:* -nvinsă fui*)* m-a-nvins cu-a ei lumină *A* //

32 aci-ntr-acest] aci-s într-ăst *(anulate)* *A* // **33** că-nvinsă fui de-a astei roţi lumină *B* //

34 ci-mi iert aici cu drag al meu păcat
şi nu mă plîng şi rabd cu veselie,
iar d-ast-al vostru vulg poate-i mirat.

37 Odorul rar, cel mai aproape mie,
ursit al nostru cer să ni-l orneze,
bun nume-avu, şi, stins pîn-o să-i fie,

40 avea-va suta de-ani să se-ncinceze.
Ei, vezi, de-avem de fapte-a da dovadă,
ca primei vieţi şi-a doua să-i urmeze!

43 Ci-altfel gîndeşte azi acea grămadă
dintre-Adige şi Tagliament, alt gînd,
căci, orişicît s-o baţi, nu vrea să vadă;

46 ci-n bălţile Vicenzei şi-n curînd
schimba-i-va apa-n sînge paduanul,
căci prea-i rebel de-orice virtuţi fugînd.

49 Iar unde Sil' s-uneşte cu Cagnanul
se poart-un domn cu-atît de nalte schime,
că-i fac, spre-a-l prinde, de pe-acum arcanul.

52 Va plînge Feltro cîte face crime
nemernicu-i păstor, hain şi-atare
că-n Malta nu va-ntra mai vrednic nime.

55 Spre-a-l încăpea pe tot, ce cadă mare,
şi cîtă trudă pe-uncii-a-l cîntări
tot sîngele cel ferrarez pe care

---

34 ci-mi iert aici cu drag] ci-a sorţii mele ca *A* // **40** avea-va suta de-ani] ăst an centesim *A* // **43** Ci-astfel gîndeşte] Ci-alt gînd nu ⟨are⟩ *A* // **46** *Iniţial, în loc de* Ci-n *fusese scris* Dar. / *(anulat:* Dar*)* Ci-n sînge va schimba şi încă iute *A* // **47** -i *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* / pe *A* // **48** fugind] virtute *A* // **50** *Iniţial, în loc de* se *fusese scris* să. // **52** *Iniţial, în loc de* cîte *fusese scris* încă. // **54** că-n Malta nu va-ntra] că pentru-atari n-a stat A_1 / Cum n-a intrat mai demn în Malta ⟨nime⟩ A_2 / *Cf. Dante:* si, che per simil non s'entrò in malta. //

58 ăst popă nobil are-a-l dărui,
zelos spre-a fi-n partid; și-acele donuri
conforme vieții-acestei țări vor fi.

61 Oglinzi sînt sus, iar voi le ziceți tronuri,
ce-n noi răsfrîng județul vrerii sfinte,
așa că ne par drepte-aceste zvonuri."

64 Aici tăcu. Și-apoi luai aminte
că spre-altele s-a-ntors, căci am văzut
că intră-n sfer-așa cum fu nainte.

67 Ci-ntîiul foc, ce-acu-mi era știut,
în fața-mi stînd, lucoare avea-n figură
ca și-un rubin de soare străbătut.

70 Plăcerea-n cer le dă lumină pură,
ca rîsu-aici; dar umbra, de durere
mai multă-n iad, pe-atît se face-obscură.

73 „— Eternul vede tot, și-a ta vedere
se-nluie-n el, încît, ferice-odor,
nu-ți poate-ascunde nici un fel de vrere.

76 Deci vocea ta, ce desfătează-n cor
tot ceru-n rînd cu-acele lămpi divine
ce-și fac din șase-aripi hlamida lor,

---

58 nobil] vrednic *A* // **59** zelos spre-a fi-n partid] spre-a fi cirac zelos *A* / din zel de partizan *B* // **65** *Inițial, în loc de* căci *fusese scris* cînd. // **68** figură] făptură *A* // **70—72** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> Per letiziar là su fulgor s'acquista,
> sí come riso qui; ma giù s'abbuia
> l'ombra di fuor come la mente è trista. //

71 dar umbra, de durere] ci-n iad, pe cît durere *A* // **73—75** *Cf. Dante:*

> „— Dio vede tutto, e tuo veder s'inluia",
> diss'io, „beato spirto, si che nulla
> voglia di sé a te puot'esser fuia. //

79 de ce nu vrea dorinţa să-mi aline?
Eu nu ţi-aş aştepta să-ntrebi cuvîntul,
în tine de-aş vedea cum vezi tu-n mine.“

82 „— Bazinul cel mai larg, aşa deci sfîntul
vorbi-ncepînd, ce apa-n el cuprinde,
afar' de-acel ce-ncunjură pămîntul,

85 spre soare-ntre protivnici ţărmi se-ntinde
aşa de mult, că face meridian
acolo unde-al zilei fapt s-aprinde.

88 Acestei văi îi fui eu riveran
în stînga Macrei, care-n scurta-i cale
desparte genovezul de toscan.

91 Spre-apus şi zori aproape-au zări egale
Buggia-n sud şi-oraşul de-unde fui
şi-al cărui port văzu de sînge-o vale.

94 Şi Folco m-a numit poporul cui
ştiut i-am fost, şi-acestei lumi rotunde
îi dau tiparul ce din ea-l avui.

97 N-a ars nici Dido-n flacări furibunde,
mîhnind pe soţ şi pe Creuse-odată,
ca mine-n timpul cît avui ce tunde,

100 nici fata din Rodope, cea-nşelată
de-al ei Demofoont, nici scos din fire
Hercul de-a regelui tesalic fată.

80—81 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **82** „— Acel bazin, aşa-nceput-a sfîntul *A* // **83** vorbi-ncepînd, ce apa] ce-ntr-însul la⟨c⟩ A_1 / în care lacul cel m⟨ai⟩ larg ⟨cuprinde⟩ A_2 // **87** acolo] cu punctul *A* // **96** al meu tipar, cum eu din ea-l avui *A* // **97—102** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **99** ca mine-atît cît părului convine *A* // **101** *Scris:* Demofoon. //

103 N-avem căințe-aici, numai zîmbire,
nu de păcat, căci el din gînd ni-e scos,
⟨ci cum prevăzu-mparte mîntuire.⟩

106 Aici al artei mare și frumos
efect îl vezi, aici discerni un bine
prin care-acești de sus lucrează-n jos.

109 Dar toate-a tale vreri spre-a-ți fi depline,
ce-n sfera noastr-aici ți se iscară,
se cade-a mai vorbi și-altfel cu tine.

112 Tu vrei să știi ce duh e, așadară,
în focu-acest vecin ce schinteiază
ca razele de soare-n apa clară.

115 Să știi că-n pacea lui se desfătează
Rahab, ce-aci-ntr-a noastră stea primită,
în cel mai mare grad ni-l sigilează.

118 În ceru-acesta,-n care-i vîrfuită
a terei umbră, cea dintîi fu ea
prin marea-nvingere-a lui Cristos suită.

121 Fu just ca-ntr-una dintre roți s-o ia
ca drept trofeu a-nvingerii cei sfinte
⟨prin mîni ce crucea-n cuie le ținea,⟩

---

103 *Inițial, în loc de* numai zîmbire *fusese scris* ci rîs, firește. // **105** *Versul din textul de bază:* ci de prevăzu-acel ce rînduiește *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A.* / mîntuire] urzește A_1, urșește A_2. // **115** *Cf. Dante:* Or sappi che là entro si tranquilla. // **118** *Inițial, în loc de* În *fusese scris* Din. // **119** *Inițial, în loc de* cea dintîi fu ea *fusese scris* nici un suflet nu e. // **120** *Inițial, în loc de* prin marea *fusese scris* mai demn-a fi-n, *iar în loc de* Cristos, Crist. // **121** *Inițial, în loc de* ia *fusese scris* suie. // **121—123** *Cf. Dante:*

Ben si convenne lei lasciar per palma
in alcun cielo dell'alta vittoria
che s'acquistò con l'una e l'altra palma. //

122 -nvingerii cei] biruinței *A* // **123** *Versul din textul de bază* ce smuls-a fost prin pălmi bătute-n cuie *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A.* //

că,-n sfînta țară, mergerii nainte
lui Iosua ea primul fir i-l toarse,
ci-acestea papei nu-i prea stau aminte.

Orașul tău, clădit de-acel ce-ntoarse
părintelui său dosu-n primul zel,
și-a cărui pizm-atîta plîns ne stoarse,

produce blăstematul crin acel
ce-a dus și miei ⟨și oi⟩ pe-un drum nebun,
făcînd păstor pe-un lup; și, pentru el,

pe marii doctori nici un preț nu pun,
nu vreau scripturi, ci numa-n decretale
fac studii-așa cum marginile-o spun.

Și papi și popi cu-acestea fac parale;
lor nu spre Nazaret le zboară gîndul
spre care-n zbor Gavril făcut-a cale.

Dar Vaticanul și-alte părți de-a rîndul
alese-n Roma, foste cimiterii
celor ce s-au luptat pe Petru-urmîndu-l,

vor fi-n curînd scăpate de-adulterii."

---

131 și oi, *omise la transcriere, au fost întregite pe baza variantei notate în D. / Cf. Dante:* c'ha disviate le pecore e li agni. / pe-un drum nebun] pe căi nebune *A* // **133** pe sfinții tați azi nime preț ⟨nu pune⟩ *A* // **134** nu vreau] nici pe A_1 / *Inițial, în loc de* numa- *fusese scris* numai. / -n *este scris deasupra rîndului.* / -n] în A_2 // **135** marginile-o spun] marginea le-o ⟨spune⟩ *A* // **140** cimiterii] c⟨...⟩ *A* // **141** celor ce s-] al celor ⟨ce⟩ *A* // **142** adulterii *a fost modificat în* adulteriu.

CÎNTUL X

1 În fiul său privind cu-acea iubire
ce și-unul și-altu-a pururi o stîrnește,
puterea primă cea făr' de rostire

4 tot ce prin ochi și minte ne rotește
crea cu-atîta curs, că nu cutează
să nu-l admire-acel care-l privește.

7 Cu mine-n sus tu ochii-i îndreptează,
creștine,-acum spre cer, s-aflăm o parte
în care-un cerc cu-alt cerc se-ncrucișează;

10 și-admir-acolo rostul sfintei arte
a maistrului ce-n ea găsi plăcere,
așa că-n veci el ochii nu-i desparte.

13 Și vezi de-aici piezișa lui cădere
de-a lungul său planete cum le mută
spre-a fi de ajutor oricui li-l cere.

---

1 cu-acea iubire] cu-amorul care *A* // 3 făr' de rostire] ⟨ce⟩ nume n-are *A* // 4 crea cu-atîta curs tot ce rotește *A* / tot ce prin ochi și minte] prin minte-ne și ochi *B* // 12 încît de ea-n etern nu se desp⟨arte⟩ *A* // 13—14 *Cf. Dante:*

Vedi come da indi si dirama
l'oblico cerchio che i pianeti porta. //

15 a fi de ajutor] a-ntinde-un ajutor *A* //

16 Iar calea lor de n-ar fi abătută,
putere multă-n cer ar fi prisos
și-orice putere jos ca și pierdută.

19 De-ar fi, puțin ori mult, deci clinu-i scos
din dreptu-i drum, smintit ar fi, vezi bine,
al lumii curs întreg, și sus și jos.

22 Tu stăi acum pe banca ta, creștine,
gustînd în gînd din primul prînz, de vrei
voios mult timp să nu simți trudă-n tine.

25 Ți-am pus pe masă și tu poți să iei,
căci grija mie-ntreagă mi-o conjură
materia mea ce rob mă face-al ei.

28 Supremul serv în vecinica natură,
ce-mprimă lumii-a cerului virtute
și-a sa lumină-i vremilor măsură

31 cu punctele ce le făcui știute
mai sus unit, rotea-n spiralele prin care,
ieșind, se-ntoarce zi de zi mai iute.

34 Iar eu eram cu el; ci-a mea urcare
eu n-o simții, precum de-un gînd al lui
nu știe-un om nimic cît timp nu-l are.

---

16 abătută] -n clin făcută *A* // **18** putere] putință *A* // **21** al lumii curs întreg] întreg al lumii curs *A*// **23** Gustînd în gînd din primul prînz] gustînd aperitivul dat *B* / *Inițial, în loc de* din *fusese scris* ce. / de vrei] de-ți place *A* // **25** și tu poți să iei] și tu ia în pace *A* // **27** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* quella materia ond'io son fatto scriba. // **28** *Cf. Dante:* Lo ministro maggior della natura. / serv] crainic *A* // **31** *Inițial, în loc de* cu *fusese scris* prin. / cu] prin *A* // **32** unit *este încadrat în paranteze rotunde pentru a marca, probabil, intenția lui G. Coșbuc de a-l scoate, prin el depășindu-se metrul versului.* //

37 Beatrice e din cauza cărei sui
atît de iute pe-a virtuţii scară,
că-n actul său de timp nevoie nu-i.

40 Ce-aprinşi aceştia trebuiau să pară
ce-ntr-astă stea sînt drepţii ei erezi,
nu prin colori, ci prin lumina clară!

43 De-aş pune minte şi-artă şi dovezi
de duh oricît, eu nu ţi-i pot descrie,
dar poţi şi crede şi-a dori să-i vezi.

46 Spre-atît de sus de n-avem fantazie
de-ajuns, să nu te miri că nu-i putinţă
ce-i peste soare-umanul ochi să ştie.

49 Atare-i deci a patra locuinţă
a tatălui ce-o satur-arătînd
cum ia din el şi fiu şi duh fiinţă.

52 Iar doamna mea: „— Dă graţie-acum, zicînd,
dă soarelui cel nevăzut, el, care
în ăst văzut te-aduse binevrînd".

55 N-a fost dispus vrun suflet spre mai mare
evlavie,-ori mai plecat spre Dumnezeu,
din cît putu cu-ntreaga sa-ncordare,

37—42 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **41** *Cf. Dante:* quel ch'era dentro al sol dov'io entra'mi. // **41—42** *Ordinea corectă a versurilor, transcrise în textul de bază unul în locul altuia, a fost restabilită pe baza cifrelor notate de G. Coşbuc marginal stînga.* // **46—47**

Să nu te miri că n-avem fantazie
de-ajuns ⟨......................⟩ *A* //

52 Iar] Cînd *A* // **55** N-a fost] Nicicînd *A* //

58 precum am fost la vorba doamnei eu,
și-atît de-adîncă-n el iubirea-mi fuse
că doamna mi-a perit din gîndul meu.

61 Dar ea zîmbi cu drag, căci îi plăcuse
uitarea mea, iar dulcii ochi zîmbind
spre multe-obiecte-unita minte-mi duse.

64 Și multe vii splendori văzui venind
și,-un centru-avînd în noi, formau cunună,
mai dulci în glas decît în chip lucind;

67 așa vedem încins-a nopții lună
adeseori cînd zările-aburoase
păstreaz-un cerc ce-l face-a ei cunună.

70 O, multe-s geme-atîta de frumoase
și scumpe curtea, de-unde vin, le are,
încît din țara lor nu pot fi scoase!

73 Iar cîntu-acestor facle-a fost atare
c-așteapt-un mut, spre-a-i fi de-acolo solul,
acel ce-aripi să zboare-acolo n-are.

---

58 precum am fost] nu fu cum fui *A* // **59** *Inițial, în loc de* de-adîncă *fusese scris* de-a m⟨ea⟩. // **59—63** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este scris* V.M. // **61** căci îi plăcuse] căci dragă-i fuse *A* // **65** formau cunună] cum cerc s-adună *A* // **69** ce-l face-a ei] ce-i face-n jur *A* / face-a ei cunună] vapori s-adună *B* // **70** *Inițial, în loc de* atîta de *fusese scris* scumpe și. / *Marginal dreapta este scris* V.M. // **70—71** *Cf. Dante:*

Nella corte del cielo, ond'io rivegno
si trovan molte gioie care e belle. /

O, curtea de-unde eu sosesc frumoase
și scumpe geme are ⟨............⟩ *A* //

73 atare] astfel *A* // **74** c-aștepți un mut spre-ați fi ⟨de-acolo⟩ sol⟨ul⟩ *B* // **74—75** *Cf. Dante:*

chi non s'impenna sí che là su voli,
dal muto aspetti quindi le novelle. //

74—78 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **75** acel ce n-are-aripi spre cer și el *A* / să zboare-acolo] de *(inițial:* spre*)* zbor spre ceruri *B* //

76 Şi-aşa cîntînd şi-n jurul nostru-ocolul
făcîndu-l triplu, sorii-acei de foc,
asemeni stelelor ce-aproape-au polul,

79 păreau femei cari nu spre-a sta pe loc,
ci-n dans o clip-atenţia le-opreşte
spre-a prinde noul tact al altui joc.

82 Şi-un duh simţii din roată că-mi vorbeşte:
„— Cînd raza graţiei, de-unde-n veci s-aprinde
amorul viu ce-arzînd prin sineşi creşte,

85 multiplu-n tine-atît de mult se-ntinde,
încît te urcă-n sus pe scări pe care
făr-a se-ntoarce nimeni nu descinde,

88 acel ce-ar vrea să-ţi nege-n setea-ţi mare
paharul său de vin, el liber nu e
cum nu-i nici rîul ce nu curge-n mare.

91 Ce flori ornează, vrei să ţi se spuie,
al nostru cer privit cu-namorate
priviri de doamna ce spre cer te suie.

---

76 Şi-aşa cîntînd şi-n jurul] Apoi cîntînd, în juru- *B* // **77** făcîndu-l triplu, sorii] de trei ori dîndu-l, sorii *B* // **81** nou tact] tact schimbat *A* // **83** s- *a fost adăugat deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **84** ce-arzînd prin sineşi] ce-apoi multiplu *(iniţial:* iubind*)* *A* // **85** multiplu-n tine] iubind, în tine *A* // **88—90** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

qual ti negasse il vin della sua fiala
per la tua sete, in libertà non fora
se non com'acqua ch'al mar non si cala. //

90 cum nu-i nici rîul ce nu curge] cum nu-i un rîu ce n-are drum *A* // **91** *Iniţial:* Ce flori ornează, ai vrea să ţi se spuie. // **91—92** *Cf. Dante:*

Tu vuo' saper di quai piante s'infiora
questa ghirlanda che'ntorno vagheggia. //

94 Eu fui un miel al turmei lăudate
ce-o duce Dominic pe-un drum senin
ce-ngrașă mult pe-acel ce nu s-abate.

97 Acest ce-n dreapta mea mi-e mai vecin
maestru-mi fu și soț, și Mare-i zice,
și-Albert a fost; eu Toma sînt, d'Aquin.

100 De vrei ca să-i cunoști pe toți de-aice,
mergînd îi voi numi, iar tu urmează
cu ochii-n jur cununa-ne ferice.

103 Grațian a treia faclă ne-o ornează,
acel ce-n drepturi ne-a făcut ușoară
cărarea,-ncît tot raiul jubilează.

106 În corul nostru-a patra făclioară
fu Petru, cel ce și-a jertfit voios
ca văduva, pe-altar, a sa comoară.

109 Al cincilea-ntre noi, cel mai frumos,
răspir-atît amor, că toți au sete
s-audă știri de el în lume jos.

112 În el e naltul duh cui i se dete
atîta minte că, de-i sfînt ce-i sfînt,
n-a fost alt om știind mai mari secrete.

115 Apoi vezi facla cea de pe pămînt;
om viu fiind, văzu-n adînc divina
natură-n primi și-a lor așezămînt.

---

98 *Inițial, în loc de* și mare *a fost scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* // **99** *Inițial, în loc de* a *fusese scris* el. // **111** *Inițial, în loc de* s- *fusese scris* d-. // **114** secrete] s-arete *A* //

118 Într-alt un foc mai mic ne e lumina
și-al vremilor creștine-i advocat,
acel ce-a dat lui Augustin latina.

121 Al minții ochi avîndu-l îndreptat
din faclă-n faclă, precum mergi cu mine,
la facl-a opta tu vei sta-nsetat;

124 în ea-i ferice de supremul bine
înalta minte ce-arătă falace
această lume-oricui ascultă bine.

127 Sub Cerul-de-aur trupul său îi zace
din care-a fost gonit ‹acest părinte›;
din chin și-exil veni-ntr-această pace.

130 Privește-n focul lor pe-nflăcărații
Isidor, Beda și Rihard, ce fu
mai mult decît un om în contemplații.

133 Iar, de-unde te re-ntorci spre mine-acu,
e focul celui ce,-ntr-atît de suse
gîndiri trăind, tîrzie moarte-avu.

136 Sigier, eterna facl-acesta fuse
și nalte verități prin urgisită
cetire-n Strada-paielor propuse."

---

120 acel ce-a dat lui Augustin] din carele-Au‹gustin› a prins *A* // **124** minte] spirit *A* // **127** *Inițial, în loc de* sub Cerul-de-aur trupul său *fusese scris* Iar trupu-i de-unde-i fu gonit. // **127—128**

Gonit din trupul său, acesta-i zace
sub Cerul-de-aur, de-unde-acest părinte *B* //

128 *Versul, incomplet în textul de bază:* din care-a fost gonit ‹...› *a fost întregit cu varianta notată în* A_2. / părinte] dizgrații A_1 // **129—134** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **130** *Inițial, în loc de* Privește *fusese scris* Văzui. // **132** contemplații] sfinte *A* // **134** *Inițial, în loc de* celui ce *fusese scris* unui duh. // **136—141** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **138** -n Strada-paielor] -n drum cu paie A_1 / propuse] combătu‹se› *(anulat)* A_2 //

139 De-aici, precum un ornic, cînd invită
mireasa lui Hristos de se gătește
pe mire-a-l saluta, spre-a-i fi iubită,

142 o parte trage pe-alta și-o urnește
și, dulce-astfel sunînd tintinul lui,
că sufletul dispus ți se topește.

145 Și corul glorios așa-l văzui
rotind, și-un glas și-alt glas și-al tuturora
cu-acea dulcoare ce nu poți s-o spui

148 decît în cer, unde-i eternă hora.

142—145 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **143** și dulce-astfel sunînd] și-și sună dulce-astfel *A* // **144** că sufletul dispus] că-n[illegible]cer dispuși *B*.

CÎNTUL XI

1 O, griji nebune-a lumii muritoare,
ce false-ți sînt acele silogisme
cari plumb pe-aripi îți pun ca să nu zboare!

4 Sucește-aceste legi, și cu sofisme
e cest de-aici, vreau alții-o preoție,
și-a fi stăpîni prin silă și-aforisme,

7 dincoa' negoț civil, și-aici hoție,
iar altu-n pofta cărnii-nămolit
se mistuie, sau zace-n trîndăvie,

10 cînd eu, de toate-acestea mîntuit,
eram cu Beatrice-n ceru-n care
cu-așa de mult-onoare fui primit.

13 Iar, cînd se-ntoarse-n sferă fiecare
la locul său avut și mai nainte
și-a stat fixat ca-n lustru-o lumînare,

---

2 -ți *este scris deasupra rîndului.* // **4** și cu sofisme] ori aforisme *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* chi dietro a iura, e chi ad aforismi. // **6** prin silă și-aforisme] prin sil' ori *(inițial:* și*)* prin sofisme. / *Cf. Dante:* e chi regnar per forza o per sofismi. // **9** se mistuie] se zbuciumă *A* // **12** mult-onoare] ⟨multă⟩ glorie *A* // **13** Iar, cînd se-ntoarse] Iar, cînd apoi *A* // **14** la locul său avut și] în cerc la punctu⟨l⟩ său de *A* // **15** și-a stat] spre-a sta *A* / și-a stat fixat] fixîndu-se *B* //

16 simții, din sînu-acelei flacări sfinte
care-mi vorbi dintîi, tot mai zîmbind
și tot mai clar' făcîndu-se, cuvinte:

19 „— Precum din lampa vecinică m-aprind,
și eu, privind în rază-i, am putința
și gîndul tău și cauza-i s-o cuprind.

22 Eu văd că te-ndoiești și ai dorința
să-ți spui deschis și clar, ca, luminată
la poarta minții să-ți aduc sentința

25 ce-n « drum ce-ngrașă mult » îți fuse dată
și-n « n-a mai fost alt om »; ⟨ce se-nsemnează⟩
aici deci a distinge clar ne cată.

28 Prevăzul cel ce lumea guvernează
prin sfatu-n care,-un ochi, pînă s-apuce
să-i vadă-n fund, învins se resignează,

31 spre-a da puteri miresei a se duce
spre sfîntu-i mire-acel ce-o logodi
prin strigăt nalt cu sînge-al său pe cruce,

34 vegheată-n ea și mult mai drag spre-a-i fi,
doi principi rîndui spre-a ei favoare
să-i fie de-ajutor și-aci și-aci.

17—19 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **18** *Inițial, în loc de* clar' *fusese scris* clară. // *Inițial, în loc de* rază-i *fusese scris* raza ei. // **26** *Inițial, în loc de* -n « n-a *fusese scris* -ntr-alt. / *Ultimele două cuvinte din textul de bază:* ce sens, *adăugate ulterior pentru a completa o lacună, au fost înlocuite, pentru rimă, cu varianta notată în A.* // **27** deci] îns- *A* // **29** *Inițial, în loc de* un ochi, pînă s-apuce *fusese scris* a omului privire. // **30** *Versul avusese inițial o altă formă (probabil:* nu poate-avea-n adînc vedere [. . .]*), ștearsă apoi cu guma.* / să-i vadă] să-i vadă] să-i dea *A* // **31** *Inițial în loc de* puteri miresei a se duce *fusese scris* [. . .] iubitu-i mire. // **32** cu ea *A* // **34** și] ca *A* // **36** fie] dea *A* / *În textul de bază, în loc de al doilea* aci *este scris* aici. //

Fu-ntreg serafic unul în ardoare,
şi-atît al doilea de-nţelept, că el
reda prin ea cheruvica splendoare.

Voi spune de-unul deci; ce spui la fel
e de-ambii spus, din doi pe-oricare-aş prinde,
căci ambii-n fapte-avur-un singur ţel.

Între Tupin şi rîul ce descinde
din dealu-ales de vrednicul Ubald,
mănoas-o coast-a ăstui deal se-ntinde,

ce zbuciumă Perugia-n frig şi-n cald
prin Porta-Sol, şi-n dosul cui boceşte
sub greul jug şi Nocera şi Guald.

Sub deal aici, mai mult unde-mblînzeşte
urcuşul său, un soare-a răsărit,
precum din Gange-al nostru-adesea creşte.

Deci cîţi vorbesc de locul ăst vestit
nu-i zic-Ascesi, căci puţin ar spune,
ci totul spun zicîndu-i Răsărit.

N-a fost prea sus de-a naşterii regiune,
cînd şi-ncepu acest de care spui
să-i pară lumii prin virtuţi minune.

De tînăr el, pentr-o femeie, cui,
ca morţii-n casă, nimeni nu-i dă cale
cu drag, intră-n război cu tata lui

38 de-nţelept] înţelepciune *A* // **42** -n fapte-avur-] avură-n fapte *A* // **43** *Scris:* Turpin. // **50** votul (?) *A* / răsărit] ivit *B* // **51** cum des din Gange-al nostru se iveşte *B* / *Iniţial, în loc de* al nostru *fusese scris* ades. / creşte] răsare *A* // **54** ci totul spun] şi spune toate *A* // **58** *Marginal dreapta este scris* V.M. //

și-n fața curții lui spirituale
și *coram patre*-și logodi iubita
cea zi cu zi mai dragă vrerii sale.

Obscură și-n dispreț, ca nepețita
de nimeni, văduvă de-ntîiul soț, rămase
o mie de-ani, pînă ce el venit-a;

și nu-i servi că vesel-o aflase
cu-Amicle, cînd pe nume fu chemată
de cel ce-ntreaga lume-o-nspăimîntase,

nimic, c-a fost feroce de bărbată
încît, pe cînd rămase jos Maria,
ea vru pe cruce-a fi cu Crist urcată.

Spre-a nu-ți lungi spre-obscur alegoria,
acești amanți din spusele cuvinte
tu-i ia că sînt Francisc și Sărăcia.

Concordia lor și-amorul lor ferbinte,
⟨seninul trai și veselul lor chip⟩
la mulți le-a fost izvor de gînduri sfinte,

---

70 *Inițial, în loc de* nimic *fusese scris* nic⟨i⟩. // **72** vru pe cruce-a fi cu Crist] vru cu Crist pe cruce-a fi *A* // **74** spusele] lungile *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **74—77** *Cf. Dante:*

> Francesco e Povertà per questi amanti
> prendi oramai nel mio parlar diffuso.
>
> La lor concordia e i lor lieti sembianti,
> amore e maraviglia e dolce sguardo. //

77 *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din D.* // **78** *Inițial în loc de* la mulți le-a fost izvor *fusese scris* izvor le-a fost atîtor. / de *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* //

79 așa că-ntîi Bernard cel preamărit
s-a descultat, urmînd atare pace,
și-n fuga sa credea c-a zăbăvit.

82 O, neștiut-avere, bun verace!
Descult fugi Egid, descult Silvestru
urmînd pe mire,-atît mireasa place.

85 Și-așa de-aici, părinte și maestru
cu doamna sa și soții se ducea,
uniți de-acum cu-a lor smerit capestru.

88 Că el ca tat-un Bernardone-avea,
de laș cu ochii-n jos nicicînd nu stete
și nici că demn de-adînc dispreț părea,

91 ci-n chip regal lui Inocențiu-i dete
pe față asprul gînd, și-a tagmei lor
a tagmei sale cea dintîi pecete.

94 Cînd mult a fost urmînd smerit popor
pe-acel a cărui viață minunată
mai bine s-ar cînta-n cerescul cor,

97 prin duhul sfînt atunci de-a doua dată
de-Onoriu fost-a vrednica dorință
a marelui pastor încununată.

---

79 *Marginal dreapta este scris* V.M. // **87** *Inițial, în loc de* uniți *fusese scris* legați. / cu] de *A* // **91—93** *Cf. Dante:*

ma regalmente sua dura intenzione
ad Innocenzio aperse, e da lui ebbe
primo sigillo a sua religione. //

93 a tagmei sale] primi de-aici (*suprascris:* din parte-i A_2, aicea A_3) **și** A_1 // **97** *Inițial, în loc de* de-a doua dată *fusese scris* fu-ncununată. //

Avînd, apoi, de-a fi martir dorință,
în față stînd sultanului trufaș,
vorbi de Crist și-urmașii-ntru credință.

Ci,-aflînd pentru botez prea pătimaș
pe-acest popor, spre-a face ce-și propuse,
s-a-ntors s-adape-ausonicul imaș.

Aci-ntre Tibru și-Arno Crist îi puse,
pe-un aspru stei, sigilul său din fine
și-n carnea sa doi ani pe-acesta-l duse.

Cînd cel ce l-a ursit spre-atîta bine
a binevrut să-l suie-n cer la plata
ce-o dobîndi-n smerenia lui de sine,

la frați, ca drepților erezi, lăsat-a
pe doamna cea iubit-atît, cerînd
să fie de-al ei drag la toate gata.

Apoi din poala ei plecat-a, cînd
se-ntoarse-n cerul său ăst suflet mare,
și-un alt cosciug el trupului nevrînd.

Gîndește-acum deci cine-a fost el, care,
ca demn coleg, spre țelul drept ținu
corabia lui San Pietru-n larg pe mare;

iar el al nostru patriarh ne fu.
Deci poți vedea de-ncarcă mărfuri bune
acei ce-i sînt urmași cum el îi vru.

---

100 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* E poi che, per la sete del martiro. // **108** și-n carnea sa doi ani] pe care-n carne-apoi. // **109** ce *a fost adăugat ulterior.* // **115** *Inițial, în loc de* plecat-a *fusese scris* plecînd. //

124 Ci-atît de-avidă de-alt fel de păşune
e turma-i de-azi, că nu se poate-apoi
să nu se-mprăştie şi pe căi nebune.

127 Pe cît mai mult răzleţe-ale lui oi
se pierd de el, pe-atît şi mai sărace
de lapte vin la staul înapoi.

130 Mai sînt şi-atari ce-au team-astfel a face
şi stau lîngă păstor, dar, rari ce sînt,
puţin postav de-ajuns li-e să-i îmbrace.

133 De n-a fost deci obscur al meu cuvînt
şi-atenţia ta de-a stat tot aţintită,
şi cîte-am spus de nu le-am spus în vînt,

136 atunci dorinţa-n parte ţi-e-mplinită,
căci vezi copacul de-unde rup eu, frate,
şi vezi restricţia care-mi fu rostită:

139 « ce-ngraşă mult pe cel ce nu s-abate »."

---

128 *Scris:* atîta şi mai sărace. / şi *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **130** team-] groaz- *A* // **131** dar, rari ce sînt] ci-s rari astfel *A* // **132** puţin postav de-ajuns] n-au op de mult p⟨ostav⟩ *A* / puţin postav de-ajuns li-e să] c-ajung trei-patru lîni ca să *B* // **133** De-a fost deci clar cuvîntul meu şi-n el *A* // **135** urmîndu-mi toate pîn-ai fi la ţel *A* / *Iniţial, în loc de* de nu le-am spus în vînt *fusese scris* aminte dacă ⟨. . .⟩ // **137** *Cf. Dante:* perché vedrai la pianta onde si scheggia. / copacul de-unde] copac usca⟨t⟩ *A* / *Iniţial, în loc de* eu *fusese scris* ei. // **138** care-mi fu] mea astfel *A*.

CÎNTUL XII

1 Abia sfîrși fericea făclioară
cuvîntu-i ultim și-ncepu, zburînd,
în roat-a se-nvîrti divina moară.

4 Dar n-a-ncheiat deplin o roată, cînd
veni s-o-ncingă altă roată sfîntă,
și-n cînt și-n ⟨joc același tact urmînd,⟩

7 un cînt ce-ntrece-n toate cîte cîntă
și muze-aici și-a mărilor femei,
cum raza primă-ntrece pe-o răsfrîntă.

10 Și,-așa precum și norii supțirei
fac arcuri paralel și-ntr-o coloare,
cînd Iuno dă poruncă servei ei,

13 iar cel îngust dă celui larg lucoare,
precum fu glasul nimfei mistuite
de-amor așa ca negura de soare,

---

1 făclioară] vorbirea *A* // **2** -ncepu, zburînd] cînd începu *A* // **3** moară] rotirea *A* // **4** cînd] făcu *A* // **6** *Versul din textul de bază* și-n cînt și-n curs urmînd-o *a fost modificat, pentru rimă și metru, cu varianta notată în B.* / și-n[2]] avu A_1 / același tact urm⟨înd⟩ A_2 // **7** ce-ntrece-n toate] ce-ntrece-atît tot *A* / *Inițial, în loc de* cîte *fusese scris* cîntă. // **10** precum și norii] și cum se-ntind pe *A* // **14** precum fu] la fel cu *A* //

și-aduc aminte lumii liniștite
că domnul pact cu Noe-a pus, cînd plouă,
că alt potop el nu va mai trimite,

așa-mprejurul nostru-acele două
cununi de trandafiri ce-n veci nu mor
și-așa pe-un tact cea veche cu cea nouă.

Cînd hora și-altă sărbătoare-a lor,
de cîntec și de scînteiere dată
cu vesele și dragi lumini în cor,

s-opriră-n loc pe-o vrere concordată,
precum și-ai noștri ochi, oricînd ni-e placul,
se-nchid pe-un tact și se deschid deodată,

din sînul unei flacări din colacul
cel nou ieșind, un glas m-a tras spre sine,
precum e tras spre steaua sa și acul.

Și-așa-ncepu: „— Iubirea ce-arde-n mine
mă-ndeamnă să-ți vorbesc de-al doilea duce,
căci el de-al meu vorbi așa de bine.

---

22 și-altă sărbătoare] deci și sfîntul joc *A* // **23** de cîntec și de scînteiere] atît în cînt cît și-n lucoarea A_1 / scînteiere] schinteiere A_2 // **23—26** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

sí del cantare e sí del fiammeggiarsi
luce con luce gaudiose e blande

insieme a punto e a voler guetarsi,
pur come li occhi ch'al piacer che i move. //

24 dragi] dulci *A* // **25** s-opriră-n loc pe-o vrere] s-opriră-ntr-o voință A_1 / au stat deodată și cu-aceeași vrere A_2 // **26** *Inițial, în loc de* precum *fusese scris* cum fac. // **27** *Inițial:* și-așa se-nchid, *primele două cuvinte fiind apoi anulate, iar după* închid *fiind introduse* pe-un tact, *notate marginal dreapta.* / pe-un tact] (deplin) *A* // **29** *Inițial:* cel nou un glas ieșind m-a tras spre sine. //

34 E just deodată laude-a le-aduce,
căci lor, precum alături se luptară,
și-alături gloria-nvingerii le luce.

37 Oștenii lui Hristos, cari scump costară
din nou a se-narma, ⟨tîrzii⟩ umblau
urmîndu-și steagul, slabi și-n oaste rară,

40 cînd cel pe care toate domn îl au,
văzînd pe-oșteni în groapă cu piciorul,
din milă numai, nu că meritau,

43 și-a dat, cum zic, miresei ajutorul
prin doi eroi, să spuie și să facă,
spre-a scoate din greșitul drum poporul.

46 În țara de-unde blîndul zefir pleacă
și cald prin mugurii cei noi pătrunde,
de cari pămîntu-n nou vestmînt se-mbracă,

49 și-aproape-acelei năvăliri de unde,
în dosul căror Feb, în lunga-i fugă
de multe dăți oricărui om s-ascunde,

52 acolo stă fericea Calarugă
sub paza tare-a vrednicului scut
cu leul subjugat care subjugă.

---

38 *Versul din textul de bază:* din nou a se-nărma, încet umblau *a fost modificat, pentru concordanță cu textul dantesc, cu varianta notată în A.* / *Cf. Dante:* si movea tardo, sospeccioso e raro. // **41** văzînd pe-oșteni] văzu oștirea *A* // **42—45** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **43** a *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **46** *Inițial, în loc de* În *fusese scris* Din. // **46—48** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **54** cu leul subjugat care] c-un leu ce-i subjugat pe cînd *A* //

Aci-ndrăgitul mire s-a născut
al legii noastre,-ursit atlet să iasă,
cel blînd cu-ai săi, dar celor răi temut.

Creată cînd îi fu, spre multe-aleasă
fu mintea-i plină de divinul foc,
că-n mamă el și-a fapt-o profeteasă.

Iar, cînd s-au împlinit în sfîntul loc
logodna dintre el și legea vie
și și-au promis iubirea reciproc,

femeia care-i stete mărturie
în vis văzut-a fructul de mirare
ce-avea din el urmași și-ai săi să vie.

Și-așa, spre-a fi acel ce-a fost și-atare,
i-au dat din inspirație divină
un nume-al cărui sens întreg îl are.

I-au zis deci Dominic; vorba deplină
îmi e ca de-un plugar pe care Crist
alesu-l-a spre-a-l ajuta-n grădină.

Păru, ce-i drept, și sol și-argat lui Crist,
căci primu-amor i-a fost spre-acea povață
pe care-n locul prim ne-o dete Crist.

---

57 temut] perire *A* // **58** îi *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* / *Inițial, în loc de* multe *fusese scris* mult. // **60** că-n mamă] ce-n mamă *A* // **61** Iar, cînd s-au împlinit în sfîntul] Iar, cînd făcu prin apă-n sfînt⟨ul⟩ *A* // **63** și și-au promis iubirea] jurînd astfel iubirea *A* // **66** *Inițial:* ce-avea din el și-ai săi urmași să vie. / urmași] și-ur⟨mașii⟩ *A* // **74** căci primu-amor i-a fost spre-acea] căci fapta lui dintîi a fost *A* // **75** pe care-n locul prim ne-o dete] spre cel *(inițial:* cea*)* dintîi cuvînt cerut *A* //

76 Veghind ades cu gînditoare față,
găsit era-n vrun colț de-a sa nutrice,
parc-ar fi zis: « Eu de-asta sînt în viață ».

79 O, tata lui, aievea tu Ferice
și mama lui, cu-adevărat Giovannă,
de-i bine tîlcuit, precum se zice.

82 Nu lumii ce-azi se zbate-așa de vană
urmînd Taddei, ori pe-Ostiense clerul,
ci dragostei de-adevărată mană

85 un doctor mare-n scurtă vreme cerul
făcîndu-l, începu să tundă via
ce-albește-n pripă, cînd e rău vierul.

88 Din tronul ce-ocrotea și sărăcia
cea justă-n vremi (nu tronul, ci mișeii
ce șed în el ne-aduc ticăloșia)

91 nu spre-a-nvoi drept șase doii,-ori treii,
nici primele vacanțe încasate,
nici dijmele *quae sunt pauperum Dei*,

94 nu astea vru, ci voia de-a se bate
cu lumea rea pentru acea tulpină
ce dă acestei sfere flori bogate.

---

76 *Inițial, în loc de* ades *fusese scris* adese. // **77** de-a sa nutrice] părînd c-ar zice *A* // **81** se zice] să explice *A* // **81—83** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante :*

se, interpretata, val come si dice.

Non per lo mondo, per cui mo s'affanna
di retro ad Ostiense e a Taddeo. //

83 clerul *A* // **85** cerul] său *A* // **87** vierul] rău *A* // **95** acea tulpină] sămînță care *A* // **96** dă aste flori ce-n jur ți-s adornate *B* / ce dă acestei sfere flori] din care-aici vezi aste flori *A* //

Deci cu doctrină și cu rîvnă mare
intră-n oficiu-apostolesc, curgînd
ca și-un torent ce sus izvoru-și are;

și-așa descinse-n jos, năvală dînd
în codrii eretici, ce se-nmulțiră,
tot unde-afla mai tari protivnici stînd.

Vîlcele multe-apoi din el porniră,
așa c-arbuștii din cuprinsu-ntregii
catolice grădini mai vii sporiră.

De-a fost atare-o roată a telegii,
pe care s-apără credința vie
de-a-nvins interne lupte sacrilegii,

tu poți vedea și-a altei vrednicie,
de care atunci cînd nu eram venit,
d'Aquin vorbi cu-atîta curtenie.

Ci-atît de ros e fierul ce-a-nvălit
orbita-ncît se rupe-azi căpătîiul
și mustul dulce-oțet a devenit.

97—99 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **100—102** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

e nelli sterpi eretici percosse
l'impeto suo, piú vivamente quivi
dove le resistenze eran più grosse. //

101 *Inițial, în loc de* codrii *fusese scris* codrul. // **103** Vîlcele multe-apoi din el] Din el vîlcele ⟨multe-apoi⟩ *A* // **110** *Versul din textul de bază* de care, pîn-a *(inițial:* ar*)* nu fi eu venit *a fost modificat, pentru metru, cu ajutorul variantei:* atunci cînd nu eram *notată în A.* // **112—114** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

Ma l'orbita che fe' la parte somma
di sua circunferenza, è derelitta,
sí ch'è la muffa dov'era la gromma. //

113 *Inițial, în loc de* -ncît se rupe-azi *fusese scris* lui încît azi. // **114** *Inițial, în loc de* și mustul *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* / și mustul dulce-oțet a devenit *(șterse cu guma)* A_1 / de cînd *(șterse cu guma)* A_2 //

115 Căci gloata lui, ce drept mergea dentîiul,
punînd picioru-n paşii săi, azi cură
spre partea-n care primii-au pus călcîiul.

118 Vedea-se-va-n curînd ce rea cultură
fac ei, din seceriş, cînd pirul lui
boci-se-va că nu-i primit în şură.

121 Deşi nu zic că-n toată cartea nu-i
măcar vro filă, două-ntr-ale sale
pe care să ceteşti: « Eu sînt ce fui »,

124 dar n-o fi D'Acquasparta, nici Casale,
din cari ai legii-atari ies interpreţii
că unii-o strîng, iar alţii-o iau la vale.

127 Eu fui Bonaventura-n timpul vieţii,
şi-oricăror griji, şi nu-n oficii mici,
le-am pus nebiruit de sus păreţii.

130 Illuminat e şi-Augustin aici,
ei, ⟨cei ce⟩ primii-ntre desculţii goi
cu cerul s-au făcut prin sfoar-amici;

133 Ugo Sanct Victor şi doi Petri-apoi,
Comestor şi Ispanu, ce-ntr-o carte
cu şase-ori două părţi e viu la voi,

136 Natan profetul e şi, mai departe,
Hrisostomos, şi-Anselm, şi-acel Donat
ce demn maestru-a fost al primei arte.

---

116 *Iniţial, în loc de* paşii *fusese scris* urma. // **120** *Cf. Dante:* si lagnerà che l'arca li sia tolta. // **121** cartea nu-i] cartea noastră *A* // **121—123** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **124** n-o fi] nu-i nici *A* // **131** *Versul din textul de bază:* ei primii-ntre desculţii goi *a fost modificat, pentru metru şi sens, cu ajutorul variantei* cei ce primii, *notată în A.* / *Cf. Dante:* che fuor de' primi scalzi poverelli. // **137** Hrisostomos, şi-Anselm] şi-Anselm şi H⟨risostom⟩ *A* //

139 Raban apoi şi, mie-alăturat,
Ioachim, abatele Calabriei, care
cu spirit de profet a fost dotat.

142 Să nalţ pe-un paladin atît de mare
mişcat eu fui de-aprinsa simpatie
şi-a lui fra Tommas' dulce cuvîntare,

145 precum mişcă şi-ntreaga-ne frăţie."

142 Să nalţ pe-un paladin] Să-l laud pe-un maestru *A* // **143** mişcat eu fui de] mişcatu-m-a şi *A* // **144** şi-a lui fra Tommas'] şi şi-a lui Tom⟨mas'⟩ *A* // **145** precum mişcă] precum mişcat-a *A*.

CÎNTUL XIII

1 Vrînd bine să-nţelegi ce-acum văzui,
imagini fă-ţi în gînd şi neclintite
ca stînca să le ţii, cît timp îţi spui.

4 Ia cincisprezece stele-n felurite
bucăţi de cer, cari ard aşa de clare
că-nving şi zări oricît de-acoperite;

7 ia Carul cel ce zi şi noapte are
atîta loc, că,-ntors în orice fel
proţapul său, el vecinic nu dispare;

10 şi ia şi gura cornului acel
ce-ncepe-n osie,-n vîrfu-i care-ascunde
un punct ce-a lumii osie-o ţine-n el,

---

4 -n felurite] cari senine *A* // **5** lucesc ⟨pe⟩ boltă-n cît cuprins ea are *B* / bucăţi de cer] pe bolta *A* // **6** ce-nving ⟨şi zări⟩ oricît de ceaţă pline *B* / oricît de-acoperite] ca valul ceţii-ndesuite *A* // **8** orice fel] pe cer *A* // **8—9**

atîta loc pe cer, că,-n orice fel
întors proţapu,-n veci nu ne dispare *B* //

9 întoarce *(iniţial:* întors*)* -al său proţap el ⟨nu dispare⟩ *A* // **11** -n osie] din proţap *(anulate)* A_1 / -n osie-n] -n vîrful din A_2 // **11—12** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

che si comincia in punto dello stelo
a cui la prima rota va dintorno. /

ce-n vîrful oiştii-ncepînd, ascunde
un punct ce ţine osia lumii-n el *B* //

13 și două semne fă-ți apoi rotunde,
cum fu făcut și de-a lui Minos fată
simțind al morții ger cum o pătrunde;

16 și cum o roată-i de-alta luminată
și ambele rotesc și-așa că-n drum
rotirea lor li-e cale-ntîmpinată;

19 și-abia un palid chip avea-vei cum
fu grupa lor și dupla-le-nvîrtire
pe lîngă punctul unde stam acum,

22 căci ea-ntrecea atît orice privire,
pe cît mai sus de cursul linei Chiane
e cea mai iute-a cerului rotire.

25 Nu cînt-aici pe Bah, și nici peane,
ci trei persoane-n vecinica natură
unind divinu-n trupul firii-umane.

28 Cînd joc și cînt apoi sfîrșite fură,
din griji în griji ferice-a-și trece zorul,
spre noi aceste lămpi un front făcură.

31 Același foc ce-mi fu povestitorul,
Francisce,-al vieții tale minunate,
a rupt tăcerea ce unea tot corul:

---

14 și de-a lui] cînd a lui *A* // **20** *Inițial, în loc de* -le-nvîrtire *fusese scris* **lor** rotire. // **21** pe lîngă punctul] c-un centru-n punctul *A* / *Cf. Dante:* che circulava il punto dov'io era. // **22** *Versul din textul de bază* căci fu mai sus de-a noastr-orice privire *a fost modificat, pentru concordanță cu versul următor, cu ajutorul variantei* căci ea-ntrecea atît orice privire, *notată în A.* // 28 apoi sfîrșite fură] sf⟨îrșite-⟩ apoi tăcură *A* // **30** spre noi aceste lămpi] un front spre noi *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* felicitando sé di cura in cura. //

34 „— Cînd e bătut un rînd de spice, frate,
şi boabele-n grînar acum sînt puse,
mă-ndeamn-un dulce dor şi-alt rînd a-l bate.

37 În pieptul, crezi, cui scoas-o coastă-i fuse
din ea spre-a face-obrazul minunat
a cărui gur-atîta plîns ne-aduse,

40 şi-n pieptul cui, de lance-nsîngerat,
şi-ntîi şi-apoi răsplat-a dat deplină
încît iertare-oricărei culpe-a dat,

43 cît poate-umana fire-avea lumină
fu pusă toată-n ei de-acela care
zidit-a pe-ambii-n mila sa divină.

46 Şi deci ce-am spus mai sus ţi-e de mirare,
că n-a văzut alt om aşa de-afund
ca bunul cel ce-a cincea faclă-l are.

49 Deschide-ţi ochii-acum la ce-ţi răspund
să vezi, că tu ce crezi şi-a mea rostire
sînt una-n tot ca centru-ntr-un rotund.

52 Tot ce-i etern sau poate-avea perire
nu e decît reflexul din ideea
ce-o naşte-al nostru rege prin iubire.

55 De primul, cel ce-o naşte-apoi, aceea,
lumină vie-n veci nu se desparte
şi nici de-amor, ce-i faţa lor a treia.

---

48 *Iniţial, în loc de* faclă-l *fusese scris* facl-o. / faclă-l *A* // **50** *În textul de bază,* tu *şi* mea *sînt subliniate cu o linie.* / tu ce crezi] crezul tău *A* // **55** De primul cel ce-o naşte-apoi] De-al său izvor apoi, în veci *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :* ché quella viva luce che si mea. // **56** -n veci nu se] nu se mai *A* //

58 Prin mila sa el razele-și împarte,
ca și-n oglinzi, în nouă subzistențe,
ci-n veci fiind tot unul mai departe.

61 De-aci scoboară-n ultime potențe
din act în act mai jos, mereu slăbind,
și-abia mai naște scurte contingențe;

64 și-acestea eu le judec ca fiind
născute stări, și cerul le produce,
ori cu sămînț,-ori fără ea, rotind.

67 Dar ceara lor și mîna ce-o induce
nu sînt de-un fel, de-aceea și izvodul
mai mult, ori mai puțin sub semn străluce.

70 De-aici și pomii felurit au rodul,
mai bun ori rău, deși de-o rădăcină,
de-aci se naște geniul sau nărodul.

73 De-ar fi și ceara-n toate-atotdeplină
⟨și-ar fi și ceru-n toat-a⟩ sa putere,
perfect-ar fi și-a semnului lumină;

76 natura-i însă-n veci aci-n scădere:
artist ce-a artei siguranț-o pune
de-ajuns în op, dar cea din mîni îi piere.

---

58 razele] lumina *A* // **60** ci-n veci fiind tot unul] tot unul rămînînd *A* // **65** născute stări] născut, iar nu făcut *B* // **69** mai mult ori mai puțin sub semn] divers sub semnul ideal *A* // **74** *Versul din textul de bază și din F :* și cerul ar fi-n suprema sa putere *a fost înlocuit, pentru metru și sens, cu varianta notată în A.* // **75** tiparu-ar fi *(inițial:* da*)* *(anulat:* perfect-*)* -ntru toat-a sa lumină A_1 / perfect-ar fi și-a semnului] vedea-s-ar semnu-n toat-a ⟨sa⟩ A_2 // **76** -i *a fost adăugat ulterior.* // **78** de-ajuns în op] în operă *F* //

79 Deci, cînd virtutea prim-astfel dispune
și-mprim-așa iubirea sa-nfocată,
s-atinge-atunci suprema perfecțiune.

82 Așa pămîntu-ajunse demn odată
perfecte vietăți din el a da,
și-așa Fecioar-ajunse-nsărcinată.

85 Într-astea deci aprob părerea ta:
ca-n doi aceia nu mai stete minte
umană-n veci și nici nu va mai sta.

88 Dar, dac-acum eu n-aș vorbi nainte,
tu: «Cum a fost deci făr' de-asemănare?»
din nou mi-ai sta ⟨cu-același trai cuvinte⟩.

91 Dar, ca să-ți pară clar ce-ascuns îți pare,
socoți ce-a fost, ce cauz-avu să nege,
cînd «Cere!» i s-a zis, să cear-atare.

94 Eu n-am vorbit să nu poți tu-nțelege
că rege-a fost și deci el cuminție
ceru, spre-a fi desăvîrșit un rege.

97 Dar nu spre-a ști-n ce număr pot să fie
motorii-aci, nici dacă, din *necesse*
și-un contangent, *necesse*-o să ne vie,

---

79 *Versul din textul de bază (și din F):* Deci cînd virtutea prim-așa dispune *a fost modificat, potrivit indicației lui G. Coșbuc, cu varianta* astfel, *notată în A.* // **80** Și-așa-i imp⟨rimă⟩ dragostea-nfo⟨cată⟩ *A* / -mprim] -mprimă *F* // **84** Fecioar-ajunse-nsărcinată] ajunse-a naște fiu o fată *A* // **85** *Scris:* într-astea deci... // **90** *Versul, incomplet în textul de bază:* din nou mi-ai sta *(inițial:* stat*), este întregit cu ajutorul variantei tipărite în F.* / *Cf. Dante:* commincerebber le parole tue. // **92** ce cauz-avu să nege] și cînd putea alege *F* // **93** să cear-] ceru *F* //

100 nici *si est dare primum motum esse*,
nici dacă vrun triunghi, ce n-ar avea
unghi drept, în semicerc el totuşi iese.

103 Ce-am spus şi-ţi spui şi-acum, de poţi vedea,
un cap regal ceru şi deci spre-atare
ştiinţ-a săgetat intenţia mea.

106 Spre « nu sui » de nalţi tu gînduri clare,
cunoşti că numai regi am în privire,
căci mulţi sînt regi, dar buni găseşti arare.

109 Ia-mi vorba deci cu-această osebire
şi-atunci ea poate sta cu tot ce crezi
de primul om şi-al nostru dulce mire.

112 Şi plumb pe tălpi, ca-ncet să năintezi
asemeni c-un trudit, să-ţi fie-aceste,
cînd mergi spre « da » şi « ba » şi nu le vezi,

115 căci cel mai prost din proşti acela este
ce-afirm,-ori neagă fără de-a distinge
şi sare-aşa vorbind fără de veste.

100—102 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **101** în el A_1, A_2 // **101—102**

nici dacă-n semicerc, cînd n-ar avea
unghi drept în el, perfect triunghiul iese. *B* /

Cf. Dante:

o se del mezzo cerchio far si pote
triangol sí ch'un retto non avesse. //

102 iese] să iese *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* // **103** vedea] astfel *A* // **105** mea] ţei *A* // **106** tu gînduri] concluzii *A* //

118 Pe false căi de-aceea ne și-mpinge
orice curent creat pe-un calapod,
iar patima a noastră minte-o-nvinge.

121 Din mal te-ntorci mai rău decît nărod,
căci nu te-ntorci cum pleci, cînd a pătrunde
tu vrei un adevăr și n-ai metod.

124 La ce-ți spui eu cu probe clari răspunde
Parmenides, Meliss', și Briss, și-acei
ce-au mers așa și nu știură unde,

127 și-așa Sabell', ori Arie, și-alți ca ei
ce-au fost ca spăzi scripturii s-o sfîșie,
căci, drepți voind să fie,-au fost mișei.

130 Un om cînd judecă să nu să ție
prea sigur deci, ca cel ce estimează
cît timp sînt verzi recoltele-n cîmpie.

133 Văzut-am eu măcieșul cum iernează
stînd sterp întregul timp și spin cu fiere,
și-apoi pe vîrf cu floare cum s-ornează;

---

118 false] falșe *F* / -mpinge] împinge *F* // **120** și-apoi și mintea pat⟨ima⟩ ne-o-nv⟨inge⟩ *A* // **121** mal] drum *A* / *Inițial, în loc de* te *fusese scris* o. // **121—123** *Cf. Dante:*

Vie più che'ndarno da riva si parte,
perché non torna tal qual e' si move,
che pesca per lo vero e non ha l'arte. //

124 La ce-ți spui eu cu probe clari] Și-aici cu probe limpezi ⟨îți⟩ *A* // **126** așa] și ei *A* // **129** voind să fie] voiau a fi și *F* // **130** cînd] cum *(anulat) A* / să] se *F* // **131** ca cel] ca ins *A* / deci ca cel] ca și-acel *F* // **134** *Inițial, în loc de* sterp întregul timp *fusese scris* sterp, sălbatec, făr'. / fiere *A* //

văzut-am nava iute şi-n putere
pe mări făcîndu-şi drumul său deplin,
şi,-ntrînd în port, cum făr' de veste piere.

Cînd văz pe-un om jertfind şi pe-alt creştin
furînd, nu cread-oricare Stan şi Radă
că văd de-a dreptu-n sfatul cel divin,

căci ăsta poate-urca, celalt să cadă."

139—140 *Cf. Dante:*

Non creda donna Berta e ser Martino,
per vedere un furare, altro offerere. //

140 cread-] creadă *F* // **142** celalt] şi-alalt *A*.

CÎNTUL XIV

1 Spre cerc din centru, şi spre centru vine
din margini apa în rotundul vas,
precum o mişti de-afară, ori din sine;

4 acestea ce le spui mi-au şi rămas,
venite-n gînd deodată cînd tăcut-a
şi duhul plin de glorie-al lui Tommas,

7 prin faptu-asemănării, căci făcut-a
la fel şi el vorbind, şi Beatrice,
căci, după el, ea astfel început-a:

10 „— Acesta are zor, deşi n-o zice,
şi nici vorbind, dar nici nu se gîndeşte,
să afle şi-alt un adevăr de-aice.

13 Să-i spui de focul, cel ce vă-nvăleşte
substanţa voastr-aici, va rămînea
etern la voi cum astăzi vă-nfloreşte,

---

1 *Iniţial, în loc de* spre[2] *fusese scris* din. // 1—6 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare.* // 4—6 *Cf. Dante:*

nella mia mente fe' subito caso
questo ch'io dico, si come si tacque
la gloriosa vita di Tommaso. //

10 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* „A costui fa mestieri, e nol vi dice. //

16 și, rămînînd, să-i spui cum va putea,
cînd voi veți fi iar trup, la voi rămasul
să nu vă fie-o piedec-a vedea."

19 Cum cei ce-n dans rotind își poartă pasul,
cînd sînt cuprinși de-un spor de veselie,
mai veseli tropotesc și nalță glasul,

22 așa mi-au arătat la ruga pie
și-acele sfinte hori o sporitoare
plăcere-n dans și-n dulcea melodie.

25 Acel ce plînge că pe lume moare
spre-a fi cu viață-n cer, el n-a simțit
eterna rouă-n dulcea ei răcoare.

28 Căci unu, doi și trei, ce-n veci unit
și-n trei și-n doi și-n unul e deodată,
și-așa-ngrădește tot cel ne-ngrădit,

31 puterea lui de trei ori fu cîntată
de toți de-aici, și-așa fu melodia
c-ar fi oricărui bine-o demnă plată.

---

6 rămînînd] dacă da *A* // **17** voi veți fi iar] fi-veți iarăși *A* // **20** *Ini-al:* cuprinși cînd sînt de-un spor de veselie. // **22—24** *Marginal reapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> cosi, all'orazion pronta e divota,
> li santi cerchi mostrar nova gioia
> nel torneare e nella mira nota. //

5 ce plînge că pe lume moare] ce plîng că-n lume omul moare *A* // —**28** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **26** ei *A* // 3 trei *A* // **33** c-ar fi oricărui bine-o demnă] c-ar fi de-ajuns oricărui ine⟨-o⟩ *B* //

34 Şi-n cea mai strimtă roată din făclia
cea mai divin-aşa de dulce-un grai,
cum poate-avu Gavril către Maria,

37 răspuns a dat: „— Iubirea noastră-n rai,
atîta timp cît ţine serbătoarea,
luci-ne-va-mprejur cu-atare strai.

40 Lucoarea lui urmează-n grad ardoarea,
şi-ardoarea văzul ce ne este-aci
atît cît graţia ne-a sporit valoarea.

43 Şi-al nostru trup, cînd timpul va veni
în sfînta carne iarăşi să se-mbrace,
fiind perfect, cu mult mai drag ne-o fi.

46 Va creşte deci lumina ce ne-o face
din mila sa vestmînt supremul bine,
căci, spre-a-l vedea, prin el sîntem dibace,

49 şi văzul deci să crească se cuvine,
să creasc-ardoarea ce din el răsare,
să crească raza ce dintr-însa vine.

52 Dar, ca şi jarul, cînd el flăcări are,
de-atît de-a lui lucoare-nvinse sînt
încît distinct el dintre ele-apare,

---

34 *Iniţial, în loc de* strimtă *fusese scris* sfîntă. // **34—36** *Cf. Dante:*

E io udi' nella luce più dia
del minor cerchio una voce modesta
forse qual fu dall'angelo a Maria. //

35 aşa de dulce] atunci modest *A* // **41** ce ne este-aci] care *(suprascris:* iar pe*)* toţi îl prind *A* // **46** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **46—47** *Cf. Dante:*

per che s'accrescerà ciò che ne dona
di gratuito lume il sommo bene. //

49 *Iniţial:* să crească deci şi văzul se cuvine. // **54** el dintre ele *A* /

așa de-a cărnii ce ne-o fi vestmînt
învins-o fi lucoarea ce-azi ne-mbracă,
de-a cărnii, zic, ce moartă ni-e-n pămînt.

Ăst spor de foc nu trude-o să ne facă,
căci și-n organe-atît va fi și sporul
spre-a-nvinge tot ce poate să ne placă."

Părur-atunci toți gata și cu zorul
să strige-„Amin!", și-un cor și-al doilea cor,
de mortul trup atît-arzîndu-i dorul,

nu numai pentru ei, ci poate-un dor
de mame,-ori tați, de toți cîți îi iubiră
pe cînd erau și ei din cei ce mor.

Și-atunci lucori, egal lucind, veniră
în juru-acestor roți de care-am spus,
așa cum vezi cînd cerul se reschiră.

Și-așa cum, la suirea-ntîiei seri,
pe cer încep noi astri să-ți apară,
ce-acum îți par aieve,-acum păreri,

---

64 *Inițial, în loc de* poate *fusese scris* aproape. // **65** *Inițial, în loc de* de toți cîți îi *fusese scris* și pe-alții ce-i. // **67** *Inițial, în loc de* atunci lucori egal lucind *fusese scris* atîta-n jur egal lucind. / ăstui cerc [ce?] ne *(șterse cu guma)* B_1 / și cum încep de-abia ce [. . .]rg căzu *(șterse cu guma)* B_2 // **67—69** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

Ed ecco intorno, di chiarezza pari,
nascere un lustro sopra quel che v'era,
per guissa d'orizzonte che rischiari. //

68 *Inițial, în loc de* în juru-acestor roți de care-am spus *fusese scris* lucori peste acest ce tu ai spus. / pe cer sclipesc mărunte *(șterse cu guma)* B // **69** a fi acum să nu *(șterse cu guma)* B // **70** seri] sus A_1, apus A_2 // **71** astri] sclipiri A // **72** păreri] că nu-s A //

73 aşa-mi păru că văd cum licurară
fiinţe nouă, cari în cerc au cins
pe-aceste două hori pe dinafară.

76 O, cum veni de iute şi de-aprins
veridicu-ţi reflex, spirite sfinte,
în ochii mei, că fui de el învins!

79 Ci-mi sta zîmbind Beatrice-aşa nainte
şi mîndr-aşa, c-a mea de-aci vedere
o las cu multe care-mi fug din minte.

82 Cînd ochii mei au prins din nou putere
să-i urc, văzui că-s singur şi transpus
cu doamna mea spre cerul altei sfere.

85 Simţeam eu bine că mă urc în sus
din focu-nflăcărat al stelei care
părea că arde roşie de nespus.

88 Din sufletul întreg şi-n limba care
e una-n toţi adusei mulţămită
precum cerea şi-n har sporita-mi stare.

---

78 în ochii mei] încît şi-acei *A* / *Iniţial în loc de* că *fusese scris* şi. // **79** Ci doamna mea, zîmbind, îmi sta nainte *B*/zîmbind *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **80** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / vedere] văzute *A* //**84** cu doamna mea spre cerul] cu dulcea d⟨oamnă-⟩n cerul A_1 / salute *(anulat)* A_2 / *Marginal dreapta este scris* N.B. / *Cf. Dante:* sol con mia donna in piú alta salute. // **86** *Marginal dreapta sînt notate un semn de scoatere şi un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* per l'affocato riso della stella. // **86—87**

din focul stelei plin de-nflăcărare
ce-aşa-mi părea că-i roşu de nespus. *B* //

88 Din sufletul întreg] Din sufletul meu tot *A* //

Şi nici n-a fost în pieptul meu topită
văpaia jertfei, cînd convins eu fui
că ea cu drag şi bine-a fost primită,

căci între două raze largi văzui
aşa de-aprinse roşii flă⟨cărele⟩,
c-am zis: „— Oh, Soare, ce de salbe-ţi pui!"

Precum cu stele mari şi mici albeşte
Galaxia-aşa, din pol în pol, o cale
ce chiar şi pe-nţelepţi îi zăpăceşte,

aşa şi-n Marte,-n fundul sferei sale,
un semn formau, cel vrednic de mărire,
ce-mparte-un cerc în patru părţi egale.

Aci-mi simt arta-nvinsă de-amintire,
căci astfel fulgera pe cruce Crist
că n-aflu demn nimic de-asemuire;

dar cîţi iau crucea lor urmînd pe Crist
ierta-mi-vor cîte las să nu le vază,
căci înşişi văd lucind pe lemn pe Crist.

Din corn în corn, din vîrf pînă la bază,
jucau lumini ce schinteiau sporite
cînd se-ntîlneau, ori se-ntreceau pe rază;

---

91 Şi nici n-a fost în pieptul meu] Şi nici nu-mi fuse-n piept deplin *A* // **94—96** *Cf. Dante:*

> ché con tanto lucore e tanto robbi
> m'apparvero splendor dentro a due raggi,
> ch'io dissi: « O Eliòs che sì li addobbi! » //

95 *Versul, lacunar în textul de bază, a fost întregit pe baza variantei notate în D.* // **97** albeşte] stele *A* // **97—98**

> Precum albind Galaxia şi cer cu stele
> şi m⟨ari⟩ şi mici, din pol în pol ⟨...⟩ *B* //

98 o cale] desparte *A* // **99** zăpăceşte] ele *A* // **100** sale] Marte *A* // **101** *Inițial, în loc de* un *fusese scris* f⟨ormau⟩. // **108** *Cf. Dante:* vedendo in quell'albor balenar Cristo. //

112 cum vezi mici părți de corpuri, răsucite
sau drepte-aici, și-a jocului figură
mereu schimbînd-o, leneșe-ori grăbite,

115 și-așa se mișcă-n raza care cură
trecînd prin umbra ce și-o face-adese,
prin minte-ori artă, scutec de căldură.

118 Și, cum din harpă și din gigă iese
plăcut tintin de multe corzi, chiar cui
nu-i sînt din cîntec vorbele-nțelese,

121 așa din lămpile ce-aici văzui
ieșea pe cruce-o melodie-atare
c-am stat răpit, deși n-o pricepui.

124 Simțeam eu clar că-i vrun elogiu mare,
căci „Scoală-te!“ și „'nvinge!“-am prins din cînt
cum prind și-acei ce-aud din întîmplare.

127 Simțeam de el c-așa de-nvins eu sînt,
că pîn-aici nimic n-avu putință
să-mi fie-un lanț mai drag ca legămînt.

130 Prea aspră poate pare-a mea sentință
c-am pus mai jos plăcerea de-ochii ei
cei dulci ce-alin-oricare-a mea dorință;

---

116 și-o face] ți-o face *A* // **118—120** *Marginal dreapta, lîngă o linie verticală care unește versurile terținei, este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

> E come giga e arpa, in tempra tesa
> di molte corde fa dolce tintinno
> a tal da cui la nota non è interessa. //

122 *În textul de bază, după* pe *este anulat* -o. // **125** cînt] prins *A* // **127** eu sînt] învins *A* // **129** să-mi fie] în la⟨nț⟩ A_1 / legămînt] cuprins A_2 //

133 cîţi însă ştiu că stampa vie-a ce-i
frumos etern, pe cît te sui, devine
mai clar şi deci, de n-am privit în ei,

136 mă pot scuza de ce m-acuz pe mine
spre-a mă scuza, şi văd c-am spus dreptate;
căci nu-s excluse-aici plăceri divine,

139 căci ele,-urcînd, devin tot mai curate.

---

133 cîţi ştiu că astea vii sigilii a ce-i *A* / cîţi însă ştiu] dar cîţi pricep *B* // **133—134**

cîţi ştiu că astea vii sigilii-a ce-i
frumos etern *(repetat:* frumos etern*)* ⟨...⟩ *B* //

133—139 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*

ché'l piacer santo non è qui dischiuso
perché si fa, montando, più sincero.

CÎNTUL XV

1 Onesta vrere-n care ni s-arată
acel amor ce-n veci spre bine tinde,
cum pofta face-n vrerea necurată,

4 odihnă-n dulcea lir-a pus tutinde,
făcînd să tac-acele corzi pe care
divina dreaptă după plac le-ntinde.

7 Cum pot să nege-o just-a ta rugare
aceşti de-aici, cînd ei, spre-a-mi da putinţă
să vreau să-i rog, tăcură-ntr-o suflare?

10 E justă-n infinit o suferinţă
s-o aib-acei ce fug de-atare bine
iubind ce n-are vecinică fiinţă.

---

1 Onesta vrere-n care] Dar buna vrere-n care *A* // **2** acel amor ce-n veci spre bine] iubirea cea ce-ndreaptă ţînta *A* // **3** face-n vrerea] zace-n vrere *A* // **4** odihnă-n dulcea lir-a pus] tăcere-a pus în lira care *A* // **6** divina] le-n⟨tinde⟩ *A* // **7—9** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

> Come saranno a' giusti preghi sorde
> quelle sustanze che, per darmi voglia
> ch'io le pregassi, a tacer fur concorde? //

13 Precum în pacea unei seri senine,
subit, un meteor ce-şi scurge focul
îţi mişcă ochii pacinici după sine

16 şi-ţi pare-a fi o stea ce-şi mută locul,
atît că-n partea de-unde se desparte
nu piere nici o stea şi-i scurt şi jocul,

19 aşa din cornul dinspre-a dreptei parte
a curs în jos la baza crucii-un astru
din mîndra grup-a lămpilor din Marte;

22 dar gema nu s-a dezlipit de nastru,
ci-a curs pieziş pe rază, ca şi viul
şi blîndul foc ce-urmează-n alabastru:

25 aşa ca umbr-a curs Anhise piul,
cînd îşi văzu (de e să credem muza
suprem-a noastră) prin Elisiu fiul.

28 „— *O, sanguis meus, o, superinfusa*
gratia Dei, sicut tibi, cui
bis unquam coeli janua reclusa?"

31 Mă-ntoarsei, cînd vorbi, spre focul lui,
spre doamn-apoi ţintii a mea privire;
şi-aici şi-acolo beat de-uimire fui,

---

14 seri] nopţi *A* // **14** *Iniţial, în loc de* scurge *fusese scris* schimbă. // **15** din pacea lor trag ochii după sine B_1 / îţi mişcă ochii] trag ochii ce-ţi steteau *A* / smulg ochii-ţi B_2 // **19** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* // **24** *Iniţial, în loc de* blîndul *fusese scris* slabul. / blîndul] linul *A* // **32** a mea privire] şi de uimirea *B* // **33** şi-aici şi-acolo beat] şi beat şi-aici şi-aici *A* / ce-avui şi-aici şi-aici că beat eu fui *B* //

34 c-avea privirea-ncinsă de-o zîmbire,
încît credeam că, pînă-n fund, a mea
s-afundă-n rai cu-ntreaga fericire.

37 Şi, drag şi-a-l auzi ca şi-al vedea,
adause duhul celor cuvîntate,
dar ne-nţeles, aşa de-adînc vorbea;

40 dar nu-ntr-adins, ci din necesitate
s-ascunse mie-aşa, căci cele spuse
întrec a minţii-oricare facultate.

43 Cînd arcul dragostei fierbinţi îi fuse
aşa de-ntins, că vorbele lui grele
la pragul minţii omeneşti le-aduse,

46 acestea-ntîi le-am înţeles din ele:
„— Binevorbit să fii tu trei în unul
c-aşa de bun te-arăţi seminţei mele!"

49 Şi zise apoi: „Şi drag şi lung ajunul
ce-avui, cetind suprema carte-n care
etern e albul alb şi brun e brunul,

---

34 *Iniţial, în loc de* c-avea *fusese scris* c-avea-n. / avea-n privire *B* // **34—36**

> căci dulce-atare-un rîs îi fu privirea
> că pînă-n fund credeam c-ating cu-a mea
> şi raiul meu şi-ntreagă fericirea *B* //

35—36 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care e notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> tal, ch'io pensai co' miei toccar lo fondo
> della mia grazia e del mio paradiso. //

36 cu] şi-n *A* / şi tot ce-i fericire *B* // **38** adaose celor spuse m⟨ai⟩ nainte *B* / cuvîntate] înainte *A* // **38—44** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **40** necesitate] cuvinte *A* // **42** facultate] minte *A* // **43—45**

> Apoi, c⟨înd⟩ arcul dragostei fierbinţi
> slăbi-ntr-atît că vorbe-a scos de-acele
> ce-au ţintă pragul omeneştii minţi *B* //

mi-l stîmperi tu-ntr-aceast-a mea-mbrăcare
din care-acu vorbesc, drept grație ei,
ce-ți dete-aripi spre-așa de sus zburare.

Gîndirea ta, crezi tu, că-n ochii mei
din primul gînd o am, precum, cui știe,
din unul iese-oricare număr vrei;

deci nu mă-ntrebi nici cine sînt, nici ție
de ce-ți par eu, din tot acest alai
de spirite, mai plin de veselie.

E drept ce crezi, că marii-ori micii-n rai
cetesc oglinda-n care-a ta gîndire
ei clar o văd, pe cînd tu nici n-o ai.

⟨Dar, ca s-alini mai bine-acea iubire
în care-adînc veghează însetata
de-un dulce dor, eterna mea privire,

---

53 copile-al meu, mi-l stinsei grație ei *B* // **55** Gîndirea ta, crezi tu, că] Tu crezi, că g⟨îndul⟩ tău *A* // **56** din primul gînd o am] din domnu-mi vine-ăst ⟨gînd⟩ *A* // **61—62** *Inițial, versurile avuseseră forma:*

cetesc cu toții în oglinda mare
ce-arată gîndul tău cînd nici nu-l ai. //

61—66 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **64** mulțămi *A* // **64—69** *Versurile din textul de bază:*

Ci-amorul sfînt, în care-n veci veghează
privirea mea, spre-a-l împlini-ndeajuns,
căci ăst dor dulce-a pururi *(inițial:* în veci*)*
mă-nsetează,

rostește-ți vrerea și-al tău dor ascuns
cu vesel glas și sigur tu cutează *(șters cu guma)*
căci eu am gata tot ce-am de răspuns

sînt înlocuite, pentru rimă, cu varianta din B_1. // **65** însetata] necurmata B_2 //

67 rostește-ți liber și-ndrăzneț curata
dorința ta prin clare vorbe spuse,
la cari eu am de-acum răspunsul gata.“⟩

70 Privii spre doamnă, ci, zîmbind, ea-mi spuse,
mainte-a fi vorbit, că-mi dă-nvoirea
ce vrerii mele-un spor de-aripi îi puse.

73 „— Pe loc ce v-apăru,-ncepui vorbirea,
egalul prim, și-n voi e,-n fiecine,
egal-apoi știința și iubirea,

76 căci ele,-n cel de-unde și foc vă vine
ca și lumin-,atîta-s de egale
că-i imperfect orice-alt egal, vezi bine.

79 Ci bietele puteri și vreri mortale,
din cauza care-aici vi-e clar ⟨......⟩
diverse-aripi au pentru zbor pe cale,

82 iar eu ca om am inima-ncărcată
de-acest defect, deci pot numai cu ea
să-ți dau răspuns salutului de tată.

85 Te rog, topaze viu, ce-ntr-astă stea
ornezi a dînsei prețioas-ornare,
s-astîmperi cu-al tău nume setea mea.“

---

68 prin clare vorbe spuse *sînt reproduse din E, pentru completarea lacunei existente în B_1.* / *În textul de bază, pe marginea dreaptă a filei sînt notate* N.B. *și un semn de scoatere.* // **73** *Inițial, în loc de* „— Pe loc ce *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse cu guma.* // **79—81** *Cf. Dante:*

Ma voglia ed argomento ne' mortali
per la cagion ch'a voi è manifesta,
diversamente son pennuti in ali. //

81 diverse-aripi au pentru zbor] dau zborului diverse ⟨aripi⟩ *A* / *Marginal dreapta este notat* N.B. // **86** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere, vizînd probabil eliminarea repetiției* ornezi-ornare. //

88 „— Răsade-al meu, ce-mi fuşi o desfătare
a te-aştepta, tulpina ta eu fui.“
Aşa-ntroduse dulcea-i cuvîntare.

91 „Pe-al cărui nume neamul tău ţi-l spui,
de-o sută de-ani pe deal e şi el unul
ce-i dă ocol pe-ntîiul balţ al lui,

94 şi-i fiu al meu, iar ţie-ţi fu străbunul;
şi-ai fi dator ca-n lunga-i suferinţă
să-i faci mai scurt prin bune fapte-ajunul.

97 Florenţa-n vechea ei circumferinţă,
în care şi-astăzi none bat şi trele,
trăia onest, şi-n cumpăt şi-n priinţă.

100 N-aveam pe-atunci cununi şi lanţugele,
şi nici femei cu brîu şi-ncălţăminte
mai dragi de-a fi văzute decît ele;

103 nici nu-ngrozea fetiţa pe-un părinte
din faşe chiar, căci zestrea şi-alte toate
ţineau măsura strîns la ce-i cuminte;

106 nici case goale de copii, nepoate,
nici nu ne-a fost sosit Sardanapalul
spre-a da dovadă prin odăi ce poate.

109 Şi nu era-ntrecut nici Montemalul
de-al vostru-Ucellatoio,-urcarea cui
grăbită-i fu cum are-a-i fi prăvalul.

---

89 a te-aştepta, tulpina ta eu] chiar numai aşteptînd, tulpina-ţi *A* // **102** de-a fi văzute] vederii-acestea *A* // **106** *Iniţial, în loc de* case *fusese scris* g⟨oale⟩. // **108** dovadă prin odăi] dovezi prin camere. // **110** al vostru *au fost scrise ulterior deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* / *Scris* : Ucelatoiu. //

112 Încins pe Bellincione io-l văzui
cu piei și os, și nesulemenită
venind de la oglindă doamna lui.

115 Pe Vecchio-l știu purtînd cojoc de piele
și pe Nerli așa i-am apucat,
și-a lor femei cu fus și cu andrele.

118 Ferice lor, căci toate-asigurat
mormînt aveau, și nu durmea pustie,
de-al Francei drag, nici una-n golu-i pat.

121 Veghea la leagăn tînăra soție
și dezmerda-ngînînd în limba ceea
ce-o au părinții-o primă bucurie.

124 Torcînd pe fus dincoa' fuior femeia,
vrun basm spunea-ntre casnicii-adunați
de Fiesole, de Rom-,ori de Enea.

127 Ca Cianghella neveste sau bărbați
ca Saltarello ne-ar fi fost minune
cum azi vi-ar fi Corniglii-ori Cincinnați.

130 Într-astfel de-odihnită-n lucruri bune
și dulce viață și-ntr-așa curată
cetate-onestă vru deci a mă pune

133 Maria, cea-n supremul vai chemată,
și-n vechiul vostru baptisteriu eu
creștin și Cacciaguida fui deodată.

---

112 *Inițial, în loc de* io *fusese scris* eu. // *Inițial, în loc de* os *fusese scris* oi. / nesulemenită] rume⟨ne⟩le *A* // **124** *Inițial, în loc de* torcînd *fusese scris* torcea. // **129** *Scris:* Cornelii. // **131** curată *A* // **132** pun⟨e⟩ *A* //

136 Moronte-mi fuse frate și-Eliseu;
nevasta mi-o luai de lîngă Pad
și-al ei connume l-ați purtat mereu.

139 Urmai apoi în taberi pe Conrad,
acel ce-onoare-mi dete-n rang deplină:
prin fapte mîndre-atît urcai în grad.

142 Subt el am combătut legea haină
al cărei neam nu vrea să mai respecte
domeniul vostru, dintr-a papei vină.

145 Și-aici fui scos de orbii-acelei secte
din lumea-nșelătoare, care face
prin dragul ei atîtea vieți infecte;

148 și-astfel martir venii într-astă pace."

---

137 *Marginal dreapta este scris* V. Neamț‹u›. // **140** *Inițial, în loc de* acel *fusese scris* și.

CÎNTUL XVI

1 O, tu sărman-a sîngelui noblețe,
de faci pe om înfumurat să fie
aici unde iubim în două fețe,

4 tu n-ai de-acum să-mi pari o nebunie,
căci și-unde-s moarte-a poftelor răscoale,
eu zic în cer, tu mi-ai stîrnit mîndrie!

7 Ce-i drept, ești strai cu tot mai scurte poale,
cui, zilnic nou postav dacă nu-i pui,
cu timpul el te las-un coate-goale.

10 Cu „— Voi . . .“, ce-ntîi fu-n Roma-n uz, dar cui
poporul Romei nu-i mai face parte
de-acel respect, cu „— Voi . . .“ deci începui;

13 de-aceea doamna, stînd puțin deoparte,
zîmbi ca fata ce tuși la primul
Ginevrei greș, cum ni se spune-n carte;

16 „. . . sînteți deci tatăl meu, am zis, și stimul
îmi dați ca să vorbesc; și nu-mi încape
în gînd, prin cît mă nalți de sus, sublimul.

---

3 *Înainte de* aici *este anulat* și. // **4** *Inițial, în loc de* tu *fusese scris* nu. /
9 cu timpul el] cu-al vremii curs *A* // **15** greș] pas greșit *A* //

De har se umple prin atîtea ape
internul meu, încît am bucurie
că poate-a le-ncăpea fără să crape.

Deci spuneți-mi voi, dulcea mea mîndrie,
cari fur-ai noștri tați, ce număr anii
purtau pe cînd erați încă-n pruncie?

De staul spuneți, de-a lui San Giovanni,
cum fu pe-atunci și ce familii bune
mai demne-n el să-i fie căpitanii?"

Precum învie-n flacări un cărbune
bătut de vînt, așa văzui cum crește
și facla lui prin dulcea-mi rugăciune.

Și, cum văzui că tot mai clar sporește,
vorbi cu glasul dulce de nespus
dar nu-ntr-un grai cum azi se-obicinuiește:

„— Din ziua-n care « Ave » fuse spus
pînă ce mama-n clipele-i durute
(azi sfîntă-n cer) povara și-a depus,

sub Leul său venit-a de cinci sute
cincizeci și trei de ori al nostru foc,
sub laba lui nou foc să-și împrumute.

Născut, ca tații, fui în vechiul loc
în care cea din urmă dintre seste
e cea dintîie lîng-al halcii joc.

---

24 *Inițial, în loc de* purtau *fusese scris* purtînd. // **32** Vorbi] și-a zis *A* // **38** *Inițial, în loc de* și *fusese scris* de. // **41—42** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

dove si truova pria l'ultimo sesto
da quei che corre il vostro annual gioco. //

43 Ajunge-a şti de-ai mei strămoşi aceste,
că de-unde-au fost şi ce mi-e prea departe
să spui pe-ntreg, şi-o las tăcerii-oneste.

46 Mulţimea-n el, cîtă putea-ntre Marte
şi San Giovann' pe-atunci a fi armată,
era din cîtă-i azi a cincea parte.

49 Ci-a ei cetăţenime,-azi înglotată
cu Campi şi Certald' şi cu Fegghine,
şi-n cel din urmă ins era curată.

52 Vecini să-i fi avut, era mai bine,
decît în burg, pe-aceste ginţi de cari
vorbesc, Galluzzo şi Trespian vecine,

55 spre-a nu răbda ţăranii-acei murdari
din Signa şi-Aguglione, cari anume
făcuţi sînt parcă-a deveni tîlhari.

58 Şi, dacă tagma cea mai rea din lume
n-ar fi cu cezar astfel de tirană,
ci-avînd fiasca mil-a unei mume,

61 cîţi florentini, ce-azi schimbă-n vro dugheană
şi vînd, nu s-ar fi-ntors la Simifonti,
pe unde-ai lor strămoşi cereau pomană.

---

44 *Iniţial, în loc de* -au *fusese scris* -am. // **46—48** *Cf. Dante:*

Tutti color ch'a quel tempo eran ivi
da poter arme tra Marte e'l Batista,
eran il quinto di quei ch'or son vivi. //

47 *Iniţial:* şi San Giovanni a fi pe-atunci armată. // **49** *Iniţial, în loc de* cetăţenime *fusese scris* cetăţeni. // **50** *Scris:* Castald şi cu Fighine. // **51** ins] artist *A* // **57** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* che già per barattare ha l'occhio aguzzo. //

În Montemurli-ar fi stăpîni tot Conti,
și-n cercu-Aconei Cerchi ne-ar fi stînd
și-n Valdigrieve, poate, Bondelmonti.

Confuzia de familii-a fost oricînd
cetății-un început de-o nouă sfadă
și-un rău, ca-n trup ce-ndopi de-al doilea rînd.

Pe-un taur orb mai lesne-l faci să cadă
decît pe mielul orb, și-n carne calea
și-o fac, decît cinci spăzi, mai lesne-o spadă.

Cînd stai să vezi cum Luni și-Urbisaglia
s-au dus și cum cu ele pe-un pripor
se duce Chiusi-acum și Sinigaglia,

nu-ți pară lucru nou s-auzi cum mor
familii-n lume și nici groaznic foarte,
căci orișicare-orașe-au moartea lor.

Și toate-a voastre lucruri au o moarte,
ca voi, ci pare-ascunsă-n cîte una
ce-o duce lung, că-i scurt-a voastră soarte.

Și,-așa cum cerul ce-l rotește luna
mereu inund-ai mării țărmi și-i seacă,
Florenței face tot așa Fortuna.

Mirare deci să nu te mai petreacă
de care-ți spui, de-antici, de florentinii
a căror faimă tîmpii-acum o-neacă.

---

69 ***Marginal dreapta, între două paranteze rotunde, este notat un semn de întrebare.*** / *Cf. Dante:* comme del vostro il cibo che s'appone.//**71 și-n carne** calea] și taie calea *B* // **72** și-o fac, decît] 5 spăzi o fac *A* / **și-o fac,** decît **cinci** spăzi] n-o fac cinci spăzi *B* // **77** foarte *A* // **79** Iar-faptele-omenești au toate moarte *B* // **81** soarte] viață *A* //

88 Văzui pe Ughi, Ormanni, Catellini,
Filippi și-Alberichi, ai puterii
bărbați ilustri,-n marginea ruinii,

91 și mari văzui și-antici pe cavalerii,
și cei de la Sannell', și vechea Arcă,
Bostichi,-Ardinghi vechi, și Soldanieri.

94 În poarta care-acum grozav se-ncarcă
c-un nou sperjuriu și-ntr-așa măsură
că va peri-n curînd și-această barcă,

97 trăiră Ravignani, cari născură
pe Guido, graful, și pe cîți de-acu
înaltul nume Bellincione-avură.

100 Dar Della Pressa de pe-atunci știu
a fi stăpîn; și scări și-al spăzii sale
mănunchi de aur Galigai le-avu.

103 ⟨Și mare-un stîlp era la Vaio-n vale,⟩
Saccheti mari, Fifanti, și Barucci,
și-acei ce se-nroșesc vorbind de-ocale.

106 Era și trunchiul de-unde ies Calfucci
voinic pe-atunci și-n scaune curule
chemați erau și Sizzi și-Arrigucci.

---

94 *Înainte de* în *este anulat* și. // **97** *Scris:* Ravegnani. // **99** *Scris:* Belincioane. // **100** *Inițial, în loc de* Dar *fusese scris* Iar. // **102** le- *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* // **102—105** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare.* // **103** *Versul, incomplet în textul de bază:* Stîlp mare-avea del Vaiu ⟨...⟩, *este reprodus din D.* // **103—105** *Cf. Dante:*

Grand'era già la colonna del Vaio,
Sachetti, Giuochi, Fifanti, e Barucci,
e Galli, e quei ch'arrossan per lo staio. //

104 *Scris:* Sifanti. // **105** ocale] cotul *A* //

109 O, cum văzui pe-acei ce nesătule
trufii i-au stins și-n orice faptă mare
sporeau Florența galbenele-i bule!

112 Așa făceau părinții-acelor care,
oricînd vrun loc de episcop lipsește,
s-adună-n consistoriu spre-ngrășare.

115 Mișelul neam ce-acu-ndrăcit gonește
pe cei ce fug, dar cui arat-un dinte
sau punga sa ca mielul s-umilește,

118 se urc-acum, dar prea cu slabă ginte,
încît nu-i place lui Ubert Donat
că socru-so-l făcu al ei părinte.

121 Era și-n piață Caponsacc' mutat
din Fiesole pe-atunci, și nume bune
avea și Giuda-n burg, și Infangat.

124 Și-ascult-un adevăr părînd minune:
în micul burg intrai prin poarta care
și-acum dup-ăl de Pera i se spune.

127 Și-oricine poartă semnu-acelui mare
baron, al cui și numele și-onorul
la hramul Tomei află-mprospătare,

130 de-aici avea și rangul și favorul,
deși acel ce-ncinsu-l-a cu foi
de aur azi unit e cu poporul.

---

109 *Pe contrapagină este scris și subliniat* Lupu (?). // **110** mare] glorii *A* // **111** -i *este scris deasupra rîndului.* // **113** s-adună oricînd vrun episcop *A* // **114** și stau ⟨spre îngrășare-n⟩ consistorii *A* // **115** gonește] mișelul *A* // **117** s-umilește] mielul *A* // **118** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **120** *Cf. Dante:* che poi il suocero il fe' lor parente. // **123** *Scris:* Imfangat. / avea și Giuda-n burg] în burg aveau și Giuda *B* // **124** *Versul avusese inițial forma* Și fapt de necrezut, dar drept voi spune. // **130** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* da esso ebbe milizia e privilegio. //

133 Şi Gualteroţi şi Importuni cu noi,
şi-ar fi mai linişte şi-n burg, vezi bine,
de nu l-ar fi-nvadat vecinii noi.

136 Iar casa, de-unde-amarul vostru vine
prin justa furie-a cui vă dete morţii
şi-a pus şi dulcei vieţi a voastre fine,

139 era-n onoare, ea şi toţi consorţii.
O, Buondelmont, fugind de nunta sa
prin sfat străin, ce rău zvîrlit-ai sorţii!

142 O, cîţi ce-azi plîng ar fi voioşi, de da
Cel-Sfînt atunci în Ema pat a-ţi face
în cea dintîi spre-oraş venire-a ta!

145 Ci-acelei pietre, ce ştirbită zace
păzind la pod, fu scris să-i dea victime
Florenţa, biata,-n ultima ei pace.

148 Cu-atare şi-alt-asemeni nobilime
văzui Florenţ-atîta pace-avînd,
că n-avea cauză de-a se plînge nime.

151 Cu-aceasta i-am văzut poporul stînd
şi drept şi glorios, şi-n suliţi crinul
purtat întors eu nu-l văzui nicicînd,

154 şi nu-l făcuse roş încă dezbinul."

---

135 -nvadat] -necat *A* // **146—147** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :*

che guarda'l ponte che Fiorenza fesse
vittima nella sua pace postrema. //

154 şi roşu încă nu-l făcu dezbinul *A*.

CÎNTUL XVII

1 Precum veni la Climene să-mpace
un zvon protivnic ce-auzise-acel
ce-avari pe tați și-acum cu fiii-i face,

4 așa fui eu și-așa simțit ca el
de doamna mea ca și de sfînta pară
venită-n jos cu-așa de dulce zel.

7 De-aceea-mi zise ea: „— Să faci s-apară
al dorului tău foc ce arde-n tine,
interna stamp-a lui purtînd-o clară,

10 dar nu spre-a ne spori ce știm noi bine
prin vorba ta, ci spre-a-ndrăzni să spui
ce sete ai ca el să ți-o aline."

13 „— O, scump răsad al meu, ce-atît te sui,
încît, cum vede-a noastr-umană minte
că-n trigon loc de două-obtuze nu-i,

---

2 de-un zvon ce-și auzi-mpotriv-acel A_1 / *Inițial, în loc de* auzise *fusese scris* auzi. / auzise A_2 // **3** *Inițial:* ce și-azi pe tați avari cu fiii-i face. / și-acum *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **6** venită-n jos cu-așa] ce-avu de-a-mi fi pe plac *B* // **8** ce arde-n tine] să se ivească *A* // **11** ta *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **12** să ți-o aline] s-o răcorească *A* // **14** *Forma inițială a versului* de sus, încît, cum vede-a noastră minte, *a fost modificată de G. Coșbuc prin punerea în paranteze rotunde a primelor două cuvinte și prin intercalarea în text a lui* umană, *scris marginal dreapta.* // **15** *Inițial, în loc de* -n *fusese scris* la. //

aşa vezi clar tu orice-ntîmplăminte
cînd nici nu sînt, căci vezi în punctu-n care
toţi timpii de-orişicînd sînt timp prezinte;

pe cînd era Virgil a mea-ndrumare
pe dealul cel ce spal-a noastră zgură,
precum şi-n lumea cea făr' de urcare,

de-ursita mea viaţă spuse-mi fură
cuvinte tari, deşi mă simt, fireşte,
gătit de-oricare-a sorţii lovitură.

Deci dorul meu te rog de-l împlineşte
să ştiu cu ce m-aşteaptă viitorul,
căci fierul prevăzut mai blînd loveşte."

Aşa vorbii acum şi tot spre-odorul
acel ce mi-a vorbit, şi,-a doamnei mele
voinţ-urmînd, mi-am spus cu-aceastea dorul.

Nu-n vorbe vagi, cum se-nvăleau în ele
nebuni păgîni, pe cînd nu se jertfise
al lumii miel ce spal-a lumii rele,

ci-n vorbe clare şi vorbiri precise
ascuns în sine-acel amor patern
şi-arzînd în zîmbetele-i proprii-mi zise:

---

21 *Marginal dreapta sînt notate un semn de scoatere şi un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* e discendendo nel mondo defunto. / lumea cea făr' de urcare] lumea morţii cei amare *B* // **22** de-ursita mea viaţă] de viaţa mie dată *B* // **24** gătit de] un cuib spre *A* / *Cf. Dante:* ben tetragono ai colpi di ventura. // **26** cu ce] ce sorţi *A* // **34** clare] limpezi *A* //

„— Orice-accident, ca un cuprins intern
și-n margini dat materiei mortale,
e scris din vechi în ochiul cel etern,

dar nu-i sînt lui necesități fatale,
cum nu-i, în ochii-n care-i oglindită,
nici nava ce pe-un rîu plutește-n vale.

Precum îți vine-o arie lămurită
din orga ce-o asculți, în ochi îmi vine
din ochiul lui așa și-a ta ursită.

Precum din cauza vitregei haine
lăsă Atena Hippolit fugînd,
așa va face-al tău oraș cu tine.

Aceasta ți-o doresc și-o au în gînd
și-aceasta ți-o vor face-o cei ce cată
spre-acei ce zilnic pe Hristos îl vînd.

Prin zvon, învinsa parte-o fi-nculpată
ca de-obicei, dar fi-și-va mărturie
dreptății-apoi ea însăși, răzbunată.

Lăsa-vei tot ce-n lumea ta cea vie
ți-e lucru drag și-a tristei exilări
săgeată primă asta o să-ți fie.

---

37 ca un] ce ca *B* // **37—39**

„— Orice-accidente, ca cuprins intern
în marginile lumii cei mortale,
sînt scrise toate-n ⟨...............⟩ *A* //

38 nu trec hotarul lumii cei mortale *B* // **41** în *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **42** plutește-n] scoboară-n *A* // **43** Precum îți vine] Din el, cum vine *A*, astfel îmi vine *B* // **43—45**

Cum vine și-n auz o lămurită
cîntare-a orgei ce-o asculți, îmi vine
din ochiul lui în ochi și-a ta urs⟨ită⟩ *B* //

43—48 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **44** din orga în ochi *(inițial:* ochiul*)* *B* // **49** *Marginal dreapta este scris* V.M. //

Vedea-vei tu, cerşită pe cărări,
ce pîne-aduni şi cît de-amară cale
să urci şi să scobori străine scări.

Dar cea mai grea povar-a vieţii tale
va fi stupida şi-mbecila turmă
⟨de soţi ce-i vei avea⟩-ntr-atîta vale,

⟨cu toţii-ngraţi, mişei şi răi, ce scurmă⟩
poziţia ta, ci vor păţi ruşine,
nu tu, ci ei, nu multă vreme-n urmă.

Va da dovezi c-aveau gîndiri haine
purtarea lor, încît îţi va fi drag
că-ţi eşti partid tu singur pentru tine.

Lombardul mare cu-ospitalu-i prag,
acel cu scara paserii cei sfinte
va fi refugiu-ţi prim şi-ntîi toiag.

Şi-atît de mult te va avea aminte,
încît ce-i după dintre-a da şi-a cere
la alţii, jos, la voi va fi nainte.

La el vei şti pe-acela cui putere
atît i-a dat născîndu-l astă stea,
că fapte mari el pune-va-n vedere.

---

61 povar-a] mizerie-a *A* // **63** *Versul din textul de bază* cu cei ce vei cădea-ntr-atîta vale *a fost modificat, pentru concordanţă cu versul anterior, cu ajutorul variantei notate în B.* / de soţi] a celor *(anulate) A* // **64** *Versul, lacunar şi greşit în textul de bază :* mişei şi-ngraţi şi răi, cum scurmă, *este reprodus din D.* // **66—68** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **74** *În textul de bază,* după *este subliniat cu o linie.* // **75** *În textul de bază,* nainte *este subliniat cu o linie.* //**76** *Iniţial, în loc de* La *fusese scris* Pe. // **78** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / vedere *A* //

79 Dar numai mai tîrziu le veţi vedea,
că-i tînăr prunc, cui i se-ntoarse anul
în jurul său de-a noua oar-abia;

82 dar, pîn-a nu-nşela pe-Enric duşmanul
gascon, va da schintei a sa virtute,
ce ia-n dispreţ şi trudele şi banul.

85 Şi-atît apoi vor fi de cunoscute
pornirile lui mari, că inimicii
vor fi siliţi să n-aibă guri tăcute.

88 Te-ncrede-n el şi-a sale beneficii;
prin el schimbare-avea-va multă ginte,
mutîndu-şi starea marii ca şi micii.

91 Tu-ţi scrie-acestea despre el în minte
dar nu le-obşti. . ." Şi multe-a spus de toate,
de necrezut chiar cui va fi prezinte.

94 Şi-apoi: „Acestea-s glosele, nepoate,
la cîte ţi s-au spus. Vezi ce insidii
ascund în ele-aşa puţine roate.

97 Nu cer să porţi pe-ai tăi vecini invidii,
căci viaţa ta-i cu mult mai lung ursită,
⟨cu mult dincolo⟩ de a lor perfidii."

---

81 *Iniţial, în loc de* său *fusese scris* lui. / de *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **82—84** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **84** ce] prin *A* // **85** *Iniţial, în loc de* atît *fusese scris* apoi. // **99** *Versul, lacunar în textul de bază:* dincolo de a lor ⟨. . .⟩ perfidii, *a fost întregit cu varianta notată în A.* / *Cf. Dante:* vie più là che'l punir di lor perfidie. //

100 Tăcînd apoi, cînd umbra fericită
îmi dete semn că trama și-o gătește
s-o bată-n teara cea de mine-urzită,

103 așa-ncepui, ca cel ce se-ndoiește
și,-un sfat voind, pe-atare om îl cată
ce vrea ce-i just și vede și iubește:

106 „— Eu bine văd cum mă-mpresoară, tată,
cumplitul timp ca lovituri să-mi dea,
mai grele cui mai făr' de griji s-arată;

109 deci bine-mi e să-nvăț a prevedea,
ca, scos din cel mai dulce loc afară,
să nu-mi pierd pe-alții prin cîntarea mea.

112 Căci jos, în lumea nesfîrșit de-amară,
și și pe deal, pe-a căruia-nălțime
frumoșii-ai doamnei ochi mă ridicară,

115 și-apoi și-n cer prin roțile sublime
putui să-nvăț că ceea ce rezic
la mulți le-o fi grozavă-n guri acrime.

118 Ci-a fi dreptății-un prea timid amic
mă tem, spre-a nu fi mort acelor care
numi-vor veacul cel de-acum antic."

121 Iar facla ce-ascundea comoara-mi mare
de-aici s-aprinse-n toat-a ei ființă,
precum în soare-oglinda de-aur pare;

---

113 *Scris inițial :* cărui înălțime, *primul cuvînt a fost transformat apoi în* căruia, *fără ca celui de-al doilea să-i fie ștearsă prima literă.* // **118** *Inițial, în loc de* Ci *fusese scris* D⟨ar⟩. / Ci-] Și- *A* / Ci-a fi] Iar dac- B_1 / Ci-a fi dreptății] Dreptății îns-a-i fi B_2 / Iar dac-aș fi dreptății-un slab amic B_3 // **119** mă tem, spre] mă tem să *B* // **121** -mi *este scris deasupra rîndului.* //

124 și-apoi: „— Cîți au murdară conștiință,
printr-alte infamii sau printr-a lor,
oricînd simți-vor aspr-a ta sentință.

127 Minciunii, totuși, tu să-i pui zăvor
și-ntreaga ta vedenie-o fă obștită,
iar cei cu rîie scarpine-o cum vor.

130 Căci vorba ta, de-o fi nesuferită
la-ntîiul gust, va fi un nutremînt
hranace-apoi, cînd fi-va mistuită.

133 A ta strigare-asemeni e c-un vînt
ce mult mai mult supreme culmi le bate;
și probe tari de-onoare-acestea-ți sînt.

136 De-aceea-ți fură-n ceruri arătate,
ca și pe deal, și-a morții vale crudă,
tot duhuri mari prin faimă reputate;

139 ⟨căci ori nu crede,-ori nu-i dispus s-audă
un om atari exemple care-ascuns⟩
au rostul lor, ori prea găsit cu trudă,

142 și nici un fapt ce nu-i concret de-ajuns."

---

126 *Inițial, în loc de* simți *fusese scris un alt cuvînt, acum indescifrabil.* // **133** A ta strigare-asemeni e cu-] Strigarea ta ne face ca și- *A* // **139** ⟨căci⟩ omul nu poate-atent s-audă *A* / *Marginal dreapta este scris* **V.M.** // **139—140** *Versurile din textul de bază:*

căci ori nu crede spiritul ce-aude,
ori nu-i atent, la pilde cari ascuns

au fost înlocuite, pentru rimă, cu varianta notată în B și pe o bucată de ziar din 6 noiembrie 1911 introdusă în manuscris. // **139—142** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **141** *Inițial, în loc de* au *fusese scris* ori.

CÎNTUL XVIII

1 De-al său cuvînt avea plăcere mare
alesul duh, iar eu gustam, firește,
pe-al meu, amestecînd și dulci și-amare.

4 Dar doamna ce spre ceruri mă-mboldește:
„— Gîndește-altce, gîndește, aproape sînt
de cel ce-orice nedrept îl potolește!“

7 Mă-ntoarsei deci la dulcele-i cuvînt
spre-a mea-ntărire și renunț a spune
ce-amor văzui în chipul ei cel sfînt,

10 și nu numai căci graiul s-ar opune,
dar duhu-i slab, și ce-i deasupra lui
nu poate-obști, cînd altul nu-l dispune.

13 Atît e de-asta tot ce pot să spui,
că,-n vreme ce-o priveam, ca niciodată
fui liber de-orice-alt dor cît timp avui

---

1 De-al său cuvînt avea] Simțea de-al său ⟨cuvînt⟩ *A* // **3** *Inițial, în loc de* al meu *fusese scris* a mele. // **4** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* e quella donna ch'a Dio mi menava. // **15** alt *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* / *Inițial, în loc de* avui *fusese scris* eu fui. //

16 plăcerea cea de veci, ce reflectată
era-n Beatrice, cu zîmbiri divine
din mîndru-i chip cu-al doile-aspect redată.

19 C-un fulger de surîs m-a-nvins în fine
şi: „— 'Ntoarce-te şi ascultă, zise ea,
căci nu e raiul numa-n ochi la mine!“

22 Precum la noi adese poţi vedea
dorinţa-n ochi cînd fierbe-aşa ferbinte
că-ntregul suflet ni-e pătruns de ea,

25 aşa din focu-acelei flacări sfinte
văzui, cînd m-am întors spre dînsul iară,
c-ar vrea puţin a-mi mai vorbi nainte.

28 Şi-aşa-ncepu: „— Pe-aceast-a cincea scară
a pomului, prin creştet trăitorul,
ce-n veci dă rod şi-n veci e-n primăvară,

31 sînt duhuri ce, nainte-a-ncepe zborul
spre cer, au fost atît de cunoscute
c-ar face-oricărei muze-un rău izvorul.

34 Spre-al crucii braţ cu ochii deci tu du-te
şi cel strigat va face-acum mişcarea
ce-o face-n nori şi focul lor cel iute.“

---

16 *Iniţial, în loc de* plăcerea cea de veci, ce *fusese scris* [...] avînd spre mine. / plăcerea cea de veci, ce *(şterse cu guma)* *A* / reflectată] netulburată *B* / *Marginal dreapta este scris* N.B. // **17** *Iniţial, în loc de* era-n Beatrice cu *fusese scris* plăcerea plină de. / ce-mi da Beatrice *(anulat:* cînd*)* cu *(anulat:* lumini*)* zîmbiri divine B_1 / era-n B_2 // **18** chip] ochi *A* // **23** fierbe] arde *A* // **25** aşa din focu-acelei flacări] aşa-n *(iniţial:* din*)* înflăcărarea lampe⟨i⟩ *A* // **27** nainte] cuvinte *A* // **29** a pomului] a ăstui pom *A* // **31** *Iniţial, în loc de* a-ncepe *fusese scris* a-şi face. / -ncepe *A* // **33** *Versul, omis iniţial, este scris pe contrapagină.* // **34** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:* Però mira ne' corni della croce. // **36—39** *Versurile sînt unit marginal dreapta cu o acoladă.* //

37 Văzui pe cruce-un foc cum taie zarea,
și „Iosu'"-auzii, văzînd cînd fui,
căci nu-l văzui cît timp nu fu chemarea.

40 La naltul nume „Macabeu" văzui
alt foc apoi, căzînd, cum se rotește,
și-i da sfîrlezii bici plăcerea lui.

43 Urmai pe Carol Magnu cum sclipește,
pe-Orland apoi și ambii-n zbor cum ard,
cum ochiu-n zbor pe-un șoim îl urmărește.

46 Îmi fu apoi Wilhelm, și Renoard,
și dulcele Gottfrid privirii-o țîntă
pe cruce-n jos, și-apoi Robert Guiscard.

49 Intrînd apoi de-a valma-n gloata sfîntă
și-acel care-mi vorbi, dovezi mi-a dat
ce-artist este-ntre-acei ce-n ceruri cîntă.

52 Spre dreapta m-am întors atunci să cat
în ochii doamnei, ori prin semn povețe,
ori din cuvînt, să știu ce-am de lucrat;

37—39 *Versurile terținei au fost scrise inițial în ordinea* 38, 39, 37, *G. Coșbuc restabilind ordinea corectă prin cifre notate marginal dreapta.* // **38** și „Iosu'"-auzii] cînd „Iosua" strigă *B* / „Iosua", nu cînd A_1 / fui] văzui A_2 // **39** -l *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **46** *Versul din textul de bază* Îmi fu apoi și Wilhelm și Renard *a fost modificat, după restabilirea formei corecte a celui de-al doilea nume, pentru respectarea metrului.* // **47** *Inițial, în loc de* privirii *fusese scris* spre. //

şi-aşa-i văzui de dulci, şi-ai dulcii-i feţe
atîţia nuri, ‹că ea-ntrecea pe-oricare
din cei de-aici›, chiar şi-ultima-i frumseţe.

Precum, cînd simte-un om o tot mai mare
plăcere, zi cu zi, spre fapte bune,
îşi vede sporul ce-n virtute-l are,

aşa simţi urcarea mea cum pune
mai mare arc, prin cer rotind cu mine,
văzînd cu mult mai mîndră-acea minune.

Şi-n scurtă vreme-apoi, precum revine
albeaţa-n chipul palidei femei,
cînd trece-a ei roşaţă de ruşine,

aşa, cînd m-am întors, în ochii mei,
a şasea stea cu-alboarea-i temperată
făcu să văd că sînt în sînul ei.

Văzui acum iubirea-nflăcărată,
ce-aici luceşte-n focul jovial,
în ochii mei că-n litere s-arată.

---

56 *Marginal dreapta este scris* B. / că ea-ntrecea pe-oricare] încît aici pe-oricare *A* // **56—57** *Versurile din textul de bază:*

atîţia nuri, că-nvinse-acum pe-oricare
pe toate-aici, chiar şi-ultima-i frumseţe.

au fost modificate, pentru sens, cu varianta notată în B. / *Cf. Dante:*

tanto gioconde, che la sua sembianza
vinceva li altri e l'ultimo solere. //

57 din cei de-aici] i-a-nvins acum *A* // **58** *Iniţial, în loc de* mai *fusese scris* mare. // **60** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* s-accorge che la sua virtute avanza. // **63—66** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **64** *Iniţial, în loc de* apoi *fusese scris* aşa. / apoi, precum] -n care-i şi *A* // **71** că-n vorbe-a limbii A_1 / ‹că-n› vorbe vii A_2 // **72** în ochii mei că-n litere] că-n litere vederii ‹mi› *A* //

73 ⟨Precum cînd se ridică de pe mal
cu vesel glas sătule păsărele,⟩
formeaz-ori şiruri lungi, ori stol oval,

76 aşa şi-aici mulţimi de flăcărele
zburau cîntînd în sfînta lor lumină
ori D, ori I, ori L făcînd din ele.

79 Pluteau dintîi pe-un tact de horă lină,
apoi, formînd o liter-a scrisorii,
stăteau puţin, tăcere-avînd deplină.

82 O, muzo, tu, ce-nvecineşti cu glorii
⟨poeţii tăi⟩ şi-i faci eterni să fie,
şi-oraşele prin ei, şi-mperatorii,

85 o, dă-mi lumina ta să pot descrie
aceste chipuri cum le-avui în vis
şi-n scurtu-mi vers tu vars-a ta tărie!

88 Vocale ei şi consonante-au scris
de cinci ori şapte şi-am ţinut aminte
ce părţi aveau, pe rînd cum s-au închis.

---

73 Precum cînd *A* // **73—74** *Versurile din textul de bază:*

Şi-aşa cum zboară paseri de pe mal
de-a lor păşuni urîndu-şi între ele

au fost înlocuite, pentru sens, cu varianta notată în B_1. / *Cf. Dante:*

E come angelli surti di rivera
quasi congratulando a lor pasture. //

74 Voioase *(anulat)* de-a lor păşuni B_2 / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* // **82** *Iniţial, în loc de* -nvecineşti cu glorii *fusese scris* glorie dai puterii. // **83** *Versul din textul de bază* talentelor şi-i fac eterni să fie *a fost modificat, pentru concordanţă cu versul anterior, cu ajutorul variantei notate în A.* // **89** *Iniţial, în loc de* cinci *fusese scris* ş⟨apte⟩. // **90** s-au *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* //

91 *Diligite justitiam*, mai nainte
fu verb și nume-n scrisul lor; și-urmară
qui judicatis terram, trei cuvinte.

94 Cu M din vorba ultimă ei stară
fixați așa, că Joe a rămas
⟨ca și de-argint cui de-aur tiv îi dară.⟩

97 Veniți de mai ⟨de⟩ sus apoi, popas
în vîrfu-acestui M făcură unii,
cîntînd, cred, bunul ce spre el i-a tras.

100 Apoi, precum loviți cînd ard, tăciunii
răsfiră-n jur nenumăr de schintei
din cari se-ncred a proroci nebunii,

103 așa săltau mai mult de-o mie-acei
de-aici, mai jos, mai sus făcîndu-și jocul,
precum li-e dat de-acel ce arde-n ei.

106 Cînd toate-au stat pe loc, găsindu-și locul,
văzui un cap de vultur cum formează
și-apoi un gît, distinct, din sineși focul.

---

92 un verb și-un nume-au scris, apoi făcură *A* / *Inițial, în loc de* scrisul lor; și-urmară *fusese scris* scrisa lor făptură. // **94** *Inițial, în loc de* ei stară *fusese scris* ș⟨i⟩ făcură. / ei stară] stătură *A* // **96** *Versul din textul de bază:* părînd de-argint tivit cu-auritură *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în B.* / *Cf. Dante:* pareva argento li d'oro distinto. // **97** *Al doilea* de, *omis la transcriere, a fost întregit pe baza variantei notate în D.* // **97—98**

În vîrfu-ace⟨stui⟩ M apoi popas,
veniți de mai de sus ⟨........⟩ *A* //

100 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Poi come nel percuoter de' ciocchi arsi. // **105** *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:* si come il sol che l'accende sortille. / li-e dat] le-așează A_1, îi poartă A_2 // **106** *Inițial, în loc de* toate *fusese scris* st⟨at⟩. // **108** *Inițial:* și-un gît apoi, distinct, din sineși focul. //

Acel ce scrie-aici nu imitează,
ci singur și-e izvor, din care cură
virtutea-n veci ce cuiburi formulează.

Iar ceialalți aleși, ce-ntîi părură
c-ar sta pe loc, pe M ca să-l încrine,
mișcați încet s-adaoseră-n figură.

O, cîte perle-aci-mi vădiră bine
că jos dreptatea este,-o, dulce stea,
efect al cerului ornat de tine!

De-aceea rog eu mintea, de-unde-și ia
puterea ta-nceput și curs, să vadă
de unde-i fumul ce te-orbește-așa;

și-urgia ei cumplit din nou să cadă
pe-acei ce cumpără și vînd în templu
clădit pe semne și-omorîți de spadă.

Oștire sfîntă, tu, ce te contemplu,
te roagă pentru toți cei făr' de minte,
ce pier în lume-urmînd un rău exemplu.

Purtau război cu spada mai nainte,
iar azi negînd și-aici și-aici o pîne
ce nimănui n-o neag-un bun părinte.

---

110 *Inițial, în loc de* singur *fusese scris* -și c⟨ură⟩. // **115** *Inițial, în loc de* aci *fusese scris* aici. // **118—120, 121—122** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă.* // **123** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* che si murò di segni e di martiri. / omorîți] pe-uciși *A* // **124** Oștire sfîntă] Ah, sfîntă⟨-oștire⟩ *A* //

130 Tu, cel ce-azi scrii numai spre-a șterge mîne,
socoți c-acei doi principi, ce-au murit
în via ce-o despoi, sînt vii, stăpîne.

133 Ei, da, tu zici: „Mi-e doru-așa-ntărit
spre-acel ce vru să n-aibă nici un staul
şi-al cui martiriu-un dans i l-a gătit;

136 ce-am eu să-mpart cu Petru și cu Paul?“

---

136 Ce-am eu să-mpart] deci nu-l cunosc *A* / *Cf. Dante:* ch'io non conosco il pescator né Polo.“

CÎNTUL XIX

1 În faţă-mi stete-acum cu-aripi întinse
frumosul chip ce dă fericea stare
atîtor duhuri strîns în el cuprinse.

4 Părea tot insu-a fi rubin în care
ardea din soare-o raz-aşa de vie,
că-n ochii mei stîrnea străfulgerare.

7 Dar cîte-acum mi-e dat a le descrie
nici limbă n-a mai spus, n-a scris condeiul,
nici n-a mai conceput vro fantazie;

10 căci „eu“ văzui şi-am auzit rostreiul
vorbind, şi „eu“ şi-„al meu“ era zicînd,
ci „noi“ era şi-„al nostru“-n glas temeiul.

13 Şi-a zis: „— Fiindc-am fost şi drept şi blînd,
urcat eu fui aci-ntr-atîta slavă
ce-n veci n-o poţi ajunge numai vrînd.

16 Lăsai în lume fapte de ispravă
şi-atari, că răii le slăvesc din gură,
ci-a face-aşa ca noi le pare-otravă.“

---

4 *Potrivit variantei tipărite în G, în textul de bază este transcris greşit* din care *în loc de* în care. // **5** *Iniţial, în loc de* soare-o *fusese scris* raze-o. / aşa] atît *G* // **8** nici limbă n-a mai spus] nici glas nu le-a vorbit *A* // **10** „eu“ văzui] am văzut *G* / *Iniţial, în loc de* văzui *fusese scris* am. // **12** -n] un *G* // **14** eu fui] fui eu *G* // **18** noi] voi *G* / exemp⟨lu⟩ *(anulat) A* //

Precum se simte-o singură căldură
din mulți cărbuni, așa din multe-amoruri
un singur glas scotea și-acea figură.

Iar eu: „— O, voi, a vecinicelor coruri
eterne flori, am zis, cari singur unul
miros îmi dați din toate-a voastre-odoruri

suflînd, vă rog să-mi potoliți ajunul
cumplitei foame, care nu mi-o-mpacă
în lume-un nutriment, de mult, nici unul.

Eu bine știu că-ntr-alte ceruri, dacă
din ele-și face-oglindă Dumnezeu,
cu văl el nici pe-al vostru nu-l îmbracă.

Voi știți ce-atent și cît de gata-s eu
s-ascult, voi știți și dubiul ce-mi fusese
de-atîta timp un vechi ajun al meu."

Precum un șoim, cînd de subt pînză iese,
clătind din cap s-arat-a fi dispus
și bate din aripi cu ciocul drese,

așa văzui eu chipul cel compus
din laude-a divinei vreri cîntate
cum știu ei singuri cei ferici de sus.

---

28 *Inițial, în loc de* singur *fusese scris* nu⟨mai⟩. // **29** din ele] fals *A* // **30** vostru] nostru *G* // **32** dubiul] durere *A* // **33** *Inițial, în loc de* de-atîta *fuseseră scrise alte cuvinte, acum indescifrabile.* / *Inițial, în loc de* un *fusese scris* e. // **34** *Inițial, în loc de* de sub pînză iese *fusese scris* pînza-i rădicată. / subt] sub *G* // **35** *Inițial, în loc de* clătind din cap *fusese scris* clătește capul. // **36** *Versul avusese inițial forma* mișcînd din aripi, multă vrere-arată. / vrere *A* // **39** ferici] eterni *A*, *G* //

„— Acel care-a-nvîrtit compasul, frate,
pe-a lumii margini și din sine-a scos
atîtea-n ea, și-ascunse și-observate,

el nu putu să-mprime-atîta-n jos
virtute-ntregii lumi, ca să nu-și vadă
rămas cuvîntu-n nesfîrșit prisos.

Și-aici trufașul prim îl ai dovadă:
nevrînd, el, culme-a orice creatură,
s-aștepte har, cumplit avu să cadă;

deci vezi căci orice minimă natură
mai jos e vas prea strîmt acelui bine
ce, nesfîrșit, și-e-n sine-a sa măsură.

Privirea noastră deci, ce nu-i în sine
decît un licur slab al minții-acei
de care-s toate-n lumea toată pline,

nu poate-atît de tare-a fi cît vrei,
spre-a nu vedea-n mai multă depărtare
decît e-ntr-adevăr principiul ei.

Deprinși ai voștri ochi cu-a voastră zare,
în vecinica justiție-atît pătrund
cît pot de-adînc pătrunde ochii-n mare,

căci ei, la mal de văd al mării fund,
nu-l văd la largul unde-adînc e plinul,
și totuși e, dar apele-l ascund.

---

41 *Inițial, în loc de* și *fusese scris* din. // **44** *Inițial, în loc de* ca să nu-și vadă *fusese scris* încît cuvîntul. // **45** *Inițial, în loc de* rămas cuvîntu- *fusese scris* să nu-i rămînă. // **49** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* e quinci appar ch'ogni minor natura. // **50** *Inițial, în loc de* mai *fusese scrie* e. //

64 Lumină nu-i, cînd nu-i din ea seninul
cel vecinic clar; altfel e numai nori
și-o umbr-a cărnii sau aori veninul.

67 Ți-am rupt de-ajuns acele-nvălitori
⟨ce-ascund astfel dreptatea-ncît, firește,
de-al dînsei rost tu te-ndoiai aori,⟩

70 încît ziceai: « Născut la Ind trăiește
un om, și-acolo nimeni lui nu-i spune
de Crist c-a fost, nu-i scrie, nu-i cetește,

73 dar are juste vreri și fapte bune,
pe cît umana minte ne concede,
și-n trai și-n vorbe-i plin de-nțelepciune;

76 deci cum e dreapt-osînda ce i-o dete
că n-a fost botezat în legea vie
și-n ce-i stă vina lui, dacă nu crede? »

79 Tu cine ești să-mi stai în scaun mie,
la mii de mile vrînd a judeca
cu ochi ce văd de-o palmă-n miopie?

---

66 și-a cărnii voastre-ori umbra, ori veninul. *G* // **68** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* che t'ascondeva la giustizia viva. // **68—69** *Versurile din textul de bază:*

subt cari-ți s-ascundea dreptatea vie,
de-al cărei rost tu te-ndoiai aori

au fost înlocuite, pentru rimă, cu varianta tipărită în G. // **70** încît și-așa *G* // **76** *Inițial, în loc de* deci *fusese scris un alt cuvînt, acum indescifrabil.* / pe drept deci lui osîndă i se dete *G* // **76—78** *Cf. Dante:*

Muore non battezzato e sanza fede:
ov'è questa giustizia che'il condanna?
ov'è la colpa sua, se ei non crede? //

79—81 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu acoladă.* // **80** la mii] și vrei *A* // **81** *Inițial, în loc de* ochi ce *fusese scris* bieții. //

82 Cîţi vreau suptile-argumentări a da,
de n-aţi avea scripturile divine,
cumplit de multe-ar şti ei dubita.

85 O, duhuri tîmpe-n lutul ce vă ţine!
Suprema vrere, bună-n sineşi, nu-i
nicicînd altfel, căci ea-i supremul bine;

88 şi-atît e just cît e-n măsura lui:
nimic ce-i bun creat nu-l ispiteşte,
dar el e cauza, radiind, oricui."

91 Aşa cum barza peste-un cuib pluteşte
⟨cînd puiul e sătul şi,-urmînd plutirea,
sătulul pui din cuib la ea priveşte⟩,

94 aşa nălţai şi eu spre el privirea
şi-alesul chip aşa, cu-aripi mişcate
de sfinte duhuri, îşi făcu rotirea

97 deasupra mea, cîntînd: „— Celea cîntate
de mine-ţi sînt atît de necuprinse,
ca şi de oameni vecinica dreptate".

82—84 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **85** *Cf. Dante:* Oh, terreni animali! oh, menti grosse! // **91** -un om *G.* // **91—93** *Cf. Dante:*

Quale sovresso il nido si rigira
poi c'ha pasciuti la cicogna i figli,
e come quel ch'è pasto la rimira. //

92 *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din G.* / plutirea *A* // **93** *Versul din textul de bază:* şi-n sus sătulul pui la ea priveşte, *a fost înlocuit, pentru concordanţă cu versul anterior, cu varianta tipărită în G.* // **94—96** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

cotal si fece, e si levai i cigli,
la benedetta imagine, che l'ali
movea sospinte da tanti consigli. //

96 sfinte duhuri] atîţia sfetnici *A* // **98** de *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* //

100 Şi-n semnul care-a Romei vaz-o-ntinse
mai stînd, cînd s-odihni fericea grupă
de lămpi ce sînt de Duhul Sfînt aprinse,

103 din nou: „Nu s-a urcat într-astă trupă
nicicînd un om ce n-a crezut în Crist,
nici pîn-a fi ţintit în lemn, nici după.

106 Dar iată mulţi ce strigă: «Crist, oh, Crist!»
i-or fi mult mai străini la judecată
decît acei ce n-au ştiut pe Crist.

109 Pe-atari i-or condamna arabii-odată,
cînd două cete vor forma colegii,
săracă una, şi-alta-n veci bogată.

112 Şi cum vă va numi mongolul regii,
cînd vor vedea deschisă cartea-n care
le-a scris Cel-Sfînt toţi munţii făr'delegii?

115 Vedea-se-va-ntre cîte-Albert le are
şi-acea ce dă-ngrozită grabă penei,
prin care-al Pragei regn pustiu azi pare.

118 Vedea-se-va ce-amar pe malul Senei
aduce-acum falsificînd monete
cel dat de-un porc mistreţ ca dar Ghehenei.

---

103 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* esso ricominciò: «A questo regno. // **107** mult] mulţi *G* // **110** ***Iniţial, în loc de*** cete *fusese scris* oşti. //

121 Vedea-se-va trufia ce-ncumete
pe brit și scot spre-atîta nebunie
că nu se sufăr stînd lîng-un părete.

124 Şi iar desfrîul vieții-n trîndăvie
⟨a regelui ispan și cel boem⟩
ce nici nu vrea virtuți, nici nu le știe.

127 Şi iar, la Schiopul din Ierusalem,
virtuțile-i c-un singur I descrise,
și multele contrarii-a lor cu M.

130 Şi iar ce lacom și ce laş păzise
avarul rege insula de foc,
în care-n ani tîrzii muri Anhise;

133 și, clar spre-a-l arăta cumplit escroc,
scrisoarea fi-va-n litere scurtate,
cari mult vor spune-n puțințelul loc.

136 Şi-oricine va vedea pe-un unchi și-un frate
cum fac de rîs, lucrînd ca precupeții,
un neam așa de bun și două state.

139 Şi voi, norveg și portugal, procleții,
veți fi-nsemnați, și sîrbul ce văzu
chiorîș tiparul banilor Veneții.

---

125 *Versul din textul de bază:* și-a Spaniei și-a regelui boem, *a fost înlocuit cu varianta notată în A și tipărită în G.* // **132** Anhise] Anchise *G* // **137** lucrînd] vînzînd *G* // **138** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **139—141** *Cf. Dante:*

E quel di Portogallo e di Norvegia
lì si conosceranno, e quel di Rascia
che male ha visto il conio di Vinegia. //

140 *Între* -nsemnați *și* și *este lăsat un spațiu alb.* //

Ferice, de-i scăpa de-amar de-acu,
Ungaria! şi,-a munţilor cunună
de-ţi e, Navarra, scut, ferice tu!

Şi creadă-mi toţi că vai şi plîns arvună
Nicosia dă şi Famagost-acestii
urgii, de-acum, prin bestia lor nebună

ce merge-n rînd frăţeşte cu-alte bestii."

---

143 Ungaria] Ungario *G* // **145** vai şi plîns] că dă şi plîns *A* // **146** Nicosia dă şi Famagost-] şi vai Nicosia şi Famagost- *A* // **148** ce merge-n rînd frăţeşte cu] ce nu-şi desparte coasta ⟨de-⟩ *A*.

CÎNTUL XX

1 Cînd cel ce luminează-ntreaga lume
⟨scoboar-astfel pe-al nostru cer, că-ndată⟩
și-ncepe ziua-ncet să se consume,

4 de mulții ochi în cari tot el s-arată
se umple bolta cea ce mai nainte
⟨n-a fost decît de dînsul⟩ luminată.

7 Acest tablou ceresc mi-a dat prin minte
cînd semnul lumii și-al puterii ei
a pus tăcere-n rostrul gurii sfinte,

10 căci, mult mai mult lucind acum acei
de-a pururi vii, un cor au prins să facă,
dar stins și-uitat mi-e ce cîntară ei.

13 O, dulce-amor ce-n zîmbete se-mbracă,
ce-aprins păreai aci-ntre-aceste zboruri
ce-au singur dorul Celui-Sfînt să-i placă!

---

2 *Versul, incomplet în textul de bază:* a noastră emisfer⟨. . .⟩ și-ndată, *este reprodus din A, unde avusese inițial forma:* scoboară de pe-al nostru emisfer că-ndată. // **3** *Inițial, în loc de* și *fusese scris* ce. // **6** *Versul din textul de bază* de singur numai el fu luminată *a fost modificat cu ajutorul variantei notate în A.* // **12** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* da mia memoria labili e caduci. //

16 Iar, cînd acele dragi şi dulci odoruri,
de care-a şasea faclă se-mpurpură,
a⟨u⟩ pus tăcere-n sfintele lor coruri,

19 păru c-aud o vale cum murmură,
din stînci în stînci, căzînd cu apa clară,
vădind prisosul culmei de-unde cură.

22 Şi, cum la gît un sunet de ghitară
ia forma sa, şi-n gură de cimpoi
cum sună vîntul cel pătruns de-afară,

25 aşa, și fără de zabav-apoi,
şi-acel al paserii murmur suise
pe gît în sus, părînd c-ar fi urloi,

28 şi voce-a devenit, și-apoi deschise
cuvinte-a scos, aşa cum doritoare
le-ai vrut tu, inimă-mi, în care-s scrise.

31 „— Acel organ al meu ce vede soare
şi-l rabdă, a zis, în vulturii ce mor,
priveşte-mi-l cu-atenție stătătoare,

34 căci, dintre cîți mă fac cu focul lor,
acei ce-n cap fac ochiul meu sînt regii
ce-s culme-acestor grade-a tuturor.

---

20 din stînci] din piatră *A* // **22** Şi cum] precum *B* / **Şi cum ia formă glasul de chitară** *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :* **E come suono al collo della cetra.** // **23** și-n gură de cimpoi] **și-n găuri, la** cimpoi B_1, sau cum la un cimp⟨oi⟩ B_2 // **24** cum sună vîntul] în sunet vîntul B_1, din găuri vîntul B_2 // **25** zăbav-apoi] **zăbavă** *A* // **27** *Inițial, în loc de* pe *fusese scris* părî⟨nd⟩. / urloi] țavă *A* // **28** deschise] precise *A* // **30** le-ai vrut tu, inimă-mi] le vru și sufletu-mi *A* // **34** cîți *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* //

Acel ce-i centru-aceste⟨i⟩ forme-a-ntregii
e-al spiritului sfînt poetul, care
din loc în loc purtat-a arca legii;

el știe-acum ce merit cîntu-i are
și cît de mult îi făptui dojana,
din plata lui ce-i fu egal de mare.

Din cinci acei ce-alcătuiesc sprînceana,
cel mai aproape de-al meu cioc făcuse
să nu-și mai plîngă pe-al ei fiu vădana;

el știe-acum ce-amar lui i s-aduse
că n-a urmat pe Crist, prin cunoștința
și-a dulcii vieți de-aici și-a cei opuse.

Acel ce-urmează apoi circumferința,
cum mergi pe arc în sus, putu s-amîne
sfîrșitul său, căci dreaptă-i fu căința;

el știe-acum ce neclintit rămîne
în veci verdictul, chiar cînd dreapta rugă
acolo, jos pe-un «azi» îl schimbă-n «mîne».

Iar celălalt, și-al meu și-al legii slugă,
cu bune gînduri, dar cu rea urmare,
trecu la greci, de papa vrînd să fugă;

---

37 aceste⟨i⟩, *transcris greșit de G. Coșbuc, a fost întregit pe baza variantei notate în D.* // **41—42** *Cf. Dante:*

in quanto effetto fu del suo consiglio,
per lo remunerar ch'è altrettanto. //

42 lui ce-i fu egal] care-i fu la fel *A* // **44** mai aproape de-al meu cioc mai vecin cu cio⟨cul meu⟩ *A* // **46** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* ora conosce quanto caro costa. //

el știe-acum că răul ce răsare
din bunu-i fapt nu-i stric-aici nimic,
ci-n lume-aduse-așa de rea stricare.

Urmeaz-apoi pe-al arcului colnic
Guiglielm', cel plîns de țara ce-azi jălește
că-i Carol încă viu, cu Frederic;

el știe-acum ce mult Cel-Sfînt iubește
pe-un rege drept, iar ast-o și arată
lucrarea sa ce-n foc îl învălește.

Și cine-ar crede-n lumea cea stricată
c-ar fi a cincea facl-aci-n rotundul
acestei sfere, de Rifeu purtată?

El știe-acum atîtea ce-n afundul
eternei legi nu vede lumea vie,
deși privirea-i tot n-ajunge fundul."

Precum, zburînd pe sus, o ciocîrlie
ea cîntă-ntîi și tace-apoi din cînt
cu saț din cea din urmă melodie,

așa-mi păru acum și chipul sfînt
al vecinicei plăceri, a cărei vrere
le face toate-a fi așa cum sînt.

Deși-ndoiala mea ieșea-n vedere
ca și-o coloare-n sticla care-o-mbracă,
nu-mi dete timp s-aștept însă-n tăcere,

---

62 *Scris:* Guilelm. // **63** că-i Carol încă viu] că-i viu la ei C⟨arol⟩ *A* // **67** *Cf. Dante:* Chi crederebbe giù nel mondo errante. // **73—75** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **77** *Inițial, în loc de* al *fusese scris* cel, *iar în loc de* plăceri, ve⟨cinic⟩. // **81** *Inițial, în loc de* nu-mi dete timp s-aștept însă *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* //

ci-am și strigat: „— Dar astea cum se-mpacă?“
de-a ei greime cu putere-mpins,
iar ele-au prins mai vii lucori să facă.

Apoi, cu ochiul mult mai tare-aprins,
fericele-acel semn așa-mi răspunse
spre-a nu mai sta-n uimirea ce m-a prins:

„— Tu crezi aceste lucruri nepătrunse
căci eu le spui, dar nu vezi cum adică,
încît, deși le crezi, îți sînt ascunse.

Ești ca și-un om ce știe cum să zică
pe nume-unui obiect, ci-n quiditate
nu-i poate-ntra cînd nimeni nu-i explică.

Coelorum regnum violență pate
prin cald amor și vrerea cui sperează,
cari vrerea cea divin-o pot abate;

dar nu cum om pe om îl asuprește,
ci-nvinge-așa că rabd-a fi victimă
și,-nvins apoi, prin milă biruiește.

Ești prins de-uimire-acum de viața primă
și-a cincea tu, nu poți pricepe dritul
că ele-ornează-această stea sublimă.

Dar nu păgîn, cum crezi, le-a fost sfîrșitul,
ci drepți creștini credinț-aveau curată
în Crist ce va sosi, și-n Crist sositul.

---

82 și *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* // **87** spre-a nu mai sta-n uimirea ce m-a] spre-a nu mă mai ținea de-uimire *A* // **96** cari vrerea cea divin-] și-acestea sf⟨înta⟩ vrere *A* // **97** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **100** Ești prins de-uimire-acum] Acum tu ești ⟨uimit⟩ *A* / *Marginal dreapta este scris* V.M. // **103** Dar nu păgîn, cum crezi, le-a fost] Dar nu le-a fost, cum ⟨crezi, păgîn⟩ *A* //

Din iad, de unde-o vrere niciodată
nu vrea ce-i just, şi-a scos a sa fiinţă
Traian, şi-aceasta-i fu speranţei plată,

speranţei vii ce-ntreaga ei putinţă
o puse-n rugi la cer, spre-a-l deştepta
şi-aşa din nou s-agite-a lui voinţă.

Slăvitul duh ce-uimi gîndirea ta
pe-un scurt răstimp se-ntoarse-n carne vie,
crezînd în cel în stare-a-l ajuta;

şi,-adînc crezînd, ardea cu-aşa tărie
iubirea lui, încît, la moartea nouă,
el demn a fost în hor-aici să vie.

Alt duh, prin mila ce ne curge nouă
de-atît de sus, încît nici o zidire
n-ajunse norii de-unde ea ne plouă,

îşi puse-n drept întreaga lui iubire,
de-aceea tatăl vru gradat să-i verse
lumina-n ochi, de Crist şi mîntuire;

de-aceea şi crezu şi nici nu merse
pe-un drum c-un păgînism de-ordură plin
şi-a dat dojeni popoarelor perverse.

---

108 şi-aceasta-i fu] căci asta-i fu *A* //**109—111** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

di viva spene, che mise la possa
ne' prieghi fatti a Dio per suscitarla,
sì che potesse sua voglia esser mossa. //

120 norii de-unde ea ne] încă norii de-unde-o *A* // **122** *Iniţial, în loc de* **tatăl** *fusese scris* cer⟨ul⟩. // **124** de-aceea şi crezu] de-atunci a ⟨şi crezut⟩ *A* //

Botez i-au fost trei doamne care vin
cu sfîntul car, de-a dreapta, c-o miime
de ani mainte-a fi botez creștin.

O, tu, predestinare,-n ce-adîncime
izvoru-l ai, departe de-ochii cui
nu vede-ntreaga taină cauzei prime!

Voi, oameni, deci, nu faceți nimănui
județ, căci noi, ce-n domnu-avem vedere,
și tot nu știm pe toți aleșii lui;

dar dulce ni-e acest fel de scădere,
căci bunul ei sporește-al nostru bine,
încît ce domnul vrea ni-e proprie vrere."

Așa deci semnul vrerii cei divine,
voind miopu-mi văz mai clar a-l face,
mi-a-ntins păharul dulcii medicine.

Și, cum urmează pe-un solist dibace
un bun celist cu-a strunelor vibrare
și cîntu-așa cu mult mai mult ne place,

așa, îmi amintesc, că-n timpu-n care
vorbea, acele două flacări sfinte,
precum concordă ochii-ntr-o mișcare,

mișcau al lor focșor după cuvinte.

---

138 încît ce domnul vrea] și-astfel ce domnul vrea *A* // **142—143** *Cf. Dante:*

E come a buon cantor buon citarista
fa seguitar lo guizzo della corda.

CÎNTUL XXI

1 Al doamnei chip din nou acum fixîndu-l
cu dragi priviri şi-ntregul duh în ele,
nu-mi sta spre-altce nimic în lume gîndul.

4 Dar nu zîmbea, ci: „— Zîmbetele mele
te-ar face jertf-acum acelei stări
ce-avu, cînd spuză se făcu, Semele.

7 A mea lucoare, ce pe-aceste scări
din vecinicul palat mereu s-aprinde,
cum vezi, urmînd gradatei mele-urcări,

10 de n-aş mai înfrîna-o, s-ar încinde
aşa că-n ea puterea-ţi muritoare
o creang-ar fi ce-un fulger o desprinde.

13 Sîntem aci-ntr-a şaptea strălucoare
ce-acum, subt pieptul Leului de pară,
luceşte-n jos, slăbind a lui valoare.

1—3 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă. / Cf. Dante :*

Già eran li occhi miei rifissi al volto
della mia donna, e l'animo con essi,
e da ogni altro intento s'era tolto. //

avu, cînd spuză se făcu] avu-n clipită, cînd a ars *A* // **7 A mea lucoare, pe-**] Frumseţii mele, ce pe *A* // **8 mereu**] treptat *A* // **9 mele**] noastre // **10 de n-aş mai înfrîna-o**] de nu i-aş pune frîu *A* // **11 aşa**] atît // **15 -n jos, slăbind a lui**] amestecat cu-a lui *A* //

127 Botez i-au fost trei doamne care vin
cu sfîntul car, de-a dreapta, c-o miime
de ani mainte-a fi botez creştin.

130 O, tu, predestinare,-n ce-adîncime
izvoru-l ai, departe de-ochii cui
nu vede-ntreaga taină cauzei prime!

133 Voi, oameni, deci, nu faceţi nimănui
judeţ, căci noi, ce-n domnu-avem vedere,
şi tot nu ştim pe toţi aleşii lui;

136 dar dulce ni-e acest fel de scădere,
căci bunul ei sporeşte-al nostru bine,
încît ce domnul vrea ni-e proprie vrere."

139 Aşa deci semnul vrerii cei divine,
voind miopu-mi văz mai clar a-l face,
mi-a-ntins păharul dulcii medicine.

142 Şi, cum urmează pe-un solist dibace
un bun celist cu-a strunelor vibrare
şi cîntu-aşa cu mult mai mult ne place,

145 aşa, îmi amintesc, că-n timpu-n care
vorbea, acele două flacări sfinte,
precum concordă ochii-ntr-o mişcare,

148 mişcau al lor focşor după cuvinte.

---

138 încît ce domnul vrea] şi-astfel ce domnul vrea *A* // **142—143** *Cf. Dante:*

E come a buon cantor buon citarista
fa seguitar lo guizzo della corda.

CÎNTUL XXI

1 Al doamnei chip din nou acum fixîndu-l
cu dragi priviri și-ntregul duh în ele,
nu-mi sta spre-altce nimic în lume gîndul.

4 Dar nu zîmbea, ci: „— Zîmbetele mele
te-ar face jertf-acum acelei stări
ce-avu, cînd spuză se făcu, Semele.

7 A mea lucoare, ce pe-aceste scări
din vecinicul palat mereu s-aprinde,
cum vezi, urmînd gradatei mele-urcări,

10 de n-aș mai înfrîna-o, s-ar încinde
așa că-n ea puterea-ți muritoare
o creang-ar fi ce-un fulger o desprinde.

13 Sîntem aci-ntr-a șaptea strălucoare
ce-acum, subt pieptul Leului de pară,
lucește-n jos, slăbind a lui valoare.

1—3 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* / *Cf. Dante:*

Già eran li occhi miei rifissi al volto
della mia donna, e l'animo con essi,
e da ogni altro intento s'era tolto. //

6 avu, cînd spuză se făcu] avu-n clipită, cînd a ars *A* // **7** A mea lucoare, ce pe-] Frumseții mele, ce pe *A* // **8** mereu] treptat *A* // **9** mele] noastre *A* // **10** de n-aș mai înfrîna-o] de nu i-aș pune frîu *A* // **11** așa] atît *A* // **15** -n jos, slăbind a lui] amestecat cu-a lui *A* //

Cu mintea după ochi fugi, așadară,
și-oglinzi li fă, ca să primească-n ei
ce-acu-ntr-aceast-oglind-o să-ți apară."

Acel ce-ar ști ce dulce-mi avusei
în ochii-i dulci a ochilor pășune,
dintr-alte griji cînd m-am întors spre ei,

pricepe-ar clar ce dulce-a mă supune
mi-a fost acestui al iubirii sol,
cînd una și-alta-n cumpănă le-ar pune.

Aci-n cristalul ce dă lumii-ocol,
numit dup-acel duce scump, sub care
trăi pămîntul de-orice rele gol,

o scară-n față, cum în soare-o are
curatul aur, am văzut și naltă
cum n-aveam ochi spre-atît de sus urcare.

Pe-ai ei fușcei în jos vedeam cum saltă
atîtea lămpi, că-n cer cîte-s aprinse
păreau că-s strînse toate-aci-ndeolaltă.

Și-așa precum, din firea lor deprinse,
în zorii zilii-ntreg se mișcă stolul
de ciori, spre-a se-ncălzi, de frig cuprinse,

---

18 acu-ntr-aceast-oglind-] acum într-ast-oglind- *A* // **21** cînd spre-alte gînduri fui întors de ei *A* // **22—24**

cînd și-una ‹și-alta-n cumpănă le-ar pune›,
pricepe-ar clar ce dulce-acestui *(suprascris:* de ce acestui) sol
ceresc mi-a fost acum a mă supune. *B* //

23 *Inițial, în loc de* acestui *fusese scris* acum acest‹ui›. // **29** *Inițial, în loc de* am văzut *fusese scris* eu văzui. // **30** *Inițial, în loc de* cum n-aveam ochi spre *fusese scris* că-n vîrf cu mult mai sus. / urcare] nalta zare *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* tanto, che nol seguiva la mia luce. //

plecînd o seamă lasă-n urmă golul,
şi, de-unde-au fost, se-ntorc o seamă iară,
iar multe-şi fac pe-acelaşi punct ocolul,

aşa-mi păru şi-aici că se presară
acele lămpi, tot stol de stol cum vin,
de-ndată ce-ajungeau pe-anume scară.

Iar cel ce ni s-opri de tot vecin
aşa lucea de-aprins, c-am zis în mine:
„Iubirea ce-mi arăţi ţi-o văd deplin".

Dar ea, din care şi-al tăcerii-mi vine,
şi-al vorbei cînd şi cum, ea stă. „Şi fac,
că nu te-ntreb, deşi n-aş vrea, un bine."

Dar ea, văzînd aprinsul dor ce-l tac,
prin văzul cel cui toate-i sînt plinite,
mi-a zis zîmbind: „— Tu poţi să-ntrebi pe plac".

Şi-am zis aşa: „— Nu merite-osebite
mă fac pe mine demn răspuns să-mi dai,
dar pentru ea, care-a-ntreba-mi permite,

te rog, ferice duh, ce-ascuns îmi stai
în veselul tău foc, ştiut a-mi face:
că-mi vii aproape-atît, ce cauză ai?

Să-mi spui de ce-ntr-această sferă tace
cîntarea dulce-a raiului ce-airea,
într-alte sfere,-aşa de mult vă place?"

---

43 *Iniţial, în loc de* Iar cel *fusese scris* Şi-acel. // **51** zîmbind *este încadrat în paranteze rotunde.* / *Marginal dreapta este scris* nu! // **52** aşa *este scris marginal dreapta.* // **60** *Iniţial, în loc de* într-alte *fusese scris* ce-ntr-alte. //

61 „— Mortal auz ai tu ca și privirea“
mi-a zis; și-apoi „de-aceea nu se cîntă,
de ce-a-nfrînat și doamna ta zîmbirea.

64 Pe trepte-n jos venii pe scara sfîntă
atît de mult spre-a-ți face-o serbătoare
prin spus și prin lumini ce mă-nvestmîntă.

67 Nu-mi dă mai mare-amor mai mare-ardoare,
căci ferbe-amor cu mult mai mult în sus
spre cer, gradat, cum vezi și din lucoare.

70 Ci nalta milă, ce-a servi ne-a pus
voinței cei ce lumii-i dă ființă,
ne-mparte-așa, cum vezi făr-a-ți fi spus.“

73 „— Eu, sfîntă lampă, văd cu prisosință
c-ajunge-amorul într-acest regat
spre-a fi servind eterna provedință;

76 dar asta-i tocmai ce mi-e greu de-aflat:
de ce chiar tu-ntre toți însoțitorii
spre-acest oficiu-ai fost predestinat?“

79 Ai vorbei mele-abia s-au stins vaporii,
cînd, miezul său un centru el făcîndu-l,
rotea-mprejur ca iutea roat-a morii

82 și-a zis, iubirea cea din ea purtîndu-l:
„— Asupra-mi cade vecinica lumină
și,-acest vestmînt ce-l am ea străbătîndu-l,

---

72 ne-mparte] ne-așea⟨ză⟩ A_1, ea astfel A_2 / a-ți fi spus] ne-a dispus *B* // **74** *Inițial, în loc de* acest *fusese scris* aș⟨a⟩. // **80** cînd miezul său un centru el] cînd centru fix el miezul său *B* // **82** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* poi rispuose l'amor che v'era dentro. // **83** „— Asupra-mi cade] „— Să vars-as⟨upra-mi⟩ *B* //

85 cu văzul meu virtutea i se-mbină
şi-atît de sus mă nalţ că pot vedea
principiul prim ce-o dă din el, divină.

88 De-aici am deci şi veselia mea,
căci văzul meu pe cît de clar pătrunde,
pe-atît mai clar vestmînt de foc el ia.

91 Dar nici din cerul cel mai clar, de unde
serafu-n tatăl mai adînc ocheşte,
ce-ntrebi acum nici el n-ar şti răspunde,

94 căci tu mă-ntrebi ce-atîta s-adînceşte
⟨în sfat etern, că, vrînd ca să scoboare
în el, un ochi creat trudit s-opreşte.⟩

97 Iar, cînd vei merge-n lumea ta ce moare,
să scrii ce-auzi, spre-a nu-ndrăzni pe-un drum
cu-atare ţel să-şi mişte-a ei picioare.

100 Un duh, ce-aici e foc, e-n lume fum,
deci vezi de poate-un om la voi să ştie
ce nici primit în cer nu poate-acum."

---

85 *Inițial în loc de* i *fusese scris* ei. // **87** izvorul prim şi-esenţa sa divină *A* // **88** am deci şi veselia mea] dă flăcări veselia mea. / *Cf. Dante:* Quinci vien l'allegrezza ond' io fiammeggio. // **90** vest⟨mînt⟩ de foc pe-atît m⟨ai⟩ clar îşi ia *B* / el] îşi *A* // **91** *Inițial, în loc de* Dar *fusese scris* Din. // **94—96** *Cf. Dante:*

però che sì s'innoltra nello abisso
dell'etterno statuto quel che chiedi,
che da ogni creata vista è scisso. //

95 *Versul, incomplet în textul de bază:* în vecinicul decret ⟨...⟩, *este reprodus din B, unde avea inițial forma* în sfat eter⟨n⟩, că-n el ca să scoboare. // **96** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din B.* / creatoare *A* // **99** -şi *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **100** *Cf. Dante:* La mente, che qui luce, in terra fumma. //

103 De vorba lui curmat cu-aşa tărie,
lăsai chestiunea, dînd pe altă cale,
smerit cerînd ce om fu-n viaţa vie.

106 „Curg munţii între-ambii ţărmi ai ţării tale,
vecini cu voi, şi nalţi, încît mînia
furtunii-ades se zbate mai la vale.

109 Acolo fac un gheb numit Catria,
subt care-a stat tăcut un schit al cui
întregul cult i-a fost numit latria."

112 Aşa-ncepu şi-al treilea-nvăţ al lui,
şi-apoi urmînd: „Serviciilor divine
aici, a zis, aşa de rob le fui,

115 încît, cu singur sucul de măsline
trăind, răbdai cu drag şi ger şi sete,
în gînduri sfinte şi-mpăcat cu mine.

118 Acestor ceruri sfîntul schit le dete
mult rod cîndva, dar azi e loc sărman,
şi-i timpul, cred, acestea să s-arete.

121 În schit aici fui Petru Damian
şi Petru Păcătosu-n sfînta casă
a dulcei Maici la malul adrian.

124 Puţină viaţă-a morţii-mi fu rămasă
cînd fui ales şi tras spre-o pălărie
ce,-un rău murind, tot mai la rău o lasă.

---

103 Văzînd că el chestiunea mi-o prescrie *A* // **104** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / lăsai chestiunea] o şi lăsai *B* // **108** la vale] de vale *A* // **117** şi-mpăcat] strîns întreg *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* contento ne' pensier contemplativi. // **119** sărman] sărman A_1, golan A_2 //

127 Chefas veni, veni şi-acea mîndrie
a spiritului sfînt, ca vai de ei,
mîncînd ce-aflau în orice-ospătărie.

130 Prelaţii de-astăzi vreau însă lachei,
să poarte trena lor şi să-i alinte
de braţe-aici şi-aici, aşa-s de grei.

133 Acopăr caii lor cu-a lor vestminte
şi-aşa merg două bestii sub o piele;
oh, cît o să-i mai rabzi, ceresc părinte!“

136 Aşa sfîrşi şi mii de flăcărele
descinseră rotind din scară-n scară
şi-n orice-ocol mai viu lucind din ele.

139 Sosiră-n juru-acestui grad şi stară
scoţînd un glas cu-atît de mare sunet
că glas lumesc nici unul nu-l compară;

142 ci, surd de el, nimic n-am prins din tunet.

---

136 sfîrşi] -ncheie *A*.

CÎNTUL XXII

1 Spre doamna mea, ca şi-un copil ce cată
spre cea la care mai vegheat se ţine,
aşa mă-ntoarsei tulburat deodată,

4 iar ea, ca mama ce grăbită vine
la fiu-i palid şi mai mort, cu-acel
un glas ce poate-a pururi să-l aline:

7 „— Nu ştii că eşti în cer?“ mi-a zis. „Că el
întreg e sfînt? Că orişice lucrare
se face-aici pornind din bunul zel?

10 Ce mult te-ar fi schimbat a lor cîntare,
ce mult şi eu zîmbind, tu poţi vedea,
cînd glasul lor te-a-nvins aşa de tare.

13 De-ai fi-nţeles ce rug-au pus în ea,
ai şti ce răzbunare se ridică,
pe care tu, trăind, o vei vedea.

16 Divina spadă nici tîrziu nu pică,
nici prea de timp, cum pare, poate, cui
aşteaptă, ori sperînd, ori prins de frică.

---

2 spre] la *A* // **3** aşa] astfel *A* // **6** ce poate-a pururi să-l aline] ce-n stare-i singur să-l aline *A* // **7** *Iniţial:* mi-a zis: „— Nu ştii că eşti în cer? Că el. // **8** *Iniţial, în loc de* Că *fusese scris* Ş⟨i⟩. // **10** Ce mult te-ar fi schimbat] Tu poţi să vezi ce mult *A* / *Iniţial, în loc de* lor *fusese scris* mea. // **11** te-ar fi schimbat ce mult iubirea mea *A* // **14—18** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **17** de timp] -n curînd *A* //

19 Şi-acum tu mintea spre-altele să-ţi pui;
ilustre duhuri ai să vezi în cale,
de-ntorci tu ochii-aşa precum îţi spui."

22 Privind atunci pe placul vrerii sale,
văzui vro sută de mărunte sfere
ce-n stol s-ornau cu raze mutuale.

25 Şi-am stat precum cînd singur în tăcere
sugrumi ⟨dorinţa-n tine⟩ ne-ndrăznind
să ceri, de teamă că-i prea mult ce-ai cere.

28 Dar cea mai mare şi mai mult lucind
dintr-aste perle-un pas făcu nainte,
spre-a face-ntinsul arc să mi-l destind.

31 „— Dac-ai putea şi tu" vorbi cuvinte,
„să vezi ca noi amoru-ne profund,
ţi-ai da pe faţă tot ce-ascunzi în minte.

34 Dar, gîndurilor tale ce s-ascund,
eu totuşi vreau, din dorul de-a nu-ţi face
spre naltul ţel zăbavă, să răspund.

37 Pe-un deal, sub coasta cui Cassinul zace,
venea, spre-a se ruga, pe culme sus,
popor sedus şi nepornit spre pace.

40 Eu sînt acel ce-ntîi pe deal am dus
sfinţitul nume-al cui în lume-aduse
dreptatea ce-azi mă nalţ-aşa de sus.

---

21 de-ntorci tu] de-alergi cu *A* // **26** dorinţa-n tine, *variantă notată în A, înlocuieşte pe* cumplita-ţi poftă, *anulat cu creionul.* // **29** un pas făcu nainte] îmi ieşi nainte *A* // **31** „— Dac-ai putea şi tu] „— Să poţi vedea şi tu *A* // **32** ca noi amoru-] ca noi cum arde- *A* / *Iniţial, în loc de* amoru-ne profund *fusese scris* profunda-ne iubire. // **35** *Iniţial, în loc de* totuşi *fusese scris* vreau. // **38** spre-a se ruga, pe culme sus] pe culmi, spre-a se ruga sedus *A* // **39** popor sedus] popor păgîn *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* dalla gente ingannata e mal disposta. // **40** Eu sînt] Şi eu *A* //.

43 Și-atîta dar divin asupra-mi fuse
c-am scos din preajma tutor aste locuri
impiul cult ce lumea ne-o seduse.

46 Iar toate-acestea alte sfinte focuri
au fost bărbați cuprinși de-acea căldură
ce flori și fructe sfinte naște-alocuri.

49 Romoldo și Macarie-aceștia fură,
iar alții-s frați de-ai mei ce,-n mănăstire,
cu inimi tari, înfipți pe loc stătură."

52 „— Vorbind cu mine-acum, și-a ta iubire
ce-arăți, am zis, ca și bunăvoința
ce-o simt și-o văd în toat-a voastr-oștire

55 de foc de-aici, așa-mi lărgesc credința
precum o roză-n soare răsfirată
deschide-atît cît este-n ea putința.

58 Te rog de-aceea să m-asiguri, tată,
că am și-atîta har în Dumnezeu
ca fața ta s-o văd ne-nvestmîntată."

61 „— Plinire-afla-ți-va dorul, frate-al meu,
în cel din urmă cer, căci el plini-va
oricare dor, și-al orișicui și-al meu.

64 Deplin și-ntreg e-n el și-aflînd potriva
oricare dor, căci numa-n el oricare
un punct a fost de-a pururi unde fi-va;

---

43 *Inițial, în loc de* dar *fusese scris* zel. // **44** *Inițial, în loc de* scos *fusese scris* fost. // **49** *Scris:* Romaldo. // **51** cu inimi tari, înfipți pe loc] înfipți pe loc, cu tare *(inițial:* inimi*)* gînd *A* // **60** *Inițial, versul avusese forma* să văd eu fața ta ne-nvestmîntată. / ca fața ta s-o văd *A* // **63** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare referitor, probabil, la* meu *subliniat de G. Coșbuc cu două linii.* // **65** oricare[2]] oriunde *A* //

67 el nu-i niciunde-n spațiu, poli el n-are,
și-a noastră scară-i pînă-n el urcată,
de-aceea culmea-i nevăzută-ți pare.

70 Dar Iacov, patriarhul nostru,-odată
⟨privi cîndva și-a culmei ei mîndrie
pe cînd de⟩ îngeri o văzu-ncărcată.

73 Ci-azi nu-și desparte-al său picior de glie
vrun om spre-a o sui, iar norma mea
rămase jos spre-a răsipi hîrtie.

76 Iar zidul cel ce-odată schit făcea
speluncă-i azi, de hoți, și-a lor calpace
burdufuri pline de făină rea.

79 Nici cea mai grea usură nu-i displace
eternului atît ca fructu-amar
ce inima-n monahi să zburde-o face;

82 stăpîni oricărui bun păstrat de-altar
îi sînt acei ce pe la uși colindă,
dar nu cumetrii,-ori alt orice tîlhar.

---

67 el nu-i niciunde-n spațiu, poli el] căci nu-i în spațiu și nici p⟨oli⟩ *A* // **69** culmea-i nevăzută-ți pare] ea vederii ți s-ascunde *A* // **70—71** *Cf. Dante:*

Infin là su la vide il patriarca
Iacob porgere la superna parte. //

70—72 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare.* // **71** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din* A_1. / privi] văzu *(anulat)* A_2 // **72** *Versul din textul de bază:* cînd el de îngeri o văzu-ncărcată *a fost modificat, pentru concordanța cu versul anterior, cu ajutorul variantei notate în A.* / pe cînd de] cînd lui de B_1 / o văzu] i păru B_2 // **76** Iar] Căci *A* // **78** *Inițial, în loc de* făină *fusese scris* cen⟨ușă⟩. // **83** *Inițial, în loc de* îi *fusese scris* le. //

85 Ci-așa-i de lesne-n om ce-i rău ⟨să⟩ prindă,
încît nici n-are trai o bună vrere
nici cît din mic stejar pînă la ghindă.

88 Vezi, Petru a-nceput lipsit de-avere
și făr' de-arginți, iar eu cu rugi și post,
Francisc al său convent umblînd a cere.

91 Cînd stai să vezi ce la-nceput a fost
oricare lucru și-i privești urmarea,
ce-ncepe bine vezi că-ncheie prost.

94 Iordanul s-a re-ntors, ce-i drept, iar marea
păreți avu, cînd domnul vru să-i pună,
ci-ar fi mai de mirat aci-ndreptarea."

97 Sfîrșind așa, văzui cum el s-adună
la stolul său, iar stolul său se strinse
și-ntreg s-a ridicat ca o furtună.

100 Iar dulcea doamnă-n sus acum mă-mpinse
c-un singur semn, pe scară-n urma lor;
puterea ei așa de mult mă-nvinse.

103 Nimic din cîte suie,-ori se scobor
la noi în mod firesc nu-și are-aieptul
să poți a-l compara cu-al nostru zbor.

---

85 -n om ce-i rău ⟨să⟩] rău-n om să *A* / să, *omis la transcriere, a fost întregit pe baza variantei existente în D.* / **89** *Inițial, în loc de* și [2] *fusese scris* cu. / *Marginal dreapta este scris* V.M. // **91** Cînd stai să vezi un lucru cum a fost *B* / Cînd stai să vezi] Și cînd te uiți *A* // **93** ce-ncepe bine] pe cînd el începea *B* // **99** -ntreg] stolul A_1 / s-a ridicat ca o] sui ca volbura⟨-n⟩ A_2 // **100—101**

C-un semn deci d⟨oamna⟩ mea ne-mpinse-n golul
lăsat de ei ⟨.............................⟩ *B* //

102 puterea ei așa] căci firea mea atît *A* // **103—105** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **105** să poți] atît *(anulat)* A_1 / să poți a-l compara] spre-a fi egal A_2 //

106 Precum, creştine,-o să mă-ntorc la dreptul
triumf şi plîng, în aşteptarea lui,
adese-al meu păcat şi-mi sînger pieptul,

109 tu nu tragi mîna cînd pe foc o pui
în graba cum văzui eu semnul care
urmează pe Viţel şi-n el şi fui.

112 Slăvită stea, tu ce-ai cu-mbelşugare
puteri adînci din cari, anume ştiu,
îmi vine-al meu talent, ori mic, ori mare,

115 căci sfîntul tat-a tot ce-n lume-i viu,
cu voi era spre-a răsări şi-apune
cînd eu în Tosc-am început să fiu;

118 iar, cînd voit-a harul a dispune
să intru-n sfera ce vă poartă-n ea,
sortită-mi fuse-a voastră regiune.

121 Suspină-n sus spre voi inima mea
smerit, ca să-mi adun din voi putere
spre locul unde-s tras pe-o cale grea.

124 „— Ţi-e-aproape-atît suprema mîngîiere,
vorbi Beatrice-atunci, că se cuvine
s-asculţi şi s-agereşti a ta vedere.

127 Deci, pîn-a nu ţi-o fi-nsînit în tine,
priveşte-n jos spre-atîtea lumi, spre toate
pe cîte-acum le ai sub tălpi prin mine,

---

109 *Iniţial, în loc de* o pui *fusese scris* ai pus. // **117** *Cf. Dante:* quand'io senti' di prima l'aere tosco. // **121** Suspină-n sus spre voi] Suspină-n sus smerit *A* // **122** smerit] spre voi *A* / să *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **124** Beatrice-atunci: „— Suprema mîngîiere A_1 / „— Ţi-e-aproape] Vorbi *(anulat)* A_2 //

130 ca inima-ți să-ți stea, pe cît se poate,
voioasă-n rînd cu cei voioși ce cură
pe-un drum ceresc în glorioase gloate."

133 Prin șapte sfere-a mea căutătură
se-ntoarse-n jos; văzui și-acest pămînt,
așa c-am rîs de-umila lui făptură;

136 eu țin mai just acel judecămînt
ce-l ia-n dispreț; mai sus cari se ridică
îi poți numi-nțelepți, fiindcă sînt.

139 Văzui aprinsă pe-a Latonei fiică,
dar făr' de umbra ce-mi făcea bătaia
de cap, cu-a ei desime mare-ori mică.

142 Putui și soarelui să-i rabd văpaia
din fața lui, văzui cum își fac jocul
vecin și-n jurul lui Dio și Maia;

145 văzui pe Jupiter cum tempereazä focul,
și-al fiului și-al tatei lui, și clară
văzui rotirea ce le schimbă locul.

148 Și toate șapte clar îmi arătară
cît sînt de mari, ce grabă pun pe căi
și ce distanțe-n spațiu le separă.

151 Iar punctul ce ne face-atît de răi,
pe cînd roteam așa-n eternii Gemeni,
întreg îmi apăru din munți în văi.

154 Și-ntoarsei ochii-n ochii făr' de-asemeni.

---

132 pe-un drum ceresc] prin ceru-acesta *A* // **134** se-ntoarse-n jos; văzui] întoarsă-n jos, văzu *A* // **141** *Între* desime *și* mică *este anulat* -ori. // **144** vecina Dio-n jurul lui și Maia *A* // **147** rotirea ce le] și *(inițial:* prin*)* ce rotiri le *(inițial:* el*)* *A* // **151** *Cf. Dante:* L'aiuola che ci fa tanto feroci.

CÎNTUL XXIII

Ca paserea-n frunzişul drag al ei,
prin noaptea care-ascunde-ntreaga zare
la cuib păzindu-şi puii golăşei,

spre-a-i tot vedea-n iubirea ei cea mare
şi hrană să le caute spre-a-i creşte,
şi dulce-aceast-amară trudă-i pare,

pe-un ram deschis ea timpul şi-l pîndeşte
şi-aşteaptă soarele cu dor şi cată
ţintit spre nori că doară-doar' albeşte,

aşa şi doamna mea sta ridicată
şi-atent privind spre partea de lumină
în care Feb puţină grab-arată;

încît, de-atîta dor văzînd-o plină,
eu fui asemeni celui ce,-aşteptînd,
vrea şi-altceva şi-aşa, sperînd, s-alină.

Puţin restimp trecu-ntre cînd şi-alt cînd,
eu zic într-aşteptare-mi şi vedere,
cînd ceru-ntreg se limpezi pe rînd.

Şi-mi zise ea: „— Vezi oastea ce nu piere,
a-nvingerii lui Crist, şi tot ce crugul
culese-aici ca rod al ăstor sfere".

22 De foc în faț-atît îi fu belșugul
și-a ei priviri de-așa plăcere pline,
că-mi cat-aici să pui deoparte jugul.

25 Cum Febe-n clara noapte-a lunii pline
zîmbește-n corul nimfelor acele
ce-ornează ceru-n toate-ale lui cline,

28 văzui-așa-ntre mii de flăcărele
nou soare-acum și-asemeni foc le da
cum face-al nostru cu-ale noastre stele;

31 prin via lui lumină s-arăta
așa de-aprins substanța lucitoare
în ochii mei, că n-o putui răbda.

34 Beatrice,-o, dulce,-o dragă-ndrumătoare...!
Iar ea: „— Ce-atît ți-a-nvins acum ființa
putere e că-n lume-obstacol n-are.

37 Aci-i înțelepciunea și putința
ce-ntre pămînt și cer deschise-o cale
de care-aveam de-atîta timp dorința."

40 Precum în urma dilatării sale
nu-ncape focu-n nor, pînă-l sfîșie
și,-n contra firii lui, s-azvîrle-n vale,

---

23 și-a ei priviri de-așa plăcere] și-n ochi plăceri ⟨de-⟩ atîta *(repetat:* atîta*)* farmec A_1 / pline] divine A_2 // **24** să pui deoparte] deoparte-a pune *A* // **25** -n clara noapte-a lunii pline] -n plenilunii-n nopți senine *B* // **29** foc le da] aprindea *A* // **31** *Inițial, în loc de* lui *fusese scris* lor./ *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:* e per la viva luce trasparea. // **32** așa de-aprins] aprins-atît *A* // **33** mei *este încadrat între două paranteze rotunde.* / mei, că n-o putui răbda] încît m-a-ntors de către ea *A* // **34** -ndrumătoare] îndrumare *A* // **35—36** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*

Ella mi disse: „Quel che ti sobranza
è virtù da cui nulla si ripara. //

37 Aci-i înțelepciunea] Aici e-n⟨țelepciunea⟩ *A* // **42** s-azvîrle] se scurge *A* //

43 așa-ntr-acel ospăț sporindu-mi mie,
întregul duh își rupse-al său vestmînt
și ce-a mai fost nimic apoi nu știe.

46 „Deschide-ți ochii să mă vezi cum sînt!
Văzut-ai stări atari, că ești în stare
să poți de-acum răbda surîsu-mi sfînt."

49 Eu fui ca omul care-n simțuri are
impresia veche-a unui vis avut;
și-ndar se zbate-a-l prinde-n linii clare,

52 cînd lucru-atît de demn de-a-mi fi plăcut
mi-l dete-așa că nu va mai apune
din cartea-n care-mi scriu cîte-au trecut.

55 Acum chiar toate-acele guri să sune,
în cari Polimnia cu-al ei stol de fete
al ei nectar pe cel mai dulce-l pune,

58 și nici a mia parte s-o arete
din sfîntu-i zîmbet n-ar ajunge graiul,
nici ce lumini el sfintei fețe-i dete.

61 Și-astfel acum, reprezentînd eu raiul,
un salt va face-aci poema mea
cum face-acel ce rupt găsește plaiul.

---

45 *Inițial:* și ce-a mai fost apoi nimic nu știe. // **49** *Versul a avut inițial forma:* Eu fui asemeni umil om care-n simțuri are. // **49—50**

Eu fui cum ești cînd ai impresi⟨i⟩ care *(scris:* tare*)*
în simțul tău ⟨...........................⟩ *A* //

51 și-ndar se zbate-a-l prinde-n] ci-ndarn te-ncer⟨ci⟩ să-l prinzi în *A* // **55—57** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **56** fete] cete A_1, fete A_2 // **57** idei în cel m⟨ai⟩ dulce vers le pune B_1 / prin cel m⟨ai⟩ dulce glas B_2 // **62** *Inițial, în loc de* va *fusese scris* vom. / *Între* aci *și* poema *este anulat* -n. / va face salt poema sfînt-a mea *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Convien saltar lo sacrato poema. //

64 Dar cîți vor judeca și tema grea
și umerii mortali cari o ridică,
nu-i vor huli că-mi tremură sub ea.

67 Pe unde prora mea-ndrăznind despică,
nu-i drum să-l facă vas ce șovăiește
și nici vîslaș cui trudele-i fac frică.

70 „— De ce-ntr-atîta fața mea te-orbește
și nu te-ntorci spre parcul cel frumos
ce-n razele lui Crist aci-nflorește?

73 Aici e roza-n care-acolo jos
fu om divinul verb, sînt crinii care
ne duc pe dreptul drum cu-al lor miros."

76 Așa mi-a zis. Eu, gata de-ascultare
la sfatul ei, mai îndrăznii o dată
cu ochii-mi slabi în lupta asta mare.

79 Precum la raza soarelui, vărsată
prin norii rupți, văzuse-un cîmp de flori
cîndva privirea-mi de-umbre-ntunecată,

82 așa văzui mari cete de splendori
și-aprins un foc de sus cum le-nvestmîntă,
dar nu vedeam izvoru-acei lucori.

---

67 *Inițial, versul avusese forma:* Nu-i marea asta pentru luntrea mea. / despică *A* // 67—68

Pe unde prora mea-ndrăznind despică,
nu-i drum să-l fac-un vas ce șovăiește *B* //

68 să-l facă vas] de-un slab văscior B_1 / ce șovăiește B_2 // 69 *Inițial, în loc de* și nici *fusese scris* nici de-un. / și nici vîslaș *A* // 70 te-orbește] vrăjește *A* // 78 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* alla battaglia de' debili cigli. // 79—81 *Marginal dreapta sînt notate cifrele* 3, 2 *și* 1, *G. Coșbuc intenționînd să schimbe ordinea versurilor terținei.* //

85 Tu cel ce-astfel le-aprinzi, virtute sfîntă,
te nalți atîta, ca să aibă loc
și ochii mei ce-atît de slab s-avîntă.

88 Frumosul nume-al florii ce-o invoc,
și-n zori și seara, sufletu-mi împinse
s-alerg cătînd pe cel mai mare foc.

91 Iar, cînd în ambii ochi mi se destinse
și cum și cît al stelei vii, al cei
ce-nvinge-n cer cum pe pămînt învinse,

94 prin cer văzur-o faclă ochii mei
venind, formată-n cerc ca o cunună,
și-o-ncinse-apoi, rotind în jurul ei.

97 Chiar cel mai dulce cînt, ce-aici răsună
și-a cui dulcoare sufletul ni-l miră,
un nor ți-ar fi părut cînd, rupt, el tună

100 alături cu-acel cînt din dulcea liră
ce-aci-ncingea safirul scump, odorul
ce mult mai clar tot ceru-l însafiră.

103 „— Amor angelic sînt, rotind cu zborul
înaltul har, din trupul de lumină
născut, în care-ospel găsi-ne dorul;

106 și voi roti, cît timp urmezi, regină,
pe fiul tău, și sfera-ne să fie,
intrînd în ea, ne-o faci și mai divină."

---

85 *Inițial, în loc de* astfel *fusese scris* așa. // **86** ca să aibă loc] ca lărg⟨imi⟩ să aibă *A* // **88** Frumosul] Deci mîndru⟨l⟩ *A* // **97** cînt *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **102** *Marginal dreapta este scris* fals. // **102—105** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **104** din trupul de] născutul din *A* // **105** *Inițial, în loc de* născut *fusese scris* în c⟨are⟩. / născut] prin trup *A* //

109 Cu-acestea,-n cor cîntata melodie
tăcu, şi-acele facle⟨-ntr-o plăcere⟩
făceau să sune numele Marie.

112 Regeasca mantie-a tutor alte sfere,
cea mai de foc şi cea mai viu mişcată
şi cea mai vie printr-a lui putere,

115 avea deasupra noastră-ndepărtată
interna poal-atît, că, unde-am stat,
eu n-o puteam vedea nici cum arată;

118 de-aceea deci nici focu-ncoronat
n-avui puteri să-l urmăresc de-acinde,
cînd sus, lîng-al ei fiu, s-a ridicat.

121 Şi, ca un prunc ce braţele-şi întinde
spre mama lui, sătul dup-alăptare,
prin spiritul ce tot spre-afar-aprinde

124 aşa-ntindeau şi vîrfu-i fiecare
în sus aceste lămpi, vădindu-mi bine
de sfînta Maic-a lor iubire mare.

127 Şi-n faţă-mi stînd, cîntar-apoi senine
„Regina Coeli", note-avînd atari
că-n veci va fi dulcoarea lor în mine.

---

110 şi-acele facle] şi toate faclele A_1 / *Iniţial, în loc de* facle *fusese scris* fl⟨ăcări⟩. // *Finalul versului din textul de bază:* -n urmă toate *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în* A_2. // **112** sfere *A* // **112—114** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **114** prin suflul celui sfînt şi-ntreaga vrere *A* // **116** stat] fui *A* // **117** vedea] s-o văd *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* là dov'io era, ancor non appariva. // **118** deci nici p⟨uteri⟩ să urmăresc n-avui *A* // **120** *Iniţial, în loc de* cînd *fusese scris* cum. / se *(iniţial:* s-a*)* duse-n sus lîngă răsadul lui. *A* // **128** note] voci *A*.

130 O, ce prisos de-agonisite mari
au toate-aici, cămară de cămară,
ce-au fost, spre-a sămăna, voinici plugari!

133 Aici trăiesc, gustînd comoara rară
ce-o strînseră cu lacrimi în robia
din Babel, unde-averea și-o lăsară.

136 Aici, cu sfîntul fiu și cu Maria,
triumf își are-al vecinicei victorii,
cu vechi și nou sobor avînd domnia

139 acel ce ține cheia ăstei glorii.

CÎNTUL XXIV

1 „— O, voi părtași aleși la marea cină
a Mielului cel sfînt, ce vă hrănește
așa că vrerea vi-e de-a pururi plină,

4 prin sfîntul har ăst om de ciugulește
gustînd din fărmuri de pe-a voastră masă
cît timp el încă-n trupul său trăiește,

7 vedeți-i multul dor care-l apasă,
și-l rourați puțin: voi beți izvorul
din care-ale lui gînduri tind să iasă."

10 A zis; și se făcu tot insu-n corul
voios o sferă, pol avînd statornic
și dînd văpăi ca-n goană meteorul.

13 Precum se-ntorc rotițele-n ceasornic
așa, că, de le privești, de-una-ți pare
că stă pe loc, iar alta fuge spornic,

16 așa și-aceste hori de duhuri care,
danțînd grăbit, ori lin, vădeau prin joc
divers gradata lor ferice stare.

---

9 ***Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*** **sempre del fonte onde vien quel ch' ci pensa." // 10** ***Inițial, în loc de*** **A zis** ***fusese scris*** **Așa vorbi. // 18 divers gradata lor ferice] fericea lor divers gr⟨a-dată⟩** ***A*** **//**

19 Din cel ce-orna mai mult sublimul loc
văzui ieşind un foc aşa ferice
că n-a rămas în cer mai viu alt foc.

22 De trei ori ocoli pe Beatrice
cu-atare cînt că dulcea-i melodie
n-o poate-n vorbe mintea s-o răspice.

25 Deci fac aci un salt, căci, spre-a descrie
aşa de fin, prea aspru e-n coloare
nu graiul meu, ci orice fantazie.

28 „— O, sfîntă sor-a mea, cu-atît-ardoare
ne rogi, încît al tău afect ferbinte
m-a smuls din sfera plină de lucoare."

31 Cînd stete-n loc acea ferice minte,
s-a-ntors spre doamna mea cu-al ei suflat
şi-aşa vorbi cum spusei mai nainte.

34 „— Eternă facl-a marelui bărbat,
cui cheile de-aici aduse, care
deschid ăst regn, de Domnul ţi s-au dat,

37 să-ntrebi pe-acesta-n chestie mic-ori mare,
cum vrei, despre credinţa care-ţi dete
putere-odată să te mişti pe mare.

40 Cum speră şi iubeşte el, cum crede,
nu-ţi este-ascuns, căci vezi acolo unde
oricare lucru ca şi scris se vede.

---

21 *Iniţial, în loc de* cer *fusese scris* cor. // **29** tău *este scris marginal dreapta cu semn de intercalare în text.* // **31** Cînd stete-n loc acea] Aşa, şi-ntoars-acea *A* // **32** doamna mea cu-al ei suflat] vorbit-a cînd a stat *A* // **35** *Iniţial, în loc de* cheile, de-aici aduse, care *fusese scris* Domnu-i dete cheile [care]. // **36** *Versul avusese iniţial forma:* spre-a fi minune-acestui cor bogat. // **37** *Iniţial, în loc de* chestie mic-ori mare *fusese scris* chestii joas-ori suse. // **42** ca şi scris] ca pictat *A* //

43 Dar, pentru că-n ăst regn nu pot pătrunde
decît aleşii printr-un crez verace,
spre gloria lui să-ntrebi şi va răspunde."

46 Precum se-ncinge-un candidat şi tace
cît timp maestru-o chestie-i propune,
spre-a da dovezi, şi nu spre-a o desface,

49 aşa eu mă-narmam cu probe bune
cît timp vorbi spre-a fi gătit deodată
de-aşa măestru şi de-aşa chestiune.

52 „— Să-mi spui, creştine bun, şi clar arată:
credinţa ce-i?" Privii deci cu-ndemînă
spre facla de-unde-aceasta-mi fu suflată;

55 apoi mă-ntoarsei cătr-a mea stăpînă;
ea-mi dete semn că-şi poate descuia
al său torent interna mea fîntînă.

58 Deci: „— Harul, ce-mi permite-a face-a mea
⟨confesie celui ce stegar⟩ ne fuse,
să-mi dea puteri să spui precis ce-aş vrea".

61 Şi-apoi, continuînd: „Precum ne spuse
veracea pan-a dulcelui tău frate,
ce Roma-n dreptul drum cu tine-o duse,

---

45 *Cf. Dante:* di lei parlare è ben ch'a lui arrivi. // **50** *Iniţial:* cît timp vorbi, gătit spre-a fi deodată. // **55** *Iniţial, în locul versului fusese copiată o variantă a versului anterior:* spre facla de-unde-aceasta-mi fu urlată. // **56** că-şi poate descuia *sînt adăugate ulterior.* // **57** *Iniţial:* torentul său, interna mea fîntînă, *schimbarea topicii fiind indicată printr-un semn făcut în text şi prin varianta* al său *notată în A.* // **58** *Versul este adăugat ulterior.* // **59** *Versul din textul de bază:* acelui care prim stegar ne fuse *a fost modificat, pentru corespondenţa cu versul anterior, cu ajutorul variantei notate în A.* // **60** *Versul este adăugat ulterior.* //

credința-i stofa vrerilor sperate
și-apoi dovad-a totul ce nu vezi;
aceasta-mi pare-a dînsei entitate".

Atunci am auzit: „— E just cum crezi,
dar numai dacă știi de ce anume
și-ntre substanțe-o pui, și-ntre dovezi".

Iar eu: „— Atîtea lucruri făr' de nume
ce-mi dau, să văd mai larg, aci putința,
așa de-ascunse-s ochilor în lume,

că-și au temeiul numai în credința
ce dă nădejdii-al său temei suprem;
de-aceea-ntre substanțe-i pun ființa.

Din crezul ăsta, fără să vedem
nimic altce, ne cat-a ne culege
dovezi, și-astfel dovad-o și avem."

Și iarăși auzii: „— De-ar înțelege
astfel cîți jos la voi doctrine-adună,
n-ar fi sofiștii-așa de iuți să nege."

Așa din faclă-i s-auzi cum sună;
și-apoi: „— Moneta asta, așadar,
și-n pond și-n aliaj s-arată bună;

dar vorba e de-o ai și-n buzunar."
Iar eu: „— Cum nu! Și lucie și plină,
și-n marca ei nimic nu e neclar."

---

69 și-ntre substanțe] e și substanț- *A* // **72** de-ascunse-s] -s de-ascunse *A* // **82** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Cosi spirò di quello amore acceso. //

88 Și iar ieși din vecinica lumină
ce-aici lucea: „— Acest odor, apoi,
pe care-orice virtute se sprijină,

91 de unde-l ai?“ „— Bogate-acele ploi,
ce-au curs, de Sfîntul Spirit răspîndite
pe-anticele și-a legii noastre foi,

94 rațiune-mi sînt, ce-atîta de-ascuțite
dovezi îmi dă, încît, convins deplin,
orice-alte-argumentări îmi par tîmpite.“

97 „— Dar scrisul vechi și nou, din care-ți vin
atît de-adînci convingerile tale,
de ce le ții c-ar fi cuvînt divin?“

100 Iar eu: „— Am proba faptelor reale
la cari n-a fost nevoie de-o natură
ce scaldă fier și bate nicovale“.

103 „— Dar ce-ți dă probe-acum că se făcură
acestea toate,-a zis, căci de probat
chiar asta e. Și nimeni nu le jură.“

106 „— Că fără de minuni s-a-ncreștinat
o lume,-am zis, aceasta-i pentru mine
cît alte-o sută cîte-au mai urmat;

109 căci tu intrași sărac, lipsit de bine
în cîmp spre-a sămăna o plantă sfîntă,
ce vie-a fost cîndva, și-azi este-un spine.“

---

90 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* sopra la quale ogni virtù si fonda. // **96** argumentări îmi] demonstrații *A* // **103—105** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **105** *Între* și *și* nimeni *este scris și anulat deasupra rîndului* alt. // **106—107** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **108** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* è tal, che li altri non sono il centesmo. // **109** căci tu intrași sărac] căci gol tu-ntrași *A* // **110**

112 Sfîrşind apoi, sublima curte sfîntă
cînta, prin toate vecinicele case,
Te Deum, cum de ei şi-aci se cîntă.

115 Şi-acel baron, care,-ntrebînd, mă trase
din ram în ram în sus, încît avea
spre vîrf de-acum puţine foi rămase,

118 îmi zise: „— Graţia-n care eşti, că-n ea
îţi place-a fi, îţi dete-atari cuvinte
că pîn-aici le-ai spus cum se cădea,

121 aşa c-aprob ce spuseşi mai nainte;
ci-acum să ne explici ce crezi tu oare
şi de-unde-ţi vine-un crez aşa ferbinte?"

124 „— O, tată sfînt şi vecinica lucoare
ce vezi aşa ce crezi, că spre mormînt
putuşi să-nvingi mai tinere picioare,

127 tu vreai s-arat", aşa-ncepui cuvînt,
„formula-n care-mi spui a mea credinţă
şi-mi ceri şi cauza ei. Răspund: în sfînt

130 şi unul domn, o vecinică fiinţă,
cred eu, cel nemişcat, mişcînd mereu
întregul cer prin dor şi prin voinţă.

---

112 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere, G. Coşbuc vizînd, probabil, eliminarea repetării cuvîntului* sfîntă *în rimă.* // **110—112** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **119** atari cuvinte] vorbe pline *A* // **122** *Între* acum *şi* să *este anulat* tu. // **123** ferbinte] vine *A* // **126** putuşi să-nvingi] lui Crist [bătuşi] *A* // **127** *Ultimul cuvînt al versului*, cuvîntul, *a fost modificat în* cuvînt *pentru a respecta rima.* // **128** credinţă] cere *A* // **129** *Ultimul cuvînt al versului*, sfîntul, *a fost modificat în* sfînt *pentru a respecta rima.* // **130** fiinţă] putere *A* // **131** *Iniţial, în loc de* cel *fusese scris* s⟨. . .⟩. // **132** voinţă] vrere *A* //

133 N-am singur probe fizice-aici eu
şi metafizice, dar veritatea vie
ce-a curs de-aci ⟨dă ăstui crez al meu⟩

136 prin Moise, şi profeţi, prin psalmi tărie,
prin evanghelii, şi prin voi, cînd veste
v-aduse duhu-n limbi de foc spre-a scrie.

139 Şi-n trei persoane-eterne cred, şi-aceste
atari sînt un' şi-n trei atari se-mbină
că sufere să-i zici şi sînt şi este;

142 iar tainica natur-a lor divină
de care spui, o-mprimă-n mintea mea
de multe ori vangelica doctrină.

145 Aci-i principiul ⟨şi schinteia cea⟩
ce-apoi se-ntinde-n flacăra vivace,
lucind în mine ca şi-n cer o stea."

148 Precum un domn ce⟨-a⟩ ascultat ce-i place
şi-apoi, urîndu-şi pentru noua ştire,
în braţe ia pe serv, pe loc ce tace,

151 aşa, cîntînd şi-urîndu-mi fericire,
de trei ori mă cuprinse, cînd tăcui,
acel apostol dup-a cui voire

154 vorbii aşa, şi-n spusa mea plăcui.

---

135 *Versul din textul de bază:* ce-a curs de-aci-ntăreşte crezul meu, *a fost modificat, pentru concordanţă cu versurile următoare, cu ajutorul variantei notate în A.* // **140** atari sînt un'] sînt unu-astfel A_1 / *În textul de bază* un' *este subliniat cu o linie.* / se-mbină] tustrelii A_2 // **141** *În textul de bază* sînt *şi* este *sînt subliniate cu o linie.* // **142** *Înainte de* iar *este anulat* natura. / divină] acelii *A* // **145** *Versul din textul de bază:* Aci-i principiul, singura schintea *a fost modificat, pentru sens, cu ajutorul variantei notate în A.* // **148** -a, *omis la transcriere, a fost întregit pe baza variantei notate în D.* // **151** *Iniţial, în loc de* cîntînd *fusese scris* urîn⟨du-mi⟩. // **152** mă *este scris deasupra rîndului cu semn de ntercalare în text.* / *Iniţial, în loc de* mă *fusese scris* m-a.

CÎNTUL XXV

De-ar fi ursit poemului meu sacru,
cui și pămînt și cer sprijin îi dară
și-atîția ani făcu din mine-un macru,

să-nvingă ura ce m-alungă-afară
din mîndrul țarc unde-am durmit ca miel,
dușman cu lupii cari război îi dară,

cu altă voce-atunci, c-un păr altfel
întoarce-m-aș poet să iau cunună
unde-am primit botezul, căci prin el

intrai eu în credința care-adună
pe drepți în cer și pentru ea și fui
de Petru-ncins cu-așa urare bună.

Atunci, venind spre noi alt foc văzui
din stolul de-unde binevru să vie
cel pus de Crist ca prim vicar al lui;

iar doamna mea, lucind de bucurie,
mi-a zis: „— O, vezi, o, vezi pe-acel odor
ce dă Galiției cauză de mîndrie!“

---

6 *Inițial, în loc de* dușman *fusese scris* dușmani. / cari război îi dară] ce-o pîndesc pe-afară A_1 / ⟨ce-o pîndesc⟩ să-i sară A_2 // **10** intrai eu] intrat-am *A* // **12** așa] acea *A* // **17** „— O, vezi, o, vezi pe-acel odor] „— Vezi, vezi pe-al nostru senior *A* //

Precum cînd un porumb, lăsat din zbor
la alt porumb, rotind ei își arată,
și dulce gurluind, iubirea lor,

așa și-acești cu viața luminată
doi principi mari voioși se-ntîmpinară,
slăvindu-și hrana care-aici li-e dată.

Iar cînd salutul lor și-l ⟨terminară⟩,
s-opriră-n față-mi ambii, făr' de-a zice
nimic, și-aprinși că fața mi-o-nclinară.

Zîmbind atunci, vorbit-a Beatrice:
„— Mărite spirit, cel ce ne-ai expus
cît face pe-om credința de ferice,

vorbește de speranță-ntr-acest sus;
o știi, c-o spui de-oricîte ori divine
puteri vădit-a celor trei Isus."

„— Sus capu,-ncredințat că tot ce vine
din lumea muritoare,-aici urcat,
în focul nostru matur el devine."

---

22 *Inițial, în loc de* cu viața luminată *fusese scris* doi principi mari odată. / cu viața luminată *A* // **23** *Inițial, în loc de* doi principi mari voioși *fusese scris* slăvindu-și hrana. / doi p⟨rincipi⟩ mari *A* / se-ntîmpinară] cînd se-ntîlniră *B* // **25** *Versul din textul de bază:* Iar cînd salutul lor și-l isprăviră *a fost modificat, pentru rimă, cu ajutorul variantei notate în A.* // **27** *Versul a avut inițial forma* și-au stins vederea-n mine și m-orbiră. / nimic și-așa de-aprinși încît m-orbiră *A* / că fața mi-o-nclinară] că fața mea plecară *B* // **32** divine] la față *A*, cu fața *B* // **33** puteri vădit-a celor trei] schimbat cei 3 văzu⟨i⟩ *A*, schimbată celor 3 B_1 / Isus] Is⟨us⟩ B_2, vorbi Isus B_3 // **34—36**

„— Sus capul deci, căci orice din viața
mortală vine-aici, neapărat
la focul nostru-n foc își schimbă gheața. *B* //

Al doilea foc așa m-a-mbărbătat,
deci ochii-mi ridicai spre munții care
dintîi cu-a lor poveri mi i-au plecat.

„— Prin milă-i vrînd al nostru rege mare
să vezi tu ochi-în-ochi pe prinții-acei
ce-n curtea sa cea mai secretă-i are,

încît, văzînd tu adevărul ei,
și-n tine să-ntărești și-ntr-alți ca tine
speranța care-a tot sprijin o iei;

să-mi spui tu deci, ea ce-i, și de-unde-ți vine
în suflet ea, și cum ți-l înflorește?“
Așa vorbi al doilea foc spre mine.

Ea, care-aici, pe-atît de nalte creste,
îmi da puteri aripelor să zboare,
răspunsul meu mi l-a-ntrodus cu-aceste:

„— N-avu a noastră maică luptătoare
un fiu care-ar spera mai mult, cum scrie
⟨în cel⟩ ce-oștirii-ntregi de-aici ni-e soare,

și din Egipt iertat îi fu să vie
să vad-acest Ierusalim din rai
cît timp încă-i dator oștean să fie,

---

37 -mbărbătat] puteri *A* // **39** plecat] poveri *A* // **46** tu deci ea ce-i] deci ce-i nădejdea *A* / *Inițial, în loc de* de-unde *fusese scris* cum. / *Partea finală a versului:* de-unde îți vine *a fost modificată pentru metru.* // **46—47** *Marginal dreapta sînt notate un semn plus și un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

di' quel ch'ell'è, e come se ne'nfiora
la mente tua, e di' onde a te venne.“ //

47 înflorește] puse *A* // **49** creste] suse *A* // **50** *Inițial, în loc de* aripelor *fusese scris* să zbor. // **54** *Versul din textul de bază:* și-acel ce-oștirii-ntregi de-aici ni-e soare, *a fost modificat, pentru sens, cu ajutorul variantei notate în A.* // **55** deci voie-avu ca din Egipt să vie *B* // **56** să vad-acest I⟨erusalim⟩ din rai *A* / *Inițial, în loc de* să vad- *fusese scris* dintr-astă. //

58 dar alte două întrebări ce-i dai
nu spre-a le şti, ci spre-a vădi prin ele
virtutea asta cît de drag-o ai,

61 le las pe el, căci nu-i vor fi nici grele,
nici loc de-a limbuţi. Răspundă-n pace,
şi harul sfînt să-i dea la zbor vîntrele."

64 Precum şcolarul cu-al său dascăl face,
⟨voios şi iute-n ce-are el doctrină⟩
spre-a da dovadă cît e de dibace,

67 am zis: „— Speranţa-i aşteptarea plină
a gloriei ce va fi şi ne-o produce
un merit dat şi graţia divină.

70 Din multe stele-această faclă-mi luce,
ci-ntîi mi-o-nfipse-n suflet cel ce-avea
suprema liră-a vecinicului duce.

73 « Sperează-n tine », psalmul său zicea,
« toţi cei ce ştiu de marele tău nume »;
iar cîţi nu-l ştiu au ei credinţa mea?

76 Apoi mi-o roureazâ mai anume
scrisoarea ta, de care-s plin, şi-mi place
s-adăp cu ploaia ta şi pe-alţii-n lume."

---

61 *Iniţial, în loc de* el *fusese scris* ele. / fi *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **62** pace] darul A_1, harul A_2 / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* ne di iattanzia; ed elli a ciò risponda. // **62—64** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **64** şcolarul *A* / *Marginal dreapta este scris* V.N. // **65** *Versul, incomplet în textul de bază:* cu drag şi sprinten ⟨...⟩ *este reprodus din B.* / *Cf. Dante:* pronto e libente in quel ch'elli è esperto. / voios şi iute A_1 / doctrină A_2 // **74** *Iniţial, în loc de* toţi *fusese scris* cîţi. // **76** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* Tu mi stillasti, con lo stillar suo. / m⟨ai⟩ anume *A* //

Pe cînd vorbeam, în sînul cel vivace
al sfintei flacări scăpăra și-n pripă
și des așa cum fulgerul o face.

Și-a zis: „— Iubirea care mă-ntr-aripă
cu-acea virtute, care-mi fu soție
pînă-n martiriu și-ultima mea clipă,

mă face să-ți vorbesc de-o bogăție
ce-așa de dragă-ți e, de-aceea vreu
să-mi spui: speranța ce-ți promite ție?"

„— Scripturile-amîndouă, zisei eu,
spun scopul ei." Iar el: „— Să-l dai pe față".
„— Din cei făcuți amici lui Dumnezeu,

tot insu-n țara sa, Isai învață,
în dupla haină fi-ne-va-nvestit,
iar țara sa e dulcea astă viață.

Dar frate-tău e mult mai lămurit
cînd el vorbește de-albele vestminte
și-ăst fapt ni-l spune clar descoperit."

Și-abia ce-am spus cerutele cuvinte,
„*Sperent in te*" deasupra-mi s-auzi
și-a dat ecou prin corurile sfinte.

---

82 Și-a zis: „— Iubirea care] „— Iubirea ce și-aicea *A* // **83** cu-acea virtute, care-mi fu] cu-acea v⟨irtute⟩,-a zis, ce-mi fu *A* // **91** tot insu-n țara sa] în dupla haină, cum *A* // **92** va fi-mbrăcat *(anulat:* îmbrăcat*)* în țara sa tot insu⟨l⟩ *A* / *Inițial, în loc de* -ne *fusese scris* -va. // **94** Dar și mai clar dă frate-tău cuprinsul *B* // **96** ăst fapt ni-l spuse-așa și cu dinadinsul *B* // **97** *Inițial, în loc de* ce *fusese scris* mi-. //

100 Şi-aşa lucoarea-n ele se trezi,
că, Racu-n cer aşa cristal să fie,
o lun-a iernii-ar fi răstimp de-o zi.

103 Precum se scoală şi mergînd să-mbie
cu drag fecioara-n dans spre-a face-onoare
miresei lor, dar nu din vro mîndrie,

106 aşa văzui venind acea lucoare
spre-aceştia doi ce se-nvîrteau cîntînd,
precum se şi cădea-ntr-a lor ardoare.

109 Intra şi-n cînt şi-n dans cu ele-n rînd
şi le privea Beatrice, nemişcată
şi fără glas, ca şi-o mireasă stînd.

112 „— Pe-acesta-l odihni la sîn odată
al nostru pelican şi-i fu-n iubire
înalta slujbă, de pe cruce, dată."

115 Beatrice-aşa, dar fixa ei privire
n-o-ntoarse de la ei, ci-atenţie dete
şi cînd vorbea, ca şi după vorbire.

118 Şi, cum priveşte-un om şi parcă vede
privind în soare o pată-n faţa lui,
văzînd însă prea mult nimic nu vede,

---

100 Şi-aşa lucoare-n ele] Şi-atîta foc în faclă *A* / *Marginal dreapta este notat un semn plus şi este scris* fals. / *Cf. Dante :* Poscia tra esse un lume si schiarì. // **101** că, Racu-n cer *B* // **102** *Versul avusese iniţial forma* că-ntreaga iarn-ar fi răstimp de-o zi. / o lun-a iernii *A* // **105** *Iniţial, în loc de* din *fusese scris* dintr-. // **106** văzui venind acea lucoare] veni sporita sa lucoare *A* // **117** vorbire] vorbirea *A* // **120** văzînd însă] şi-apoi, văzînd *A* //

așa cu focu-acest din urmă fui,
pînă mi-a zis: „— De ce te-orbește gîndul
să vezi ceva ce-aici în ceruri nu-i?

Pămînt mi-e trupul în pămînt, în rîndul
atîtor toți, pînă ce-un număr sfînt
decretul vecinic nu va fi umplîndu-l.

În sfîntul claustru,-n duplul lor vestmînt
sînt numai sorii, doi, ce se urcară;
deci du cu tine-n lume-acest cuvînt."

La vorba lui și-ntregul cerc de pară
și și-al suflării-aceleia-ntreite
cîntare dulce-n clipă încetară,

cum, vrînd ori trude,-ori riscuri să evite,
lopețile ce-al apei luciu-l bat,
cînd sun-un semn, stau toate liniștite.

Vai, cît am fost de-adînc înspăimîntat
cînd eu, întors să văd pe Beatrice,
nimic nu mai văzui, deși am stat

alături ei și-n lumea cea ferice!

---

123 ceva ce-aici în ceruri nu-i] aici ceva ce-acolo nu-i *A* // **131** *Inițial, în loc de* aceleia *fusese scris* aceluia. // **135** stau toate liniștite] deodată tac oprite *A* // **139** *Marginal dreapta este scris* V.M.

CÎNTUL XXVI

Pe cînd de văzul stins steteam acu
speriat, din focul care-l stinse-n mine
ieși un glas și-atent el mă făcu,

și-a zis: „— Cît timp va fi pînă-ți revine
vederea-n ochi prin mine consumată,
e just să-l compensez vorbind cu tine.

Începe deci de suflet, și-mi arată
spre ce-l ținteşti? Și fii convins, de-orbia
din ochi, că nu-i de veci, ci deocamdată;

căci doamna, ce te-aduce pe cîmpia
cea sfînt-aici, în ochii ei cuprinde
atari puteri ca-n mînă-i Anania."

„— Cum vrea, tîrziu ori mai devreme,-or prinde
un leac și ochii cari mi-au fost zăvorul
prin care-a-ntrat c-un foc ce-n veci mă-ncinde.

Al curții-aceştia-atotaşezătorul
mi-e singur A și O scripturii sfinte
pe care, mult-puțin, mi-o scrie-amorul."

---

1 de văzul stins steteam acu] steteam cu v⟨ăzul⟩ st⟨ins⟩ și fui *A* // **3** ieși] ieşind *A* // **14** *Inițial, în loc de* cari *fusese scris* mei. // **16** Al curții-aceştia] Al astei curți *A* //

Și-același glas, ce-mi stinse mai nainte
al spaimei ger de-orbia-nchipuită,
mi-a dat curajul să rostesc cuvinte.

„— Tu trebuie prin mult mai deasă sită
să cerni, mi-a zis. De cine-i deci mereu
săgeata ta spre-asemeni țel țintită?“

„— Dovezi și-ale științei, zisei eu,
ca și porunca ce de-aici ne vine
imprimă-n mine-acest amor al meu.

Căci binele,-ntrucît îl știm că-i bine,
aprinde-n noi amor pe-atît mai mare,
pe cît aprinde-un spor al său în sine.

Deci spre esența lui, ce este-atare
că orice bun ce n-ar fi-n sînul ei
abia-i din focul său o slabă zare,

mai mult decît spre-orice-s atrași acei
cari pot acel un adevăr discerne
pe care-această probă ia temei.

Iar lucru-acesta minții mi-l așterne
și-acea ce de iubire-mi spuse mie
că-i cea dintîi ca rang între eterne.

Și sfînta voce cea de-a pururi vie,
ce-a zis lui Moise, despre ea spunînd:
«Eu vreau să vezi întreaga mea tărie»,

---

35 pot acel un adevăr / marele-adevăr îl pot *A* // **36** pe] din *A* / *Inițial, în loc de* această *fusese scris* -n. // **38** și-acel *din textul de bază a fost modificat, pentru sens, în* și-acea. // **39** *Inițial, în loc de* că-i *fusese scris* e. //

43 chiar însuți mi-o arăți, cînd, începînd
înalta veste-a tainei celei sfinte
de-aici, întreci orice nălțimi de gînd."

46 Și-un glas vorbi: „— Și prin umana minte
și prin cuvînt, ce tot ca ea vorbește,
suprem amor păstrează-i tu nainte.

49 Dar spune-mi și-asta tu: nu simți, firește,
c-ai fi spre-amor atras și de-alte strune?
Ce țepi mai sînt prin care te-mboldește?"

52 Nu-mi fu ascuns ce-avu-n intențiune
vulturul lui Hristos; văzui și-ascunsul
spre care vru să-mping ce-aveam a spune.

55 Deci: „— Toate-acele țepi, îmi fu răspunsul,
ce pot împinge-un om spre Dumnezeu
în inimă-mi concurg și cu de-ajunsul;

58 căci eul lumii-ntregi și eul meu,
și moarte⟨a⟩ ce-o muri spre-a-mi da ființă,
ce sper-orice fidel cum sper și eu,

61 cum și rostita-mi vie conștiință
m-au smuls din malul dragostei deșarte
și-n mal m-au pus, al celei cu priință.

64 Iar frunzele grădinii-n care-mparte
podoabe-eternul domn iubite-mi sînt
cît este-a lor de el donata parte."

---

43 *Inițial, în loc de* însuți *fusese scris* însumi. // **48** *Inițial, în loc de* suprem *fusese scris* păs⟨trează⟩. // **59** moarte⟨a⟩ *a fost restabilit pe baza variantei existente în D.* //

Iar, cînd tăcui, atît de dulce-un cînt
trecu prin cer și,-ntrînd în melodie,
cînta și doamna mea-ntreitul sfînt.

Precum trezit de-o fulgură prea vie,
prin simțul văzului ce,-mpins de-acute
lucori, aleargă dintr-o ie-n ie,

și-atîta ești, de-acea trezire iute,
confuz încît ți-e groază de-a vedea
cît timp nu vine mintea să te-ajute,

așa, cu ochi ce-aveau străfulgerare
la mii de leghe-acum, din ochii-mi moi
goni Beatrice-a mea orice-nnorare.

Văzui, decît vedeam, mai clar apoi
și, ca năuc, am și-ntrebat deodată
de-a patra faclă ce-o vedeam cu noi.

„— În sînu-acestor raze se desfată
acel ce-a fost, răspunse ea vioaie,
creat ca suflet prim de-al lumii tată."

Precum, cînd trece-un vînt, dentîi se-ndoaie
cu vîrfu-n jos și-apoi de sineși ea
se nalță iar, prin propriu-i act, o foaie,

așa și-uimit, în vremea ce-mi vorbea,
făcui și eu și-mi dete bărbăție
cumplitul dor de vorbă ce m-ardea.

---

73 *Inițial, în loc de* atîta ești *fusese scris* atît de. // **73—75** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **84** *Inițial, în loc de* prim *fusese scris* prin. / de- *este scris deasupra rîndului, cu semn de intercalare în text.* // **87** se nalță iar] iar fostu-i loc *A* //

„— Tu, fruct, cui scris îți fu, și singur ție,
copt gata să te naști, tu,-ntîi născute,
cui nor-,ori fiică-ți este-orice soție,

smerit, atît cît poate-a mea virtute,
te rog de-o vorb-a ta! Tu-mi vezi ardoarea
și mut eu tac spre-a te-auzi mai iute.“

Se zbate-un animal sub pînz-aoarea,
că psihicele-i stări sînt manifeste
prin ce mișcări îi face-nvălitoarea;

așa-mi dădea și primul om de veste,
prin haina ce-mbrăcat în foc îl ține,
spre-a-mi face placul cît de gata este

și-a zis: „— Mai bine știu ce dor e-n tine,
mai bine-l știu, deși-al tău glas îl tace,
decît știi tu ce crezi că știi mai bine;

căci eu citesc oglinda cea verace
ce-și face-oricare lucru-o copie-a lui,
ci-o copie-a sa niciunul nu se face.

Tu vrei să știi cît timp e de cînd fui
de domnul pus în mîndrul rai, în care,
pe-așa de lungă scară-adus, tu sui,

cît timp mi-a fost vederii-o desfătare;
vreai cauza dreapt-a marelui dezdemn,
ce limb-avui și, de-am creat-o, care?

---

108 *Inițial, în loc de* a *fusese scris* sa. //

115 O, fătul meu, nu c-am gustat din lemn
fu-n sineși cauza lungului exiliu,
ci numai c-am trecut și peste semn.

118 Acolo, de-unde fu chemat Virgiliu,
eu patru mii trei sute doi de sori
am stat dorind acest divin conciliu;

121 prin zodii-apoi, cu ochii muritori
văzutu-l-am făcînd întreaga roată
de nouă sute și treizeci de ori.

124 Iar limba ce-o vorbii fu stinsă toată
pe cînd Nimrod cu-ai săi n-avea nici gînd
să facă cea ce-n veci n-avea să-l poată;

127 căci orice fapt-a minții,-n timp urmînd
plăcerii voastre-umane și rotirii
acestor roți, n-au trainic trai nicicînd.

130 Că oamenii vorbesc e fapt-a firii;
iar firii-apoi nimic nu-i pasă, dacă
voi dați așa sau altfel curs vorbirii.

133 Și, pîn-a nu veni-ntr-acea cloacă,
numit-a lume *El* supremul bine,
din care-mi vine-odihna ce mă-mbracă,

---

118 *Inițial, în loc de* Acolo *fusese scris* De c<înd>. // **126** să facă cea ce-n] să-nceap-un fapt ce-n *A* / -l *este scris deasupra rîndului.* // **133—134** *Cf. Dante:*

> Pria ch'i' scendessi all'infernale ambascia,
> *I* s'appellava in terra il sommo bene. //

136 *Eli* apoi; și-așa veni de sine
căci astfel e ce oamenii uzează,
ca frunza-n pom, că piere și-alta vine.

139 Pe dealul cel ce mai spre cer cutează,
am stat, cu viața-onestă și pierdută,
din ceasul prim și pînă-n cel ce-urmează

142 pe-al șaselea, cînd Sol cadrantu-și mută."

136—137 *Cf. Dante:*

e *El* si chiamò poi; e ciò convene,
chè l'uso de' mortali è come fronda. //

139 cer *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.*

CÎNTUL XXVII

1 „Pe Tatăl, Fiul şi pe Duhul Sfînt“
cînta tot paradisu-ntru mărire,
aşa că mă-mbăta suavul cînt.

4 Iar ce vedeam părea că-i o zîmbire
a-ntregii lumi, fiindc-a mea beţie
mi-a-ntrat şi prin auz şi prin privire.

7 O, dulce-a dulcii lumi împărăţie,
o, viaţă plină de amor şi pace,
o, făr' de griji vegheată bogăţie!

10 Şi-au stat acele patru lămpi vivace
în faţa mea, iar cea ce-ntîi veni
văzui cum tot mai de lucori se face,

13 şi-aşa era cum cred c-ar deveni
şi Jupiter de-ar fi, şi el şi Marte,
vulturi în cer şi cu-alte pene-ar fi.

16 Prevăzul cel divin, ce-aici împarte
şi timp şi-oficii, i-a silit să tacă
pe toţi din sfîntul cor şi-n orice parte.

---

9 *Iniţial, în loc de* făr' de *fusese scris* fără. //

19 Şi-un glas vorbi: „— Să nu te mire dacă
mă schimb aşa, că-n toţi, pe cît timp eu
voi spune-aici, schimbare-o să se facă.

22 Acel ce-n lume-uzurpă locul meu,
al meu, al meu, că e vacant oficiu
în faţa fiului lui Dumnezeu,

25 făcu din cimiteriul meu ospiciu
de sînge şi putori, cari pentru-acel
pervers zvîrlit de-aici sînt un deliciu."

28 Văzui tot ceru-atunci luînd la fel
coloarea cea ce Feb o zugrăveşte
în zori şi-amurg pe norii-opuşi cu el.

31 Şi, cum femeia demnă ce-şi păzeşte
vegheat virtutea, chiar numai cînd ea
aude-al⟨e-⟩altei greşuri, se-ngrozeşte,

34 aşa s-a-ngălbenit şi doamna mea
şi-aşa s-a-ntunecat şi ceru,-mi pare,
pe cînd supremul domn ne pătimea.

37 Apoi din nou purcese-o cuvîntare,
avînd o voce-atîta de schimbată
cum chipul lui nu-i fu schimbat mai tare:

40 „N-a fost mireasa lui Hristos păstrată
printr-al meu sînge şi-a lui Clet şi Linul,
spre-a fi la-ngrămădiri de-averi uzată;

---

21 *Iniţial, în loc de* se *fusese scris* să. // **30** *Iniţial, în loc de* pe *fusese scris* în. // **33** al⟨e⟩ *a fost întregit pe baza contextului.* // **35** şi-n *(suprascris:* eclipsă*)* cer cred *(repetat:* cred*)* că eclipsă-a fost atare *A* //

43 ci Sixt și Piu, Calist și-Urban suspinul
⟨din urmă-l înecară-n sînge-al lor,⟩
ăst cer spre-a-l dobîndi mai cu deplinul.

46 N-a fost al nostru gînd ca pe popor
să-l ție-acei ce-n scaun ne urmară
pe-o parte-n dreapta, pe-alta-n stînga lor;

49 nici cheile, cari mie mi se dară,
s-ajung-un semn pe steaguri ce stîrpese
pe-acei ce drepți creștini se botezară;

52 nici eu figură de sigil prostesc
pe bule pline de minciuni vîndute,
de cari mă rușinez și mă-ngrozesc.

55 Pășunile sînt toate-acum umplute
de lupi rapaci în haină ciobănească;
mînie sfîntă, cum nu cazi mai iute!

58 Să bea al nostru sînge-o să pornească
gasconi și basci; oh, bunule-nceput,
ce trist sfîrșit ți-e scris să te-njosească!

61 Ci nalt prevăzul, cel ce-a susținut
prin Scipio gloria Romei, va răspunde
curînd, cred eu, cu ajutorul vrut.

64 Iar tu, acel ce iar vei merge de-unde
veniși în lut, acestea să le spui,
și ce n-ascund nici eu, nici tu n-ascunde."

---

44 *Versul din textul de bază:* din urm-al lor cu sînge și-l vărsară *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în B.* / *Marginal dreapta este scris* N.B. / *Cf. Dante:* sparser lo sangue dopo molto fleto. // **52** *Inițial, în loc de* de *fusese scris* ste⟨agului?⟩. // **57** cum] o, cum *A* // **64** Iar tu, acel ce iar vei merge] Iar tu, ce-o să scobori acolo *B* // **65** să *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* //

67 Cum fulguie văzduhul nostru-ai cui
vapori îngheață sus, cînd Capriorul
atinge soarele cu cornul lui,

70 așa-n eter ningea frumos tot norul
de fulgi triumfători, suind, acei
ce-au fost cu noi mainte-a-ncepe zborul.

73 Și,-urmînd suirea lor cu ochii mei,
i-am tot urmat pînă la mediu-n care
a pus un văl distanța peste ei.

76 Ci-mi zise doamna mea, văzînd că-n zare
mereu privesc tot numai spre nălțime:
„— Privește-n jos și-ți vezi a ta cărare!“

79 Din clipa deci a reprivirii prime
făcui întregul arc care separă
o margine de miezu-ntîiei clime.

82 Vedeam dincoace pe-unde-avu povară
iubită Zevs, dincolo-n zări deșarte
la Gade-a lui Ulise cale-amară.

85 Și-aș fi putut să văd mai multă parte
dintr-ăst pămînt, dar soarele stetea
mai mult decît c-un semn, sub noi, departe.

88 Ci-a pururi îndrăgită mintea mea
de-a mea stăpînă n-arse niciodată
de-atîta dor ca să privesc la ea.

77 *Versul, omis inițial, este scris pe contrapagină.* / nălțime] înălțime A_1, adîncime A_2 // **78** -ți *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **80** arc *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **81** *Inițial, în loc de* miezu- *fusese scris* miezul. // **82** *Inițial, în loc de* dincoace pe-unde-avu povară *fuseseră scrise alte cuvinte, șterse apoi cu guma.* // **86** stetea] înainte *A* // **88** mintea mea] minte *A* // **90** la ea] ferbinte *A* //

91 Oricîte firea și-arta noastră cată
momeli de-a prinde mintea, prin vedere,
în carnea vie ca și-n cea pictată,

94 nimic nu sînt pe lîng-acea plăcere
divin-acum, ce-ntreg m-a luminat
privindu-i fața ce zîmbea-n tăcere.

97 Puterea deci ce ochii ei mi-au dat
m-a smuls din mîndrul cuib ce-al Ledei fuse
și-n cel mai iute cer m-a ridicat.

100 Dar părțile-i extrem de iuți și suse
atît e de-uniform, încît e greu
să spui în care parte-a lui mă puse.

103 Dar ea-ncepu, văzîndu-mi dorul meu,
și-așa zîmbea, că-n zîmbetele-i pline
părea că rîde însuși Dumnezeu:

106 „— Ființa lumii care centru-l ține
etern pe loc, dar totu-n jur mișcîndu-l,
de-aici începe ca din dată fine.

109 Ăst cer nu-i nicăieri decît la gîndul
lui Dumnezeu, din care-amor s-aprinde
spre-a-i da mișcări și curs spre-a fi plouîndu-l.

112 Lumina și iubirea-n cerc îl prinde,
cum el pe toate, dar cuprinsul lui
îl știe singur cel care-l cuprinde.

---

94 nu sînt] n-ar fi *A* // **99** *Inițial, în loc de* cel *fusese scris* ceru⟨l⟩. //
100 Dar] Ci-n *A* //

115 Mișcarea-i prin nimic distinctă nu-i,
ci toate-a lor cu-a sa-și măsoară pasul,
precum pe cinci și doi în zece-i pui.

118 Cum are timpul rădăcini în vasul
de-aici, și-ntr-altul foile-i altunde,
ți-e clar acum ca dată cu compasul.

121 Ah, pofta, ea cum poate să-l scufunde
pe om în ea, și-s toți fără putere
să scoat-afară capul de supt unde!

124 Dă bune flori, ce-i drept, umana vrere,
dar multe ploi ce varsă ne-ncetat
din prune dulci le face-urlupi de fiere.

127 Găsești credință azi și gînd curat
de-abia la prunci, dar ambele-mpreună
se pierd cînd nici mustață nu le-a dat.

130 Cît timp mai bîlbîiește-un prunc, ajună,
cu limba-ntreagă stă numai să-ndoape
orice mîncare-n orișicare lună;

133 ca mic copil ascultă, stă aproape
de mama lui, dar, clar cînd el vorbește,
el nu hrănește-alt dor decît s-o-ngroape.

136 Și pielea, albă-ntîi, i se negrește
tot astfel mîndrei fiice-a celui care
ne vine-n zori și-n murg ne părăsește.

---

123 *Inițial, în loc de* de *fusese scris* lor. // **125** *Inițial, în loc* multe *fusese scris un alt cuvînt, șters apoi cu guma.* //

139 Gîndește-acum, spre-a nu-ți mai fi mirare,
că neamul vostru deviaz-așa,
fiindcă el cîrmaci pe nimeni n-are.

142 Ci-ntreg ghenaru-n martie nu va-ntra
pentru sutimea cea nesocotită,
și-aceste roți de sus vor răsuna

145 așa că soarta cea de mult dorită
va-ntoarce-a navei pupă-n locul prorii,
și drept pluti-va flota cîrmuită

148 și fruct adevărat urma-va florii."

---

141 pe nimeni] niciunul *A* // **142—144** *Cf. Dante:*

Ma prima che gennaio tutto si sverni
per la centesma ch'è là giù negletta,
raggeran sí questi cerchi superni. //

147 și] ca *A*.

CÎNTUL XXVIII

1 Cînd ea, care-mi sădeşte raiu-n minte,
sfîrşi s-arate-adevărata stare
a specii-umane-n viaţa ei prezinte,

4 cum vede-un om într-o oglind-o zare
ce-o dă aprinsă-n dosu-i o făclie,
cît timp în văz şi-n cuget nici n-o are,

7 şi cum se-ntoarce-apoi, voind să ştie
de este-aieve-n dos ca-n faţa lui,
şi vede-acord ca-n vers şi melodie;

10 precum îmi amintesc, la fel făcui
privind în mîndrii ochi în cari iubirea
întinse laţu-n care prins eu fui.

13 Şi-aşa mă-ntoarsei şi-mi izbi privirea
aceea ce-ntr-acest volum s-arată
oricînd cu-adinsul îi observi rotirea:

16 un punct văzui, ce-aşa de-nflăcărată
lucoare-avea, că via lui lumină,
de-nfoacă ochii,-i face orbi deodată;

7—10 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **8** de-i spune-un adevăr oglinda lui *A* // **12** laţu-n] un laţ *A* // **13** Şi-aşa] Iar cînd *A* // **13—15** *Cf. Dante:*

E com'io mi rivolsi, e furon tocchi
li miei da ciò che pare in quel volume,
quandunque nel suo giro ben s'adocchi. //

şi chiar şi-o stea, ce-aici ni-e mai puţină,
ar fi putut, cum vezi o stea cu stea
alături stînd, să-ţi par-o lună plină.

Departe-atît, cît poate ţi-ar părea
un cerc de luna care-l zugrăveşte
cînd deşi vapori s-au strîns pe lîngă ea,

departe-atît un cerc de foc roteşte
şi iute-astfel că-i lin pe lîngă el
supremul cerc ce lumea ne-ocoleşte.

De-al doilea este-ncins acest inel,
de-al treilea el, şi, rînd pe rînd, de-acinde
un cerc pe-alt cerc aşa se-ncing la fel.

⟨Mai sus apoi al şaptelea⟩ se-ntinde
şi-atît de larg, c-a Herei servă, poate,
ar fi prea strimtă-n sineşi a-l cuprinde.

---

19 şi chiar şi-o stea, ce-aici] şi care stea, ce-ai⟨ci⟩ *A* // **19—21** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> e quale stella par quinci più poca,
> parebbe luna, locata con esso
> come stella con stella si colloca. //

20 *Iniţial, în loc de* ar fi putut *fusese scris* alături ei. / putea aşa cum vezi *(suprascris:* pare-*)* alături stînd o stea A_1 / cum vezi] precum com⟨pari⟩ A_2 // **22** Departe poate-atît cît ţi-ar părea *A* // **25** un cerc de foc pe lîngă punct roteşte *B* / roteşte] ocoleşte *A* // **26** că-i lin pe lîngă el] că-n fug-ar fi învins *A*, c-ar fi-ntrecut şi-acel *B* // **27** supremul cerc ce lumea] suprem ocol ce-ntreg lume- *B* / lumea] lumile *A* // **28** *Iniţial, în loc de* -ncins acest inel *fusese scris* acesta-ncins în el. / -ncins acest inel] cuprins acest inel *A* // **29** *Iniţial, în loc de* el *fusese scris* cerc. // **30** se-ncing] e-ncins *A* // **31** *Versul din textul de bază:* Al *(iniţial:* mai*)* şaptelea mai sus de ele se-ntinde *a fost modificat, pentru metru, cu ajutorul variantei notate în A.* // **33** *Iniţial, în loc de* ar *fusese scris* p⟨oate⟩. //

34 Vin alte două roți apoi și toate
pe cît de primul cerc se-ndepărtau,
pe-atîta-n curs aveau mai line roate,

37 și-atît mai sincer foc le-nflăcărau
pe cît de-aproape-s de lumina pură,
fiind, cred eu, că mai pătruns-o au.

40 Iar doamna mea, văzînd în cît-arsură
de dor eram: „— De-acest focșor divin
atîrnă tot, și ceruri și natură.

43 Să știi că primul cerc, cel mai vecin
cu el, rotește-așa de iute-o cale
prin multul său amor de care-i plin."

46 Dar eu: „— De-ar fi și-n lumile mortale
un curs astfel cum văd în cerul sfînt,
sătul aș fi cu-aceste spuse-a tale;

49 ci,-n lumea ce-o vedem de pe pămînt,
eu văd rotiri cu-atîta mai divine
pe cît de centru mai departe sînt.

---

34 și toate] și-a fiecării *A* // **34—36** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> Cosi l'ottavo e'l nono; e ciascheduno
> più tardo si movea, secondo ch'era
> in numero distante più dall'uno. //

36 pe-atîta-n curs] pe-atît mișcării A_1 / -n curs] și-n curs A_2 // **38** pe cît de-aproape-s de] cui mai aproape-i stă *A* // **39** mai pătruns-o] m⟨ai⟩ multă *A* // **44** cu el rotește-așa de] încheie-a roții-atît de *A* // **45** prin multu-amor pătruns în întregime *A* // **46** *Inițial, în loc de* Dar eu *fusese scris* De-amo⟨r⟩. // **47** cu ordinea dintr-aste roți supreme A_1 / cum văd în cerul] ca-n ceru-aces⟨ta⟩ A_2 // **48** sătul avea-m-ar cea ce mi-e propusă *B* / sătul aș fi cu *A* // **49** ci jos în lumea cea care o vă⟨d⟩ *A* // **51** pe cît din centru-au umblet m⟨ai⟩ extrem *A* //

Deci, dorul meu de-i scris să aib-o fine
aci-ntr-acest sublim și-angelic templu
ce numai foc și-amor cuprinde-n sine,

dorire-aș să mai știu de ce-n exemplu
nu-i totu-asemeni cum ni-l dă izvodul,
căci eu degeaba stau și le contemplu“.

„— Spre-atare nod de n-ai tu mîni în modul
cerut să-l tai, nu-ți fie de minune,
căci strîns așa prin ne-ncercare-i nodul.“

Așa mi-a zis, și-apoi: „De-ai gînd a pune
sfîrșit dorinței, prinde-mi ale mele
cuvinte-n cap și-ascultă ce voi spune.

Sînt cruguri strîmte-ori largi a multor stele,
cum e puțin-ori mult-acea virtute
ce-n toate-ale lor părți e pusă-n ele.

Un plus de bun vrea plusul și-n salute;
salutea-n plus, și-un plus de corp voiește,
cînd are-ale lui părți egal umplute.

Deci ăstui cerc, ce-n sine-aici răpește
întreaga lume,-acela-i corespunde
ce mai perfect și știe și iubește.

---

54 cui *(inițial:* ce*)* margini *(inițial:* margine*)* *(anulat:* are*)* lumina-i dă, și-amorul *A* // **55** dorire-aș să mai știu] aș vrea să știu deplin *A*, nevoie-mi e să știu *B* // **56** nu-i totu-] nu-i ordinea *A* // **57** căci eu degeaba] căci eu prin mine *A* // **59** minune] mirare *A* // **64** Sînt largi ori strimte cercuri corporale *A* // **66** ce-n toate-ale ⟨lor⟩ părți ia stări egale *A* // **67** Mai bun-o vrere vrea mai mare-un bine *A* // **67—69** *Cf. Dante:*

Maggior bontà vuol far maggior salute;
maggior salute maggior corpo cape,
s'elli ha le parti igualmente compiute. //

69 umplute] depline *A* // **71** întreaga lume] totimea toată *A* //

73 Şi-acum, de pui măsura-n roţi oriunde,
conform virtuţii lor, nu pe-aparenţa
substanţelor ce par a fi rotunde,

76 tu poţi vedea ce-adîncă-i conivenţa
de mare-ori mic şi mult ori mai puţin
în orice crug, cum are-nteligenţa."

79 Precum rămîne splendid şi senin
văzduhul sus, cînd vîntul nordic bate
umflînd al său obraz, pe cel mai lin,

82 şi-mprăştie noaptea ceţii, ce-adunate
zăcea pe văi, şi rîde cerul iar
cu tot ce are mîndru să ne-arate,

85 aşa fui eu, cînd ‹ea mi-a dat ca dar
acest răspuns› şi spre-adevăr vedere
mi-a dat, să-l văd ca steaua-n cer de clar.

---

75 ce par a fi rotunde] ce-n form-apar rotunde *A* // **76** conivenţa] consecvenţa *A* // **77** ce marele-o dă mult şi mic puţinul *A* // **79** *Deşi* rămîne splendid *sînt anulate, iar* senin *este modificat în* seninul, *versul a fost păstrat pentru rimă.* / În aer sus se-ntorc *(iniţial:* reia*)* splendoarea şi seninul *A* // **80** cînd vîntul nordic bate] în vîntul al *(sic!)* dimineţii *A* // **81—83**

suflînd din cel mai blînd obraz, şi plinul
văzduh de-o tulbură-ncărcare-a ceţii
îl curăţă ‹........................› *A* //

84 cu tot ce ‹...› frumuseţii *A* // **85** *Versul din textul de bază:* aşa fui eu, cînd cu răspunsul clar *a fost modificat, pentru concordanţă cu versul următor, cu ajutorul variantei notate în A.* // **85—87** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

cosi fec'io, poi che mi provide
la donna mia del suo risponder chiaro,
e come stella in cielo il ver si vide. //

86 *Versul din textul de bază:* răspunsu-i clar şi spre-adevăr vedere *a fost modificat, pentru a evita repetarea cuvîntului* clar, *cu ajutorul variantei* acest, *notată în A.* //

88 Iar, cînd tăcu, atîta schînteiere
cum dă un fier din foc, prin toată zarea
aşa-mprăştiau schintei şi-aceste sfere;

91 şi-oricare foc un roi făcea-şi cărarea
şi-atîte-au fost că roiurile-n zbor
întrec la şah de mii de ori dublarea.

94 Şi-osana le-auzeam din cor în cor
spre punctul fix ce-i vecinicul lor *ubi*
şi-n veci le-o fi ca fost din veci al lor.

97 Iar ea, văzîndu-mi gîndurile dubii
ce-aveam, mi-a zis: „— În cercurile prime
tu vezi aici serafii şi cherubii;

100 urmează centrul lor cu-aşa iuţime
spre-a fi, cît pot, la fel cu punctul clar,
şi pot a fi, căci au vederi sublime.

103 Alt cerc de-amoruri ce mai sus apar
se cheamă Tronuri ale feţii sfinte,
căci ei treimii prime-i pun hotar.

---

89 *Iniţial, în loc de* cum *fusese scris* nu. / nu e din fer ce arde astfel jocul *A* // **90** aşa-mprăştiau] schinteilor *A* // **92** că roiurile-n zbor] de multe-apoi *(anulat:* aceste*)* în zbor *A* / -n zbor *a fost adăugat la finele rîndului după ce a fost anulat* lor. // **93** întrec] că-ntrec *A* // **95—96** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **96** *Iniţial, în loc de* o fi *fusese scris* a fost. / ca fost din veci al lor *au fost adăugate ulterior.* / şi-n veci ţinea-i-va unde-au fost oricînd *A* / şi-n veci le-o fi ca fost din veci al lor *B* // **97—98**

Iar ea, care-a văzut ce g⟨înduri⟩ d⟨ubii⟩
mai am, a zis: ⟨....................⟩ *B* //

98 ce-aveam, mi-a zis] din minte-a ⟨zis⟩ A_1 / În cercurile prime] Aceste cercuri prime A_2 // **99** tu vezi aici] îţi spun ce sînt *A* // **101** spre-a fi asemeni cu-acel punct, cît pot *A* // **102** şi-atîta pot cît sî⟨nt⟩ prin văz sublime A_1 / şi pot A_2 // **105** căci prag formează-ntîiului ternar *B* / treimii] triadei *A* //

Să știi c-a lor plăcere-o simt fierbinte
pe-atît pe cît mai mult și pot să vază
în cel ce-i punct de-odihnă-a orice minte.

A fi ferice deci se-ntemeiază,
cum vezi de-aici, pe actul contemplării,
căci actul de-a iubi abia-i urmează.

Măsura ăstui văz e plata cării
din bune-vreri și har cuprinsu-i crește,
și-așa gradat sporește-n susul scării.

Triad-a doua, care-aci-ncolțește
și ea-ntr-o primăvară-nvecinicită,
căci noaptea din Berbec n-o desfrunzește,

de-a pururi cînt-osana fericită
cu trei psalmodii ce răsună-n trei
rotiri ferice-n ordinea-ntreită.

E triplă ierarhie-aici de zei:
Domnii mai sus, Virtuți a doua gloată,
Puteri se cheam-al treilea rang al ei.

Apoi a șaptea și cu-a opta roată
Principi-o fac și-Arhangeli, iar în prag
e joc de Îngeri cea din urmă toată.

---

107 pe-atît pe cît mai mult și pot] pe cît m⟨ai⟩ mult pot binele *A* / și *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* / *Între* pot *și* să *este anulat* ei. // **110** *Deasupra rîndului, în dreptul lui* pe, *este scris* în. // **111** de-a iubi abia] ce iub⟨ire⟩ este-abia *A* / -i *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **112** Măsura ăstui vàz în merit șede A_1 / ⟨Măsura ăstui văz⟩ apoi purcede A_2 // **113** din bune-vreri și har] drept plat-a grației *A* // **115** Triad-a a doua, care-aci] Iar alt ternar ce tot așa *A* // **116** și ea-ntr-o primăvară] în primăvara asta *A* // **117** Berbec] Mielul *B* // **121** aici] -n ea (*inițial:* el) *A* // **123** rang] grad *A* /

127 În sus privește-oricare-acest șirag,
ci-așa lucrează-n jos, că primul bine
le-atrage-n sus, și-n jos ele-l atrag.

130 Iar Dionis, cu-ardoare făr' de fine
privind aceste roți, numiri le-a pus
și-n toate le-a-mpărțit așa ca mine.

133 Grigore îns-apoi pe-alt drum s-a dus;
de-aceea,-n cer cînd ochii și-i deschise,
⟨a rîs de⟩ sine însuși cum le-a spus.

136 Și,-așa de-ascuns un adevăr de-l scrise
un om mortal, să nu te miri; socoți
că cel ce le văzu i le vestise

139 ca multe-asemeni taine-a ăstor roți."

127—128

De sus au toate-a lor cît li-e dispus
și-astfel înving în jos ⟨..........⟩ *A* //

135 *Inițial:* de sine însuși rîse cum le-a spus. / *Versul din textul de bază a fost modificat, pentru sens, cu varianta notată în A.*

CÎNTUL XXIX

1 Cînd amîndoi născuții din Latona
de Cumpănă-năvăliți și de Berbece,
își au pe-o dreaptă linie-a zării zona,

4 cît timp e pînă-n clipa să se plece
din clipa-n care limba stă-n zenit,
cînd și-unul și-altu-ntr-altă zonă trece,

7 atît, c-obraz de zîmbete-nflorit,
privi tăcută doamna spre-a pătrunde
în punctul ⟨fix acel ce m-⟩a orbit.

10 Și-a zis: „— Nu cer să-ntrebi, ci-ți voi răspunde
ce vrei să știi, că-l văd în punctu-al cui
cuprins adun-oricare « cînd » și « unde ».

13 Nu spre-a spori perfecția sa (căci nu-i
putință de sporit), ci, reflectată,
să poată zice « Sînt » splendoarea lui,

---

6 cînd și-unul și-altu-ntr-altă zonă] și-ntr-alt cadran și unul și-altul *A* // **8** tăcu B⟨eatrice⟩ cu priviri profunde *A* // **8—9**

tăcu Beatrice cu priviri profunde
și fixe-n punctul cel ce m-a orbit. *B* //

9 *Versul din textul de bază, a cărui formă inițială:* în punctul cel ce văzu-mi l-a orbit *fusese transformată de G. Coșbuc prin scrierea lui* fix *deasupra rîndului între* punctul *și* cel, *devenit* acel, *a fost modificat cu ajutorul variantei notate în A.* // **9—13** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **12** adun-] coincid *A* // **14** perfecția] valoarea *A* //

16 cum vru,-n vecia sa nelimitată
de timp și loc, eternu-amor, voi
în nou amor a se-arăta deodată.

19 Nici pîn-atunci inert nu toropi,
căci « dup- »ori « mai nainte » nu fusese
de-un timp cînd peste ape duh pluti.

22 Materia deci și forma, pur alese,
ieșir-unite-n actul ideal
precum din arc tricord fier triplu iese.

25 Și, cum prin sticl-,ori ambră și cristal
lucește-o raz-așa, că-ntre venire
și-ntreag-a fi nu-i nici un interval,

28 așa din domnul său triforma fire
în eul ei întreg luci deodată
⟨la timp lipsită de-orice osebire.⟩

31 O concreată ordine-a fost dată
substanțelor, ca lumii culmi să-i fie,
că-n ele fapta s-a produs curată;

---

16 în cea de timp și loc nelimitată *A* // **16—18** *Versurile sînt unite marginal dreapta printr-o linie oblică și o acoladă.* // **17** *Inițial, în loc de* voi *fusese scris* cum vru. // **19** Nici pîn-atunci inert] Inert nici ⟨pîn-atunci⟩ *A* // **21** cînd peste ape duh] cînd d⟨uh⟩ pe-al apei gol *A* // **29** în eul ei întreg luci] lucit-a-n eul său și-ntreg *A* / *Inițial, în loc de* ei *fusese scris* său. // **29—35** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **30** *Versul din textul de bază:* lipsit dintîi de-orice deosebire, *devenit lacunar prin ștergerea cu guma a primelor două cuvinte, a fost înlocuit cu varianta notată în B.* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* sanza distinzione in essordine. // **31** dată] dispus *A* // **32** ca lumii culmi să-i fie] și-al lumii creștet fură *A* // **33** că-n ele] căci fapta A_1 / că-n ele fapta s-a produs] căci pură fapta-n ele *B* / curată] produs A_2 //

34 materia pură stă la temelie;
la mijloc ea s-uni cu actul prim
așa de strîns, c-a pururi au să fie.

37 V-a scris pe larg de îngeri Ieronim
c-au fost creați cu veacuri mai nainte
de-oricare altă lume care-o știm;

40 dar ce spui eu vi-e spus pe pagini sfinte
la mulți al căror scris din duh purcede,
și poți vedea și tu de iai aminte,

43 și-n parte chiar și-a voastră minte vede
că, făr-a fi perfecți, viaț-avură
motorii-atîta timp, ea nu concede.

46 Acum și cînd și cum și unde fură
creați motorii lumii tu o știi
și-ai stins trei doruri dintr-a ta arsură.

49 Dar, numărînd, mai iute n-o să fii
la douăzeci, cînd tulburar-o parte
din ei pămîntul într-a lui stihii.

52 Rămașii-apoi urzeală-acestei arte,
ce-admiri aici, cu-atîta drag i-o dară
că-n veci de ea nimic nu-i mai desparte.

34—36

adînc la poală stă materia pură,
ci-n miez se strînse-astfel cu actul prim
că-n veci vor fi-n neruptă legătură. A_1 //

35 la] cu A_2 // **43** și-n parte chiar și-a voastră minte] și-apoi în parte chiar și mintea A // **44** viaț-avură] motorii-avură A // **45** motorii-atîta timp] o viaț-atîta timp A // **46** *În textul de bază*, cum *și* unde *sînt subliniate cu o linie.* // **49** numărînd, mai iute] n-ai mai iute nu⟨mărînd⟩ A // **51** într-a lui] -ntr-ale ei *(inițial:* lui*)* A // **52** acestei] ăstei A / *Marginal dreapta este scris* V.G. //

55 Căderii cauză fu acea amară
trufie-a celui ce-l văzuși și tu
cum poartă-n spate-a-ntregii lumi povară.

58 Rămasa parte-a lor recunoscu,
fiind modestă, mila cea divină
ce apți de-atare dragoste-i făcu;

61 prin propriul bun și-a grației lumină
stau ei atît de sus pe-a lumii creste,
încît au vrerea fermă-n veci și plină.

64 Nu fi-ndoit, ci sigur fii de-aceste,
căci grație-a primi și merit are
pe cît de mult deschis afectu-i este.

67 Acum tu poți și făr' de-ajutorare,
de-ai prins recolta spuselor cuvinte,
să judeci clar această adunare.

70 Dar, cum prin școli voi dați învățăminte
acolo, jos, de-angelica natură
că vrea, pricepe și-și aduce-aminte,

73 mai spune-voi, ca veritatea pură
s-o vezi, căci mulți se-ncearcă s-o confunde
cu-atît de echivocă-nvățătură.

---

56 tu] pus *A* // **58—59**

Modești rămașii-au cunoscut că nu-s
decît ⟨........................⟩ *A* //

60 de-atare dragoste-i făcu] să vad-atît de sus **A** / ***Marginal dreapta este*** *notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* che li avea fatti a tanto intender presti. // **61** prin propriul] deci propriul *A*, de-s buni *B* // **62** stau ei] îi puse *A* // **63** și-au vrerea-n veci și fermă și depl⟨ină⟩ ***A*** // **64** *Scris:* Nu fii-ndoit *(inițial:* -ndoiți*).* // **70** învățăminte] atari ***A*** // **71** acolo, jos] cetiți, la voi ***A*** //

76 Voioși că pot în fața lui pătrunde,
nu-ntorc motorii fața niciodată
de-a celui cui nimic nu i s-ascunde;

79 deci n-au nicicînd vederea lor curmată
de-un nou obiect și nici nu le revine
nimic uitat prin minte divizată.

82 Voi, jos, visați făr-a durmi, creștine,
crezînd și necrezînd a spune-atare,
ci⟨-ntr-ăștia⟩ vina-i mult mai de rușine.

85 Voi, jos, nu-umblați pe-o singură cărare
filozofînd, așa de mult vă-ncîntă
iubirea de «ce-a fi» și «parcă pare».

88 Dar inima nici de-asta nu ni-e frîntă
atît aici, cît ni-e că urgisiți
și-ntoarceți chiar pe dos scriptura sfîntă.

91 A ei sămănătură nu gîndiți
cît sînge costă și ce mult ne place
de cei ce merg alături umiliți.

94 Scornește-oricare, spre-a părea, și-și face
invenția lui și ia ce născoci
drept text de-amvon și de vangelii tace.

76—78 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **82—83**

Încît voi, fără de-a dur⟨mi⟩,
visați, crezînd ⟨..........⟩ *A* //

84 ***Versul din textul de bază:*** **ci-n primii vina-i mult mai de rușine,** ***a fost modificat, pentru sens, cu varianta notată în A.*** // **87** ***Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.*** / ***Cf. Dante:*** **l'amor dell'apparenza e'l suo pensero.** // **96** **și de vangelii] și de scripturi el** ***A*** //

97 De lună, că s-a-ntors, spun unii-aci,
cînd Crist murea, şi că sub soare-ajunse
spre-a nu-l lăsa la noi a mai luci;

100 dincolo spun că singur el s-ascunse
şi-aşa, din jos la spani, din sus la inzi,
ca la iudei eclipsa lui răspunse.

103 Florenţa n-are-atîţia Lapi şi Binzi
cîte-ntr-un an şi-aici şi-aici şi-airea
atari palavre de pe-amvon le prinzi;

106 aşa că, neştiindu-şi cîrmuirea,
se-ntorc hrăniţi cu vînt sărmanii mei,
dar nu-i o scuză că nu-şi văd perirea.

109 N-a zis Hristos spre primii-nvăţăcei:
«Mergînd voi spuneţi orice scornitură»,
ci sfînt le-a dat şi-adevărat temei,

112 şi-acesta le-a sunat astfel din gură
în lupta lor, credinţă ca să-mprime,
că lănci şi scuturi din scripturi făcură.

115 Acum ei vin cu mofturi şi cu schime
să predice şi, rîs cînd se stîrneşte,
se umflă-n glugi şi-altce nu cere nime.

---

101 şi-aşa, din jos la spani] încît, ca la iudei *A* // **102** *Versul din textul de bază:* la fel ca la iudei eclipsa lui răspunse *a fost modificat, pentru metru.* / *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* come a' Giudei, tale eclissi rispose. // **105** *Iniţial, în loc de* atari palavre *fusese scris* ori ici, ori colo. // **106—107** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:*

Si che le pecorelle, che non sanno,
tornan dal pasco pasciute di vento. //

107 *Iniţial, în loc de* miei *fusese scris* mei. // **112** *Iniţial:* şi-acesta astfel le-a sunat din gură / şi-acesta le-a sunat] iar el astfel *A* // **113** credinţă ca să-mprime *sînt adăugate ulterior.* / -mprime] exprime A_1, imprime A_2 // **114** că lănci făceau şi scuturi din scriptură *A* //

118 Ci-atare drac în gluga lor clocește,
că vulgul, de l-ar ști, ar da de gît
iertarea-n care-acum se-ncrede-orbește;

121 prin ea spori prostia-n lume-atît
că, fără probe-a nici un testimoniu,
orice-ai promite-o cred numaidecît.

124 De-aici și-ngrașă porcii sfînt-Antoniu
și alții mulți mai răi ca niște porci,
cari n-au decît minciuna patrimoniu.

127 Dar prea ne-am abătut din drum; să-ntorci
privirea ta spre dreapta cărăruie
ca drumului din timp tu să mai storci.

130 Angelica natur-atît să suie
în număr, grad de grad, că niciodată
nici grai uman, nici minte n-o s-o spuie;

133 de judeci clar ce Daniil ne-arată,
tu poți vedea că,-n mii de mii vorbind,
el suma lor n-o dă determinată.

136 Lumina primă,-ntreagă-n ei lucind,
în tot atîtea forme-i penetrează
pe cîte sînt splendorile ce-o prind.

---

119 da *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* / *Inițial, în loc de* de *fusese scris* da. // **125** și alții mulți mai răi ca niște] și-alți mulți m⟨ai⟩ răi decît dac-ar fi *A* // **126** patrimoniu] iconiu A_1, patrimoniu A_2 // **135** s-ascunde suma lor determ⟨inată⟩ *A* // **136** -ntreagă-n ei] deci în toți *A* / *Inițial, în loc de* -n *fusese scris* ei. / ei *este scris deasupra rîndului.* // **137** *Inițial, în loc de* -i *fusese scris* -o. // **138** pe cîte sînt] pe cîte-s și *A* / *Inițial, în loc de* splendorile *fusese scris* lu⟨corile⟩. //

139 Căci, după cum oricare-afect urmează
tăriei ce-l concepe, felurește
și-a lor iubire, slabă ori mai trează.

142 În culmea deci lărgoarea ne-o privește
a vecinicei valori și cîte sfinte
oglinzi creat-a-n care se-mpărțește,

145 tot una rămînînd ca și nainte."

---

139 Căci] Deci *A* // **141** slabă ori] -ori palid-ori *A* // **143** și] în *A* // **144** creat-a-n care se-mpărțește] se-mparte-n care s-oglindește *A*.

CÎNTUL XXX

1 Cam ⟨şase⟩ mii de miluri de-acest mal
e-n miez de zi şi umbra lui şi-o-nclină
pămîntul nostru-aproape-orizontal,

4 cînd miezul bolţii-ncepe să devină
atît de nalt că-ncep să ne dispară
în fundul nostru-a multor ochi lumină,

7 şi-apoi, cum suie, de pe bolta rară
splendida serv-a soarelui ne scoate
o stea de stea pînă la cea mai clară.

10 Aşa triumful, cel ce joacă-n roate
etern pe lîngă punctul ce mă-nvinse
şi pare-nchis el, cel ce-nchide toate,

13 vederii mele-ncet-ncet se stinse;
spre doamna mea din nou deci a privi
şi-amorul mult şi locul gol mă-mpinse.

---

1 *În textul de bază, în loc de* şase, *reconstituit după varianta existentă în D, a fost transcris greşit* patru. / *Cf. Dante:* Forse semilia miglia di lontano. // **2** lui] sa *A* // **7** şi, cum suind pe boltă-n stele rare *A* // **8** ne scoate] le scoate *A* // **9** o stea] pe rînd *A* // **14** privi] mea *A* //

16 Ah, tot ce-am spus de dînsa pîn-aci,
de-ar pune-acu-ntr-un singur vers amorul,
de-această dată ca nimic ar fi!

19 Nu-ntrece-al dînşii farmec numai zborul
oricărei fantazii, ci sigur cred
că-ntreg i-l simte singur creatorul.

22 Că-n punctu-acesta sînt învins, conced,
cum tema sa-n vrun punct nu-l biruieşte
nicicînd aşa pe-un comic ori traged;

25 ca soarele pe-un ochi ce tot clipeşte,
aşa surîsu-i cu-amintirea lui
o parte-a minţii mele mi-o ştirbeşte.

28 Din prima zi cînd faţa i-o văzui
în viaţa mea, şi pînă-aci-n viziune
putere ca s-o cînt mereu avui;

31 ci-aci poema mea zăgaz îşi pune,
ca orice-artist dup-opintiri supreme,
să-i cînte-n vers a vrajei ei minune.

---

16 tot ce-am spus de dînsa pîn-aci] tot ce pîn-acum am spus de ea ***A*** // **18** de-această dată ca nimic] nimic de-această dată A_1 / ar fi] părea A_2 // **22** Că-n punctu-acesta sînt învins] C-am fost aici învins cu drag ***A*** // **23** tema sa-n vrun punct nu-l biruieşte] n-a m⟨ai⟩ biruit vrun punct vrodată *A* / -l *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **24** nicicînd aşa] în tema sa *A* // **25** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* ché, come sole in viso che più trema. / şi, ca şi-un ochi bolnav ce-n soare cată *A* // **27** pe minte-mi pune-o noapte-ntunecată A_1 / ⟨îmi las-⟩o parte-a minţii-ntunecată B_1 / o] î⟨mi⟩ A_2 / o parte] în be⟨...⟩ *(anulat)* A_3 / o parte-a minţii] îmi lasă-n minte B_2 / ştirbeşte] pată B_3 // **29** şi *este scris deasupra rîndului.* / viziune] vreme *A* // **31** îşi pune] poeme A_1, şi las A_2 // **31—33** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **32** ca orice-artist dup-op⟨intiri⟩ *A* // **33** s-o cînte-n mai puternic glas ***A*** / -i *este scris deasupra rîndului.* //

Şi las s-o cînte mai cu glas poeme
decît a mea, din tuba ce se duce
grăbit spre finea asprei mele teme.

Cu vocea şi-actul unui zornic duce
mi-a zis: „— Din cel mai mare corp, rotirea
ne-a dus în cerul ce curat străluce

de foc spiritual plin de iubirea
acelui bun ce-l gustă fericiţii,
mai dulce-n veci ca orişiunde-airea.

Şi pe-amîndou-a raiului miliţii
vedea-le-vei; pe una-n chipul care
va sta la bara ultimei justiţii."

Cum stinge-un fulger, cînd deodat-apare,
puterile din văz, încît, orbit,
nu poţi vedea nici lucrul cel mai tare,

lumina tare-asemeni m-a-nvălit
şi,-aşa-nfăşat în mantia ce clarul
lucorii-o da, nimic n-am mai zărit.

34—36 *Cf. Dante:*

> Cotal qual io lascio a maggior bando
> che quel della mia tuba, che deduce
> l'ardua sua matera terminando. //

36 spre *(iniţial:* pe*)* -al asprei teme drum ce mi-a rămas *A* // **37** Cu vocea şi-actul] Şi-a zis cu vocea *A* // **38—39**

> „— Din cel ⟨mai mare corp⟩, ne-a dus rotirea
> în cerul cel ce m⟨ai⟩ curat ⟨străluce⟩ *A* //

39 *Iniţial, în loc de* ne- *fusese scris* î⟨n⟩. // **47** puterea-n văz, încît învinse *A* // **49** a-nvălit] cuprinse *A* // **51** nimic n-am mai zărit] ea orice zare-ori stinse. *A* //

52 „Acel amor, ce-n rai răvarsă harul,
pe cei primiţi aşa vrea să-i salute,
lucorii lui spre-a le-adapta fînarul."

55 Dar n-a ajuns la mine-atît de iute
cuvîntu-i scurt, cînd ştire şi-avusei
că urc spre cer, mai sus de-a mea virtute;

58 şi-atare-un văz s-aprinse-n ochii mei,
că nu-i pe lume-atît de pură pară
încît să n-am puteri s-o rabd cu ei.

61 Şi ca şi-un rîu văzui lumină clară
şi-aprinsă de lucori, cu maluri pline
de-o negrăit de dulce primăvară.

64 Şi vii schintei roiau fără de fine
din rîu, căzînd pe florile din maluri,
⟨ca şi tivite-n aur scump rubine⟩.

---

54 *Iniţial, în loc de* le *fusese scris* li. // **55** *Versul din textul de bază:* Dar n-au ajuns... *a fost modificat, pentru sens şi concordanţă cu versul următor. Forma* n-au *a pătruns în textul de bază din redactarea anterioară a versurilor 55 şi 56, păstrată în D:*

> Dar n-au ajuns la mine-aşa de iute
> aceste vorbe scurte ⟨...........⟩. /

Cf. Dante:

> Non fur più tosto dentro a me venute
> queste parole brievi, ch'io compresi. //

56—60 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **58** **că**-n lume nu-i lumin-atît de clară *B* / că nu-i pe lume] că n-ar fi fost ***A*** // **60** încît] s⟨ă⟩ A_1 / încît să n-am puteri] încît să fi fost slab A_2 / ***Iniţial**, în loc de* să *fusese scris* nu. / *Marginal dreapta este notat un semn **de** scoatere.* / *Cf. Dante:* che li occhi miei non si fosser difesi. // **66** *Ver**sul** din textul de bază:* părînd cu aur c-ai tivit *(iniţial:* tivi*)* rubine, ***a*** *fost modificat, pentru sens, cu ajutorul variantei notate în A.* / *Cf. **Dante**:* quasi rubin che oro circunscrive. //

67 Ca bete de miros, acele-opaluri
săreau de-aci-n vîrtejul făr' de pace
şi-un foc ⟨intra, şi-alt foc ieşea⟩ din valuri.

70 „Cumplitul dor ce,-arzînd acum, te face
să ştii ce vezi în tainica vîltoare,
pe cît de-adînc îl ai, pe-atîta-mi place;

73 dar n-ai s-astîmperi setea-ţi arzătoare
cît timp de-aici din apă n-ai să bei."
Aşa mi-a zis al ochilor mei soare.

76 Şi-mi zise-apoi: „Şi iarbă şi schintei,
ce cad şi ies din rîu, şi mal, şi unde,
nu sînt o viaţă, ci-o vedenie-a ei.

79 Dar nu că-n sineşi lucrul s-ar ascunde,
ci-n tine este-o lipsă care-arată
că nu poţi înc-aşa de-adînc pătrunde."

82 Nicicînd, întors spre lapte,-un prunc nu cată
mai plin de zor în gura lui să-l prindă,
trezit din somn mai lung ca de-altădată,

85 cum eu, spre-a-mi face-acum mai bun-oglindă
din ochi, m-am aplecat spre-al apei fund,
ce curge-aşa ca mai mult să ne-aprindă.

---

69 *Versul din textul de bază* şi,-un foc căzînd, alt foc scotea din valuri, *a fost modificat, pentru sens, cu ajutorul variantei notate în A.* / *Cf. Dante:* e s'un intrava, un'altro n'uscia fori. // **72** de-adînc îl ai] îl ai de-adînc *A* // **76** Şi-mi zise-apoi] Şi adaose *(scris:* adazise*) A* // **77** Ce cad şi ies din rîu] ce intră-n rîu şi ies *A* // **78** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* son di lor vero umbriferi prefazii. // **81** că n-ai încă priviri atît de-afunde *A* // **87** *Inițial, în loc de* aşa *fusese scris* aci. / *Marginal dreapta sînt notate un semn de scoatere şi unul de întrebare şi este scris* Scartazin⟨i⟩. / *Cf. Dante:* che si deriva perché vi s'immegli. //

88 Şi-abia ce-n rîu ajunsei să-mi scufund
al genei vîrf, văzui fără de veste
cum el din lung se prefăcu rotund

91 şi-apoi precum un om, mascat cînd este,
ne-apare-altfel, ca o făptură ⟨nouă⟩
cînd masca de pe-obraz el şi-o desveste,

94 aşa schintei şi flori făptură nouă
luar-acum, mai mîndră, şi văzui
deodat' în cer oştirile-amîndouă.

97 Splendori a Celui-Sfînt, prin cari văzui
triumful nalt al regnului verace,
să-mi daţi puteri s-arat cum vă văzui!

100 E-n cer lumină ce vizibil face
pe-al lumii domn oricui e creatură
ce-n singur el, văzîndu-l, află pace.

103 Se-ntinde roată-n cer a ei figură
imens-atît, c-a ei circumferinţă
lui Feb i-ar fi prea largă-ncingătură.

---

89 văzui fără de veste] părut-a să să facă *A*, *B* // **90** cum el din lung se prefăcu] din lung ăst rîu, deodată lac *B* / se prefăcu] s-a şi făcut *A* // **91—93**

şi-aşa cum cel ce stă sub mască, dacă
şi-o ia, ca nou alt om ne pare nouă,
nu cel părut sub *(iniţial:* ce-n pare-n*)* vălul ce-l îmbracă *B* //

92 *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit cu varianta notată în* A_1. / *În A, lîngă* nouă *este scris, pentru glosare,* (nobis). // **92, 94** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o săgeată, G. Coşbuc vizînd, probabil, identitatea formală a rimelor celor două versuri.* // **94** aşa schintei şi flori luar-o nouă *A* // **95** luar-acum] făptur-acum *A* // **98** *În textul de bază şi în D, în loc de* regnului *este scris greşit* regelui. / *Cf. Dante:* l'alto triunfo del regno verace. // **102** ce-n singur el, văzîndu-l, află] ce-n singur văzul lui îşi află *A* // **103** Se-ntinde roată-n cer] Şi-o roată-n cer ⟨se-ntinde⟩ *A* //

106 Din raze-și face-ntreaga ei ființă,
⟨și-n primul cer reflect-a sa lumină⟩
din care-și ia și viață și putință.

109 Și,-așa cum, oglindindu-se-o colină
cu poala-n lac, să vadă, parcă,-i pasă
ce mîndră-i ea de flori și ierburi plină,

112 așa-mprejuru-acelui foc își lasă
privirea-n el, din mii de tronuri pus
poporu-ntors de-aici la el acasă.

115 Și, dacă-n gradul cel mai jos e pus
atîta foc, ce mare-o fi lucirea
acestei roze-n cele de mai sus!

118 Dar nici în larg nu mi-am pierdut privirea
și nici în lung, ci-am prins pe-ntreaga carte
și cît și cum împarte fericirea.

121 N-adaoge-aproape-aici, nu ia departe,
căci, unde-i rege-adreptul Dumnezeu,
fireștile puteri sînt legi deșarte.

---

107 *Versul din textul de bază:* din *(inițial:* refl⟨ectă⟩*)* primul cer răsfrîngeri de lumină, *a fost înlocuit, pentru sens, cu varianta notată în A.* / *Cf. Dante:* reflesso al sommo del mobile primo. // **108** din care-și ia] și-i dă prin ea *A* // **112—114** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală lingă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

si, soprastando al lume interno intorno
vidi specchiarsi in più di mille soglie
quanto di noi là su fatto ha ritorno. //

112—115 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică lîngă care G. Coșbuc a scris* Aici e rău. // **113, 115** *Cuvintele din rimă sînt subliniate cu cîte două linii, G. Coșbuc vizînd, probabil, înlocuirea unuia dintre ele.* // **116** *Pe contrapagină, G. Coșbuc glosează cuvîntul* foc *prin* foc, lumină (it. lume). //

124 Apoi spre-al rozei centru aureu
ce,-ntins treptat, exal-odoruri sfinte
acelui soare ce e-n mai mereu,

127 ca și pe-acei ce fac, dar li-e aminte
să-ntrebe, doamna mea ⟨m-a⟩ dus: „Privește
ce mare-i stolul albelor vestminte!

130 Cetatea noastră vezi cum se mărește,
și-aceste tronuri cît ne sînt de pline,
așa c-aici puțin popor lipsește.

133 Pe marele-acel tron, fixat de tine,
și-avînd coroana de pe-acum, va sta,
mainte-a fi părtaș tu ăstei cine,

136 Enric, augustul duh ce va-ncerca
să-ndrepte-a țării voastre jale lungă,
dar n-o fi ea dispus-a se-ndrepta;

139 căci oarba poft-așa vă are-n pungă,
încît sînteți ca și copilul care
de foame-i mort, și doica și-o alungă.

---

125 sfinte] trimite *A* // **127** ca și] și-au *A* / ca și pe-acei ce tac, dar] m-a dus ca și pe-acei ce tac, dar B_1 / pe-acei ce tac, dar li-e] cum ești cînd taci, dar ți-e B_2 // **127—128** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **128** să-ntrebe, doamna mea ⟨m-a⟩ dus] să-ntrebi, Beatrice și mi-a zis *B* / m-a, *omis din greșeală, a fost întregit pentru sens.* // **132** așa c-aici] încît aici *A* // **133—134**

> Pe tronul ce-l privești, mirat în tine
> că vezi coroana stînd pe el ⟨...⟩ *A* //

136 Enric, aug⟨ustul⟩ duh ce va-ncerca *(șterse cu guma)* *A* // **136—137** *Versurile din textul de bază avuseseră inițial forma:*

> un duh, August, a lui Enric și-a ta
> Italie venind ⟨..............⟩ //

137 al țării voastre-amar ce-o stinge *A* // **137—141** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **139** *Versul avusese inițial forma:* căci pofta oarbă-atîta vă vrăjește. / așa vă are-n pungă] -n rele-astfel vă-mpinge *B* / vă are-n pungă] vă-nvinge *A* // **141** *Inițial, în loc de* alungă *fusese scris* gonește / alungă] răspinge *A* //

142 Prefect va fi-n divínul for atare
pe-atunci, că-n tain-ori și fățiș mereu
n-o vrea cu el să meargă pe-o cărare.

145 ⟨Dar mult de Dumnezeu n-o fi răbdat⟩
în sfîntu-i tron și-l va trînti grămadă
la Simon magu,-n focul meritat,

148 ca de-alde-Alagna mult mai jos să cadă.“

---

145 *Versul din textul de bază:* Dar n-o să-l rabde mult nici Dumnezeu *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A.* // **147** focul] chinul *A*.

CÎNTUL XXXI

În chipul unei albe roze-acu
văzui oștirea cea de sfinți pe care
prin sînge Crist mireasă și-o făcu.

Ci-a doua, care vede și-n zburare
slăvește gloria cui o-namorează
și-a cui iubire-o face-așa de mare,

ca roi de-albine, care-acum s-așează
pe flori, și-acum ia drumul înapoi
spre stupul unde-un dulce suc lucrează,

așa pe floarea cea cu multe foi
descinse-ntîi, s-a-ntors unde-n vecie
petrece-a ei iubire ⟨, apoi, în⟩ roi.

Și fețe-aveau ca flacăra cea vie,
și-aripi de aur; alb tot restu-l au
cum nu-i zăpadă alb-așa să fie.

---

1 *Inițial, în loc de* chipul *fusese scris* alb⟨ul⟩. // **7** *Inițial, în loc de* ca *fusese scris* care. // **11** descinse] venind A_1 / *Inițial, în loc de* s-a-ntors *fusese scris* și-apoi. / s-a-ntors] să șadă A_2 // **11—18** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **12** *Versul din textul de bază:* petrece-a ei iubire-n ⟨...⟩ roi *a fost întregit și modificat, pentru sens, cu ajutorul variantei existente în D și a formei inițiale a versurilor 11—12.* // **15** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* che nulla neve a quel termine arriva. //

16 Și-așa, din grad în grad cum scoborau
pe floare, răspîndeau și-amor și-ardoare
prin dulce vînt de-aripi ce le mișcau.

19 Deși-ntre cele-mai-de-sus și floare
atît de mult popor umbrea zburînd,
nimic n-a stins din văz și din lucoare,

22 căci razele divine cad trecînd
prin tot, pe cît de vrednic e, iar zborul
nimic nu-l poate stăvili nicicînd.

25 Fericea țară, plină de poporul
cel vechi și nou și-n pace totdeauna,
ținea spre-un punct și văzul ei și-amorul.

28 Lumină triplă, ce desfeți din una
de-a pururi stea pe-atîția fericiți,
privește-n jos, să vezi la noi furtuna!

31 De-au stat năuci barbarii cei veniți
din țări ce-a pururi văd rotita cale
ce-o face Ursa cu-ai ei pui iubiți,

34 văzînd și Roma și-operele sale
atît de mari și,-a orice gînd mai sus,
Latranul peste-orice lucrări mortale,

29 fericiți] semizei *A* // **30** *Inițial:* privește jos la noi să vezi furtuna. / -n *este scris deasupra rîndului.* / să vezi la] și vezi la *A* // **33** *Inițial, în loc de* ei *fusese scris* p⟨ui⟩. // **34** *Inițial, în loc de* și *fusese scris* ei. / și *A* // **35** și-a orice gînd mai sus] și Lateranul sus *B* // **36** Latranul peste] atît că-ntrece *B* //

37 dar eu, din timp în vecinicie-adus
și din umane stări în stări divine
și din Florența la un neam supus

40 și just, ce-uimire-aveam acum în mine!
O, da,-ntre ea și-a mea plăcere-mi fu
a n-auzi și mut a sta mai bine.

43 ⟨Ca și-un hagiu ce se desfat-acu⟩
privind prin templu-n care-aduse votul
și sper-a povesti cum îl văzu,

46 așa purtam, pe scări, aci,-n chivotul
atîtor facle vii, priviri mînate
și sus, și jos, și-acum rotind prin totul.

49 Și fețe-arzînd de milă și ornate
de-al lor surîs și-al altui foc văzui,
și gesturi pline de-orice-onestitate.

52 Întregul paradis deci îl avui
cuprins acum în forma-i generală,
dar nu m-oprii pe-anume punct al lui;

55 și,-avînd din nou aprins-a mea-ndrăzneală,
spre doamna mea mă-ntoarsei, căci în minte
aveam de-anume lucruri o-ndoială.

38 *Inițial, în loc de* stări *fusese scris* divi⟨ne⟩. // **40** aveam] să am *A* // **41** -mi fu] a sta A_1, plăcu A_2 // **42** *Inițial, în loc de* a n-auzi și mut a sta *fusese scris* mai drag a spune-odată. // **43** *Versul din textul de bază:* Și ca și-n templu-n care-un vot făcu *a fost înlocuit, pentru sens, cu varianta notată în A.* / *Cf. Dante:* E quasi peregrin che si ricrea. / **46** chivotul] fu *A* // **49** și ornate] -nflăcărate *A* //

58 Un lucru vrui, dar altu-mi sta nainte;
văzui pe-un moş, unde-o crezui pe ea,
purtînd ca neamul cel de-aici vestminte.

61 Şi-o dulce milă-n ochi şi-n faţ-avea,
şi dulci mişcări, aşa cum se cuvine
şi-un tată bun şi blînd a le avea.

64 Şi: „Unde-i ea?“ strigai cu spaimă-n mine.
„— De ea trimis, eu, locul meu lăsîndu-l,
venii spre-a da dorinţei tale-o fine.

67 Al gradului suprem priveşte-i rîndul
al treilea-n jos şi-n tron o vezi şăzînd,
în tron, ursit de merite-i avîndu-l.“

70 Nimic nu i-am răspuns, ci,-n sus cătînd,
o şi văzui cum îşi făcea cunună,
eterne raze-n juru-i reflectînd.

73 De cerul de-unde mai de sus ne tună
n-ar sta mai depărtaţi nici ochii-acei
ce-ar fi-ntr-a mării-n cea mai jos genună,

---

58 *Marginal dreapta este scris* V.M. // **60** de-aici vestminte] glorioasa ginte. *A* // **61—62** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

Diffuso era per li occhi e per le gene
di benigna letizia, in atto pio /

Şi-n ochi şi-n faţă-i mila-i strălucea
şi dulci avea mişcări ⟨............⟩ *B* //

62 cuvine *A* // **66** tale *este încadrat între două paranteze rotunde.* / tale] a zis *A* // **68** *Iniţial, în loc de* -n jos şi-n tron *fusese scris* şi-n ⟨...⟩. // **69** *Iniţial, în loc de* în tron *fusese scris* troneaz-./ *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* nel trono che suoi merti le sortiro. // **73** *Iniţial, în loc de* ne *fusese scris* o. //

76 decît erau de doamn-acum ai mei,
dar asta nu mă-mpiedica să-mi vie
și limpede și-ntreg tot chipul ei.

79 „— O, doamnă,-n care-a mea speranță-nvie,
tu, care-ai suferit și-n iad să-ți pui
piciorul tău spre-a-mi da scăpare mie,

82 cunosc din cîte lucruri le văzui
puterea ta și multa-ți bunătate
și-n cîtă grație și-adevăr mă sui.

85 Din rob ce-am fost m-ai scos la libertate
⟨prin cîte căi și chipuri s-a putut
și-au fost de tine demne⟩-a fi-ncercate.

88 Păstrează-mi mila ta ca, refăcut
azi sufletu-mi întreg prin sfînta-ți mînă,
pe placul tău să-și lapede-al său lut!“

91 Și-atît de-ndepărtata mea stăpînă,
precum părea, privindu-mă, surise
⟨și iar s-a-ntors spre vecinica fîntînă.⟩

---

77 *Inițial, în loc de* vie *fusese scris* mi. // **86—87** ***Versurile din textul de bază:***

prin orice mijlociri cari au putut
cîte-au putut de tine-a-fi-ncercate

au fost înlocuite, pentru a evita repetarea lui au putut, *cu varianta notată în A.* / *Cf. Dante:*

per tutte quelle vie, per tutt'i modi
che di ciò fare avei la potestate. /

prin orice mijlociri care-au putut
să-ți fie drumuri *(inițial:* ție*)* demne-a fi-n⟨cercate⟩ *B* //

89 prin tine sufletul să poat- *(inițial:* ce-l am*)* odată *B* / **mînă**] odată *A* // **91** stăpînă] -ndepărt⟨ată⟩ *A* // **93** ***Versul din textul de bază:*** și iar se-ntoarse spre eternul tată *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A.* / *Cf. Dante:* poi si tornò all'etterna fontana. //

94 Iar sfîntul moș: „— Spre-a duce-acum, îmi zise,
cărarea ta la culmea ei deplină,
amorul sfînt și ruga mă trimise.

97 Petreci cu văzu-ntreaga mea grădină
ca ochii tăi să-i agerești prin el
spre zbor mai sus prin raza cea divină.

100 Și-a cerului regină, ce mi-e țel
oricărui gînd, ⟨plini-va cu-ndurare,⟩
căci eu Bernardo sînt, al ei fidel."

103 Precum de prin Croații vrunul care,
privind marama sfintei Veronici,
și saț, din cauza faimei vechi, el n-are,

106 își zice-n gînd, în vremea ce-i explici:
„Isuse, doamne-al meu și domn verace,
așa erai tu deci cum ești aici?"

109 așa fui eu privind acea ⟨vivace⟩
iubire-a cui și-n prima sa trăire
gustă-n contemplațiuni această pace.

112 „O, fiu al grației, nalta fericire
de-aici tu n-ai s-o știi", așa mi-a spus,
„ținînd numai în jos a ta privire,

---

95 *Inițial, în loc de* cărarea *fusese scris* depli⟨nă⟩. / deplină *A* // **98** prin el] avînt *A* // **100** *Inițial, în loc de* cerului *fusese scris* Bea⟨trice⟩. // **101** *Versul, incomplet în textul de bază:* oricărui gînd, ne-o da, din gra⟨...⟩, *este întregit cu ajutorul variantei notate în* B_1. / *Marginal dreapta sînt notate un semn de înlocuire și un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* tutto d'amor, ne farà ogni grazia. / plini-va cu-ndurare] ne-ascult-orice-ndurare B_2, ⟨ne-ascult-orice⟩ rugar⟨e⟩ B_3 // **102** căci eu Bernardo sînt] fiindcă sînt B⟨ernardo⟩ *A* // **109** vivace *este reprodus din D în locul lui* verace *transcris greșit de G. Coșbuc în textul de bază.* / *Cf. Dante:* tal era io mirando la vivace. // **113** s-o guști deplină-aici tu n-o să poți *B* / spus] poți *A* //

115 ci-n sus, prin roţi, pînă la cea mai sus,
pîn-o să vezi în tron pe-acea regină
cui regnul nostru-i e devot supus.“

118 Privii în sus şi, cum acea lumină,
ce-n zori dă farmec părţii-orientale,
întrece-a celei de-unde ziua-nclină,

121 aşa, ca şi pe-un deal suind din vale,
⟨văzui o parte-n cercul mai sus clar
ce totu-n jur robea văpăii sale.⟩

124 Şi-aşa cum, unde rău condusul car
de Faeton ⟨l-aştepţi⟩, mai plin e locul
de vii lucori ce spre extern dispar,

127 şi-acea a păcii flamură mijlocul
aşa-l avea, mai viu, ci-a ei lucoare
aşa-şi scădea egal pe margini focul;

---

115 prin roţi, pînă la cea mai sus] pînă-n extrema dintre roţ⟨i⟩ *A* // **116** pîn-o să vezi în tron] privind pîn-o să vezi *B* // **117** cu⟨i⟩ toţi *(iniţial:* cei*)* de-aici îi sînt supuşi devoţi *A* // **118—122, 123—125, 126—129** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu cîte o acoladă.* // **120** celei] părţii *B* // **122—123** *Versurile din textul de bază:*

văzui un punct la margini mult mai clar
decît tot largu-mprejmuirii sale

au fost înlocuite cu varianta notată în B. / *Cf. Dante:*

con li occhi, vidi parte nello stremo
vincer di lume tutta l'altra fronte. //

124 Cum unde iese *(iniţial:* apare*)* rău condusul c⟨ar⟩ *A* // **125** *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit pe baza variantei existente în D.* / *Cf. Dante:*

E come quivi ove s'aspetta il temo
che mal guido Fetonte, più s'infiamma. //

şi-n centru-i îngeri, toţi în sărbătoare
cu-ntinse-aripi, mai mulţi de-o mie-n cor,
distinct tot însu-n umblet şi-n lucoare.

Zîmbind la hora şi la imnul lor,
văzui o frumuseţe, dînd o vie
plăcere-n sfinţi în ochii tuturor.

Să fiu bogat cît sînt în fantazie
şi-n vorbe-acum, eu tot n-aş cuteza
nici cel mai mic deliciu-a li-l descrie.

Bernard, văzînd ce fix şi-atentă-mi sta
privirea-n sus spre-nvăpăiată rază,
spre ea cu-atîta foc şi-a-ntors pe-a sa,

că şi mai mult s-aprinse-a mea să vază.

---

131 *Iniţial, în loc de* mai mulţi de-o mie-n cor *fuseseră scrise alte cuvinte, şterse apoi cu guma.* // **132—135** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **133** *Versul avusese iniţial altă formă, ştearsă apoi cu guma.* // **134** o vie] veselie *A* // **136** Să fiu bogat] Să fiu acum *A* // **137** şi-n vorbe-acum] bogat şi-n vorbe *A* // **140** *Iniţial, în loc de* -n sus *fusese scris* mea.

CÎNTUL XXXII

1 De-a sa plăcere-aprins acel părinte,
cu drag să-mi fie-aici maestru vru;
așa-ncepu cu-aceste vorbe sfinte:

4 „— Ce ran-a-nchis și-a uns Maria fu
străpunsă de frumoasa doamnă, care
o vezi șezîndu-i la picioare-acu.

7 Apoi, din josul ei, după grădare
în rîndul cel de-al treilea, stă Rahila,
și-n rînd cu ea Beatrice scaun are.

10 Rebeca, Sara, Iudita și umila
strămoaș-a celui ce-n căința lui
strigat-a-n vers: « Spre mine-ntoarce-ți mila! »

13 le poți vedea din tron în tron, cum sui
mergînd în jos, cum merge trandafirul,
pe nume-o foaie după foaie-o spui.

16 Femei ovreici sînt toate-aici din șirul
al șaptelea, și-n jos și-n ceea parte,
și-n părul florii-n două fac răsfirul;

---

2 *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* libero officio di dottore assunse. // **7** *Inițial, în loc de* din *fusese scris* ma⟨i⟩. // **13** *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* / *Cf. Dante:* **puoi** tu veder cosí di soglia in soglia. //

19 căci, după cum fixară ca pe-o carte
privirea lor pe Crist ⟨divină⟩,
sînt zid ce-aceste sfinte scări le-mparte.

22 Pe partea-n care vezi că-i floarea plină
în toate-ale ei foi, aceia stau
ce-n Crist crezură,-n cel ce-avea să vină;

25 ci,-n partea unde-aceste rînduri au
şi tronuri goale,-s cei ce din creştinul
popor pe Crist venit se răzimau.

28 Şi,-aşa precum aici de slavă plinul
al doamnei scaun şi-apoi tron de tron
din josul lui formează deschilinul,

31 aşa dincoace-al marelui Ion
ce-a pururi sfînt răbdă şi moarte-amară
şi loc pustiu şi-n iad doi ani canon;

34 şi toţi subt el sînt duhuri ce separă,
Francisc, şi Benedetto, şi-Augustin,
şi alţii pînă jos din scară-n scară.

37 Admir-acum prevăzul cel divin,
că ambe-aspectele-n credinţa vie
vor face parcu-n părţi egale plin.

---

19 fixară] avură *A* // **19—21** *Terţina, incompletă în textul de bază, a fost întregită cu ajutorul variantei existente în D.* / *Cf. Dante:*

perché, secondo lo sguardo che fee
la fede in Cristo, queste sono il muro
a che si parton le sacre scalee. //

20 pe Crist] -n Crist *B* // **26** *Iniţial:* şi goale tronuri-s cei ce din creştinul. //

40 Să ştii că-n jos de treapta mijlocie
ce-mparte-n două curtea noastră-ntreagă,
n-ajunge-un duh prin propria vrednicie,

43 ci-a altuia, pe-anume stări ce-l leagă;
căci toate-au fost în lume mai nainte
de-a fi-n putinţă libere s-aleagă,

46 cum poţi vedea din feţele lor sfinte
ca şi din a lor voci copilăreşti,
de-asculţi şi de te uiţi luînd aminte.

49 Acum tu taci şi taci că te-ndoieşti,
deci strînsul nod vreau clar să ţi s-arete,
căci tu-n idei subtile-aci te-opreşti.

52 În tot întins regatul ăstor cete
nu poate-avea-ntîmplarea loc defel,
precum ar fi mîhnire,-ori foame,-ori sete,

55 căci tot ce vezi e stabilit de el
prin legi de veci, şi cauza-i cu favorul
de-acord cum este-un deget c-un inel.

58 Deci nu fără de cauză stă poporul
de-aici în rang mai jos şi rang mai sus,
la viaţ-adevărat-adus cu zorul,

43, 44 *Marginal dreapta este notat cîte un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

ma per l'altrui, con certe condizioni;
ché tutti questi son spiritti assolti. //

46—47 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **47** *Iniţial, în loc de* ca *fusese scris* ş⟨i⟩. // **50—51** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **56** -i *a fost adăugat ulterior.* //

61 căci prințul cel ce-atît amor a pus
în regnul odihnit de-adînca pace,
încît nu-i nimeni să-ndrăznească-un plus,

64 sub ochii-i veseli cînd el duhuri face
se dă din grație-atîta cît se-ndură
în mod divers; și-aceasta să te-mpace.

67 Vi-o spune-adins și limpede-n Scriptură
aceasta-n frații cei născuți deodată
ce chiar din mam-au fost trăind în ură.

70 Deci, cînd și numai după păr s-arată
al grației grad, pe-aceste culmi sublime
coroana grației caut-a fi gradată.

73 Deci nu dup-a lor proprie vrednicime
au ele-aici gradată diferință,
ci-n gradul singur al favoarei prime.

76 În primii secoli fu, spre mîntuință,
de-ajuns acelor suflete curate
să aibă dreapt-a taților credință.

79 Dar, cînd trecu acea dintîi etate,
nevoie fu să taie-n jur bărbații,
dînd spor zburării lor nevinovate.

---

62 *Inițial, în loc de* odihnit *fusese scris* lui. // **64—65** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*

le menti tutte nel suo lieto aspetto
creando, a suo piacer di grazia dota. //

78 să aibă] să fie *A* // **80** nevoie fu] putea num⟨ai⟩ *B* // **80—81** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă lîngă care este notat un semn de întrebare. / Cf. Dante:*

convenne ai maschi all'innocenti penne
per circuncidere acquistar virtute. //

81 dînd] spre *A* / dînd spor zburării lor] să dea în zbor aripii lor *B* //

82 Venind apoi şi timpul naltei graţii,
făr-un botez desăvîrşit în Crist
s-opresc în limb chiar şi nevinovaţii.

85 Priveşte-acum în faţa ce-i lui Crist
mai mult la fel, căci singura-i lucoare
te poate face apt să vezi pe Crist.“

88 Deasupra ei atîta sărbătoare
văzui plouînd-o sfîntul neam a cui
menire-a fost pe-asemeni culmi să zboare,

91 încît, de-oricîte pîn-acum văzui,
uimire-atîta nu mă mai cuprinse,
nici nu-mi păru mai mult asemeni lui;

94 şi-acel amor, ce-ntîi din toţi descinse
cîntînd «Mario, plină tu de har . . .»,
în faţă-i stînd, aripile-şi întinse.

97 Şi-ntreaga curte-n tot al ei hotar
răspunse-n cor cîntării-acei divine
şi toţi acum luceau cu mult mai clar.

100 „— O, sfinte tată, tu, ce pentru mine
scobori aici, lăsînd iubitu-ţi loc
ursit de soarte-a pururi pentru tine,

---

82 Venind apoi] Dar cînd ⟨veni⟩ *A* // **85** Priveşte-acum] Şi-acum ⟨priveşte⟩ *A* // **86** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante :* più si somiglia, ché la sua chiarezza. // **91** de *este scris deasupra rîndului cu semn de intercalare în text.* // **92** *Iniţial, în loc de* uimire *fusese scris* mirare. // **94** din toţi] a toţi A_1, la ea A_2 // **96** aripile-şi] ei aripile *A* // **99** şi toţi acum luceau] aşa că toţi luceau *A* // **101** *Iniţial, în loc de* lăsînd *fusese scris* lăsat. //

103 ⟨ce înger este-acest ce-n vesel joc
priveşte-n ochi pe doamna frumuseţii⟩
şi-aşa-i de-namorat că pare foc?"

106 Aşa-l rugai ⟨pe cel ce-n timpul vieţii
prin tine-a fost împodobit⟩, Marie,
⟨cum e de soare steaua dimineţii.⟩

109 Iar el a zis: „— Şi har şi veselie,
pe cît acestea-n îngeri pot fi puse,
le are-ntregi şi-aşa şi vrem să fie,

112 căci el e cel ⟨ce⟩ buna veste-o duse
Mariei jos, cînd a fi încărcat
divinul fiu cu-a noastre sarcini vruse.

115 Cu ochii-acum să vii, cum merg gradat
şi eu vorbind, ca marii-nvingători
să-i vezi ai ăstui drept şi sfînt regat.

---

103 *Versul din textul de bază:* ce înger ochii-n veselul său joc *a fost înlocuit, pentru sens, cu una din variantele existente în D.* // **103—104** *Cf. Dante:*

> qual è quell'angel che con tanto gioco
> quarda nelli occhi la nostra regina. //

104 *Versul din textul de bază:* de ochii doamnei-astfel legaţi îi are, *a fost înlocuit, pentru sens, cu varianta notată în A.* // **106** *Versul din textul de bază:* Aşa-l rugai din nou acelui care *a fost modificat, pentru structură, cu ajutorul variantei notate în A.* // **106—108** *Cf. Dante:*

> Così ricorsi ancora alla dottrina
> di colui ch'abbelliva di Maria
> come del sole stella mattutina. //

107 *Versul din textul de bază:* prin tine-aşa-i de-mpodobit, Marie, *a fost modificat, pentru sens, cu varianta notată în B.* // **108** *Versul din textul de bază:* ca steaua-n zori de globul ce răsare *a fost înlocuit cu varianta notată în A, mai apropiată de textul dantesc.* // **112** ce, *omis la transcriere, a fost întregit pe baza variantei existente în D.* // **112—114** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală lîngă care este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

> perch'elli è quelli che portò la palma
> giuso a Maria, quando'l Figliuol di Dio
> carcar si volse della nostra salma. //

118 Cei doi din culme, cei mai zîmbitori,
căci mai aproape stau de cea augustă,
sînt ca și rădăcini acestei flori.

121 Acel ce-n stînga ei vecin îi custă
strămoșul e, de-a cui gustare-odată
umana specie-atîte-amaruri gustă.

124 La dreapta-i vezi pe-acel cucernic tată
al sfintei legi, cui cheia ce descuie
ăst sfînt locaș de Crist îi fuse dată.

127 Și-acel ce încă viu văzu cum suie
amarul timp miresei, ce cu zel
⟨ne-o dete cel străpuns de spini și⟩ cuie

130 stă lîngă el, ⟨iar lîng-Adam stă cel⟩
ce duce-a fost, pe cînd trăia cu mana
⟨ingratul cerbicos popor rebel.⟩

133 Cu Petru-n față vezi șezînd pe Ana;
fiind ferice-atît să-și vadă fiia,
nu-ntoarce ochii spre-a cînta osana;

136 și,-n fața primului strămoș, Lucia,
cui doamna ta-i trimise-a ei rugare,
pe cînd te ruina-n prăpastie-orbia.

128 *Inițial, versul avusese forma:* amarul timp pentru mireasa care. // **129** *Versul din textul de bază:* prin lance-o dobîndirăm și prin cuie *a fost modificat, pentru concordanță cu versul anterior, cu varianta notată în A.* // **130** *Versul din textul de bază:* stă lîngă el, și-alături acel mare, *devenit incomplet prin anularea ultimelor patru cuvinte, a fost întregit cu varianta notată în B.* / *Cf. Dante:* siede lungh'esso, e lungo l'altro posa. / stă cel] alăturat *A* // **132** *Versul din textul de bază:* un neam nestabil, cerbicos și-ngrat *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în B.* / *Cf. Dante:* la gente ingrata, mobile e retrosa. // **134** fiind] cum ea *A* // **138** *Cf. Dante:* quando chinavi, a ruinar, le ciglia. //

Și-acum, că-ți trece timpul de visare,
să stăm aici, ca bunul croitor
ce taie-o haină-n cît postav îl are,

să-ntoarcem ochii spre-acel prim amor
ca,-n ochii lui privind cît ai putere,
să fii pătruns de strălucoarea lor.

Ca nu cumva s-aluneci spre cădere,
din aripi dînd, crezînd a-năinta,
de-aceea ni se cade har a cere,

har celei ce te poate ajuta.
Iar tu acum urmează-mi cu iubire,
cu glasul meu unind inima ta.“

Și-așa-nceput-a sfînta lui vorbire:

---

143 *Inițial, în loc de* ca *fusese scris* și. // **145** *Inițial, în loc de* s-aluneci *fusese scris* s-alergi. // **146** din] cînd *A* / din aripi dînd, crezînd a] cînd timp tu crezi că zbor spre-a *B* // **148** celei ce te poate ajuta] celeia ce poate-a-ți ajuta *A* // **151** *Cf. Dante:* E comminciò questa santa orazione.

CÎNTUL XXXIII

1 „— Fecioară mam-,a fiului tău fată,
umilă și mai sus de-orice făptură,
și-a vecinicului sfat țintă fixată,

4 tu-nnobilezi a omului natură
atîta,-ncît al dînsei ziditor
n-avu despreț să-și fie-a sa făptură.

7 În sînul tău s-aprinse-acel amor
a cui căldură-n pace de vecie
ne crește floarea ăstui sfînt popor.

10 A milei tu ne ești aici făclie
de miez de zi, și-n lumea care moare
speranței ești fîntîn-a pururi vie.

13 Ești mare-atît și-atotdispunătoare,
căci, grație vrînd un om, și nu prin tine,
⟨e ca și făr' de-aripi și vrînd⟩ să zboare;

---

2 umilă și mai sus] umila cea mai sus *A* // **3** și-a vecinicului sfat **țintă**] **și** țintă-n sfat etern din veci *A* // **10** A **milei** tu ne ești aici] **Tu sfintei** mile-ai⟨ci ne ești⟩ *A* // **12** *Inițial, în loc de* speranței *fusese scris* **speranța.** // **15** *Versul din textul de bază:* e cel ce făr' de-aripi ar vrea să zboare *a fost modificat, pentru concordanță cu versul anterior, cu ajutorul variantei notate în A.* / *Cf. Dante:* sua disianza vuol volar sanz'ali. //

16 căci mila ta, ea nu numai că vine
oricînd o ceri, ci-adese-n prisosință
chiar nerugat-aleargă ea de sine.

19 În tine-i milă,-n tine-ngăduință,
evlavie-n tine e, și ⟨e, prea-bună,⟩
tot ce-i pe lume bun într-o ființă.

22 Din cea mai jos a-ntregii lumi lacună,
⟨acest care văzut-a⟩ pîn-aci
pe cîte spirite trei lumi le-adună,

25 te roag-acum prin grație-a-i dărui
privirii sale-avînt spre-a fi-n putere
la cel din urmă bine-a și-o sui.

28 Eu, cel ce n-arsei pentru-a mea vedere
nicicînd ca pentru-a lui, cu rugi plecate
te rog, cerînd a nu le-avea-n scădere,

31 ca norii prinși de-a lui mortalitate
prin ruga ta să-i spulberi, ca-n lumină
supremul bun de sus să i s-arate.

34 Și te mai rog, că poți ce vrei, regină,
ca dup-asemeni vis tu să-i păzești
iubirea lui mereu de-acum senină.

---

20 *Finalul versului din textul de bază:* tine toate *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A.* // **23** *Versul din textul de bază:* venind, văzu acesta pîn-aci *a fost modificat, pentru concordanță cu celelalte versuri ale terținei, cu ajutorul variantei notate în A.* / *Marginal dreapta este scris* V.M. / *Cf. Dante:* dell'universo infin qui ha veduto. // **23—27** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o acoladă.* // **35** *Scris:* că dup-asemeni vis... //

37 Veghind, să-i rupi pornirile-omenești,
Beatrice, vezi, și cîte-s fericite
înalță mîni ca ruga să-mi primești!“

40 Fixînd spre rugător priviri slăvite
și dragi lui Dumnezeu, îmi arătară
ce mult iubește ea rugări smerite;

43 spre vecinica lumin-apoi cătară
cum nu credeam să poat-un muritor
să caute-n ea cu-așa lumină clară.

46 Și,-aproape-acum de ținta tuturor
dorințelor, așa cum mi se scrise,
am stins văpaia multului meu dor.

49 Bernard îmi dete semn și blînd surise
să caut în sus, dar însumi eu de mine
eram dispus să fac precum voise,

52 căci ochii mei, avînd puteri depline,
adînc s-au scufundat în punctul care
lumină e, etern perfectă-n sine.

55 Iar, cum văzui apoi și tot mai tare,
de-atare văz nici n-avem noi cuvinte,
nici minte-a-nvinge-atîta-mbelșugare.

---

45 să caute-n ea] pătrunde-n privire *A* // **46—47** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

E io ch'al fine di tutt'i desii
appropinguava, sì com'io dovea //

47 mi se scrise] cum stete *B* / scrise] fiind *A* // **48** *Inițial, în loc de* am stins *fusese scris* eu stinsei. // **49** surise] dete *A* // **50** eu de mine] fui de mine *A* // **51** dispus să văd ce vru ca să arete *A* // **52** puteri] vederi *A* // **54** etern perfectă-n sine] și numai ea prin sine *A* / *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:* dell'alta luce che da sé e vera. // **56—57** *Marginal dreapta este notat un semn de întrebare.* / *Cf. Dante:*

che'l parlar nostro, ch'a tal vista cede,
a cede la memoria a tanto oltraggio. //

Precum cînd vezi în vis o-ntîmplăminte
şi-i porţi şi treaz impresia avută,
dar de-altceva tu nu-ţi aduci aminte,

aşa sînt eu acum, că-i dispărută
viziunea mea, ci-n inim-o dulcoare
îmi picură şi-acum din ea născută.

Aşa zăpada se topeşte-n doare,
în vînt aşa se-mprăştie ce scrie
Sibilla, profeţind pe foi uşoare.

Lumină-n veci, ce-ntreci cu-o vecinicie
umanul gînd, dă-mi duhului puţin
din cum şi cît mi te-arătaseşi mie,

dă limbii mele-atîta foc divin
să pot lăsa din gloria-ţi fără fine
măcar şi-un strop acelora ce vin!

Căci şi puţin în minte de-mi revine
şi glas în vers oricît de slab să scot,
pricepe-ţi-vor mărirea ta mai bine.

De-acea lucoare-a razei vii, socot,
ce-mi dete-n ochi, vrînd numai şi-o clipită
să-i duci airi, aş fi orbit de tot.

---

61 aşa sînt eu acum, că-i] aşa-s acum şi eu, cînd *A* // **62** viziunea mea] viziunea-mi e *B* // **64** în vînt aşa] ⟨aşa-⟩ntr-un vînt *A* // **64—65** *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie verticală.* // **73** şi puţin în minte de-mi] şi puţinul ce-mi *A* // **73—75** *Marginal dreapta este notat un semn de înlocuire.* / *Cf. Dante:*

ché, per tornare alquanto a mia memoria
e per sonare un poco in questi versi,
più si conceperà di tua vittoria. //

75 *Marginal dreapta este notat un semn de scoatere.* //

79 Ci-aminte țin că și mai cu-ndrăznită
privire-o suferearn pînă ce-avui
unită ei puterea infinită.

82 O, har prisositor, prin care-avui
curaj ca-n focul razei cei eterne
s-afund privirea pînă ce mi-o-mplui!

85 Aci-n adîncu-i am putut discerne,
într-un volum unite prin iubire,
tot ce răzleț prin univers se cerne,

88 substanțe, și-accident, și-a lor pornire,
topite-ntr-una și-ntr-atare fel,
că tot ce spui e numai licărire.

91 În forma-i generală, nodu-acel
etern cred că-l văzui, căci mult mai mare
plăcere simt acum, cînd spui de el.

94 Mai mult m-afund o clip-acu-n uitare
decît trei mii de ani drumu-ntreprins
ce-i fu cu Argo lui Neptun mirare.

97 Așa și sufletu-mi și-ntreg suspins
privea, și-atent și fix, și, totodată,
mereu de-a tot privi tot mai aprins.

79—82 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* // **82** ***Inițial**, în loc de* care-avui *fusese scris* vrerea cui. / prin care-avui *A* // **83** curaj *A* // **87** *Inițial:* tot ce prin univers răzleț se cerne. / *Marginal dreapta este scris* V.M. // **90** *Inițial, în loc de* că *fusese scris* căci. // **94—96** *Cf. Dante:*

Un punto solo m'è maggior letargo
che venticinque secoli alla'mpresa,
che fe' Nettuno ammirar l'ombra d'Argo. //

94—98 *Versurile sînt unite marginal dreapta cu o linie oblică.* //

100 Devii astfel de raza-nflăcărată,
încît spre-a-ntoarce văzul spre-alt aspect
cu neputință-i să consimți vrodată,

103 căci bunul, cel ce-al vrerii este-obiect,
întreg e-n ea cuprins și-ntr-însa numa',
și-afară-i e corupt ce-n ea-i perfect.

106 Mai scurte vorbe voi avea de-acuma,
spre-a spune numai ce-mi rămase-n minte,
decît un prunc ce-l mai lăptează muma.

109 Dar nu c-aspectu-acelei raze sfinte
era mai mult ca simplu-n el mereu,
căci el de-a pururi e ce fu nainte,

112 ci pentru că,-ntărindu-mi văzul meu
privind în ea, unica-i aparență
păru schimbată, căci schimbat fui eu.

115 Și-n clara ei și-adînca-i subzistență
văzui trei cercuri în lumina-i vie,
de trei colori și-aceeași continență;

118 ca-n dublul curcubeu părea să fie
reflexu-n două; foc al treilea, care,
egal suflînd, dintr-ambe ia tărie.

---

104 *În textul de bază, în loc de* e-n ea *a fost copiat greșit* e ea-n. // **108** *Inițial, în loc de* un *fusese scris* pe. / un prunc ce-l] copilul ce-l *A* // **111** de-a pururi e ce] el e-n veci acel ce *A* // **115—116**

Văzui trei roți în clara subzistență
a vecinicei lumini adînc în ea. *B* //

116 *Inițial, în loc de* și-aceeași *fusese scris* ci-o ⟨. . .⟩. // **117—122** *Versurile sînt unite marginal drepta cu o linie oblică.* // **118—120** *Cf. Dante:*

răsfrînt ca dublul curcubeu părea
al doilea cerc; al treilea foc care
purced-egal dintr-⟨. . . . .⟩ *B* //

120 *Inițial, în loc de* egal *fusese scris* și-n. //

Ce slabă-i vorba pentru-atît de tare
concept! Şi cît văzui poţi să gîndeşti,
puţin ce-a fost din cît era de mare!

Lumină-n veci, ce numa-n tine-ţi eşti,
şi singură te ştii, şi,-aşa ştiută,
etern ştiind, surîzi şi te iubeşti!

Rotirea ta, ce-n tine conţinută
ca şi-un reflex de raze se părea,
puţin de mine-n jur cînd fu văzută,

păru-n coloarea proprie ce-avea
că-n ea al nostru chip îl zugrăveşte,
deci şi mai adîncit privii în ea.

Precum un geometru s-adînceşte
să măsure un cerc şi trudă pune
şi n-afl-acel principiu ce-i lipseşte,

aşa fui eu cu nou-apariţiune:
voiam să văd care-i raportul lor,
cum poate chipu-n cerc să se-mpreune;

dar n-ajungea spre-aceasta propriu-mi zbor,
de n-ar fi fost de-un fulger luminată
puterea mea şi-i stinse-avutul dor.

Înaltu-mi vis se rupse-aici deodată;
ci-mi şi porni şi-al meu şi dor şi *velle*,
asemeni roţii ce-i egal mişcată,

iubirea care mişcă sori şi stele.

---

122 Şi] Iar *A* // **126** etern ştiind] tu te-nţelegi *A* // **131** -n ea] -n sine *A* // **133** un] deci *A* // **138** *Iniţial, în loc de* să *fusese scris* că. // **143** *Iniţial, în loc de* -mi *fusese scris* şi. // **145** iubirea] de-amorul *A*.

NOTE ŞI COMENTARII

Aşa cum am procedat în comentariul la *Infernul*, tot astfel şi la celelalte două cantice oferim cititorului explicaţii strict necesare înţelegerii textului dantesc, în care inserăm opinii ale lui Coşbuc preluate din *Comentariu la „Divina Comedie“* (Editura pentru literatură, vol. I, 1963, vol. II, 1965). După citate am indicat volumul şi pagina din ediţia aceasta (ex. GC, II, 119).

PURGATORUL

CÎNTUL I

Dante şi Virgiliu ajung pe o insulă în mijlocul căreia se înalţă muntele Purgatoriului. Paznicul insulei, Cato, le permite să continue călătoria.

1—12 Invocaţie. Poetul cere ajutorul muzelor şi în primul rînd al lui Caliope pentru a găsi procedee poetice corespunzătoare unui subiect mai „înalt“ decît cel din cantica precedentă.

1—3 Poetul foloseşte aici o metaforă la care au făcut adeseori apel scriitorii din antichitate şi care a devenit loc comun după aceea; ea se întîlneşte şi la copiştii de manuscrise româneşti. Nu era nevoie ca Dante să fi citit pe Cassian sau Properţiu, cum indică unii comentatori. „Barca spiritului devenise încă din antichitatea tîrzie un loc comun, păstrat cu grijă şi de evul mediu“, observă Ernst Robert Curtius *(Lit. europeană şi evul mediu latin*, Univers, 1970, p. 155).

6 Traducătorul redă *„l'umane spirito si purga“*, procesul curăţirii, prin lepădarea „scoarţei“, incifrînd un limpede vers dantesc.

8 *„La morta poesì“* va renaşte după părăsirea regnului morţii.

10—12 Caliope este muza poeziei epice şi împreună cu celelalte muze a biruit pe fiicele regelui Pierus al Macedoniei care le provocaseră la întrecere; deoarece „pieridele“ nu au vrut să se recunoască înfrînte şi au insultat pe muze, ele au fost transformate în gaiţe. Legenda apare în *Metamorfozele* lui Ovidiu (v. 338). Pentru sinteza dantescă este semnificativă invocarea „sfintelor muze“ în mai multe locuri din *Divina Comedie*.

13—15 Lumina care-l învăluie la ieşirea din drumul ascuns se revărsa pînă la marginile orizontului, „prima roată“.

19—21 „Mîndra stea“ („mîndra“ este echivalentul lui „frumoasa“ — *bel pianeta*) este Venus, cea care stîrneşte sentimente de iubire şi aspiraţia spre adevăr, aşa cum apare şi în alegoriile lui Botticelli. Planeta se află în zodia Peştilor („Mrena“). Faptul că în acest loc Venus apare dimineaţa este pentru Coşbuc o dovadă că anul călătoriei nu poate fi 1300, cînd Venus a fost stea de seară, ci 1298 cînd a fost stea de dimineaţă (CC, I, 309).

22 Spre dreapta. De acum înainte, călătorul va merge spre dreapta, spre cele bune, nu, ca în Infern, spre stînga, spre tot mai rău.

23—24 Cele patru stele alcătuiesc „crucea sudului“, dar aici ele alcătuiesc o figură simbolică: Dante vede stelele pe care le-au contemplat Adam şi Eva atunci cînd locuiau pe culmea Purgatoriului, în Paradisul terestru.

26—27 Pe emisfera nordică, locuită de oameni, nu mai strălucesc cele patru virtuţi cardinale: înţelepciunea, dreptatea, bărbăţia şi cumpătarea.

30 Întorcînd privirea spre polul nord, de unde venea, primul chip care-i apare nu mai este al unui nemernic, ci al lui Cato din Utica, „cel tînăr“, care şi-a luat viaţa ca să nu cadă în mîna lui Cezar, pe care-l considera un tiran, după ce acesta l-a înfrînt pe Pompei. Dante trece peste marea culpă a lui Cato, de a se fi sinucis, şi pune în evidenţă doar dragostea lui de libertate.

36 Pletele albe curgeau pe piept de amîndouă părţile; „duplă“ = dublă.

37—39 Faţa lui Cato era luminată de cele patru stele, simboluri ale celor patru virtuţi.

46—48 Cato nu-şi explică apariţia celor doi călători care au venit pe urmele „rîului negru“, al Cocitului.

53 Virgiliu a fost trimis de Beatrice.

58 Dante nu a murit, dar a fost aproape de moartea spirituală.

71 Virgiliu captează aici bunăvoinţa lui Cato, dar aduce, în acelaşi timp, un splendid elogiu libertăţii depline, aceea care nu se limitează la depăşirea constrîngerii fizice, ci aspiră spre afirmarea personalităţii

umane: această libertate este cucerită prin conlucrarea tuturor capacităţilor sufleteşti pe drumul omului spre desăvîrşirea întru demnitate. Este o libertate superioară celeia pentru care s-a jertfit Cato şi de aceea Dante va ajunge pînă în Paradis.
77 Nici Virgiliu nu este un condamnat chinuit în Infern („Minos nu mă leagă").
79 Marcia a fost soţia lui Cato şi apoi a lui Q. Ortensius. După moartea acestuia, s-a întors la Cato, rugîndu-l să o primească din nou ca soţie, pentru ca să nu se spună mai tîrziu că a fost alungată de Cato. Abilă încercare de a îndupleca pe paznicul Purgatoriului, reamintindu-i de o „întoarcere" care-i înduplecase intransigenţa morală.
82 Călătorii doresc să străbată cele şapte brîuri ale Purgatoriului *(„sette regni")*.
94—96 Cato nu se lasă înduplecat de amintirea soţiei lui, ci de intervenţia Beatricei. Permisiunea pe care o dă călătorilor este însoţită de sfatul adresat lui Dante să se încingă cu o coardă de papură, de alt gen decît aceea cu care a încercat să prindă pantera în Infern (XVI, 106), şi să spele de pe faţă urmele lăsate de fumul Infernului şi care i-ar putea întuneca privirea, prin amărăciuni şi triste amintiri.
104—105 Papura o vor găsi în apropierea şi ea este semnul umilinţei, pentru că în Purgatoriu nu cresc plante care să nu se plece în faţa suflării duhului *(„che facesse fronda")*.
107 Nu au nevoie de călăuză, pentru că îi va conduce lumina adevărului, soarele care este „imaginea minţii divine" (GC, II, 25).
127—129 Roua căzută de sus este strînsă de raţiunea care spală negura patimilor, scrie comentatorul Steiner. Dante îşi redobîndeşte chipul pe care l-a schimonosit contactul cu pofta, mînia, lipsa de judecată şi obtuzitatea omului decăzut din cinstea sa.
133 *„Com'altrui piacque"*, repetiţie a versului 141 din *Infern*, XXVI, unde Dante a istorisit tragedia lui Ulise; aici el ajunge la muntele Purgatoriului pentru că a ascultat de sfatul cel bun şi nu pentru că şi-a făcut o ambiţie care pe Ulise l-a dus la pieire.
136 Darul umilinţei nu se împuţinează şi oricine poate cîştiga seninătatea dobîndită de Dante.

CÎNTUL II

Apare luntrea care aduce pe penitenţi. Printre ei se află prietenul lui Dante, muzicantul Casella, care cîntă un cîntec de dragoste. Cato îi dojeneşte pe penitenţi pentru zăbava lor.
1—6 „Soarele ajunge la orizontul Ierusalimului de două ori, o dată cînd răsare şi altă dată cînd apune. În versurile de mai sus, soarele ajunsese

la orizontul occidental al Ierusalimului, deci apunea. Cînd soarele apune la Ierusalim, în acel moment la Gange s-a făcut noapte, de şase ore, fiind adică miezul nopţii... Cînd Dante zice că Noaptea ieşea din Gange, el înţelege că Noaptea aceasta personificată, ca o planetă imaginară, era pe meridianul Gangelui şi apărea la Ierusalim" (GC, II, 79). În emisfera Purgatoriului începea dimineaţa, pregătind pe locuitorii ei spre „înălţarea deasupra naturii omeneşti" *(Ibidem)*. Poetul precizează momentul, arătînd că este vorba de răstimpul dintre 21 martie şi 21 septembrie, deoarece numai acum Balanţa sau Lira („Măsura") apare noaptea; de la echinocţiul de toamnă pînă la cel de primăvară Balanţa „scapă din mîini" nopţii, întrucît apare ziua.

9 Obrajii Aurorii se veştejeau: poetul sugerează lumina portocalie a dimineţii.

30 De acum înainte, Dante va întîlni alte făpturi decît cele din Infern.

31 Tot astfel, lumea este guvernată aici de alte legi, deoarece vasul care s-a apropiat de ei nu e mişcat nici de vîsle, nici de pînze.

46 Cei peste o sută de pasageri cîntă *Psalmul 113* care exprimă bucuria eliberării poporului evreu din robia faraonilor, iar simbolic bucuria eliberării de sub apăsarea patimilor şi a nebuniei provocate de false gînduri şi de iluzii.

50—57 Soarele se ridicase pe cer, iar Capricornul se îndrepta spre apus.

70—72 În cetăţile italiene, solul care aducea o veste bună purta în mîini o ramură de măslin („oliv"). Cronicarul Sercambi spune într-un loc: „azi 11 ianuarie 1377 a sosit în Florenţa un măslin spunînd că ai noştri au pătruns în Fabriano" (Ramiro Ortiz).

76—78 Este prima încercare a lui Dante de a îmbrăţişa pe un locuitor al lumii de dincolo: în Infern nu a avut acest prilej. Scena aminteşte de întîlnirea lui Enea cu Anchise în *Eneida, VI*.

86 Dante îl recunoaşte după glas; tot astfel, îl va identifica pe Forese Donate în Cîntul XXIII.

91—93 Muzician florentin a cărui existenţă este atestată de o însemnare de pe codicele vatican 3214: „Casella a pus-o pe note". Poetul îşi exprimă aici şi preţuirea sa faţă de muzică. El îl întreabă pe compozitor de ce ajunge de-abia acum în Purgatoriu, deoarece murise mai demult, explicîndu-i că face această călătorie spre a se „re-ntoarce-odată aici" şi, deci, pentru a nu ajunge în Infern.

98 Casella a beneficiat de indulgenţa dată de Bonifaciu al VIII-lea cu prilejul jubileului din 1300: indulgenţele papale erau considerate că pot şterge păcatele celor care făceau penitenţă, precum şi ale celor morţi pentru care se făceau rugăciuni de către cei vii. Coşbuc a acordat atenţie acestui pasaj care a fost astfel interpretat de majoritatea comentatorilor. Dar, întreabă el, unde a stat Casella pînă la acordarea

indulgenţelor, pe malul Tibrului? Apoi adaugă aceste argumente: jubileul a acordat iertare numai celor care au participat personal la slujbe, Dante a avut în minte adunările la mormintele apostolilor „în fiecare al sutălea an", poetul nu putea acorda importanţă jubileului „din cauza convingerilor sale morale, pentru că motorul jubileului a fost comerţul cu indulgenţe". Concluzia este că Dante vorbeşte aici „despre iertarea centesimă, din ultimele trei luni care au precedat anul 1300 din stilul biblic", adică anul 1298, cînd „Dante a trecut prin ceruri în timpul în care şi sfinţii şi îngerii sărbătoreau jubileul legal, adevăratul an centezim de la zămislirea lui Hristos" (GC, I, p. 197—205).

101 Dante imaginează că sufletele care merg în Purgatoriu nu coboară în Infern, ci se adună la gura Tibrului.

106 Poetul nu ştie dacă prietenul lui mai poate cînta sau dacă are această permisiune.

111 După ce şi-a curăţit ochii, poetul simte nevoia să aibă şi urechile curăţate de vaietele şi scrîşnirile din Infern.

112 Titlul canţonei II din *Convivio, III: „Amor, che nella mente mi ragiona"*, pusă, probabil, pe note de Casella. Dante explică versul în *Convivio* arătînd că „iubirea nu este altceva decît împreunarea spirituală a sufletului cu obiectul dragostei sale" (III, 2).

120 „Onestul moş" este Cato scandalizat de faptul că penitenţii uită că trebuie să se purifice, furaţi fiind de frumuseţea canţonei.

122 Interesant este că traducătorul român redă „scoglio" prin „solzi", deoarece cuvîntul italian are sensul de crustă, de strat de piatră care trage în jos pe cel peste care s-a aşternut. Dar Coşbuc îşi aminteşte aici de lecturi filocalice care arătau că închipuirea e înrîurită de întipăririle ce le-a lăsat în ea vechile păcate şi care acţionează ca nişte „solzi" acoperind adevărata natură a celor percepute prin simţuri. Cuvîntul ales de Coşbuc se leagă de cîntarea celor aduşi de vas: „mintea ieşită, asemenea lui Israil, din Egiptul păcatului, scrie Maxim Mărturisitorul, avînd în sine închipuirea care a ieşit împreună cu ea din rătăcirea păcatului, ca pe nişte întipăriri lăsate de răutate în cugetare, îndată ce e părăsită puţin, din negrija ei, de discernămîntul raţiunii, ca odinioară Israil de Moise, dă fiinţă, ca unui viţel, deprinderii iraţionale care e maica tuturor patimilor" *(Quaestiones ad Thalasium*, 16*)*.

124—129 Splendidă comparaţie care sugerează că ascultătorii lui Casella nu greşiseră prin vanitate, ca porumbeii care se umflă în pene, ci pentru că uitaseră că mai aveau lung drum pînă la purificare, după cum sugerase, dinainte, versul 75: „uitînd că merg să spele-a lor păcate".

În viziunea dantestă, Purgatoriul se împarte în Antepurgatoriu, în care se află patru grupuri de penitenţi, în muntele Purgatoriului

pe care se află șapte brîuri și în Paradisul terestru. Constatînd că Dante acordă Purgatoriului patru zile, Coșbuc a apreciat „că s-ar putea demonstra că el a avut în minte, mai înainte de orice, cele patru clase de penitențe din vechiul uz al bisericii. El a reprezentat fiecare clasă printr-o zi". Astfel, „clasa plîngerii *(flentium)*, vinovații de mari păcate, excomunicații, își făceau penitența în afara ușilor bisericii, expuși vîntului și ploii. Dar ei nu aveau un loc determinat: își făceau penitența în piețele publice sau în alte părți, atîta timp cît nu le era permisă intrarea în casa Domnului. Chiar aceasta este și starea celor din Antepurgatoriu: apăsați de foarte mari păcate (cum zice Manfredi: „păcate avui cumplite"), ei rătăcesc la poalele muntelui, pentru că „n-avem aici anume loc". Clasa ascultării *(audientium)* putea intra în biserică, dar stînd în genunchi; este condiția celor din primele trei brîuri. Clasa substraților *(substratorum)* avea voie să asiste la slujbă, dar nu să participe la cuminecătură; este condiția celor din celelalte patru brîuri. Clasa stării (a consistenței!) putea participa la slujbă stînd în picioare, dar nu lua parte la cuminecătură decît după ce făcea o confesiune generală a păcatelor; este situația celor din Paradisul terestru" (GC, II, p. 41—49). În ceea ce privește apariția Purgatoriului, Jacques Le Goff *(La naissance du Purgatoire*, Gallimard, 1981*)* a arătat că ideea unui al treilea regn, alături de Infern și Paradis, a prins teren în secolul 12, pentru ca în secolul 13 să fie definită de către papă și conciliile catolice; cu Dante asistăm la triumful poetic al unei convingeri care a fost împărtășită de masele populare din Occident, dar niciodată de către răsăritenii ortodocși.

CÎNTUL III

La poalele Purgatoriului, călătorii întîlnesc pe cei care se află în Antepurgatoriu, întrucît au căzut sub blestemul bisericii. Printre ei se află regele Manfredi.

3 În original: muntele pe care rațiunea cercetează pe oameni, așadar nu „mintea noastră" cum traduce Coșbuc.

7—9 Virgiliu își dă seama că a intrat într-o lume pe care nu o mai cunoaște atît de bine cum a cunoscut Infernul: suflet nobil, el se mustră pe sine și pentru greșeala de a fi participat la culpa altora. Versurile „*O dignitosa conscienza e netta, / Come t'è picciol fallo amaro morso*" au devenit proverbiale.

13 Vers confuz care nu redă conținutul cuvintelor dantești interpretate, este adevărat, în mod divers: mintea mea și-a revenit și a dorit să cunoască mai bine cele dimprejur.

19—21 Dante constată uimit că Virgiliu nu lasă umbră pe pămînt: în Infern, el nu putuse face această remarcă.

25—30 Virgiliu explică lui Dante că trupul lui, care a făcut umbră pe pămînt se află pe cealaltă emisferă, unde era seară. Poetul latin născut în 71 a murit în anul 19 î.e.n., la Brindisi, în drum spre Grecia. Iar corpul i-a fost îngropat la Neapole, din porunca lui Octavian August.

31—36 Virgiliu preîntîmpină întrebarea lui Dante: dar dacă cei din lumea morților nu au trup, atunci cum pot suferi chinurile la care sînt osîndiți? El spune că aceasta este o taină pe care mintea nu o poate cuprinde, așa cum nu poate înțelege misterul Treimii.

37 În scolastică, demonstrațiile erau a priori (a efectului prin cauză — propter quid) sau a posteriori (a cauzei prin efect — propter quia): îndemnul lui Virgiliu este ca Dante să nu cerceteze ceea ce nu poate înțelege, ci ceea ce poate fi cunoscut, pornind de la efect.

40—45 Nici cei care s-au străduit să dezlege marile întrebări nu au izbutit, așa cum s-a întîmplat cu Platon și Aristot. Adăugînd „și-alții mulți", Virgiliu se referă la sine și de aceea își pleacă fruntea îngîndurat. Pasajul pregătește pe cititor pentru momente mai pline de implicații filozofice, decît au fost cele din Infern, așa cum anunță despărțirea lui Dante de Virgiliu care va trebui să se întoarcă în Limb. Ultimele versuri, de o discretă melancolie, introduc o notă de caldă afecțiune la capătul unei expuneri doctrinare.

50 Cele două orașe se află primul: pe golful Genovei, și, al doilea, lîngă Nisa, în regiuni foarte abrupte.

59—60 Duhurile se mișcau spre călători și nu păreau că se mișcă, atît de încet era mersul lor.

72 Duhurile s-au oprit, ca și cum ar fi privit cu îndoială în ce parte să apuce. Ele sînt surprinse de apariția călătorilor care, mai mult, se mișcă în direcția contrară rînduită în regnul purificării, unde orientarea este mereu spre dreapta. Duhurile acestea nu au certitudinea pe care le-ar fi dat-o (conform doctrinei catolice) acumularea de merite; ele s-au mîntuit în ceasul morții.

79—84 Tocmai datorită spiritului cu care au înfruntat autoritatea spirituală, mîndriei de care au dat dovadă în viață, acum sînt readuse la ascultarea și smerenia ce sînt proprii turmei de oi, după cum apare metafora în textele biblice.

100—102 Duhurile care s-au oprit, observînd că Dante e viu, ascultă explicația lui Virgiliu și recomandă călătorilor să se întoarcă și să pornească în direcția în care merg ei.

105 Personajul care-i vorbește a fost un om important, pe care Dante l-a putut vedea din mulțime, cu vreun prilej.

110 Dante era copil cînd a murit cel care-i cere insistent să-l recunoască.

112 Fiu nelegitim al împăratului Frederic al II-lea, Manfredi a stăpînit regatul celor două Sicilii și, după moartea fratelui său Corrado al IV-lea, s-a încoronat rege al Neapolului și al Siciliei, domnind între 1258 și 1266. A fost excomunicat de papa Clement al IV-lea și a trebuit să se lupte împotriva lui Carol de Anjou — fratele lui Ludovic cel Sfînt, regele Franței, pe care papa l-a declarat rege al Siciliei. Învins de Carol la Benevento, Manfredi a căzut în luptă, la 26 februarie 1266. Nepotul lui, fiul lui Corrado al IV-lea, Corradino, a intrat în Italia pentru a-și valorifica drepturile asupra regatului, dar a fost învins la Tagliacozzo, bătălie evocată în *Infern*, XXVIII. Dante nu consideră nici pe Manfredi și nici pe Corradino titulari legitimi ai imperiului, pentru el scaunul rămînînd vacant după moartea lui Frederic al II-lea, în 1250, și pînă la venirea lui Henric al VII-lea în Italia, „copoiul" prevestit la începutul poemului (*Inf.*, I, 102).

110 Fiu nelegitim, Manfredi se prezintă drept nepot al Constanței, fiica lui Roger I Normandul, soția lui Henric al VI-lea și mama lui Frederic al II-lea.

115—116 Fiica lui Manfredi, purtînd numele de Constanța, după acela al bunicei sale, a fost soția lui Petru al III-lea de Aragon și mama lui Frederic al II-lea, regele Siciliei, și a lui Iacob al II-lea, regele Aragonului.

119—123 Dante pune această mărturisire în gura lui Manfredi, celebru pentru indiferența lui religioasă, preluînd motive din poezia trubadurilor provensali, după cum a arătat Ramiro Ortiz.

125—132 Manfredi a fost îngropat sub un morman de pietre lîngă podul Valentin. Dar papa Clement al IV-lea l-a îndemnat pe arhiepiscopul de Cosenza, cardinalul Bartolomeo Pignatello, să scoată osemintele lui din pămînt napolitan, sub motiv că un excomunicat nu poate fi îngropat în pămînt ecleziastic. Trupul lui Manfredi a fost strămutat lîngă rîul Garigliano (denumit „Verde"), la hotarul regatului cu Campagna.

132 Cei excomunicați nu erau înmormîntați cu lumînările aprinse;

133—135 Dar blestemul papal nu a putut împiedica pe Manfredi să-ș mîntuiască sufletul în ultima clipă, Dumnezeu cunoscînd faptul că speranța era „verde" în inima lui.

136—138 Manfredi recunoaște, însă, că cel „mort în contumacie", depărtat de biserică, nu poate pătrunde în Purgatoriu. Dante se întemeiază pe un pasaj din *Summa theologiae*, III, în care Toma d'Aquino afirmă că excomunicarea făcută cu ură nu are efect.

142—144 Spre deosebire de locuitorii Infernului care se justificau aruncînd vina lor asupra altora, Manfredi face apel aici la Dante ca

să pună în mişcare dragostea Constanţei pentru tatăl ei, deoarece prin dragostea celor de pe pămînt el îşi poate continua călătoria spre sferele cereşti.

CÎNTUL IV

Călătorii încep urcuşul anevoios al muntelui şi discută mersul soarelui pe emisfera Purgatoriului. Ei se întîlnesc cu ceata celor zăbavnici şi printre ei se află concetăţeanul lui Dante, Belacqua.

1—6 Toate facultăţile psihice se strîng laolaltă atunci cînd omul este supus unei dureri sau plăceri intense. Faptul acesta demonstrează unitatea sufletului şi dezminte teza formulată de Aristotel şi preluată de Averroes, dar combătută de Toma d'Aquino anume că în fiinţa umană ar apărea mai întîi un suflet vegetativ, apoi unul senzitiv şi la urmă unul raţional care ar continua să lucreze independent.

7—12 Poetul continuă să sugereze cum poate omul să uite că timpul trece, să se lase furat de o puternică senzaţie momentană, pregătindu-ne pentru întîlnirea cu cei care au întîrziat să se pocăiască.

16 Trecuseră trei ore de cînd soarele răsărise.

18 Ceata celor excomunicaţi le arată pe unde să apuce drumul spre vîrful muntelui.

25—26 Poetul dă exemple concrete cititorului său pentru a-l face să înţeleagă asprimea urcuşului. San Leo, lîngă Urbino, este înconjurat de prăpăstii; Noli, în Liguria, este înconjurat de munţi; muntele Bismantova, lîngă Reggio d'Emilia, putea fi escaladat numai pe scările tăiate în piatră.

42 Vîrful muntelui nu putea fi văzut, iar panta avea o înclinare de patruzeci şi cinci de grade.

57 Poetul observă uimit că soarele parcurge aici un drum invers celui străbătut pe pămînt, mişcîndu-se spre stînga.

61—66 Virgiliu îi explică fenomenul spunîndu-i că ar putea observa soarele („oglinda luminii") şi mai spre nord, dacă în acea clipă ar fi fost nu zodia Taurului, ci zodia Gemenilor, a lui „Castor şi Polux". Soarele se îndreaptă spre miazănoapte, pentru că aşa este cursul lui pe această emisferă, invers decît pe pămînt, unde trece prin miazăzi.

67—75 Virgiliu exemplifică: imaginează-ţi muntele pe care ne aflăm noi şi muntele opus, de pe cealaltă emisferă, Sionul, avînd un orizont comun. În mod firesc, observat de pe cei doi munţi, soarele merge de la stînga la dreapta, pe emisfera locuită, şi de la dreapta la stînga pe emisfera Purgatoriului. Drumul soarelui este desemnat drept „calea pe care n-a ştiut să o respecte Faeton", fiul Soarelui, care a pornit cu carul de foc, dar caii l-au simţit că nu e stăpîn pe hăţuri şi au ieşit

din calea obişnuită; arzînd cerul şi pămîntul, iar Faeton a pierit trăsnit de Jupiter.

79—84 Dante îi arată lui Virgiliu că a înţeles, exemplificînd cu ecuatorul care pe emisfera locuită se află, faţă de Sionul locuit de evrei, la sud, la o distanţă egală cu aceea pe care o are, spre nord, pe emisfera pe care se află cei doi călători acum.

88—90 Urcuşul este mai greu la început, cînd voinţa şovăie, dar după aceea calea pare mai uşoară.

98—99 Vocea îndeamnă la odihnă, justificîndu-se.

118—120 Personajul întîrzie a-l recunoaşte pe Dante tot din pricina comodităţii: prima oară l-a privit pînă la şold, acum îl vede pînă puţin mai sus de mînă. Îi place să discute, ca orice zăbavnic, mersul ciudat al soarelui, continuînd discuţia dintre Virgiliu şi Dante.

123 Belacqua a fost, ca şi Casella, din cercul prietenilor lui Dante. Se pare că l-a chemat Duccio, era fiul unui Bonavia, mort înainte de 1293, şi a fost fabricant de lăute. *Anonimul florentin* relatează că, mustrat de Dante pentru viaţa comodă pe care o ducea, Balacqua i-a răspuns cu vorbele lui Aristotel: „Şezînd şi liniştindu-se, sufletul devine înţelept", la care poetul i-ar fi replicat: „Cu siguranţă, dacă statul pe loc aduce înţelepciune, n-a existat om mai înţelept ca tine".

130—132 El nu poate urca mai înainte să petreacă pe acest brîu cîte zile a petrecut în viaţa pămîntească.

137—139 Soarele a ajuns la amiază, iar noaptea a cuprins marginea de apus a emisferei locuite, acolo unde se află Marocul.

CÎNTUL V

Călătorii se îndepărtează de ceata trîndavilor şi întîlnesc pe cei care s-au pocăit mai înainte de moartea lor violentă: Jacopo del Cassero, Buonconte di Montefeltro şi Pia dei Tolomei vorbesc cu Dante.

4—6 Zăbavnicii constată că Dante e viu numai în momentul în care s-a depărtat de ei şi lasă umbra să cadă spre ei.

10—18 Splendid îndemn dat de Virgiliu lui Dante care era pe cale să se lase reţinut de cei leneşi: îndemn la tenacitate, la fidelitatea faţă de adevăr chiar şi atunci cînd cei din jur se lasă furaţi de preocupări mărunte. „*Sta come torre ferma, che non crolla / Giammai la cima per sofiar de' venti*" sînt versuri proverbiale. De observat pentru simetria poemului şi treptata ascensiune spirituală a eroului că sfatul împotriva gîndului ce pe altul alungă, astfel că omul nu-şi poate concentra capacităţile şi domina voinţa, apare în cîntul V ca o replică a cîntului V din *Infern*, unde se zbăteau cei care se lăsaseră purtaţi de patimi şi care erau aruncaţi de furtuna infernală cînd într-o parte, cînd într-alta.

În acest sens, îndemnul „fii ca un turn" neclătit de vînturi se adresează unei tenacităţi care este în slujba unui înalt obiectiv şi care face parte dintr-un antrenament *(„askesis")* ce permite ascensiunea spre esenţa vieţii.

24 Penitenţii recitau *Psalmul 50*, psalmul pocăinţei: „Miluieşte-mă, Dumnezeule, după mare mila ta". Pe fiecare brîu răsună un psalm, muzica ajutînd sufletele să se purifice.

27 Uimirea transformă cîntarea într-un „O" prelung, care nu este „sarbăd", ci „răguşit" („roco").

31—36 Răspunsul lui Virgiliu este aspru, deoarece el se teme că ar putea pierde timpul: dacă pe cei doi soli îi mînă simpla curiozitate, le este de ajuns să ştie că Dante este viu; dacă, însă, sînt preocupate de penitenţa lor, să ştie că Dante poate îndemna pe cei de pe pămînt să se roage pentru dînşii. Aşa cum în Infern, Virgiliu a rezolvat piedicile inventivităţii diabolice apărute în calea lor, aşa aici el îl avertizează pe Dante să nu se lase dominat de emotivitate, de piedica sentimentalismului aşezată în faţa iubirii autentice. Duhurile care se apropie dau dovadă de „un pietism obositor, urmărite fiind, sus pe povîrnişurile muntelui, de amintirea sfîrşitului lor tragic şi a violenţei suferite, însoţită de ecoul gemetelor agoniei şi de umbra mohorîtă a sîngelui vărsat" (Rocco, *Lectura Dantis*). Avertismentul lui Virgiliu a fost la obiect! Dar el nu-l împiedică pe discipol, ci doar îi spune să îi asculte „mergînd", fără să se oprească pe loc, aşa cum ar dori penitenţii care, de la început îl roagă să-şi încetinească pasul, să facă „grabei alinare" (v. 48) şi să stea lîngă ei „De ce nu stai?" (v. 50).

69 Între Neapole, aflat sub stăpînirea lui Carol de Anjou şi Romagna se afla Marca din Ancona.

70 Fano, cetate pe malul Adriaticei, lîngă Ancona.

73 Iacopo del Cassero a fost podestà în Bologna guelfă şi s-a opus încercărilor marchizilor de Ferrara de a îngloba cetatea în domeniile lor, punînd sub urmărire pe partizanii marchizului Azzo VIII d'Este pe care l-a insultat în public. Acesta a tocmit nişte sicari să-l omoare şi prilejul a fost oferit de chemarea lui Iacopo în calitate de podestà la Milano: el a plecat din Fano la Veneţia, ocolind posesiunile marchizului, dar a fost surprins de ucigaşi în preajma castelului Oriago situat pe rîul Brenta şi a făcut greşeala să apuce drumul bălţilor, unde a fost ajuns din urmă şi ucis.

75 Ţările „antenoride" sînt domeniile padovane, cetatea aceasta păstrînd pînă azi într-o piaţă centrală sarcofagul eroului legendar troian Antenor, care ar fi întemeiat-o.

79—80 Dacă în loc să apuce drumul bălţilor din preajma castelului Oriago ar fi mers în lungul canalului artificial ce trecea prin Mira nu ar

fi pierit asasinat. Locul este denumit şi azi „cotitura lui Marcon" după numele căpeteniei bandei de sicari.

88—90 Buonconte da Montefeltro, fiul lui Guido, cu care poetul a discutat în valea a opta din Infern (Cîntul XXVII). A fost căpetenia ghibelinilor florentini, ajutaţi de aretinii comandaţi de episcopul lor, Guglielmo de Pazzo, care au fost înfrînţi de guelfii comandaţi de Amerigo di Nerbona în bătălia de la Campaldino din 11 iunie 1289; în rîndurile guelfilor luptase şi Dante care ştia bine că, după bătălie, corpul lui Buonconte nu fusese găsit, Giovanna era soţia lui Buonconte.

94—102 Rănit mortal, Buonconte s-a îndreptat spre locul în care Archiano, care izvorăşte de lîngă un schit din Apenini, se varsă în rîul Arno. Aici şi-a pierdut cunoştinţa după ce a invocat pe Fecioara Maria.

103—108 Versiunea lui Dante cuprinde şi o dispută între înger şi diavol în genul istorisirilor medievale care au inspirat şi pe pictori, aşa cum se poate vedea şi în scenele de pe frescele exterioare din ţara noastră. Disputa aminteşte de lupta dintre San Francesco şi diavol pentru sufletul lui Guido, tatăl lui Buonconte *(Inf.,* XXVII*)*. Pierzînd sufletul, diavolul se răzbună pe trup.

116 Pratomagno, azi Pratovecchio, se află la poalele Apeninilor; ceaţa a acoperit toată regiunea Casentinului.

122 Arno este „rîu regal" pentru că se varsă în mare.

133—136 Personaj puţin cunoscut, presupus a fi fost soţia lui Nello Pannocchieschi, stăpînul castelului Pietra, în Maremma toscană. Bănuită de infidelitate, a fost închisă în castel, unde a pierit în jurul anului 1297; după alţii, ea a fost ucisă de soţul care dorea să se căsătorească cu altcineva. Muzical şi delicat, pasajul a inspirat o nuvelă în octave lui G. D. Sestini şi s-a bucurat de largă popularitate mai ales în vremea romantismului.

Interesant este faptul că Dante aşează aici pe cei care au pierit de moarte violentă şi care nu avuseseră prilejul să se sfîrşească parcurgînd toate indicaţiile date de acele „arte de a muri" care prevedeau un întreg ritual al despărţirii şi al iertării respectat pînă tîrziu în societăţile europene; Philippe Ariès apreciază, însă, că difuzarea tratatelor de *artes moriendi* s-a intensificat în secolele 15 şi 16, marcînd deplasarea momentului judecăţii de la ziua de apoi în camera în care se afla patul muribundului *(Essais sur l'histoire de la mort en Occident,* 1975*)*. În orice caz, moartea violentă a fost mereu privită ca o luare prin surprindere deoarece fiecare trebuia să-şi pregătească sfîrşitul.

CÎNTUL VI

Călătorii se despart de penitenţii din cel de al treilea grup şi, continuîndu-şi drumul, se întîlnesc cu Sordello care-l îmbrăţişează pe

Virgiliu; gestul inspiră lui Dante o virulentă invectivă contra Italiei „roabă".

2—3 Cel care a pierdut la zaruri continuă să joace în gînd, învățînd cu amar cum se cîștigă.

4—6 Cel care a cîștigat, în schimb, este îmbulzit din toate părțile. Tot astfel poetul era înconjurat de cei care pierduseră șansa de a împărtăși soarta celor fericiți. Merită subliniată calitatea comparațiilor lui Dante care introduc în poem prospețimea experienței cotidiene, concomitent cu amplificarea ideii care susține expunerea. Cei care au murit în mod violent dezvăluie rolul hazardului în existența umană.

13 Aretinul este Benincasa di Laterino, jurisconsult celebru din Arezzo și profesor la faimoasa facultate de studii juridice din Bologna. A fost atacat în plină ședință a Curții din Roma de către Ghino di Tacco, pentru că pronunțase o sentință de condamnare împotriva unei rude a sale, și decapitat. Se afirmă că Benincasa a judecat la 1285 și pe Stricca de Salimbeni care făcea parte din banda de risipitori din Siena și pe care poetul l-a întîlnit în bolgia risipitorilor *(Inf.*, XXIX, 125—132*)*.

14 Ghino di Tacco a aparținut unei familii nobile din preajma Sienei și a ajuns tîlhar la drumul mare în Maremma toscană. După ce a fost în conflict cu papa Bonifaciu al VIII-lea, s-a reconciliat cu acesta, motiv în plus pentru ca Dante să-l disprețuiască. A fost asasinat la Sinalunga.

15 Cel care s-a înecat alergînd după alții sau urmărit de alții (versul permite ambele interpretări) pare a fi fost Guccio de' Tarlati din Pietramarla, unul din capii facțiunii ghibeline din Arezzo, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XII-lea. A urmărit pe dușmanii săi, din familia guelfă Bostoli, și s-a înecat în Arno. Dar alți comentatori cred că și-a aflat moartea la Campaldino, cînd guelfii au ucis pe toți ghibelinii pe care i-au putut prinde.

16—17 Pisanul este Farinato degli Scornigiani asasinat la Pisa, după Boccaccio decapitat de contele Ugolino. Tatăl său, Marzucco, celebru jurist intrat în rîndul franciscanilor, spre sfîrșitul vieții, și-a cîștigat faimă de om cu tărie morală, după unii, pentru că ar fi cerut rudelor să nu se răzbune, într-un discurs ținut la înmormîntarea fiului, după alții, pentru că s-ar fi prezentat travestit în fața contelui Ugolino cerîndu-i trupul fiului care fusese expus în piața publică; Ugolino l-ar fi recunoscut și ar fi exclamat: „Tăria ta a învins duritatea mea".

19 Novello Federico, fiu al contelui Guido da Bagno a fost ucis într-o luptă, în 1289, de către guelfii din Arezzo, conduși de familia Bostoli. Ramiro Ortiz afirmă că a murit în 1291 într-o expediție în Casentino, pe cînd căuta să recucerească posesiunile acaparate de Florența guelfă.

Contele Orso, fiul lui Napoleone degli Alberti, întîlnit în Infern în ceata trădătorilor rudelor (*Inf.*, XXXII, 55–60), a fost omorît de un văr al său. Cel pierit prin intrigi este sfetnicul regelui Filip al III-lea Cutezătorul, Pierre de la Brosse, Pier della Broccia, ca și Pier de la Vigna (întîlnit în *Inf.*, XIII), a căzut victimă invidiei. A acuzat-o pe soția regelui, Maria de Brabant, că este vinovată de moartea moștenitorului tronului, Ludovic, săvîrșită pentru a înlesni urcarea pe tron a fiului ei, Filip cel Frumos. Regina a izbutit să se disculpe, iar după doi ani, în 1278, au reușit să-l acuze pe Pierre de trădare, în timpul conflictului dintre Franța și Castilia, determinîndu-l pe rege să ordone spînzurarea lui.

23 Avertisment dat reginei Maria de Brabant care era încă în viață; a murit în 1321. Ea poate ajunge în Infern, într-o turmă mai rea.

29 Impresionat de stăruința celor aflați în Antepurgatoriu, Dante îl întreabă pe Virgiliu de ce a făcut-o pe Sibila să-i spună, în *Eneida*, lui Palinurus: „Încetează de a spera că poți schimba hotărîrile zeilor prin rugăciuni". Are dreptate maestrul și călăuza lui, sau acești penitenți? De fapt, autorul dă prilejul lui Virgiliu, considerat premergător al creștinismului de scriitorii medievali, să interpreteze în acest sens acel pasaj.

37 În text: *cima di guidizzio (top of Judgement* cum spune Isabella în piesa lui Shakespeare, *Măsură pentru măsură*, II, 2). Culmea justiției nu este diminuată, nu se produce o deformare a principiului dreptății, dacă pedeapsa este mai repede absolvită. Căldura dragostei celor de pe pămînt obține într-o clipă ceea ce duhurile ar fi dobîndit după trecerea termenului fixat.

43—46 Virgiliu i-a explicat lui Dante adevăratul sens al versurilor din opera sa, clarificînd, într-o oarecare măsură și nelămurirea lui Dante. Dar Virgiliu nu poate rezolva integral problema în acest moment și-i recomandă discipolului său să mai aștepte puțin, pînă ce va atinge culmea muntelui purificator, unde se va reîntîlni cu „lumina dintre adevăr și minte, nu știu de-nțelegi, vorbesc de Beatrice" (vv. 45–46 în text). Considerînd că Beatrice are o dublă față în capodopera dantescă, fiind concomitent tînăra florentină și simbolul unei entități teologice, numeroși comentatori interpretează aceste versuri ca o referire la cea de-a doua față a Beatricei, la entitatea simbolizată prin ea, care ar fi revelația, teologia etc. Investigarea concepției marelui poet, în special de către Etienne Gilson și Bruno Nardi, a dezvăluit faptul că interpretările pe care Dante le-a dat aristotelismului nu se suprapun cu statuările lui Toma d'Aquino; universul dantesc e construit poetic și e pus în slujba poeziei umane, Dante urmînd tradiția retorilor și a școlilor poetice care l-au precedat, și nu aceea a filozofiei scolastice

(Hans Glunz, *Die Literarästhetik des europäischen Mittelalters*). Beatrice, la care se referă Virgiliu aici, nu e simbolul unei noţiuni scolastice; Virgiliu vorbeşte despre o etapă din evoluţia spirituală a lui Dante, şi nu despre un simbol abstract (care ar fi putut să fie invocat şi în alt moment al călătoriei). Beatrice e prima iubire a lui Dante „glorificată" în *Comedie* ca o chintesenţă a dragostei ce-l transformă pe om, dîndu-i plenitudinea trăirii şi a înţelegerii. Pînă ce va ajunge la această culme, Dante are datoria, îi spune Virgiliu, să nu-şi definitiveze conceptele *(non ti fermar*, v. 44*)* şi să înţeleagă atît cît îi este necesar pentru a putea păşi mai departe; atingerea culmii muntelui va însuma constatările şi experienţele făcute pe drum. Călătoria prin Purgatoriu este un drum spre lumină, şi cel care-l parcurge acumulează continuu semnele dragostei ce se află în univers, pătrunde, pe această cale, în esenţa lucrurilor, şi înţelegerea, ca şi seninătatea, se desăvîrşesc continuu, pînă în punctul în care e atinsă purificarea, înălţarea şi apoteoza personalităţii umane. De aceea pe culmea muntelui poetul o va întîlni pe Beatrice, „întruchiparea luminii" (H. Glunz). Formula pe care Dante o înfăţişează contemporanilor săi pentru dobîndirea fericirii pămînteşti, de domeniul naturii, şi al fericirii eterne, de domeniul graţiei (B. Nardi) se întemeiază pe dragostea fierbinte pentru această „lumină", care concentrează în fascicolul său vivificator cele mai nobile aspiraţii ale inimii şi cele mai înalte cutezări ale minţii umane, aşa cum le întrezărise epoca în care a trăit poetul. Autorul capodoperei lasă să se înţeleagă faptul că umanitatea aflată în pericol, simbolizată prin Dante, va putea ieşi din criza în care intrase, cu ajutorul raţiunii naturale, simbolizată prin Virgiliu, care trebuia s-o conducă la „lumina" pierdută, simbolizată prin Beatrice. Această lumină putea fi descoperită de oricine, căci „doamna glorioasă a minţii" lui Dante era „de mulţi numită Beatrice" *(Vita Nuova*, II*)*. Aşa cum maestrul antic, venerat în tinereţe, devine în *Comedie* îndrumătorul şi călăuza sigură, tot astfel tînăra iubită în Florenţa devine plinătatea capacităţilor spirituale, în lipsa cărora nu se poate pătrunde în lăcaşurile care deţin tainele întregului univers.

Combătînd teza comentatorilor privitoare la dragostea romantică a lui Dante pentru o tînără pe care a transformat-o în călăuza a sa prin Paradis, ca şi opinia că Beatrice ar fi simbolul teologiei, Coşbuc s-a întemeiat pe versul 45 din acest cînt pe care l-a tradus cu fidelitate, deşi a fost silit să creeze cuvîntul amorf de „conducatrice": Beatrice este *„lume tra'l vero e lo intelletto"*, lumina dintre minte şi adevăr. „Pentru că Beatrice a fost înţeleasă şi urmată în chip diferit în cursul secolelor, această Beatrice — vreau să spun aceea a lui Dante — a fost înţeleasă şi urmată într-un anume fel în secolul al treisprezecelea, adică a fost glorioasa doamnă a minţii scolasticilor. Spun a scolasticilor, dar cititorul să nu creadă, aşa cum greşit au înţeles cei vechi, că Beatrice

a fost teologia sau, ca cei moderni, că a fost credința sau *Grația* divină sau ca Scartazzini că a fost papa ideal! Dante a gîndit adînc! Dacă ar fi fost teologia, toți ar fi știut s-o numească astfel, dar Dante spune că « a fost numită Beatrice, de mulți care nu știau s-o numească decît așa » *(Vita Nuova,* II*)*. Un nume fictiv, nu numai pentru că numele acesta arată așa de bine fericirea pe care o aduce această « doamnă » și nu numai pentru că Dante, personificîndu-o ca femeie, trebuie să-i dea un nume de femeie, dar pentru că într-adevăr e greu să-i găsești un nume care să definească întreaga sa noțiune printr-un cuvînt sau printr-o perifrază. Dar numele cel mai bun i-a fost dat de Virgiliu: « lumină între adevăr și minte »" (GC, I, 233—235).

51 Dorința de a ajunge pe culmi, acolo unde toate devin mai limpezi și mai lesne de înțeles, îl face pe Dante să grăbească pasul, mai ales că seara începuse să cadă. Poetul mai dă o indicație prin acest vers: în curînd trupul lui Dante nu va mai lăsa umbră și de aceea Sordello nu-și va da seama că întîlnește un muritor. Soarele dispare după deal și corpul lui Dante nu-i va mai despica razele (vers 57).

62 Dante îl recunoaște după ținuta lui leonină că este lombard.

69 Duhul nu răspunde pentru că orice mișcare înceta după apusul soarelui.

74 Sordello din Goito, localitate situată lîngă Mantova, născut pe la 1200, a învățat limbile poetice: italiana, provensala și franceza. A viețuit la curtea seniorilor da Romano și a răpit-o, la îndemnul acestora, pe sora lor Cunizza, căsătorită cu un conte de San Bonifacio *(Paradisul,* Cîntul IX*)*. A trecut pe la mai multe curți nobiliare și l-a întovărășit pe Carol de Anjou în campania sa pentru cucerirea Neapolului, dar a fost luat prizonier de ghibelini. A fost eliberat din închisoarea din Novara de regele angevin, care l-a răsplătit, în 1269, pentru serviciile aduse cu cîteva posesiuni în Abruzzo. A murit puțin timp după aceea. Trubadur celebru, au rămas de la el circa patruzeci de poezii erotice, polemice și didactice. Celebră este o lamentație a sa, scrisă la moartea seniorului de Blacatz, din Provența (1237), în care poetul îi chema pe seniorii din Europa să se împărtășească din inima acestui nobil pentru a tămădui răutatea care-i măcina. Gîndindu-se la acest *sirventes* — compoziție poetică denumită astfel după cuvîntul provensal *sirventes* sau *servantes*, care, după ce a îmbrăcat invectiva personală, a căpătat, de la finele secolului al XII-lea, un conținut mai amplu: politic, moralizator, social — Dante a întruchipat în Sordello pe poetul combativ și demn, care-i inspiră versurile viguroase ce urmează. Dante îl menționează pe Sordello și în opera sa *De vulgari eloquentia*, 1, 15. Această figură dantescă l-a inspirat pe Robert Browning care a scris î n 1840 un poem: *Sordello.*

76 Invectiva lui Dante este inspirată de dragostea de ţară a celor doi mari poeţi şi marchează puternica subiectivitate a florentinului care de-a lungul călătoriei ne-a creat tot timpul impresia că străbate o lume reală, pe care a văzut-o aievea. Duritatea tonului este impresionantă şi dezvăluie forţa cuvîntului izbucnit din sinceritate, fără să se cantoneze în vulgaritate.
80 Desigur că Virgiliu putea fi cu anevoie privit drept „compatriot" al trubadurului contemporan cu Dante. Dar tocmai această legătură ne dezvăluie ponderea pe care factorul civilizaţiei îl are în sinteza dantescă axată, firesc, pe Italia. Cei doi „compatrioţi" care se îmbrăţişează pun sub privirile cititorului un model de umanitate peren, al cavalerului cărturar, al patriotului care luptă cu spada şi pana pentru ai lui (după cum am sugerat în cartea noastră *Eseu în istoria modelelor umane*, 1972, capitolul despre Sordello).
84 Cei care locuiesc în aceeaşi cetate.
88—89 În text „Giustiniano". Ce folos că împăratul Justinian a elaborat codul său, de vreme ce autoritatea imperială este absentă!
91—96 Atac la adresa clerului înalt care a preluat puterea cezarului, dar fără să ştie să o mînuiască.
97 Poetul critică pe împăratul Albert I de Austria, contemporanul său, care nu a venit niciodată în Italia şi nici nu a protestat, atunci cînd papa Bonifaciu al VIII-lea s-a declarat vicar imperial.
100—108 Blestemul prevesteşte o situaţie împlinită: la data scrierii poemului, împăratul Albert fusese ucis prin trădare, în 1308, de un nepot, după ce văzuse moartea fiului său, primul născut. Tatăl lui Albert a fost Rudolf pe care călătorii îl vor vedea în vîlceaua înflorită.
106—107 Conflictele dintre cei care trebuiau să cîrmuiască cetăţile sînt exemplificate aici prin duşmănia dintre cele două familii din Verona, din care apăruseră eroii lui Shakespeare, Romeo şi Julieta, ca şi prin luptele dintre Monaldi şi Filippeschi din Orvieto; primele două familii se stinseseră în vremea poetului, iar celelalte două se măcinau reciproc.
111 Vers ironic, deoarece Santafior, domeniul seniorilor din Maremma, între Pisa şi Siena, era într-o stare de agitaţie continuă.
113 Roma nu mai este sediul împărăţiei, de la moartea lui Frederic al II-lea încoace, repetă aici Dante ideea sa despre vacanţa scaunului imperial.
118 Ciudată licenţă a poetului care denumeşte pe Hristos „supremul Jupiter", „*sommo Giove*".
125—126 Ca în toate vremurile turburi, oportunismul şi lipsa de caracter au devenit normă generală, iar cei dornici de putere se proclamă, oricît de groteşti ar fi, asemenea împăraţilor, reluînd poza consulului C. Claudius Marcellus, adversarul lui Cezar.
127 Invectiva contra Florenţei este plină de sarcasm.

130—135 Traducere greoaie: mulţi ezită să-şi asume răspunderea grea a puterii, în timp ce florentinii vorbesc şi acţionează fără nici o judecată; mulţi se sfiesc să preia funcţii importante, în timp ce florentinii aleargă după ele.
136 Vers neclar; în text: „te bucură".
142—144 Atena şi Sparta par nimic pe lîngă „geniul judiciar" al Florenţei care fabrică tot timpul legi, pentru a masca abuzurile. Un proverb afirma: „Legea florentină făcută seara e stricată dimineaţa".

CÎNTUL VII

Sordello conduce pe Dante şi Virgiliu în vîlceaua înflorită unde sînt sufletele regilor şi principilor neglijenţi.
14—15 Gestul lui Sordello trădează reverenţa trubadurului faţă de cel considerat maestrul poeziei în evul mediu latin.
17 Latina nu este considerată limbă moartă, ci „graiul nostru".
34 Cei ce n-au cunoscut credinţa, nădejdea şi dragostea.
40 Afirmaţia lui Sordello a fost interpretată de Coşbuc în sensul că în Antepurgatoriu se află cei care nu au un loc al lor, ci rătăcesc pînă ce li se diminuează pedeapsa. Afirmaţia aceasta explică, în acelaşi timp, cum poate trubadurul să-şi părăsească locul.
44 Este legea Purgatoriului care interzice urcarea muntelui în absenţa soarelui şi pentru că purificarea nu are loc în lipsa adevărului.
56 „*La notturna tenebra*" e nefericit redată prin „negroarea nopţii", cea care împiedică mişcarea locuitorilor Purgatoriului.
75 Cocul este fructul unei tufe de culoare roşu aprins. Dante pare să evoce aici artisticile blazoane medievale care erau însemne ale virtuţilor cavalereşti, ca fundal pentru chipurile şterse care nu au cunoscut nobleţea făptuirii. Coloritul viu şi scena clar delimitată amintesc şi de splendidele miniaturi care împodobeau manuscrisele medievale, precum *Livres d'heures*.
83 „Salve Regina", imn adresat Fecioarei Maria compus probabil de sfîntul Bernard şi inclus în slujba de seară.
89 De pe culme, de la distanţă, personajele istorice pot fi mai bine cîntărite.
94 Rodolfo: Rudolf de Habsburg. A fost ales împărat în 1273 şi a murit în 1291. După cum atestă şi Villani, el n-a dat atenţie problemelor italiene, urmînd în această privinţă indicaţiile papilor. Pentru această neglijenţă se află el aici, şi avînd în vedere rangul său, suferă o pedeapsă mai grea, neparticipînd la imnul consolator.
96 Un îndemn adresat împăratului contemporan Henric al VII-lea, dar şi o recunoaştere a faptului că vacanţa tronului a fost prea îndelun-

gată, pentru ca restaurarea imperiului să mai poată fi făcută cu uşurinţă în Italia.

100 Ottokar: Przenysl Ottokar, rege al Boemiei, în care calitate a concurat la titlul de împărat. Ottokar a contestat alegerea lui Rudolf şi a murit în luptele purtate contra lui în 1278: aci cei doi adversari sînt împăcaţi. Dintre regii Boemiei nu va mai deveni împărat, decît mult mai tîrziu, nepotul lui Henric al VII-lea, Carol al IV-lea, iniţiatorul marilor opere culturale din Praga şi din întreaga Boemie.

101 Venceslau: Venceslav al IV-lea, rege al Boemiei, mort în 1305 la Buda şi înfăţişat aici ca fiind încă în viaţă la data călătoriei lui Dante, care-l acuză de-a se fi lăsat pradă trîndăviei şi desfrîului, în loc să se preocupe de problemele imperiului. De aceea poetul îl califică, ironic, a fi mai nevrednic, bătrîn fiind, decît a fost tatăl său Ottokar pe cînd era prunc în faşă.

103 Filip al III-lea Cutezătorul, rege al Franţei (1271—1285), descris astfel pentru că, aşa cum ni-l înfăţişează monumentul din Narbonne, a avut nasul mic. A intervenit cu armatele sale în Catalonia, pentru a sprijini pe unchiul său Carol de Anjou în momentul în care sicilienii au masacrat armatele franceze (31 martie 1282: „vecerniile siciliene"), la îndemnul lui Petru de Aragon şi al bizantinilor. Înfrînt pe mare de flota aragoneză, Filip a fost silit să se retragă în mod ruşinos „şi crinul l-a dezonorat" (v. 105), crinul fiind blazonul casei regale franceze. A murit la Perpignan, în 1285.

104 Henric al III-lea, regele Navarrei, fiul lui Tebald (*Infernul*, XXII, 52), denumit „cel bun" şi menţionat aici pentru a da amploare celor două terţine care urmează.

109—111 Cele două personaje menţionate în terţina anterioară sînt apăsate de răspunderea istorică pe care o au, întrucît au fost tată şi socru ai plăgii Franţei: Filip al III-lea Cutezătorul şi Henric de Navarra, primul tată, iar al doilea socrul lui Filip al IV-lea cel Frumos. Ei cunosc viaţa desfrînată şi spurcată a acestuia şi de aici vine durerea care atît îi săgetează. Condamnarea lui Filip al IV-lea în termeni atît de violenţi exprimă aci limpede atitudinea lui Dante faţă de acest rege (alte ecouri în *Infernul*, XIX, 85; *Purgatoriul*, XXXII, 152; *Paradisul*, XIX, 118 etc.), pe care-l consideră vinovat de distrugerea valorilor tradiţionale, ducîndu-l pe papă (Clement al V-lea) la Avignon — anulînd, adică, simbolul Romei — falsificînd moneda şi desfiinţînd Ordinul templierilor. În persoana lui Filip al IV-lea, Dante a concentrat, cu o mare doză de subiectivitate, ororile şi intenţiile malefice ale acelei direcţii din lumea modernă care se plămădea sub ochii lui, direcţie care urmărea o sporire a dominaţiei prin măsuri brutale, făţişe şi fără scrupule, insensibilă la problemele culturale.

112 Petru al III-lea, regele Aragonului, ginerele lui Manfredi (Cîntul III, nota 116) și rege al Siciliei după izgonirea lui Carol de Anjou, ca urmare a „vecerniilor siciliene"; e descris ca un om puternic și plin de virtuți cavalerești, militare și administrative („-ncins cu brîul...", v. 114).
113 Cel cu mare nas: Carol I de Anjou, regele înfrînt de Petru al Aragonului, descris de Villani ca fiind „de culoare măslinie și cu nasul mare". Adversarii — morți în același an, 1285 — sînt împăcați și cîntă împreună, dar Dante își exprimă atitudinea sa prin stilul sirventesc al lui Sordello, care-i descrie pe locuitorii cu o greșită concepție politică după mărimea nasului: Filip al III-lea și Carol de Anjou, care au urmat — cu mai multă sau mai puțină supunere — politica de supremație a papalității.
116 Acel flăcău: Alfons al III-lea, primul născut al lui Petru și urmașul lui la tron, a murit, tînăr, în 1291.
119 După moartea lui Alfons al III-lea a urmat la tron Iacob al II-lea, care a cedat, în 1295, Sicilia angevinilor, adică tocmai familiei împotriva căreia luptase tatăl său. Dar sicilienii l-au proclamat rege pe cel de-al treilea fiu al lui Petru, pe Frederic al II-lea, care a intrat în război cu fratele său.
121—123 Angajați în lupte provocate de interese personale, cei doi fii ai lui Petru n-au moștenit virtuțile părintești; dar, adaugă Sordello, exprimînd gîndirea lui Dante, e firesc să fie așa, deoarece nu succesiunea la titluri asigură transmiterea nobleței faptelor, ci efortul personal. E un ecou al „teoriei nobilității" pe care Dante a expus-o în tratatul IV din *Convivio*.
124—126 Observația de mai sus nu se referă numai la situația familiei lui Petru al Aragonului, ci și la aceea a „năsosului": Carol de Anjou, al cărui fiu, Carol al II-lea, a fost un rău stăpînitor al Apuliei și al Provenței.
127—129 În text: planta e mai bicisnică decît sămînța. Descendența lui Carol de Anjou e și mai bicisnică decît aceea a lui Petru al Aragonului, pentru motivul că Petru, soțul Constanței, a fost mai capabil decît Carol, soțul Beatricei de Provența, și, după moartea acesteia, al Margaretei de Bourgogne (vezi și cîntul XX, 62).
130 În text: rege al vieții de simplitate. E vorba de Henric al III-lea, regele Angliei (1216—1272), fiu al lui Ioan fără Țară. Considerat în general ca un rege slab, el a fost unul dintre principii invitați de Sordello, în lamentația sa, să guste din inima seniorului de Blacatz.
132 Fiul lui Henric, Eduard I, apreciat și de cronicari ca mai întreprinzător și mai capabil decît tatăl său, a rămas în istorie cu titlul de Eduard I Legiuitorul sau Iustinianul englez (1272—1307).
134 Guglielmo VII marchiz de Monferrato, denumit Spadalunga, a fost dușmanul lui Carol I de Anjou. El „șade mai prejos" (v. 133),

avînd un rang mai mic. A fost atras într-o cursă în Alessandria (oraş la sud de Milano), unde a fost prins şi închis într-o cuşcă de fier, în care a trăit doi ani, pînă în 1292.

135 Fiul lui Guglielmo, Giovani, a pornit război pentru a-şi răzbuna tatăl, dar rezultatul a fost pierderea a nenumărate vieţi şi bunuri din ţinuturile Piemontului, Monferrato şi Canavese. Cu această ultimă prezentare, Sordello îşi încheie cuvîntul său, adevărată incursiune în istoria Europei occidentale de la sfîrşitul secolului al XIII-lea, în care luptele forţelor existente (Franţa, Imperiul germanic, Aragonul, Anglia) sînt evocate prin înfăţişarea cîtorva figuri reprezentative, toţi principi, regi sau împăraţi care s-au abătut, prin neglijenţă sau ambiţii vane, de la datoria lor: aceea de-a instaura ordinea în ţara deplînsă de Dante însuşi (fără intermediar) în cîntul precedent.

CÎNTUL VIII

În vîlceaua înflorită, călătorii întîlnesc pe Ugolino dei Visconti şi pe Corrado Malaspina, după ce au asistat la alungarea şarpelui ispititor de către îngerii păzitori ai văii.

1—6 Unele dintre cele mai frumoase versuri din literatura universală, de o superbă muzicalitate: *„Era già l'ora che volge il disio...“* Este evident că poetul român s-a străduit să se ridice la înălţimea originalului şi în mare parte (exceptînd poate, hagiul) a reuşit.

13 Imn cîntat la căderea serii, „mai înainte ca lumina să dispară“ *(lucis ante terminum)*, prin care se invocă ocrotirea pe timpul nopţii şi a întunericului. Similar imnului de la vecernia răsăriteană „lumină lină... venind la apusul soarelui“.

19—21 Versuri celebre (*„Aguzza qui, lettor, ben gli occhi al vero“*) cuprinzînd un îndemn similar celui din *Infern*, IX, 61—63. Aceste versuri fac mai viu dialogul autorului cu cititorul său, accentuînd şi sensul alegoric al unor pasaje importante. Pasajul este explicat, în general ca un avertisment menit să sublinieze sensul alegoriei, care înfăţişează cum poate fi biruită ispita cu ajutorul ceresc. Credem că sensul este mult mai amplu. Aşa cum recomandarea anterioară, din Infern, a fost făcută în mijlocul ereticilor, în faţa Meduzei, pentru a arăta pericolul împietririi gîndirii, tot astfel recomandarea de aici, făcută în mijlocul neglijenţilor pe care încercarea şarpelui de a-i corupe îi îndeamnă la o sporită fervoare, solicită recunoaşterea unui fapt şi mai complex decît primul, anume că în tot cursul existenţei sale, omul trebuie să-şi ţină mintea trează, spre a nu o lăsa răpită de solicitări străine de obligaţiile pe care le are. Progresul cunoaşterii şi al vieţii morale, închipuit

prin străbaterea Purgatoriului, depinde de aceasta, și de aceea locuitorii acestei văi, care nu-și ascuțiseră privirea în timpul vieții trebuie să facă un efort suplimentar aici.

27 Spadele sînt fără vîrf, deoarece îngerii vin să apere, nu să atace.

34 Pletele blonde apar la pictorii din „ducento" și cu precădere la acel sensibil „pictor al îngerilor" care a fost delicatul Fra Angelico, Coșbuc a sesizat insistența cu care este cîntată „doamna cu plete blonde" de către contemporanii lui Dante și a încercat să descopere înțelesul alegoric într-un excurs care a rămas numai recapitulativ (GC, II, 325–333).

43 Sordello îi îndeamnă să stea de vorbă cu penitenții.

54 Nin, prescurtarea numelui Ugolino; a fost podestà al Pisei împreună cu unchiul său Ugolino della Gherardesca (*Infernul*, XXXIII, 13) și a fost înlăturat o dată cu acesta de la putere, silit fiind să se exileze. A făcut numeroase tentative de-a se reîntoarce cu forța în Pisa, și la asediul Caponei, în 1289, l-a cunoscut pe Dante (după cum se crede), de care l-a legat o statornică prietenie, bazată pe idealuri politice asemănătoare. În 1293, cînd Liga guelfă (din care făceau parte Florența, Genova și Lucca) a încheiat pacea cu Pisa, Nino a plecat în Sardinia, reluînd conducerea Gallurei, una din cele patru împărțiri administrative ale insulei denumite gîudicati. A murit în plină vigoare, în 1296, și a cerut ca inima să-i fie îngropată în pămînt guelf, în Lucca.

59 Este încă în viață, nu a intrat în eternitate.

62 De-abia acum Sordello își dă seama că Dante este un muritor.

64—66 Sordello se întoarce spre Virgiliu, Nin spre Corrado Malaspina, iar Dante rămîne în centru: versurile sugerează plastic acest grup de ființe deosebite, legate printr-o caldă afecțiune.

69 „*Lo suo primo perchè*", primul de ce, pricina mereu neînțeleasă a vieții, ascunsă de cel care a acordat lui Dante favoarea de a pătrunde, muritor fiind, în lumea umbrelor.

71 Giovanna, fiica lui Nin, s-a căsătorit în 1308 cu Ricciardo da Camino, amintit în *Paradis*, IX, 49–51.

73—75 Nin solicită sprijinul fiicei, deoarece mama ei, soția lui, Beatrice d'Este, se recăsătorise cu Galeazzo Visconti, lepădînd vălul alb și haina neagră, semnul văduviei; dar îi va părea rău, deoarece Visconti vor fi alungați din Milano (în 1302).

77 Versul amintește de spusele lui Hamlet „ți-e numele femeie, slăbiciune".

79—81 Emblema familiei Visconti, „năpîrca", un șarpe care ținea un copil în gură, va face mai puțină cinste mormîntului Beatricei d'Este, decît „cocoșul", emblema pe care Ugolino Visconti o obținuse întrucît guvernase Gallura; și apoi, emblema milaneză, care va dovedi

ușurătatea ei, este de mai mică valoare, nefiind recunoscută de papă și imperiu.

83 Coșbuc reproduce uneori aidoma cuvinte din original „stampa rîvnei" redă *„segnato della stampa di quel dritto zelo"*.

85 Dante privește cu nestăpînită curiozitate priveliștea pe care i-o oferă prima seară petrecută pe emisfera opusă pămîntului.

91—93 Cele patru stele observate de dimineață și care au apărut ziua, atunci cînd cele patru virtuți trebuie puse în lucrare, se aflau acum dincolo de orizont.

96 Șarpele se strecoară în vale în momentul în care protagoniștii istorisirii sînt neatenți.

103—104 Atent la mișcarea șarpelui, extrem de plastic redată, poetul nu știe cînd s-au pus în mișcare cei doi îngeri.

115 Personajul dorește să afle ce mai este nou în ținutul său, Val di Magra.

118 Corrado Malaspina, marchiz de Villafranca în Lunigiana, în ținutul denumit Val di Magra, a fost fiul lui Federico I și nepotul lui Corrado I, întemeietorul ramurei Malaspina așezată în această regiune; a murit pe la 1294.

121—123 La data călătoriei, Dante nu fusese încă în Lunigiana, dar elogiul care urmează este și expresia recunoștinței pentru cei care l-au găzduit în timpul lungului său exil: nepoții lui Corrado, fiii lui Obizzino, l-au folosit ca ambasador în conflictul lor cu episcopul din Luni, în octombrie 1306, în timp ce Franceschino, alt nepot al lui Corrado I, l-a găzduit, tot prin 1306, în castelul său din Mulazzo, unde se mai află și azi un turn denumit „la torre di Dante".

129 Este păstrată tradiția vitejiei, a „spăzii", și a dărniciei, „a pungii".

133—135 Nu vor trece șapte ani, adică soarele nu va trece de șapte ori prin zodia în care ne aflăm acum, și vei vedea că ospitalitatea familiei Malaspina este o realitate.

137—138 O dură metaforă pentru a exprima o dură experiență, a exilului. Prezența lui Dante în Lunigiana este atestată documentar, în 1306, deși Coșbuc a încercat să arate că poetul a fost aici în 1305, pentru a consolida opinia sa că anul viziunii este 1298 (GC, I, 177—181).

CÎNTUL IX

Dante adoarme în vîlceaua principilor și în timpul somnului e dus de Lucia la poarta Purgatoriului; împreună cu Virgiliu pătrund în a doua împărăție a morții.

1—9 Versuri mult discutate de comentatori. Interpretarea acceptată, în general, este următoarea: Eos, sau Aurora, soția lui Titon — fiul

lui Laomedon şi fratele lui Priam — înălbea, prin apariţia sa balconul Orientului; pe fruntea ei strălucea Constelaţia Peştilor. În timp ce zorile apăreau la Ierusalim, aci, „pe-unde-n ceaţă stam", în emisfera Purgatoriului, trecuseră *două ore din noapte şi începuse al treilea* ceas al nopţii. Comentatorii vechi cred, însă, că nu e vorba de fixarea momentului prin punerea în paralel a timpului de pe cele două emisfere, ci numai de ora din Antepurgatoriu. Nu Eos apare, ci Luna, care răsare la Orient (invers ca pe emisfera noastră) şi ea e „concubina" lui Titon. George Coşbuc împărtăşeşte această opinie adăugînd cîteva explicaţii privind sensul alegoric. „Cititorul ştie că Dante dă celor din Antepurgatoriu o bună parte de septicism faţă cu drumul mîntuirii lor, sau o parte de indiferentism. Din vorbele lui Belacqua aşa se vede. El răspunde cu mult sînge rece: « Ei, frate, ce mi-e bun urcatul? » (IV, 127). Dar, lucru cert, Dante are acest scepticism şi e cu sufletul în îndoială. Fac numai o scurtă paranteză pentru cei ce citesc *Vita Nuova* şi le atrag atenţia că despre această răceală a minţii vorbeşte Dante în canţona III, cînd zice despre cauzele morţii Beatricei: « Nu ne-a luat-o calitatea frigului, nici a căldurii, ci a fost numai marea ei bunătate », calitatea frigului echivalează scepticismului, iar calitatea căldurii cu un grad oarecare al însuşirii opuse, deci de zelotism sau de fanatism" (GC, II, 205—207). Noaptea „urcă" în şase ore şi „coboară" în alte şase, deci acum era în jurul orei 9 seara, explică Vandelli. „Aripile" pot fi interpretate fie ca ale orelor, fie ca ale nopţii, cum face Coşbuc.

10 Omul a dobîndit trup pămîntesc prin căderea lui Adam, de aici, necesitatea somnului.

15 Cîntecul rîndunicii, de fapt sunete destul de aspre, aminteşte de lamentaţia Prognei, soţia lui Tezeu, preschimbată în rîndunică. Dante revine la această legendă în Cîntul XVII, 19.

16—18 Visele de dimineaţă erau socotite premonitorii de antici ş de medievali. Visurile erau rodul imaginaţiei, care prelucra, pe de o parte, datele procurate de simţuri, iar pe de altă parte putea să fie inspirată, aşa cum se întîmplase în cazul proorocilor. Pentru Dante, fantezia este o capacitate care redă ceea ce înregistrează simţurile, dar nu cu fidelitate (*Convivio*, III, 4), în timp ce capacitatea „imaginativă" poate să se rătăcească şi să fabrice imagini care nu au tangenţă cu realitatea (*Vita Nuova*, XXIII); la acestea se adaugă visarea, amintirea produsă de ceea ce Augustin numea privirea spirituală.

23 Fiul lui Tros, după numele căruia Dardania a fost chemată Troia, Ganimede, a fost răpit de un vultur trimis de Jupiter, pe cînd vîna pe muntele Ida din Ferigia. Tot astfel, Dante va fi răpit din vîlceaua în care se aflau regi şi principi, aşadar, din locul în care sălăşluia autori-

tatea imperială, adusă în Italia de troeni, pentru a pătrunde într-o altă lume; poetul trece acum un hotar al existenţei şi Coşbuc are dreptate atunci cînd consideră Antepurgatoriul o prelungire a Infernului; dincolo de poarta Purgatoriului, poetul va cunoaşte o altă lume şi de aceea va folosi mai multă artă (vers 72).

34—39 Ahile a fost răpit de mama sa, Thetis, din grota în care locuia cu Chiron centaurul şi dus în insula Schiros din marea Egee, pentru ca să nu-l găsească cei care organizau războiul împotriva Troii. Dar vicleanul Ulise l-a descoperit şi aici, după cum ne-a amintit Dante în *Infern*, XXVI, 61.

43—45 Dante este uimit pentru că a adormit într-un grup şi se trezeşte doar lîngă Virgiliu, era noapte şi acum e zi, se afla într-o vîlcea şi acum este pe malul mării.

55 Lucia este cea care nu poate vedea pe cineva în suferinţă şi, după cum i-a explicat Virgiliu în *Infern*, II, 97, ea este aceea care a intervenit pentru ca Dante să nu piară în pădurea întunecată.

92 Dialogul cu îngerul este complet diferit de discuţiile purtate cu diavolii care erau vulgari şi sălbatici: aici controlul nu este făcut în numele constrîngerii, ci prin apel la conştiinţă. De aceea, poetul italian foloseşte caracterizarea „*il cortese portinaio*“, iar Coşbuc traduce „gentil portar“ (cu sensul de „curtean“): el se comportă ca o fiinţă delicată, care nu mai are nimic din brutalitatea ce asemuie pe om animalului. Surprinzător comentariul lui Ramiro Ortiz, la prima ediţie a traducerii, care găseşte „grotesc“ acest element, asociindu-l cu elemente arhitectonice pe care le interpretează greşit, prin prisma unui moralism victorian.

94—103 Cele trei trepte ale purificării: părerea de rău *(contritio cordis)*, mărturisirea *(confessio oris)* şi hotărîrea de a nu mai păcătui şi de a săvîrşi fapte bune *(satisfactio operis)*.

105 Pragul este de diamant („licur“) simbolizînd autoritatea îngerului.

111 Conform ritului catolic, de a repeta: „culpa mea, culpa mea, mea maxima culpa“, cu bătăi repetate asupra pieptului; de unde expresia: „a făcut mea culpa“.

112—114 Cele şapte semne de pe fruntea călătorului vor trebui să fie, pe rînd, închise şi vindecate în timpul parcurgerii celor şapte brîuri ale muntelui, unde se purifică cei vinovaţi de cele şapte păcate capitale: trufia, invidia, mînia, nepăsarea, avariţia, lăcomia, desfrînarea.

115 Cenuşa este simbol al pocăinţei, amintind omului că este muritor; în biserica catolică pregătirea pentru Paşti include un ritual al presărării cenuşii pe capul credincioşilor în „Miercurea cenuşii“.

117 Cele două chei sînt semnele puterii papale: cea de aur reprezintă autoritatea, cea de argint cunoştinţele duhovnicilor care au puterea să deschidă sau să închidă participarea la tainele ce conferă mîntuire.
123 Impropriu „tunel“: în original „trecătoarea“.
131—132 A te uita înapoi înseamnă a te întoarce la viaţa dinainte.
133 „Cardeni“: ţîţîni.
136—137 Stînca a răsunat, scrie Lucan în *Farsalia, III*, atunci cînd Iuliu Cezar a forţat poarta de pe stînca Tarpea, unde se afla tezaurul public, după ce l-a îndepărtat pe tribunul L. Ceciliu Metellus, care-l păzea.
142—145 Artistică redare a emoţiei pe care o încearcă peregrinul şi care sugerează concertul de orgă dintr-o catedrală.

CÎNTUL X

În primul brîu sînt trufaşii care poartă poveri uriaşe şi privesc pildele de umilinţă sculptate în stîncă.

1—16 Poarta prin care a trecut nu rămîne închisă decît celor care se lasă înşelaţi de „iubirea rea“, de dragostea greşită, de ataşament pătimaş pentru cele trecătoare. Este o poartă a iubirii, cum a spus şi îngerul în versurile 127—129 din cîntul precedent, la polul opus intrării înfricoşătoare în Infern. „După ce penitentul Dante trece prin poarta care rămîne închisă prin iubirea rea, « Căci strîmbul drum ca drept atunci îţi pare », el suie stînca despicată pe o cale foarte strîmbă. Dar cine face să fie strîmbă calea care se pare dreaptă păcătosului? Fireşte, mintea cu rătăcirile sale, cu prejudecăţile sale, cu obstinaţiile sale. Acum, Dante a intrat pe această cale a penitenţei, care e printr-o piatră despicată. În alegoria sa, Dante înţelege pretutindeni (chiar şi în Canţonele sale unde vorbeşte de Pietra, pe care comentatorii o cred femeie cu fuste şi cercei şi, deci, îl găsesc pe Dante într-un nou flagrant delict de luxurie!) obstinaţie, împietrirea minţii şi a inimii. Printr-această *pietra*, însă, pentru penitent este deschisă o cale, dar foarte strîmbă. Obstinaţia aceasta şi prejudecata minţii « se mişcă dintr-o parte într-alta » şi bat sufletul în şovăielile sale, « la fel c-un val ce fuge şi revine ». Deci mintea trebuie să fie foarte atentă şi trebuie să se « folosească de artă » ca să urmeze drumul ce-l lasă gol prejudecăţile ce fug şi să se îndepărteze de cele ce vin să-l copleşească, ceea ce poetic, în figură, e spus aşa de frumos: « mereu spre-a fi şi-aici şi-aici de partea ondulată ». Dar asta se face cu « artă » şi cu multă luptă şi cu mult timp. « Dar lucru-acesta paşii mi-i rări ». Şi pînă cînd durează calea aceasta strîmbă? Pînă cînd mintea n-a alungat toate rămăşiţele de obstinaţiune, pînă cînd mintea care e « ştirbită »

nu apune" (GC, II, 213—215). Indicația cronologică — luna, care nu era plină, a apus — are şi un sens alegoric, ne demonstrează comentatorul român care, foarte adesea a calchiat, aproape, traducerea română pe textul original pentru a nu pierde vreo semnificaţie.

32 Policlet: sculptor celebru al antichităţii eline, contemporan cu Fidias (500—432 î.e.n.) şi adeseori citat în literatura medivealä. În special de poeţi predecesori ai lui Dante. Se afirma că ar fi făcut o statuie perfect proporţională, pe care a denumit-o „Regula". Basorelieful, pe care-l priveşte Dante, l-ar fi uimit şi pe acest sculptor perfect: marmura exprima căldura şi sinceritatea scenelor reprezentate cu o putere mai mare decît însăşi firea.

34—45 Prima scenă reprezintă Buna Vestire. În Purgatoriu, Dante va întîlni în fiecare brîu exemple celebre de virtuţi, la intrarea brîului, şi de păcate, la ieşirea din brîu. Exemplele sînt adecvate păcatului ce se expiază pe fiecare brîu. Peste tot va întîlni aluzii la viaţa Fecioarei Maria. Aci contemplă primul act al întrupării lui Hristos, „pacea cerută prin lacrimi": arhanghelul Gavril care pare a rosti „Ave" şi Fecioara care pare a răspunde: „Iată roaba Domnului", exemplu de umilinţă pentru trufaşii care se află în brîul acesta.

57 Oficiul necerut al lui Uza, care, pe cînd arca sfîntă era transportată de la Gabaa la Ierusalim, observînd pericolul răsturnării ei, a sprijinit-o cu mîna, deşi, cei împuterniciţi să o atingă, preoţii, erau în apropiere — îndrăzneală pentru care a fost trăsnit pe loc (*Cronici*, XIII, 9—10), Dante mai dă acest exemplu în *Epistola către principii pămîntului*, VIII, unde justifică îndrăzneala sa de a-i ataca pe cei care sînt „arhimandriţi ai lumii numai cu numele".

64—69 Un nou exemplu pentru regii trufaşi; regele David, îmbrăcat simplu, mergea dănţuind înaintea arcăi şi el părea mai mult şi mai puţin decît un rege, deoarece, pe de o parte, ştiuse să se plece în faţa suveranului suprem, Dumnezeu, iar, pe de altă parte, îi scandaliza pe cei care nu înţelegeau rostul gestului său, cum s-a întîmplat cu însăşi soţia lui, Micol.

75—76 Grigorie... Traian: Scena următoare reprezintă un episod din viaţa împăratului Traian, de largă circulaţie în evul mediu şi relatat amănunţit de Dion Cassius: împăratul, în faţa insistenţelor unei văduve de a-i face dreptate, n-a ezitat să oprească mersul oştirilor sale şi să judece pricina pe loc. Deoarece această întîmplare a fost considerată o vie ilustrare a pildei evanghelice a „judecătorului nedrept" legenda care s-a format a acreditat plăsmuirea că limba împăratului rămăsese întreagă în capul ce a fost descoperit cu prilejul unor săpături. Ca urmare, papa Grigorie cel Mare ar fi cerut cu insistenţă divinităţii să-l scoată pe împăratul păgîn din Infern, rugăminte ce i-a fost satisfăcută („marea victorie" a lui Grigorie).

106—111 De la descrierea capodoperelor în piatră, Dante trece la un salt tablou, care ar putea produce spaimă, arătînd cîtă asprime poate cuprinde o sentință divină. Dar un asemenea gînd nu trebuie să-l aibă cititorul: chinul e provizoriu și deschide căile Paradisului. Sentința divină (de fapt, rodul imaginației poetului) nu este absurdă.

119—120 Curbați sub poveri, cu gura la genunchi, locuitorii acestui brîu nu mai au statură umană. Și Virgiliu, care i-a văzut mai devreme decît Dante, absorbit în contemplarea sculpturilor, a avut nevoie de un răgaz pentru a înțelege cu cine are de-a face. Acum, cînd a înțeles, îi recomandă lui Dante să „desfacă" imaginea: să separe povara de ceea ce se află dedesubt, și aceasta cu ajutorul gestului pe care-l fac aceștia, bătîndu-și pieptul cu pumnii. Sculpturile din stîncă se află jos, pentru a putea fi văzute de penitenții care merg aplecați.

121—129 Invectiva lui Dante la adresa contemporanilor săi trufași utilizează imaginea pe care i-o oferă cei de aici: cu picioarele în dreptul capului, cu o masă informă în spate, ei seamănă cu niște larve care n-au știut că sînt născuți pentru a deveni „fluturi îngerești".

130—135 A doua comparație, adecvată chipului pedepsei, pornește de la grupurile statuare întîlnite în arhitectura medievală, în special la decorarea catedralelor.

CÎNTUL XI

Însoțind ceata trufașilor, călătorii se îndreaptă spre scara ce duce la al doilea brîu; în drum, ei vorbesc cu Omberto Aldobrandeschi și cu Oderisi da Gubbio.

1—24 Parafrază a rugăciunii *Tatăl nostru* care se termină cu un gînd îndreptat de sufletele trufașe spre cei rămași pe pămînt, spre semenii la care nu s-au gîndit prea mult în timpul vieții.

55—57 Dorința de-a vorbi cu Dante îi animă și pe locuitorii Purgatoriului, avînd și ei nevoie de rugăciunile celor de pe pămînt. Cel care vorbește ar vrea să intre cît mai repede în legătură cu omul viu, care, spune el nerăbdător, deși are posibilitatea să mă ajute, acum totuși tace.

60 Penitenții din Purgatoriu se prezintă în alți termeni decît locuitorii Antepurgatoriului: pe cît e de sigur cel de aici că a fost un om obscur, pe atît era de sigur de faima sa Manfredi (Cîntul III, vv. 103—105). Dar e drept că Manfredi fusese un vrednic urmaș al lui Frederic al II-lea și de aceea se bucura de-o situație privilegiată printre personajele dantești.

67 Omberto: din familia conţilor di Santa Fiore, fiul lui Guglielmo Aldobrandesco — cunoscut pentru conflictele sale cu Siena, unde a fost ţinut prizonier timp de şase luni, în 1227— Omberto aparţinea uneia din cele mai vechi familii toscane. Dante a făcut aluzie la ea şi în Cîntul VI, v. 111. Mergînd pe urmele tatălui său, Omberto a continuat luptele cu sienezii, care l-au asediat în 1259 în castelul său din Campagnatico, unde s-a bătut ca „un balaur", afirmă o cronică posterioară, pînă ce a fost lovit în cap cu o ghioagă. După o altă versiune, el ar fi fost ucis în patul său de trei spadasini deghizaţi în călugări cerşetori, trimişi de sienezi.

79 Oderisi da Gubio, celebru miniaturist din secolulul al XIII-lea, a murit la Roma pe la 1299. Vasari laudă talentul artistului, dar afirmă că multe din ilustraţii s-au şters.

82 Păcat că traducerea română nu redă splendidul vers dantesc: „*più ridon le carte*", „mai mult rîd paginile pictate de Franco" şi care exprimă smerenia unui artist care, în viaţă, trebuie să fi avut convingerea că nu e depăşit de nimeni, după cum ne spune el însuşi mai departe.

83 Artist bolonez, mai puţin cunoscut azi decît Oderisi, a lucrat, spune Vasari care-l aşază mai presus de Oderisi, pentru biblioteca papală lăsînd picturi şi miniaturi foarte frumoase. Este considerat iniţiatorul picturii în Bologna.

91—93 Faima e comparată cu verdeaţa care se veştejeşte repede — amintire din versurile psalmilor, unde viaţa omului e asemuită cu florile de pe cîmp ce se trec repede; faima se prelungeşte atunci cînd cei care vin din urmă nu se ridică la înălţimea predecesorilor. Este un topos curent la oamenii Renaşterii afirmaţia că ei se înalţă pe umerii giganţilor, scriitorii din antichitate.

94 Cimabue: vestit pictor florentin, Giovanni Cimabue (1240—1320), e considerat restauratorul picturii în Italia. Este cunoscută aroganţa lui, iar caracterizarea lui Oderisi (credea că stăpîneşte cîmpul de bătălie) se inspiră din epitaful aflat în domul din Forenţa. (Filalete crede că epitaful a fost inspirat de acest vers.)

95 Giotto: Ambrogio sau Angelo di Bondone (1266—1336), cel mai mare pictor din epoca lui Dante şi amic al poetului, pe care l-a reprezentat în fresca de pe peretele din faţa intrării în capela podestà-ului florentin — palatul Bargello (azi Muzeu Naţional al Florenţei). A fost elevul lui Cimabue, pe care l-a depăşit. Faima sa, după cum subliniază Casini, a continuat nu pentru că generaţiile ulterioare nu s-au putut ridica la valoarea lui, ci pentru că a corespuns unor merite reale.

97—99 Guido: Guido Cavalcanti, denumit de Dante „primul meu amic" (în *Vita Nuova*), l-a depăşit pe Guido Guinizelli, considerat

a fi iniţiat primul curent poetic italian cu adevărat original. Vezi şi discuţia din cîntul XXIV şi XXVI. Cel care „poate-i viu" pentru a-i „alunga pe amîndoi din cuib" e Dante. Numeroşi comentatori, în special cei moderni, s-au întrebat dacă Dante putea să fi vorbit despre sine însuşi în acest „cînt al smereniei". Dar locul nu este deplasat. Oderisi deplînge aci vanitatea celor care i-au dispreţuit pe colegii lor de breaslă şi s-au încrezut prea mult în propriile lor păreri; dar lamentarea unui trufaş care se pocăieşte nu poate împiedica recunoaşterea faptului că de la Cimabue la Giotto şi de la Guinizelli la Cavalcanti arta a progresat. E firesc, aşadar, ca şi Cavalcanti să fie depăşit de cineva, şi acesta putea să fie chiar autorul acestei incursiuni culturale, poetul conştient de arta sa; cu atît mai mult cu cît poetul acesta nu scria pentru a stîrni „a lumii vîlvă", ci pentru a-şi împlini misiunea sa culturală.

106 Vers inspirat de versul psalmistului „o mie de ani ca ziua de ieri care a trecut". Nu lungimea vieţii este aceea care consacră, ci talentul.

113—114 Aluzie la bătălia de la Montaperti, din 1260, cînd sienezii, conduşi de Provenzan Salvani, au distrus armata florentină; pe vremea aceea locuitorii Florenţei erau tot atît de trufaşi, venali şi corupători, pe cît sînt azi, actualizează Dante.

119 Dante îşi mărturiseşte aici trufia, care rezultă şi din unele consemnări contemporane, pentru a cere ştergerea primului P de pe fruntea sa.

121 Provenzan Salvani: căpetenia ghibelinilor din Siena în 1260, a devenit fruntaş al cetăţii după bătălia de la Montaperti, calitate în care s-a dovedit foarte sigur de sine. A murit în lupta de la Colle d'Elsa, în 1269, şi capul său a fost purtat de florentini pe întregul cîmp de bătălie.

127—132 Dante întreabă de ce se află Provenzan printre ei, căci locul lui ar fi trebuit să fie în Antepurgatoriu. Poetul auzise despre el că a fost un orgolios şi presupune că a făcut un act de căinţă înaintea morţii; dar, în cazul acesta, trebuia să fie dincolo de poarta păzită de înger.

133—138 Pentru a scăpa un prieten al său (Vigna sau Vinea), luat prizonier după bătălia de la Tagliacozzo de către Carol de Anjou, care fixase un termen de-o lună pentru răscumpărarea lui, cu zece mii de fiorini aur, Provenzan a ieşit în piaţă şi a cerut ajutorul sienezilor; el a stat pe-o bancă cerşind, pînă s-a completat suma, cu care şi-a eliberat amicul.

139 Dante nu înţelege, probabil, ce lucru greu e să te umileşti cerşind.

140—141 Dar Dante va înţelege curînd, pentru că „soţii" lui, florentinii, îl vor trimite în exil, şi atunci va şti ce grea e arta despre care-i vorbise şi Farinata în Infern (Cîntul X, v. 81). „Motivul autobiografic

este vag schițat, în cuvinte discrete (chiar și profeția nu este, de altfel, decît o incizie în discursul lui Oderisi); dar elementul patetic și dramatic e integral exprimat, indirect, în descrierea viguroasă a sentimentelor lui Provenzan, vv. 135 și 138" (Natalino Sapegno).

CÎNTUL XII

Pe drumul lor, Dante vede pildele de trufie sculptate în piatră. Mai înainte de a pătrunde în cel de al doilea brîu, un înger șterge semnul trufiei de pe fruntea lui Dante.

5 Fiecare trebuie să depună intens efort pentru a se purifica asemenea corabiei în care se pun în mișcare și vîslele și velele.

9 Dante continuă să se curățească de trufie prin „contritio cordis".

16—18 Călătorul calcă acum pe pilde cioplite în pardoseală, care-i amintesc de jisanții din catedrale, unii așezați deasupra mormintelor săpate în adînc, astfel că piatra tombală este la nivelul pardoselii. (Cititorul român își poate aminti, aici, de piatra tombală a lui Radu de la Afumați.) Dar aici sculpturile sînt mai capabile să redea chipul evocat, datorită unei arte măestre, „*secondo l'artificio*" (v. 23).

24 Figurile acestea sînt sub picioare, în timp ce cele bune erau pe perete pentru a fi privite.

25 Lucifer, cel mai frumos dintre îngeri, s-a răzvrătit și a fost aruncat în Infern.

31 Zeitățile care au luptat contra Giganților: Pallas (Minerva), Timbreu (Apollo), Marte.

35 Nemrod: i se atribuia ridicarea Turnului Babel.

37 Niobe: soția lui Amfion, regele Tebei, a defăimat-o pe zeița Latona pentru că aceasta avea numai doi fii, în timp ce ea avea patrusprezece. Zeița i-a ucis, prin fiii săi — Apollo și Diana, pe cei șapte băieți și apoi pe cele șapte fete.

40 Saul: rege al iudeilor, a fost învins de filisteni, părăsindu-l divinitatea din pricina mîndriei lui. S-a sinucis, aruncîndu-se într-o spadă, cînd a fost prins; armata și fiii lui au pierit pe muntele Ghilboa.

43 Aracne: țesătoare din Lidia, transformată în păianjen de Minerva, pe care o defăimase că nu poate lucra ca ea.

46 Roboam: fiul lui Solomon, a refuzat să desființeze birurile, batjocorind legea divină. În fața mîniei populare, a fugit la Ierusalim, unde zece din cele douăsprezece triburi i-au refuzat ascultarea.

50 Almeon: a ucis-o pe mama sa, Erifile pentru a răzbuna moartea tatălui său. Acesta, știind că va muri în războiul contra Tebei, s-a

ascuns, dar soția sa l-a trădat în schimbul unui colier. Fapta lui Almeon e dată ca exemplu și în *Paradisul*, IV.

103—105 Întîmplarea e preluată din *Eneida*, VI, unde Erifile se află în cîmpul plîngerii, și din Statius, *Tebaida*, II, 53.

53 Sannherib: rege asirian, a cerut evreilor să părăsească divinitatea la care se închinau, pentru care pricină, la rugămintea regelui Ezechia, s-a abătut o calamitate asupra asirienilor, Sannherib însuși fiind ucis în templul din Ninive, de fiii săi, după cum relatează Biblia.

56 Cir, regele persan, prins în luptă de regina mesageților, Tamiri, pe-al cărui fiu îl ținea în robie, a fost decapitat, și capul i-a fost aruncat într-un burduf cu sînge. Relatată de Herodot, istorisirea e preluată de Dante din Orosius.

59 Olofern: general al regelui asirian Nabucodonosor, a fost ucis de Judita, pentru a răzbuna insultele aduse divinității poporului evreu și nedreptățile făcute acestuia. La vestea morții lui, asirienii au fost puși pe fugă.

61 Troia: distrugerea ei de către greci era considerată în evul mediu ca o pedeapsă a trufiei sale.

70—71 Invectivă adresată tuturor contemporanilor săi, „fii ai Evei" *(figliuoli d'Eva)*, prin care a pătruns păcatul în lume. Se încheie astfel un șir de figuri care au fost, în mare parte preluate din Biblie.

81 Roabe ale soarelui, orele continuă să curgă și cînd ajunge în fața îngerului este amiază, în plină lumină (șase ore după ora șase dimineața).

90 Era alb strălucitor ca luceafărul de dimineață.

98 Atingerea aripei șterge primul P.

100—105 Autorul apelează la o imagine familiară cititorului său: drumul era la fel de greu ca și poteca ce urca din Florența la schitul Santo Miniato a Monte, unde ajungi după ce ai trecut podul Rubaconte (denumit astfel după messer Rubaconte da Mandello din Milan) și urci o scară cioplită în stîncă. Descrierea este un prilej pentru a condamna din nou Florența, desemnată prin „cea bine cîrmuită" și cea care nu mai păstrează nici dreptatea, cotul, nici dreapta judecată, ocaua; acum se folosește „ocaua mică". Vechile comentarii susțin că Dante se referă aici la două cazuri concrete din 1295: unul de fals în acte, celălalt de furt din rația de sare.

111 „Fericiți cei săraci cu duhul", prima fericire evanghelică, care laudă smerenia.

124—126 Virgiliu îi spune din nou că urcușul va deveni tot mai lesne (Cîntul IV, 88—90).

În cel de al doilea brîu, călătorii aud glasuri în văzduh dînd pilde de milostenie, apoi îi găsesc pe invidioşi, cu pleoapele cusute. Printre ei este Sapia dei Saracini.

5—6 Pe măsură ce se apropie de vîrf, poetul observă că brîurile sînt din ce în ce mai mici.

13—15 Virgiliu se întoarce spre dreapta, rotindu-şi partea stîngă. „Penitenţii trebuie să stea totdeauna în partea stîngă, care reprezintă justiţia şi disciplina. De aceea, Dante are muntele totdeauna în partea stîngă, şi Virgiliu îl are pe Dante la stînga şi Beatrice îl are pe Dante în Purgatoriu totdeauna la stînga... Şi de aceea în ceruri Beatrice schimbă locul şi stă în partea dreaptă, a lui Dante, întrucît ea devine doctrina, după cum în Purgatoriu era disciplina, adică justiţia judecătorului" (GC, II, 45). Trăind într-o cultură în care coordonatele tradiţionale ale existenţei nu se estompaseră, Coşbuc sesizează deîndată demarcările clare făcute de Dante între „sus" şi „jos", „dreapta" şi „stînga".

16—18 „În sensul doctrinal al operei sale, Dante nu e numai Dante, ci simbolul omului, adică al voinţei umane. Şi după doctrina lui Dante, Soarele e imaginea minţii divine. Această imagine — adică Soarele — trebuie să arate totdeauna drumul minţii umane, întrucît ea e aceea «ce mînă sigur pe-orişicare cale» (*Inf.*, I, 18). Şi cum spune Cato lui Virgiliu: «Dar soarele ce iese-o să vă-nspire» (*Purg.*, I, 207) şi cum zice Virgiliu: «Lumină sfîntă...» (GC, II, 25).

29 Chemarea este la „cina iubirii" (*„mensa d'amor"*) şi de aceea primul cuvînt auzit este cel rostit de Fecioara Maria la nunta din Cana, îndemnînd pe Isus să preschimbe apa în vin, pentru a nu lăsa întristaţi pe nuntaşi.

32 Eu sînt Oreste: celebru exemplu de prietenie, la care s-au referit numeroşi scriitori antici, printre care şi Cicero (*De amicitia*, VII, 24), sursa lui Dante. Ajunşi în Taurida, Oreste şi Pilade au fost prinşi de regele Thoas, care, în baza unei legi barbare, ce prevedea ca străinii pătrunşi în această regiune să fie sacrificaţi Dianei, a hotărît ca unul dintre ei să fie ucis, şi anume Oreste. Întrebaţi fiind care dintre ei este Oreste fiecare s-a întrecut în a dovedi că el este Oreste.

35—36 În text: Iubiţi-i pe cei care vă fac rău, precept evanghelic.

37—40 Dante n-a înţeles rostul îndemnurilor auzite, dar Virgiliu, capacitatea raţională, a stabilit legătura dintre pildele întîlnite în primul brîu şi cele ascultate aici: fiecare patimă e vindecată în *Purgatoriu* cu ajutorul unui bici şi al unui frîu. Primul grăbeşte pe penitenţi să se cureţe de păcate, arătîndu-le la ce stadiu al iubirii trebuie să

ajungă, iar al doilea le înfrînge tendința spre păcătuire, arătîndu-le cît de jos s-ar prăbuși dacă ar da curs acesteia. Din îndemnurile ascultate, Virgiliu a putut deduce și despre ce patimă e vorba: pizma sau invidia.

47—48 Veșmintele sînt cenușii ca stînca, astfel că penitenții din acest brîu se confundă unii cu alții, tocmai pentru a vindeca patima care i-a făcut să micșoreze meritele celuilalt și să-l discrediteze. Culoarea explică de ce călătorul nu i-a zărit mai înainte.

61 Traducătorul român introduce o notă autohtonă vorbind despre „milogii" care vin să cerșească atunci cînd se sărbătorește „hramul" vreunei biserici.

71 Pentru ca să fie îmblînzit, șoimul mare trebuie să fie ținut cu pleoapele cusute cu ață.

88—90 Versuri mult discutate. Înțelesul este: vă urez ca harul să vă limpezească conștiința de tina patimei, astfel ca amintirile să n-o mai întunece, sau astfel ca această curățire să permită revărsarea dragostei cerești.

94—95 Despărțiți în timpul vieții de invidie, locuitorii acestui brîu se simt cetățenii aceleiași patrii: deosebirile de neam au dispărut.
96 Pribeag: unul care a pribegit mai înainte să ajungă aici, sufletele, fără deosebire națională, formînd cereasca cetate.

109 Sapia: personaj vag identificat de comentatori, se pare că a fost soția lui Ghinibaldo Saracini, că a stăpînit castelul Castiglioncello di Montereggioni și că a fost rudă cu Provenzan Salvani (vezi Cîntul XI, v. 121). Arată singură că n-a corespuns numelui pe care-l purta (*savia* = înțeleaptă).

115 Colle: Colle di Valdelsa sau d'Elsa, unde sienezii și alți ghibelini toscani, care atacaseră acest domeniu al lui Carol I de Anjou, au fost înfrînți de vicarul regelui, ajutat de guelfii florentini, la 8 iunie 1269. Aci a fost ucis Provenzan Salvini, pe care-l invidia Sapia. Cele două rude învrăjbite (remarcă A. Zenatti, *Lectura Dantis*), trufașul și invidioasa, se află acum pe același munte al penitenței.

122—123 A fost atît de bucuroasă de înfrîngerea alor săi, încît a socotit că i se împlinise culmea dorințelor și că nu mai avea ce să ceară de la Dumnezeu. Ea s-a asemănat cu mierla care, după cum spune o vorbă populară, cîntă de îndată ce vede semnele primăverii: „Nu mă mai tem de tine, Doamne, că am ieșit din iarnă". În Lombardia ultimele trei zile din ianuarie sînt denumite *giorni della merla*, zile de frig în care ianuarie se răzbună pe pasărea trufașă.

128 Pietro da Campi, supranumit „Pieptănarul" după ocupația pe care-o avea, a făcut parte din Ordinul terțiar al franciscanilor și a avut un rol însemnat în viața religioasă a Sienei. A murit în 1289.

133—138 Dante răspunde cu o confesiune: pentru invidie va fi puțin pedepsit, dar de pedeapsa trufiei nu știe cum va scăpa.
140 Sapia e pe de-a-ntregul uimită: cine-l conduce prin Purgatoriu, datorită cui a trecut prin primul brîu fără să se curețe deplin, astfel că va trebui să se întoarcă? Dar Dante îi va spune că n-a murit încă.
144 Te roagă să ajung pe pămînt, ca să vorbesc despre tine, așa cum voi vorbi și despre ceilalți.

150 Să-i anunțe că i s-a iertat greșeala în cer, astfel ca și pe pămînt să dispară faima rea pe care sigur că a lăsat-o în urma ei.

151—154 Sapia condamnă vanitatea și îngîmfarea compatrioților săi, făcîndu-se, de fapt, ecoul opiniilor autorului acestor versuri, „florentin prin naștere" (Casini). Ea condamnă străduințele sienezilor de-a achiziționa micul port Talamon, menit să le deschidă accesul la mare (plan condamnat de florentini, care pretindeau că Siena intenționează să facă concurență marilor cetăți maritime Pisa, Genova și Veneția); de asemenea, ironizează lucrările făcute de aceia pentru a atinge cursul unui rîu subteran, care, conform tradiției s-ar fi aflat sub cetate și purta denumirea Diana. „Amiralii" sînt considerați de unii comentatori cei care și-au investit averea în lucrările de captarea apei, de alții, cei care și-au pierdut viața în lucrările de amenajare a portului. Dante a mai condamnat vanitatea sienezilor și în *Infernul*, XXIX, 121—122.

CÎNTUL XIV

Dante vorbește cu Guido del Duca și acesta deplînge decăderea Romagniei și Toscanei. Mai înainte să părăsească brîul, călătorii aud pilde de invidie pedepsită.

1—6 Delicată scenă, în care cei doi penitenți își fac curaj pentru a întreba pe cel care înfrînge regula și poate reveni pe pămînt pentru a stîrni dragostea muritorilor în favoarea lor.

16—21 Dante dă, la rîndul lui, pildă de umilință (dar textul italian are nuanța lui „*ancor*" — încă nu are răsunet numele meu). El nu pronunță numele Florenței, ci amintește indirect de Arno care izvorăște din muntele Falterona; la data călătoriei, poetul era cunoscut pentru al său stil frumos, „*lo bello stilo che m'ha fatto onore*" (*Inf.*, I, 87).

31—36 Invectivă împotriva locuitorilor văii acestui rîu care izvorăște din Apenini, din care, conform tradiției, s-a rupt Sicilia în dreptul capului Peloro, și ajunge la mare de unde se vor ridica vaporii ce se vor transforma în ploaie și în apă de rîu.

40—42 Locuitorii din Valdarno amintesc de tovarășii lui Ulise care au fost preschimbați de Circe în porci. Invectiva progresează și rîul pare

că străbate o regiune a Infernului în care se află ființe desprinse dintr-un veritabil bestiar medieval.

43 Porcii sînt cei din Casentino, pradă desfrîului.

46 Javre sînt aretinii foarte violenți.

51 Lupi sînt florentinii.

53 Vulpi sînt pisanii.

58 Nepotul celui cu care vorbește, Riniero da Calboli, va deveni podestà, în 1303. Folcieri da Calboli i-a acuzat pe Albi că uneltesc împotriva Florenței și i-a arestat în masă: unii au murit torturați, alții au fost decapitați, relatează Villani.

64—66 Folcieri va ieși din Florența plin de sînge, cum iese vînătorul din pădure, și orașul nu-și va mai reveni nici după o mie de ani.

81 Guid del Duca: dintr-o vestită familie din Ravenna, degli Onesti, Guido del Duca a fost giudice la Rimini în 1199, a făcut parte dintre ghibelinii de seamă ai regiunii și a murit pe la 1245.

88 Rinier: Rinieri de' Paolucci da Calboli, a fost podestà în mai multe cetăți marcante din Italia centrală, între 1247 și 1292. Viteaz și integru a participat, de partea guelfilor, la luptele purtate în Romagna, în 1276 și a fost ucis la Forlì, în 1296, apărînd cetatea contra ghibelinilor. Cele două personaje, căpetenii ale facțiunilor dușmane, se află aici laolaltă, pentru a dezvălui din nou (ca în vîlceaua principilor) faptul că în Purgatoriu dușmăniile personale au dispărut, dar și pentru a condamna împreună, cu același cuget, criza politică italiană.

91—93 Regiunea situată între Po, Apenini, mare și rîul Reno. Evocarea gloriei sale apuse nu este o descriere nostalgică a trecutului. După cum anunțase din primele versuri ale *Purgatoriului,* Dante și-a propus în această parte a operei sale să „înalțe pînzele închipuirii“, oferind cititorului alte prilejuri de gîndire și desfătare artistică decît în *Infern.* De aceea majoritatea vorbitorilor din cea de-a doua cantică vor da și exemple bune, pilduitoare, culese din istorie: ele se regăsesc la Oderisi, la Guido del Duca, la Marco Lombardul etc. Îngustimea sufletească și opacitatea morală a locuitorilor Infernului nu puteau oferi poetului călător asemenea prilejuri.

98 Lizio: Da Valbona, om cu strălucite calități cavalerești, amintite de vechii comentatori, a luptat alături de Rinieri. Manard: Arrigo Mainardi din Bertinoro, cavaler cu o viață „consacrată daniilor și pildelor frumoase“, prieten cu Guido del Duca. Carpigna: Guido din Carpigna, de asemeni cavaler valoros, a fost guelf și a murit pe la 1289. Traversar: Pier Traversaro, dintr-o veche familie de guvernatori bizantini ai Ravennei, fruntaș de seamă al ghibelinilor. Signor al Ravennei, ospitalitatea casei lui a fost cîntată de poeți provensali. A murit în 1225.

100 Fierarul este Fabbro dei Lambertazzi, dintr-o veche familie ghibelină din Bologna, podestà în diferite cetăţi, a murit în 1259.

101 Fosco: Bernardino di Fosco, viteaz apărător al Faenzei, atacată în 1240 de împăratul Frederic al II-lea, şi apoi podestà la Pisa, în 1248, şi la Siena, în 1249, s-a ridicat prin meritele sale dintr-o familie plebee.

104 Guid da Prato: menţionat într-un document din 1184.

105 Ugolin degli Ubaldini, familie onorată în Romagna.

106 Tignoso: Federigo Tignoso, celebru pentru ospitalitatea lui.

107 Traversari: menţionează din nou numele pentru a arăta că întreaga familie a fost vestită. Într-adevăr, un alt membru al familiei, Paolo, a rămas cunoscut pentru că i-a izgonit din Ferrara, cu ajutorul veneţienilor, pe seniorii della Scala, familie căreia i-a aparţinut şi Cangrande. Anastagi: o altă familie de seamă din Ravenna, care se şi stinsese în timpul lui Dante şi cu al cărui nume a fost denumită una din intrările oraşului.

112 Brettinoro, mic orăşel între Forlì şi Cesena, în trecut reşedinţa unor mari seniori, printre care familia Mainardi (vezi v. 97).

115 Bagnacaval: mic orăşel situat între Ravenna şi Faenza, stăpînit în secolul al XIII-lea de familia Malvicini, din care nu mai supravieţuiau pe timpul lui Dante decît cîteva femei, linia masculină stingîndu-se.

116 Castrocar: castel lîngă Forlì, stăpînit de-o familie nobilă numeroasă, dar degenerată.

117 Con: castel lîngă Imola, stăpînit de conţii din Barbiano.

119 Paganii: familie care-şi avea domeniile în munţii de lîngă Faenza, denumite *podere paganorum*. „Satana“ era Maghinardo, supranumit astfel pentru viclenia lui, condamnată de Dante şi în *Infernul*, XXVII, 49—51. Sensul versului 120 este: „Bine vor face Paganii dacă nu vor lăsa urmaşi“ (Torraca), Maghinardo a avut numai fiice care au intrat în familia Ubaldini.

121 Ugolin dei Fantolin: cavaler viteaz şi virtuos, fost podestà în Faenza, mort în 1278. Cei doi fii ai săi, Fantolino şi Ottaviano, au murit tineri.

133 După ce cei care ajunseseră aici din cauza invidiei au dat dovadă de generozitate, lăudînd pe alţii, mai ales pentru virtuţi de vitejie şi integritate morală, glasuri din văzduh dau pilde de invidie care a fost aspru pedepsită. Primul este glasul lui Cain care şi-a omorît, din pizmă, fratele.

139 Aglaura (sau Agraulos) a fost fiica lui Cecrops, primul rege al Aticei, întemeietorul cetăţii Atena; pentru că a duşmănit-o pe sora ei Herse, îndrăgită de Mercur, zeul a preschimbat-o în stîncă.

CÎNTUL XV

Călătorii urcă spre cel de-al treilea brîu, discutînd despre împărțirea bunurilor. Dante vede, asemenea nălucilor, pilde de blîndețe, apoi, un fum înecăcios îi învăluie.

1—6 A doua zi petrecută pe emisfera opusă pămîntului și prima zi de pe muntele Purgatoriului se apropia de sfîrșit. În timp ce la pămînteni, „aici", era miezul nopții, „dincolo" pe brîul spre care urca era „faptul serii". „În Purgatoriu era seară, în Ierusalim aproape dimineață și la Florența miezul nopții. În acest pasaj, Dante numește invers *acolo* locul unde se afla, pe Muntele sfînt, și *aici* locul unde a scris poema" (GC, II, 89 nota).

7—9 Cei doi mergeau în direcția soarelui.

21 Comparațiile poetului sînt luate din toate domeniile: aici ele provin din *Catottrica* lui Euclide, din „arta" geometriei și din experiență. Apelul la geometrie subliniază faptul că poetul distinge două feluri de raze.

38 A cincea fericire: „Fericiți cei milostivi că aceia se vor milui".

44 Guido del Duca întrebase în cîntul precedent (86—87) de ce rămîn oamenii atașați de bunurile care nu pot fi împărțite, deoarece fiecare ia în posesiune cîte unul și dorește să-și extindă posesiunea asupra tuturor.

49—53 Deoarece fiecare este mînat de lăcomie spre un bun ce nu poate fi împărțit, invidia începe să domnească și să conducă oamenii. Dar dacă aspirațiile oamenilor ar fi mai înalte, ei n-ar mai pătimi durerea provocată de invidie și nici teama provocată de cursa după bunuri.

55—57 Idealul comun și dragostea îi face pe oameni să lepede egoismul din care răsare invidia.

67—75 Problema nu este de a ști cum poate o avere împărțită între mai mulți să-i facă mai bogați, decît dacă ar fi împărțită între mai puțini; problema nu este cantitativă, ci calitativă. Invidia nu apare deoarece un singur bun e rîvnit de mai mulți, ci deoarece bunul rîvnit nu e capabil să satisfacă dorințele. În acest sens, Ioan Hrisostomul numea pe bogați oameni săraci, pentru că aleargă după lucruri care nu-i pot satisface niciodată: bogăția și sărăcia nu se reduc la posesiunea bunurilor, ci la sentimentele și ideile oamenilor, știut fiind că lucrurile nu sînt nici bune, nici rele, ci ele devin bune sau rele după cum le privește omul. Este, evident, o „pricină" din cele care formau tema cîte unei „disputatio" în scolastică și în viața intelectuală medievală în general.

76—78 Ca și în alte cazuri, Virgiliu îi dă îndemnul să aștepte apariția Beatricei. Cu alte cuvinte, nu este suficient să înțelegi prin raționa-

mente clare și nepătimașe, ci este necesar ca să-ți modifici însăși înțelegerea, făcîndu-o mai cuprinzătoare.

79—81 Pentru a ajunge la Beatrice, călătorul trebuie să se purifice, deci e bine să se concentreze asupra acestui proces.

85 Așa cum trufașii care-ar fi dorit să-și vadă chipul săpat în piatră erau vindecați cu ajutorul scenelor de basorelief înfățișînd pe cei imortalizați pentru faptele lor admirabile, după cum invidioșii, sensibili la calomnie și lesne bîrfitori, aflau leacul în cuvintele mîngîietoare care străbăteau văzduhul, tot astfel cei care se lăsaseră dominați de fantasmele care le bîntuiseră mintea sînt răpiți de viziuni tămăduitoare. Materialul artistic pe care-l utilizează Dante conține prețioase date psihologice; imaginile poetice utilizează cele mai variate date ale realității.

89—92 Cuvintele pe care, după relatarea evanghelică, le-a adresat Fecioara Maria lui Isus, care, dus la Ierusalim la vîrsta de doisprezece ani, a rămas în templu pentru a discuta cu învățații și n-a fost regăsit de Iosif și Maria decît după trei zile de căutare.

94—105 A doua nălucire înfățișează discuția aprinsă dintre Pisistrate, tiranul Atenei din secolul VI î.e.n., și soția lui, care-l imploră să spele rușinea făcută familiei sale de către un tînăr care îmbrățișase pe fiica lor în piața publică. Soția aduce ca argument că este stăpîn într-o cetate întemeiată de zei, deoarece pentru a da nume orașului a izbucnit o ceartă aprinsă între Poseidon și Atena (după cum istorisește Ovidiu în *Metamorfoze*, VI, 70) și că cetatea este un focar de civilizație. Demnitatea lui sporește într-o cetate strălucită și de aceea este dator să pedepsească pe îndrăzneț. Or, Pisistrate a dat dovadă de înțelepciune și blîndețe, refuzînd să certe măcar pe tînăr (cuvintele sînt relatate de Valerius Maximus, VI, 1) și îngăduind căsătoria lui cu fiica sa.

106—114 A treia nălucire este scena uciderii arhidiaconului Ștefan, primul martir creștin, care s-a rugat pentru ucigașii săi, după cum relatează *Faptele apostolilor*, VI, VII. Probabil că Dante s-a inspirat dintr-o reprezentare plastică de epocă, în care sfîntul Ștefan apărea ca un „copil", un „*giovanetto*", deși vîrsta lui nu trebuie să fi fost prea înaintată.

116 „La lucrurile care sînt reale și în afara minții", întrucît sînt confirmate de percepția senzorială. Întorcîndu-se la realitate, Dante își dă seama că plăsmuirile au venit din mediul înconjurător, nu au fost fabricate de mintea lui. Virgiliu îi confirmă aceasta.

130—132 Pildele au fost îndemn să lase să se reverse apele liniștitoare din izvorul veșnic viu peste iuțimea din sufletul său.

141—145 Încheiere dramatică a cîntului, pe măsura patimei care va fi înfățișată mai departe: în timp ce înserarea îi cuprinde, odată cu

grija că nu au unde să-şi plece capul, se ridică o negură care-i învăluie şi le îneacă respiraţia şi vederea.

CÎNTUL XVI

Pe cel de-al treilea brîu, unde sînt mînioşii învăluiţi în fum, Dante întîlneşte pe Marco Lombardul cu care discută raportul dintre cele două puteri.

4—6 Fumul nu numai că acoperă vederea, dar irită și pielea.

15 Sfatul blînd al lui Virgiliu este adresat omului care poate cădea oricînd pradă mîniei şi el îndeamnă la rece judecată.

19 Cîntare liturgică inspirată de desemnarea Mîntuitorului ca „miel al lui Dumnezeu" (în *Evanghelia lui Ioan*, I, 29).

42 Interesantă traducere a unei exprimări insolite a lui Dante: călătorul parcurge o cale „neîndătinată", care n-a mai fost parcursă de la apostolul Pavel, și pe care Dante o denumeşte *„fuor del moderno uso"*.

46 Nu sînt date certe despre acest peregrin numit „lombardul" pentru că a străbătut partea nordică a Italiei. A trăit în secolul XIII și a fost citat în cronici și istorisiri ca om înțelept, integru, înzestrat cu virtuţi cavalereşti, în ciuda unei vieţi amare, dispreţuit pentru că nu avea avere, dar constant în mărinimia lui. Se spune că pe patul de moarte a trecut în testament dispoziţia privind pe debitorii săi: „cine are, să ţină". Dante l-a ales interpret al doctrinei sale morale şi politice, pe care o formulează aici într-o admirabilă formă poetică.

63 De unde vine atîta răutate? Din decăderea morală, cum spun unii, sau din influenţa nefastă a planetelor, cum spun alţii?

67—72 Marco respinge cea de-a doua explicaţie: este o tendinţă comună de a da vina pe alţii şi pe altceva. Dacă omul n-ar avea liber arbitru, atunci n-ar trebui să fie nici pedepsit, nici răsplătit.

73—75 Dante nu neagă influenţa zodiilor, așa cum fac și alţi cărturari ai epocii, dar o limitează la „o predispoziţie", la ceea ce modernii ar numi „temperament". Dar mai presus de toate este mintea la care se adaugă voinţa.

78 Versul dantesc nu pomenește de „zodii bune", expresie care reintroduce în discuţie influenţa zodiilor. Dante spune că voința, care poate osteni atunci cînd angajează primele bătălii cu „temperamentul", cu zodiile, izbutește să învingă, dacă e bine hrănită, dacă este bine educată, antrenată. Accentul, deci, cade pe antrenament, pe *askesis ;* numai voinţa needucată, lăsată în stare naturală, ascultă de alte facultăţi decît de minte.

79—81 Din momentul în care se supune „unei puteri mai mari și unei naturi mai bune", omul dobîndește forța pe care „cerul" nu o mai poate domina. Atît Dante, cît și traducătorul său folosesc „cer" în sensul de „puterea astrelor".

85 Teoria dantescă a libertății și a cauzelor decăderii morale a Italiei din vremea lui se întemeiază pe teoria tomistă a liberului arbitru; dar poetul nu face o expunere doctrinală, ci vorbește despre aventura omului, încărcînd metaforele cu date despre firea umană. Astfel, sufletul este ca un copil, în momentul în care pătrunde în viață, dar o inocență care este opusă „stării naturale" despre care avea să vorbească Rousseau. Mintea trebuie să domine celelalte două forțe sufletești (după Aristot): mînia și pofta, spune Marco în acest brîu al celor care s-au lăsat dominați de mînie.

90—93 Ființa umană aspiră spre fericire, nu spre „plăcere", cum va spune filozofia care va da tonul în secolul al 18-lea. Dar această aspirație se poate amăgi, „s'inganna", și omul poate ajunge să se mulțumească cu satisfacții mărunte. De aceea este necesar ghidul și frîul, spune Dante reluînd ideea cultivării naturii umane, dar deschizînd și problema puterii și autorității din societatea umană.

94—96 În societate este util să fie legi și un rege, spune Dante care în *De Monarchia*, I, 11 afirmă clar: „Lumea e perfect orînduită dacă într-însa domnește justiția". Justiția este în această terțină „turnul" cetățenii cerești pe care deținătorul puterii trebuie să-l vadă limpede.

97—99 Legi sînt, continuă Marco, dar cine le bagă în seamă? Nimeni! Deoarece scaunul imperial e vacant, iar papa știe să dea învățătură *(ruminar può)*, dar nu dă pilde bune *(non ha l'unghie fesse)*. Dante se referă la un pasaj din Biblie, *Levitic*, XI, 3—8, unde sînt arătate animalele care pot fi consumate, fixîndu-se drept regulă folosirea celor care au copita despicată și rumegă; leviții aveau datoria să dea poporului învățătură (hrană rumegată) și pilde bune (deosebind ceea ce este bun de ceea ce este rău). Dar „copita despicată" poate însemna și separarea puterilor — spirituală și temporară — principiu care a fost încălcat de papalitate.

103—105 Nu natura — firea umană sau astrele — sînt de vină, ci „*la mala condotta*", reaua cîrmuire care s-a amăgit implicîndu-se în lupta pentru bunuri și dînd rău exemplu, provocînd confuzie (v. 100—102).

106 Puterea temporală și puterea spirituală care, la Toma d'Aquino *(Summa theologica*, IV, 2*)* erau într-o diversă gradație, prima fiind mai mică decît a doua; la Dante, ele sînt divers orientate, spre domenii diferite, dar cu țel unic.

115 Regiunea străbătută de Po și Adige, Lombardia.

117 Exemplul ales de Marco constituia pilda cea mai expresivă din secolul al XIII-lea italian pentru ilustrarea amestecului papalităţii în problemele politice. Încercînd să refacă imperiul în Italia, Frederic al II-lea de Hohenstaufen s-a lovit de rezistenţa papilor Grigorie al IX-lea şi Inocent al IV-lea, care, excomunicîndu-l pe împărat şi eliberîndu-i pe supuşii săi de obligaţia de ascultare, au răsculat oraşele lombarde. În aceste lupte, Frederic şi-a măcinat trupele şi finanţele, dar Marco pune în evidenţă faptul că şi-a măcinat totodată autoritatea, iar lombarzii, îndemnaţi la răscoală şi la înlăturarea puterii temporale de către puterea spirituală, şi-au măcinat moravurile bune şi au decăzut. În această privinţă, se poate remarca faptul că cel care a încercat să rezolve amestecul papalităţii în problemele politice a fost, puţin mai tîrziu, Filip cel Frumos; dar din numeroase aluzii, se poate constata că Dante nu acceptă această soluţie. Prezenţa celor două puteri — temporală şi spirituală — constituia pentru el o garanţie de echilibru.
118—120 Cel cu conştiinţa încărcată, care nu vrea să se întîlnească cu oameni de bine, capabili să-i provoace mustrări prin pilda vieţii lor, să se ducă în Lombardia!
124 Currado da Palazzo: din Brescia; s-a distins prin integritatea dovedită în viaţa de curte, dar şi în guvernarea unor oraşe care i-a fost încredinţată de mai multe ori (vicar al lui Carol în Florenţa, în 1276, podestà în Piacenza, în 1288). Gherard: *il buon Gherardo* a aparţinut familiei de Camino şi s-a născut lîngă Treviso, al cărei comandant a fost între 1283 şi 1306. Dante îl dă drept exemplu de adevărată nobleţe în tratatul IV din *Convivio.*
125 Guido de Castello de' Roberti: menţionat şi el în *Convivio*, IV, ca exemplu de frumoase moravuri. Se pare că Dante l-a cunoscut personal la Verona, după ce-a fost exilat.
126 Guido era „lombardul simplu" deoarece francezii cu care făcea el comerţ aveau de-a face mai ales cu negustori şi cămătari din nordul Italiei care nu se impuneau prin cinste, dar în Guido au recunoscut alte calităţi şi de aceea l-au chemat „lombardul cel cinstit".
132 Cei care slujeau templul, care se ocupau de cele spirituale, nu aveau voie să posede pămînt, trăind din zeciuiala dată de celelalte triburi, prevedea cartea *Numerilor*, XVIII, 20—21. Or, papii susţineau că teritoriul papal a fost o donaţie a împăratului Constantin, „donatio Constantini", problemă la care Dante va reveni în *Paradis*, XX, 55—57, după ce l-a acuzat pe Constantin că a provocat multe rele prin acea donaţie, în *Infern*, XIX, 115—117. Aşadar, în toate cele trei cînturi este discutată şi condamnată intervenţia puterii papale în chestiunile politice.
136 Marco îşi exprimă uimirea: ori mă înşel şi nu eşti toscan, pentru că altfel nu se poate să nu fi auzit de Gherardo, ori vrei să mă faci

să vorbesc mai multe, pentru că ai auzit ceva despre fiica lui, Gaia.
140 Gaia: după unii comentatori, fiica a strălucit prin fapte bune, urmînd pilda tatălui său; după alții, a fost o desfrînată, și Marco o menționează tocmai pentru a arăta proporțiile decăderii Lombardiei: din bunul Gherardo s-a născut această Gaia. Dar mai există o a treia interpretare, care pare mai sugestivă: Marco îi răspunde lui Dante că cel care a fost o culme a virtuților cavalerești nu poate fi denumit altfel decît „tată al Gaiei", adică „părinte al veseliei", al bucuriei în care au trăit cei vechi.

143—144 Marco n-are voie să iasă din fumul purificator și nu poate să se înfățișeze înaintea îngerului cît timp nu și-a îndeplinit canonul, de aceea nu mai zăbovește nici o clipă lîngă poeții care înaintează. Teza expusă de Marco aparține lui Dante însuși și nu acestui duh, cum susține R. Montano, care, interpretînd astfel versurile, conchide că poetul a renunțat în *Purgatoriu* la ideea expusă în *De Monarchia*.

CÎNTUL XVII

Dante vede în nălucire pilde de mînie pedepsită, părăsind cel de al treilea brîu. Pe al patrulea brîu, Virgiliu îi expune doctrina iubirii și topografia morală a Purgatoriului.

1—3 Amintește-ți, cititorule de negura ce te-a putut prinde în Alpi, prin care zăreai cele apropiate, așa cum vede cîrtița prin pielea pleoapei.
13—15 Poetul revine la visare și fantezie, după ce a evocat forța visurilor de dimineață în Cîntul IX, 16—18. Aici el remarcă puterea imaginației de a desprinde pe om din mediul înconjurător și a-l învălui într-o lume a nălucirii. Important este că poetul vorbește despre visare ca o stare apropiată celei în care autorul unui poem poate transporta pe cititorul său (să ne reamintim că visarea revine frecvent în opera lui Shakespeare) și că această visare el o pune în legătură cu activitatea minții care investighează, cunoaște, evoluează și se îndreaptă spre un țel bine precizat. Romanticii care au dat autonomie visării, întrucît au considerat că imaginația poate lua locul minții, au văzut un predecesor în Dante, deși fantezia aceluia era la polul opus. Admirația romanticilor pentru Dante este o încercare de revendicare, de alianță spirituală: dar partenerii nu aveau cum să se întîlnească. Aici Dante nu susține că fantezia este „divină", cum afirmau romanticii; el sugerează că nălucirile pe care le vede nu au fost fabricația fanteziei lui, nici nu au venit prin simțuri, ci au avut „obiectivitatea" lor, un rol în procesul de curățire a mîniei pedepsite pe brîul trei. Despre „obiectivitatea" nălucirilor care l-au întîmpinat pe acest brîu, el a vorbit și la sfîrșitul Cîntului XV.

19 Primul exemplu de mînie pedepsită, Procne, fiica lui Pandione, regele Atenei, şi soţia lui Tezeu, regele Traciei, furioasă că Tezeu i-a violat sora, pe Filomela, şi-a omorît fiul, Itis, pe care l-a gătit şi i l-a dat soţului ei să-l mănînce. Zeii i-au pedepsit, transformîndu-l pe Tezeu în pupăză, iar pe cele două surori în privighetoare pe una, în rîndunică pe cealaltă. Scriitorii greci au adoptat părerea că în privighetoare a fost transformată Procne, părere urmată şi de Dante. După scriitorii latini, însă, Filomela e aceea care a fost schimbată în privighetoare.
25—30 Exemplu preluat din Biblie (cartea *Esterei*), unde se istoriseşte cum Estera a izbutit să dezvăluie regelui persan Ahasveros uneltirile favoritului său Haman, care încercase să-l spînzure pe Mardocheu, slujitor credincios al regelui şi unchi al Esterei. Un episod din această istorie a fost pictat de Rembrandt, tablou aflat la Bucureşti.
33 Aşa cum se sparge o băşică de apă, fără s-o atingi, numai prin presiunea aerului dinlăuntru, cînd băşica ajunge la suprafaţa apei.
34—39 „O jună fiică"...: a treia viziune o înfăţişează pe Lavinia, fiica Amatei şi a regelui Latinus, plîngînd-o pe mama ei care, crezîndu-l pe Turnus, logodnicul Laviniei, mort, şi pe aceasta dată de Latinus ca soţie lui Enea, furioasă, s-a spînzurat de grinzile patului.
40—45 Poetul revine la relaţia visare — lumea sensibilă, reluînd spusele sale că somnul încearcă să recîştige stăpînirea asupra trupului care se trezeşte, şi accentuează rolul funcţional al imaginilor elaborate de fantezia sa, anume de a dezvălui cititorului o realitate mai plină de semnificaţii. Este scopul final al întregei sale „plăsmuiri", întregul poem propunînd cititorului o umanitate mai generoasă, mai demnă, mai plină de nobile aspiraţii.
47 Lumina este îngerul milei care-i îndeamnă să suie.
67—69 Aripile îngereşti şterg un alt P de pe fruntea călătorului care aude cîntîndu-se o nouă fericire: „Fericiţi făcătorii de pace că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema". În text: Fericiţi cei paşnici, în care nu se află mînie rea. Întrucît facultăţile omului sînt ambivalente, conform psihologiei tradiţionale, există o mînie bună, îndreptată împotriva răutăţii, şi o mînie rea, împotriva adevărului, a dragostei, a bunătăţii.
85 Virgiliu continuă expunerea din cîntul anterior, în termeni poetici. Aşa cum Marco Lombardul a vorbit despre liberul arbitru tot astfel Virgiliu va vorbi despre ţelul libertăţii care este dragostea; discuţia este strîns legată de întîlnirea cu cei care nu au avut un ţel limpede în viaţă şi nici nu au fost aprinşi de dragoste.

91—96 După cum „ştie" Dante însuşi (care a vorbit despre iubirea firească în *Convivio*, III, 3), atît creatorul, cît şi creaţia sa au sădite în sine iubirea. Aceasta e de două feluri: instinctivă (înnăscută) sau raţională (electivă). Iubirea înnăscută nu poate greşi pentru că e firească;

în schimb cea electivă, iubirea cu care e înzestrată partea rațională a sufletului, poate să rătăcească, deoarece intelectul poate alege greșit, iar voința poate proceda greșit. Cînd iubirea rațională alege un obiect rău *(per malo obietto)*, omul nu mai dorește ceea ce-l poate ajuta să prospere prin propriile sale mijloace, ci începe să se intereseze de prosperitatea celorlalți, pe care vrea s-o înăbușe, și astfel omul ajunge să dorească răul altuia (vv. 112—123); cînd iubirea rațională e rău ajutată de voință, ea poate iubi cu prea puțină intensitate *(per poco di vigore)* bunul etern, care este Dumnezeu (vv. 127—132), sau cu prea multă intensitate *(per troppo di vigore)* bunurile pămîntești, față de care ar fi trebuit să dea dovadă de cumpătare (v. 98 și vv. 133—139).

De remarcat că pentru a rezolva problemele rimei, Coșbuc nu se sfiește să creeze cuvinte, precum *răime* = a ținti la un obiect nedemn, *per malo obietto*. Se impune, de asemenea, atenției vigoarea cu care sînt operate distincțiile într-un fenomen atît de delicat, precum este dragostea, și care vădește nu o „uscăciune" a lui Dante, ci un exces de utilizare a raționamentelor care duce la eliminarea delicateței, a rafinamentului dragostei care are rațiuni pe care rațiunea nu le cunoaște, cum spunea Pascal. Această proiectare pe un ecran perfect alb, fără nuanțe, a fenomenelor proprii naturii umane contribuie la cunoașterea acestei naturi, dar și la o eventuală simplificare a ei.

103—105 Concluzia raționamentului este că atît virtutea, cît și reaua acțiune ce merită a fi pedepsită au izvorul în dragoste. Doctrina pe care Dante își clădește opera se întemeiază pe distincția netă între activitatea spiritului și activitatea trupului (așa cum se poate vedea la Augustin), teză deosebită de doctrina bizantină care s-a concentrat asupra ideilor greșite care duc la greșita folosire a lucrurilor și asupra relei iubiri de sine drept cauză a decăderii umane opusă iubirii justificate de sine.

115—123 Sînt trei feluri de a dori răul aproapelui: oprimînd pe alții, prin trufie, năruind pe alții, prin invidie, răzbunîndu-te asupra celorlalți, sub imperiul mîniei.

124—139 După ce a descris felul în care se manifestă patima provocată de dorirea răului altuia („iubirea întreit amară"). Virgiliu explică apariția patimilor provocate de iubirea „fără noimă" — iubirea divinității cu prea puțină vigoare (vv. 127—132), sau iubirea cu prea multă vigoare a bunurilor pămîntești (vv. 133—139). Patima provocată de prima cauză e pedepsită în cele trei brîuri parcurse, cea provocată de-a doua. în brîul al patrulea, iar cea provocată de cea de-a treia cauză, în alte trei brîuri superioare, în total șapte brîuri, lăcașuri de ispășire a celor șapte păcate, înscrise simbolic de înger pe fruntea poetului prin cei șapte „P". „Sistemul penal" din Purgatoriul, comparat cu cel pe care se întemeiază Infernul, au constituit tema unei bogate literaturi. Ceea ce ni se pare

demn de relevat este că expunerile lui Virgiliu din cele două cantice, ca şi expunerea Beatricei privitoare la locul duhurilor în Paradis (*Paradisul*, IV), au loc în toate cele trei cantice după cîteva cînturi, după ce autorul a căpătat atenţia cititorului său şi a pătruns cu el adînc în interiorul fiecărui regn. Expunerile îşi pierd caracterul scolastic, dezvăluind maniera în care autorul şi-a distribuit materialul poetic, şi accentul cade pe responsabilitatea personajelor întîlnite mai curînd decît pe schema teologică ce a hotărît locurile lor. Responsabilitatea actelor comise apare prin raportarea lor la un principiu de viaţă, şi nu prin referirea lor la o scară de evaluări scolastice, care, dacă ar fi avut prioritate, ar fi trebuit să fie menţionată din capul locului şi apoi reamintită continuu. Şi în această privinţă apare cu claritate faptul că „Dante nu s-a pierdut ca înaintaşii săi în abstracţiuni. El înfăţişează evenimentele vieţii reale şi rosteşte în întîlnirile sale cu oamenii ceea ce îi impune istoria, conştiinţa, datoria şi darul“ (Friedrich Schneider).

CÎNTUL XVIII

Continuarea discuţiei despre iubire şi liber arbitru. Întîlnirea cu ceata indiferenţilor printre care se află abatele di San Zeno. Obosit, Dante adoarme.

2 Coşbuc redă întocmai cuvîntul folosit de Dante „dottore“: Virgiliu apare aici ca un învăţat. Dar cel care-l ascultă îl va chema „dulce tată drag“ redare fidelă a lui „*dolce padre caro*“. Întregul început al Cîntului reflectă o delicată şi caldă relaţie între un maestru şi un discipol.

16—37 Virgiliu continuă expunerea, răspunzînd nelămuririi tacite a lui Dante. Nu orice iubire este bună, ci numai aceea care se îndreaptă spre cele dorite urmînd direcţia indicată de capacitatea de cunoaştere, aşa cum focul se ridică în sus. Interesant este că traducătorul român nu a fost mulţumit de cuvîntul „sensoriul vostru“ care, într-adevăr, nu redă sensul cuvîntului italian „*vostra apprensiva*“, capacitatea voastră de a cunoaşte. De aceea el a notat cu un semn de întrebare întreaga terţină 22—24, dar nu a mai revenit. Dante subliniază rolul minţii în orientarea iubirii care, dacă este lăsată liberă se poate cantona în cele lipsite de importanţă, cum a spus şi Marco Lombardul.

40—45 Dante revine la problema liberului arbitru: dacă iubirea ne este oferită din afară, iar sufletul nu se opune, „e numai rob dorinţii“, ce merit are omul dacă merge drept sau strîmb?

46—72 Virgiliu îi dă argumente raţionale, dar problema fiind complexă, îi va fi lămurită de Beatrice. El adaugă cîteva argumente preluate din arsenalul scolastic: orice energie formativă, orice esenţă are o virtute proprie ce se exteriorizează în acte, iar omul nu poate să-şi dea seama

de propria sa virtute, pentru că nu cunoaște primele mișcări ale intelectului și nici primele porniri ale afecțiunii. Acestea sînt de același gen ca și capacitatea albinei de a face miere și deci nu pot fi nici bune, nici rele. Orientarea spre bine sau rău este datorată unei „virtuți care sfătuiește", ceea ce în patristica răsăriteană poate fi echivalent cu „dreapta socoteală". Responsabilitatea omului de aici decurge, din această intervenție a obiectivității, din „a minții sfătuire".

73—75 Această terțină a fost interpretată ca un argument în favoarea tezei că Beatrice întruchipează în *Divina Comedie* teologia. Dar a replicat Coșbuc, în mai multe locuri din comentariul său, Beatrice nu este un simbol, ci este personificarea unei idei: „Beatrice este personificarea adevărului, iar adevărul este o inteligență. Toate inteligențele au venit din ceruri, acolo unde Beatrice e un miracol. Miracol îi zice și în *Comedie*" (GC, II, 373). Coșbuc adaugă argumentul că Beatrice nu a apărut ca să salveze pe Dante din „rătăcirea filosofică": în versurile 34—36 din acest cînt nu este condamnată speculația filozofică sau filozofia lui Epicur, ci cei care „își fac voile". „Dante admite că orice iubire este indiferentă (exact cum spune și Epicur!) și combate teoria acelora care susțin că toate iubirile sînt bune în sine, loc care sigur că nu a fost niciodată inclus în doctrina epicureilor... Teologia face parte ca element accesoriu din Beatrice, dar nu e substanța ei" (GC, II, 353).

76—81 „Luna răsare în fiecare seară cu o întîrziere de vreo 50 de minute. Din cauza asta se poate numi tîrzie, căci stelele cu care a apărut deodată aseară sînt de 50 de minute ieșite pe orizont cînd ea apare. Dar tot din cauza asta, fiindcă rămîne mereu în urmă pe ecliptică, se poate zice că ea merge contra cerului, ca și cînd s-ar mișca de la apus spre răsărit, împotriva celorlalte stele. De fapt, ea nu face o cale contra cerului însă întîrziind, face cea mai tîrzie roată. În *Purgatoriu*, XVIII, 76, sensul este că luna, fiind în pătrarul ultim, avea figura unui vas arzător și se vedea pe cer, la ora aceasta aproape de miezul nopții, trecînd în calea sa, în constelația Săgetătorului. Simplu spus, acum în Purgatoriu e aproape miezul nopții. Totul are sens moral într-aceste șase versuri. Cititorul vede numaidecît ce caută într-acest cerc al zăbavnicilor luna tîrzie, care pierde timpul, întîrziind cu răsăritul. Și luna e leneșă aici! Dar luna e mintea umană, stelele reprezintă pretutindeni în *Comedie* virtuțile, fie intelectuale, fie morale. Așadar, lună tîrzie și minte tîrzie de a face binele; ardoare vie și vas care arde tot, stele rare și virtuți puține; zăbava și poate neglijența minții pe drumul facerii binelui și neglijența sau zăbava lunii în umbletul egal cu al cerului, ceea ce este împotriva cerului. Și fiind vorba de mintea umană, de lună, iată și intelectul divin care înflăcărează inimile, soarele, acest soare în zăbavnici nu este în stelele mai înalte, ci în cele

de jos, aproape de punctul echinocţiului vernal, al scepticismului şi al frigului, « al rîvnei prea slabe » (vers 108)" (GC, II, 209—211).

82—83 Virgiliu: locul lui de naştere, Pietole (fost Andes al latinilor), este mai reputat decît cel mai de seamă oraş din regiune, Mantova.
91—93 Tebanii făceau procesiuni bahice noaptea, alergînd cu făclii aprinse de-a lungul rîurilor Asop şi Ismeneo. Canonul zăbavnicilor este să alerge, aşa cum al mînioşilor era să bîjbîie prin negură.

100—102 Primul exemplu de zel: Fecioara Maria a alergat, după Buna Vestire, să-i dea de ştire Elisabetei. Al doilea: Cezar a trecut fulgerător în Spania pentru a supune Ilerda (azi Lerida), apărată de Afranius şi Patreius, locotenenţii lui Pompei, fapte istorisite în *De bello civile*, I, 36.
118—120 Nu se cunosc date despre acest abate, presupus a fi fost un Gherard II, mort în 1187, în timpul lui Frederic Barbarossa (1152—1190), care a distrus Milanul în 1162.
121—123 Aluzie la Alberto della Scala, stăpînul Veronei, care a murit la 10 septembrie 1301 (deci „cu un picior în groapă" în anul viziunii danteşti), lăsînd trei fii legitimi, şi unul nelegitim: Giuseppe, pe care l-a făcut abate al mănăstirii San Zeno (de la 1292 la 1313), deşi era şchiop şi rău: „diform la trup şi mai diform la fire".
128 *declinul* = atît se îndepărtase.

133—137 Pildele de rea zăbavă sînt strigate: prima aminteşte de evreii care au murit în pustiu mai înainte de a ajunge în pămîntul făgăduinţei, uitînd de trecerea lor miraculoasă prin Marea Roşie *(a cui il mar s'aperse)*; a doua, de însoţitorii lui Enea care nu au ajuns în peninsulă, ci au preferat să se oprească în Sicilia, alegînd o existenţă obscură, în locul vieţii aspre, dar pline de glorie a celor care au devenit strămoşii romanilor *(Eneida*, V, 604 şi urm.)

CÎNTUL XIX

Dante vede în vis o femeie bîlbîită; după ce Virgiliu îl trezeşte, pornesc amîndoi către al cincilea brîu, unde este pedepsit păcatul zgîrceniei. Aici, ei vorbesc cu papa Adrian al V-lea.

1—3 Mai înainte de răsăritul zorilor, cînd căldura divină învinsă de pămînt şi cîteodată de Saturn nu mai putea să îndulcească frigul lunii. Poetul exprimă o convingere curentă în epoca lui, anume că razele lunii provoacă frig. Dar apariţia femeii bîlbîite în acest moment este legată şi de semnificaţia alegorică a soarelui şi a lunii tălmăcită în mai multe locuri de Coşbuc, printre care şi referitor la versiunile 76—81 din cîntul anterior.

4—6 Este momentul în care geomanţii, cei care practicau o artă divinatorie, mai ales în Orient, interpretau figurile care apăreau pe cer, mai ales „fortuna maior“ (Coşbuc parafrazează prin „cel mai mare semn“), o figură ce era reconstituită din aşezarea stelelor dintr-o jumătate a constelaţiei Vărsătorului şi o jumătate din constelaţia Peştilor.
7—10 Femeia aceasta (femmina), îmbinare de sirenă mitologică cu femeia desfrînată din *Pildele lui Solomon*, simbolizează, după cum va indica Virgiliu mai departe (vv. 58—60), rătăcirea provocată de iubirea excesivă a bunurilor; ea este întruchiparea viciilor avariţiei, lăcomiei şi desfrîului şi apare în momentul în care Dante urmează să pătrundă în ultimele brîuri ale Purgatoriului. E chipul „lumii amăgitoare“, care apare în iconografia creştină, în literatura patristică sau în *Divanul* lui Dimitrie Cantemir. Trăsăturile ei sînt variat explicate de comentatori, dar referirea la părţile corpului omenesc cu o valoare simbolică statornică în concepţia antică şi în cea medievală permite următoarea tîlcuire: e bîlbîită, pentru că cel stăpînit de această „vrăjitoare“ nu mai rosteşte adevărul; e saşie, pentru că împiedică observarea corectă a realităţii; e cu picioarele strîmbe, pentru că nu îngăduie mersul pe calea dreptăţii; e cu mîini ciuntite, pentru că nu împlineşte acţiuni bune şi e cu faţa gălbejită, pentru că ruinează sănătatea trupească a supuşilor ei.
10—15 „Priveam la ea“...: Aşa cum membrele înţepenite de frigul nopţii îşi recapătă vigoarea la căldura zilei, tot astfel femeia bîlbîită, sub privirea lui Dante, îşi dezleagă limba, se-nzdrăveneşte, adică îşi îndreaptă picioarele şi capătă-n obraji culorile iubirii. Alegoric, bunurile pămînteşti, care n-au un preţ deosebit, capătă o valoare imensă sub privirile omului care le doreşte, şi atunci dobîndesc o mare putere de seducţie asupra sufletului uman, pe care Dante o înfăţişează în versurile următoare.

22—24 Cu toată înţelepciunea lui, nici Ulise n-a putut să se sustragă ademenirilor „sirenei“ şi a stat mai mult de un an la vrăjitoarea Circe. S-a remarcat că Dante n-a citit *Odiseea* şi de aceea personajele homerice sînt contopite în acest pasaj.

26 „Şi-o doamnă sfîntă“...: unii comentatori au văzut în această doamnă raţiunea, care-i arată omului cît de amăgitoare sînt bunurile lumeşti; alţii au văzut cumpătarea, pe Lucia, care l-a mai ajutat pe Dante (*Infernul*, II, 94—102 şi *Purgatoriul*, IX, 55—57), pe Beatrice sau chiar pe Fecioara Maria. Oricine ar fi, ea apare ca să-l stimuleze pe Virgiliu — raţiunea umană — să lupte împotriva atracţiei bunurilor pămînteşti. „Visul acesta e tocmai la mijlocul întregii viziuni a lui Dante — şi ca timp şi ca loc — iar sirena corespunde cu pădurea întunecată de la începutul viziunii. În pădurea întunecată, Dante intră într-un moment de somnolenţă: « atît de mult eram de somn pătruns, pe cînd

ieşeam din dreapta mea cărare» *(Inf.*, I, 11*)* iar dincoace acelaşi somn îl cuprinde în cercul acidiei, al nepăsării: «stam ca şi un om ce plin de somn visează» *(Purg.*, XVIII, 87*)*, şi, după ce somnolenţa aceasta i-a fost risipită de penitenţii care alergau pe lîngă el, cade din nou în somn... Dar nu de vis întreb eu, ci de epoca reală a vieţii în care s-a lăsat înşelat de sirenă. Pentru că Dante, şi aici şi într-alte locuri şi pretutindeni, arătîndu-ne timpul viziunii, ne arată şi timpul real al vieţii. Prin urmare, în realitatea vieţii, sirena apare — lui Dante şi oricărui om — pe cînd căldura zilei nu mai poate să încălzească răceala minţii. Căldura zilei este căldura Soarelui, iar aceasta este în alegoria lui Dante iubirea sufletului pentru Dumnezeu, iubirea Binelui. Saturn, ca planeta cea mai ascunsă şi mai îndepărtată, reprezintă ignoranţa, întunericul minţii, iar ce reprezintă Terra nu e nevoie să spun. [În alt loc, Coşbuc a explicat: „Pămîntul este natura umană în sensul bun şi rău. Emisfera locuită este emisfera ideilor noastre «muritoare» şi cealaltă este emisfera ideilor care se pregătesc să primească natura divină, care este dincolo de «înălţarea deasupra naturii omeneşti», pe culmea acelei emisfere... Cele două orizonturi, cele două laturi ale naturii umane."] Aşadar, terţina spune că pe cînd căldura iubirii binelui nu mai putea domoli scepticismul sau indiferentismul minţii, biruită uneori de aplecările şi poftele terestre sau uneori şi de ignorarea adevărului, în acel moment a început să mi se arate sirena" (GC, II, 203—205).

29 Doamna îl ceartă pe Virgiliu pentru că a zăbovit şi nu a intervenit deîndată pentru a nu lăsa pe călător să se rătăcească.

31—33 Raţiunea smulge masca amăgirilor, şi locul poftelor josnice îşi dezvăluie adevărata natură. Recunoaştem aici un topos frecvent în literatura medievală care insistă asupra nestatorniciei vieţii şi a amăgirilor lumeşti şi opune, în faţa atracţiei exercitate de frumuseţe, repulsia provocată de mirosul greu ce aminteşte că totul este supus putrefacţiei.

34—36 Virgiliu pare a se scuza în faţa doamnei şi îi spune lui Dante: de trei ori te-am chemat şi nu m-ai auzit!

41—42 Dus pe gînduri, cu capul curbat, călătorul pare un arc de pod; este poziţia celor care au trecut printr-o experienţă pe care o regretă.

49 Cu aripa, îngerul şterge al patrulea P.

50—51 Aici va fi auzită a doua fericire evanghelică: „Fericiţi cei ce plîng, că aceia se vor mîngîia".

58—59 Sirena este aceea care i-a amăgit pe cei pe care îi vor întîlni în brîurile următoare: avarii, lacomii şi desfrînaţii.

62—63 Sfatul lui Virgiliu este ca Dante să nu se mai gîndească la mrejile sirenei, ci să privească *il lógoro*, un obiect ca o aripă mare de pasăre cu care erau rechemaţi şoimii de vînătoare; să se uite la ceea ce îl poate curăţi de patimi.

64—66 Șoimul se uită întîi la gheare, ca să vadă dacă nu e legat, și după aceea pornește în zbor, îndemnat de strigătul stăpînului.
71 Canonul acestor penitenți este să stea cu fața la pămînt, semn de desăvîrșită umilință.
73 Ei recită versul 25 din *Psalmul* 117 : „Lipitu-s-a de pămînt sufletul meu, viază-mă după cuvîntul tău".

81 Să meargă avînd muntele în stînga și valea în dreapta, în afară.
84 Dante a auzit din ce direcție veneau cuvintele și nu a putut recunoaște pe cel care stătea cu fața în jos: după vorbă l-a cunoscut pe cel ascuns în țărînă.

99—103 Versul 99 este în latină în text: *Scias quod ego fui succesor Petri.* Personajul vorbește în limba sacră, deoarece este Ottobuono dei Fieschi, din familia genoveză a conților di Lavagna, ales papă, sub numele de Adrian al V-lea, la 12 iulie 1276; a murit după treizeci și opt de zile, la 18 august. Rîul Lavagna se varsă în mare între localitatea Sestri Levante și Chiavari, în Liguria. Unul din cronicari scrie că „odată ajuns la pontificat, i se păru că a intrat în cea mai bogată pădure de stejar de pe lume".

109—111 Dante îl prezintă, însă, altfel: personajul a fost cuprins de căință în ultima parte a vieții, cînd a fost papă.

130—132 Dante își exprimă respectul pentru cel care vorbește cu atîta umilință, după ce a fost unul dintre fruntașii lumii; în același timp, durerea sufletului său provine și din mustrări de cuget pentru culpe asemănătoare.

137 Papa citează în latină din Evanghelie: la întrebarea saducheilor cărui soț îi va fi redată femeia care a fost măritată de șapte ori în viață, Hristos a răspuns: „la înviere nici nu se vor însura, nici nu se vor mărita". Papa îi spune poetului că în acest loc el nu mai este „soț" al bisericii, ci un simplu penitent.

142—145 Soția lui Moroello Malaspina, pe care Dante a cunoscut-o în timpul exilului său: ea este aceea care se poate ruga pentru penitent, spune papa Adrian care a înțeles cuvintele lui Dante din versul 95—96: „de-mi vrei prinosul acolo de unde viu în viu veșmînt". Cei care o pot corupe pe Alagia este neamul papei, al Fieschilor și nu cel al lui Moroello Malaspina, o casă generoasă și cultivată, celebră pentru ospitalitatea acordată trubadurilor și pe care Dante a elogiat-o în Cîntul VIII, din *Purgatoriu.* În comentariul său, Coșbuc a considerat culpa papei Adrian de natură intelectuală: ar fi deci vorba de o formă de egoism, de insuficientă dăruire, așa cum Ugo Capet va descrie în Cîntul următor o lăcomie tot intelectuală: acestea sînt „adrianismul și capetismul" din interpretarea traducătorului român. Penitenții din Purgatoriu sînt „intelectuali orgolioși, filosofi invidioși, mînioșii care înțeleg

greu, pentru că au gîndul la răul obiect. Leneşii sînt traşi, din cauza lenii şi a temerii de suferinţă, cu puţină vigoare ca să vadă justiţia divină. Zgîrciţii, lacomii, desfrînaţii — toţi intelectuali — caută să aibă această intenţie cu prea multă vigoare şi atunci greşesc. Ei cer mai mult decît le este de folos, aşa cum a făcut Dante. Cer cu avariţie, cu adrianism sau cu capetism" (GC, II, 299—301).

CÎNTUL XX

Călătorii aud glasuri care strigă pilde de sărăcie şi dărnicie. Ei se întîlnesc cu Ugo Capet care le vorbeşte de urmaşii lui. Muntele se cutremură din pricina eliberării sufletului lui Staţiu.

1—3 Poetul continuă ideea pe care a reluat-o în discuţiile dintre Virgil şi personajul central: voinţa rea se luptă cu voinţa bună, aşa şi călătorul i-a făcut papei Adrian plăcere, încălcîndu-şi plăcerea proprie de a asculta în continuare şi s-a retras aşa cum scoţi din apă un burete jumătate muiat. Registrul metaforelor este amplu şi fermecător.

7—9 Călătorul este impresionat de mulţimea penitenţilor: cei care se curăţau prin plîns de răul care stăpîneşte întreaga lume ocupau brîul pînă la margine.

10 Poetul revine la simbolul avariţiei, lupoaica cu care s-a întîlnit în pădurea întunecată *(Inf.*, I, 49—50*)*.

15 Aluzie la copoiul prevestit în primul cînt al poemei, *Infern*, I, v. 101.

22—24 Prima pildă de sărăcie: Fecioara Maria care a născut într-o iesle. Coşbuc calchiază traducerea sa pe textul italian şi redă „ospicio" = casă de oaspeţi, prin „ospiciu".

25—27 A doua pildă: Caius Fabricius Luscinius care, în 282 î.e.n., a refuzat darurile samniţilor cu care se încheiase pacea, iar în 275 î.e.n., fiind cenzor, l-a izgonit din Senat pe O. Cornelius Rufinus care-şi risipea bunurile. A murit atît de sărac, încît a fost înmormîntat de stat. Dante îl laudă şi în *Convivio*, IV, 5, unde arată că ridicarea împărăţiei romane s-a datorat unor „cetăţeni cu virtuţi nu omeneşti, ci divine, în care dragostea ce-i purtau era nu omenească, ci divină... Şi cum să crezi că nu dintr-un divin îndemn a refuzat Fabricius atîta mulţime de aur, nevoind să-şi părăsească patria?" Dante îl dă ca exemplu şi în *Monarchia*, II, 5, urmînd pe Virgiliu care-l citează în *Eneida*, VI, 844.

31—33 A treia pildă este luată din viaţa sfîntului Nicolae care a aruncat noaptea o sumă de bani în casa a trei tinere, pentru a le feri de prostituare. Episodul este reprezentat în scene din acatistul sfîntului, pictat şi în ţara noastră, ca în pronaosul de la Curtea de Argeş (vezi Daniel

Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, 1986).

40—42 Penitentul răspunde nu pentru că dorește să fie pomenit pe pămînt (numele lui este prea cunoscut!), ci pentru că își dă seama că interlocutorul său beneficiază de o grație ieșită din comun. Răspunsul este regesc!

43—45 Este strămoșul capețienilor care au ajutat papalitatea să distrugă casa de Suabia și deci să elimine puterea imperială din Italia, lăsînd loc liber luptelor fratricide și dezordinei.

46—48 Aluzie la cucerirea Flandrei de către Filip cel Frumos, în 1299, la cucerirea localităților Lille, Gand, Douai și Bruges, ca și la revolta flamanzilor, care în 1302 au zdrobit armata franceză la Courtrai.

49—51 Din punct de vedere istoric, fondatorul dinastiei capețienilor a fost Ugo cel Mare, care a guvernat Franța în timpul domniei regilor Ludovic al IV-lea și Lotar, și a murit în 956. Fiul său, Ugo Capet, a fost încoronat rege al Franței, după scurta domnie a lui Ludovic al V-lea, în 987 și a murit în 996. A avut ca urmași, afară de Robert I și Henric I, patru Ludovici: Ludovic al VI-lea (1108—1137), Ludovic al VII-lea (1137—1180), Ludovic al VIII-lea (1223—1226) și Ludovic al IX-lea (1226—1270) și patru Filipi: Filip I (1060—1108), Filip al II-lea (1180—1223), Filip al III-lea (1270—1285) și Filip al IV-lea cel Frumos (1285—1314). După dinastia merovingiană și carolingiană, Franța a fost guvernată de dinastia capețienilor.

52—60 Versurile dantești creează o evidentă confuzie istorică pe care comentatorii au explicat-o în mod variat, referindu-se în special la slabele cunoștințe pe care le avea poetul despre istoria Franței. Din versuri ar rezulta că Ugo Capet a fost fiu de măcelar, că l-a trimis la mănăstire pe ultimul carolingian și că a încoronat rege al Franței pe fiul său, în timp ce adevărul istoric este că Ugo Capet a fost fiul lui Ugo cel Mare, că în 987, la moartea regelui Ludovic al V-lea, s-a încoronat rege la Reims, mai înainte ca succesorul carolingian, Carol de Lorena, să dobîndească coroana care i se cuvenea, și că Ugo l-a prins pe Carol, închizîndu-l într-un turn, unde l-a lăsat să moară. E probabil ca Dante să fi urmat în aceste terține, destinate să ironizeze originile dinastiei franceze, tradiția satirică întreținută de surse ghibeline.

61 Aluzie la faptul că Beatrice, fiica lui Raimondo IV Berlinghieri, măritîndu-se cu Carol de Anjou, fratele lui Ludovic al IX-lea, regele Franței, a adus ca zestre comitatul Provenței (vezi și Cîntul VII, vv. 127—129; *Paradisul*, VI, 133).

64—69 După ce arată originile ridicole ale capețienilor și menționează că nici unul din urmașii lui Ugo n-au făcut vreo faptă vrednică a fi consemnată de istorie (v. 63), poetul își îndreaptă atacul împotriva aceluia pe care urmărea, de fapt, să-l aducă în scenă: Carol I de Anjou.

După exemplul dat de acesta, care a răpit prin căsătorie Provența, Filip cel Frumos a luat de la englezi Ponthieu și Gasconia, urmînd și exemplul lui Filip al II-lea, care-i alungase pe englezi din Normandia. După ce și-a mărit domeniile, Carol I de Anjou a concurat la coroana Regatului celor două Sicilii, întreprindere în care a fost susținut de papa Urban al IV-lea și, în special, de papa Clement al IV-lea; el l-a ucis, afirmă Dante, pe Corradino, fiul lui Carol al IV-lea de Suabia (luat prizonier în bătălia de la Tagliacozzo) și, culmea mîrșăviei, pe însuși Toma d'Aquino. Adevărul istoric e că principele condamnat de Dante, Carol I de Anjou, a dat dovadă de-o deosebită perspicacitate politică, urmărind extinderea puterii franceze în Italia, de unde a înlăturat tentativele urmașilor lui Frederic al II-lea de a restaura imperiul, și chiar spre Bizanț (pătrunzînd în Balcani și cucerind Albania și Ahaia), pînă la Ierusalim (proclamîndu-se rege al acestui important centru în 1277). Pentru a-și realiza planurile, Carol a stabilit o administrație fiscală apăsătoare în teritoriile aflate sub dominația sa și, în această privință, condamnarea dantescă e justificată; în rest, însă, ea e provocată de-o mare doză de subiectivitate, Carol întruchipînd, în ochii poetului, politica papalității orientate spre nimicirea casei imperiale de Suabia și forța care a ruinat Florența, provocînd propriul său exil. Acuzația pusă în seama lui Carol, de a-l fi asasinat pe Toma d'Aquino, e neîntemeiată.

70—78 Pe urmele lui Carol I de Anjou va păși (profetizează Ugo) un altul, cuprins de ambiții nemăsurate, iar acesta, ca un viclean, va scoate din Florența partea ei cea mai bună, după care va încerca să cucerească noi domenii, dar, în realitate, dobîndind osînda veșnică. Alt Carol este Carol de Valois, fiul lui Filip al III-lea Cutezătorul și fratele lui Filip al IV-lea cel Frumos, care, distingîndu-se în războaiele purtate contra Angliei, a fost chemat în Italia de papa Bonifaciu al VIII-lea, cu scopul de-a redobîndi Sicilia, pierdută în urma „vecerniilor siciliene" (vezi Cîntul VII, v. 103 și urm.). El a intrat mai întîi în Florența (la 1 noiembrie 1301), unde a favorizat facțiunea Negrilor și a provocat exilarea Albilor, printre care se afla și Dante. În aprilie 1302 a părăsit Florența și după ce a încercat, fără succes, să recucerească Sicilia, s-a reîntors în Franța, unde a murit în 1325.

79—81 Carol al II-lea, fiul lui Carol de Anjou, a fost făcut prizonier cu propria lui navă, pe cînd era prinț moștenitor, de către Roger de Lauria, amiralul flotei aragoneze, și ținut în captivitate în Sicilia pînă în 1288. Carol al II-lea și-a măritat fiica, pe Beatrice, în 1305, cu Azzo VIII d'Este, marchizul Ferrarei, dîndu-i o zestre foarte mică și primind în schimb daruri foarte însemnate, astfel încît contemporanii erau îndreptățiți să-l acuze că și-a vîndut fata.

85—86 Ironie. Pentru ca, prin comparaţie, faptele lor din trecut şi din viitor să pară bune, au comis cea mai mare infamie; l-au ultragiat pe Hristos în persoana vicarului său, papa. În 1303 armata franceză (crinul era stema familiei regale franceze), sub conducerea lui Guillaume de Nogaret, a intrat în Anagni, unde se refugiase Bonifaciu al VIII-lea, şi l-a declarat prizonier. Dante face distincţia între omul Bonifaciu, pe care-l aşteaptă infernul pentru simonie, şi papa, reprezentantul lui Hristos pe pămînt.

91—93 Asemeni unui nou Pilat, Filip al IV-lea a îngăduit să fie chinuit reprezentantul lui Hristos pe pămînt; a înscenat un proces puternicului ordin al templierilor, acuzîndu-i de magie şi erezie, a provocat condamnarea la moarte a conducătorilor acestui ordin şi şi-a însuşit averea lor.

97—103 Personajul îi explică alternanţa pildelor: ziua sînt date pildele bune, cînd se înnoptează, cele rele.

103—105 Prima pildă rea este fapta scelerată a lui Pigmalion, rege al Tirului şi frate al Didonei, care l-a omorît pe soţul Didonei, Sicheu, pentru a-şi însuşi bogăţiile lui, dovedindu-se tîlhar, trădător, pentru că şi-a trădat sora, şi paricid, pentru că Sicheu, îi era şi unchi.

106—108 A doua pildă: nebunia lui Mida, regele Frigiei, care a obţinut de la Bahus ca tot ce va atinge să se transforme în aur, astfel că era să moară de foame. El a cerut zeului vinului să-i ridice darul şi a fost îndemnat să se scalde în rîul Pactolus, ale cărui nisipuri au devenit aurifere.

109—111 După cucerirea oraşului Iericho, Iosua a poruncit ca întreaga pradă să fie consacrată lui Dumnezeu şi nimeni să nu ia pentru el nici cel mai mic lucru. Acam, fiind descoperit că îşi însuşise o parte din lucruri, a fost omorît cu pietre.

112 Anania şi cu soţia sa Safira au încercat să-i înşele pe apostoli, ducîndu-le numai o parte din banii pe care trebuiau să-i verse comunităţii creştine din care făceau parte. Dojeniţi de sfîntul Petru, au căzut cu faţa la pămînt şi au murit.

113 Eliodor trimis de Seleucus, regele Siriei, să jefuiască templul din Ierusalim, nu şi-a putut duce la capăt însărcinarea întrucît de îndată ce-a intrat în templu, a apărut în chip miraculos un cal, care, lovindu-l cu copitele, l-a silit să plece.

114—115 Toţi cei din Purgatoriu îl condamnă pe Polimnest, regele Traciei, care l-a omorît pe Polidor, fiul lui Priam, încredinţat pazei lui, pentru a-şi însuşi bogăţiile acestuia.

116—117 Ultimul exemplu: Marcus Licinius Crassus (114—53 î.e.n.) faimos pentru lăcomia sa. Se spune că Orode, regele parţilor, căruia i-a fost dus capul lui Crassus, a pus să i se toarne aur topit în gură, spunînd „Ţi-a fost sete de aur: bea aur!"

130—132 Cutremurul care i-a dat lui Dante o senzaţie de frig, ca aceea pe care o încearcă un condamnat la moarte, îi aminteşte de insula Delos, care era bîntuită de cutremure, pînă ce s-a refugiat în insula Latona, prigonită de Junona din cauza legăturii sale cu Jupiter, şi a născut pe Apolo şi Diana. „Apolo e soarele, şi Diana e luna, iar soarele e intelectul divin şi luna intelectul uman, iar împreună sînt ochii cerului" (GC, II, 221).
137 În text în latină: „Gloria in excelsis" = „slavă întru cei de sus", imn cîntat la naşterea lui Hristos. Cei doi călători ascultă imnul cu aceiaşi uimire ca şi păstorii din Betleem.

CÎNTUL XXI

Călătorii întîlnesc umbra lui Staţiu care şi-a sfîrşit ispăşirea şi care le explică pricina cutremurului.
1—3 Dante ardea de dorinţa de a şti ce s-a întîmplat, o dorinţă care nu este săturată decît de adevărul divin, cel pe care l-a dobîndit samarineanca atunci cînd s-a întîlnit cu Hristos la fîntînă. Referire la evanghelia de la Ioan, IV, 6—15.
4—6 Trei lucruri îl chinuiau pe Dante: dorinţa de a afla de ce s-a cutremurat muntele, mersul greu şi compătimirea celor care îşi ispăşeau pedeapsa.
7—12 Sufletul care-i ajunge din urmă s-a apropiat de ei, aşa cum a apărut Isus alături de cei doi ucenici ai lui care mergeau spre Emaus, episod relatat de Luca, XXIV, 15.
16—18 Virgiliu îl salută şi-i urează să ajungă la loc de fericire, acolo unde el nu poate ajunge pentru că i s-a fixat loc de exil, în Limb.
25—27 Lachesis, aceea dintre parce care toarce firul vieţii, nu a tors cantitatea de fuior pe care o dă cealaltă parce, Cloto. Dante încă nu a murit. Parcele erau fiicele lui Jupiter şi Themis: Lachesis, Cloto şi Atropos, care tăia firul vieţii; grecii le numeau moerae. Lachesis reapare în Cîntul XXV, 79.
50 Iris, fiica lui Taimas şi a Electrei, mesageră a zeilor, călătorea între cer şi pămînt, desenînd curcubeul. Muntele Purgatoriului nu este supus fenomenelor naturale ca pămîntul.
52—54 Numai Antepurgatoriul, care se întinde mai jos de treptele pe care stă de strajă îngerul, „vicarul lui sîn-Pietru" poate fi zguduit de cutremurele naturale, cele provocate de aburi. Conform fizicii aristotelice, perturbările erau provocate de vaporii ce ieşeau din pămînt. Dacă vaporii erau umezi, ei provocau ploaia, ninsoarea, grindina; dacă erau uscaţi şi uşori, provocau vîntul; dacă erau uscaţi şi grei, provocau cutremurul. Această terţină l-a făcut pe Coşbuc să includă Antepurgatoriul în sfera locuită, în comentariul său.

58—60 Muntele Purgatoriului nu se cutremură decît atunci cînd un suflet se simte purificat şi e gata să se înalţe, iar atunci cîntarea îl însoţeşte în efortul său.

82—93 Interlocutorul de-abia acum se prezintă: explicarea fenomenului a fost mai importantă decît prezentarea cazului său personal. El este Publius Papinius Statius, poet latin, născut pe la anul 50, la Napole, şi mort în jurul anului 96. Ajunsese să fie cunoscut în vremea în care Titus a cucerit Ierusalimul, la anul 70. Preţuit pentru poemele lui epice *Tebaida* şi *Achileida*, poetul s-a bucurat în evul mediu de o consideraţie egală celei acordate lui Virgiliu. Se pare că Dante îl confundă pe poet cu retorul Lucius Statius Ursolus, contemporan cu Nero, care s-a născut la Toulouse, sau, mai probabil, că nu avea date certe despre biografia celui care a redactat şi *Sylvae*, descoperite de-abia în secolul XV.

97—102 Staţiu îl laudă pe Virgiliu, fără să ştie că este lîngă el, pentru că i-a fost model poetic şi pentru că, citind egloga a IV-a din *Bucolice* (în care cărturarii medievali vedeau o prevestire a naşterii Mîntuitorului şi deci o notă creştină în opera virgiliană) a devenit el însuşi creştin. De aceea, Staţiu îl va conduce pe Dante pînă pe vîrful muntelui, luînd locul lui Virgiliu, acolo unde un locuitor al Limbului nu putea pătrunde. Dar legătura care se face aici este semnificativă pentru arta dantescă, întemeiată pe opera lui Virgiliu şi a unui discipol al lui.
103—105 Modestia lui Virgiliu a fost pusă în evidenţă şi de contemporanii lui care-l porecliseră „fecioara".

130—136 În lumea umbrelor, asemenea semne de veneraţie nu-şi mai au rostul şi Staţiu îşi dă singur seama de acest fapt, afirmînd că n-a dorit decît să arate „cantitatea" (cuvîntul se află şi în Dante!) de iubire faţă de maestrul său.

CÎNTUL XXII

Cei trei poeţi urcă spre al şaselea brîu. Staţiu povesteşte cum s-a convertit la creştinism. În cel de-al şaselea brîu, al celor lacomi, ei văd un pom încărcat de fructe şi stropit de apele unui izvor.
1—3 Dante a trecut pe lîngă îngerul păzitor al celui de al cincilea brîu cu gîndul la emoţionanta scenă la care asistase şi care l-a desprins de lumea viziunii sale, aşa cum s-a întîmplat cînd Virgiliu s-a întîlnit cu compatriotul său, Sordello.

4—6 Îngerul a cîntat a patra fericire: „Fericiţi cei ce flămînzesc şi însetează de dreptate, că aceia se vor sătura" (Matei, V, 6), dar numai o parte din ea — „fericiţi cei care însetează de dreptate" — deoarece

restul va fi spus de îngerul păzitor al celui de al şaselea brîu — „fericiţi cei ce flămînzesc de dreptate". În această terţină nu este vorba de un dialog aşa cum apare în traducere; de aceea, Coşbuc a pus un semn de întrebare în dreptul versurilor, cu intenţia de a reveni.

13—15 Virgiliu răspunde cu aleasă curtenie gestului lui Staţiu; şi el l-a îndrăgit, după ce a aflat că este iubit de el de la Juvenal, cînd acesta a sosit în Limb,. Cunoscut satiric, Decimus Iunius Juvenal, născut în anul 47, a murit în anul 130 şi a admirat pe Staţiu.

25 Staţiu zîmbeşte pentru că Virgiliu nu ştie că el nu a fost avar, ci risipitor.

37—42 Staţiu s-a vindecat de patimă citind în *Eneida*, III, 56—57 versurile, redate aproape aidoma de Dante: „Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames". Locuţiunea „Auri sacra fames" a devenit zicătoare.

46 În *Infern* (VII, 57), Virgiliu îi spusese că cei zgîrciţi vor învia, la Judecata de apoi, cu pumnii strînşi, iar risipitorii cu capul ras, ca unii care şi-ar fi risipit şi podoaba capului.

49—51 În Purgatoriu sînt pedepsite laolaltă cu cele şapte păcate capitale şi culpele opuse lor. Viciul apare ca un exces, într-o parte sau alta, fie spre avariţie, fie spre risipă, faţă de virtute care este, după Aristotel, calea de mijloc.

50—57 Muzicală formă de românizare a versurilor: „cîntăreţul bucolicelor" — „poetul doinei pastorale". Este vorba de autorul bucolicelor, Virgil, care-l întreabă pe Staţiu, cînd a devenit creştin, pentru că nu era atunci cînd a scris *Tebaida*, unde înfăţişează ca un păgîn tragica luptă dintre Eteocle şi Polinice, fiii Iocastei şi ai lui Oedip, încheiată cu moartea amîndurora.

58 Clio: muza poeziei epice şi a istoriei, evocată de toţi autorii de poeme.

61—63 De unde i-a venit lumina care l-a îndreptat să urmeze pe sfîntul Petru care a fost pescar şi a devenit primul între apostoli.

70—72 Celebre versuri din *Egloga IV* interpretate de cărturarii medievali ca o profeţie a venirii Mîntuitorului, comentariu care îl înfăţişa pe Virgiliu ca pe un filozof care a aşteptat apariţia creştinismului. Versurile celebrează reîntoarcerea vîrstei de aur în epoca lui August: „*Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo, Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna; Iam nova progenies coelo demittitur alto*".

83 După scriitorii creştini, T. Flavius Domitianus, fiul lui Vespasianus, împărat între anii 81—96, a fost cel de al doilea persecutor al creştinilor, după Nero.

88—93 El se creştinase mai înainte de a compune *Tebaida*, dar de frică a continuat să apară păgîn. Dificilă încercare a lui Dante de a-l „creştina" pe Staţiu! Din cauza acestei laşităţi, el a stat patru secole în brîul celor nepăsători, astfel că „stagiul" lui Staţiu se rotunjeşte.

97—99 Stațiu îl provoacă pe Virgiliu să descrie locul ocupat de marii scriitori ai antichității, fapt care ne dezvăluie „canonul clasic" medieval, autorii reconsiderați și utilizați ca surse. Publius Terentius Afer, născut la Cartagina pe la 192 î.e.n. și mort în Grecia la 159 î.e.n. Cunoscut și pentru celebrul vers *Homo sum et humani nibil a ma alienum puto* (Sînt om și nimic din ceea ce e omenesc nu mi-e străin) din comedia sa *Heautontimorumenos*. Plaut: Titus Maccius Plautus, născut la Sarsina, în Umbria, pe la 254 î.e.n. și mort în 184 î.e.n. Celebru autor de comedii. Cecil: Caecilius Statius, mort pe la 168 î.e.n. A scris vreo treizeci de comedii, dintre care n-a ajuns nici una pînă la noi. Varro: Nu se știe bine la cine face Dante aluzie; la Marcus Terentius Varro, scriitor erudit (116—27 î.e.n.), de la care au rămas șaptezeci și patru de opere, la P. Terentius Varro, poet din primul secol î.e.n., sau mai probabil, la Lucius Varus Rufus (74—14 î.e.n.), poet epic și tragic, prieten al lui Horațiu și Virgiliu.
100 Persiu: Aulus Persius Flaccus (34—62) celebru autor satiric.
101 Homer — grecul.

106—114 Antifon: Antifone, poet tragic atenian. Unii editori pe care-i urmează Coșbuc adoptă lecțiunea Anacreonte, faimos poet liric (pe la 560—478 î.e.n.). Euripid: al treilea dintre marii poeți tragici greci. Simonide: a trăit între 556 și 469 î.e.n. Celebru îndeosebi pentru poemele în care a celebrat pe eroii de la Termopile și Maraton. Agaton: poet tragic grec, contemporan cu Euripide. Piesele scrise de el s-au pierdut. Aristotel îl laudă în *Poetica*, IX, 108.

109—114 Antigona: fiica lui Oedip și a Iocastei. L-a însoțit pe tatăl ei pînă la moartea lui, apoi s-a înapoiat la Teba, unde, împotriva poruncii regelui Creon, l-a îngropat pe Polinice. Condamnată pentru această nesupunere, a fost închisă într-o peșteră unde a murit. Deifile: fiica lui Adraste, regele Argosului, soția lui Tideu, unul din cei șapte regi care au asediat Teba, Argia: sora Deifilei și soția lui Polinice, Ismena: fiica lui Oedip și a Iocastei. A fost condamnată la moarte, împreună cu sora ei Antigona, de către Creon. „Și cea"...: celebru personaj din legendele tesaliene, amintit de Dante și în *Infernul*, XVIII, 93, Hipsifila, care după ce a fost regină în Lemnos a ajuns doica fiului regelui Licurg. Versul se referă la tragedia care era să provoace moartea Hipsifilei; într-o dimineață, rugată de niște străini să le arate unde se află fîntîna Langia, Hipsifila a lăsat pruncul lîngă un pom, i-a călăuzit pe străini, dar la întoarcere a găsit pruncul omorît de-un șarpe. Licurg a condamnat-o la moarte, dar ea a fost salvată de străinii care nu erau alții decît cei șapte prinți argieni, porniți împotriva Tebei, așadar eroii operei lui Stațiu. Thetis: zeița mării, soția lui Peleu și mama lui Achile. Manto: fiica lui Tiresias. Nu poate fi decît Manto, pe care o pomenește Stațiu în poema sa. Întrucît Dante a pus-o pe aceasta în bolgia ghici-

torilor (*Infernul*, XX, 65), trebuie să admitem fie o scăpare a lui Dante, fie o greşeală a copiştilor, fie că Dante s-a referit la o altă fiică a lui Tiresias: Dafne sau Istoriade. Deidamia: fiica lui Licomede, regele Schirului, îndrăgostită de Achile, care fusese ascuns la curtea lor de către Thetis.

117 În timp ce vorbeau, poeţii au ieşit din strîmtoarea scării.

118—120 Patru ore trecuseră de la începutul zilei, ora şase dimineaţa, şi a unsprezecea marca momentul în care călătorii pornesc să facă ocolul muntelui, de la stîncă înspre dreapta.

127—129 Poetul italian vorbeşte despre ucenicia lui, la şcoala lui Virgiliu şi a lui Statiu.

131—135 Este primul pom din Purgatoriu, al doilea va fi întîlnit la ieşirea din brîu. El este ca un brad cu coroana invers aşezată, ramurile cele mai lungi la vîrf, iar cele mai scurte spre partea de jos. Pentru aceşti pomi sursa se află în *Geneza*, II, 9.

142—144 Primul exemplu de înfrînare este din *Noul testament*: la nunta de la Cana. Fecioara Maria a cerut lui Isus să prefacă apa în vin, nu pentru că îi era sete, ci pentru că s-a gîndit la nuntaşi. Dante a mai dat această pildă în Cîntul XIII, 29.

145—147 Al doilea exemplu este al femeilor romane care, din sobrietate beau numai apă. Al treilea exemplu este al profetului Daniel care, împreună cu cei trei tineri captivi în Babilon, a refuzat să mănînce hrana oferită de împăratul Nabucodonosor, care le cerea, în schimb, să abjure credinţa lor.

148—150 Al patrulea exemplu este al vîrstei de aur cînd oamenii mîncau pentru a-şi potoli foamea, de aceea şi fructele sălbatice păreau delicioase, şi pentru a-şi potoli setea, motiv pentru care orice apă avea gust de nectar.

151—154 Al cincilea exemplu este cel dat de sfîntul Ioan Botezătorul care se hrănea cu miere şi lăcuste în pustie şi este considerat cel mai mare dintre cei născuţi din femei (Matei, XI, 11; Luca, VII, 28).

CÎNTUL XXIII

În brîul şase se află cei lacomi, ajunşi la limita slăbiciunii. Printre ei este prietenul lui Dante, Forese Donati, cu care călătorul evocă amintiri din tinereţe şi condamnă moravurile decăzute ale florentinelor.

10—12 Penitenţii cîntă *Psalmul 50*, psalmul de pocăinţă. Aici versul 16, în latină în text şi în traducere: „Doamne, buzele mele vei deschide şi gura mea va vesti lauda ta", prin care cei lacomi exprimă dorinţa de a nu mai folosi buzele pentru a mînca peste măsură.

16 Interesant că traducătorul român preferă cuvîntul „hagiu“ folosit și în altă parte, cuvîntului „peregrin“, mai muzical, dar cu o silabă în plus.
25 Eresiton: fiul unuia din regii Tesaliei, profanînd o pădure a zeiței Ceres, aceasta l-a condamnat la o foame atît de cumplită încît, după ce și-a mîncat tot ce avea și și-a vîndut și fata ca să-și procure mîncare, a început să-și mănînce propriul trup.
28—30 Dante, văzînd ce firave sînt umbrele care treceau pe lîngă ei, se gîndește la locuitorii Ierusalimului care-au suferit o foamete cumplită în timpul asediului cetății de către Titus și cînd, după cum scrie Josephus Flavius în *De bello judaico*, IV, 3, o femeie, Maria lui Eleazar și-a mîncat propriul copil.
31—33 După o credință destul de răspîndită în evul mediu, pe fața omului se poate citi cuvîntul OMO (cei doi *O* fiind ochii, iar *M* fiind format din osul nasului și din linia sprincenelor unite la rădăcina nasului la un capăt iar la celălalt capăt prelungit pînă în pomeții obrazului, așa cum se prezintă un *M* majuscul gotic). „Puteau pe *M* să-l vadă-n linii-albite“: ar fi ghicit litera M, adică ar fi văzut cît de reliefate erau oasele care-o alcătuiau.
42 „*Qual grazia m'e questa?*“ cu sensul de ce har, ce favoare îmi este acordată? Forese este uimit de apariția prietenului său care-i provoacă o nespusă bucurie.
48 După glas, Dante îl recunoaște pe Forese Donati, fratele lui Corso Donati, despre care personajul va vorbi în cîntul următor (XXIV, 82) și al Picardiei, pe care o va întîlni în Paradis, în cerul Lunii (III, 34). A murit la 28 iulie 1296. A fost, probabil, cel mai apropiat prieten al lui Dante, între ei existînd și legături de rudenie (soția poetului, Gemma, a fost verișoara lui Forese). E cunoscută o serie de șase sonete polemice, pe care cei doi și le-au adresat reciproc *(Tenzone di Dante con Forese)*. De altfel, convorbirea se va desfășura extrem de animată în terținele următoare și întregul episod se va transforma într-un nou elogiu al amiciției umane, pe care Dante a ținut să-l proclame în poemul său, rechemînd în lumea umbrelor „sufletele a căror revedere îi fac nespusă bucurie, indiferent de soarta ce le-a fost menită de justiția divină: Brunetto Latini, Forese Donati, Carol Martel“ (Paul Renucci, *Dante*).
49 Poetul compară pielea uscată a personajului cu înfățișarea trupului celui bolnav de rîie.
53 Dacă ești mort sau viu. Forese observase că Dante e viu, dar, neputînd să creadă, așteaptă confirmarea acestuia.
54 Duhurile cu care e Dante: Virgiliu și Stațiu.
59—60 Nu-mi cere...: Dante nu-i poate răspunde lui Forese pînă nu se lămurește despre condițiile în care se află acesta și ceilalți peni-

tenţi. Poetul e mai surprins de revedere decît amicul său şi de aceea nu-i poate răspunde limpede la întrebări. Dacă Forese e uimit de îngăduinţa providenţei (un om viu în lumea morţilor !), Dante, în schimb, e cutremurat de suferinţa acestor penitenţi (printre care se află şi unul care i-a fost drag).

73—75 Ne mînă spre pom aceeaşi voinţă care pe Hristos l-a făcut să strige „Elì, Elì, Lama Sabactani!" (Matei, XXVII, 46) — Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit — după care vorbe, şi-a dat duhul. Forese vorbeşte despre suferinţa şi jertfa care curăţă şi salvează sufletul.

78 Din 1296, cînd a murit Forese, şi pînă în 1300, anul viziunii, nu au trecut nici măcar patru ani, fapt care a provocat diferite interpretări ale versului, Torraca susţinînd că, sub imperiul emoţiei, Dante nu a „numărat anii pe degete". Coşbuc nu s-a oprit la acest vers în comentariul său, pentru că era o evidentă dovadă împotriva anului propus de el, 1298.

82 După viaţa pe care a dus-o, Forese ar fi trebuit să se oprească în Antepurgatoriu, ca unul care a făcut penitenţă în ultima clipă. Această siguranţă cu care Dante atribuie fiecăruia cîte un loc bine determinat în veşnicie se întemeiază pe teoria meritelor din biserica catolică: fiecare suflet acumulează, prin fapte, o serie de merite care-l duc la mîntuire sau, în lipsa lor, la pierzare. Într-o concepţie mai nuanţată, în care voinţa divină acţionează după alte reguli decît cele respectate de raţiunea umană, o distribuire a celor care au murit pe o scară clară pedepselor şi premiilor nu este posibilă. Întreaga structură a operei danteşti se sprijină pe teoria meritelor.

85—87 Soţia lui, Nella, este aceea care l-a ajutat să ajungă în acest loc unde bea pelinul martirilor, scoţîndu-l din Antepurgatoriu prin rugăciunile ei. Despre soţia lui Forese nu se ştie nimic, decît ceea ce se poate deduce din sonetele pe care Forese şi Dante şi le-au adresat reciproc, atunci cînd a avut loc „tenţona", cearta poetică dintre ei. Dante îi aduce acest elogiu după ce o insultase într-unul din sonete: „Cine aude cum tuşeşte biata lui Bicci zis Forese tristă soaţă, ar zice despre dînsa că iernat-a în patria cristalului de gheaţă". Forese i-a răspuns insinuînd că tatăl lui Dante a fost cămătar, iar Dante l-a acuzat de lăcomie şi falsuri: „chiar dacă pofta de huzur ţi-ar trece, e prea tîrziu să-ţi afli uşurare" (vezi Dante, *Opere minore*, 1971, p. 115—118: *Disputa cu Forese Donati*).

94—96 Nella este o excepţie, deoarece Barbagia din Sardinia, o regiune muntoasă socotită foarte primitivă şi cu moravuri corupte, în vremea lui Dante, era mai curată decît noua Barbagia, Florenţa. Poetul nu cruţă cetatea sa.

109—111 Profeţiile făcute de locuitorii Purgatoriului nu sînt amăgiri şi, mai înainte de a deveni adolescenţi pruncii de azi, va fi pedepsită viaţa licenţioasă a florentinelor. Dante face, probabil, aluzie la asediul, din 1312, al Florenţei de către armatele lui Henric al VII-lea, în care poetul şi-a pus mari speranţe că va fi un „restaurator" al ordinei tradiţionale.
115—120 Delicat elogiu adus prieteniei, „ce-am fost eu pentru tine şi ce-ai însemnat tu pentru mine": ca şi Forese, Dante a parcurs repede treptele purificării, pentru a deprinde virtutea care salvează pe om.
120—121 Dante şi-a început de curînd călătoria, nu a zăbovit cinci ani prin alte lăcaşuri, ca Forese: a pornit de pe pămînt călăuzit de Virgiliu, cu cîteva zile în urmă, cînd era luna plină. Coşbuc traduce „rotundă" ca în text: „tonda" explicînd în comentariul său că nu este vorba de o superstiţie populară care vede în lună sora soarelui, cum a întîlnit el la unii comentatori. „Şi cînd te gîndeşti cui şi cum spune Dante superstiţia asta cu sora soarelui! Acelui Forese cu care a dus împreună o viaţă de care « amar ne-o fi a ne-aminti-n prezinte », o viaţă « sălbatică şi aspră şi periculoasă » (*Inf.*, I, 5), din care a trebuit să fie smuls prin intervenţie cerească!... Eu zic, aşadar, că pleniluniul în *Comedie* reprezintă plenitudinea intelectului uman, a minţii sănătoase, şi deci pleniluniul motivează, din punct de vedere psihologic şi moral acţiunea poemului... Înţelegînd în atare fel *luna rotundă*, vom pricepe corect cele două pasaje din *Comedie* în care se vorbeşte de luna *rotundă* (subliniez cuvîntul *rotundă*, căci Dante nu-i zice „plină", ci acel cuvînt care arată mai desăvîrşit perfecţiunea) şi vom pricepe şi cît de rău ne-au învăţat comentatorii care au presupus un pleniluniu fictiv la o dată cînd nu era." Coşbuc leagă cele două pasaje, unul din *Infern*, XX, 127—128 şi celălalt din *Purg.*, XXIII, 120—121, în care este vorba de „luna rotundă" şi conchide: „Precum Dante voieşte să ştie mai întîi de toate de ce Forese e aici, în cercul al şaselea, căci « credeam la cei de jos a te vedea », tot aşa Forese doreşte să ştie cum a ajuns Dante să ia drumul Purgatoriului şi prin ce minune a părăsit viaţa pe care i-o ştia că îi este atare, încît « amar ne-o fi a ne-aminti-n prezinte ». Şi Dante răspunde: « din viaţa aceea m-a scos acesta » (Virgiliu), fiindcă am fost capabil să ies din acea viaţă prin « sora aceluia ». Iar Sora Soarelui este mintea umană sănătoasă şi deplină. Şi astfel, expresia aceasta nu e decît un simbol al ideografiei lui Dante, care ascunde în ea şi o oarecare idee cu mult mai filosofică şi mai demnă de Dante decît o simplă superstiţie pe care comentatorii n-o ţin nici măcar demnă de a vorbi de ea" (GC, II, 189—201: paragraful *Luna rotundă*).

Forese îi prezintă lui Dante cîţiva tovarăşi de suferinţă, printre care pe Bonagiunta Orbicciani da Lucca. Călătorii ajung, apoi, la copacul aflat la ieşirea din brîul şase: al lacomilor.

7—9 Staţiu ar putea merge mai repede, pentru a ajunge în Paradis, dar preferă să meargă mai încet pentru a se bucura de prezenţa lui Virgiliu.

10—12 Prietenii vorbesc despre cei apropiaţi cu o firească afecţiune. Piccarda, sora lui Forese, este prima de care întreabă Dante: o va întîlni în *Paradis* (III, 46—49).

20 Bonagiunta: Bonagiunta Orbicciani degli Overardi, originar din Lucca, a trăit în cea de-a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Autor al unui impresionant volum de poezii, Bonagiunta a fost, însă, lipsit de originalitate, imitînd lirica provensală, şi de măiestrie, stilul său fiind apreciat cu severitate de Dante în *De vulgari eloquentia*, I, 13.

21—24 Duhul următor e şi mai firav, deoarece a dat dovadă de mai multă lăcomie ca ceilalţi locuitori ai acestui brîu. El este papa Martin al IV-lea (1281—1285), originar din Montpincé, fost trezorier al catedralei din Tours; lăcomia sa era binecunoscută contemporanilor săi, iar unul dintre vechii comentatori, Lana, relatează că, printre alte delicatese, avea o mare slăbiciune pentru ţiparii fierţi în vin; pescuiţi în lacul Bolsena, ţiparii erau aduşi papii şi el obişnuia să-i prepare singur, exclamînd după consumarea lor în cantităţi considerabile: „Doamne sfinte, cîte rele pătimim pentru sfînta Biserică şi a lui Dumnezeu!“

27 Duhurile nu se supărau pe Forese pentru că acesta le dezvăluia numele (ele au altă concepţie decît aceea a păcătoşilor din Infern); dimpotrivă, se bucurau, ştiind că Dante le va aminti numele pe pămînt şi rudele lor se vor ruga pentru ei, scurtîndu-le astfel şederea în Purgatoriu.

28 Ubaldino della Pila, fratele cardinalului Octavian, pomenit de Farinata (*Infernul*, X, 120) şi tatăl faimosului episcop Ruggieri, adversarul contelui Ugolino (*Infernul*, XXXIII, 13).

29 Bonifacio Fieschi, nepotul papii Inocenţiu al IV-lea, arhiepiscopul Ravennei (1274—1295), unde ţinea o curte fastuoasă şi numeroasă, pentru întreţinerea căreia se folosea de veniturile arhiepiscopiei.

31 Marchese degli Argugliosi din Forlì, fost podestà în Faenza (după alţii în Bologna) în 1296. Unul din vechii comentatori, Benvenuto de Imola, reproduce următoarea anecdotă care a circulat pe seama acestui nobil: întrebînd odată, pe unul dintre paharnicii lui, ce zice lumea despre el, a primit răspunsul: „Signore, lumea spune că nu faceţi altceva decît că beţi“, la care Marchese a replicat: „Dar de ce nu spune

că mi-e sete mereu". La anecdota aceasta par să se refere și versurile dantești: pe cînd era în Forlì, unde îi era mai puțin sete decît acum și avea posibilitatea să bea în voie, tot nu se sătura.

37 Gentucca: numele murmurat de Bonagiunta a prilejuit o amplă controversă între comentatori. Buti, urmat de numeroși exegeți, a considerat că e vorba de-o tînără pe care Dante a cunoscut-o în Lucca, pe la 1317, și pe care a iubit-o sau din partea căreia a primit o ospitalitate generoasă. Lana, Anonimul florentin, autorul lui *Ottimo commento*, au apreciat că e vorba de-un nume comun, „gentuccia", desemnînd suferința penitenților ce nu se puteau hrăni din fructele pomului. George Coșbuc, dezvoltînd această idee, a considerat că murmurul lui Bonagiunta exprimă nemulțumirea acestuia cînd îl vede pe autorul operei *De vulgari eloquentia*, unde e acuzat de vulgaritate, de utilizarea expresiilor folosite de *la gente*; de aceea, explică în continuare comentatorul român, îl va întreba Bonagiunta pe Dante, cu un ton de subînțeleasă superioritate, ce a adus el nou față de școala siciliană. În ceea ce privește prima interpretare, „ipoteza că poetul ar face aci aluzie la o dragoste în adevăratul înțeles al cuvîntului, aceasta e o simplă presupunere a interpreților antici și moderni, căreia textul lui Dante nu-i furnizează nici o bază sigură" (N. Sapegno).

43—48 Bonagiunta îi prevestește că va întîlni, la întoarcerea pe pămînt, o tînără care nu este încă măritată, nu poartă văl pe cap și pe obraji, și datorită căreia îi va fi dragă cetatea Lucca, acoperită de calomnii în special de către florentini și pisani. Dante a reprodus în *Infern*, XXI, 41, acuzația adusă luchezilor că sînt delapidatori de bani publici.

49—51 Bonagiunta i-a făcut o prezicere lui Dante, și acum abordează problema pe care dorea în cea mai înaltă măsură s-o clarifice cu interlocutorul său: cel care stă în fața lui e poetul care a făcut parte dintre scriitorii creatori ai dulcelui stil nou? E însuși Dante, autorul canțonei *Donne ch'avete intelletto d'amore*, cuprinsă în *Vita Nuova*, XIX? Dacă el e Dante, atunci să-i explice și lui, admirator al „Gentuccăi", în ce-a constat „stilul nou" („rimele noi").

52—54 Dante răspunde animat de-o profundă modestie; el nu-i dă lui Bonagiunta o lecție, ci își exprimă o adîncă convingere. „Stilul nou" n-a fost o simplă formulă, iar inovația stilnoviștiior" trebuie măsurată, pe de o parte, în raport cu accepțiunea dată cuvîntului *amore*, care aci e desigur înțeles într-un sens ce depășește tema erotică comună liricii tradiționale și dobîndește valoarea unei experiențe intime, și, pe de altă parte, în raport cu aderența poetului la ceea ce îi este dictat de inspirație, care impune o nouă maturizare a expresiei și o selectare mai riguroasă a cuvintelor, cu scopul de-a le face din plin capabile să secondeze nuanțările unei sensibilități rafinate" (N. Sapegno).

55—57 De unde la început Bonagiunta se interesa de-un oarecare poet, mărturisirea e făcută în faţa unui valoros creator, pe care-l numeşte „frate"; mai mult, faţă de „stilul nou", Bonagiunta recunoaşte că el şi cei doi capi de şcoală veche au fost „prunci". Iacob e Giacomo da Lentini, notar al lui Frederic al II-lea, contemporan cu Pier della Vigna, mort pe la 1250. Autor al unui canţonier cu rime în gen provensal, Giacomo a fost şeful „şcolii siciliene" în Sicilia, şeful din Toscana fiind însuşi Bonagiunta; această şcoală nu făcuse altceva decît să îmbrace în veşminte italiene lirica provensală. Ghiton e Guittone d'Arezzo (vezi Cîntul XXVI, 124), care a fost reprezentantul în Toscana al „şcolii doctrinare", condusă în Bologna de Guido Guinizelli, şi acesta a dezvoltat poezia provensală, accentuînd aspectul de teoretizare a amorului. În urma acestor „prunci" a apărut şcoala florentină a „dulcelui stil nou", care a continuat experienţa guinizelliană, creînd un adevărat sistem de idealizare a femeii iubite, îmbinînd speculaţia doctrinară cu plăsmuirile fanteziei şi realizînd opere de artă în adevăratul înţeles al cuvîntului, prin reprezentanţii săi cei mai de seamă: Guido Cavalcanti, Lapo Gianni, Dino Frescobaldi ş.a. Răspunsul modest al lui Dante, care subliniază rolul sincerităţii în creaţia poetică şi al deplinei concordanţe dintre sentiment şi expresie în făurirea operei de artă, dezvăluie crezul artistic al marelui poet, care a depăşit şi „dulcele stil nou".

58—60 Bonagiunta mărturiseşte că a înţeles „secretul" şcolii din care a făcut parte Dante, repetînd spusele acestuia: „noul stil" a realizat concordanţa dintre expresie şi inspiraţie (cea care dictează).

61—63 Faptul că a înţeles deosebirea dintre poezia sa şi cea creată de stilnovişti îl umple de bucurie: chestiunea nu mai trebuie disecată, deoarece marea deosebire dintre cei doi poeţi care s-au înfruntat aci este că unul a urmat inspiraţia dăruită de dragoste, pe cînd celălalt a păşit umil pe urmele altor poeţi, fiind un simplu imitator.

76—78 Dante nu va reveni pe acest munte, atît de repede pe cît ar dori.

79—81 Dorinţa lui este amplificată de starea de decădere în care a ajuns Italia şi care îl umple de amărăciune, aşa cum se întîmplă cu toţi cei care trăiesc într-o lume care contrazice idealurile înalte şi se mulţumeşte cu existenţa de azi pe mîine şi un minim de satisfacţii minore. Este melancolia celor care trăiesc cu intensitate şi îşi depăşesc epoca.

82—87 Răspunsul lui Forese este o profeţie şi o îmbărbătare. Cel care, reîntors cu Carol de Valois în Florenţa i-a exilat şi persecutat pe Albi, încurajînd toate mîrşăviile, va pieri curînd ucis, iar calul său îl va duce direct în Infern. Forese se referă la fratele său, Corso Donati, care, exilat în timpul prioratului lui Dante, a devenit unul dintre conducătorii cetăţii, după ce Carol de Valois a provocat căderea Albilor. În 1303 Corso a intrat în conflict cu căpeteniile Negrilor şi, puţin mai

tîrziu, încercînd să pună singur stăpînire pe conducere, a fost izgonit din Florenţa. În timp ce fugea spre San Salvi, în ziua de 6 octombrie 1308, a fost ajuns din urmă de mercenarii aflaţi în slujba Florenţei, care, lovindu-l cu o suliţă, l-au doborît de pe calul care a continuat să galopeze, tîrînd leşul lui Corso după el. Cronicarul Dino Compagni vorbeşte despre Corso ca despre un om înzestrat, înţelept şi viteaz, cunoscut în toată Italia, dar „duşman al poporului şi al celor de jos".
88—90 Evenimentul prezis va avea loc curînd; nu se va roti bolta cerească de multe ori pînă în acel moment.

100—103 Dante îşi ia rămas bun de la prietenul său cu privirea. În timp ce zăbavnicii stăteau ghemuiţi unii într-alţii, cei lacomi aleargă tot timpul, aşa cum au alergat şi în viaţă.

115—117 Vocea care va da, în continuare, pilde de mare lăcomie, dă aici un avertisment: nu vă apropiaţi de acest pom care este un vlăstar („surcel") din pomul binelui şi al răului din roada căruia a mîncat Eva şi care se află pe culmea muntelui.

121—123 Prima pildă este a centaurilor născuţi din Ixion şi Nefele care au fost invitaţi la nunta lui Pirithous, regele lapiţilor, cu Hippodamia: aici ei au mîncat şi au băut peste măsură, au încercat să răpească pe mireasă şi au provocat războiul dintre centauri şi lapiţi (oameni din Thesalia care foloseau piatră la construirea locuinţelor). Ajutaţi de Theseu, prieten al lui Pirithous, lapiţii i-au înfrînt pe centauri.

124—126 A doua pildă este a iudeilor care au îngenuncheat ca să bea, atunci cînd Ghedeon a pornit împotriva madianiţilor; dar el nu i-a ales pentru luptă pe aceştia, care s-au dovedit nestăpîniţi, ci pe aceia care au băut apă în picioare, în pumni (*Judecătorii*, VII, 5—7).
133 Îngerul de aici are asprimea paznicului ce se află între ceata lacomilor şi ceata desfrînaţilor. Severitatea lui este mai mare decît a paznicului de la ieşirea din brîul cinci, pe care Dante de-abia l-a zărit.
151—153 Îngerul rosteşte partea a doua a fericirii pe care parţial a spus-o îngerul de la intrarea în brîul şase: „Fericiţi cei care flămînzesc..."

CÎNTUL XXV

Staţiu îi expune lui Dante doctrina zămislirii fiinţei omeneşti, originea sufletului şi existenţa lui după moarte, în timp ce călătorii urcă spre ultimul brîu, unde desfrînaţii se purifică în mijlocul flăcărilor.
1—3 Soarele lăsase meridianul zilei (al Purgatoriului) în constelaţia Taurului, iar noaptea lăsase meridianul Ierusalimului (al Pămîntului)

în constelaţia Scorpionului: erau orele două după-amiază, întrucît fiecărei constelaţii îi trebuie două ore ca să treacă meridianul.
17—18 Comparaţia sugerează intensitatea intelectuală la care se purtau discuţiile medievale despre om şi devenirea lui.
22 „De Meleagru"...: Virgiliu caută să-i explice lui Dante cu un exemplu mitologic şi cu o comparaţie scoasă din viaţa reală. Dacă ţi-ai aminti ce repede s-a stins Meleagru şi cum oglinda reflectă în aceeaşi clipă mişcarea corpurilor, ai înţelege că trupurile aeriene ale sufletelor din Purgatoriu reflectă stările sufletelor înseşi. După o legendă etoliană, la naşterea lui Meleagru, fiul lui Eneu, regele calidonilor, parcele i-au sortit să trăiască atît timp cît va arde un buştean pe care l-au pus în foc. Altea, mama lui Meleagru, care auzise hotărîrea parcelor, a scos buşteanul din foc, dar mai tîrziu, furioasă că Meleagru, într-o ceartă i-a ucis doi fraţi, a pus din nou buşteanul pe foc şi Meleagru a murit cînd buşteanul s-a consumat.
28—30 Prin răspunsul său metaforic, Virgiliu i-a sugerat poetului florentin că trupul omului (asemenea lui Meleagru) poate să slăbească pînă la limită şi din alte pricini decît lipsa mîncării şi că trupul pe care-l capătă omul după moarte, umbra sa, redă întocmai (ca o oglindă) suferinţele sufletului. Dar Virgiliu şi-a dat seama că Dante n-a fost satisfăcut şi că dorinţa lui de cunoaştere („foamea") nu s-a liniştit; de aceea el se întoarce spre Staţiu, care, întrucît se convertise, cunoştea mai bine ca el doctrina creştină, şi îi cere acestuia să tămăduiască durerea („rana") lui Dante, provocată de neînţelegere. În toate brîurile, Dante s-a întîlnit cu „umbre", dar numai după ce a văzut chinul lacomilor i-a apărut problema naturii acestor umbre, care pot creşte sau scădea (chestiune care nu se punea în cazul trufaşilor sau al nepăsătorilor). Expunerile dogmatice capătă astfel un loc precis în desfăşurarea acţiunii poemului şi în amplificarea procedeelor artistice pe care le susţin şi le justifică.
37—39 Dante redă ideile despre zămislirea trupului, întemeiate pe ideile lui Aristotel şi ale lui Toma d'Aquino: există o cantitate de sînge care nu este absorbită de vine şi care capătă în inimă virtutea plastică, aptă să formeze toate membrele trupului omenesc.
40—42 Sîngele ia vigoare din inimă, centrul vieţii animale, şi cu această virtute formativă plămădeşte trupul, aşa cum tot din inimă o ia şi celălalt sînge, care curge prin vine şi care, datorită acestei virtuţi, e transformat de carne în carne, de oase în oase, de vine în vine. Circulaţia sîngelui a fost descoperită la începutul secolului 17 de William Harvey.
43—48 Sîngele perfect era mistuit de stomac, în ficat şi în inimă şi apoi cobora în organele genitale („organele care este bine să fie trecute sub tăcere" — interesant cum descrierea anatomică rămîne subordonată

ierarhiei adînc înrădăcinată în mentalitatea tradițională dintre „cele de sus“ și „cele de jos“; anatomia descrie corpul perisabil și nu apare ca o știință ce investighează un obiect de sine stătător, un fragment din natura obiectivată, aceasta fiind ea însăși o parte dintr-un ansamblu, care este creația). Transformat în spermă, acest sînge se întîlnește cu sîngele menstrual în uter (în „vasul natural“) și astfel ia naștere fătul. Interesant este și faptul că întrucît organele corpului nu aparțin unei lumi naturale deosebită de cea spirituală, la ele se fac referiri în poezie și, în același sens, pot fi citate referiri la organele femenine în imnografia bizantină, unde sînt privite ca parte dintr-o lume integrată sacralității.

52—54 Principiul activ din sămînță, devenit sufletul vegetativ al noii ființe, se dezvoltă pînă la capăt și omul devine o sinteză a întregii făpturi, avînd în sine proprietatea plantei, pe aceea a animalului și la sfîrșit o dobîndește pe a sa proprie, pe aceea care îl așază deasupra tuturor ființelor (C. Steiner). Lecția de anatomie a lui Stațiu se încheie cu o concluzie care exprimă convingerea tradițională, anume că omul este „cununa existenței“.

55 Importantă această referire la primele forme de viață din mare în care și știința contemporană caută origina vieții pe pămînt.

61—66 Întrebarea pusă de Dante se dezleagă acum: nu trebuie acceptată opinia lui Averroes, anume: că puterea intelectuală era deosebită de suflet, nefiind decît o rază a inteligenței universale, care luminează mințile și nu aparține nici uneia. Filozoful arab, celebru comentator al lui Aristotel, formulase această opinie aducînd ca argument faptul că în corpul uman nu se află nici un organ care să fie sediul inteligenței, așa cum, de exemplu, urechea e sediul auzului.

67—72 Adevărul este altul, afirmă Stațiu: de îndată ce creierii au structura lor deplină, motorul prim — Dumnezeu — pune duh în ființa umană. Doctrina expusă de Dante elimină opoziția dintre spirit și materie care a hrănit toate ereziile creștine.

73—75 Sufletul uman are însușirea celor trei suflete din care a rezultat: el trăiește — virtute a sufletului vegetativ, simte — virtute a sufletului senzitiv și gîndește — virtute a sufletului rațional.

76—78 Sinteza este comparată cu vinul care rezultă din rodul viței și căldura soarelui.

79—81 Cînd se sfîrșește firul vieții, cînd parca ce toarce firul vieții, Lachesis, nu mai lucrează, atunci sufletul se desparte de trup, fără să piardă facultățile cîștigate de la Dumnezeu și dobîndite în timpul vieții.

82—84 Facultatea vegetativă și cea senzitivă amuțesc, dar memoria, mintea și voința devin mai active.

85—87 Sufletul ajunge sau pe malul Aheronului, unde se strîng duhurile destinate Infernului, ori la gura Tibrului, unde se adună cei care vor merge în Purgatoriu.

88—90 Cînd a ajuns la locul din Infern sau Purgatoriu, virtutea informativă acţionează ca şi cum ar avea de-a face cu membre vii.

91—95 Aşa cum se formează curcubeul din vaporii de apă sub strălucirea Soarelui (a lui Feb), tot astfel aerul din jurul sufletului ia forma trupului ce l-a avut în viaţă, făcîndu-se astfel vizibil.

106—108 Staţiu a explicat lui Dante ceea ce Virgiliu n-a putut să facă, spunîndu-i la începutul drumului în Purgatoriu că este vorba de o taină ce nu poate fi lămurită raţional (Cîntul III, 31—36). Se înţelege, astfel, că Staţiu este personajul care face trecerea de la raţiunea umană, Virgiliu, la „lumina dintre adevăr şi minte", care este Beatrice. Staţiu este raţiunea iluminată de adevărul etern. Tot astfel, explică Steiner, Bernard va face trecerea „de la Beatrice la Dumnezeu". Se impune atenţiei faptul că poetul florentin nu ezită să introducă cunoştinţe ştiinţifice, proprii epocii sale, într-un poem care se dezvăluie, astfel, a fi nu o creaţie poetică în înţeles romantic, de produs al fanteziei pure, ci o sinteză situată într-un imaginar în care fantezia este subordonată inteligenţei.

112—120 Discuţia se opreşte în momentul în care apar duhurile din brîul şapte, învăluite în flăcări: fiecare flacără este îndreptată în sus de un vînt care vine din adîncul prăpastiei. Călătorii merg în şir şi sînt atenţi să nu se abată nici spre stînga, unde era focul, nici spre dreapta, unde era prăpastia. Avertismentul lui Virgiliu e practic, dar şi semnificativ, deoarece aici e pedepsit un păcat subtil, care se insinuează uşor în inimă.

121 „Doamne al desăvîrşitei îndurări", începutul unui imn care se cînta în biserică sîmbătă dimineaţa; Dante a avut în vedere însă, un alt imn cîntat tot la utrenie, „Summae parens sapientiae", în care, într-adevăr, este cerut harul castităţii.

124—126 Călătorul se uită la penitenţi, dar este atent şi unde pune piciorul ca să nu cadă.

127—129 Penitenţii repetă o pildă bună, cuvintele rostite de Fecioara Maria la Buna Vestire (Luca, I, 34).

130—132 Diana, aici simbol al castităţii, aflînd că Elice sau Callisto, una din nimfele sale, a fost sedusă de Jupiter, a alungat-o, istoriseşte Ovidiu în *Metamorfoze*, II, 401—503. Episodul revine în *Par.*, XXXI, 31—33, unde este relatată transformarea nimfei în constelaţia Ursa-Mare

135 Taina = căsătoria; în text *matrimonio.*

CÎNTUL XXVI

Călătorii văd în al șaptelea brîu două cete de desfrînați, apoi Dante stă de vorbă cu Guido Guinizelli și cu trubadurul provensal Arnaldo Daniello.

1—3 Virgiliu are tot timpul grijă de Dante pe acest brîu și-i spune „Privește! Ajută-te cu sfatul meu!“, vezi unde pui piciorul.

10—12 Penitenții observă că Dante are trup pămîntean, nu unul fictiv, „corpo fittizio“.

21 Setea lor de a înțelege este mai mare decît dorința celor din India și Etiopia de a bea apă rece.

31—36 Dante, care puțin mai înainte a dezvăluit secretul artei sale (Cîntul XXIV, vv. 52—54), dă, parcă, un exemplu de măiestrie poetică prin comparația de față, pe deplin adecvată scenei și, în același timp, exprimată cu minuțiozitatea caracteristică sensibilității geniale, care reține cele mai intime aspecte ale realității. Comparații de acest gen se regăsesc și în *Eneida* (IV, 404) și în *Metamorfoze* (VII, 624), dar cea folosită de Dante descrie mai amănunțit mișcarea furnicilor; și „alți poeți au utilizat comparații într-un chip asemănător, dar nici unul nu a notat ceea ce Dante bine redă prin *ammusarsi* < «se pipăie furnicile» — contactul fugar cap în cap > atît de firesc și de propriu furnicilor“ (Venturi).

40 Sodoma și Gomora: cele două orașe biblice de lîngă Marea Moartă, distruse prin foc, după relatarea biblică, din cauza depravării locuitorilor.

41 Pasifae: fiica lui Apollo și a Perseidei, soția lui Minos, regele Cretei, îndrăgostindu-se de un taur, spre a-și satisface patima, a pus să se facă o vacă de lemn în care a intrat (vezi și *Inf.*, XII, 13).

43 Rifea: Munții Rifei sau hiperboreeni, munți imaginari. Comparația lui Dante e ipotetică: cele două mulțimi de suflete pleacă în direcții opuse, așa cum ar face cocorii dacă în perioada migrării unii ar porni spre nord, iar alții spre sud.

55—57 Dante nu a murit în tinerețe, cînd membrele sînt crude, și nici la maturitate, cînd sînt „coapte“: e viu.

61—63 Dante urează penitenților să ajungă în cel mai larg cer, în Empireu: cerurile înconjurînd Pămîntul sînt tot mai largi pe măsură ce sînt mai departe de Pămînt.

76—78 Guinizelli desemnează păcatul penitenților din ceata dispărută printr-o referire la Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari*, cap. I, *Caesar*, XLIX, care, vorbind despre legăturile lui Cezar cu Nicomede, relatează numeroasele aluzii făcute în public de diverși demnitari romani referitoare la aceste raporturi (Bibulus, de exemplu, dădea în edicte colegului său titlul de „regina Bithyniei“), ca și faptul că

„în timpul triumfului său galic, soldaţii lui, între alte cîntece pe care le cîntau cu veselie în urma carului de triumf, l-au rostit şi pe acesta aşa de cunoscut: Cezar a supus Gallia, Nicomede pe Cezar. Iată este dus în triumf Cezar care a supus Gallia, iar Nicomede care l-a supus pe Cezar nu este dus în triumf (Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem. Ecce Caesar nunc triumphat qui subegit Galliam, Nicomedes non triumphat qui subegit Caesarem)". Dante contopeşte diferitele relatări ale scriitorului latin cu scopul de a exprima o comparaţie fără echivoc, dar nu şi o judecată privitoare la Cezar, pe care l-a aşezat în Limb.

82—85 Numeşte păcatul lor „hermafrodit", după legenda mitologică (relatată de Ovidiu în *Metamorfoze*, IV) conform căreia Hermafrodit (fiul lui Hermes şi al Afroditei) s-a contopit cu nimfa Salmace, alcătuind astfel o singură fiinţă, bisexuată. Unirea aceasta excesivă a fost împotriva legilor naturii, iar duhurile ce-şi ispăşesc asemenea vină alcătuiesc grupul desfrînaţilor propriu-zişi, cei care s-au făcut vinovaţi de incest, adulter etc.

86 Pasifae.

92 Guido Guinizelli: cunoscut poet bolognez, s-a născut pe la 1230 şi a murit în surghiun la Verona, în 1276. A fost iniţiatorul curentului poetic numit „dulcele stil nou". După cum se constată şi din versurile acestea, Dante îl preţuia în mod deosebit.

94 Toànte şi Euneu, fiii lui Iason şi ai Hipsifilei, văzînd-o pe mama lor între călăi, condamnată fiind la moarte de Licurg, regele Nemeei (vezi Cîntul XXII, vv. 106—114: „Şi cea"...) s-au repezit printre soldaţi şi şi-au îmbrăţişat mama.

97—99 Continuînd comparaţia din terţina precedentă, Dante exprimă clar veneraţia purtată predecesorului său; faţă de Guido sentimentele sale sînt filiale. Dante precizează că opera lui Guido, „singurul poet din şcoala doctrinară care a ştiut să îmbine sinceritatea inspiraţiei cu frumuseţea formei, dulceaţa cu graţia" (Casini), a inspirat şcoala „stilului nou", ai cărei promotori de frunte au fost Guido Cavalcanti şi Dante însuşi, prin poezia sa din tinereţe (v. 99: *rime d'amore usar dolci e leggiadre*). (Pentru completarea sensului cuvîntului *leggiadria*, vezi *Par.*, XXXII, 109 şi Canţona LXXXIV).

107 Lete: rîul uitării.

114 În text: uzanţa modernă. Obiceiul de a scrie în limba italiană, volgare, faţă de limba latină considerată clasică, era de dată recentă şi Guinizelli avea un deosebit merit în statornicirea lui; de aceea Dante prezice că poezia lui Guido va aduce desfătare atîta timp cît va dăinui obiceiul de a scrie versuri în italiană, adăugînd o nouă justificare veneraţiei sale faţă de „penitent".

117—120 Răspunzînd laudei lui Dante cu o modestie ce amintește pe aceea dovedită de Oderisi (Cîntul XI, v. 82), Guinizelli prezintă călătorului florentin pe un poet care a fost un mai desăvîrșit mînuitor al limbii sale materne: pe Arnaldo Daniello. Acesta, adaugă Guido, va supraviețui faimei stîrnite în prezent în jurul altora, căci el n-a fost întrecut nici de Giraldo di Bornelh, trubadur provensal, care a trăit între anii 1175—1220. Dante a dat o înaltă apreciere operei lui Daniello (cf. *De vulgari eloquentia*, II, 2 etc.), în special pentru profunzimea atinsă de lirica sa și pentru faptul de-a fi inventat *sestina*, iar opera trubadurului provensal și-a păstrat mult timp prestigiul în Italia datorită laudelor aduse de marele florentin.
124 Guitton: Guittone d'Arezzo. A trăit între 1230 și 1294. A fost șeful recunoscut al școlii doctrinare și s-a bucurat de renume și discipoli, dar faima i-a fost repede întunecată de reprezentanții noii poezii: Guido Guinizelli, Guido Cavalcanti și Dante.
127—129 Paradisul este comparat cu o mănăstire în care stareț este Hristos. Coșbuc traduce *chiostro* prin *claustru*.
140—147 Arnaldo Daniello, poet provensal, a trăit în a doua jumătate a secolului XII și nu se știe sigur dacă a scris și proză, cum credea Dante. El se adresează călătorului în limba provensală. Urmărind pedepsele din opera dantescă și considerînd că focul pedepsește păcate intelectuale, Coșbuc a apreciat că Brunetto Latini se află în Infern pentru necredință și nu pentru sodomie (vezi notele la Cîntul XV, din *Infern*). Tot astfel, el crede că penitenții de pe brîul șapte nu sînt pedepsiți pentru desfrînarea trupească. „Să încerce cei competenți să citească cu privirea ațintită la alegorie acest cînt și vor avea un inefabil deliciu intelectual. Chestiunea literară nu e limitată la acest cînt, ci începe din Cîntul XXIV cu versul 34, din momentul în care Dante se întoarce spre Buonagiunta, pînă la versul 63. Apoi se ascunde și dă loc sensului moral, dar iarăși revine la versul 103 și continuă pînă la sfîrșitul cîntecului, așa că acest sens alegoric (privitor la literatură) merge paralel cu cel moral (privitor la doctrina creștină). Cîntul XXV e de altă natură... Că Dante face să vorbească în acest tratat de literatură pe cei trei maeștri ai săi — pe Buonagiunta, pe Guido Guinizelli și pe Arnaldo — e lucru explicabil și bine combinat. În fața școlii inaugurate sau reprezentate mai demn de Buonagiunta (poeții « lacomi »), el așează școala pe care o inaugurează Dante (stilul nou): dincoace ne arată două școli potrivnice, care, precum se vede, se certau între ele — una numită a sodomiților și alta a ermafrodiților. Din școala sodomiților nu amintește nici un poet. După cît văd eu, aceștia sînt cei ce se lasă influențați de gustul publicului și scriu pentru gloria de a fi în bunele grații ale cititorului comun. Așa înțeleg eu terțina cu Cesar și cu regina — că anume publicul imprimă direcția, cu oarecare vio-

lenţă, felului de a scrie al poetului, iar poetul se lasă influenţat şi e gata oricînd de a linguşi publicul. Acesta e drastic spus, dar plastic, cu vorba Sodoma, pentru că într-adevăr, acest fel de a fi poet e cea mai mare împietate faţă de artă, aşa că, chiar şi un poet bun, un Cesar triumfător, devine un biet versificator de ocazie şi nu scrie ceea ce îi dictează sentimentul, ci ceea ce îi dictează teama de a nu plăcea cititorilor» (GC, II, 495—497).

CÎNTUL XXVII

Călătorii străbat flăcările celui de al şaptelea brîu; ei se odihnesc, şi Dante o vede în somn pe Lia. Pornesc spre paradisul terestru şi Virgiliu îşi ia rămas bun de la Dante.

1—6 Soarele răsare la Ierusalim, la limita apuseană a emisferei locuite, pe rîul Ebru, era noapte şi strălucea constelaţia Balanţei, la limita orientală, pe Gange era miezul zilei, iar în locul în care se afla Dante, pe emisfera apelor, era amurgul. Aceste referiri la punctele cardinale, concentrează atenţia cititorului asupra locului în care se află personajul principal şi încarcă de semnificaţie călătoria lui care dobîndeşte caractere tipice, comune umanităţii. Îngerul este „voios" *(lieto)*, deoarece dincolo de el nu mai sînt penitenţi în chinuri.

8 A şasea fericire: „Fericiţi cei curaţi cu inima că aceia vor vedea pe Dumnezeu" (Matei, V, 8). În latineşte în textul original.

14—15 Cînd l-am înţeles, m-am simţit ca acel care este aşezat în groapă, ca un mort. Dante nu spune că s-a simţit ca un om ce va fi îngropat de viu. Această temere şi obsesie apare mai tîrziu în istoria mentalităţilor europene, în secolul XVIII, cînd se întinde frica de moartea aparentă şi spaima că omul poate fi îngropat de viu (Philippe Ariès, *L'homme devant la mort*, 1977). De aceea, Dante îşi frînge mîinile, amintindu-şi de trupuri arse în foc.

32 Virgiliu vorbeşte ca un ţăran de la Hordou.

34—36 Văzînd că Dante este blocat de spaimă, Virgiliu îi dă îndemnul cel mai eficient: gîndeşte-te că acesta este zidul care te mai desparte de aceea pe care o cauţi, de Beatrice. Bice este numele personajului istoric, Bice a lui Folco Portinari, Beatrice fiind numele pe care i l-a dat Dante. Este curios că poetul român introduce în acest loc numele personajului real; Eta Boeriu a găsit posibilitatea să respecte originalul, traducînd: „Pricepe că-ntre tine şi Beatrice zidu-acesta-i pas". Refuzul lui Dante de a trece zidul de foc şi de a accepta argumentele lui Virgiliu — adu-ţi aminte de cel mai greu moment din Infern, cînd am fost purtaţi de Gherion în beznă, încearcă focul cu poala hainei, dacă nu mă crezi — poate fi interpretat, pe linia comentariului lui

Coşbuc, ca o distanţare netă a sa de poeţii care se află pe acest brîu; numai aici refuză călătorul să treacă un obstacol. Este adevărat, însă, şi faptul că este ultima mare încercare.
37—39 Dante retrăieşte momentul în care Priam, în pragul morţii, aude numele iubitei sale Tisbe şi redeschide ochii. Poetul italian redă sfîrşitul poveştii de iubire a celor doi îndrăgostiţi din Babilon, care fug de acasă, dar cunosc un destin tragic: Tisbe este speriată de o leoaică, fuge lăsînd să cadă un văl pe care fiara pune botul său însîngerat; Priam vine la locul întîlnirii, vede vălul şi se omoară crezînd că iubita lui a fost sfîşiată de leoaică. Dante redă aproape fidel versurile 145—146 din *Metamorfozele* lui Ovidiu.
46—48 În clipa cea mai grea, Dante este încadrat de Virgiliu, raţiunea umană, şi de Staţiu, raţiunea iluminată de adevărul divin.
58 În latină în original: *Venite benedicti Patris mei*, „Veniţi, binecuvîntaţii Părintelui meu, moşteniţi împărăţia cea pregătită vouă de la întemeierea lumii" (Matei, XXV, 34).
76—87 Imagini idilice pe care traducătorul român le redă în versuri de mare cursivitate şi care sugerează pacea la care a ajuns călătorul după ce a trecut prin „proba focului" şi ştie că este flancat de cei doi maeştri ai lui. Acum călătorul este curat şi împăcat, ca o capră care a încetat să mai zburde şi să alerge neascultătoare prin locuri nepermise.
90 Dante vede stelele mai luminoase şi mai mari pentru că pe munte aerul e mai curat, explică unii comentatori; alţii cred că întrucît e mai apropiat de ele, întemeindu-se pe faptul că în evul mediu nu se cunoşteau adevăratele distanţe pînă la stele; în sfîrşit, o a treia explicaţie, şi cea mai plauzibilă, este că Dante le vedea mai strălucitoare pentru că le privea dintr-un loc întunecos şi adînc, ca dintr-un puţ.
96 Planeta Venus, numită aşa după insula Citera unde, după legenda mitologică, s-ar fi născut. Cum Venus răsărea cu puţin înainte de răsăritul soarelui, înseamnă că Dante, visa înspre dimineaţă, cînd visele, după credinţa din timpul lui, se adevereau.
101—103 Lia, prima soţie a patriarhului Iacob, după Biblie; simbolul vieţii active. Mîinile în mişcare clarifică simbolul; florile sînt faptele bune care împodobesc pe omul virtuos. Lia se împodobeşte ca să se bucure văzîndu-şi frumuseţea sufletească reflectată în oglindă; omul virtuos se bucură de faptele lui bune, care i se reflectă în conştiinţă. Lia prevesteşte apariţia Mateldei în paradisul terestru. Cîntul Liei este o laudă adusă „meritelor" care trebuiesc acumulate pentru ca omul să poată ajunge în acest loc de pace şi seninătate. Pe această doctrină a meritelor este construit sistemul „penal" aplicat de Dante.
104—105 Rachela, a doua soţie a lui Iacob, simbolul vieţii contemplative, preferă să-şi vadă ochii minţii iluminaţi de lumina divină. Oglinda a fost simbol al contemplaţiei în literatura şi arta europeană,

pînă tîrziu (celebră este *Melancolia* lui Dürer); ea apare în numeroase tablouri cu evidentă frecvenţă, de pildă, la Georges de la Tour. Lia şi Rachela formează o pereche ce are drept corespondent în *Noul testament* perechea Marta şi Maria: ele apar adesea în literatura medievală, cînd este vorba de viaţa activă şi viaţa contemplativă.

109—111 O nouă imagine desprinsă din existenţa peregrinului pe care Dante o cunoaştea atît de bine.

124—132 Virgiliu are să-i spună lui Dante lucruri importante şi de aceea îl priveşte stăruitor. Sînt ultimele cuvinte pe care i le mai adresează lui Dante, pentru că aici încetează autoritatea lui şi începe aceea a Beatricei, Virgiliu îl va însoţi pe Dante, dar fără să mai vorbească, şi la apariţia Beatricei va dispărea pe neaşteptate, pe nesimţite. Misiunea maestrului său încetează: Dante, poetul şi gînditorul, va merge mai departe de fruntariile artistice în faţa cărora s-a oprit autorul *Eneidei* şi va depăşi concepţia de viaţă a strălucitului scriitor antic. Discipol ascultător, Dante a urmat pînă într-acest punct sfaturile călăuzei sale; de acum înainte, el va urma îndemnurile propriei sale conştiinţe. Ca într-o ceremonie de investitură medievală, Virgiliu îi declară lui Dante că perioada uceniciei a luat sfîrşit; dar scopul ceremoniei are un profund sens umanist, deoarece aceasta deschide în faţa poetului-călător perspectivele ce i le oferă libertatea, folosirea integrală a capacităţilor sale omeneşti. Căile repezi, ca şi cele înguste nu vor mai fi de-acum înainte piedici pentru Dante (v. 132), care se va călăuzi după glasul propriei sale conştiinţe (v. 131) şi după lumina ce străluce deplin pe fruntea lui (v. 133). De-acum înainte nu mai e necesar ca Dante să-şi astîmpere dorinţa de-a cunoaşte (aşa cum i s-a recomandat în Cîntul VI, vv. 43—45); mintea şi inima vor funcţiona sincronic. Prima iubire poate, aşadar, să reapară şi, într-adevăr, Beatrice este aproape. Dar chiar de pe-acum, maestrul antic i-a acordat noi aripi, şi Dante dă liber curs fanteziei sale, ce va atinge în Paradisul terestru şi în Paradisul propriu-zis culmi nebănuite; poezia acestei ultime părţi a poemei este, în acest sens, superioară părţii precedente şi poetul va dezvălui de îndată noul orizont spre care se îndreaptă, prin alegoria fantastică de pe culmea Purgatoriului, ca şi prin uluitorul „zbor cosmic“ spre sferele cereşti.

142 Virgiliu îi dă cununa, simbolul vieţii active, şi mitra, simbolul vieţii contemplative.

CÎNTUL XXVIII

Dante pătrunde în Paradisul terestru, unde apare Matelda pe malul rîului Lete. Aceasta îi explică originea apei şi a vîntului de pe culmea Purgatoriului.

1—18 Peisajul din aceste terţine „rezultă din elemente cu desăvîrşire pămînteşti, însă într-o atmosferă de supraomenească idealizare şi de o seninătate idilică", scrie cu entuziasm Ramiro Ortiz. Fără îndoială că peisajul este inspirat de frumuseţi văzute de Dante, dar funcţia lui nu este să reflecte realitatea aşa cum nu o redau descrierile medievale ale naturii (E.R. Curtius, *Lit. europ. şi evul mediu latin — Peisajul ideal*). Dante exprimă aici bucuria de a intra într-o zonă fermecătoare, pentru că îl re-crează, în loc să-l destrame, precum pădurea întunecată de la începutul poemului. El ajunge chiar să se rătăcească (vv. 23—24), ca la începutul călătoriei, dar fără să fie stăpînit de spaimă şi de nelinişte. Peisajul de la începutul acestui cînt nu celebrează frumuseţea naturii, ca obiect, ci frumuseţea percepută de un ochi liniştit şi dornic să dobîndească înţelepciunea. Avem de-a face aici cu un *locus amoenus* al cărui decor minim (spune Curtius, p. 230) „constă dintr-un copac sau mai mulţi, o pajişte şi un izvor sau un pîrîu. La acestea se pot adăuga florile şi ciripitul păsărilor. În regia cea mai bogată mai apare şi o briză uşoară." Dante păşeşte în frunte, iar Virgiliu şi Staţiu îl urmează.

19—21 Aşa cum este în părţile localităţii de pe ţărmul Adriaticei, Chiassi, atunci cînd regele vînturilor, Eol, sloboade vîntul de miazăzi care suflă înspre Italia, dinspre Sud-Est. Numele localităţii de lîngă celebra Ravenna, vine de la portul în care acostau corăbiile „*classis*" şi el s-a menţinut în numele bisericii San Apollinare in Classe.

40 Personajul „real" repetă gesturile personajului care i-a apărut în vis. Dante nu ne spune aci numele acestei doamne. De abia în Cîntul XXXIII, 118, vom afla, din spusele Beatricei, că o cheamă Matelda. Comentatorii nu sînt de acord nici asupra personalităţii istorice înfăţişate prin Matelda, nici asupra sensului alegoric al personajului. Merită reţinut rolul ei, care este acela de a-l însoţi pe Dante, de a-i explica natura paradisului terestru, ca şi procesiunea simbolică, şi de a-l cufunda în Lete şi Evnoe. Din asemănarea ei cu Lia, pe care Dante a văzut-o în vis, rezultă că Matelda simbolizează viaţa activă.

49—51 Dante înţelege, observînd-o pe Matelda, cît de fericită trebuie să fi fost Proserpina (fiica lui Jupiter şi a zeiţei Ceres), mai înainte de-a fi fost răpită de Pluton, zeul Infernului. Cînd a fost răpită, Ceres şi-a pierdut liniştea, deoarece a pornit în căutarea ei, iar Proserpina a pierdut florile pe care le culesese („junia", în text: *primavera*, poate şi cu sensul de voioşie pe care-o dă apariţia primăverii). Comparaţia se referă la starea paradisiacă în care au trăit, conform legendelor, protopărinţii neamului omenesc.

64—66 Cupidon, sărutîndu-şi mama, pe Venus, fără să-şi fi scos cucura cu săgeţi, a rănit-o fără să vrea cu o săgeată; astfel, Venus s-a îndrăgostit de Adonis.

70—75 Deşi unii comentatori, pe urmele lui Buti, atribuie celor„trei paşi" un sens alegoric, majoritatea interpreţilor consideră că poetul n-a avut intenţia decît de-a descrie lăţimea redusă a rîului, care, întrucît constituia o piedică, era cu atît mai mult o pricină de nerăbdare şi de mînie. Dante aseamănă rîul cu Helespontul, piedică ce-a stat în calea dragostei dintre Hero şi Leandru, ca şi în calea lui Xerxes. Legenda îndrăgostiţilor, preluată de Dante din Ovidiu, relatează că Leandru, care locuia la Abidos, trecea în fiecare noapte pe celălalt mal al Helespontului, la Seste, unde locuia Hero. Într-una din nopţi, izbucnind o furtună, Leandru s-a înecat. Trecerea Helespontului de către Xerxes, care a fost înfrînt de greci în anul 480 î.e.n. şi a trebuit să se reîntoarcă cu o barcă în Asia, e preluată din Lucan, unde se află şi caracterizarea regelui drept tip de trufie umană. S-ar deduce din comparaţie că Dante era dornic să treacă rîul, ca Leandru, dar se temea să nu facă un act necugetat, ca Xerxes.

80 „*Delectasti*", în latină în original, cuvînt din versetul 4, *Psalmul* 91 : „Că m-ai veselit Doamne întru făptura ta şi întru lucrurile tale mă voi bucura". Este locul păcii şi al armoniei depline, de aceea el provoacă rîs şi bucurie.

85—87 Apa şi adierea vîntului sînt elemente noi, despre care Staţiu nu i-a vorbit, atunci cînd, totuşi, i-a spus (în Cîntul XXI, 48) că de la poarta Purgatoriului în sus muntele nu mai e supus aceloraşi fenomene naturale ca şi Pămîntul. Explicaţia Mateldei continuă explicaţiile lui Staţiu despre corpul omenesc, cu scopul de a accentua faptul că, pe urmele lui Dante, cititorul va pătrunde într-o altă realitate în care fenomenele ce par similare celor de pe pămînt au alte cauze şi alte funcţii. Ne apropiem de prototipul lumii în care trăim şi în care realitatea nu mai este îngroşată şi amăgitoare, ca în locul în care domneşte femeia bîlbîită. Aici, Dante vede locul în care trebuia să vieţuiască omenirea.

91—96 Expunerea Mateldei se întemeiază pe *Geneză*, cap. II—III, unde este descrisă grădina edenică şi căderea protopărinţilor.

97—102 Pe pămînt, aburii se nasc din apă şi laolaltă au tendinţa de a se înălţa spre soare: aburii se prefac în aer („airi" la Coşbuc), iar aerul în foc. Dar tot acest circuit se opreşte la poarta Purgatoriului. Aşadar, vîntul şi mişcarea de aici, din paradisul terestru nu au legătură cu vîntul şi mişcarea de pe pămînt, ci cu cele ce se întîmplă mai sus: paradisul terestru aparţine Paradisului, ca o anticameră.

104 După concepţia ptolemaică, Pămîntul stă nemişcat în centrul universului şi e înconjurat de nouă ceruri concentrice. Al nouălea cer, cel mai depărtat de Pămînt, e denumit primul mobil întrucît, prin

rotirea sa, imprimă şi celorlalte ceruri aceeaşi mişcare: de la răsărit la apus. Cerurile antrenează în acelaşi sens aerul aflat la mare înălţime, care nu e afectat de tulburările cauzate de vreme şi de aburii care sînt cauza vînturilor. Aerul, prin urmare, se roteşte de la răsărit la apus, dacă nu e împiedicat de ceva neprevăzut („nu-i frîntă-ori dezlegată"); şi mişcarea sa provoacă foşnetul pădurii (v. 106).

106—111 Vîntul pornit din primul mobil atinge plantele care împrăştie virtuţi germinative în grădina paradisiacă.

115—120 În paradisul terestru sînt plante care nu apar pe pămînt, iar acelea care apar, răsar nu datorită influenţelor astrelor, ci datorită unor virtuţi germinative asemănătoare.

121—125 Nici apa nu rezultă aici din vapori, ci dintr-un izvor veşnic care alimentează două rîuri.

130 Primul rîu este Lete, rîul uitării. Dante fixează aici cursul rîului care în mitologie apărea, fireşte, numai în Infern: rîul izvorăşte din paradisul terestru, curge pe drumul ascuns în Infern şi acolo dă naştere lacului Cocit în care se află Lucifer, scăldat, aşadar, de amintirea tuturor păcatelor.

131 Celălalt rîu, Evnoe, readuce în minte faptele bune uitate.

132 Pentru ca să ajungă în Paradis, călătorul trebuie să bea din amîndouă apele, pentru a uita ce a fost rău şi a-şi aminti ce a fost bun.

139—144 Aici au trăit oamenii în vîrsta de aur, cîntată de locuitorii Parnasului, poeţii; tot aici a trăit Adam şi aici este eterna primăvară, unde se află băutura zeilor, nectarul.

145—147 Staţiu şi Virgiliu se bucură de referirea la veacul de aur pe care ei l-au cîntat.

CÎNTUL XXIX

Dante porneşte de-a lungul rîului Lete şi întîlneşte o procesiune care, la zgomotul unui tunet se opreşte în faţa călătorului.

3 În latină în original: „Fericiţi cărora li s-au iertat fărădelegile", *Psalm* 31, 1.

37—42 Dante s-a familiarizat cu noul cadru şi pentru prima oară, de la începutul călătoriei sale, îşi exprimă dorinţa de-a rămîne în locul care-l încîntă. Dar călătorul ştie că mai are drum lung de parcurs pentru a ajunge la capătul călătoriei ce i-a fost impusă de conştiinţa datoriei sale: mai mult, răgazul de desfătare se întrerupe brusc şi văzduhul se aprinde, ca şi cum puternice lumini s-ar fi revărsat pe o imensă scenă. Poetul nu mai are timp să se întoarcă spre cititor şi se adresează direct muzelor, spre a putea cuprinde spectacolul fantastic pe care-l presimte: Dante personajul va trebui să parcurgă actele unei

drame pînă la finalul ce-i va aduce împăcarea cu a sa Beatrice; Dante autorul va înfăţişa drama prin care a trecut instituţia ce-şi asumase grija omenirii, Biserica, încheiată cu un final profetic. Spectacolul se va desfăşura pe patru cînturi, iar personajele vor simboliza conceptele autorului, luate din recuzita tradiţională — pentru a putea fi recunoscute de cititori — dar în veşmintele create de cel care s-a dovedit un desăvîrşit observator al vieţii reale. Pentru a-şi lua avînt, autorul depune zălog toate strădaniile făcute pînă într-acest ceas pentru a stăpîni magia vorbelor şi cere muntelui muzelor (Helicon) să reverse asupra lui apele ce inspirau pe poeţi, iar Uraniei, care stăpînea ştiinţa celor cereşti, să-i aducă în ajutor tot corul muzelor.

49—51 Virtutea de-a discerne, capacitatea de-a recunoaşte lucrurile ca atare, i-a permis să vadă că e vorba de sfeşnice şi să recunoască în melodia, neclară la început, cîntecul *Osana*. „Osana" este lauda ce i-a fost adresată de popor lui Isus în Duminica Floriilor, cînd a intrat în Ierusalim. Cele şapte sfeşnice simbolizează cele şapte daruri ale Sfîntului Duh: înţelepciunea opusă lăcomiei; înţelegerea, opusă desfrînării; chibzuinţa, opusă avariţiei; tăria, opusă trîndăviei; ştiinţa, opusă mîniei; pietatea, opusă invidiei şi teama de Dumnezeu, opusă trufiei.

55—57 Maestrul e şi mai uimit decît discipolul. E ultima oară cînd Dante îl mai vede pe Virgiliu. Cînd, peste puţin, îşi va întoarce din nou capul spre el, Virgiliu va fi dispărut.

64 Procesiunea alegorică este deschisă de cele şapte sfeşnice care lasă pe cer şapte dîre ca nişte curcubeie, sub care merg douăzeci şi patru de bătrîni încoronaţi cu crini. După bătrîni, urmează patru animale ciudate, ce încadrează un car de o frumuseţe orbitoare tras de un leu înaripat. Aripile leului se înalţă mai presus de dîrele de lumină şi printre ele, fără să le atingă. La dreapta carului dansează trei doamne, iar în stînga lui alte patru: simbolurile virtuţilor teologale şi ale celor cardinale. Urmează apoi un grup de bătrîni simbolizînd Faptele apostolilor, Epistolele sfinţilor Pavel, Petru, Iacob, Ioan şi Iuda, pe urma căruia merge dormind un bătrîn care simbolizează Apocalipsul. Cînd carul ajunge în dreptul lui Dante, se aude un tunet şi procesiunea se opreşte. Elementele acestei procesiuni sînt preluate, în mare parte din *Apocalipsul* Sf. Ioan.

83 Cei douăzeci şi patru de bătrîni reprezintă cărţile *Vechiului testament.*

85 Ei parafrazează cuvintele cu care arhanghelul Gavril a vestit Fecioarei Maria că va naşte pe Mesia.

95 Numai ochi, deoarece, după Ieronim, în evanghelii se află cunoaşterea lucrurilor trecute şi viitoare.

100—105 Autorul trimite la sursa lui, *Ezechiil*, I, 4, pe care declară că a completat-o cu *Apocalips*, IV, 8.
107 Biserica triumfătoare cu cele două roţi care sînt *Vechiul* şi *Noul testament*.
108 Carul este tras de un grifon, un leu cu cap de vultur şi cu aripi, care-l reprezintă pe Isus cu cele două naturi ale sale, umană şi divină.
115—120 Carul este mai frumos decît carele triumfale cu care Roma l-a sărbătorit pe învingătorul lui Hannibal, Scipio, sau pe Octavian August. Întrece chiar şi carul Soarelui, acela care condus de Feton a ars o parte din cer, Calea laptelui, şi s-a apropiat de pămînt, ceea ce l-a determinat pe Jupiter să-l trăsnească pe tînărul nepriceput. Dante recurge în patru locuri din *Comedie* la acest episod din *Metamorfozele* lui Ovidiu, cartea a doua.
121—124 Roşul este culoarea dragostei, verdele a speranţei, albul a credinţei.
130—132 Cele patru virtuţi morale cardinale: tăria, justiţia, cumpătarea şi înţelepciunea care aici are trei ochi pentru că vede trecutul, prezentul şi viitorul. Toate sînt îmbrăcate în roşu, deoarece nu pot exista fără dragoste care, în concepţia creştină, este mai presus de credinţă şi speranţă.
136—141 Cei doi bătrîni reprezintă *Faptele apostolilor*, cartea scrisă de apostolul Luca, medic de meserie şi de aceea arătînd ca un ucenic al lui Hipocrate, intemeietorul medicinii, şi *Epistolele* apostolului Pavel, înfăţişat cu o privire dîrză şi cu o spadă, simbol al puterii credinţei. Sabia va deveni simbol al luptei în epoca modernă, după cum înţelegem din tablourile lui Rembrandt sau Louis David; în evul mediu, sabia simbolizează puterea, autoritatea, ca în reprezentarea celebrului Heinrich der Löwe în domul din Braunschweig (pe la 1230—1240), unde el nu mai apare ca principe, ci ca un ctitor, cu modelul domului în dreapta, şi sabia de partea stîngă (Donat de Chapeaurouge, *Einführung in die Geschichte der christlichen Symbole*, p. 93—94). Dar apostolul Pavel a fost, în general, reprezentat cu o sabie în mînă, şi pentru că a fost decapitat. Dacă sursa lui Dante este Biblia, scena, în ansamblul ei, i-a fost sugerată şi de bogatele registre în piatră ale catedralelor, adevărate enciclopedii sculptate. Didron (*Iconographie chrétienne*, 1843, p. 315—323) descrie triumful lui Hristos desfăşurat pe vitraliile din catedrala Notre-Dame din Brou, în care Isus apare pe un car cu patru roţi în mijlocul unei procesiuni formate din personaje aparţinînd *Vechiului* şi *Noului testament*, îndreptîndu-se spre poarta Paradisului, întreaga scenă aflîndu-se sub o inscripţie care celebrează biruinţa lui Hristos asupra morţii şi sosirea păcii în lume. Didron constată că această reprezentare din secolul al XVI-lea este mai dominată de istorie decît scena imaginată de Dante, încărcată de simboluri şi cen-

trată mai mult asupra triumfului instituției Bisericii. În orice caz, unele elemente disparate poetul italian le-a putut prelua din sculptura și pictura epocii sale, realizînd o sinteză care-i aparține și se integrează în poemul său.

147—148 Cei șapte care încheie procesiunea și reprezintă *Faptele apostolilor*, *Epistolele* și *Apocalipsul* nu sînt încununați cu semnele credinței, albul crinului, ci cu semnul dragostei, roșul trandafirului, iubirea care este temelia legii noi.

CÎNTUL XXX

Apariția Beatricei, în mijlocul unui nor de flori; Virgiliu dispare în tăcere, iar Beatrice „ceartă" pe Dante pentru rătăcirea lui.

1—6 Cele șapte sfeșnice sînt comparate cu Ursa-Mică – Carul-Mic–, o constelație care aici are drept stea polară lumina Sfîntului Duh; constelația nu poate fi acoperită de nori, ci numai de urmările păcatului, așa cum nu cunoaște nici răsărit și nici apus.

11 În latină în original: „*Veni, sponsa, de Libano!*" = „Vino din Liban, mireasă", vers din *Cîntarea Cîntărilor*, IV, 8, care se referă, în interpretarea patristică la „nunta" lui Hristos cu Biserica, amintită și în ceremonia nunții.

16—18 Cei o sută de drepți apar „la glasul unui astfel de bătrîn", al celui care reprezintă *Cîntarea Cîntărilor*.

19 „Binecuvîntată ești cea care vii", parafrază a cuvintelor cu care Isus a fost întîmpinat la intrarea în Ierusalim: „Binecuvîntat este cel ce vine întru numele Domnului!" (Matei, XXI, 9)

21 „Aruncați crini cu mîinile pline" (vers din *Eneida*, VI, 883). Interesant faptul că în această scenă, care are în mijlocul său carul bisericii, se înmulțesc rostirile în limba sacră, latina.

31—33 Beatrice apare înveșmîntată în cele trei virtuți teologale și cu simbolul înțelepciunii și al păcii, ramura de măslin.

37—39 Iubirea purtată Beatricei îi revine, neștiut (*„per occulta virtù"*) în minte, nu prin văz; Beatrice avea fața acoperită de văl. Dante avea nouă ani cînd a văzut-o întîia oară pe Beatrice (*Vita Nuova*, II, 1).

43 Firesc, așa cum a făcut tot timpul de-a lungul drumului, Dante se întoarce spre Virgiliu.

49—51 Invocat de trei ori, Virgiliu este delicat elogiat în această terțină care marchează sfîrșitul călătoriei lor împreună; de aici înainte, poetul urmează o nouă cale.

58—60 Cuvintele aspre ale Beatricei sînt însoțite de gestul ei autoritar, ea trece în stînga, asemeni unui amiral care trece în revistă echipajul corabiei. Primul gest al Doamnei este inspirat de autoritate.

73—75 După ce se prezintă, Beatrice îl mustră și-l supune ironiilor sale: cum de-ai acceptat să vii pînă într-acest loc, tu care iubești atît de mult vanitatea lumii?

83—84 La gestul de pocăință al lui Dante care și-a văzut chipul în Lete, amintindu-și de greșelile sale, răspunde corul îngeresc cu primele opt versuri din *Psalmul* 30: „Spre tine, Doamne, am nădăjduit, să nu mă rușinezi în veac" și fără să treacă de „pus-ai în loc desfătat picioarele mele", pentru că urmează versul „miluiește-mă, Doamne, că mă necăjesc", care nu avea de ce să fie amintit în momentul în care este „certat", pe bună dreptate și cu iubire și milă, de către Beatrice.

85—90 Așa cum se topesc zăpezile care au fost strînse în pădurile de pe șira spinării Italiei, de pe munții Apenini, de suflarea vînturilor ce vin dinspre „slavoni", dinspre coastele Dalmației, unde soarele cade drept în jos și trupurile nu fac umbră, tot astfel începe Dante să plîngă.

100 Beatrice a trecut acum în dreapta carului, postîndu-se cînd alături de un grup de virtuți, cînd alături de celălalt.

103—105 Îngerilor care stau permanent în lumina divină nu le scapă nimic din ceea ce se petrece în lume: ei știu ce a fost, ce este și ce va fi, pentru că le văd pe toate în Dumnezeu. Beatrice nu vorbește pentru ei, ci pentru Dante.

109—118 Nu numai cerurile („sfere"), care prin poziția lor hotărăsc destinul omului, dar și grația divină („harul"), care e inaccesibilă oamenilor („din nori atît de-nalți"), l-au dăruit pe Dante cu alese însușiri.

118—120 Terenul necultivat se umple cu atît mai mult de buruieni cu cît e mai rodnic; tot astfel și omul decade cu atît mai adînc cu cît a fost mai înzestrat.

126 După cum afirmă Dante însuși în *Vita Nuova*, XXXVIII, el s-a îndrăgostit, după moartea Beatricei, de o doamnă nobilă (în sensul etic), frumoasă, tînără și înțeleaptă, despre care credea că i-a apărut pentru că așa a voit iubirea. În *Convivio*, II, 13, însă, Dante arată că acea *donna gentile* era Filozofia. Întemeiată pe o reală manifestare a sentimentelor umane (Beatrice apare aici animată de gelozie), scena nu redă imputările pe care iubita dispărută de pe pămînt le face omului Dante, ci cele pe care femeia cîntată în versuri le adresează poetului Dante (cf. Fr. Schneider, *Dante*). Depărtarea poetului de vechiul său ideal și adorarea unei noi întruchipări constituie capul de acuzație din acest proces, în care inculpatul are apărătorii săi. Ținînd seama de intervenția acestor apărători, cît și de o serie întreagă de pasaje ce pot fi conexate de acest episod deosebit de important, ni se pare că nu poate fi acceptată teza exegeților care consideră că Beatrice

este aici Teologia care-i impută lui Dante studierea Filozofiei (vezi *Par.*, II, 49—51). Mai probabil este, aşa cum rezultă şi din versurile 115—117, că Beatrice îi reproşează lui Dante că nu şi-a concentrat toate însuşirile cu care era înzestrat în urmărirea unui înalt ideal intelectual şi moral şi că s-a lăsat prea uşor înfrînt. De aceea, fie că atenţia cititorului e solicitată de semnificaţia general umană a operei, fie că urmăreşte expunerea experienţei personale a poetului, mustrarea Beatricei aduce în prim-plan problema statorniciei faţă de o dragoste sau de un ideal de mare puritate. Reluînd o temă comună romanelor cavalereşti şi poeziei trubadurilor, Dante o înalţă prin autenticitatea sentimentelor înfăţişate, pe culmi de rafinament intelectual, şi confruntarea poetului, acum hărţuit, cu prima sa iubire curată şi cu primul său elan generos capătă o rezonanţă plină de semnificaţii, pe care spectacolul fantastic, încărcat de sensuri alegorice, o amplifică şi o redă pe multiple registre, asemenea unei simfonii. De aceea şi elementele ce prevestesc confruntarea sînt lumina şi muzica. Coşbuc a refuzat să vadă, în Beatrice, teologia care se opune filozofiei, şi de aceea, el interpretează versurile 121—123 în favoarea faptului că Dante a început prin a iubi filozofia şi, mai tîrziu, s-a depărtat de la studiul ei. Pentru comentatorul român „tinerii mei ochi" sînt „demonstraţiile Doamnei Filosofia... la care s-a înapoiat silit" (GC, II, 415). „Ridicarea iubitei la rangul de înger paradisiac devenise, datorită lui Guido Guinizelli (mort în 1276), un topos al liricii italiene. Alegerea iubitei astfel glorificate drept călăuză într-o viziune poetică a lumii de dincolo nu depăşeşte domeniul gîndirii şi credinţei creştine. Însă Dante merge mult mai departe. El o introduce pe Beatrice în procesul obiectiv al mîntuirii. Funcţia ei nu este concepută numai pentru el însuşi, ci pentru totalitatea credincioşilor... Această Beatrice nu este dragostea regăsită a tinereţei. E salvarea supremă în persoana unei femei emanaţie a lui Dumnezeu. Numai din acest motiv poate ea să apară fără sacrilegiu într-un cortegiu triumfal din care face parte însuşi Hristos" (E.R. Curtius, *Lit. europ.*, p. 433, 439).

142—145 Ar fi o încălcare a ordinii divine, dacă l-am lăsa să uite păcatele sale şi să guste din bunătăţile paradisului terestru, fără să fi săvîrşit cuvenita „metanoia", fără să fi trecut dincolo de mintea pe care a avut-o pînă acum. Beatrice răspunde, ca într-o instanţă, apărătorilor lui Dante. Dar procesul continuă.

CÎNTUL XXXI

Noile mustrări ale Beatricei şi pocăinţa lui Dante. Matelda îl scufundă în rîul Lete şi atunci Beatrice i se dezvăluie deplin.

1—3 Beatrice a lovit pînă acum cu tăişul, discutînd cu îngerii; acum îl atacă cu vîrful spadei, întrebîndu-l direct dacă îşi dă seama de gravitatea greşelilor lui.
16—18 A rostit un „da“ cu voce stinsă, aşa cum săgeata pornită dintr-un arc mare, fixat pe lemn — „balista“ — , dacă e prea tare încordat, se frînge, nu aruncă săgeata prea departe.
34—36 Dante a recunoscut greşeala, acum arată şi în ce a constat.
52—54 Cum ai putut căuta o falsă bucurie, cînd suprema ta bucurie a fost contemplarea mea?
59 Coşbuc traduce „*pargoletta*“, o copiliţă, prin „duduie“, o oarecare fată. O pargoletta apare în *Rimele* lui Dante şi poetul se referă la ele. Dar traducătorul român nu se opreşte numai la această referire ce pare picantă, ci redă toate cele trei cauze ale rătăcirii citate de Beatrice şi interpretează versul ca o descriere a trei iubiri greşite: „loviturile corespund panterei — plăcerile lumeşti —, tînăra fată, leului — mîndria, alte lucruri vane, lupoaicei — cupiditatea“ (GC, II, 23).
72 Ţara lui Iharba este Libia, unde a domnit acest rege care a primit-o pe Didona, după cum scrie Virgiliu în *Eneida*, IV, 196 şi urm.
74—75 Dante a simţit vorba usturătoare a Beatricei care i-a cerut să înalţe „barba“ şi nu capul, referindu-se la faptul că era om matur atunci cînd a greşit nu un tînăr lipsit de experienţă.
83—84 Era mai frumoasă decît atunci cînd fusese în viaţă şi cînd întrecea în frumuseţe pe toate tinerele florentine (*Vita Nuova*, XXVI, 10). În acel moment, Beatrice privea spre grifon, care simbolizează pe Hristos.
89 Dante a mai leşinat în Infern, cînd Francesca i-a spus că pricina căderii sale şi a lui Paolo a fost istoria lui Lancelot care nu a mai ajuns la Graal, pentru că s-a îndrăgostit de Ginevra, oferindu-le o pildă ce lor le-a fost fatală (cîntul V). Aici, mustrarea pentru abandonarea idealului de frumuseţe care a fost Beatrice, îl face iar să cadă; Coşbuc apreciază că este vorba de o confruntare cu propria sa conştiinţă (GC, II, 53).
95 Dante este scufundat în rîul care şterge amintirea păcatelor de către Matelda.
98 Vers din *Psalmul* 50: „Spăla-mă-voi cu isop şi mă voi curăţi“.
104 În original „cele patru frumoase“, redate inspirat prin „zîne“: sînt cele patru virtuţi cardinale care îi dau puterea de a învinge viciile opuse, îmbrăţişîndu-l pe rînd. Coşbuc explică „nimfe“ prin virtuţi, iar „stele“ prin ştiinţă (GC, II, 119).
109 Revin aici „ochii“ Beatricei, despre care ea însăşi a vorbit în versul 122 din cîntul anterior: pentru a primi „descoperirile“ adevărului, Dante va trebui să fie pregătit, în prealabil, de cele trei virtuţi teologale — credinţa, speranţa şi dragostea.

121—123 Simbolica scenei este foarte densă: Dante sete adus lîngă pieptul grifonului (amintind de plecarea capului apostolului Ioan pe pieptul Mîntuitorului la Cina cea de taină) și privește în ochii Beatricei în care se reflectă cînd partea de fiară, partea umană, cînd cea de acvilă, partea divină, a grifonului. Este o participare la taina instituită la Cina cea de taină, după cum se înțelege și din versurile 128—129.
130 Și Dante folosește cuvîntul „tribo", pentru a desemna „starea" mai înaltă a celor trei virtuți teologale care îl ajută pe Dante să vadă frumusețea Beatricei, care constă în farmecul ochilor și al gurii.
140—143 Dante ia martori pe toți poeții, pe cei care trudesc la umbra Parnasului, că nu poate fi descrisă splendoarea pe care o vede; dacă ar încerca vreunul i s-ar spune că nu are mintea întreagă.
145 Surîsul i s-a dezvăluit după ce a privit ochii Beatricei și el apare ca o parte dintr-o armonie cerească.

CÎNTUL XXXII

Contemplarea Beatricei și arborele binelui și al răului. Adormirea și deșteptarea lui Dante. Transformările carului alegoric.
1—6 Reîntîlnirea cu ființa iubită, revenirea la seninătatea pe care nu o mai cunoscuse de zece ani, îi dau călătorului senzația că se află între doi pereți, privind drept înainte și ignorînd ceea ce se petrecea pe laturi. Contemplarea este un act de maximă concentrare avînd un singur obiect și ea contrastează cu atenția difuză, cu acea curiozitate risipită întîlnită la umbrele din Infern și Purgatoriu care avînd o putere molipsitoare a fost statornic combătută de Virgiliu, de rațiunea care are un ideal și nu trăiește lăsîndu-se purtată cînd într-o parte, cînd în alta. De altfel, maxima risipire, ce poate fi luată drept dinamism, adesea combinată cu fumuri de mărire, este semn de lipsă de sănătate mintală.
16—18 Procesiunea a venit dinspre răsărit, iar acum se întoarce, pentru a porni tot spre răsărit, cu soarele în față.
19—21 Comparația este făcută cu o oștire și nu cu o procesiune, probabil pentru a accentua elementul disciplină și ascultare din procesul revenirii lui Dante. De remarcat versiunea mai cursivă din ediția de față, reconstituită după fragmente din laboratorul poetului, în raport cu versiunea din ediția Ortiz care nu aparține lui Coșbuc. Evident, trebuie să fi poet pentru a traduce un alt poet, mai ales cînd îl cheamă Dante.
28—30 Reapare Stațiu, pe care autorul pare să-l fi uitat în timpul în care a istorisit procesul răscolitor prin care a trecut personajul central. Acum, Dante și Stațiu se încadrează în procesiune, alături de

Matelda care reprezintă ziua purificării, „Joia mare, *Dies committentium*, ziua carităţii penitente, a Mateldei care-l însoţeşte pe Dante şi-l conduce la pocăinţa inimii şi la mărturisirea păcatelor. Şi de aceea Virgiliu, raţiunea umană, a dispărut, ca să facă loc Mateldei. Iar aceasta îl trece, apoi, pe Dante prin rîul iertării şi-l duce să bea din apa sfîntă a rîului Evnoe" (GC, II, 45).

37—39 Aflat în Paradisul terestru, acesta este pomul cunoştinţei binelui şi a răului, din care, conform relatării biblice, Dumnezeu a interzis lui Adam şi Evei să ia fructe şi să mănînce. De aceea cortegiul se opreşte lîngă el, amintind greşeala lui Adam. Dar arborele, care a simbolizat cunoaşterea binelui şi a răului în starea paradisiacă, „devine în episoadele următoare centrul unei ample reprezentaţii alegorice, în care simbolurile se îmbină într-o ţesătură deasă de raporturi şi care, deşi adeseori obscură în privinţa părţilor componente, e totuşi clară în ansamblu, prefigurînd istoria umanităţii în dezvoltarea ei şi, în cadrul acesteia, istoria bisericii şi a relaţiilor sale cu instituţiile politice" (N. Sapegno). Exegezele comentatorilor care au apreciat că pomul reprezintă legea morală, legea divină, imperiul roman, monarhia universală, omenirea, Roma etc. n-au făcut decît să ridice la valoarea unui caracter de generalitate o trăsătură particulară, care a apărut într-unul din momentele scenei fantastice descrise în versurile ce urmează. În centrul amplei evocări istorice, pomul desemnează „în sens moral, justiţia divină" (B. Nardi), care constituie principiul de bază la care se referă poetul florentin atunci cînd emite o sentinţă în calitate de judecător al faptelor şi concepţiilor umane.

41 Referirea la pomii imenşi care cresc în India i-a fost inspirată lui Dante de Virgiliu *(Georgicele*, II, 122*)*.

43—45 „După blamul adresat lui Adam, pentru nesupunerea lui, urmează lauda adusă lui Isus, care n-a voit să-şi asume nici o autoritate pămîntească şi i-a învăţat pe oameni să respecte autoritatea imperială prin cuvintele: « Daţi cezarului ce este al cezarului »: ba chiar, ceva mai mult, a voit să se nască şi să moară sub jurisdicţia imperială" (C. Steiner).

47 Fiara îmbinată: care e alcătuită din două naturi.

48 Aşa păstrezi...: Supunîndu-te voinţei lui Dumnezeu şi reprezentantului său pe pămînt, împăratul, păstrezi principiul oricărei virtuţi, afirmă grifonul.

49 A legat oiştea care era de lemn tot cu o bucată de lemn (comentatorii au explicat fie în sensul că bucata de lemn era o cracă din pom, fie că însăşi oiştea era făcută din lemnul pomului). Gestul simbolizează răstignirea lui Hristos.

52—54 Primăvara, cînd lumina soarelui se amestecă cu strălucirea constelației Berbecului.

58—60 Pomul se colorează, în nuanța ce se află între vioriu și trandafiriu, simbolizînd pactul de înțelegere între puterea politică și autoritatea ecleziastică, fapt care a transmis imperiului virtutea dragostei, dar nu în nuanța sa deplină, roșie.

65—66 Mercur a adormit pe Argus cel cu o sută de ochi, povestindu-i istoria lui Pan și Siringa, și apoi i-a tăiat capul, pentru a elibera pe zeița Io, iubită de Jupiter. Junona a așezat ochii lui Argus în coada păunului (Ovidiu, *Metamorfoze*, I, 567—747).

67—69 Dar Dante nu va istorisi pe larg cum a adormit el, urmînd pilda lui Ovidiu, așa cum un pictor urmează un model, pentru că somnul lui a fost firesc. După unii comentatori somnul lui Dante ar simboliza pacea și fericirea adusă de acordul dintre imperiu și biserică în vremea lui Constantin cel Mare.

73—81 Poetul se referă la Schimbarea la față apelînd la *Cîntarea Cîntărilor*, II, 3: „Ca un măr între copacii pădurii, așa este preaiubitul meu între tineri". Cei trei apostoli, Petru, Iacov și Ioan l-au văzut pe muntele Taborului pe Isus „strălucind ca soarele, și hainele lui făcîndu-se albe ca lumina, și vorbind cu Moise și cu Ilie" (Matei, XVII, 1—8). Este de reținut faptul că în tradiția bizantină această sărbătoare ocupa un loc privilegiat întrucît reliefa capacitatea naturii umane de a dobîndi virtuți divine și rolul luminii în acest proces, ca formă concretă de manifestare a energiei divine. Faptul că Dante face apel la acest episod pentru a sugera transfigurarea personajului central, dar fără să rețină semnificația acelui episod, ca proces de îndumnezeire, marchează distanțarea tomismului și a doctrinei bisericii catolice de doctrina ortodoxă și de palamism. În același timp, trebuie subliniat apelul frecvent al lui Dante la *Cîntarea Cîntărilor* în descrierea episoadelor din paradisul terestru: versetele din această carte sînt impregnate de un sentiment aprins de dragoste care se exprimă într-un limbaj comun, uneori senzual, dar pentru a ajunge la semnificații profunde. Tot astfel, Dante pare a vorbi despre o iubire dintre doi tineri pentru a da un aspect concret procesului de continuă creștere a dragostei față de Adevăr și Dreptate.

82 Dante o vede pe Matelda, dar întreabă de îndată unde este Beatrice.

94—96 Coșbuc reproduce cuvîntul „plaustru" din original: corul bisericii este păzit de Beatrice, aici simbol al adevărului revelat.

97—99 Lumina sfeșnicelor purtate de cele șapte virtuți nu poate fi

stinsă de vînturi, de acvilon, vîntul care venea din nord, sau de austru, vîntul din sud.

100—102 Şi aici predomină imaginile politice, cetăţenia Raiului fiind asimilată cetăţeniei romane. S-ar putea deduce că preocuparea majoră a autorului poemului este, în primul rînd, politică.

109—147 Într-o serie de viziuni alegorice, inspirate de cele din *Apocalipsul* sf. Ioan, Dante înfăţişează devenirea bisericii de la persecuţiile organizate de împăraţii romani şi pînă în momentul în care Filip al IV-lea cel Frumos a mutat sediul papalităţii la Avignon. Acvila, simbolul imperiului roman, dezlănţuie persecuţiile care au durat de la Nero pînă la Constantin cel Mare; acestea au lovit în biserică („teleagă"), dar au dăunat şi imperiului, după cum arată bucăţile rupte din scoarţa pomului, adică marile falii apărute în administrarea justiţiei şi în asigurarea ordinei (112—117). Vulpea, erezia, încearcă să-şi facă culcuş în biserică, dar este izgonită de lumina adevărului (118—123). Acvila revine şi lasă puterii papale domenii în administrare, ceea ce o va implica în luptele politice şi în ispitele lumeşti. Glasul care se aude redă ideea principală dintr-o legendă în care se afirma că în ziua în care Constantin cel Mare a donat teritorii papei Silvestru, s-a auzit un glas din cer strigînd: *Hodie diffusum est venenum in Ecclesia Dei* (= astăzi a pătruns otrava în Biserica Domnului) (124—129). Dragonul care apare cînd „pămîntul se cască" a fost identificat drept apariţia lui Mahomed, care a smuls bisericii creştine numeroase popoare; sau ca lăcomia prelaţilor sau geniul răului şi al distrugerii (130—135). Iar ce a mai rămas din creştinătate este sufocat de „piru", de neghină, de grijile lumeşti (136—141). Biserica s-a umplut de păcate: capetele de la oişte, cu cîte două coarne, reprezintă păcatele mai grele, ca trufia, invidia, mînia, iar capetele de la colţuri cu cîte un corn, celelalte păcate, din cele şapte capitale, lenea, avariţia, lăcomia, desfrînarea. Fiara este inspirată de *Apocalips*, XIII, 1, unde apostolul Ioan se referă la Roma imperială (142—147).

148—160 Descrierea se apropie de lumea contemporană cu Dante: pe carul bisericii s-a aşezat o desfrînată care este puterea papală care se ocupă de bunurile lumeşti şi comploteazä cu regii şi cetăţile împotriva puterii imperiale, după cum menţine legături vinovate cu autoritatea lumească, relaţii care nu urmăresc instaurarea dreptăţii. Atunci cînd autoritatea papală priveşte, cu speranţă, spre credincioşi, spre Dante, pentru a se elibera de tutela regilor Franţei (aluzie la întîmplările de la Anagni evocate în Cîntul XX, 85), aceştia strămută sediul papalităţii de la Roma la Avignon.

Profeţia Beatricei privind venirea unui personaj care va omorî desfrînata şi uriaşul. Dante este scufundat în rîul Evnoe, de unde iese purificat şi dornic să pătrundă în Paradis.

1—3 Cele şapte nimfe, virtuţile, cîntă versul întîi din *Psalmul* 78: „Dumnezeule venit-au neamurile în moştenirea ta, spurcat-au sfînta biserica ta".

10—12 În latină în original. Cuvintele prin care Isus a prevestit moartea şi apoi învierea sa (Ioan, XVI, 16).

19—34 Pînă în acest punct, Dante a asistat la o succesiune de scene care l-au copleşit, cu semnificaţii pe care nu le-a putut înţelege întotdeauna. Dar lîngă el nu se mai află Virgiliu şi călătorul se simte singur în faţa unor adînci taine. În acel moment se aude glasul Beatricei şi întreaga scenă este de o mare delicateţe: personajul care l-a certat, care i-a surîs şi care a plîns în faţa tragediei pe care a privit-o şi Dante, acum îi spune că poate să i se adreseze cu încredere şi fără ezitări, aşa cum a făcut cu Virgil. Este momentul în care începe călătoria spre Paradis, iar Dante are o nouă călăuză. De aici, emoţia lui Dante exprimată în versurile 25—28.

29 Coşbuc redă cuvîntul din original „*Madonna*".

31—33 Din afirmaţia lui Dante, Beatrice a înţeles că poetul continuă să fie stăpînit de teama şi sfiala pe care i-o insuflase aspra judecată la care fusese supus. De aceea, Beatrice deschide, prin cuvintele acestea, un nou capitol al iubirii ce-i leagă pe amîndoi, încredinţîndu-l pe poet că grija ei e să-l facă să înţeleagă ce a văzut şi ceea ce va vedea de acum înainte. Din acest moment, Beatrice începe seria de clarificări pe care i le va da poetului în tot timpul călătoriei lor prin Paradis, cu scopul de a-l introduce în miezul tainelor, astfel ca cele ce vor fi vestite de Dante la reîntoarcerea sa pe pămînt să nu fie luate drept halucinaţii, ci (după cum sugerează aci Dante cu subtilitate) ca o dezvăluire a adevăratei feţe a lucrurilor. Această constantă legătură realizată de Dante între elementul alegoric şi explicaţia logică stă la baza „viziunii" sale în care „lumea cealaltă nu e simbolul unei alte chestiuni, ci este însăşi lumea raţională desăvîrşită; conceptul şi realitatea se întrepătrund" (Fr. de Sanctis).

36 După o veche credinţă florentină, dacă asasinul reuşea să mănînce o ciorbă pe trupul sau pe mormîntul ucisului în primele nouă zile de la data omorului, nu mai avea să se teamă de răzbunarea familiei celui asasinat. Aci, prin cuvîntul „supe" (în text: *vendetta di Dio non teme suppe*), Dante înţelege toate modurile în care cei vinovaţi caută să scape de pedeapsă; dar justiţia divină, precizează Beatrice, chiar dacă acţionează cîteodată cu întîrziere, nu se teme de vreo prescripţie.

37 Dante se referă la vacanța tronului imperial, care, conform teoriei sale, a durat de la moartea împăratului Frederic al II-lea pînă la alegerea lui Henric al VII-lea. În acest sens, încetarea vacanței trebuia să marcheze apariția unui împărat care să înlăture corupția din sînul bisericii şi robirea ei de către regii Franței ca şi toate consecințele nefaste ale „donației lui Constantin" (vezi Cîntul XXXII, vv. 126—129).
40—45 O spun... : Beatrice vede în viitor o zodie favorabilă, în timpul căreia se vor petrece evenimente hotărîte de justiția divină; evenimentele vor fi implacabile, şi cel care va fi trimis de cer să omoare tîrfa, adică biserica decăzută, şi pe uriaşul care a luat-o în robie, adică pe Filip cel Frumos sau pe regii Franței, nu va putea fi împiedicat de cineva. Cinci sute zece cinci: trimisul cerului e desemnat prin cifre aşa cum şi în *Apocalips*, XIII, 18, fiara apocaliptică fusese desemnată prin numărul 666. Cine este acel Dux? (Scriind cu cifre romane numărul, care în text este dat sub forma: cinci sute zece cinci, obținem DXV, pe care toți comentatorii, prin scrierea numărului sub forma de DVX, l-au citit Dux (= şef militar, condotier, conducător). Comentatorii n-au izbutit să cadă de acord asupra personajului la care s-a gîndit Dante. Ca şi în cazul Copoiului, credem că Dante va fi avut în minte pe împăratul Henric al VII-lea, în care el îşi pusese toate speranțele, sau pe un alt erou (vezi *Inf.*, I, 102—105).
46—48 Fiica lui Uranus şi a Terrei, care dădea oracole obscure. Sfinxul: monstru înt-aripat, viețuind lîngă Teba, care-i punea pe călători să dezlege ghicitori grele şi care-i omora pe cei care nu puteau să le dezlege. A fost învins de Oedip.
49 Naiadele erau nimfele apelor curgătoare, dar Dante le atribuie virtuți profetice, pe care ele nu le aveau, din cauza unei lecțiuni greşite din Ovidiu, *Metamorfoze*, VII, 759. În acel pasaj , Ovidiu face aluzie la enigma Sfinxului dezlegată de Oedip, pe care-l numeşte *Laiades*, fiul lui Laios; numele a fost alterat de copişti care au scris *Naiades*, în loc de *Laiades*. Corectarea textului s-a făcut mult mai tîrziu, după Dante. Înțelesul este: evenimentele ce se vor desfăşura curînd te vor face să înțelegi ceea ce am vrut eu să spun. Ovidiu, în pasajul citat, spune că zeița Temis, înfuriată de omorîrea Sfinxului, a trimis o fiară care a adus mari pagube tebanilor omorîndu-le vitele.

53—54 Viața celor de pe pămînt trece mult prea repede pentru ca oamenii să aibă răgazul să înțeleagă sensul evenimentelor la care au luat parte. De aceea s-a desfăşurat în fața ochilor poetului acest spectacol fantastic, care a evocat evenimentele majore ale epocii în care trăia poetul şi de aceea în tot timpul călătoriei prin lumea umbrelor marile personaje au făcut confesiuni revelatoare sau profeții impresionante: pentru ca oamenii de pe pămînt să afle din partea poetului, favorizat de înțelepciunea supremă, care este sensul istoriei, atît de

încîlcit pentru ei. Pentru aceşti oameni, care nu mai ştiu să afle fericirea pe pămînt, răsare „din mintea lui Dante Clio înarmată“ (P. Renucci, *Dante*).

57 De două ori: de Adam şi de uriaş. Prima dată a fost despuiat de Adam împotriva poruncii lui Dumnezeu, şi atunci reprezenta legea naturală dată de Dumnezeu oamenilor, înlăuntrul căreia trebuia să stea Adam şi ale cărei limite el le-a călcat spre a se face asemenea lui Dumnezeu. A doua oară a fost despuiat de uriaş, şi atunci reprezenta imperiul roman, a cărui bază e tocmai legea naturală. Din imperiul roman uriaşul a desprins biserica, reprezentînd dreptul divin. Nu trebuie să ne mirăm de schimbarea alegoriei arborelui, pentru că Imperiul şi Biserica sînt instituţii necesitate de păcat. Dacă n-ar fi fost păcatul n-ar fi existat nici imperiul, nici biserica, întrucît oamenii ar fi rămas în paradisul terestru. Prin urmare, arborele înseamnă, înainte de păcat, legea dată de Dumnezeu omului; după păcat, înseamnă monarhia universală, care este bazată pe legea aceea (Parodi).

58 Oricine-i rupe...: Adam a smuls din el fructul oprit, uriaşul a desprins din el carul.

61—63 Cinci mii de ani...: Adam, după ce-a mîncat din pom, a dorit să vină Hristos care, prin suferinţa lui, a răscumpărat păcatul lui Adam; Adam a trăit 930 de ani şi a aşteptat în Limb 4302 ani, în total, deci, 5232 de ani (vezi *Par.*, XXVI, 118—123).

67—69 Dante, afirmă Beatrice, n-a putut înţelege singur, deoarece mintea lui este stăpînită de gînduri vane şi robită plăcerilor; mintea lui se aseamănă obiectului care, scufundat în rîul Elsa — afluent al fluviului Arno — se acoperă de calcar (apele rîului fiind bogate în carbonat de calciu) şi se aseamănă dudelor albe înroşite de sîngele lui Priam, care s-a sinucis neştiind că Tisbe era încă în viaţă.

70—73 Chiar numai din forma şi înălţimea pomului ar fi trebuit să înţelegi raţiunea morală a poruncii date lui Adam.

76—78 Dacă nu poţi să înţelegi, reţine şi comunică, cel puţin, cuvintele mele aşa cum le-ai auzit, ca o amintire a călătoriei tale, aşa cum pelerinii se înapoiază de la Ierusalim cu toiagul împodobit cu frunzele de palmier culese acolo.

85—90 Dante doreşte să reţină cuvintele Beatricei dar n-are şi puterea să le înţeleagă. Beatrice îi explică cauza fenomenului, generalizînd: omul nu poate înţelege marile taine cu ajutorul filozofiei practice („cum te-ai condus“) şi nu poate păşi pe calea cerească (departe de pămînteni pe cît e planeta lor de primul mobil, v. 90). Dacă ar fi adevărat că „Dante, care a crezut odată că va putea ajunge să cunoască esenţa divinităţii cu ajutorul raţiunii naturale şi a studiilor filozofice... mărturiseşte acum că speculaţiunea filozofică nu e capabilă să pătrundă învăţăturile revelaţiei“ (Scartazzini), atunci, în acest moment, Beatrice

s-ar autodefini ca revelaţia, iar îndemnul său ar fi ca Dante (şi prin el omul) să se umilească. Adevărul este că Beatrice îl îndeamnă aici pe Dante să-şi sporească capacităţile mintale, să-şi ascută posibilităţile sale de înţelegere, revenind, totodată, asupra misiunii poetului. Dante va trebui să înţeleagă mai mult decît pămîntenii, care nu mai sînt interesaţi în chestiunile de principiu, încercînd să justifice prin raţionamentele lor goana fără scrupule după bunuri şi care nu mai păşesc pe calea păcii şi a armoniei, ci pe aceea a discordiei şi a războaielor. Şi, într-adevăr, posibilităţile mintale ale poetului vor creşte continuu, astfel că el va descifra adevăratele proporţii ale demnităţii umane şi ale responsabilităţii sociale, înţelegînd treptat principiile majore pe care i le vor expune locuitorii regnului perfect. Îndemnul Beatricei e făcut în pragul Paradisului şi poetul revine asupra necesităţii justificării principiale a acţiunilor umane, înălţarea către aceste principii impunînd un măreţ patos (asemănător dragostei sale pentru Beatrice). În această privinţă, se poate constata că Dante n-a plăsmuit o operă poetică pentru a înfăţişa o amplă frescă istorică iluminată de principii teologice, ci că a plămădit în versul său o concepţie de viaţă formulată de însăşi mintea sa. De aceea „cel care vede în viziunea dantescă o simplă ficţiune şi numai o capodoperă literară nu înţelege măreţia şi scopul ei" (Fr. Schneider, *Dante*).

94—99 Beatrice surîde la afirmaţia lui Dante că i-ar fi fost totdeauna credincios, cînd, cu cîteva clipe mai înainte, el însuşi îşi recunoscuse greşelile. Beatrice îi aminteşte că a băut din Lete şi că a uitat amintirea păcatelor. Tocmai faptul că le-a uitat e o dovadă că le-a înfăptuit: dacă n-ar fi fost păcate, nu le-ar fi uitat.

103—105 Dante se apropie de intrarea în Paradis şi lumina are acum cea mai mare intensitate: soarele este la amiază şi pare că se mişcă mai lin, fiind mai departe de ochiul omului. „Lumea are două laturi — cea stîngă, care e partea occidentală a unui loc, cea dreaptă, care e partea sa orientală. Partea stîngă a lumii locuite este la Gades, iar dreapta, la Gange; dar, fireşte, lucrul e invers pe emisfera lumii fără oameni: partea dreaptă, la Gades, iar partea stîngă, la Gange, pentru că partea se schimbă ca şi amiaza care-şi „schimbă punctu-aşa cum schimbi şi locul" (GC, II, 94).

112—114 Urmînd pe Boetius, Dante afirmă că cele două rîuri aveau un izvor comun. Conform *Genezei*, II, 10, aceste rîuri traversau Paradisul şi de aceea Dante bănuieşte că trebuie să fie rîurile din carte.

121—123 Matelda i-a dat lămuriri lui Dante din momentul în care s-au întîlnit (Cîntul XXVIII, 121—132), spune această „doamnă" Beatricei disculpîndu-se şi accentuînd astfel caracterul excepţional al experienţei prin care trece călătorul.

141 „*Lo fren dell'arte*" este ansamblul de norme pe care şi le-a fixat

şi pe care le respectă poetul. Dante scrie direct sub inspiraţie, cu sinceritate, dar nu oricum: el respectă un cod al comunicării şi o formă poetică, considerată un sumum al artei — poemul, care şi-a dobîndit tiparul perfect datorită „grecului", lui Homer, şi călăuzei lui Dante, Virgiliu. Dante afirmă că sînt pline filele acestei cantice şi se scuză, astfel, că nu poate împărtăşi cititorului bucuria care l-a cuprins. Pot fi recunoscuţi aici acei „topoi ai inefabilului" după cum îi denumeşte E. R. Curtius care aveau rolul să sublinieze „neputinţa de a face faţă subiectului" şi să asigure pe cititor că poetul „exprimă doar cîteva din multele lucruri pe care le-ar avea de spus" (*Lit. europ. şi evul mediu latin*, p. 188—191). Coşbuc a mers dincolo de aspectele formale şi a căutat şi aici sensul alegoric al versului, ajungînd la o concluzie asemănătoare.: „Ne imaginăm noi, oare, că frîul artei înseamnă că Dante a luat trei caiete, s-a aşezat la birou să scrie cîte o cantică în fiecare şi, în timp ce scria fără nici un plan, a ajuns la sfîrşitul caietului şi, cu toate că mai avea multe de spus, şi-a lăsat scrierea imperfectă din cauza lipsei de hîrtie? Sau cum să explicăm în alt chip teama sa de a nu strica simetria cînturilor? Dante nu trebuia să adauge un alt cînt, ar fi putut să scurteze cîteva cînturi sau să condenseze materia sau să o ordoneze altfel, ca să facă loc în acele 33 de cînturi şi „dulcei băuturi"... A bea din Evnoe este tocmai călătoria prin ceruri, dar în parte este un lucru terestru şi aceasta nu se poate cînta din cauză psihologică, pentru că memoria terestră e prea slabă pentru a cînta dulcea băutură. Ar trebui pentru asta memoria celestă a depăşirii naturii umane, dar asta nu mai e făcută pentru lucruri pămîntene şi nu poate cînta în parte, ci doar în întregime" (GC, II, 55). Adică, momentul redat de poet este o fază de tranziţie, ambiguă.

142—145 După ce s-a curăţit de fumul Infernului la intrarea în Purgatoriu (Cîntul I, vv. 121 şi urm.) Dante s-a curăţit, în Lete, de toate amintirile ce-i înnegurau mintea. Acum bea apa care-i dă puterea să urce spre sferele cereşti şi din acest moment el şi-a făcut intrarea în Paradis. De aceea, nu mai avea rost să descrie în cantica Purgatoriului noua experienţă şi aceasta este explicaţia apelului său la „frîul artei" (*lo fren dell'arte*, v. 141), care-i interzicea să mai zăbovească în Purgatoriu. Îndemnul dat de Beatrice în versurile 85—90 a devenit acum „concret": Dante şi-a regăsit vechea iubire, a înţeles cauza principală a crizei despre care i-a vorbit Marco Lombardul şi alţii şi se simte reîntinerit (vv. 143—144), capabil să înceapă marea iniţiere. Porneşte, deci, spre Paradis („stele", v. 145). Poetul „a ajuns în starea de fericire

deplină a paradisului terestru după ce a băut din apa sfîntă. Lucrul acesta s-a întîmplat la amiază, cînd „sta soarele-ntr-a miezu-zilei cruce". La amiază fericirea se oprește. Aici atinge culmea sa. „Pentru că ora a șasea, adică mijlocul zilei este cea mai nobilă din toată ziua și cea mai virtuoasă, biserica apropie de ea slujbele din ambele părți, adică cele de dinainte și cele de după ea" (*Convivio*, IV, 23). Prin urmare, aici, la miezul zilei fericirii (Joia mare) se încheie acțiunea din Purgatoriu. Se încheie prima parte a fericirii, anume a fericirii terestre și de aici își are începutul călătoria spre fericirea cerească" (GC, II, 47).

PARADISUL

CÎNTUL I

După terţinele de introducere şi invocaţia către Apollo este descrisă înălţarea lui Dante şi a Beatricei către sfera de foc. Beatrice îi vorbeşte despre armonia sferelor şi orînduirea universului.

1—3 Cîntul începe cu lauda celui care pune toate în mişcare şi împarte strălucire mai mult într-o parte şi mai puţin într-alta. De la primele versuri, poetul îi spune cititorului că se apropie de locul perfecţiunii şi deci atît mijloacele poetice, cît şi subiectul vor fi mai subtile decît în Purgatoriu, unde autorul a arătat, de la început, că „înalţă" poezia sa.

4—6 Apoi, autorul confirmă că cele relatate au fost aidoma văzute, şi el parafrazează un pasaj din *Epistola către corintieni*, XII, 4, a apostolului Pavel.

13—15 Dacă în introducerea la *Purgatoriu*, el a chemat muzele în ajutor, acum el se adresează lui Apollo, celui care prezida concertul celor nouă muze, împreună cu care locuia pe munţii Parnas, Helicon, Pierius, dar şi pentru că era zeul Soarelui care domină întreaga cantică a Paradisului. Lui îi cere poetul sprijinul pentru a-şi termina opera *(a l'ultimo lavoro)* într-un chip vrednic, astfel încît să poată dobîndi laurul, numele de poet, care durează şi e onorat mai mult decît alte titluri (vezi *Purg.*, XXI, 85).

16 Parnasul este cel mai înalt munte din Focida; considerat de cei vechi a fi plasat în mijlocul pămîntului (de fapt, în mijlocul Greciei), avea două creste. Muzele invocate în canticele anterioare (*Inf.*, II, 7; *Purg.*, I, 8), locuitoare pe una din creste sînt solicitate aci împreună cu Apollo, căruia i se atribuise cea de-a doua creastă.

21 Marsia: Fiu al lui Hyagnis, considerat, după legenda mitologică, inventatorul armoniei frigiene, satirul Marsyas a inventat flautul şi a

ajuns la o atare măiestrie încît l-a provocat pe Apollo la întrecere, premiul concursului fiind punerea integrală a învinsului la dispoziția învingătorului; Apollo, iritat de greutatea cu care a biruit, l-a legat pe satir de un pom și l-a jupuit de viu. Dacă la începutul *Purgatoriului* Dante a invocat cîntul biruitor al lui Caliope asupra fiicelor lui Pierus, aci el cere ca Apollo însuși să cuvînte prin gura lui, ca atunci cînd l-a învins pe talentatul satir *(spira tue)*.

28—33 Dacă Dante va reuși să cînte umbra împărăției va binemerita laurii care, din cauza decăderii moravurilor *(culpa)* ce provoacă rușine *(vergona)*, nu mai apar pe capul împăraților și al poeților. Atunci laurii, în care se afla metamorfozată Dafne, vor străluci de bucurie pe fruntea zeului celebrat în templul de la Delfi-Apollo, pentru motivul că mai continuau să fie rîvniți de cineva.

34—36 Dante va încerca să fie la înălțimea acestei teme, dar alții, poate, îi vor urma exemplul cu mai mult succes; acestora, Apollo, locuitor al vîrfului Cirra din Parnas, le va răspunde cu mai multă promptitudine.

37—42 După ce a spus că sînt locuri în care divinitatea strălucește mai puternic, autorul se referă la soare și arată că și acesta are un loc mai prielnic, anume atunci cînd trece ecuatorul pentru că în acel moment se unesc, intersectîndu-se, patru cercuri — elipsa solară, ecuatorul, cercul echinocțiilor și al orizontului — formînd trei cruci, „Lumina divină coboară în mințile umane într-o măsură diferită, dar în sufletul în care sînt unite armonic cele patru virtuți cardinale cu cele trei teologale, lumina divină coboară mai lin, neîmpiedicată de obstacole, pecetluind mintea și făcînd-o asemănătoare tipului său divin. Ideea aceasta o afirmă Dante, prin asemănare, vorbind despre soarele real: « Prin guri diverse pe pămînt răsare lumina lunii... » Cu descrierea sa astronomică, Dante expune o propoziție teologică. Soarele răsare din diferite puncte ale orizontului, dar din punctul echinocțial, primăvara, unit cu Berbecul, el iese ca « tatăl întregii vieți pe pămînt » pe orbita cea mai bună, făcînd să prindă viață natura care renaște. Exact această idee o expune Dante într-alt loc, în Cîntul X, 7—33" (GC, II. 113).

43—48 Aflat pe culmea muntelui Purgatoriului, din centrul emisferei nelocuite, a apelor, poetul constată că soarele pornește spre asfințit. Pe emisfera aceasta începea să se facă seară, în timp ce pe emisfera opusă, cea locuită, începea să se facă dimineață. Răsărind de la limita dintre emisfera nelocuită și cea locuită, din Gange, soarele făcea să fie albă partea pămîntului dintre muntele Purgatoriului și muntele Sion și să fie neagră partea pămîntului dintre muntele Sion și muntele Purgatoriului, adică toată Europa, deci și Italia, și o parte din ape. Beatrice se întoarce spre partea stîngă, adică spre apusul din emisfera

nelocuită (care e situat invers ca pe pămînt). Ea privește deci spre Gange, spre locul în care soarele se afla în punctul optim.

54 Dante urmează privirea Beatricei și-și ațintește ochii în soare, în text: mai mult decît obișnuim. A putut privi, adică, mai îndelung soarele decît o poate face un om de pe pămînt, și aceasta pentru că în paradisul terestru avea alte posibilități, după cum explică în terțina următoare, vv. 55–57.

58 Poetul n-a putut privi prea mult soarele încins ca fierul cînd îl scoți din foc (v. 60), dar îndeajuns pentru a observa fenomenul pe care-l descrie mai departe.

61—68 Dante observă că lumina, în loc să scadă în continuare, cum era de așteptat, de vreme ce pe muntele Purgatoriului începuse asfințitul, crește în așa măsură încît îi părea că doi sori, nu unul, se află pe bolta cerească. De fapt, din momentul în care, urmînd privirea Beatricei, Dante se uitase spre soare, el începuse să se suie oblic-circular spre soare, în direcția punctului în care acesta se afla, deasupra Gangelui. De aceea lumina devine orbitoare. Prin acest „zbor cosmic", Dante nu marchează numai faptul că din după-amiaza zilei de Joia mare trecea în dimineața aceleiași zile de pe emisfera locuită (ziua adausă la zi — *giorno a giorno aggiunto*, vv. 61–62, în text), reintrînd în orarul pămîntenilor, dar și că, înălțîndu-se spre sferele cerești, intra din amiaza paradisului terestru în amiaza permanentă a paradisului ceresc, unde drumul său nu va mai fi întrerupt de nopți, ca în Purgatoriu, ci se va desfășura după un orariu sincronic cu cel de pe pămînt. Curățit de patimi, poetul-călător se îndreaptă spre sferele din care va afla doctrina și unde va întîlni Adevărul. Aceasta e tema pentru care a făcut lui Apollo o invocație atît de îndelungată și acesta e motivul pentru care terțina imediat următoare vorbește despre iubirea lui pentru Beatrice. Amplu discutată, partea primă a Cîntului I am explicat-o, în linii mari, după exegeza lui George Coșbuc din comentariul său.

Capitolul *Dati scientifici* din comentariul său începe cu descrierea unui admirabil zbor cosmic care pentru momentul în care a fost scris, pare un fragment de literatură științifico-fantastică. „Ce vis! Dar n-am făcut eu călătoria aceasta, ci Dante, Dante a început zborul spre sfera de foc, din vîrful Muntelui Sfînt, seara și spre Occident, cu viteza fulgerului, pînă la punctul unde se găsea soarele, adică deasupra Gangelui. De aici a zburat sub soare, la fel cu el, cu viteză micșorată, cîtva timp. Apoi, cu o iuțeală din nou sporită, s-a precipitat în lună. Mișcarea aceasta, într-un atare mod, a fost descrisă de Dante prin cinci împrejurări și anume: 1 Un punct echinocțial făcuse să fie seară pe Muntele Sfînt în momentul în care Beatrice s-a îndreptat spre soarele aflat aproape de orizontul occidental, și a început să se înalțe oblic spre el (37–46), 2 În clipa aceasta i s-a părut lui Dante că s-a adăugat o

nouă zi la ziua care se sfîrşea şi că soarele care apunea era un soare care răsărea, adică un alt soare pe cer: consecinţă naturală a mişcării cu iuţeala fulgerului prin spaţiu spre soare (61—63), 3 Zburînd cu o asemenea iuţeală, Dante s-a apropiat tot mai mult de soare, pînă ce a ajuns sub el, şi atunci i s-a părut că este sub „un lac de flăcări ale soarelui" (79—81), 4 Ajuns în acest punct, iuţeala de fulger s-a micşorat şi a devenit viteza aparentă a mişcării diurne a aştrilor, adică Dante şi-a continuat cîtăva vreme călătoria lui sub soare, împreună cu el, rămînînd în acelaşi punct al amiezii (II, 19—21), 5 Şi apoi, deodată, Dante a lăsat înapoia sa soarele şi s-a precipitat în lună cu o viteză din nou sporită, ca a săgeţii care zboară din coardă (II, 23—24)" (GC, II, 75—77).

67—69 Ochii Beatricei sînt asemuiţi ierbii marine pe care a mîncat-o Glauc, fiul lui Neptun şi al nimfei Nais, pescar în Boeţia: el a observat că peştii prinşi de el, recăpătau viaţă şi se aruncau în mare, dacă muşcau din iarbă. A făcut ca ei şi a fost primit în rîndul zeilor marini (Ovidiu, *Metam.*, XIII).

70 Reproducere fidelă a versului dantesc: nu este cu putinţă să descrie procesul de transformare a propriei sale naturi, care iese din limitele fireşti, prin extaz.

88 Beatrice răspunde la două întrebări ale lui Dante: îţi închipui, printr-o falsă plăsmuire că eşti încă pe Terra, cînd, de fapt, te desprinzi de planeta albastră; te înalţi datorită acelui „instinct" care îndreaptă toate fiinţele spre Empireu, instinct care este o parte dintr-o ordine universală.

127 Nu este vorba de o fatalitate, de o mişcare predeterminată: omul se poate opune „instinctului", aşa cum forma rezistă adeseori intenţiilor artistului. „Primul discurs doctrinal al Beatricei este cel privitor la ordinea universului, *Par.*, I, 103—141. Acest discurs introductiv cu care Beatrice începe să-şi arate a doua latură a frumuseţii sale, adică gura, îşi are deosebita sa importanţă fiindcă ne arată şi cine e Beatrice şi care este conceptul filosofico-teologic al *Comediei*... Substratul este forma universului: *Infernul* e antiteza formei... *Purgatoriul* este drumul celor care s-au îndreptat în altă parte, dar, avînd putere şi voinţă să-şi modifice în bine calea lor, aleargă spre locul de unde pot să se îndrepte în sensul cel adevărat al ordinii universului. Apoi *Paradisul* este forma adevărată care face universul asemenea lui Dumnezeu. Astfel, *Comedia* este o dovadă a existenţei lui Dumnezeu. Dar Dante n-a voit să dovedească existenţa lui Dumnezeu, căci a luat-o ca axiomă; şi chiar dacă o probează, cum vezi, nu o face în mod speculativ, ci practic. Deci nu probarea existenţei lui Dumnezeu este teza lui Dante, ci probarea acelei forme care face universul după asemănarea lui

Dumnezeu, dar, ca să ajungă la aceasta, el arată mai întîi contrariul, adică forma care îl face neasemănător. Şi cine îi arată această formă care face universul sau, ca să fim bine înţeleşi, pe om după asemănarea lui Dumnezeu? Călăuza sa, Beatrice. Beatrice e conceptul Justiţiei eterne sau al Voinţei divine sau al actelor lui Dumnezeu în cîrmuirea lumii. Dar dacă i-am spori parafrazele care arată noţiunea ce ea reprezintă? Dacă am zice că Beatrice este conceptul formei care face pe om asemănător cu Dumnezeu?... Cînd Dante înţelege că se ridică (intelectual şi moral) deasupra pămîntului, propriul său intelect, adică Beatrice, surîde puţin. Dar imediat este oprit de o îndoială. « Bine, mă ridic deasupra pămîntului, dar cum? » întreabă el. « Desigur, cu mine! » răspunde Beatrice, adică acelaşi intelect al său. « Atunci oftînd cu-ndurerat suspin... » Şi Beatrice, privindu-l ca pe unul în delir: « Sînt în mintea ta, propria ta capacitate de a înţelege forma care te face asemenea lui Dumnezeu, iar tu te miri ca un om în delir că posezi asemenea concept! »" (GC, II, 419—421).

CÎNTUL II

Beatrice şi Dante ajung în lună. Petele lunei şi tălmăcirea lor.

1—9 Poetul avertizează încă o dată pe cititor — pentru a-i cîştiga adeziunea! — că descrie lucruri nemaivăzute. Limbajul e comun, dar el prezintă un subiect la care participă însăşi Minerva, zeiţa înţelepciunii, Apollo, inspiraţia, elocvenţa sacră şi muzele, plenitudinea artelor.

10—15 Să urmeze nava lui numai aceia care sînt familiarizaţi cu esenţa lucrurilor, cu pîinea îngerilor.

16—19 Cei care-l vor urma vor asista la minuni mai mari decît le-a oferit Iason argonauţilor, porniţi să afle „lîna de aur"; în Colchida, aceia l-au văzut arînd pămîntul cu doi tauri care vărsau foc şi semănînd dinţi de balaur, din care au răsărit luptători, dar şi aceştia au fost repede înfrînţi, faptă pentru care Iason a dobîndit preţioasa lînă.

22 Astfel va parcurge poetul întregul Paradis: Beatrice se va uita în sus, iar Dante va privi în ochii ei.

31—36 Minunea observată de la distanţă începe să fie înţeleasă deşi nu integral. Luna este asemenea unui nor, dar dens şi solid, şlefuit astfel încît străluceşte ca diamantul sub raza soarelui. Dar, deşi materia din care e alcătuită este densă, Dante pătrunde totuşi cu corpul său în planetă asemenea razei solare care străbate apa fără ca aceasta să-şi piardă în vreun fel unitatea.

37—45 Faptul că trupul lui Dante a putut ocupa spaţiul deţinut de alt corp e vrednic de mirare pentru un muritor, care, însă, doreşte şi mai fierbinte să înţeleagă un fapt şi mai extraordinar: cum s-a putut

uni firea umană cu cea dumnezeiască în Hristos. Această unire, crezută pe pămînt, are limpezimea axiomei în ceruri; așadar și „pătrunderea" lui Dante în lună e mai lesne de crezut pe pămînt și mai ușor de înțeles în ceruri.

49—51 Cu spiritul său scrutător, Dante întreabă de îndată ce explicație au petele de pe Lună, în care poporul vede pe „Cain cu spinii" (legendă la care făcuse aluzie și Virgiliu în *Inf.*, XX, 126); astronomii considerau că, în zona petelor, masa planetei e mai puțin densă decît în restul corpului ei, după cum notase Dante însuși în *Convivio*, II, 14. De altfel, în *Convivio*, II, 14—15, sînt expuse toate sferele prin care trece poetul în Paradis. „Dar ce sînt petele filosofice, adică acele părți ale lunii care devin un Cain al religiei? Și Beatrice surîde, dar nu de ignoranța lui Dante și de fabula cu Cain, ci de credința acelora care socot filosofia ucigătoarea religiei. Alegoric, Dante înțelege în tot cîntul științele filosofice, felurite discipline ale inteligenței umane și raportul lor cu inteligența divină" (GC, II, 207).

59—60 Dante își formulează opinia: diversitatea luminozității se datorește deosebirii de densitate a corpurilor, atît în cazul lunii cît și al stelelor.

64 A opta sferă: cerul stelelor fixe, situat deasupra celor șapte ceruri în care sînt: Luna, Mercur, Venus, Soarele, Marte, Jupiter, Saturn; el e comparabil fizicii și metafizicii, după cum arată Dante în *Convivio*, II, 15.

70—72 Nu cantitatea diversă de materie face ca stelele din acest cer vecin Empireului să aibă lumină diferită, ci calitatea lor variată, proprietățile esențiale. Dar părerea lui Dante nu ține seama de acestea, întemeindu-se pe-o singură proprietate.

73—78 Beatrice revine la petele lunare, aducînd un argument de domeniul observației: dacă lucrurile ar sta cum crede Dante, atunci ar însemna că materia rară ar străbate luna de la un capăt la celălalt, sau ar fi așezată în straturi paralele cu materia densă, la distanțe diferite.

79—81 Respinge prima ipoteză: dacă ar exista părți rare în lună, atunci prin acestea ar putea străbate razele solare cînd e eclipsă de soare, fapt care nu se întîmplă.

85—93 Respinge a doua ipoteză: petele negre nu se datoresc faptului că raza soarelui e mai puternic respinsă de acele straturi mai dense care ar fi în lună, așezate mai spre fundul planetei decît cele mai rare. Așadar, petele negre nu apar pentru că ar fi mai greu străbătute de soare și nici pentru că ar respinge mai din depărtare razele acestuia. Experiența care urmează demonstrează adevărul: strălucirea dintr-o oglindă așezată mai departe decît alte două este egală cu cea care se reflectă din oglinzile apropiate.

95 Experienţa joacă, aşadar, un rol important în argumentarea tezelor danteşti.
106—108 Din moment ce nu cantitatea de materie explică petele lunare şi strălucirea variată a stelelor, Dante trebuie să afle adevărata pricină şi să primească lumina şi căldura adevărului, după ce a fost deszăpezit din îngheţul minţii, care este eroarea.
112—114 În apropierea Empireului se află primul mobil; adăugat celor opt ceruri aristotelice de către teologi, el deţinea virtutea conservării universului.
115—117 Cerul stelelor împarte existenţa diverselor esenţe, conţinut în el, dar distincte de el prin funcţia deosebită pe care-o au.
129 Fiecare cer, plăsmuit să se rotească şi să reverse asupra pămîntului puterile respective, îşi îndeplineşte rostul sub acţiunea unei cete îngereşti, care, conform scrierii lui Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia îngerească*, sînt în număr de nouă.
130—132 Astfel, cerul imediat următor Empireului, cel înstelat, păstrează imaginea cetei care-l conduce, a heruvimilor (Cîntul XXVIII), pe care-o imprimă cerurilor următoare şi pămîntului.
136—138 Ca şi în trupul uman, inteligenţa angelică se multiplică în ceruri, rămînînd, însă, simplă şi unitară.
139—141 Virtutea diferită a cetei îngereşti se leagă de feluritele părţi ale trupului scump, denumit astfel deoarece şi acesta e înzestrat cu o funcţie şi are o materie nobilă din partea creatorului.
142—144 Virtutea cetei îngereşti, unită cu partea din organismul ceresc, dă strălucire fiecărei părţi; această strălucire exprimă fericirea, care, la rîndul ei, provine de la creator, de la „obîrşie".

145—148 Beatrice precizează, în final, adevărata explicaţie a variaţiei de strălucire din ceruri. Prin intermediul acestei expuneri, Dante a făcut o introducere generală în cantica ultimă şi l-a pregătit pe cititor să înţeleagă legile intrinsece ale Paradisului, despre care a afirmat de la început că sînt mult deosebite de ceea ce alţi creatori de opere făuriseră pînă la el. Pentru a-şi dispune materialul poetic Dante a încercat să desprindă mintea cititorului de datele pur astronomice, despre care vorbise el însuşi în *Convivio*; nu se poate susţine că-şi „corectează aci o eroare anterioară", cum susţin comentatorii, ci că dă alt sens pasajului din tratat. De aceea l-a şi avertizat pe cititorul care pornise cu luntrea pe urmele navei sale: sensul canticei sale poetice este intelectual şi moral. Mai mult, amintind de „Cain cu spinii", el a dat un răspuns şi problemei dezbătute în epoca sa, şi anume în felul în care ne-am fi aşteptat să-l dea un creator atît de original. Petele de pe lună, obscurităţile minţii umane, nu se datoresc utilizării filozofiei; nu „cantitatea" de teologie limpezeşte problemele, ci „calitatea", orientarea, care se dă chestiunilor vitale. Mintea umană e acoperită de pete nu atunci

cînd se îndeletnicește cu filozofia, ci atunci cînd nu primește integral lumina adevărului, ce intră pe orișicare cale. Aceasta e partea de opacitate care se întîlnește în cel mai de jos cer al Paradisului și în care poetul poate intra acum, după această amănunțită pregătire. Se impune a fi reținută și opinia eminentului bizantinist care a fost Agostino Pertusi că, între data compunerii tratatului *Convivio* (cca 1304—1307) și data compunerii *Paradisului* (1316—1321), Dante a citit, probabil într-o versiune care circula în zona lombardo-venetă, opera lui Dionisie Areopagitul în original. Sub influența acestei scrieri care ocupă un loc central în patristica răsăriteană, Dante a stabilit o corespondență între sufletele fericiților, astrologia simbolică medievală a cerurilor și cetele îngerești. Mai mult, el a preluat din această operă registrul amplu al denumirilor divinității. „Este limpede că el a simțit în limbajul acestei opere, fie și aproximativ, un ceva care exprima mai bine decît orice altă teorie acea aspirație spre asceză, spre viziunea divină, spre lumina necreată, căreia a încercat să-i dea formă poetică în Paradis" (*Cultura greco-bizantina nel tardo Medioevo nelle Venezie e suoi echi in Dante*, 1964).

CÎNTUL III

În cerul lunii, Dante întîlnește duhurile celor care și-au călcat jurămintele, printre care este și Piccarda Donati.

1—3 Dante nu mai are nici o nelămurire după ce Beatrice i-a oferit probe și a înlăturat opiniile greșite. „*Provando e riprovando*" a devenit motoul vestitei Academia del cimento, pe la 1667, cînd și-a luat și noua denumire; la început, această societate savantă întemeiată la Florența, în 1657, de Leopoldo de' Medici, s-a numit Academia delle esperienze.

10—15 Dante este uimit să vadă în fața lui chipuri care par să se reflecte într-o sticlă sau o pînză de apă.

16—18 De aceea, el se uită înapoi să vadă ale cui sînt chipurile ce se resfrîng în fața lui, procedînd invers decît a făcut Narcis care nu s-a mai desprins de chipul său, atunci cînd l-a văzut oglindit în apă. Pedepsit de Nemesis pentru că disprețuise pe Eco, o nimfă care-i repeta cuvintele, Narcis s-a îndrăgostit de propriul său chip și a pierit privindu-l reflectat într-o fîntînă; pe acel loc a apărut floarea care i-a luat numele.

31—33 Duhurile care vor fi întîlnite în ceruri nu sînt înșelătoare, ca cele din Infern și nici pe cale de a se desăvîrși: ele se află scăldate în „lumina adevărului". De aceea Dante li se va adresa mult mai ceremonios decît a făcut-o în regnurile precedente.

43—45 Duhul vrea să răspundă cu promptitudine, deoarece, răspunzînd cu bunăvoință, cu milă, unei drepte cereri, urmează pildei celui care domnește în mijlocul acestei „curți", acestei alese adunări.

49 Piccarda: soră a lui Corso și Forese Donati, de-o rară frumusețe, a intrat în mănăstirea sfîntei Clara, de unde, însă, a fost scoasă de Corso, căpetenia facțiunii Negrilor, și măritată cu un Rosselino della Tosa, din calcul. Dante n-a dat crezare legendei conform căreia ea ar fi murit, lovită de-o cruntă boală pe care și-ar fi implorat-o (v. 108).

51 Piccarda insistă asupra faptului că e fericită în acest loc, aflat mai prejos, în sfera lunii pline (în text: *più tarda*), provocînd astfel nelămurirea lui Dante.

57 Amînînd și neîndeplinind făgăduința sacră făcută, aceste duhuri se află mai prejos decît cei care au rămas în mijlocul lumii; deși au dorit să se consacre unei vieți de contemplație, ele n-au luptat cu tenacitate și de aceea se află în ceruri pe o treaptă inferioară celor care au ales o cale mai obișnuită, dar au pășit pe ea cu hotărîre (duhurile din Mercur).

64—66 Întrebarea caută să limpezească nelămurirea provocată de afirmația din versurile 50—51: cum poate fi pe de-a-ntregul fericită, din moment ce se împărtășește puțin din fericirea cerească?

67—69 Surîsul Piccardei este un răspuns dat omului obișnuit cu „spiritul de competiție": aici duhurile nu se simt mai prejos sau mai presus unele de altele, ci fiecare are bucuria de a simți cu intensitatea de care dispune. Astfel, Piccarda vorbește ca și cum ar fi fost scăldată de focul cel mai intens („primul foc") de acela care ar trebui să cuprindă orice suflet. Explicația lui Ortiz, întemeiată pe cîțiva comentatori, sugerînd că ar fi vorba de o iubire de tinerețe, este penibilă.

77 „*Essere*" în dragoste este aici „*necesse*" spune textul original împlinindu-se ordinea universală. Urmează o argumentare tipic scolastică în care coerența și eleganța raționamentului par mai importante decît subiectul extrem de delicat care este dragostea proiectată în eternitate și hrănită de sursa vieții.

95 Traducătorul utilizează un cuvînt „tehnic": „teara", peteara, fusul din partea interioară a suveicii. Dante vrea să știe „motivul" pentru care Piccarda nu a ajuns mai sus, ce a făcut-o să se oprească în primul cer.

97—102 Mai sus a ajuns aceea pe care a urmat-o Piccarda: Chiara de Assisi (1194—1253), prima femeie care a urmat pe Francisc de Assisi și a întemeiat ordinul „Clariselor". Aceasta și-a respectat făgăduința; „votul" călugăresc fiind considerat o „nuntă" cu Hristos. Beatrice va explica în Cîntul V că prin făgăduință, ființa umană abandonează o parte din libertatea sa (ca în „votul" fecioriei) sau libertatea întreagă

(„votul“ monahal). Libertatea jertfită nu mai poate fi recuperată, de vreme ce votul are la bază un jurămînt.

118—120 Constanța: fiică a lui Ruggiero al II-lea al Siciliei, s-a născut în 1154 și s-a căsătorit în 1185 cu Henric al VI-lea de Suabia, căruia i-a adus și regatul Siciliei în 1189, cînd a murit ultimul rege al casei normande. Văduvă în 1197, a condus regența pînă la moartea sa, în 1198. A fost mama împăratului Frederic al II-lea, a treia și ultima tărie a casei Hohenstaufen. (E bunica lui Manfredi, vezi *Purg.*, III, 113). Se pare că Dante, relatînd întîlnirea sa cu Constanța în Paradis, a dat aci un răspuns legendelor lansate de cronicarii guelfi, care-l defăimau pe Frederic sub cuvînt că s-ar fi născut în urma călcării legilor divine (mama lui fiind o fostă călugăriță).

122 *Ave:* primul cînt ascultat în Paradis e un imn adresat Fecioarei Maria, *Ave Maria.*

128 Întorcîndu-și privirea de la figurile palide spre Beatrice, Dante are ochii străfulgerați de lumină. O nouă subliniere a meritelor și calităților donnei sale, care nu estompează, ci dimpotrivă, aruncă un mai puternic văl poetic peste chipul Piccardei, singura femeie care i-a reținut un timp atît de îndelungat atenția în călătoria sa. Comparată cu scena întîlnirii cu Francesca da Rimini, în *Infern*, și cu Pia, în *Purgatoriu*, aceasta evidențiază „eternul feminin“ al lui Alighieri, sensibilitatea și delicatețea fiind aci încununate, după remarca lui A. Tomaselli, cu inocența și frumusețea feminină.

CÎNTUL IV

Beatrice lămurește două îndoieli ale lui Dante și combate doctrina platonică a reîntoarcerii sufletelor la stele. Dante întreabă dacă se poate schimba materia jurămîntului.

1—3 Interesantă recurența metaforei ospățului în aceste cînturi în care cititorul este invitat să participe la un banchet spiritual. Ceea ce se află pe primul plan în acest regn nu mai este evenimentul sau construcția imaginară din canticele anterioare, ci „disputația“. Vor urma o serie de elucidări ale unor probleme ridicate de discuția cu Piccarda: de ce este acordată o răsplată mai mică unor suflete care au fost victime ale violenței? Din moment ce sufletele locuiesc în stele, este adevărată doctrina lui Platon expusă în *Timeu?*

13—15 Prorocul Daniel a potolit tulburarea lui Nabucodonosor, care hotărîse executarea tuturor înțelepților din împărăția sa, deoarece nu putuseră să-i tălmăcească visul pe care-l uitase, prin aceea că i l-a reamintit și i l-a explicat. În același timp, în această dispunere a duhu-

rilor, a sfinţilor şi a îngerilor, poate fi constatată influenţa operei lui Dionisie Areopagitul.

23 Aluzie la opinia lui Platon, expusă în *Timeu*, conform căreia sufletele coboară din stele în trupuri şi revin tot acolo după moarte. Menţionată şi în *Convivio*, IV, 21, această opinie e adusă aci în discuţie tot pentru a justifica dispunerea materialului poetic din cantica ultimă. Aşa cum opinia astronomilor a fost discutată în Cîntul II, tot astfel aci e înfăţişată abaterea de la doctrina catolică, care nu putea admite o asemenea distribuire a sufletelor fericiţilor pe astre. Sub vălul discuţiilor doctrinare, Dante îşi expune procedeele poetice şi propria sa concepţie despre misiunea omului pe pămînt.

25—27 Acestea sînt cele două chestiuni care asaltează voinţa ta, spune Beatrice care nu vorbeşte aici de „orbie", cum traduce Coşbuc. Ea va lămuri prima chestiune care este mai primejdioasă pentru că poate duce la erezie (în mod straniu, Ortiz comentează: „voi lămuri întîi îndoiala mai puţin primejdioasă credinţei creştine").

28—33 Nici serafimii care sînt mai aproape de Dumnezeu, nici Ioan Botezătorul, „cel mai mare între cei născuţi din femeie", nici Ioan Evanghelistul, cel iubit de Isus, nici Moise, „văzătorul de Dumnezeu", nici Samuel, profetul care a uns pe primul rege al evreilor şi nici chiar Fecioara Maria nu stau pe scaune aşezate în alte ceruri, ci locuiesc laolaltă cu Piccarda şi cu duhurile din lună într-unul şi acelaşi loc, Empireul.

37—42 Ceea ce vezi aici nu este o distribuire a sufletelor în diverse stele, unde ele petrec în permanenţă, ca şi cum ar locui în acele stele, ci o scară a împărtăşirii din lumina fără de început. Duhurile apar în astre pentru că se înfăţişează unui muritor, iar ochiul omului nu poate percepe ceea ce este mai presus de minte, decît sub forma imaginii unor obiecte concrete, care-i sînt familiare.

43—47 De aceea, în Biblie Dumnezeu are atribute omeneşti, i se atribuie mîini şi picioare, şi de aceea arhanghelii Gabriel, Mihail şi Rafael care l-au vindecat pe Tobias sînt înfăţişaţi cu trupuri. Cele două exemple date de Beatrice sînt luate din cultura scrisă şi din limbajul figurativ.

49—54 În *Timeu*, Platon nu a dat sens simbolic spuselor sale, ci a afirmat că este o legătură directă între suflete şi stele.

55—58 Dar poate că Platon a vrut să spună altceva, anume că stelele pot influenţa dispoziţiile sufleteşti. Despre acest raport, poetul s-a ocupat în *Purg.*, XXI. Nu este sigur că Dante l-a citit pe Platon, deşi *Timeu* a fost redat în latină încă din secolul V de către Calcidius; dar este cert că poetul italian a înţeles spiritul platonismului, care a afirmat limpede imortalitatea individuală şi a respins existenţa unei alte lumi sensibile. Numeroase sînt punctele de contact ale operei danteşti

cu o filozofie care a hrănit întreaga cultură europeană şi mai puternic gîndirea bizantină, punîndu-şi amprenta asupra culturii postbizantine, mai ales prin opera lui Dionisie Areopagitul şi aceea a lui Maxim Mărturisitorul.

61—63 Rău interpretată, influenţa exercitată de stele asupra oamenilor a dat naştere unei adevărate superstiţii care a dus la ideea că fiecare planetă reprezintă cîte un zeu, de unde numele de Marte, Mercur, Jupiter.

64—69 Cea de a doua întrebare aduce în lumină o îndoială care este mai puţin periculoasă, pentru că nu îndepărtează pe om de a sa Beatrice, de lumina dintre adevăr şi minte. Omul care vede o nedreptate în hotărîrea voinţei divine trebuie să facă efortul de a-şi spori credinţa în Dumnezeu, pentru că omul nu poate înţelege toate judecăţile divine şi atunci cînd se îndoieşte trebuie să se ferească să nu ajungă la erezie. Întrebarea nu este pusă „fără credinţă, ci cu credinţă neluminată de dreapta raţiune" (GC, II, 299).

73—75 Sufletele din acest loc se află mai departe de sursa bucuriei pentru că au cedat în faţa violenţei. Terţina este greoaie în original şi în traducere: nu este uşor să aşterni argumente logice în versuri.

76—81 În faţa violenţei, voinţa umană poate rezista, deoarece atunci cînd voinţa nu cedează, violenţa nu răzbate. Atunci cînd voinţa se pleacă în faţa brutalităţii, ea se face complice cu brutalitatea, în mai mică sau mai mare măsură. Or, aceste suflete, după ce s-au făcut complicele violenţei nu au mai revenit la prima lor făgăduinţă, atunci cînd ar fi putut să o facă. Ele au rămas în starea de complicitate. Aşadar, omul poate rezista după ce a avut un moment de slăbiciune, revenind la apărarea idealurilor de dreptate şi adevăr. Ca şi flacăra bătută de vînt, voinţa umană poate reveni la aspiraţia spre cele înalte. Recunoaştem în această expunere teoretică a Beatricei o constantă a gîndirii danteşti, preocupată de problema libertăţii umane, mereu asaltată de puterea care doreşte că reducă viaţa colectivă la apetiturile cîte unui tiran. „*Sta come torre ferma*" din *Purg*., V, 10—18, revine în substratul acestei expuneri care este un îndemn la apărarea idealurilor şi valorilor împotriva puterii care simulează ataşamentul faţă de valori pentru a masca meschine interese de grup. Voinţa umană poate avea claritatea gestului eroic, refuzînd să se plece în faţa forţei. Ea poate adopta calea lungă a luptei, asemenea flăcării care se zbate ca să nu fie stinsă. Pentru că, şi atunci cînd a cedat, omul poate reveni asupra paşilor săi. Important este să nu renunţe la aspiraţia spre desăvîrşire şi să nu se lase copleşit de brutalitatea care-l foloseşte ca pe o unealtă sau ca pe un obiect oarecare. Ideea de personalitate, aici expusă, depăşeşte limitele timpului şi ale spaţiului, deoarece ea exprimă o aspiraţie fundamentală a omului, care este o fiinţă întru devenire, într-un pro-

ces de desăvîrşire. Dacă Piccarda şi Constanţa ar fi revenit la „primul foc de amor", după ce au cedat în faţa violenţei, ele ar sta acum lîngă Clara din Assisi, pe cînd acum cunosc adevărul vorbelor: puţin au iubit, puţin li se iartă. Cele două personaje nu au încetat să iubească adevărul şi dreptatea şi de aceea nu se află în bolgile Infernului sau pe brîul Purgatoriului, dar acceptarea violenţei le-a redus capacitatea de a se dezvolta în libertate. Demnitatea lor nu a rămas neatinsă; ele îşi au lăcaşul în luna care are pete.

83—84 Pentru a clarifica problema, Beatrice aduce în discuţie două cazuri de oameni care au dovedit că voinţa umană poate respinge violenţa. Este exemplul arhidiaconului Laurenţiu, care a refuzat să îndeplinească porunca împăratului Valerian de-a preda fondurile bisericii, împărţindu-le săracilor şi preferînd astfel să fie ars pe un grătar, şi al lui C. Mucius Scevola, care, nereuşindu-i tentativa de a-l omorî pe regele etrusc Porsena, şi-a pedepsit mîna care greşise ţinta, arzînd-o în faţa regelui.

87 Urmînd aceste exemple cele două duhuri şi-ar fi păstrat intactă voinţa, dar o asemenea fermitate nu e uşor de întîlnit. Definitorie afirmaţie pentru demnitatea poetului florentin, care, invitat să se reîntoarcă, îndeplinind un act de umilinţă, în cetatea care-l osîndise pe nedrept, a respins oferta de-a reveni, prin cuvintele care impuneau sfatului Florenţei aflarea unei căi „care să nu înjosească faima şi onoarea lui Dante" (vezi *Epistola către amicul florentin*).

91—93 Chestiunea a fost lămurită, dar în mintea lui Dante mai stăruie o îndoială pe care singur n-o poate rezolva, anume contradicţia ce pare a exista între expunerea Beatricei şi afirmaţia Piccardei din Cîntul III, 117: Constanţa s-a supus numai exterior violenţei, deoarece în sinea ei şi-a păstrat făgăduinţa.

104 Pentru a-şi răzbuna tatăl, Amfiarau, plecat la războiul împotriva Tebei şi ucis acolo, din cauza mamei sale, Erifila (*Purg.*, XII, 49), Almeon a omorît-o pe aceasta. Caracterizarea faptei lui e luată din Ovidiu, *Metamorfoze*, IX, 109—114. Sub imperiul constrîngerii exterioare, omul vrea uneori să comită un rău mai mic pentru a evita un rău mai mare, dar, astfel, el poate să comită şi un act oribil, care să anuleze orice intenţie bună. În cazul Constanţei, lucrurile n-au ajuns pînă aci, dar e clar că, dacă voinţa ei absolută a rămas neatinsă, urmărind în continuare îndeplinirea unui ţel nobil, voinţa respectivă a fost alterată. De aceea şi Piccarda a avut dreptate cînd s-a referit la voinţa absolută, neînfrîntă, şi Beatrice, cînd a vorbit de voinţa respectivă a Constanţei care s-a înduplecat să îndeplinească ţelul necuviincios ce i-a fost impus. Ea răspunde de această abatere, de neglijenţă, şi de aceea se află în sfera cea mai de jos.

127 Mintea umană care a regăsit adevărul divin se simte ca fiara care s-a reîntors la vizuină, comparaţie ciudată, care are însă rolul de a sugera că în acest loc mintea nu mai poate fi atacată de erori.
130—132 Poetul înfăţişează efortul atingerii adevărului absolut, către care omul se îndreaptă împins de-o tendinţă firească: fiecare adevăr relativ e însoţit de-o nouă îndoială, care-l face să-l depăşească, şi astfel, negînd negaţia, am spune noi, omul se ridică pe-o nouă culme.
136—138 Noua întrebare a lui Dante, legată de problema discutată: o făgăduinţă neîndeplinită poate fi compensată prin alte lucrări bune, care să tragă în balanţa divină cît greutatea care lipseşte?

CÎNTUL V

Beatrice îi explică lui Dante motivul pentru care frumuseţea ei devine tot mai strălucitoare, precum şi esenţa jurămîntului. Dante ajunge, apoi, în al doilea cer, al lui Mercur, unde îl vede pe Justinian.
7—9 Beatrice devine tot mai strălucitoare pentru că Dante vede din ce în ce mai bine: în mintea lui străluceşte tot mai vizibil *„Eterna Luce"*. Se deduce că Dante s-a depărtat de Beatrice atunci cînd mintea lui nu a mai văzut-o, tot astfel cum ideile şi realităţile înalte rămîn neînţelese celui cu minte grosolană care pretinde că acelea nici nu există.
19—24 Beatrice îi explică de ce un jurămînt odată făcut trebuie respectat, pornind de la libertatea omului, darul cel mai de preţ făcut de Dumnezeu omului: *„della volontà la libertate"*. Este un dar asociat cu inteligenţa şi de aceea îl au numai oamenii şi îngerii.
25—33 Beatrice porneşte, ca de obicei, de la partea concretă, de la forma juridică a contractului încheiat între om şi divinitatea care consimte (deci nu orice jurămînt este autentic, de vreme ce poate fi făcut fără să se respecte dezideratele celeilalte părţi, divinitatea). În momentul în care a cedat o parte din libertatea sa, omul face un sacrificiu: ce mai poate el da în schimbul acestei jertfe? Dacă îţi retragi jurămîntul, sub cuvînt că poţi da o mai bună întrebuinţare voinţei, te asemeni celui care face milostenie cu lucruri de furat.
34—36 Aşadar, un jurămînt nu mai poate fi retras, atunci cînd e bine făcut (respectînd voinţa divină): acesta este principiul, chiar dacă biserica dă, de la caz la caz, dispensă.
37—39 Din nou metafore ale ospăţului care amintesc de primul capitol al *Banchetului — Convivio*, în care Dante arată ce l-a determinat să scrie acest tratat şi să facă ospăţ pentru „oricine pătimeşte de omeneasca foame din pricina grijilor familiale sau cetăţeneşti". Şi adaugă autorul: „Iar dacă în lucrarea de faţă, care e numită ospăţul şi asta

şi vrea să fie, se va vorbi mai bărbăteşte decît în *Vita Nuova*, nu înţeleg s-o scad pe aceea în nici un fel, ci prin aceasta s-o fac să devină şi mai folositoare: să se vadă că se potriveşte pe bună dreptate ca aceea să fie înflăcărată şi plină de pasiune, iar aceasta matură şi cumpătată. Căci altfel se cuvine să vorbeşti şi să acţionezi la o vîrstă sau alta: pentru că anumite obiceiuri potrivite şi lăudabile la o vîrstă, sînt urîte şi nedemne la alta" (vezi Dante, *Opere minore*, 1971, p. 196). Se înţelege că îndemnurile Beatricei în *Paradis* sînt mai bărbăteşti şi mai mature decît cele din *Convivio*.

41—42 Vers ajuns proverbial: *„Chè non fa scienza, sanza lo ritenere avere inteso"*.

43—51 Esenţa sacrificiului făcut prin jurămînt are două laturi: una este obiectul jertfei, a doua pactul. Legămîntul făcut nu poate fi niciodată desfăcut, ci numai îndeplinit. De aceea evreii au introdus votul, deşi ofranda putea fi, în mod excepţional, schimbată (după cum prevede *Leviticul*, XXVII, 9—10, 28—33).

55—57 Dar obiectul nu poate fi schimbat după bunul plac, ci numai cu aprobarea autorităţii ecleziastice care are cele două chei (pe care le păstra îngerul de la poarta Purgatoriului, Cîntul IX, 17).

60—63 Noul obiect trebuie să fie mai mare, mai important decît cel pe care-l înlocuieşte. Dar sînt obiecte care au valoare unică, precum este votul fecioarei.

64—72 Să fie atenţi muritorii şi să nu se joace de-a făgăduinţa! Pentru că uneori se fac promisiuni greşite pe care este mai bine să le anulezi, decît să le îndeplineşti. În acest scop, cel mai potrivit exemplu ar fi fost al lui Irod care i-a promis Irodiadei că-i va da orice va cere fiica ei, dacă va accepta să danseze în faţa mesenilor — şi a consimţit să fie tăiat capul lui Ioan Botezătorul, în loc să renunţe la promisiune. Dar Dante preferă să citeze primul exemplu de această natură care apare în Biblie, un fel de antecedent al celorlalte greşite făgăduinţe: este cazul conducătorului izraelit, Jepte, care s-a făgăduit să jertfească lui Dumnezeu pe cel care îi va ieşi primul în cale din casa sa, dacă îl va ajuta să biruiască pe amoniţi, iar la întoarcere a fost întîmpinat de fiica lui pe care a trebuit să o jertfească (*Judecătorii*, XI). Tema aceasta a inspirat pe Abelard, Buchanan, Hans Sachs şi a revenit, cum era de aşteptat, în lirica barocă. Hamlet îi reaminteşte lui Polonius un cîntec popular despre tragica întîmplare pentru a-l face să se gîndească dacă nu cumva îşi expune fiica la mari primejdii, folosind-o ca momeală într-o vînătoare ce avea să devină sîngeroasă. Tema este apropiată celei a sacrificiului Ifigeniei de către „atridul" Agamemnon, care pentru a putea porni cu flota spre Troia i-a promis zeiţei lunei şi a întregii naturi, lui Artemis la greci, Diana la romani, că dacă-i va trimite vînt bun o va jertfi pe fiica sa, Ifigenia; vînturile se liniştiseră la

Aulis, deoarece Artemis se supărase pe Agamemnon că omorîse un cerb sfînt la vînătoare. Legenda, spune Dante, a făcut ocolul pămîntului şi e ştiută de toată lumea, de cei simpli, ca şi de cei învăţaţi („*i folli e i savi*"); ea a inspirat pe Racine, Goethe, Gluck, Mircea Eliade, fiind legenda jertfei, prin excelenţă (în acest sens, capitolul despre Ifigenia din cartea noastră *Dimensiunea umană a istoriei*, 1986).

73—81 E suficient creştinului, argumentează Beatrice, să îndeplinească poruncile Scripturii şi îndrumările păstorului bisericesc pentru a se mîntui; să se ferească, deci, de angajamentele solemne prin care ar dori să acumuleze merite. Dar dacă e împins de vreo pasiune sau un sfat rău (după unii, o aluzie la indulgenţele condamnate şi în Cîntul XXIX), creştinul să se comporte, în acest caz, ca o fiinţă cu raţiune, iar nu ca oile care se iau una după alta, dînd astfel prilej de batjocură păgînilor.

88—93 Trecerea dintr-un cer într-altul se face rapid, fără osteneala cunoscută în Infern şi Purgatoriu, datorită faptului că aceeaşi lumină şi dragoste le cuprinde pe toate; Dante îşi dă seama că a intrat într-un loc mai intens luminat, după chipul Beatricei care se schimbă, devenind mai luminos.

105 „Cred că vechii comentatori au avut dreptate susţinînd că sensul versului este că Dante va mări cîndva numărul spiritelor din Mercur. Comentatorii noi au părăsit această interpretare şi susţin că sensul ar fi numai « iată pe acela care venind măreşte sau creşte fericirea noastră cerească », aşa cum în fiecare cer fericiţii se bucură de venirea lui. Dar versul spune că Dante va mări, nu că măreşte acum iubirile în Mercur. Şi-apoi sensul acesta « iată cine vine să crească bucuria noastră », e atît de nepotrivit! Sau, poate, să fie sensul că « iată cine va veni să crească, *alquando*, bucuria cerească »? Atunci ar fi o profeţie vagă în sensul că Dante e destinat, după moarte, să se urce la cer. Vagă şi cu desăvîrşire superfluă. Lucrul e de la sine înţeles că Dante se va urca după moarte la cer, pentru că un om care s-a urcat pînă în Empireu nu poate să sfîrşească în Infern... Şi apoi pluralul iubirile nu poate însemna decît un număr. Peste tot în ceruri, cînd e vorba de veselie sau de bucurie, Dante spune la singular « iubire » şi aşa e logic. Cînd vorbeşte de persoane spune « amoruri » (*Par.*, XIX, 19) sau despre îngeri: « motorii » (*Par.*, XXIX, 46). Deci despre persoane se vorbeşte şi în Mercur, « iată cine va mări cu încă unul numărul nostru în Mercur »" (GC, I, 211—213). Mai departe, comentatorul român arată că Dante era dator să-i spună cititorului care este „cerul său", datorită „intimităţii spirituale" pe care o întreţine cu acesta (versurile 109—114); apoi, cerul i se potriveşte pentru că „Dante a căutat onoare şi faimă" şi pentru că „Mercur e planeta care dă inteligenţă şi geniu" (GC, I, 213—221). Natalino Sapegno arată că majoritatea comenta-

torilor au acceptat interpretarea lui Velutello și anume: iată cine „va mări virtutea carității în noi, pentru că ne vom putea folosi de ea ca să-i risipim îndoielile", dar care are „defectul de a limita și preciza prea mult sensul frazei dantești"; el adaugă opinia celor care consideră că versul se referă la Beatrice și adaugă „sînt și unii care au presupus că aici se face aluzie la faptul că Dante, după moarte, va veni să-și găsească locul în acel grup".

115—117 Duhurile din Paradis nu sînt uimite de apariția lui Dante cu trup muritor printre ele, pentru că își dau seama că el se bucură de o grație. Cel care vorbește, împăratul Iustinian, salută pe un ostaș al bisericii „luptătoare" (Dante aparține grupului credincioșilor de pe pămînt — Ecclesia militans, în timp ce duhul aparține cetei care a cîștigat bătălia — Ecclesia triumphans).

121—122 Versuri din două terține care se încheie toate cu aceeași rimă: vii, di, gi, în original, cu un efect neașteptat, lipsit de solemnitate. „Vorbește-i, vorbește-i, cu încredere, și crede-te în ce spune ca într-un zeu", îl îndeamnă Beatrice, Coșbuc alege o formă mai greoaie: „vegheat vorbește!".

133—138 Așa cum soarele devine mai strălucitor după ce a risipit cu căldura sa norii, tot astfel duhul se învăluie în mai multă lumină, ce provine din bucuria pe care o are de a-l lămuri pe călător.

139 În puține locuri, poetul florentin face legătura atît de abrupt între cînturi, încît pare să scrie „va urma".

CÎNTUL VI

Împăratul Iustinian îi vorbește lui Dante despre sine și imperiul roman, despre guelfi și ghibelini, despre sufletele active și îi prezintă pe Romeo de Villanova.

1—9 Cel care vorbește i se prezintă lui Dante: a fost împărat și a cîrmuit imperiul care s-a așezat în părțile orientale, acolo unde s-a aflat Troia, de unde a plecat Enea, soțul Laviniei, fiica regelui Latinus. Ca și în Cîntul XX, 55, unde-l va caracteriza pe împăratul Constantin că a fost cel care „s-a făcut grec", tot astfel și aici el consideră că imperiul roman de răsărit a fost întemeiat atunci cînd acvila romană a luat un curs contrar naturii, mergînd dinspre apus spre răsărit. Versurile marchează limitele lumii dantești, care are în centrul său, „ca vatră de civilizație", Italia. În funcție de acest focar, el judecă și distribuie merite sau culpe; pentru Dante, civilizația continuă să se întemeieze pe autoritatea imperială, iar această autoritate a prins corp în imperiul roman și în imperiul german de origină romană (amănunte în studiul nostru din volumul *Studii despre Dante*, 1965). De altfel, nu întîlnim

nici o aluzie, în *Comedie*, la imperiul latin de răsărit (remarcă A. Pertusi în studiul citat supra, Cîntul II, vv. 145—148).

10 Născut la 482, Iustinian a devenit împărat în 527. Dante, urmînd datele consemnate de Brunetto Latini în *Livre dou trésor*, consideră că Bizanțul a fost întemeiat în 333, iar Iustinian încoronat în 539, ceea ce dă o diferență de două sute ani și ceva (*e più*).

12 Dante exprimă principiul fundamental al reformei iustiniene, așa cum era arătat în decretul care alcătuia preambulul codicelui: a fost înlăturat tot ceea ce era inutil, prevederi care se repetau, și tot ce era superflu, prevederi contradictorii.

17 Agapet: papă între anii 535—536; trimis de Teodat, regele ostrogoților, la Constantinopol, pentru a purta tratative de pace, l-a convins pe Iustinian să părăsească erezia monofizită.

23—24 Revenit la dreapta credință, a fost inspirat să elaboreze opera sa juridică. De fapt, sursa lui Dante, Brunetto Latini, nu e exactă, deoarece opera a fost încheiată mai devreme.

25 Belizar: unul dintre celebrii comandanți bizantini, victorios în campaniile purtate contra ostrogoților, a făcut ca, datorită capacității sale, să-l elibereze pe Iustinian de grija războiului, i-a dăruit „odihna" sa.

33 Ca o completare la răspunsul său, Iustinian se oferă să facă o incursiune istorică, cu scopul de-a demonstra cît de nedrept se comportă cei care se ridică împotriva puterii imperiale, fie revendicîndu-o pentru scopurile lor personale (ghibelinii), fie opunîndu-i-se fățiș (guelfii).

34—36 Discursul despre demnitatea acvilei imperiale începe de la războiul lui Enea împotriva lui Turnus, regele rutulilor. În acest război a căzut Pallante, fiul lui Evandrus, regele Lațiului, venit în ajutorul lui Enea. Episodul acesta ocupă ultima parte a *Eneidei*, operă continuată în acest cînt.

37—39 Împăratul îi amintește lui Dante (sursa e Tit Liviu) că acvila a stat timp de trei sute de ani în Alba (cetatea fondată de Ascanio, fiul lui Enea), pînă ce a avut loc lupta dintre cei trei curiați albani și cei trei horați romani, care, prin victoria lor, au dus acvila la Roma.

40—43 Îi amintește, de asemenea, cum s-a dezvoltat Roma sub cei șapte regi, de la Romulus, care a hotărît răpirea sabinelor, pînă la Tarquinius Superbus, răsturnat din pricina faptei fiului său, care-o dezonorase pe Lucreția (aflată în Limb, *Inf.*, IV).

43—45 Sînt evocate victoriile romanilor, care i-au înfrînt pe Bren, conducătorul galilor, pe Pirrus, regele Epirului, și pe alți principi sau alte cetăți.

46—48 Acvila a triumfat prin Titus Manlius Torquatur, învingător al galilor și latinilor, prin Quintius, poreclit Cincinnatus, dictatorul roman, prin cei doi Decius, care au făgăduit că se vor jertfi zeilor dacă-i

vor înfrînge pe latini, prin Fabi, familia din rîndul căreia au căzut trei sute în lupta contra veienilor, în 477 î.e.n., şi din care provine Quintus Fabius Maximus, cel care, prin precauţia sa, prin temporalizările sale, a salvat Roma de Hannibal.

49—51 Cornelius Scipio Africanul a cucerit Spania la 20 de ani şi la 33 de ani a biruit Cartagina; Pompei cel Mare, căruia i s-au acordat onorurile triumfului la 25 de ani. Fiesole, aflată pe colina din preajma Florenţei, a văzut cît de amară e acvila, atunci cînd a fost distrusă de armata condusă de consulul Fiorinus, după căderea lui Catilina, conform legendei înregistrate şi de Villani.

55—57 Acvila s-a înălţat plină de glorie cînd Cezar a devenit împărat. Idee scumpă lui Dante, care regăsea în acest moment istoric un semn al Providenţei, după cum afirmă şi în *Convivio*, IV, 5, *De Monarchia*, II, 12.

58—60 Urmează elogiul lui Cezar. A biruit pe galii dintre Var şi Rin, aşa cum pot mărturisi apele Franţei: Isère, Loire (Arar), Sena şi afluenţii Ronului.

61—63 Rolul lui în războaiele civile, de cînd a ieşit din Ravenna şi pînă la trecerea Rubiconului.

64—66 Acvila l-a însoţit în războiul contra generalilor lui Pompei din Spania, apoi în Iliria, iar victoria de la Farsalia a răzbătut pînă în Egipt, unde Pompei a fost omorît din ordinul lui Ptolomeu al XII-lea.

67—69 Acvila a ajuns pe locurile de unde pornise datorită lui Cezar, care ar fi vizitat Troia, după cum scrie Lucan în *Farsalia*, IX şi după cum acreditează Dante, din motive poetice. După ce a văzut mormîntul lui Hector, s-a îndreptat spre Egipt, unde a luat sceptrul lui Ptolomeu pentru a-l da Cleopatrei.

70—72 Cu repeziciunea fulgerului a intrat în Mauritania, unde l-a detronat pe regele Iuba, susţinătorul lui Pompei, apoi a trecut în „occidentul vostru“ (faţă de Italia — adică în Spania, v. 71 în text), unde a înfrînt pe fiii lui Pompei la Munda.

73—78 Ce a întreprins acvila purtată de urmaşul lui Cezar, Octavian August, arată chinurile lui Brutus şi Cassius, aruncaţi în fundul Infernului pentru că s-au răsculat contra puterii imperiale, ca şi suferinţa provinciilor care s-au alăturat duşmanului acestuia, lui Antoniu, adică Modena şi Perugia. Şi Cleopatra, neputincioasă de-a mai intra în graţiile învingătorului lui Antoniu, a trebuit să se recunoască înfrîntă de acvila victorioasă, lăsîndu-se muşcată de-o viperă.

79—81 Sub Octavian August, puterea romană a atins ţărmul Mării Roşii şi a cunoscut roadele păcii glorioase, cînd templul lui Ianus, folosit cînd era vreme de război, a putut fi închis. E momentul solemn cînd s-a născut Hristos, după cum arătase şi Orosius, pe care Dante

l-a urmărit fidel în această istorisire, în lucrarea sa *Libri Historiarum adversus paganos*, VI, la care se referă şi în *Convivio*, II, 11.

86 Tiberiu, în timpul căruia a fost răstignit de puterea romană cel care a răscumpărat greşeala lui Adam, oprind mînia divină, Hristos, născut sub romani, înscris în recensămîntul întreprins de August şi judecat de romani. Imperiul roman apare, deci, ca un instrument al Providenţei.

92 Titus: a distrus Ierusalimul, răzbunînd, în spiritul justiţiei răstignirea lui Hristos.

94—96 Tot acvila este aceea care a salvat Biserica, în momentul în care a fost atacată de regii longobarzi, deoarece aceştia au fost înfrînţi de Carol cel Mare.

99 Rebeliunea împotriva puterii imperiale a provocat situaţia tragică din epoca lui Dante, afirmă poetul, care a mai demonstrat acest lucru şi în *Purg*., XVI, prin Marco Lombardul.

100 Guelfii susţinuţi de Carol de Anjou.

101 Ghibelinii, care urmăresc propria lor prosperitate, şi nu a cezarului.

102 Condamnarea ambelor grupări de către cel care se ridicase deasupra intereselor egoiste, slujind numai justiţia (*Par*., XVII, 68—69), pe care o vedea funcţionînd din plin numai sub semnul acvilei. E motivul pentru care Dante îşi exprimă sentinţa prin intermediul lui Iustinian.

103—105 Ghibelinii ar face bine să-şi aleagă alt semn, pentru că, de fapt, ei nu slujesc acvila, de vreme ce nu doresc instaurarea dreptăţii.

106—111 Carol al II-lea de Anjou ar face bine să nu mai lupte contra acvilei cu speranţa că poate s-o înlocuiască cu crinii Franţei, deoarece semnul imperiului nu se schimbă atît de uşor. Mai bine ar face dacă s-ar gîndi că va avea de plătit pentru greşelile tatălui său, Carol I de Anjou, şi că lupta împotriva acvilei a dus la dezastru pe alţi principi mai mari ca el.

112—117 Duhurile care locuiesc pe această mică planetă nu au iubit cu toată fervoarea divinitatea şi de aceea se află pe o treaptă ierarhică mai joasă în Paradis. Iubirea lor a urmărit, în primul rînd, dobîndirea faimei; cu toţii au vrut ca numele să li se perpetueze pe pămînt (dar datorită unor acţiuni bune, fiind vorba de *buoni spiriti*).

118—126 Reamintind principiul evangheliei (plata lucrătorilor viei angajaţi la diferite „ceasuri"), Iustinian demonstrează că plata pe care şi-au primit-o după fapte nu poate stîrni nemulţumirea celor de aici; ei sînt răsplătiţi pe cît au muncit. Paradisul se aseamănă unui cor în cadrul căruia fiecare, indiferent de locul său, intonează melodia care e, astfel, armonios redată.

128 Romeu: Romieu de Villeneuve (la Dante: Romeo), născut la 1170, mort la 1250. A fost administrator al bunurilor ultimului conte

de Provenţa, Raimondo Beregario al IV-lea, care i-a răsplătit cinstea şi fidelitatea alungîndu-l de la curtea sa. Figură stranie, pe cît de admirată, a dat naştere unei frumoase legende pe care a înregistrat-o şi Villani: venit, la curtea lui Raimondo, nu se ştie de unde, el a plecat, izgonit, pe măgarul pe care sosise, nu se ştie încotro, după ce făcuse numai fapte bune.

130—132 Seniorii care l-au pîrît din invidie n-au cîştigat nimic, deoarece au trecut de sub suveranitatea blîndă a lui Raimondo sub dominaţia tiranică a angevinilor.

133 Patru fete: Margareta, soţie a regelui Franţei Ludovic al IX-lea; Eleonora, soţie a regelui Angliei Henric al III-lea; Sancia, soţie a lui Riccardo conte di Cornovaglia, şi Beatrice, soţie a lui Carol I de An ou (*Purg.*, VII, 128).

136—142 În original. Dante istoriseşte cum intriganţii l-au pus pe Romeo să dea socoteală de administraţia sa şi cum el a restituit mai mult decît primise; a plecat, apoi, sărac şi bătrîn, iar dacă lumea ar şti ce a fost în sufletul lui, atunci cînd a trebuit să-şi cerşească pîinea, nu ar mai înceta să-l laude. Pe drept cuvînt, a fost regăsit în acest portret, executat cu o admirabilă forţă lirică, chipul lui Dante însuşi, răsplătit cu calomnii de concetăţenii săi, care îl condamnaseră, în urma unui fals proces, la moarte. Slujitor credincios al binelui public, poetul, născut sub semnul lui Mercur, a mărturisit încă o dată aci, cum remarcă Sonnino, după cum indicase şi în episodul lui Pier della Vigna (*Inf.*, XIII), „moralitatea intimă a întregului poem, gîndit şi scris în mijlocul strîmtorărilor şi al durerilor provocate de sărăcie şi de exil. A suferi fără a abandona, a suferi toate nedreptăţile oamenilor şi a păstra intacte idealurile proprii, urmărind realizarea prin făptuirea neostenită: iată înalta învăţătură morală care străluceşte din acest edificiu titanic“ *(Lectura Dantis)*.

CÎNTUL VII

Duhurile se îndepărtează cîntînd, şi Beatrice lămureşte o nouă îndoială a lui Dante explicîndu-i rostul întrupării şi al răstignirii lui Hristos, precum şi învierea trupului.

1—3 Versuri în latină, cu cuvinte ebraice, în original: „Osana. Doamne sfinte al puterilor, care cu lumina ta faci din înălţimi să strălucească focurile fericite ale acestor regate!“

13—15 Dante nu îndrăzneşte să se adreseze Beatricei şi de aceea ţine capul în jos, cu bărbia lipită de piept. Poetul reaminteşte aci emoţia pe care-o avea cînd o privea pe Beatrice în tinereţe, în prima etapă a

vieţii sale (vezi *Vita Nuova*, XI, XIV, XVII). Sfiala sa (era de ajuns să pronunţe în gînd „*Be* şi *ice*", v. 14) este amplificată după regăsirea *donnei* pierdute, care l-a mustrat pentru rătăcirea sa (*Purg.*, XXX). Cum ar putea să ceară dezvăluirea marilor taine celei pe care-o părăsise după ce-o iubise cu atîta căldură?

19—21 Nelămurirea lui Dante a fost provocată de spusele lui Iustinian (în versurile 92—93 din cîntul precedent).

34 După ce a expus raţiunea întrupării lui Hristos — pentru a ridica neamul omenesc din starea de blestem în care îl aruncase neascultarea, nesupunerea lui Adam — Beatrice ajunge la problema în discuţie şi-l invită pe Dante să-şi concentreze atenţia pentru a putea urmări înlănţuirea raţionamentelor.

40—45 În Hristos fiind unite două firi, crucificarea lui trebuie considerată după cum a atins firea umană (şi în acest caz pedeapsa a fost justă, întrucît a permis anularea blestemului, nu întrucît a fost chinuită firea umană, cum cred majoritatea comentatorilor) sau a atins firea dumnezeiască (şi în acest caz pedeapsa a fost nedreaptă, o nouă blasfemie).

46—51 Actul crucificării implică două consecinţe contrare: cutremurul care a urmat după moartea lui Hristos a indicat că iudeii care l-au pedepsit pe Mesia au greşit, întrucît sentinţa lor a fost inspirată de răzbunarea păcatului în care se aflau; deschiderea cerului la aceeaşi moarte a indicat că pedeapsa a fost justă, fiind utilă neamului omenesc. Moartea prevăzută de Dumnezeu a fost o judecată dreaptă, în timp ce moartea hotărîtă de cei care s-au făcut instrumentul păcatului a fost o pură răzbunare, care la rîndul ei, a fost răzbunată de Titus prin distrugerea Ierusalimului.

52 Cuvînt neobişnuit *aiaptă* — pentru *ristretta* din original: mintea ta este din nou *strîmtorată*.

58—63 De ce a ales cerul această cale a întrupării este o întrebare care rămîne nedezlegată celor care nu au dragoste divină în ei. Dar Dante este acum capabil să afle răspunsul: îţi voi arăta de ce aceasta a fost calea cea mai potrivită, îi spune Beatrice, explicîndu-ţi acest „semn" de care mulţi se miră şi puţini îl înţeleg.

70—72 Din nou este subliniată libertatea umană: ceea ce provine direct din mîna creatorului nu depinde de virtuţile altor cauze, aşa cum ceea ce este etern, nu este supus pieirii.

73—75 În sfîrşit, ceea ce a fost creat direct de Dumnezeu, adică omul, este mai iubit decît restul făpturii.

76—78 Cuvînt calchiat pe cuvîntul din original: *s'avantagiază* = = *s'avvantaggia.* Firea umană profită de aceste trei aspecte ale relaţiei dintre creator şi creatură: este veşnică, este liberă, este plină de lumină.

Dar dacă una din aceste trăsături lipsește, omul decade. Or, căderea e provocată, în primul rînd, de greșita folosire a libertății.

79—81 Pricina căderii este păcatul care paralizează libertatea și stinge lumina transmisă de sursa binelui.

91—93 Greșeala originară nu a putut fi reparată decît pe două căi: prin iertare sau răscumpărare.

97—100 Cu puterile sale limitate, omul nu putea să coboare la o adîncime corespunzătoare înălțimii pe care încercase să o atingă, atunci cînd a vrut să devină asemenea lui Dumnezeu.

103—111 A rămas a doua cale, pe care Dumnezeu a ales-o cu dragoste de om.

112—114 Întruparea este evenimentul major din istoria umanității, desfășurată între ziua creației *(il primo die)* și judecata de apoi *(l'ultima notte)*.

130—135 Numai îngerii și sferele cerești (nu planetele propriu-zise) sînt direct create de Dumnezeu. Cele patru elemente și combinațiile lor sînt plămădite, capătă forma lor, din partea cauzelor secunde, adică de la acele creaturi ieșite nemijlocit din mîna ziditorului, care a creat așadar materia (v. 136) acestor patru elemente, dar nu și forma lor. Fiind contradictorii, cele patru elemente nu se pot combina în minerale, plante, animale, dacă nu acționează o virtute, o forță din sferele cerești sau din cele îngerești.

137 Capacitatea sferelor cerești, denumită virtutea formativă, care produce lucrurile formate. Pe cînd cele dintîi sînt „create", cele de-al doilea sînt „formate".

139—141 Sferele cerești, prin lumina și mișcarea lor, extrag și pun în mișcare, dintr-o mixtură de elemente potențate, sufletul senzitiv (în cazul animalelor) și cel vegetativ (în cazul plantelor). În aceste cazuri, viața apare datorită elementelor care oferă materia adecvată și a sferelor cerești care intervin cu virtutea lor formativă. Dumnezeu nu intervine direct. Alta este, însă, situația omului.

145—148 Nu e greu să înțelegi de ce Dumnezeu s-a întrupat, dacă ții seama de locul omului în cadrul creațiunii, cu un suflet direct creat de Dumnezeu și cu un trup care se continuă din trupul primilor oameni, de asemenea, creat atunci de Dumnezeu. Înlănțuite astfel, datele îți pot clarifica problema învierii de la judecata de apoi. Dante se referă la „carnea umană", în general.

CÎNTUL VIII

Dante ajunge în al treilea cer, al lui Venus, unde întîlnește pe Carol Martel, care-i vorbește despre diversitatea firilor umane.

1—9 Cînd lumea a fost cufundată în neştiinţă, ea credea că Venus stîrneşte patima iubirii şi de aceea păgînii îi aduceau jertfe şi venerau totodată, şi pe mama zeiţei, Dione, şi pe fiul ei, Cupidon. Una din zeiţele celebre ale antichităţii, Afrodita-Venus făcea parte din cele douăsprezece zeităţi care se aflau în Olimp. Printre multele legende scornite pe seama ei, este şi aceea pe care o reproduce Ovidiu în *Metam.*, X, sursa lui Dante, anume că zeiţa s-ar fi născut din spuma mării („aphros" înseamnă spumă) lîngă insula Cythera şi ar fi fost adusă de Zefir în Cipru. (Legenda este transpusă plastic în celebra frescă a lui Boticelli din Villa di Castello, executată pentru educaţia vărului lui Lorenzo de' Medici, Lorenzo di Pierfrancesco, şi unde Venus este frumuseţea spirituală; Boticelli a fost, de altfel, unul din ilustratorii lui Dante şi de la el a putut prelua ideea care a fost expusă, în termeni filosofici, de Marsilio Ficino). Venus a fost o zeitate din Italia, care ocrotea primăvara şi grădinile, şi s-a contopit cu zeiţa greacă, devenind zeiţa iubirii şi a frumuseţii.

Coşbuc afirmă în comentariul său că nici în *Vita Nuova* Dante nu vorbeşte de un amor care ar descinde din erosul mitologiei greco-romane. „Amorul acesta este cu totul altceva! Un alt Amor, cu alte obiceiuri, cu alte arme, cu altă minte, cu alt drum şi cu altă inteligenţă, pe care Amor — Eros nu le are. Tu ştii că acesta este un copil sau un băiat despre care « ziceau că-l poartă Dido-n poala ei ». Dar acest Amor al lui Dante este un om tînăr, nu un copil... şi el nu stăpîneşte ca suveran, ca Eros, ci el însuşi este stăpînit de virtutea Beatricei" (GC, II, 355). Dante se distanţează aici de Virgiliu, care, în *Eneida*, I, 647, înfăţişează pe Didona cu Cupidon pe genunchi; săgeata acestuia aprinde dragostea Didonei pentru Enea.

22—30 Duhurile apar aşa cum cade trăsnetul vara: în vremea lui Dante, trăsnetul era considerat un vînt puternic căzut din norii reci. Duhurile vin din Empireu pentru a-l întîmpina pe Dante şi a-l ajuta să suie. Aşa cum i-a spus Beatrice, duhurile nu locuiesc în aceste ceruri străbătute de călător, ci vin în cerul care corespunde stării lor pentru a-l face pe Dante să înţeleagă; ele se coboară la măsura minţii umane. În Empireu, va explica primul care-i vorbeşte, duhurile acestea se alătură serafimilor, îngerii cei cu şase aripi, care ard de dragoste (sensul ebraic al cuvîntului).

37 Este citată în *Paradis* prima canţonă din *Convivio*, II; *„Voi che intendendo il terzo ciel movete"*, pe care poetul o tălmăceşte el însuşi, arătînd în paragraful 6 că turburarea lui sufletească începe să fie alinată de un spirit, care, „coborît pe rază din steaua voastră, contra lui pledează". Iar spiritul acesta vine din „steaua Venerei care, datorită desăvîrşirii celor ce o rotesc, e atît de plină de har, încît are mare putere asupra sufletelor ca şi asupra altor lucruri ale noastre". În para-

graful 12, Dante explică sensul alegoric al canţonei şi afirmă că a redactat-o în momentul în care, după moartea Beatricei, s-a simţit atras de filozofie: „Drept care, simţind cum mă înalţ de la gîndul primei iubiri către virtutea cesteilalte, aproape cu uimire am dat glas cuvintelor din canţona de faţă". Coşbuc a acordat o atenţie deosebită acestui paragraf arătînd cum lecturile din Boetius şi Cicero l-au ajutat pe Dante să iasă dintr-o stare de criză intelectuală şi l-au îndrumat spre iubirea care se află „mai sus de sfera celei mai largi spire", în Empireu, acolo unde sălăşluia Beatrice (GC, II, 279—307). Legătura făcută de comentatorul român, între cele trei opere este justificată de îmbinarea lor organică, atestată şi de acest vers din *Comedie.*

49—51 Duhul nu-şi spune numele, ci îi aminteşte lui Dante că a fost iubit de el. E Carol Martel, fiul lui Carol al II-lea de Anjou, născut în 1271 şi mort de tînăr, în 1295. Dacă ar fi trăit mai mult, ar fi stăvilit multe rele pe care le-a făcut familia sa, în special regii Neapolului. Carol al II-lea, prietenul papei Bonifaciu, şi Robert, capul rebelilor contra lui Henric al VII-lea.

55—57 Înţelegînd că Dante nu-l poate recunoaşte din pricina luminii, provocată de starea de beatitudine în care e învăluit, duhul îi reaminteşte că între ei a fost o legătură puternică. Carol Martel a fost la Florenţa în 1293, cînd cei doi s-au putut cunoaşte şi preţui reciproc; principele francez, iubitor al artelor şi protagonist al păcii, a putut, chiar, cunoaşte canţonele lui Dante.

58—60 Dacă n-ar fi murit de tînăr, ar fi putut domni asupra Provenţei, care a intrat în posesiune angevină prin căsătoria Beatricei, fiica lui Raimondo Beregario al IV-lea, cu Carol I de Anjou (vezi şi VI, 133).

61—63 E vorba de regatul Neapolului, delimitat aici prin menţionarea punctelor extreme: Bari la Adriatica, Gaeta la Marea Tireniană şi Catona din Calabria despărţită în acea vreme de Sicilia.

64—66 Fiu al Mariei, sora lui Ladislau al IV-lea, Carol Martel a fost încoronat rege al Ungariei, dar lui Ladislau i-a urmat Andrei al III-lea. Fiul său, Carol al II-lea Robert, a devenit, însă, rege al Ungariei în 1308, fiind cunoscut şi în istoria Ţării Româneşti.

67—70 Sicilia, denumită astfel după cei trei munţi; Pachino, Peloro şi Lilibes; între Pachino, azi Capo Passaro, şi Peloro, azi Capo Faro, adică în golful Cataniei — bîntuit de *Euro*, vîntul siroco — se află continuu un nor gros, provocat, precizează Dante, nu de titanul Tifeu (care, după cum spune Ovidiu, *Metamorfoze*, V, suflă prin Etna mînia sa împotriva lui Jupiter, care a aruncat insula peste el), ci de suflul erupţiei vulcanice.

71—75 Sicilia ar fi putut să fie condusă şi „azi", în timpul călătoriei lui Dante, de urmaşii săi. Căsătorit cu fiica lui Rudolf de Habsburg,

Clemenţa, Carol Martel, primul născut al lui Carol al II-lea de Anjou, ar fi putut menţine Sicilia sub dominaţia descendenţilor săi, dacă administraţia abuzivă a lui Carol I de Anjou n-ar fi provocat răscoala populară, incitată de aragonezi şi de bizantini, cunoscută sub numele de „vecerniile siciliene". Începută la Palermo în timpul Paştilor din 1282, răscoala i-a izgonit pe francezi, şi Sicilia s-a despărţit de Neapole, intrînd sub dominaţia aragonezilor.

76 Robert, alt fiu al lui Carol al II-lea de Anjou, născut la 1277, rege, după tatăl său, la Neapole în 1309, mort în 1342.

77—81 Ostatec la aragonezi, după eliberarea tatălui său, din 1288 la 1295, Robert a adus numeroşi catalani în regatul Neapolului, care erau faimoşi pentru lăcomia lor. Robert nu va avea această „prevedere" (care ar trebui s-o deducă din „vecerniile siciliene") şi nu va stăvili abuzul aparatului său administrativ, care va încărca de fărădelegi „barca" regatului pînă ce-o va face să se scufunde.

82—84 Născut zgîrcit dintr-un tată generos, Robert ar avea nevoie de un alt gen de consilier, care să nu alerge după căpătuială.

89—90 Bucuria pe care-o simte Dante e cu atît mai mare cu cît îşi dă seama că interlocutorul său o poate cunoaşte (primind astfel expresia recunoştinţei poetului); bucuria lui Dante sporeşte, în al doilea rînd, pentru că pricinuieşte bucurie şi lui Carol. În acest fel, Paradisul e străbătut de beatitudinea care trece de la unul la altul; în cazul de faţă, e dovada unei noi comuniuni între cei doi oameni care s-au cunoscut în Florenţa şi care văd la fel evenimentele social-politice (sub raza divină!)

91 Pe lîngă bucurie, Dante a dobîndit şi clarificarea unor probleme istorice italiene.

92—93 Dar din expunerea lui Carol, Dante a rămas cu o nelămurire: cum s-a putut naşte dintr-un tată generos, din Carol al II-lea de Anjou, un zgîrcit ca Robert?

97—102 Virtutea întipărită în sferele cereşti constituie instrumentul prin care operează Providenţa; aceasta a avut în vedere nu numai existenţa sferelor, ci şi ţelul pe care ele trebuie să-l atingă.

103 Forţa aceasta are un ţel. De remarcat că aici Carol Martel reia argumente din expunerile anterioare ale Beatricei, pentru a duce procesul de cunoaştere mai departe. „Arcul" din acest cînt aminteşte „arcul" din Cîntul I (aceeaşi formă — *quest'arco saetta* — aci şi în I, 119). În acest fel, fiecare expunere se conexează cu cele anterioare, şi cititorul progresează alături de poetul-călător în descifrarea mecanismului complicat al Paradisului, care nu încetează să influenţeze şi să clarifice destinele pămîntenilor. „Instinctul" descris la modul general în Cîntul I apare aci, după expunerile din cînturile II, IV, VII, ca forţă divină ce lucrează prin virtuţile formative etc.

109—111 Providența asigură o armonie perfectă în întreaga creație, deoarece „Prima minte" și agenții săi sînt perfecți.
112 Urmează o demonstrare care amintește de dialogul platonician.
120 Al vostru dascăl: Aristotel, în tratatele sale politice și morale. Așadar omul are înclinații diverse, deoarece societatea are trebuință de variate funcții, fiind organismul în care trăiesc toți oamenii.
121—122 Prin succesiunea raționamentelor, Carol Martel a trecut de la adevărul general, armonia universală, la cel particular, armonizarea variatelor funcții *(venne deducendo)*. Urmează concluzia: dacă funcțiile sînt variate, și predispozițiile trebuie să fie diferite, acestea fiind „rădăcina" celor dintîi.
124—126 Exemple: de aceea unul se naște legislator, ca Solon, altul cu predispoziția de a deveni rege, ca Xeres, altul preot, ca Melchisedec, altul cu spirit tehnic, ca Dedal, tatăl lui Icar.
127—129 Predispozițiile, care sînt amprenta sferelor cerești în firea umană, nu sînt ereditare, nu țin seama de familii sau de ranguri.
130—132 Exemple: deși sămînța *(per seme)* a fost aceeași, Esau și Iacob, fiii lui Isac, au fost deosebiți; deși născut din popor, Romulus a fost conducător (era de condiție atît de joasă, încît romanii au considerat necesar, pentru a-l înnobila, să plăsmuiască legenda după care zeul Marte i-ar fi fost tată).
133—135 Dacă providența n-ar hotărî astfel, copiii ar moșteni predispozițiile paterne și astfel din oameni buni s-ar naște mereu oameni buni, iar din răi, urmași răi. Pe-un temei asemănător a negat Dante noblețea de sînge (în *Convivio*, IV).
136—138 Carol Martel a adus în fața ochilor lui Dante ceea ce acesta avea înapoia sa, ceea ce îi era neclar. El nu se oprește aici, explicîndu-i și cazul concret: Robert al Neapolului.
139—141 Așa cum sămînța încolțită în regiuni care nu-i sînt propice nu se dezvoltă *(Convivio*, III, 3*)*, tot astfel natura, în general, nu dă rezultatele scontate, dacă condițiile nu sînt potrivite.
142—144 Ar trebui, deci, ca oamenii să acorde mai multă atenție predispozițiilor naturale și să le dea curs pe făgașul firesc: atunci „ar fi neamul bun", adică omenirea ar acționa conform menirii date de Providență societății umane.
147 E cazul lui Robert; el ar fi trebuit să se facă popă, nu rege. Lăudat de Villani, de Petrarca și Boccaccio, acest frate al lui Carol Martel s-a ocupat mai mult cu studiile teologice, lăsînd 289 de cuvîntări bisericești. Dante nu i-a putut ierta urmarea cu obediență a politicii papale și opoziția față de Henric al VII-lea, împăratul așteptat de el să facă ordine în Italia.
148 Neținiînd seama de înclinări, predispoziții, voi oamenii de acum, mergeți pe o cărare care este alături cu drumul Providenței; lucrurile

sînt întoarse pe dos. Şi aci, ca şi în alte locuri discuţia savantă şi plină de subtilităţi scolastice e destinată să releve situaţia tragică din Italia scumpă poetului, să atragă atenţia omenirii aflate în pericol asupra cauzelor crizei şi asupra căilor de revenire la normal. Expunerea elevată şi generoasă a principelui bun, îndrăgit de Dante, se încheie astfel cu o aspră satiră împotriva unei alte figuri, ce devenise „un nou Marcel" în „serva Italia" (în ţara ce devenise „trist ospel" — *Purg.*, VI, 76).

CÎNTUL IX

Profeţia lui Carol Martel, întîlnirea cu Cunizza da Romano, Folco din Marsilia şi învectivele lor împotriva contemporanilor lui Dante şi a curţii papale.

1 Poetul împlineşte dorinţa duhului cu care se întreţine şi transmite spusele sale celor dragi: aici, Dante se adresează direct Clemenţei, fiica lui Carol Martel, soţia lui Ludovic al X-lea, regele Franţei între anii 1314—1316. Clemenţa a fost a doua soţie a regelui, cu care s-a căsătorit în 1315. Era încă în viaţă la data compunerii *Paradisului*, a murit în 1328.

4—6 Cu nobleţea celui care s-a detaşat de intrigile lumeşti, Carol Martel nu mai enumeră toate mîrşăviile pe care le cunoaşte şi pe care nu doreşte să le repete prin Dante: „lasă să curgă anii" echivalează cu sfatul pe care i l-a dat adesea Virgiliu în timpul călătoriei: „urmează-mă şi lasă-i să vorbească". Aici fiecare duh are înţelepciunea lui Virgiliu cu mai multă strălucire. Personajul prevesteşte doar pedeapsa ce va cădea asupra lui Robert de Anjou care-şi va pierde fratele şi un nepot în bătălia de la Montecatini, din 1315, unde a fost înfrîntă Florenţa.
7—9 Personajul îşi însoţeşte gestul nobil cu întoarcerea spre soare, cu revenirea sa la contemplarea Adevărului şi a Dreptăţii.

10—12 Poetul subliniază semnificaţia atitudinii lui Carol Martel, îndemnînd pe concetăţenii săi să se detaşeze de lucrurile şi intrigile mărunte care-i împiedică să vadă Binele şi Adevărul.

16—18 Beatrice îl încurajează să vorbească cu duhul care se apropie, acordîndu-i consimţămîntul ei de a zăbovi în compania acestui duh. Coşbuc calchiază şi aici traducerea sa pe original şi redă *caro assenso* prin *dulce-asens*.

21 Dante nu-i întreabă direct pe fericiţi, care au puterea de a-i cunoaşte gîndurile, ci solicită prin intermediul fiecăruia lumina divină. Întrebarea sa nu este, ca în *Infern* şi *Purgatoriu*: cine eşti? de ce ai ajuns aici? — ci: cum ai ajuns aci? ce interpretare dai evenimentelor istorice pe care le-ai trăit?

25—28 Duhul este originar din acea parte a coruptei Italii care e mărginită de Veneţia (indicată prin Rialto, una din insulele oraşului) şi de munţii din care izvorăsc Brenta şi Piave *(le fontane di...)*, adică din Marca Trevigiana, sau Trevisana, unde se află dealul di Romano pe care a fost clădit castelul seniorilor da Romano.
29 „Flacără“ îl denumeşte ea pe fratele ei, Ezzelino al III-lea da Romano. Dante se întemeiază pe legenda, relatată de fiul său, Pietro, conform căreia mama lui Ezzelino ar fi visat, fiind însărcinată, că va naşte o flacără ce va arde întreaga Marcă; alte legende îl prezintă pe acest tiran (vezi *Inf.*, XII, 110) opresor al sărmanilor, ca fiind născut din diavol şi o vrăjitoare.
32 Cunizza: fiică a lui Ezzelino al II-lea şi a Adelaidei degli Alberi, născută pe la 1198 şi cunoscută printr-un testament făcut în Florenţa, în casa lui Cavalcante Cavalcanti, tatăl lui Guido (vezi *Inf.*, X) la 1265. Măritată cu Rizzardo di San Bonifacio, a fost răpită de Sordello (vezi *Purg.*, VI) şi apoi a continuat să „fie la toate vîrstele îndrăgostită dînd dovadă de atîta generozitate încît ar fi considerat o mare nepoliteţe să refuze amorul său celui care i l-ar fi solicitat curtenitor“ (Lana).
36 Cunizza se referă probabil, la cuvintele evanghelice: „Mult i se iartă, pentru că mult a iubit“. A pus aceeaşi pasiune în penitenţă, ca şi în amorurile sale; de aceea se şi referă imediat la Folco, „piatră rară“. Aşezînd-o în Paradis, Dante a ţinut seama de faptul că ea a murit departe de castel, cuib de năpîrcă, şi că prin testamentul său i-a eliberat pe robii familiei sale.
37 Folco sau Folchetto da Marsiglia, care va vorbi cu Dante după Cunizza (vezi v. 94).
40 Anul „centesim“, 1300, se va multiplica cu 5, adică anul 7000, cînd, după fericitul Augustin, va fi sfîrşitul lumii, mai înainte să moară faima lui Folco (care, deci, va dura pînă la sfîrşitul lumii).
41 Renumele care trăieşte în memoria oamenilor. Menţionarea lui Folco este aici o trăsătură de unire între cazul Cunizzei şi ticăloşiile ce urmează a fi enumerate, prevestite.
44 Adige...: altă delimitare a Mărcii, de data aceasta prin indicarea hotarului occidental, rîul Adige, şi al celui oriental, rîul Tagliamento.
45 Opresiunea familiilor nobile Ezzelini, Scaligeri, Caminesi.
46—48 După interpretarea cea mai acceptată, Dante face aluzie în prima profeţie, la înfrîngerea sîngeroasă pe care au suferit-o padovanii, în 1314, lîngă Vicenza, din partea lui Cangrande, vicarul împăratului Henric al VII-lea, împotriva căruia se răsculaseră.
49—51 A doua profeţie: seniorul di Treviso (unde se întîlnesc apele rîului Cagnana cu ale rîului Sile), Rizzardo da Camino, care va urma tatălui său „bunul Gherardo“ *(Purg.*, XVI*)* în 1306, va deveni atît de înfumurat şi de ambiţios încît foştii lui prieteni îl vor asasina în

mod laş (pe cînd juca şah), în 1312. De tendinţe ghibeline, Rizzardo a fost omorît de guelfi.

52—57 A treia profeţie: în 1314, episcopul de Feltro, Alessandro Novello, îi va închide, la cererea vicarului regelui Robert de Anjou, pe nobilii ferarezi care fugiseră de prigoana angevinilor, şi-i va decapita, faptă ce depăşeşte orice crimă, condamnată cîndva. (Malta e numele unei închisori, situate lîngă lacul Bolsena; după alţi comentatori aiurea.) Aci cu sensul: nimeni, avînd vreodată deţinuţi în închisoare, n-a comis atare faptă odioasă.

58—60 Aspră ironie: vărsarea sîngelui (aceste daruri) cu „mărinimie" de către episcopul care voia să se arate zelos pentru cauza guelfă nu este un act fără pereche în acest ţinut, locuit de oameni corupţi şi cruzi.

61—63 Cunizza îşi justifică vorbele, arătînd că deţine cunoştinţele sale, din partea cetei îngereşti a Scaunelor (Tronurilor), care dirijează sfera lui Saturn şi prin care Dumnezeu îşi exercită justiţia.

67—72 „Întîiul foc" este, de fapt, „celălalt foc", acela despre care a fost vorba, Folco din Marsilia. Ca toate duhurile din Paradis, el se umple de lumină şi bucurie, atunci cînd vorbeşte cu Dante; opoziţia faţă de duhurile din Infern care, ca toţi infractorii, îşi ascundeau faţa şi nu doreau decît să acuze şi să se justifice, este netă.

74 Altă calchiere: „se-nluie" este redarea cuvintelor „s'inluia" — se adînceşte în el.

79—81 Insistenţa, nemaiîntîlnită pînă acum în şirul conversaţiilor cu duhurile din Paradis, reţine atenţia cititorului care va afla că Dante întîlneşte aici un talentat poet, un coleg de breaslă.

82—88 Folco s-a născut pe malul Mediteranei, valea în care-şi varsă apele oceanul ce înconjoară pămîntul (ştim că emisfera nelocuită a Purgatoriului e acoperită de ape, din occidentul Europei pînă la răsăritul Asiei); oceanul pătrunde prin Gibraltar şi înaintează spre Asia, primind apele Mării Negre, pînă la limita orizontului. Dante a crezut, pare-se, că Mediterana ocupă 90 de grade longitudine.

89—92 Precizează locul: e din oraşul situat pe porţiunea de mal a Mediteranei cuprinsă între gura Ebrului (menţionat în text) şi gura rîului Macra, ce-i desparte pe genovezi de toscani malul opus orăşelului Bugia din Algeria, aflat pe acelaşi meridian.

93 O mai mare precizare: e din oraşul ai cărui locuitori, rebeli faţă de Cezar, au fost înfrînţi şi măcelăriţi de Brutus (Marsilia).

94 Folchetto da Marsiglia, fiul unui neguţător italian, instalat în portul francez, a fost unul dintre cei mai renumiţi trubaduri din secolul al XII-lea (e menţionat şi în *De vulgari eloquentia*, II, ca şi de Petrarca, *Trionfo d'Amore*, IV, 49—50). A fost la curtea regelui Richard I al Angliei şi oaspetele altor seniori, în special al vicontelui Barral du Baux,

pe-a cărui soție, Adelaide, a cîntat-o în versuri aprinse, fapt care l-a silit să părăsească acest loc. A intrat la bătrînețe în ordinul cistercian și a devenit episcop, zelos persecutor al albigenzilor. A murit în 1231.
97—98 În tinerețe a cîntat amorul cu intensitatea iubirii Didonei, care îndrăgindu-l pe Enea, l-a mîhnit pe defunctul său soț, Sicheu și pe Creusa, fosta soție a lui Enea.

100—102 A cunoscut, din experiență, patima cu care Phylis (născută la poalele munților Rodope) a iubit-o pe Demofont, aruncîndu-se în mare cînd a crezut că acesta o părăsise, ca și patima lui Hercule (Alcide, adică nepotul lui Alceu) pentru Iole, care a provocat gelozia Dejanirei și, indirect, moartea eroului.

104 Aci locuitorii nu mai deplîng greșelile, ci se bucură contemplînd divinitatea, care a clădit universul și i-a dat un sens.

109—111 Folco îi va vorbi acum despre semnificația dragostei de natură divină, despre iubirea adevărată, condamnînd „adulterul" celor care ar fi trebuit s-o propovăduiască pe pămînt. Va începe, de aceea, cu primul locuitor al sferei lui Venus.

116 Rahav din Ierihon, deși era o desfrînată, a refuzat să predea regelui țării pe iscoadele trimise de Iosua mai înainte de-a pătrunde în pămîntul făgăduit. Prin gestul său, ea a indicat concetățenilor săi că poporul evreu este „ales" și că prin acest popor își manifestă Dumnezeu voința sa (după cum relatează Biblia: Iosua, II).

119 Faptul că pînă aci ajunge conul de umbră pe care-l face pămîntul în spațiul cosmic, l-a determinat pe Dante să separe aceste trei planete (Luna, Mercur, Venus) de celelalte patru și să le fixeze drept lăcaș celor care au avut o imperfecțiune, au fost umbriți de vreun defect pămîntesc.

122 Se cuvenea ca aceea care a înțeles voința lui Dumnezeu să se afle în Paradis, ca semn al biruinței lui Hristos, spun unii comentatori, ca semn al biruinței lui Iosua, spun, cu mai multă temeinicie, alții.
128 Florența este întemeiată de Lucifer, după cum arată forța cu care bîntuie invidia acolo *(Inf.*, I, 111*)*.

130—132 Pofta de bani i-a cuprins pe toți florentinii, întreaga turmă a credincioșilor e cuprinsă de ura ce-i împinge pe unii împotriva celorlalți, iar păstorul, clerul, s-a preschimbat în lup.

134 Decretale: cărțile dreptului canonic și ale constituțiilor pontificale, preferate cărților de înțelepciune, deoarece, studiind prevederile legale, clerul își justifica abuzurile, pe care citatele din scrierile sfinte nu le-ar fi putut acoperi.

137—138 Papa și cardinalii nu se mai gîndesc la cruciadă, afirmă acest duh, fost inspirator al luptelor contra ereticilor. În text: ...la Nazaret unde și-a deschis aripile Gabriel.

139—142 Dar Vaticanul şi celelalte locuri alese din Roma, unde sînt îngropaţi cei care l-au urmat pe apostolul Petru, primul predicator creştin aci, vor fi curînd eliberate de cel care va întoarce biserica la menirea ei, făcînd-o să se preocupe de cele spirituale şi să nu mai trăiască în adulter, împătimită, adică, de strîngerea bogăţiilor.

CÎNTUL X

Dante ajunge în al patrulea cer, al soarelui, unde va zăboi, printre duhurile înţelepte, patru cînturi. Întîlnirea cu înţelepţii din prima cunună, printre care se află Toma d'Aquino.

1—8 Cîntul se deschide cu lauda adusă creatorului, descifrat în armonia universului. Interesant este, în registrul de metafore al *Divinei Comedii*, faptul că în *Paradis* evocarea concretă a locurilor din Italia sau alte regiuni pămîntene devine mai rară, arta poetul intelectualizîndu-se, căutînd comparaţii în disciplinele umane. Astfel, Dante face apel la atronomie, mai curînd decît la aspectul planetelor sau la geometrie, mai curînd decît la raporturile concrete dintre obiecte. *Paradisul* are, în aceste condiţii un caracter intelectual, care l-a făcut mai puţin atractiv, întrucît pare mai abstract; dar, de fapt, poetul florentin demonstrează cu măestria lui unică legătura dintre cele două feţe ale realităţii, dintre eveniment şi palpabil, pe de o parte, şi constante şi gîndire, pe de altă parte. De aceea, poetul simte nevoia să facă, din nou apel, la atenţia cititorului, amintindu-i de faptul că el nu poate să-i redea decît o mică parte din ceea ce vede, deoarece nu poate istorisi totul: o indirectă aluzie la „frîul artei".

9 Poetul intră acum în partea desăvîrşită a Paradisului, unde nu mai apar „petele" din lună sau rătăcirile de moment ale celor din Mercur sau Venus. De aici înainte, vor apare doar personaje care nu au cunoscut „a Terrei umbră" (IX, 119). Ca şi în Infern şi Purgatoriu, Dante, operează împărţiri şi în regnul desăvîrşirii, separînd pe cei care au ezitat, care s-au lăsat amăgiţi sau înfricoşaţi de forţele răului, de cei care au mers pe drumul celor îndrăgostiţi de adevăr şi dreptate. Şi în Paradis întîlnim o anticameră asemănătoare Limbului sau Antepurgatoriului. Soarele aparţine Paradisului propriu-zis care simetric se încheie cu Trandafirul ceresc, aşa cum în Infern, călătorii au văzut lumea de gheaţă din fundul puţului giganţilor, iar în Purgatoriu, au cunoscut bucuria din paradisul terestru.

13—21 „Vorbind despre diferitele grade de măsură ale îmbinării virtuţilor cardinale cu cele teologale în sufletul uman, Dante le aseamănă cu spiralele pe care se roteşte soarele — intelectul divin — pînă ce ajunge la echinocţiul de primăvară la punctul de conjuncţie al celor

două mişcări. Un cerc este ecuatorul; în sensul moral, acesta este calea virtuţilor cardinale, adică echilibrul spiritual, care face ca omul să ţină linia mediană între bine şi rău, întocmai cum ecuatorul este linia « ce stă-ntre nord şi sud fixat etern » *(Purg.*, IV, 81*)*. Celălalt cerc este ecliptica; în sensul moral, calea virtuţilor teologale, în sens alegoric, investigaţia minţii, al doilea principiu al cunoaşterii. Pe ecliptică îşi face soarele drumul, pe « cercul aplecat care poartă planetele spre a satisface lumea care-l cheamă », iar cele şapte planete sînt cele şapte daruri ale Sfîntului Duh (şi filosofic, cele şapte ştiinţe), întrucît creştinul aceste daruri le cheamă sau le invocă şi nu planetele, pentru că ar fi o erezie a păgînilor un astfel de lucru... Eu spun ca Dante: « Ţi-am pus pe masă şi tu poţi să iei », cuvinte mai profunde, care să fie numai o aluzie la înţelegerea eclipticii şi a planetelor!" (GC, II, 113–115). În interpretarea lui Coşbuc, avertismentul dat de Dante cititorului este un îndemn de a trece de sensul literal şi a descifra sensul alegoric al primelor terţine din acest cînt, care elogiază înţelepciunea.
28—33 Poetul nu poate intra în detalii şi de aceea invită pe cititor să-şi reamintească momentul iniţial al viziunii *(Inf.*, I, 37 şi urm.*)* şi precizarea privind rolul soarelui *(Par.*, I, 37*)*, astfel ca să aibă mai limpezi referirile topografice şi simbolice din acest cînt. „Echinocţiul este descris în *Inf.*, I, 37; *Par.*, I şi X" precizează traducătorul (GC, I, 260, nota 1). Soarele trecea acum de la tropicul Capricornului la tropicul Cancerului prin nişte spirale, după sistemul ptolemaic.
34—39 Poetul reaminteşte că ascensiunea sa se datoreşte nu acestor spirale, ci Beatricei care suie „de la bine la mai bine" („di bene in meglio").
40—48 Să nu se mire cititorul dacă nu-l poate urma pe Dante, pentru că poetul a intrat într-o lume în care mintea umană cu greu ajunge: poetul pune la contribuţie „ingegniul" său (aici cu sens de capacitate de a reda subtilitatea, dar termenul va face o carieră strălucită în baroc, unde va deveni capacitate de invenţie), arta şi experienţa lui de scriitor (nu „dovezi" cum traduce Coşbuc); dar cel care stă pe bancă şi priveşte cerul nu-şi poate închipui ceea ce se află în spatele bolţii cereşti. Evident, poetul se întemeiază pe pasajul în care apostolul Pavel vorbeşte despre „răpirea" sa la cer, în *II Corintieni* 12, unde adaugă la argumentele expuse pînă într-acel loc, „vederi şi descoperiri" ce trebuie crezute. Tot astfel – şi de aceea versurile sînt semnificative pentru definirea imaginarului tradiţional – ceea ce se află dincolo de imaginaţie (de ceea ce „s'imaginasse"), nu poate fi cuprins decît prin credinţă. Romanticii vor încerca să integreze acest al doilea domeniu celui aflat sub controlul imaginaţiei, acordîndu-i acestei facultăţi funcţia unui instrument de cunoaştere, asemănător intuiţiei. Dar Dante face o clară distincţie între mintea care poate pătrunde necunoscutul,

atunci cînd este luminată de divinitate, şi imaginaţie care arată aspecte inedite ale lumii în care trăim şi pe care o cunoaştem prin simţuri şi raţiune, dar care nu poate pătrunde în ceea ce se află dincolo de percepţie sau de experienţa acumulată. Deşi romanticii l-au revendicat pe Dante, nu întîlnim la poetul florentin nici o urmă din intuiţia romantică; arta lui Dante are alte coordonate intelectuale. Mai înainte de a pătrunde în lumea de „mai presus de gînd", poetul a simţit nevoia să se explice cu cititorul său; cu versul 48, lămurirea se încheie.

49—51 Dante vorbeşte de a patra ceată, „a patra familie", şi nu de o locuinţă cum traduce Coşbuc, lăsîndu-ne impresia că este vorba de un loc saturat de lumina Treimii, cînd de fapt este vorba de un grup de înţelepţi care primeşte lumina Treimii. Interesant şi semnificativ este faptul că „familia" nu are la Dante un sens biologic, ci pe acela de grup uman cimentat de aspiraţii comune; termenul are această conotaţie în majoritatea locurilor în care apare. Dante nu este un poet al familiei, în această *Comedie* în care el nu menţionează niciodată numele soţiei sau al copiilor săi; el nu este poetul intimităţii omului modern, repliat asupra sa şi asupra celor care-l înconjoară în viaţa cotidiană, ci al intimităţii omului care urmăreşte un ideal de supremă desăvîrşire şi care se regăseşte în cei care merg pe acelaşi drum.Pînă prin secolul XV, familia a fost o realitate morală şi socială, mai curînd decît sentimentală, afirmă Philippe Ariès *(L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Règime*, 1973, p. 258*)*. Discuţia cu Cacciaguida, în cînturile de la mijlocul canticei a treia, dezvăluie ponderea acestui tip de solidarităţi în civilizaţiile tradiţionale.

60 Ciudat că traducătorul şi comentatorul român nu a acordat mai multă atenţie acestui vers care putea să-l ajute în susţinerea tezei sale că Beatrice este o etapă din viaţa spirituală a călătorului; ea se eclipsează în zona marilor taine, pe care Dante încă nu le poate pătrunde. El va putea contempla adevărul atunci cînd îşi va fi însuşit tot ceea ce îl învaţă Beatrice; în acel moment va apare o nouă călăuză, Bernard. Tocmai pentru că maxima concentrare din acest moment îl ajută pe drumul său, Beatrice nu mai apare supărată, pentru că a fost uitată, ci zîmbeşte încîntată de efortul celui pe care îl călăuzeşte.

70 Coşbuc traduce *gioie* prin alt cuvînt italian *geme:* Sînt multe pietre scumpe în acest cer!

73—75 Muzica sferelor cereşti revine la mulţi gînditori antici pentru care muzica, spre deosebire de ceea ce ne spun contemporanii noştri compozitori, era în primul rînd armonie: Era o armonie şi o melodie atît de perfectă, încît numai un om perfect o poate descrie, altfel rămîne ca un mut.

79—81 Imaginea redă mişcarea dansurilor din Toscana, care porneau la sunetul instrumentului, se opreau şi se reluau, melodia fiind cîntată

de conducătoarea dansului; mişcarea se executa cînd într-o parte, cînd într-alta. Duhurile par aci că s-au oprit după prima mişcare; dansul va fi reluat.
89 Răspunzînd dorinţei lui Dante, duhurile îndeplinesc o poruncă divină, căreia nu i se pot opune.
92 Duhurile s-au strîns roată în jurul lui Dante şi al Beatricei, în două cercuri concentrice. Primul cerc, care va fi descris acum, cuprinde doisprezece înţelepţi, reprezentînd variatele domenii de preocupări din cadrul unuia din cele mai de seamă curente ale gîndirii filozofice medievale. Cel care prezintă e şi cel mai important.
99 Toma d'Aquino: născut la Roccasecca, în 1225, a intrat în ordinul dominicanilor şi a întreprins studii la Paris şi Colonia sub îndrumarea lui Albert cel Mare. A fost, la rîndul său, profesor în mai multe universităţi şi a murit în 1274. Supranumit „doctor angelicus", e considerat cel mai de seamă teolog al bisericii catolice. Cea mai importantă operă a sa este *Summa theologiae*, amplu utilizată de Dante.

Albert: supranumit „cel Mare" şi „doctor universalis", s-a născut în 1193 la Lauingen. A fost, de asemenea, dominican şi a lăsat o vastă operă, destinată să pună de acord aristotelismul cu creştinismul. A murit în Colonia în 1280.
103 Graţian: Graziano — benedictin italian, a compus către 1140 o operă considerată sursa dreptului canonic: *Concordia discordantium canonum.*
107 Petre: Lombardul, fost episcop al Parisului, denumit şi „magister sententiarum" după opera sa doctrinară *Libri sententiarum*, în prologul căreia afirmă că oferă lucrarea sa bisericii după pilda văduvei din evanghelie, a cărei danie de doi bănuţi a fost mai bine primită decît sumele mari ale celor bogaţi (Luca, XXI, 1—4). A murit în 1160.
109 Solomon, fiul lui David, celebru pentru înţelepciunea sa.
115 Dionisie Areopagitul, convertit de apostolul Pavel în Atena, căruia i se atribuie, printre alte opere, *Despre ierarhia îngerească*, urmată de Dante în sistematizarea Paradisului său.
118 Mai mic în grad, acest duh pare să fie Paulus Orosius, secolul al V-lea, autor al istoriei *Libri VII Historiarum adversus paganos*, scrisă din îndemnul „fericitului Augustin". Lucrarea, cuprinzînd evenimentele de la începuturi pînă la 417, a fost des folosită de Dante. Unii comentatori cred că poetul se referă aci la sfîntul Ambrozie sau la Lactantius, dar este aproape cert că e vorba de Orosius şi pentru motivul că galeria celor doisprezece înţelepţi trebuia să includă şi un istoric pe lîngă un canonist, un gramatician etc.
123 A opta stea: Boetius, senator roman, ajuns la cele mai înalte demnităţi şi apoi închis şi condamnat la moarte de Teodoric, în anul 526. Autorul cunoscutei *De consolatione philosophiae*, care a jucat un rol

important în evoluţia spirituală a lui Dante (vezi *Convivio*, II, 13).
128 Boetius a fost îngropat la Pavia, în biserica San Pietro în Ciel d'oro.
131 Isidor de Sevilia, unde a fost episcop (570—636). Autor al unor numeroase şi variate opere de istorie, gramatică, teologie; mai importantă este *Origines seu etymologiae*, în 20 volume, gen de enciclopedie consacrată expunerii celor şapte arte liberale, medicinii, jurisprudenţei, unor chestiuni de limbă, istoriei bisericeşti. Beda: denumit Venerabilul, născut în Anglia, în 674, a murit în 735; autor a numeroase opere, printre care *Historia ecclesiatica gentis Anglorum*, Rihard de St. Victor, scoţian de origine, urmaş al lui Ugo de St. Victor (menţionat în cea de-a doua roată, XII, 133), a murit în 1173. Autor al unor scrieri mistice, a fost denumit „Magnus contemplator".
136 Sigier din Brabant, profesor la Universitatea din Paris, a combătut scrierile lui Toma d'Aquino şi a fost citat ca suspect de erezie, în faţa tribunalului inchizitorial din Franţa. A murit către 1283. Şcolile de filozofie erau pe „la rue du Fouarre" (pe strada paielor). E discutată de exegeţi situarea lui Sigier în acest cer şi lauda adusă lui tocmai de Aquino: mai concludentă pare opinia comentatorilor care cred că Dante a ţinut să încheie primul şir al înţelepţilor cu un reprezentant al filozofiei pure (întemeiată şi aceasta tot pe aristotelism).
142 Duhurile din roată pornesc, de îndată ce Toma a terminat prezentarea, ca roţile unui ceasornic, cîntînd duios precum e melodia începută dimineaţa la biserică — asemănată aici cu îndrăgostitul ce face o serenadă în zori iubitei sale.

CÎNTUL XI

Toma d'Aquino îi vorbeşte lui Dante despre calea adevărului şi laudă pe Francisc din Assisi, descriind decăderea dominicanilor.

1—12 Poem filozofic, *Paradisul* face apel la realitatea pămînteană pentru a susţine argumentarea logică: frumuseţea nu constă în aluzia la un colţ de natură sau la o întîmplare, aşa cum o corabie artistic executată într-o frescă de mari proporţii, cum sînt acelea care acoperă pereţii mănăstirilor moldoveneşti, nu poate fi privită izolat de scena în care se integrează. Mai mult, întreg registrul de imagini este vădit subordonat registrului de concepte, poezia nefiind o rezultantă a fabulaţiei care îmbină cîte un crîmpei de viaţă cu cîte o idee elevată, ci un ansamblu care reflectă o existenţă „îndreptată", o lume în care aspiraţia profund umană devine realitate. În acest sens, începutul acestui cîntec, ce poate părea o variaţie pe tema deşertăciunii, la o lectură rapidă, este o introducere la ampla discuţie despre „calea împără-

tească", despre modul înțelept de a trăi: discuție care se continuă în cîntul următor, prin descrierea decăderii franciscanilor, făcută de Bonaventura și în Cîntul XIII, în care Toma va predica despre înțelepciune și judecăți pripite. Aici, „grijile nesăbuite" sînt enumerate prin pilde concrete: este vorba de justificările pe care le produc, sub formă de false judecăți, cei care manipulează legile în favoarea lor sau acoperă mîrșăviile lor cu aforisme, cei care pun mîna pe puterea sacerdotală sau politică pentru a domina prin forță sau sofisme (nu „aforisme", cum așază greșit cuvîntul Coșbuc), cei care fură sau profită de funcțiile lor în viața socială, cei care se împotmolesc în desfătări trupești sau cei care zac în trîndăvie. Este un amplu spectru care amintește mai curînd de regnurile prin care a trecut călătorul decît de lumea terestră din care a pornit: dar, referirea concretă are propria ei vitalitate și ea pregătește pe cititor pentru tabloul decăderii unor ordine religioase, deci o decădere mai dramatică decît a unei case de seniori, deoarece în existența acestora din urmă corupția și-a făcut întotdeauna loc. Acest mic, dar dens tablou, în care par strînse laolaltă tendințele majore ale unei întregi societăți, în stilul în care Breughel vorbește despre copilărie, război sau lupta dintre apetit și înfrînare, poate fi comparat cu cel prezentat de Hamlet în celebrul său monolog „A fi sau a nu fi", unde nefericitul prinț enumeră: abuzurile celui puternic, obrăznicia celui cu funcție importantă, ocolirea legii... Dar Hamlet trăiește mai puțin intens decît Dante tensiunea dramatică provocată de confruntarea ideilor.

25—27 Discursul lui Toma d'Aquino este un răspuns la două nelămuriri ale lui Dante pe care călătorul nu a mai fost nevoie să le formuleze el însuși: ce a vrut să spună atunci cînd a descris drumul urmat de dominicani drept o cale care „îngrașă mult" (Cîntul X, 96) și în ce sens Solomon a fost omul care a știut cele „mai mari secrete", de vreme ce nu a fost fără de păcat (*idem*, 114).

28—30 „Prevăzul" este Providența. Traducerea este nefericită, mai ales datorită versului 30 cu rezonanță grotescă; în original sensul este că Providența guvernează lumea cu un sfat ce urmărește fiecare element al creației mai înainte ca acesta să-și atingă țelul.

31—36 Scopul Providenței fiind de a da puteri Bisericii să ajungă la mirele ei, la Hristos — o căsătorie considerată încheiată în momentul în care Hristos era răstignit —, a orînduit doi principi care să o ajute din două părți („quinci e quindi"). Interesant că Dante concentrează discuția asupra acestor două ordine de dată mai recentă — franciscanii și dominicanii — și nu asupra unor ordine mai vechi; dar evident că preocuparea autorului este în primul rînd politică și socială, de-abia, în al doilea rînd, venind substratul teologic al dezbaterii. Francisc și Dominic au fost oameni providențiali care au reactualizat vechile

idealuri ale purităţii şi vechile aspiraţii spre înţelegerea adevărului.
37—39 Conform scrierii lui Toma d'Aquino, *Summa theologiae*, serafimul reprezintă desăvîrşirea dragostei, întruchipată de Francisc, iar heruvimul desăvîrşirea cunoaşterii, întruchipată de Dominic.
40—42 Toma va elogia pe unul dintre ei, dar ceea ce spune despre el se potriveşte şi celuilalt. Dante a dorit să dea un răspuns rivalităţii dintre cele două ordine, imitînd un obicei adoptat de cele două ordine la sărbătorirea patronilor lor, cînd un dominican elogia pe Francisc şi un franciscan pe Dominic.
43—49 Aflată în Umbria, cetatea Assisi este aşezată la poalele muntelui Subasio, pe latura occidentală a acestuia, cea mănoasă, care se află între rîurile Tulpino şi Chiascio, coborîte din dealul pe care a sihăstrit Ubaldo Baldassini (n. 1084); pe această latură se află oraşul Perugia, a cărui poartă orientală, Porta Sole, primeşte curenţii reci şi calzi veniţi dinspre munte. Din această poartă, care anunţa prin numele său apariţia „soarelui din Assisi", porneşte drumul spre Assisi, în timp ce pe versantul oriental rămîn în urmă oraşele Nocera şi Gualdo Tadino, apăsate de clima rea şi nefertilitatea pămîntului, ca şi de jugul peruginilor sau al angevinilor.
51 Precum din Gange: Francisc a fost un soare spiritual la fel de luminos ca şi cel pe care se află Dante acum, soarele ce „răsare muritorilor", pe emisfera locuită, din Gange.
55 „Francisc, om perfect, este asemănat de Dante cu soarele echinocţial" (GC, II, 115). Continuă comparaţia cu soarele: Francisc era tînăr, avea douăzeci şi patru de ani, cînd a început să săvîrşească opere de caritate.
59 Sărăcia *(donna poverta)*.
61—63 „Coram patre": citat de tatăl său, Pietro Bernardone — negustor bogat, alarmat de actele de generozitate ale fiului său — în faţa tribunalului spiritual, prezidat de episcopul Guido di Assisi, Francisc a renunţat bucuros la drepturile sale de moştenire şi, mai mult, a lepădat hainele pe care le avea. În acest fel a îmbrăţişat sărăcia şi s-a unit cu ea „în faţa tatălui" care, din reclamant într-un proces intentat pentru avere, a devenit martor la o „căsătorie".
65 O mie de ani: nimeni nu mai respectase obligaţia creştină a lepădării bunurilor lumeşti de la Hristos încoace, de peste o mie o sută de ani (se referă la anul 1207).
68 Amiclat: pescar pe ţărmul Mării Adriatice, care, după cum relatează Lucan *(Farsalia*, V*)* dormea cu uşa colibei deschisă, fără grija că va fi prădat în timpul războaielor dintre Cezar şi Pompei, şi care nu

s-a impresionat de faptul că însuşi Cezar a intrat la el pentru a dormi o noapte.

74 În timp ce Fecioara Maria a rămas la picioarele crucii, Sărăcia a stat alături de Hristos sus pe cruce, după cum imaginase Ubertino de Casale (vezi XII, 124, în scrierea sa *Arbor vitae crucifixae*).

79 Primul care a urmat lui Francisc, atras de „înţelegerea" dintre Francis şi sărăcie, a fost Bernardo di Quintavale, care, după cum se afirmă în *Fioretti*, l-a invitat pe acesta în casa lui şi a fost atît de impresionat încît şi-a împărţit de îndată săracilor averea.

83 Egidiu din Assisi şi Silvestru, preotul din Assisi, au fost alţi discipoli; prin ei e desemnată întreaga ceată constituită înaintea aprobării date de papa Inocenţiu al III-lea: *la famiglia dell'umile capestro* (vv. 86—87), familia care se încingea peste vestmînt cu o funie. Aceasta simboliza căpăstrul de care era dus corpul, „fratele nostru măgarul", cum spunea Francisc.

85 Însoţit de sărăcie şi de primii discipoli, Francisc s-a dus la Roma, în 1210. De pe-acum era tată, întrucît îi învăţase să trăiască o viaţă nouă, şi maestru al ordinului.

98 Onoriu al III-lea, papa care prin bula sa din 29 noiembrie 1223 a întărit aprobarea anterioară a lui Inocenţiu al III-lea.

101 În 1219, împreună cu doisprezece fraţi, Francisc a pornit în Orient şi a fost făcut prizonier de către saracini la St. Jean d'Acre. Dar misiunea sa, ca şi dorinţa de a deveni martir (întru canon să piară) nu s-au împlinit.

106—108 A luat stigmatele, în mîini şi la picioare, pe care le-a solicitat prin rugăciune de la Hristos, pe muntele Verna din Casentino, aflat lîngă izvoarele rîurilor Tevere şi Arno. Stigmatele, afirmă Dante pentru a confirma autenticitatea lor, au fost vizibile doi ani, din 1224 pînă în 1226, anul morţii.

113 Votul sărăciei asupra căruia a insistat Francisc.

119 Coleg. Lauda lui Francisc se răsfrînge şi asupra celuilalt stîlp al bisericii: Dominic.

129 Doritori să capete funcţii înalte şi să acapareze bunuri, dominicanii nu aduc roadă, nu-şi mai îndeplinesc menirea de predicatori, obligaţia lor.

132 Amar sarcasm.

137 Ordinul domician care „se sfarmă".

138 Ai să înţelegi de ce-am făcut o rezervă, deoarece drumul poate duce la împlinire, cînd sînt respectate indicaţiile: altfel, duce la rătăcirile pe care le-a enumerat poetul în primele terţine ale acestui cînt.

A doua cunună de suflete. Elogiul sfîntului Dominic și decăderea ordinului franciscan. Bonaventura și celelalte duhuri din a doua cunună.

7—9 Poetul reia elemente mitologice pentru a spune că cele două grupuri de suflete dănțuiau după aceeași melodie, mai frumoasă decît cea cîntată de muze sau de sirene (femeile mării).

10—18 Cele două grupuri sînt comparate cu două arcuri paralele de curcubeu: serva Iunonei era Iris, mesageră a zeilor, ca și Hermes, care aluneca pe curcubeu, „eșarfa ei", iar nimfa care s-a mistuit de dragoste este Echo, condamnată de gelozia Iunonei să rămînă mută și să nu poată rosti decît sunete repetate și care, respinsă de Narcis, s-a ascuns în pădure și a murit de durere, doar vocea supraviețuindu-i. Evident, o comparație elaborată, care dezvăluie intelectualismul mediului care se delecta cu asemenea referiri concomitente la mitologie și Biblie (de unde este luat pactul, încheiat cu Noe, după potop și simbolizat prin curcubeu); un mediu care, într-o măsură, prefera realitatea reprodusă de tradiția orală și cea scripturală realității comunicate prin percepție. Dar extrema elaborare risca să încarce excesiv cu referiri poezia, așa cum putea ajunge să respingă realitatea memorizată sau percepută care cuprindea alte semnificații decît cele știute: terținele lui Dante din acest loc dezvăluie o limită atinsă de arta lui, primejduită să devină o abilitate tehnică sie-însăși suficientă.

31—36 A doua laudă reia ideea formulată la începutul primei laude: ambii fondatori ai ordinelor monahale au fost la fel de vrednici. Laudele se desfășoară după normele discursului retoric, ale elocvenței cultivate în antichitate și evul mediu.

37—39 Cei care fuseseră răscumpărați prin jertfa lui Hristos erau într-un moment de lîncezeală sufletească, atunci cînd au apărut cei doi eroi („due campioni" — 44).

46—51 Elogiul Spaniei care l-a odrăslit pe Dominic: e țara de unde pornește zefirul care suflă de la apus, aducînd vremea bună, și care are un țărm izbit de valurile în spatele cărora apune soarele în solstițiul de vară.

52—54 Acolo se află Caloroga (azi Calaruega), mică cetate din Castilia, care avea drept stemă un leu care stă deasupra unui castel, iar, de altă parte, un castel care stă deasupra unui leu.

55—57 În acest orășel s-a născut, în 1170, Dominic, întemeietorul în 1215, la Toulouse, al ordinului dominicanilor, destinat să păzească puritatea doctrinei catolice, în special prin predicație; intransingența întemeietorului ordinului și implicarea acestui ordin în cruciadele împotriva albigensilor, eretici care credeau în egala forță a binelui și

a răului, a vădit fața de „temut" a dominicanilor. Dominic a murit în 1221.

58—60 Viața lui Dominic a fost scrisă de numeroși călugări, care i-au presărat-o cu legendele la care face Dante aluzie aici. Pe cînd îl purta în pîntece, mama sa a avut un vis profetic: i s-a părut că va naște un cîine alb-negru cu o flacără în gură. Tîlcuit, visul a prevestit fidelitatea celor din acest ordin *(Domini-canes)*, culorile veșmîntului lor și lumina și zelul ce-l vor răspîndi prin predică.

64—66 Nașa lui a visat un prunc cu stea în frunte, semn că era ales.

70 I-au dat numele Dominicus, posesivul lui Dominus, adică cel care aparține Domnului.

73—75 Primul impuls sufletesc al lui Dominic a urmat povața cea mai mare dată de Hristos oamenilor: să se lepede de toate bunurile și să-i urmeze lui. În această terțină ca și în altele, Dante rimează *Cristo* cu *Cristo*, pentru a respecta cuvîntul apostolului Pavel că acest nume e mai presus de celelalte cuvinte și pentru a-și mărturisi greșeala de-a fi rimat acest nume cu alte cuvinte în sonetele adresate lui Forese Donati *(Purg.*, XXIII*)* după cum apare în sonetul *Bicci Novel...*, în care „Cristo" rimează cu „Acquisto".

79 Tatăl se numea Felix, iar mama Ioana, interpretată „cea plină de grație", dacă interpretarea ebraică este exactă, adaugă Dante (v. 81), care nu cunoștea această limbă.

83 Trecut de vîrsta copilăriei, Dominic s-a dedat studiilor, dar nu ca cei care aleargă la Ostiense și Taddeo, adică pentru a dobîndi știința mînuirii *Decretalilor* alcătuite de Enrico di Susa (secolul al XIII-lea), cardinal și episcop de Ostia (vezi și IX, 134), sau pentru a dobîndi mare avere prin cunoștințele lor, ca Taddeo d'Alderotto, întemeietorul școlii medicale din Bologna (cca. 1260).

88—94 Dominic s-a dus la Roma în 1205 pentru a cere aprobarea să predice cuvîntul evanghelic, iar nu pentru a obține avantaje materiale. El s-a adresat scaunului papal, care în trecut i-a ocrotit pe cei sărmani, iar nu persoanei din cauza căreia această ocrotire a fost părăsită pentru a favoriza abuzurile, pe care Dante, într-o terțină densă, le demască folosind tocmai termenii canoniștilor din timpul său: dispensele obținute de cei care, în loc să dea șase părți din venituri bisericii sau săracilor, dau două sau trei părți, obținerea veniturilor primului beneficiu bisericesc devenit vacant prin moartea titularului, reținerea unei zecimi din fondurile oferite de credincioși bisericii, fonduri cuvenite săracilor (în text: *decimas quae sunt pauperum Dei*). Lauda lui Dominic se însoțește astfel cu înfierarea abuzurilor înaltului cler.

95 Dominic n-a cerut favoruri, ci îngăduința de-a lupta contra ereticilor (în text: *contro al mondo errante*), pentru adevărul din care au

răsărit cele douăzeci şi patru de flori care te înconjoară, adică duhurile din cele două cercuri.

106 În text: *biga*, car cu două roate, aici cu înţelesul de car de luptă mişcat de Francisc şi Dominic, al căror rol este egal, repetă Bonaventura expresia lui Toma d'Aquino (vv. 109–111).

112—114 Urma roţii, care a fost Francisc, nu mai e călcată, şi vasele în care ar fi trebuit să se prefacă vinul mucegăiesc. Dante face aluzie la disputa aprigă din timpul său dintre franciscanii aflaţi de partea lui Pier Giovanni Olivi, denumiţi „spirituali", care cereau stricta respectare a regulei sărăciei, şi „conventuali", care interpretau mai larg regula, admiţînd posesiunea bunurilor.

119 Majoritatea comentatorilor apreciază că poetul face aluzie la bula papei Ioan al XXII-lea (condamnat ca persoană, nu ca autoritate, în Cîntul XXVII, 58), din 1317, care a condamnat extremismul spiritualilor, preconizat de fraticelli, care se considerau un ordin aparte.

121 Compară ordinul franciscan cu un volum compus din multe file.

124 Acquasparta: Matteo da Acquasparta, general al ordinului franciscan în 1287, considerat de Dante reprezentant al facţiunii conventualilor, care „lăsau prea moale" regula sărăciei. Casale: Ubertino d'Ilia da Casale, devenit cap al facţiunii spiritualilor, după moartea lui Pier Giovanni Olivi a fost favorizat de papa Clement al V-lea, în care timp a scris *Arbor vitae crucifixae*, dar la alegerea papei Ioan al XXII-lea a părăsit ordinul, intrînd, în 1317, în rîndul benedictinilor; el reprezintă tendinţa celor care „întrec măsura", fac regula prea rigidă.

127 Bonaventura: ca şi Toma cel care a vorbit, se prezintă pe sine însuşi, Bonaventura da Bagnorea (1221–1274) a ocupat funcţii înalte — general al franciscanilor în 1257, arhiepiscop de York etc.— în care a acordat prioritate chestiunilor spirituale fiind şi un autor prolific, denumit „doctor seraphicus".

130 Augustin: ministru al ordinului în Terra di Lavoro (lîngă Neapole). Illuminato: l-a întovărăşit pe Francisc în Orient. Au devenit franciscani în 1210.

133 Ugo da San Vittore: a intrat în mănăstirea Sf. Victor din Paris în 1133 şi a scris numeroase opere mistice.

134 Pietro Mangiadore sau comestor: cancelar al Universităţii din Paris, mort în 1179 la mănăstirea Sf. Victor. Autor al unei recompilări a scrierilor biblice: *Historia scholastica*. Ispanu: Pietro di Giuliano da Lisabona, s-a ocupat de medicină şi logică (a scris *Summulae logicales* în 12 părţi, 6 × 2) şi a devenit papă sub numele de Ioan al XXI-lea, în 1276.

136 Natan: profet, l-a mustrat pe David pentru nedreptatea pe care i-o făcuse generalului Urie. Nu se ştie pentru ce e pus între teologi.

137 Hrisostomos: sfîntul Ioan Gură-de-Aur, cum e cunoscut în patrologie, unul dintre cei mai renumiţi dascăli ai bisericii vechi, fost patriarh al Constantinopolului în 398 şi mort în exil în 407. Anselm: ajuns arhiepiscop de Canterbury în 1093, autor a numeroase opere, dintre care mult citată a fost scrierea sa consacrată întrupării lui Hristos: *Cur Deus homo?* Donat: Elio Donato din secolul al IV-lea, autor al scrierii *Ars grammatica*, larg utilizată în evul mediu.

139 Raban: Maurul, abate al mănăstirii benedictine din Fulda, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai literaturii enciclopedice medievale (776—856).

140 Giovacchino da Celico in Calabria (1130—1202), a întemeiat congregaţia di Fiore şi s-a consacrat studiilor biblice, pentru a găsi căile unei renovări religioase. A inspirat prin scrierile sale pe catari şi pe fraticelli, şi numeroase teze ale sale au fost condamnate de Conciliul din Lateran (1215). Dante îl aşează aici nu pentru că Gioacchino s-a supus autorităţii pontificale (cum spune Steiner, el era mort în 1215), ci deoarece a luptat pentru reînvierea care i-a fost scumpă şi poetului.

142 Paladin: Dominic a fost un adevărat paladin al lui Hristos, prin ataşamentul şi zelul său, el este comparat aci cu cei doisprezece paladini care erau ataşaţi lui Carol Magnul.

CÎNTUL XIII

Dansul şi cîntul celor două grupuri de înţelepţi. Toma d'Aquino reia discursul său, lămurind cea de a doua întrebare a lui Dante şi vorbind despre judecăţile pripite.

1—21 Dante construieşte comparaţia poetică sub ochii cititorului, combinînd stelele pe care acesta le putea privi pe bolta cerească: şapte din Ursa-Mare, două din Ursa-Mică şi alte cincisprezece mai luminoase, dispuse, toate douăzeci şi patru, în două roţi concentrice. Roţile sînt sugerate de cununa pe care o purta Ariadna, fiica lui Minos, care, părăsită de Tezeu, a devenit soţia lui Bahus; la moartea ei, Bahus a schimbat cununa în stele. Legenda a fost preluată din *Metamorfozele* lui Ovidiu, VIII.

23 Chiana: rîu în teritoriul aretin, cu o mişcare extrem de lentă datorită regiunii mlăştinoase pe care-o străbătea. Capacitatea cititorului de a urmări cu ochii minţii „realitatea" pe care o vede Dante e asemenea mişcării acestui rîu, faţă de rotirea vertiginoasă a primului mobil.

25—27 Dar cititorul nici nu poate avea în minte ceea ce priveşte Dante, deoarece sferele parcurse de poet nu sînt construite cu elemente terestre familiare cititorului, ci sînt creaţia duhului a cărui taină e de nepătruns.

Pentru a sugera din plin ineditul viziunii sale, poetul adaugă: cîntările nu sînt adresate lui Bahus sau lui Apollo, ci laudă Treimea și întruparea lui Hristos.

35—36 Toma va scutura și al doilea rînd (a doua nelămurire a lui Dante) pentru a-i da grăuntele adevărului.

37—39 Adam, din coasta căruia a fost zămislită Eva, prin care a intrat păcatul în lume, conform *Genezei*.

40—42 Hristos, răstignit pe cruce, care prin patima sa a făcut ca orice păcat să poată fi iertat.

43—45 În Adam și Eva, creație directă, s-a aflat toată înțelepciunea divină.

52—87 Discursul lui Toma înfățișează o scară a vieții care se întinde de la îngeri la elemente și compușii lor, la ultimele „potențe" și „contingențe". Nici materia și nici forma nu sînt uniforme, fapt vădit de roada pomilor și de variația „ingegnului" în natura umană (cum traduce, direct și pitoresc, Coșbuc: „geniul sau nărodul"). Variația din natură este asemuită de Dante cu variația din arta care depinde de capacitatea artistului, de mîna lui. Natura umană poate atinge perfecțiunea atunci cînd Virtutea primă își imprimă direct dragostea față de creație într-o ființă. Perfecțiunea a fost atinsă de Adam și de noul Adam, Hristos.

88—90 Apare, atunci, întrebarea cum a fost perfect, de vreme ce numai două ființe au atins desăvîrșirea.

94—96 Dante se referă la pasajul din Biblie (*Regi*, III, 5—10), în care se arată cum Dumnezeu i s-a înfățișat lui Solomon și i-a spus: „Cere ce vrei să-ți dau".

97—99 Solomon nu a cerut să știe cum este organizată lumea nevăzută și nici cum se rezolvă problemele fundamentale ale logicii (dacă dintr-o premisă necesară și una contingentă se poate trage o concluzie necesară, la care Aristotel a răspuns negativ, iar Platon afirmativ).

100—102 Solomon nu a cerut nici dezlegarea problemei dacă există sau nu o mișcare primordială (Aristotel credea că mișcarea este eternă, în timp ce teologii susțineau contrariul); el nu a cerut nici dezlegarea problemei geometrice a înscrierii într-un semicerc a unui triunghi care să nu fie dreptunghic, problemă insolubilă.

103—105 Solomon a cerut să știe să conducă asemenea unui rege, adică înțelepciune regească.

106—108 Solomon a fost, așadar, unic printre regi.

112—114 Demonstrația scolastică se încheie cu îndemnul de a nu formula judecăți pripite.

115—117 După ce i-a spus lui Dante să-i înțeleagă vorba „cu această osebire" („distinzion"), Toma subliniază că nu trebuie făcute afirmații sau exprimate negații fără a distinge („distinzion"). Așadar, cea mai

importantă operație este discriminarea, separarea binelui de rău, a adevărului de minciună. Ceea ce se numește astăzi spirit critic, apare la Dante ca discriminare.

118—120 Curentele de opinie se îndreaptă frecvent în direcție greșită, iar mintea individului este dominată de afecte.

121—123 Lipsa discriminării împinge pe om spre erori tot mai mari și de aceea este important să „dai la undiță cu artă" („chi pesca per lo vero e non ha l'arte").

125 Exemple: Parmenides și Melissos, filozofi eleați din secolul al V-lea î.e.n., primul dascăl, și al doilea ucenic, condamnați de Aristotel pentru a fi tratat în mod eronat forma și substanța argumentării, după cum scrie Dante în *De Monarchia*, III, 4. Bris din Heraclea a studiat cvadratura cercului, problemă insolubilă.

127 Exemple de eretici: Sabeliu din secolul al III-lea, care a negat dogma trinității, și Arie, faimosul eresiarh dintre anii 280—336, condamnat de primul sinod creștin de la Niceea (325).

130 Avertisment împotriva grabei cu care oamenii își judecă semenii mai înainte de-a le fi văzut faptele: unii, nevrednici, vor da roadă, iar alții, prețuiți, se vor scufunda.

139—142 Oamenii nu trebuie judecați după aparențe și nici după gesturi, pentru că noi nu știm ce se ascunde în spatele actelor umane, cu ce intenție au fost săvîrșite. Dincolo de judecata umană este o altă măsură în funcție de care este evaluată existența fiecăruia. De aici decurg două lucruri pe care Dante le pune în evidență: mai întîi, el justifică apariția lui Solomon printre sfinți, deși viața acestuia nu a fost nepătată, sub motivul că a fost un rege exemplar și ca atare poate sta în galeria modelelor de umanitate constituită de personajele înșirate în Paradis; în al doilea rînd, el întărește ideea de autoritate pe care se sprijină scara pedepselor și răsplătirilor, subliniind că o serie de principii sînt permanente și imuabile. În aceste condiții, oamenii nu trebuie judecați în funcție de dispozițiile noastre de moment sau după un act săvîrșit sub privirile noastre. Destinul oamenilor nu depinde de ce trece prin capul lui „donna Berta o ser Martino" („oricare Stan și Radă") care cred că părerile și gusturile lor elementare sînt totuna cu principiile care guvernează lumea. Mai întîi principiile și după aceea opiniile, mai întîi criteriile și după aceea evaluările, deoarece lumea nu merge după cum vrea fiecare. Terțina dantescă este un admirabil avertisment împotriva celor care atacă autoritatea întemeiată pe principii imuabile pentru a-și impune părerile și apetiturile lor: distrugerea principiilor lasă cale liberă spiritului de turmă care domină în Infern.

CÎNTUL XIV

Strălucirea fericiților după înviere. Al treilea grup de duhuri. Suirea spre al cincilea cer, al lui Marte, unde sînt sufletele luptătorilor pentru adevăr și dreptate.

1—9 Dante continuă expunerea lui Toma cu o imagine la fel de elaborată ca și aceea: el are senzația pe care o încearcă cel ce privește apa dintr-un vas lovit din exterior, în care mișcarea circulară a apei este concentrică, de la periferie spre centru, și apoi din interior, cînd se formează cercuri dinspre centru spre margini. Poetul sugerează că atenția cu care l-a urmărit pe Toma a provocat o nouă întrebare pe care o formulează, pentru el, Beatrice. Pătrunzînd într-un domeniu strict legat de gîndirea epocii sale, poetul face cu asemenea concepte și imagini opera sa dependentă de acel moment: apelul excesiv la silogisme, la curiozități socotite ca atare de gînditorii acelei epoci, la argumente ce par desfășurate pentru simpla plăcere a argumentării, imprimă, atît expunerilor, cît și imaginilor, un aer vetust care nu reușește să treacă dincolo de acea epocă, în cadrul căreia nu au aparținut unor dezbateri majore. Asemenea expuneri produc o senzație de încetinire a acțiunii, de scufundare într-un imediat care nu reușește să abordeze chestiuni etern umane. Aceste fragmente au putut provoca critici excesive, ca aceea a lui B. Croce, care a propus separarea „poeziei“ de partea doctrinară din *Comedie*, o operație ce nu ține seama de faptul că acestea două sînt strîns legate și că poezia din partea doctrinară învechită devine caducă, după cum ne îndeamnă să constatăm o elementară „distinzion“.

13—18 Întrebarea lui Dante este dublă: dacă după ce își vor reprimi trupurile, duhurile din cer vor mai continua să fie scăldate în aceeași lumină orbitoare și dacă răspunsul este afirmativ, cum vor putea vedea? Asemenea dispute fac parte din dezbaterile care, într-un fel, nu țineau seama de avertismentul din terțina de la finele cîntului precedent, întrucît discutau chestiuni care nu erau supuse spre rezolvare minții umane; dar ele apar în poemul lui Dante și pentru a imprima nota de necesară „autenticitate“ unei călătorii fantastice.

19—21 Duhurile își manifestă bucuria că pot aduce pace duhului lui Dante lămurindu-i o altă întrebare chinuitoare. Interesant că dansul lor care, în italiană, devine tot mai iute („rallegrano“) în română capătă caracter de sîrbă, cu „tropote“.

34—36 Răspunsul vine din partea lui Solomon, cel care a scris *Cîntarea Cîntărilor* în care este celebrată căsătoria lui Hristos cu firea umană și biserica, du pă cum este interpretată opera în literatura patristică. Duhul vorbește cu modestia celui care dezvăluie o taină mai presus de gînd, așa cum a fost aceea vestită Mariei de arhanghelul Gavril.

37—60 Expunere a ideilor curente în teologia medievală catolică privitoare la refacerea ființei umane, cu un nou trup, după judecata de apoi, la care vorbitorul adaugă ideea că lumina nu va dăuna trupului, iar simțurile și deci văzul vor dobîndi capacitate sporită de percepere. Dante folosește expresia „la carne gloriosa e santa" (vers 43: „în sfînta carne") preluînd termenii utilizați de Toma d'Aquino: „corpora gloriosa".
64—66 Duhurile manifestă dorul de a-și regăsi trupul, spune Dante cu delicatețe, nu atît gîndindu-se la ele cît la cei pe care i-au iubit fiind în trup: părinți, soți, copii.
73—75 Călătorul distinge o a treia cunună, un alt grup de duhuri.
76—78 Duhurile strălucesc atît de puternic încît Dante nu le poate privi. Această a treia cunună apare aici din motive simbolice, pentru a face o legătură între grupurile sfinților și Treimea care le-a dăruit înțelepciune; ea confirmă spusele lui Solomon că duhurile pot suporta cu ochii lor o strălucire mai puternică decît aceea văzută mai înainte de Dante; în sfîrșit, acest grup poate cuprinde pe cei pe care Dante nu i-a menționat, în special marii dascăli din prima perioadă a patristicii — cum sînt Vasile cel Mare, Grigore Teologul, Grigore al Nisiei și alți învățători. Surprinde absența lui Ioan Scărarul a cărui operă putea fi utilă distribuirii virtuților și viciilor în *Comedie*, întrucît opera propune tocmai o ierarhie, o scară, așa cum apare ea la Sucevița, Moldovița sau Rîșca. Venerați în ortodoxia răsăriteană, ei sînt absenți din soarele dantesc, unde au cedat locul unui Aelius Donatus sau Petrus Comestor care au vădit meritele erudiției bine ghidate, în dauna gîndului pătrunzător și mereu unit cu sensibilitatea.
85—87 Dante își dă seama că a atins un nou cer după sporul de lumină și culoarea roșie care este proprie lui Marte, după cum scrisese el în *Convivio*, II, 14.
97—102 Apare o cruce greacă, cu brațe egale, formată din stele mici și mari ca acelea ce pot fi văzute în Calea laptelui, un fenomen pe care învățații nu-l pot explica.
106—108 „Iată, în cerul lui Marte, Dante vede două raze care alcătuiesc, în tot cerul acela, o cruce și pe ea pe Hristos. E cazul să rămîi uimit cum și de ce apare Hristos în Marte și mai cu seamă crucificat. Și de ce ne spune Dante că, văzînd pe Hristos, memoria i-a învins geniul și prin urmare nu poate să ne spună cum a fost acel Hristos. Dar uimirea noastră sporește la citirea terținei. Asta vrea să însemne că ar fi lucru de prisos să spună pentru că «cine își ia crucea sa» vede el însuși, în acele momente, pe Hristos pe cruce. Într-adevăr, îl vede orice creștin în același timp în care Dante îl vede în cer, îl vede cu ochii săi prin acțiunile simbolice ale cultului din Vinerea mare. Această viziune a poetului a avut loc, prin urmare, în Vinerea mare la amiază" (GC, II, 15).

112—115 Acuitatea ochiului lui Dante şi capacitatea excepţională de a asocia sînt demonstrate de aceste versuri în care duhurile din Marte sînt comparate cu firişoarele de praf care apar în raza de soare ce pătrunde într-o cameră.
118—120 Giga este o vioară cu arcuşul în formă de arc (de la germanul „Geige").
124—126 Cîntecul este luat din slujbele Săptămînii mari.
127—139 Terţine care demonstrează legăturile dintre poezia lui Dante şi poezia de curte a trubadurilor care, pe tema dragostei, construiau cele mai variate situaţii, dar care nu se reduc toate la un singur subiect: iubirea dintre un bărbat şi o femeie (aşa cum sugerează adeseori Ramiro Ortiz şi alţii). Aici poetul declară că „m'innamorava" (vers 127) atît de mult de melodie şi de ceea ce vedea, încît a uitat de iubirea lui pentru Beatrice, dar versurile sugerează o altă „răpire" a sa spre cele înalte, în limbaj de poezie de iubire.

CÎNTUL XV

În cerul lui Marte, Dante întîlneşte pe strămoşul lui, Cacciaguida care începe să-i vorbească despre Florenţa şi neamul lor.
1—6 Duhurile au tăcut, cînd l-au văzut pe Dante; ele sînt călăuzite de „bună vrere" (*„Benigna volontade"*, nu „onesta", cum traduce Coşbuc), de iubirea care le îndeamnă să iasă în întîmpinarea cererilor lui. Această iubire este opusă poftei care călăuzeşte voinţa doar în direcţia satisfacerii dorinţelor egoiste, nedrepte.
10—12 Întrucît iubirea poate ajunge la atîta rafinament şi armonie, este drept ca acei care iubesc numai cele care le satisfac dorinţele gregare să fie pedepsiţi în veşnicie.
25—27 Poetul marchează solemnitatea momentului pe care l-a anunţat prin imaginea meteorului care străfulgeră bolta cerească. Cititorul va asista la un moment similar celui evocat de Homer şi Virgiliu care au arătat cum s-au întîlnit eroii lor cu strămoşii în lumea de dincolo: Virgil, „muza noastră", înfăţişează întîlnirea lui Enea cu tatăl său, Anchise, pe Cîmpiile Elizee în *Eneida*, VI, 684.
28—30 Caracterul solemn al întîlnirii este marcat şi de salutul în latină al duhului care-i vorbeşte: „O, sînge al meu, o har al lui Dumnezeu revărsat asupra ta; cui, asemenea ţie, i-au mai fost vreodată deschise de două ori porţile cerului?" „În faţa acestei terţine comentatorii ridică din umeri. Încearcă ei să dea o explicaţie, unii cu Paul, alţii cu Enea, alţii cu « acum o dată şi după moarte altă dată, şi aşa de două ori » şi cu alte felurite presupuneri. Şi Scartazzini conchide: « Nici una dintre explicaţii nu ne satisface deplin, dar nu sîntem în stare să pro-

punem una mai bună ». Şi-i mulţumim că nu ne-o propune. Dar, iată, explicaţia este foarte simplă. Cu ajutorul Beatricei, dar nu cu a domnişoarei iubită în Florenţa. O dată a trecut Dante cerurile în tinereţea sa, aşa cum descrie în *Vita Nuova*, şi altă dată acum, după cum descrie în *Comedie*. În felul acesta, cerul i-a fost deschis de două ori, adică Dante a trăit de două ori beatitudinea Paradisului. « Că lumina umilinţei sale a trecut prin ceruri cu atîta virtute », zice Dante în *Vita Nuova* (XXX, canţona *Li occhi dolenti*). Nu lumina nevestei lui Simone Bardi, ci lumina înţelegerii justiţiei divine a trecut prin ceruri, atunci cînd a studiat problema actului etern al lui Dumnezeu. A trecut prin ceruri atunci, trece prin ele acum, călăuzit tot de lumina Beatricei. Prin urmare, atunci o dată, în *Vita Nuova*, şi acum altă dată: aşadar, de două ori!" (GC, II, 406—417: paragraful *Bis unquam coeli janua reclusa*).

31—36 „Beat de uimire" („stupefatto") a fost Dante cînd Cacciaguida i-a vorbit despre două momente din viaţa lui, ambele legate de Beatrice şi de-aceea poetul s-a întors de îndată la ea şi a văzut-o zîmbind, de unde o dublă uimire, explică Coşbuc în continuare.

40—42 Indirect îndemn dat cititorului de a face eforturi suplimentare pentru a înţelege o poezie care se contopeşte cu cea mai înaltă filozofie: atunci cînd nu înţelege, vina nu este a poemului (care cuprinde expuneri subtile), ci a cititorului care nu şi-a exersat îndeajuns capacitatea intelectuală. Discursul lui Cacciaguida pare uneori obscur, deoarece el a încercat să suprapună concepte peste semnele familiare muritorilor (un îndemn la analiza semiotică!)

Noutatea poeziei lui Dante constă şi în această îmbinare. Dar capodopera are fragmente în care arta nu a izbutit să-şi atingă ţelul şi acolo cititorul nu mai are nici o vină!

43—46 Strămoşul lui Dante rosteşte la început cuvinte pline de ardoarea dragostei, care depăşesc capacitatea de înţelegere umană. Poetul n-a putut reţine, aşadar, decît cuvintele pe care le-a putut pricepe, de la versul 47 înainte.

49—53 Reluînd cuvintele lui Anchise către Enea *(Eneida*, VI, 687 şi urm.*)*, Cacciaguida îşi exprimă bucuria de-a vedea împlinit planul Providenţei, pe care l-a cunoscut cînd, ajuns în cer, a înţeles că voinţa divină hotărîse ca Dante să parcurgă lumea celor morţi. De aceea mulţumeşte şi Beatricei, care i-a inspirat puterea de-a se urca în ceruri.

55—57 Tu crezi că gîndurile tale îmi sînt descoperite de Dumnezeu, cel care se află în toate, aşa cum toate cantităţile rezultă din unitate.

64—69 Cacciaguida, cunoscînd dorinţa lui Dante, ar putea să-i răspundă şi fără ca acesta să mai întrebe, dar, pentru ca actul de dragoste pe care-l va face străbunul — descoperindu-i evenimente viitoare, explicîndu-i sensul lor şi sfătuindu-l — să fie deplin, să capete un caracter

solemn şi să se întipărească în inima lui Dante, e necesar ca poetul să întrebe, ca într-o ceremonie rituală.

84 Fiind muritor, Dante nu posedă în egală măsură înţelegere şi simţire, de aceea mulţumirea sa nu ajunge pe buze, rămînînd tăinuită în adîncul inimii, pe care, însă duhul străbunului îl poate vedea.

91—94 Cel care vorbeşte este tatăl lui Aldighiero, din care a fost derivat numele familiei: Alighieri. Aldighiero este străbunul lui Dante, fiind tatăl lui Bellincione, din care s-a născut Aldighiero II, tatăl poetului. El se află de peste o sută de ani pe primul brîu al Purgatoriului, unde se curăţă de trufie, „păcatul familiei" (*Purg.*, XIII, 136 şi urm.).

97 După ce a precizat raporturile sale cu Dante, duhul, mai înainte de a-şi spune numele, vorbeşte de cetatea lor într-o invectivă întemeiată pe compararea vechii aşezări morale (lăudată şi de Villani) cu cea nouă, care capătă forţa versurilor din *Purg.*, VI, 127—151, unde condamnarea a avut un caracter mai mult politic. Îşi începe caracterizarea subliniind faptul că cetatea se afla în limitele vechilor ziduri împrejmuitoare, mai largi, de origină romană. Reconstruită după distrugerea cetăţii de către Atila, după cum scrie Villani, noua cetate a ieşit din limitele vechi în timpul lui Dante, transformare ce capătă aici un sens simbolic.

99 În vremurile vechi cetatea trăia în „pace, sobră (în cheltuieli) şi pudoare (a moravurilor)". Acestor calităţi le sînt opuse tendinţele noi, condamnate mai departe.

102 Îmbrăcămintea nu mai are rostul de a acoperi trupul, ci este un prilej de exhibiţie.

103 Noul obicei de a mărita fetele la vîrstă fragedă şi cu zestre uriaşă era atît de apăsător pentru părinţi încît azi, „de are un florentin două fiice, se poate considera ruinat" (Lana).

106 E condamnată trufia familiilor nobile, care construiau case nu pentru a se adăposti, ci pentru a-şi arăta puterea bănească.

107 Sardanapal: rege asirian (667—626 î.e.n.), indicat aici, sub influenţa istoriei lui Orosius, drept model de viaţă efeminată şi vicioasă.

109—111 Montemalo sau Monte Mario, colină din Roma, celebră prin frumuseţea şi grandoarea caselor; pe vremea aceea ea nu fusese depăşită de casele pe care le-au ridicat mai tîrziu florentinii pe locul denumit Uccellatoio. Dar, aşa cum florentinii i-au întrecut pe romani în grandoare, îi vor întrece şi în corupţie.

112 Bellincione: B. Berto dei Ravignani, capul uneia din cele mai importante familii florentine din secolul al XII-lea, tatăl „bunei Gualdrada" (*Inf.*, XVI, 37).

115—116 Nerli: una dintre cele mai puternice familii guelfe din Florenţa. Vecchi: Vecchietti, familie importantă, cu un rol deosebit în viaţa politică a cetăţii. Membrii ei trăiau simplu şi se îmbrăcau în haine de piele fără ornamente.

118—120 Lauda vechilor femei florentine, care prin căminele ce știau să creeze nu-și lăsau soții să întreprindă acțiuni aventuriste, de pe urma cărora ar fi trebuit să se exileze, sau să-și neglijeze casele de dragul negoțului (făcut mai ales în Franța).
121—126 Dante imaginează în acest tablou ideal femeile care întrețineau tradiția, evocînd epoca de glorie străbună.
127—129 Cianghella della Tosa, pildă de ușurătate și impudicitate; i se atribuia, în special, luxul provocator, urmat și de alte femei care și-au ruinat familiile. Și Boccaccio o prezintă la fel în *Carbaccio*. Saltarello: Lapo Saltarelli, amestecat în afacerile publice ale Florenței, de unde a fost exilat în 1302. Se pare că a fost lipsit de principii și de scrupule. Cornelia: mama Grahilor. Cincinat: Cincinnatus, dictatorul roman faimos pentru integritatea sa, citat și în Cîntul VI.
134 Biserica San Giovanni cîntată și în *Inf*., XIX, 17 și în *Par*., XXV, 8—9.
135 Cacciaguida, citat într-un document din 1189, s-a născut pe la 1091 și a murit pe la 1147. Aparținea unei vechi familii, care pretindea că-și are originile în timpul romanilor. Alte date nu se cunosc, afară de cele furnizate de Dante, după cum nu se știe nimic despre frații săi Moronto și Eliseo.
137—138 După Boccaccio, *Viața lui Dante*, 2, se pare că soția lui Cacciaguida a făcut parte din familia Aldighieri din Ferrara. În amintirea familiei sale, a dat fiului numele Aldighiero (vv. 91—94), de la care a rămas cognomenul familiei.
139 Probabil Conrad al III-lea de Hohenstaufen, care, împreună cu Ludovic al VII-lea al Franței, a luat parte la cruciada a doua, terminată cu o retragere dezastruoasă (1147—1149). Deoarece acest împărat n-a fost în Italia și, ținînd seama de faptul că împăratul Conrad al II-lea (1024—1039) a organizat o cruciadă contra saracinilor din Calabria, la care au luat parte și florentinii, se pare că Dante a amestecat și confundat datele istorice.
148 Aceasta e rațiunea prezenței în cerul lui Marte a străbunului, a cărui soartă putea fi invidiată de Dante: a trăit într-o cetate bine gospodărită, a luptat sub aripile acvilei imperiale, a murit pentru cruce (Steiner).

CÎNTUL XVI

Cacciaguida îi vorbește, mai departe, lui Dante despre strămoși, populația Florenței și virtuțile cetății de pe vremuri.
1—12 Dante mărturisește că a fost cuprins de mîndrie, atunci cînd a întîlnit un strămoș al lui în acest loc de strălucitoare glorie; dar el

spune, de îndată, că mîndria nobililor este nejustificată şi că faima trebuie mereu întreţinută prin fapte de laudă. „Nobleţea făpturii" opusă nobleţei sîngelui va fi o temă predilectă a umanismului renascentist. Coşbuc leagă versul 1 de personajele din valea înflorită care sînt „inspitiţi de vechiul şi cel dintîi duşman, adică de trufia lui Lucifer şi de gloria deşartă a Evei", *Purg.*, VIII (GC, II, 43).

13—15 Admirabilă comparaţie, Beatrice corectează vanitatea lui Dante, tuşind discret. Cuprins de mîndria de neam, Dante i se adresează cu „voi" lui Cacciaguida (aşa cum, spre a exprima o deosebită cinstire, dar şi pentru a marca distanţele sociale, formula „voi" a fost folosită, la Roma, mai întîi în faţa lui Cezar; dar Dante nu cunoştea alambicările care flatau pe mediocrităţile despotismului oriental!) Văzîndu-l transportat de o uşoară vanitate, Beatrice îi aminteşte că este alături de el şi să nu uite ceea ce reprezintă ea; ea tuşeşte, aşa cum a făcut doamna de Malehault care a vrut să semnaleze prezenţa ei reginei Geneviève atunci cînd ea s-a întîlnit cu Lancelot care o iubea.

20 Traducere nepotrivită a „minţii mele" *(„la mente mia")* prin „internul meu" (care, de altfel, este ameninţat „să crape"!)

22—25 Dante formulează patru întrebări: cine au fost strămoşii lui Cacciaguida, cînd s-a născut, cît era de populat „staulul" sfîntului Ioan — Florenţa, care avea drept patron pe sf. Ioan Botezătorul —, care au fost oamenii mai vestiţi de pe acele vremuri.

33 Cacciaguida nu vorbeşte în „limba aceasta modernă" („questa moderna favella"). Comentatorii au fost de părere că el vorbeşte într-o limbă paradisiacă, în florentina veche, potrivită stilului sirventesc pe care-l adoptă (pentru acesta vezi *Purg.*, VI, 74) sau în latină (aceasta este opinia lui Ramiro Ortiz care se întemeiază pe cuvintele rostite de Cacciaguida în cîntul anterior, versurile 28—30, adăugînd: „între latină şi italiană nu se făcea altă diferenţă decît de stil: latina era considerată limbă literară, cu regule fixe de gramatică (motiv pentru care se şi chema *grammatica*), iar italiana un fel de dialect, bun numai pentru nevoile practice ale vieţii".

34 „*Ave* a fost spus de arhanghelul Gabriel Fecioarei în ziua zămislirii, la 25 martie. Aici avem o declaraţie formală a lui Dante că el numără anii *ab Incarnatione*, după cum era uzul florentin" (GC, I, 19). În vechea societate românească era folosit stilul bizantin — anul începea la 1 septembrie etc.

37—39 Marte a trecut de cincisute optzeci de ori prin constelaţia Leului din ziua Bunei Vestiri pînă în ziua naşterii lui Cacciaguida: dat fiind că anul marţian este de 687 zile, iar anul pămîntesc de 365 zile, urmează că strămoşul lui Dante s-a născut în 1090 sau 1091.

40—42 Cacciaguida s-a născut în casa din latura centrală a celui de-al şaselea district al Florenţei — Porta San Pietro — străbătut de cei

care, anual, în cinstea sfîntului Ioan Botezătorul, participau la jocul denumit *gioco del palio*, pentru că avea drept premiu o bucată de stofă de brocart. Locuința familiei, numită Elisei, cum precizează unii comentatori, se afla în interiorul vechii incinte romane, semn de venerabilă ascendență. Dante s-a născut în altă parte a orașului.

43 Vers amplu dezbătut de exegeți. Conexat de *onesto*, din versul 45, el are sensul: „Vorbind îndeajuns de noblețea noastră, consider onest să revenim la subiect“ (M. Barbi). În *Inf.*, XV, 74—77, Dante vorbește, prin intermediul lui Brunetto Latini, despre descinderea sa din „sfînta sămînță“ romană.

46—48 Răspunsul la cea de-a treia întrebare: bărbații aflați între Ponte Vecchio, unde se găsea statuia lui Marte, și biserica San Giovanni erau cam 2 000, dacă ținem seama de spusele lui Villani că pe timpul lui Dante populația era de peste 30 000 de cetățeni, dintre care 10 000 erau între 18 și 60 ani, capabili, cu alte cuvinte, să ia armele în mîini. Apreciată la 6 000 pe timpul lui Cacciaguida, populația, indică Dante, a crescut vertiginos.

49—51 Creșterea n-a fost organică, ci a fost provocată de invazia unor elemente străine de unitatea patriarhală. Au intrat oameni din Campi, situat în Val di Bisenzio, Certaldo, din Valdelsa, Figline, din Valdarno, adică proveniți din mediul agricultorilor și urbanizați pentru a parveni. Arătînd că în vechea comună între toți locuitorii, pînă la cel care exercita cea mai umilă meserie *(nell' ultimo artista)*, exista o legătură care a fost astfel desființată, Dante pregătește de pe-acum versurile menite să celebreze vechile virtuți; ultimele versuri amintesc de cuvintele lui Guido del Duca *(Purg.*, XIV, 97—126*)*. Poetul dă dovadă aci nu numai de spirit conservator, ci descoperă și noi prilejuri de a indica pe cîțiva politicieni fără scrupule: din Figline erau originari frații Francesi, consilierii lui Filip cel Frumos și ai lui Carol de Valois (vezi și Cîntul XIX, 118—120), ca și Baldo Fini, trimis de Negri în Franța pentru a o atrage contra împăratului Henric al VII-lea; iar din Certaldo, acel Iacopo d'Ildebrandino din gruparea Negrilor, considerat a fi provocat „ruina“ Florenței (Dino Compagni, *Cronica*).

52—54 Era mai bine ca orașul să nu se fi întins prea mult, ci să-și fi fixat drept limite Galuzzo, la două mile de Florența, în direcția Sienei, și Trespiano, la trei mile de oraș, în direcția Bolognei.

56 Signa: Fazio dei Morubaldini din Signa a avut un rol important în rîndul guelfilor, trecînd de la Albi la Negri, care l-au primit „numai datorită faptelor mîrșave“ (Dino Compagni). Trimis de această facțiune la curtea papei Clement al V-lea, a fost trecut pe lista celor condamnați de Henric al VII-lea. Aguiglion: messer Baldo, cunoscut pentru lipsa lui de scrupule (o aluzie în *Purg.*, XII, 105) și fidelitatea față de guelfi.

A inspirat reforma din 2 septembrie 1311, care-l menţiona pe Alighieri printre cei exceptaţi de la rechemarea în cetate, confirmînd condamnarea din 1302, hotărîtă de Cante de Gabrielli.

58 În text: cei care se abat cel mai mult de la datorii pe lume, deoarece se ocupă de problemele care revin împăratului părăsind chestiunile care-i privesc; dacă clerul înalt nu şi-ar fi neglijat obligaţia de-a propovădui pacea şi n-ar fi întreţinut ostilitatea contra cezarului, oraşul n-ar fi depăşit limitele sale, iar cămătarii şi toţi cei veniţi după căpătuială în Florenţa n-ar fi avut îndrăzneala pe care au avut-o (vv. 61—63).

62 Simifonti: tîrg distrus în 1202 de guelfi, care i-au silit astfel pe locuitori să invadeze Florenţa. Mai interesantă interpretarea lui Del Lungo, care arată că Dante face aluzie la familia de zarafi şi negustori Velluti, originară din Semifonte.

64—66 Enumerarea domeniilor greşit achiziţionate: Montemurlo, posesiune a conţilor Guidi (denumiţi în documentele epocii i Conti), care au cedat-o Florenţei, şi a familiilor greşit înglobate în vechea comunitate florentină: Cerchi, veniţi în secolul al XII-lea din Val di Sieve, parohia Acone şi, apoi, conducători ai Albilor; Buondalmonti di Montebuoni în Val di Greve, de unde au fost scoşi şi siliţi să vină în cetate la 1135. Despre rolul lor nefast, vezi episodul Mosca dei Lamberti (*Inf.*, XXVIII, 106—111) şi v. 140.

70—72 Cel mare se prăbuşeşte mai dramatic decît cel mic, aşa cum săbiile multe fac adeseori mai puţină treabă decît o spadă bună: un oraş crescut armonic şi în unirea cugetelor este mai durabil decît o aglomerare uriaşă şi eterogenă.

73—75 Luni: antică cetate etruscă, între Toscana şi Liguria, în ruine pe timpul lui Dante; Urbisaglia, Urbs Salvia, citată de Pliniu, situată lîngă Macerata; Chiusi: una din principalele cetăţi etrusce pe Valea lui Chiana, la extremitatea meridională a Toscanei, decăzută în evul mediu; Sinigaglia: devastată de trupele saracine ale lui Manfredi în 1264.

83 Provoacă fluxul şi refluxul.

88—89 Familii citate ca dispărute şi în *Cronica* lui Villani, unde se arată şi lucrările publice care au rămas de la acestea. *Idem* la versurile 92—93.

94—96 Aluzie la tulburările provocate de familia Cerchi (v. 65), care cumpărase casele conţilor Guidi din cartierul Porta San Pietro; intrînd în conflict cu familia Donati, aceştia au provocat şi sciziunea grupării guelfe.

97 Ravignani: ilustră familie florentină, al cărei cap, în timpul lui Cacciaguida, era Belincione Berti (vezi Cîntul XV, 112), tatăl Gualdradei, care, măritată cu Guido Guerra, a avut mai mulţi fii, capi ai

diverselor ramuri ale familiei, liniei Dovadola aparţinînd Guido Guerra VI (citat şi în *Inf.*, XVI, 38).
100—108 Alte familii vestite: La Pressa, Galigai, Pigli (care avea pe stemă o şuviţă albă, perpendiculară, de blană — colonna del Vaio, pe fond roşu) şi celelalte. Cei ce se-nroşesc: Chiaramontesi, care, avînd în regie sarea, o vindeau cu o măsură mai mică decît cea legală; faptul descoperit a provocat un mare scandal (vezi *Purg.*, XII, 105). Calfucci: ramură a neamului Donati.
109 Puternica familie degli Uberti, căreia i-a aparţinut şi Farinata (*Inf.*, X).
111 Bulele familiei Lamberti. Au participat la toate acţiunile mari. Ca şi degli Uberti, au fost amestecaţi în asasinarea lui Buondalmonti, pierind în luptele care au urmat.
112—114 Strămoşii familiilor Visdomini şi Tosinghi, împuternicite să administreze bunurile episcopale în timpul vacanţei scaunului, nu profitau de această situaţie.
115—120 Pe timpul lui Cacciaguida abia se afirma neamul Adimari, ai cărui membri s-au dovedit apoi ticăloşi şi feroci. De pe atunci, însă, Ubertino Donato a protestat cînd socrul său, Bellincione Berti, a căsătorit pe o altă fiică a sa cu un membru al acelei familii. Duşmani personali ai lui Dante (după cum cred unii comentatori şi pentru că unul din Adimari, din ramura Cavicciuli, a răpit bunurile poetului cînd a fost exilat) membrii acestei familii populează *Infernul*: Filippo Argenti — VIII, 31—36; Aldobrandi — XVI, 40.
121—123 Alte familii celebre în vechime, atestate de Villani.
125 Poarta Peruzza fusese denumită astfel după familia La Pera, care se stinsese fără urme în timpul lui Dante.
127—132 Numeroase familii, înzestrate cu privilegii nobiliare de Ugo de Brandenburg, marchiz de Toscana (mort în ziua sărbătorii Sfîntul Toma, în 1001) şi care, drept recunoştinţă, trecuseră pe blazoanele lor stema acestuia (şapte doage albe şi purpurii), nu mai îndeplineau funcţiile vechii nobleţi. Giano della Bella, din familia care înscrisese în aur stema lui Ugo pe blazonul său, se lăsa condus de plebe şi susţinea hotărîrile severe luate împotriva nobililor. Această comportare este un semn de decădere pentru autorul care credea că restaurarea puterii imperiale ar fi putut vindeca criza socială în care începuseră să intre cetăţile italiene. Versurile sînt un ecou al concepţiei celui care deplînge sfărîmarea obiceiurilor patriarhale.
133—135 Alte două familii decăzute, care locuiau în orăşelul Santo Apostolo, unde s-au instalat Buondalmonti, veniţi în Florenţa din vecinătate.
136—139 Pe timpul lui Cacciaguida, familia Amidei, care s-a răzbunat pe bună dreptate pe Buondalmonte, era cinstită. În 1215, în casa acestei

familii s-au întrunit toţi cei înrudiţi cu ei şi au hotărît uciderea lui Buondalmonte, care refuzase să ia în căsătorie pe-o tînără din neamul lor. Asasinat în ziua de Paşti, Buondalmonte e arătat aci ca pricina dezbinării Florenţei între guelfi, conduşi de rudele acestuia, şi ghibelini, conduşi de Uberti. Dar cauzele dezbinării erau mai vechi.

141 Urmînd sfatul Gualdradei Donati, care a vrut să şi-l facă ginere.

143 Ema: rîu în Valdigrieve. Era mai bine ca Buondalmonte să se fi înecat în el, decît să fi pătruns în Florenţa, unde a provocat atîta tulburare.

145 Statuia lui Marte, roasă de timp, aflată la capul podului Vecchio, apare ca un geniu rău al cetăţii. Pe acest pod a fost asasinat Buondalmonte (*Inf.*, XIII, 143–145).

154 În epoca veche, steagul florentin n-a fost tîrît pe pămînt, aşa cum au făcut senezii după Montaperti, conformîndu-se obiceiului medieval care prevedea în cortegiul victoriei un călăreţ pe asin trăgînd pe pămînt flamura cetăţii înfrînte. Nici n-a fost preschimbat ca semn al dezbinării, cum au procedat guelfii, care, în locul crinului alb pe fond roşu, au purtat un crin roşu pe fond alb. Evocarea gloriei străbune, comparată tot timpul cu decăderea spirituală din vremea lui Dante, îşi atinge şi aci scopul, chiar dacă unele dintre cauzele decăderii nu-şi mai păstrează forţa de convingere; şi aici, deoarece, fapt semnificativ pentru arhitectonica poemului (acel *fren dell' arte* din *Purg.*, XXXIII, 141), cîntul de faţă reia simetric accentele de invectivă contra Florenţei corupte, întîlnite în cînturile XVI din *Infern* şi *Purgatoriu*.

CÎNTUL XVII

Cacciaguida dezvăluie lui Dante surghiunul care-i va marca viaţa, dar şi renumele de care se va bucura; îi vorbeşte despre misiunea pe care trebuie să şi-o asume.

1—3 Dante reia o comparaţie din legenda lui Feton pe care a mai folosit-o în *Comedie:* în cursul unei certe, Epafus a insinuat că Feton, fiul lui Apollo şi al Climenei, nu ar fi fiul Soarelui. Feton a alergat la Climene s-o întrebe care este adevărul, iar tatăl i-a promis că-i va îndeplini orice dorinţă. Feton a cerut să conducă, pe bolta cerească, carul Soarelui şi Apollo a trebuit să-şi ţină promisiunea. Scăpînd controlul carului, el s-a apropiat primejdios de pămînt şi atunci Jupiter l-a trăsnit. Pilda lui este un îndemn dat părinţilor să nu promită orice, spune Dante, care a arătat cît de primejdioase sînt făgăduinţele grăbite în Cîntul V. Episodul lui Feton este unul dintre cele mai frumoase din *Metamorfozele* lui Ovidiu, I.

4—6 Dante se înfățișează, în tăcere, ca Feton în fața Climenei și a lui Apollo.

7—12 Beatrice îl îndeamnă să nu ezite, ci să întrebe cu glas tare ceea ce dorește fierbinte să știe, ceea ce va fi rostit cu „propria lui pecete". Imaginea ne face să înțelegem că ne aflăm în cîntul sincerității, în care vor fi rostite adevăruri crude despre soarta poetului și rostul artei sale.

13—27 Dante îl roagă pe strămoșul lui să-i spună ce soartă îl așteaptă pe pămînt. I s-au mai făcut prevestiri în *Infern*, de către mîndrul Farinata (în Cîntul X), de către Brunetto Latini (în Cîntul XV), așa cum, în *Purgatoriu*, Corrado Malaspina i-a pomenit de un exil ce-l paște (Cîntul VII). Alții i-au dat amănunte despre soarta Florenței și a Italiei; dar Cacciaguida vede clar viitorul, aflîndu-se în acest loc, așa cum muritorii văd limpede că un triunghi nu poate avea două unghiuri obtuze, tot astfel duhurile din Paradis văd lucrurile contingente („întîmplămintele"), acelea care depind de circumstanțe, în toată desfășurarea lor. Spiritele privesc aici dincolo de întîmplări, au perspectiva duratei lungi. El dorește să știe ce-l așteaptă, pentru că un om care știe face cît doi, sau cum spune versul 27, inspirat, se pare, dintr-o *Esopie* medievală: „săgeata care știi că vine, sosește mai încet" *(„saetta previsa vien più lenta")*. Versul a devenit proverb.

31—35 Cacciaguida i-a răspuns cu dragoste și sinceritate paternă, nu în vorbele meșteșugite ale oracolelor păgîne, pe care oamenii le consultau mai înainte să se fi întrupat adevărul, Hristos.

37—42 Așa cum ochiul omului prevede mersul unei bărci pe rîu, fără ca prin observarea lui să determine drumul acesteia, tot astfel Dumnezeu prevede acțiunile pe care le vor face oamenii, fără ca prin această știință să determine cursul acestor acte umane. Dante pune aci problema raportului dintre preștiința divină și libertatea umană.

43—45 Ca urmare, Cacciaguida contemplă faptele „zugrăvite" (v. 39) în mintea divină; el nu le citește. Aceste fapte n-au caracter definitiv, ele s-ar putea schimba, dar ținînd seama de cursul lor actual, concluzia se impune. „Dulcele acord de orgă" este această prevestire, deci tot o sugestie, pe baza căreia poate fi reconstituită simfonia; este „dulce" pentru că vine din partea divinității, dar și pentru că indică faima nemuritoare a urmașului său (v. 98).

47 Ippolit: fiul lui Tezeu și al Fedrei, a fost pîrît de mama sa vitregă, Fedra, ale cărei dorinți incestuoase le respinsese, tatălui său, iar acesta și-a încredințat fiul mîniei lui Neptun (sursa e Ovidiu, *Metamorfoze*, XV). Comparația este desăvîrșită.

49—51 Acest lucru (izgonirea ta) este dorit și de pe-acum pus la cale de cei care plănuiesc înlăturarea Albilor de la conducerea Florenței: de către gruparea Negrilor, de conveniență cu papa Bonifaciu al VIII-lea,

cel care se află în curia în care „Hristos este zilnic vîndut" unde, adică, se face comerț cu indulgențe.

52—54 Cei învinși, Albii izgoniți, vor fi acoperiți de infamie (sentința din 1302 îl acuza pe poet de delapidare în timpul prioratului său); dar cei vinovați vor fi loviți și, în felul acesta, nedreptatea lor va fi dată la iveală (aluzie la arestarea lui Bonifaciu în 1303). Versul este interpretat și astfel: vor demonstra că Albii n-au fost vinovați.

64—69 Mai amară decît pîinea exilului va fi pentru Dante constatarea că tovarășii săi de exil nu luptă pentru principii, ci pentru situații, deoarece ei nu se vor da în lături de la tentativele aventuriste de a-și redobîndi pozițiile prin luptă armată. Dar Dante, care s-a menținut pe linia sa consecventă, devenind „partid de unul singur" (v. 69), nu se va acoperi de rușine și de sînge (în text, v. 66: *rossa la tempia*, este interpretat ca o aluzie la măcelul Albilor, provocat de o greșeală tactică comisă de ei înșiși, sau, în general, ca o aluzie la uneltirile lor rușinoase). Terținele se referă la repetatele încercări ale Albilor de-a intra cu forța în Florența, după 1302, pînă la 1306, și în special la lupta de la Lastra din 1304, unde au pierit numeroși membri ai grupării, greșit conduși de cei care n-au vrut să urmeze sfaturile lui Dante. De-o admirabilă frumusețe bărbătească, terținele cuprind nu numai o formulare de-o înaltă principialitate, ci și expresia atitudinii demne urmate efectiv de poet în viață.

70—75 Viața de exilat a lui Dante nu e pe deplin clarificată. Se pare că primul refugiu a fost la Verona, după ce poetul s-a despărțit de Albi, în 1303; aici era domn „marele lombard", Bartolomeo della Scalla. Seniorii Veronei, Scaligeri, aveau drept emblemă o scară, deasupra căreia au adăugat o acvilă, cînd fratele lui Bartolomeo, Cangrande, a devenit vicar imperial, în 1311. Dante nu ține strict seama de cronologie. Gratitudinea pe care și-o exprimă aci este de-a i se fi dat mai înainte ca el să ceară, evitîndu-i-se suferința cerșitului (vezi *Purg.*, XI, 139—141).

76—81 Elogiul lui Cangrande, copil în timpul călătoriei lui Dante în Paradis, și în care poetul își pusese mari speranțe, deoarece seniorul Veronei l-a sprijinit pe împăratul Henric al VII-lea (vv. 88—91, unde sînt caracterizări ce se regăsesc și în *Epistola* către Cangrande).

82—84 Vitejia și disprețul față de avuții ale lui Cangrande vor putea fi observate din 1311, mai înainte deci ca gasconul (papa Clement al V-lea) să-l încoroneze pe Henric de Luxemburg, pe care pontiful îl va părăsi, mai apoi, cînd va vedea tendința lui Henric de-a restaura imperiul, și va ridica împotriva lui pe Robert de Anjou.

92—93 Ceea ce Cacciaguida i-a spus despre faptele lui Cangrande, devenit singur stăpînitor al Veronei din 1312 și pînă la moartea sa în 1329, rămîne tăinuit, așa cum s-a întîmplat și cu destinul descendenților lui

Carol Martel (vezi IX, 4). Comentatorii alătură versurile 84—87 de cele din *Inf.*, I, 103—105, apreciind că în persoana acestui principe se regăsesc trăsăturile „copoiului", ale *Veltro*-ului dantesc.

94—96 Strămoșul nu a făcut altceva decît să gloseze (așa cum făceau comentatorii textelor manuscrise) în marginea lucrurilor deja știute de Dante. Coșbuc traduce cuvînt cu cuvînt „ecco le insidie", în ciuda faptului că „insidii" este lipsit de sens: iată ce primejdii necunoscute te pasc peste puțini ani.

97—99 În Paradis, nu se cuvine să se lase biruit de invidie, pentru că el va apuca să vadă sfîrșitul uneltirilor vrăjmașe.

100—102 Imaginea trimite la mitologia antică, la parcele care torceau firul vieții, la existența umană privită ca o țesătură.

103—105 Dante caută un sfat, după ce a ascultat negrele prevestiri, de la cel care i-l poate da cu dragoste.

106—120 Ce trebuie să facă cel care a aflat lucruri atît de cutremurătoare și de minunate de-a lungul călătoriei sale? Să le istorisească întocmai și să-și facă dușmani la vreme de primejdie sau să tacă și să-și piardă bunul nume? Dante se dovedește a fi „omul care pentru bunul său nume cîntărea în *Comedia* sa toate lucrurile nu numai în fața contemporanilor, ci privind fix viitorul" (GC, II, 167). Traducerea lui Coșbuc este cu totul remarcabilă, terțina celebră 118—120 redînd întocmai strălucirea și dîrzenia blocului de marmură sugerate de Dante.

124—133 Dante nu trebuie să se teamă de cei care se vor simți vizați de versurile lui și trebuie să se gîndească la cei care vor afla sprijin în opera lui. Suprema lui datorie este să pună stavilă minciunii. Versurile explică menirea *Comediei*, care a fost scrisă pentru a propovădui adevărul și dreptatea: fantezia poetului s-a pus în slujba adevărului. Opera a dobîndit, astfel, un caracter profetic. Dar dincolo de acest caracter, mărturisirea poetului este o cheie pentru înțelegerea artei tradiționale care întotdeauna a ilustrat marile adevăruri și a depășit imediatul pentru a surprinde și înfățișa permanența. După baroc și romantism, această orientare se va modifica, literatura revendicîndu-și cu tenacitate autonomia, dar adeseori în dauna unei organice legături cu convingerile profunde ce au fost lăsate în seama altor activități intelectuale.

136—142 Dilema lui Dante este falsă: el a întîlnit numai spirite celebre în călătoria sa nu pentru că a fost pus în relație directă cu deținătorii puterii de care este bine să se teamă, ci pentru că i-au fost date exemple, pilde concrete pe care poetul are datoria de a le transmite întocmai. Cei care i-au ieșit în cale au fost cele mai convingătoare exemple pentru cei care-l vor citi. Opera lui nu va fi gratuită: ea va da nobile îndemnuri, prin pilde preluate din existența cotidiană, din lumea familiară cititorului, din întîmplările ce survin în viața fiecăruia.

„Bogăţia de personaje a *Comediei* se explică prin inovaţia cea mai grandioasă şi mai rodnică pe care geniul lui Dante a încorporat-o moştenirii antice şi medievale: anume extinderea în istoria contemporană... Invazia explozivă a istoriei trăite în lumea cu pecete epică, mitologică, filozofică retorică a culturii evului mediu latin a creat constelaţia din care a ieşit *Comedia*. Este răspunsul spiritului lui Dante la soarta lui Dante: exilul" (E. R. Curtius, *Lit. europ. şi evul mediu latin*, p. 425). Avem în aceste ultime versuri cheia întregului poem dantesc, locul în care răspunsul lui Virgiliu se luminează prin cel al lui Cacciaguida. Înspăimîntat de drumul ce-i stătea în faţă, Dante se repliase pe propriile sale dimensiuni umane, afirmînd că nu e nici Enea, nici apostolul Pavel. Răspunsul lui Virgiliu îl convinsese atunci (*Inf.*, II, 10—42) că, de nu va face călătoria, se va întoarce pentru totdeauna în obscuritatea pădurii. Aici personajul Dante se confruntă cu conştiinţa sa, oglindită în Cacciaguida, şi se contopeşte cu autorul Dante, între om şi operă stabilindu-se o legătură indestructibilă, în sensul că omul se lasă complet absorbit de mesajul pe care-l aduce contemporanilor săi, cît şi celor care vor numi „aceste vremi antice". Dante florentinul devine „o strigare" *(grido)* şi cel care a fost *florentini natione, non moribus* (florentin după neam, şi nu după moravuri) se întrupează, asemenea unui concept personificat, în opera ce înfruntă veacurile. Ridicînd pe aceste culmi demnitatea umană, poetul dezvoltă concepţia expusă în *Convivio*, IV, privitoare la nobleţea făptuirii (concepţie ce a inspirat pe autorul vestitei lucrări *Floarea darurilor*, care prin intermediul unei traduceri timpurii, a vehiculat pentru prima oară idei danteşti în cultura română).

CÎNTUL XVIII

Cacciaguida îi prezintă lui Dante spiritele din cerul lui Marte. Apoi, poetul se înalţă în cerul lui Jupiter, unde duhurile alcătuiesc o acvilă imperială.

4—6 Fie că este vorba de „acel avînt de ocrotire cu totul femenin", cum interpretează Ramiro Ortiz, fie că este vorba de consolarea pe care o aduce convingerea profundă, intervenţia Beatricei introduce aici o notă de subtilă feminitate, după versurile care au încordat struna poetică la maximum. De aici şi rezonanţa delicată a lui „Muta pensier" = „nu te mai gîndi la asta...", un vers care deschide un fragment de puritate a iubirii ce se încheie cu splendidul „nu e rai numai în ochii mei". Magistrală este îmbinarea durităţii bărbăteşti din finalul cîntului precedent cu sensibilitatea feminină de la începutul acestui cînt, în

care poetul nu face referiri la alte opere, nu apelează la bagajul de cunoștințe ale cititorului, ci la sentimentele lui.

28—36 Cacciaguida îi prezintă lui Dante pe cei care se află pe a cincea scară a pomului care primește hrana de sus, din Empireu și nu-și pierde niciodată fructele și frunzele: toți sînt eroi, adevărate modele de umanitate, evocate în romane și poeme medievale.

37 Iosua: conducătorul evreilor în țara făgăduită după moartea lui Moise (vezi și IX, 124).

40 Macabeu: Iuda Macabeul și frații săi au eliberat poporul evreu de tirania regelui Antioh al Siriei.

43 Carol Magnul: restauratorul Imperiului roman din Apus prin încoronarea sa la Roma, în 800. Orland: celebrul Roland, unul din cei doisprezece paladini ai lui Carol, mort în lupta de la Roncevaux (778).

46—48 Guillaume: Guillaume d'Orange, celebrat în *Gestes de Guillaume*, unde sînt relatate luptele sale cu saracinii. A murit monah în 812. Geoffroi de Bouillon, conducătorul primei cruciade, mort ca rege al Ierusalimului în 1100. Renouard: personaj din poemele epice: tînăr saracin convertit, se pare că a luptat alături de Guillaume. Robert Guiscard: fiu al lui Tancred d'Hauteville, a cucerit cu frații săi regatul Neapolelui, unde a întemeiat dinastia normandă, apărîndu-se contra împăratului Alexie al Bizanțului și a lui Henric al IV-lea al Germaniei (1015—1085). Eliberarea Siciliei de sub saracini, motiv pentru care e pus în acest cer, revine fratelui său Roger.

61—63 Poetul se îndreaptă spre o planetă mai depărtată de Pămînt decît Marte și de aceea descrie un arc mai mare în jurul Pămîntului. În Paradis, acest arc este similar cercului sau brîului din Infern și Purgatoriu numai că el devine mai larg, în loc să se îngusteze, pe măsură ce călătorul se apropie de ținta sa finală.

68 Jupiter are o lumină alburie și „o înfățișare potrivită, între răceala lui Saturn și căldura lui Marte", scrie Dante în *Convivio*, II, 14.

71 Traducătorul folosește „jovial" pentru „al lui Joe, Jupiter", dar efectul este puțin surprinzător.

73—81 Calitate cu totul deosebită a traducerii: Coșbuc pare mai în largul său în asemenea pasaje, decît în cele de expunere doctrinară.

82 O, muză, tu: în text: O, divină Pegaseea — adică una din cele nouă muze care au educat calul Pegas. Nu se știe la care anume se referă Dante aici: la Caliope, invocată la începutul canticei, la Urania, cea celestă, sau la toate, în general. Invocarea se referă și la problema exprimării poetice, a spune multe într-un vers „scurt" (v. 87).

91—93 „Iubiți dreptatea (voi) care judecați pe pămînt", cuvintele cu care începe *Cartea înțelepciunii* lui Solomon, trecută printre operele biblice apocrife.

94—99 Duhurile se regrupează pe litera M, care încheia cuvîntul *terram*, un M gotic, care imita aripile unui vultur. La vîrful liniei drepte, de unde porneau cele două curbe semicirculare, coboară noi duhuri din Empireu (apreciate ca fiind de-un rang superior celor dinainte) şi lîngă ele vin altele, pe litera formată, pentru a alcătui capul şi gîtul acvilei (vv. 107—108).

102 Aluzie la un vechi obicei, care mai dăinuia în timpul lui Dante, de a lovi lemnele cu jar pe ele, pentru a afla din numărarea scînteilor, ce avere va dobîndi cel care loveşte.

109—111 Acvila a fost desenată de creatorul universului, care n-are nevoie să imite natura pentru a face operă de artă. Cititorul nu trebuie să fie surprins de capacitatea creatorului (de fapt, Dante însuşi), deoarece de la el porneşte forţa care dă viaţă tuturor formelor.

113 M: semnul ca şi variaţia culorii lui, au fost obiectul unei întregi literaturi exegetice. Dintre cele mai însemnate cităm pe a lui Parodi, care considera că tansformarea crinului în M semnifica absorbirea monarhiei franceze, viguroase în vremea călătoriei lui Dante, în imperiul universal, simbolizat prin M; Capetti aprecia, de asemenea, că litera simbolizează imperiul, căruia, prin alipirea crinului, i se adăuga datoria stabilirii păcii universale „către care se îndrepta întotdeauna convingerea nestrămutată şi credinţa plină de rîvnă a poetului"; Steiner, însă, crede că litera înseamnă „Lumea" (il Mondo), contopită în imperiul universal roman.

115—117 Sufletele care strălucesc ca nişte perle îl fac pe Dante să înţeleagă de unde vine dreptatea în lume: sursa ei este în cerul care adăposteşte pe cei care au înfăptuit-o pe pămînt.

118—120 Dante se adresează în continuare „dulcei stele" Jupiter şi aminteşte de fumul care nu mai lasă să răzbată dreptatea pe pămînt.

121—123 Poetul formulează imprecaţia: să cadă puterea dreptăţii peste cei care din nou au transformat templul în piaţă, biserica invadată de negustorii pe care-i va goni din nou Hristos (Matei, 21, 12), biserica edificată pe ranele Mîntuitorului şi pe sîngele martirilor.

128—129 Astăzi războiul se face cu ajutorul tainelor sfinte, care au fost încredinţate de către Dumnezeu tuturor creştinilor, dar pe care papa le interzice duşmanilor săi prin excomunicări.

130—132 Poetul precizează la cine se referă: la Ioan al XXII-lea, care ocupa scaunul papal în 1316, dată la care Dante compunea acest fragment. Abuzînd de excomunicări, acest papă simoniac revenea asupra lor contra unor sume de bani; de aceea îi reaminteşte poetul că cei care sînt consideraţi căpeteniile apostolilor, Petru şi Pavel, sînt vii în Paradis şi îi văd faptele.

133—136 Dar îmi vei răspunde că-l cinsteşti atît de mult pe Ioan Botezătorul încît nu mai ai nevoie de Petru şi Pavel — terţină de-

de o mare violență, deoarece „cinstirea“ Botezătorului era o aluzie la chipul sfîntului de pe moneda florentină, imitată de acest papă la Avignon, în 1322, iar finalul exprimă un suveran dispreț față de cei care erau considerați temelia instituției pe care papa o conducea. Așa cum discursul savant al lui Carol Martel s-a încheiat cu un atac ironic la adresa lui Robert de Anjou (în Cîntul VIII), tot astfel spectacolul fantastic din planeta lui Jupiter se sfîrșește cu un violent atac împotriva unui papă. În acest fel, „rugăciunea impresionantă și cutremurătoare se termină în sarcasm“ (Steiner).

CÎNTUL XIX

Acvila formată din duhurile din Jupiter vorbește despre dreptatea divină și nevrednicia principilor din vremea lui Dante.

7—12 După ce a subliniat faptul că acvila era formată din duhuri bine individualizate care străluceau, fiecare în parte, ca rubinul, poetul înfățișează un lucru uimitor pe care nu l-a mai urzit vreo fantezie: acvila vorbea într-un singur glas, ca și cum ar fi fost un singur personaj. O replică evidentă dată individualismului dus la limite al celor puternici care, cel mai adesea, s-au crezut unici, fără pereche și neîngrădiți de nici o normă, afară de bunul lor plac.

13 Cele două calități majore ale vechiului principe: dreptatea și buna-credință („giusto e pio“). Principele era apărătorul credinței și împărțitorul justiției; doar mai tîrziu, pe măsură ce s-a consolidat aparatul statal, a început el să-și aroge și răspunderea față de buna stare a supușilor.

28—30 Călătorul știe din lecturile sale că știința dreptății divine se află în cerul în care sălășluiesc tronurile, ceata îngerească a scaunelor, dar formulează întrebarea sa aici, deoarece și acest cer deține această știință fără văl. Dar, aflîndu-se în fața unor duhuri care pătrund tainele umane, Dante nu-și formulează dubiul, care a fost ca o lungă postire pentru el; în acest fel, cititorul este ținut într-o stare de suspens.

34—36 Comparație din scenele de vînătoare, atît de frecvente în evul mediu; șoimul era ținut cu capul acoperit pînă apărea prada.

40—45 Creatorul, asemenea unui geometru sau arhitect, a așezat în lumea desenată de compasul său cele știute și cele neștiute („occulto e manifesto“), dar înțelepciunea sa nu a putut fi cuprinsă în lume și a prisosit.

46—51 Căderea lui Lucifer este un exemplu că între înțelepciunea creatorului și a creației este o distanță infinită, care nu poate fi acoperită de trufie.

64—66 Răspunsul la marile întrebări nu poate veni decît din înălțimi, altfel e răspuns neclar, părere pe măsura omului sau otravă produsă de patimi. Terțina dantescă enumeră trei feluri de opinii greșite, dar concizia ei este redată de Coșbuc, fără întreaga ei limpezime, deși cele trei manifestări nu sînt ignorate (în plus apare *aori* = uneori).

70—78 Cititorul află marele dubiu al lui Dante: cum poate fi socotit vinovat și respins din Paradis un om care nu a aflat de întruparea adevărului, de legea creștină?

79—81 Răspunsul începe cu o mustrare: întrebarea nu este de domeniul limitatei judecăți umane.

85—90 Voința primă, a lui Dumnezeu, este bună: bunătatea fiindu-i esența, ea nu se poate preschimba, adică să nu fie bună cîndva. Urmează că: pe de o parte, orice acțiune umană e justă în măsura în care e conformă voinței divine, fiind bună, iar pe de altă parte, că nici o acțiune umană nu e bună întrucît atrage voința divină, deoarece acțiunea e bună numai pentru că a emanat din voința divină, și nu pentru că a determinat această voință să intervină. Însăilînd în răspunsul acvilei percepte evanghelice (în special ecouri din epistolele apostolului Pavel), Dante face impresia că discută aici o problemă doctrinară creștină de sine stătătoare; ca și cum ar vrea să tîlcuiască cititorului o teză dogmatică. Numeroși comentatori cred acest lucru și se pleacă în fața „poetului teolog" (Scartazzini). Dar, folosind elementele doctrinei creștine, Dante pregătește, de fapt, fragmentul următor: dacă justiția divină este infinită, inalterabilă și bună, înseamnă că orice acțiune care se încadrează în țelurile sale este bine primită și orice acțiune care se vrea bună, care pornește din pretenția că „are s-o primească Dumnezeu", va fi respinsă. Această distincție îl ajută pe poet să condamne acțiunile întemeiate pe argumentele subtile (vezi vv. 82—84) ale principilor creștini, care se înfățișau supușilor ca reprezentanți ai voinței divine. Dar Dumnezeu n-are reprezentanți oficializați, ci instrumente, va spune Dante cînd va exclama: „Dar iată..." (vv. 106—108 și XX, 67—72). Așadar, expunerea doctrinară a acvilei a fost necesară pentru a arăta cum au abuzat de putere o serie de principi creștini sub paravanul „creștinității" lor și pentru ca „poetul teolog" să pună datoria de supunere față de aceștia sub semnul întrebării.

103—108 O precizare la argumentarea precedentă: în acest cer au intrat numai aceia care au crezut în Hristos, fie înainte de întruparea lui, crezînd, adică, în profețiile *Vechiului testament*, fie după răstignirea lui. Dar nici aceștia n-au intrat toți (vv. 106—108). Mai departe, în cîntul XX, 79—148, se va vedea cum au pătruns aici păgînii.

109—114 Principii, creştini numai cu numele, vor fi osîndiţi de păgîni (în text, v. 109: Etiopia; 112, perşii, probabil cu sensul: cei care n-au auzit de Hristos din capătul sudic şi cei din capătul răsăritean. Etiopienii sînt desemnaţi aci ca în psalmi, deoarece pe timpul lui Dante ei erau creştini). Cartea deschisă este istoria faptelor, aşa cum este ea citată în *Apocalipsul* apostolului Ioan.
115 În textul original următoarele trei terţine se încep cu *Li si vedra*, apoi trei cu *Vedrassi* şi trei cu *E*... Comentatorii au încercat să descopere un sens şi în această dispunere (unii au citit lues (sifilis), considerînd că poetul s-a referit la teribilul flagel); în orice caz, procedeul conferă rechizitorului o mare vibraţie retorică, asemenea reiterărilor din *Purg.*, XII, 25—60, unde patru terţine încep cu *Vedea*, următoarele patru cu *O*... şi cele patru finale cu *Mostrava*. Asemenea performanţe denotă, în primul rînd, măsura în care poetul ştia să-şi domine materialul, silindu-l să intre în tiparele voite.
115 Albert: consideră jalnică invazia lui Albert I de Austria în Boemia, desemnată prin capitala ei Praga, de sub dominaţia rudei sale Venceslav. Vezi şi *Purg.*, VI, 97 şi urm.
118—120 Un nou atac împotriva lui Filip cel Frumos, care a devalorizat moneda, cu sfatul fraţilor Franzesi (vezi *Par.*, XVI, 50); acesta va muri la vînătoare, în 1314, răsturnat de-un porc sălbatic. Vezi desemnarea acestui rege prin „il mal di Francia" în *Purg.*, VII, 109, epitet care ar avea, după unii comentatori, de asemenea sensul de lues.
121—123 Aluzie la conflictul dintre Robert Bruce, regele Scoţiei şi Eduard al II-lea, regele Angliei, angajaţi într-o luptă menită să le sporească domeniile. Comentatorii cred că ar putea fi vorba şi de Eduard I, care, însă, fusese lăudat în *Purg.*, VII, 132.
124—126 Ferdinand al IV-lea, regele Castiliei între 1295—1312, şi Venceslav „bărbosul" (*Purg.*, VII, 101).
127—129 Carol al II-lea de Anjou, rege al Neapolului şi Ierusalimului, îşi va vedea notată cu *I* mărinimia (lăudată în cîntul VIII, 82—83) şi cu 1 000 (*M*) viaţa plină de fapte rele.
130—135 Frederic al II-lea, regele Siciliei (*Purg.*, VII, 119), unde s-a sfîrşit tatăl lui Enea, Anchise, şi unde se aprinde vulcanul Etna, este atît de avar încît va fi răsplătit după viciul său: în actul de acuzare divină cuvintele vor fi prescurtate, ca să poată încăpea multe.
136—138 Este vorba de unchiul lui Frederic al II-lea, Iacob, rege a Maiorcăi între anii 1262—1311, şi de fratele lui Frederic, Iacob al II-lea, regele Aragonului. Cei doi Iacob au asuprit cele două popoare pe care le-au condus şi şi-au făcut neamul de rîs, primul fiind un conducător lipsit de personalitate, iar al doilea, autorul unor întreprinderi confuze. Mai întîi rege al Siciliei, Iacob al II-lea a intrat în război

împotriva fratelui său Frederic, pe care-l lăsase locotenent în Sicilia şi care intrase în conflict cu angevinii. Războiul s-a încheiat în 1302 cu pacea de la Caltabellota. Pentru cei doi fraţi, fii ai lui Petru al II-lea, vezi şi *Purg.*, VII, 118—119.

139—141 Cel din Portugalia este Dionisie Agricola ruda lui Frederic al II-lea şi Iacob al II-lea, acuzat de avariţie de către contemporanii lui Dante. Norvegianul este Haakon al VII-lea (1299—1319), iar sîrbul, „cel din Rascia", este Ştefan Uroş al II-lea Milutinul (1282—1321), acuzat aci de-a fi bătut monedă după asemănarea celei veneţiene dar cu o valoare mai mică provocînd serioase perturbări în finanţele Veneţiei. Pe baza unor investigaţii numismatice, s-a stabilit, însă, că Dante s-a referit la Ştefan Dragutin Srijenski (1276—1282) care este acuzat de-a fi fost un rău conducător. Comentatorul dantesc Franjo Tice-Ucellini, autorul unei traduceri în croată a *Divinei Comedii*, susţine că poetul se referă la monedă numai pentru a desemna personajul pe care-l numeşte, şi nu pentru a-l acuza de falsificare, operaţie pe care Ştefan Dragutin n-a putut-o face, din moment ce moneda sa era lucrată de meşteri veneţieni (vezi Otto F. Babler, în „Deutsches Dante-Jahrbuch", 1958).

142—144 Fericită va fi Ungaria, dacă nu se va mai lăsa rău condusă de regii din noua dinastie, aşa cum a fost stăpînită de succesorii regelui Ştefan. În anul viziunii danteşti era rege Andrei al III-lea, care a urmat lui Ladislau al IV-lea, deşi acestuia îi fusese desemnat drept succesor Carol Martel (vezi *Par.*, VIII). Navarra va fi fericită dacă va şti să se apere de Franţa. În 1304, Ludovic al X-lea al Franţei a luat titlul şi de rege al Navarrei.

145—148 Iar exemplul care ar trebui să sporească atenţia Navarrei este situaţia Ciprului (cu oraşele sale Nicosia şi Famagusta), unde domneşte francezul Henric al II-lea de Lusignan(1285—1324), asemănător celorlalţi regi din timpul său, celelalte „fiare". Evident că acvila romană arată aci unde a ajuns Europa condusă de cei care nu se mai supun autorităţii unice, care ar fi trebuit să fie împăratul universal. Dar în timp ce în imprecaţia contra Italiei şi în vîlceaua înflorită (*Purg.*, VI-VII) lipsa unităţii era deplînsă, aci blestemul cade direct pe capetele încoronate; într-o deplină legătură cu expunerea din partea întîi a cîntului, ultima parte dezvăluie pe cei vinovaţi de suferinţa lumii.

CÎNTUL XX

Cîntecul duhurilor din Jupiter şi cei şase principi înţelepţi şi drepţi — David, Traian, Ezechia, Constantin, Wilhelm al II-lea şi Rifeu. Acvila lămureşte prezenţa păgînilor în acest grup.

22—27 Corul care a cîntat la unison începe să apară ca o adunare de glasuri ce devin tot mai distincte: strigarea (la Coşbuc: *urloi* cuvînt care nu poate fi justificat decît ca rimă la *cimpoi*) se transformă în voci, aşa cum notele produse de ţiteră sau cimpoi pot fi individualizate urmărind mişcarea degetelor pe corzi sau fluier.
37 Împăratul David, autorul *Psalmilor*. El a transportat chivotul sfînt la Ierusalim, unde s-a pregătit să zidească templul destinat păstrării lui, dar pe care l-a terminat fiul său Solomon, realizînd o faimoasă operă arhitectonică.
44 Cel mai aproape: împăratul Traian, ajuns aci datorită rugăciunilor papei Grigore I, care a obţinut iertarea necredinţei împăratului întemeindu-se pe faptele milostive ale acestuia. Dante mai pomeneşte aceste împrejurări în basorelieful din brîul trufaşilor (*Purg.*, X, 73—93).
52—54 Este vorba de Ezechia, împăratul izraelit, care, fiind bolnav, s-a căit de faptele sale cînd prorocul Isaia i-a anunţat sfîrşitul, dobîndind iertare şi încă cincisprezece ani de viaţă. Faptul că prezicerea a fost amînată nu înseamnă că judecata divină a suferit o schimbare, cum spuneau unii teologi: ceea ce a fost prezis s-a întîmplat, chiar dacă cu oarecare întîrziere.
55—60 Constantin cel Mare, care a întemeiat imperiul bizantin este acuzat aci de Dante de-a fi părăsit capitala firească a imperiului universal şi de-a fi făcut acea „donaţie" papei, care a fost începutul preocupărilor capului bisericii romane pentru bunurile pămînteşti (*Inf.*, XIX, 115—117). Deşi intenţia lui Constantin a fost bună — de a sprijini dezvoltarea bisericii creştine — ea este una din cauzele ruinării lumii. Acuzîndu-l pe acest împărat pentru că „s-a făcut grec" (*si fece greco*, v. 57), Dante vorbeşte ca un adevărat „latin", care consideră că Roma e capitala lumii.
62 Guglielmo Wilhelm al II-lea al Siciliei, rege între 1166—1189, descris de cronicari ca un principe viteaz şi generos. Cei care au fost sub stăpînirea lui, mai exact urmaşii acestora, suferă acum sub apăsarea lui Carol al II-lea de Anjou, urmată de apăsarea lui Frederic al II-lea de Aragon (vezi XIX, 127, şi urm.)
67—72 Pregătind cititorul pentru o surpriză, poetul îl prezintă pe-al „cincilea" duh de pe sprînceană (David a fost în pupilă): un principe păgîn ajuns aci numai datorită faptelor sale bune, Rifeu, apărătorul Troiei (Virgiliu, *Eneida*, II). Judecata divină, care este inscrutabilă, poate mîntui pe un Traian sau Rifeu, după cum poate condamna pe-un creştin care a fost în viaţă „o bestie". De-abia aci poetul are răspunsul la nelămurirea exprimată în cîntul XIX, 22—27: voinţa divină n-are reprezentanţi în persoana celor care se proclamă creştini, ci în aceia care fac dreptate şi acţionează însufleţiţi de iubire, de aceea, vor putea fi aduşi în Paradis păgînii şi trimişi în Infern creştinii. Faptele, şi

nu argumentările, contează în fața principiului al cărui exponent este Dante în opera sa (vezi XIX, 86—90 și finalul).

91—93 Dante este ca acela care cunoaște numele unui obiect, dar nu știe ce calitate esențială („quiditate“, termen preluat din original) are acel obiect.

94 „Împărăția cerurilor“, cuvinte în latină, pentru a marca faptul că este un citat din Matei, XI, 12. „Împărăția cerurilor este luată cu forța“.

109—114 Dante reproduce legenda despre convertirea lui Traian care a avut loc după ce el a fost înviat prin rugăciunile papei Grigore.

127—129 Rifeu a crezut în Hristos întrucît a fost luminat de credință, nădejde și dragoste. În mod evident, Dante încearcă să stabilească și pe această cale o continuitate între lumea romană și contemporaneitate, adăugînd noi figuri exemplare (după remarca lui E. R. Curtius).

130—135 Predestinarea este în sensul de ordine divină, necunoscută omului în detalii și de aceea de neînțeles dacă o analizezi ca „orice Stan sau Radă“ (ideea de la finele Cîntului XV se continuă aici). Concluzia practică este că regii sînt doar instrumente și nu își pot permite orice, așa cum papii nu trebuie să se joace cu excomunicările.

142—148 Imaginea finală reia imaginea care a strîns laolaltă personajele, introducînd din nou muzica în scena care evocă o armonie a lumii întemeiată pe dreptate.

CÎNTUL XXI

Dante și Beatrice urcă în al șaptelea cer, al lui Saturn, unde se află sufletele contemplative pe o scară. Petre Damian îi vorbește despre providență și condamnă luxul prelaților.

4—12 Beatrice îi explică motivul pentru care chipul ei nu a devenit mai strălucitor: pătrunzînd în cerul contemplativilor, strălucirea ei ar trebui să fie deplină, dar atunci Dante ar pieri ca Semele care, iubită de Jupiter a născut pe Bahus și i-a cerut zeului să apară în toată splendoarea lui, dar a fost prefăcută în cenușe. Contemplația este o treaptă înaltă la care se ajunge prin făptuire și cunoaștere, nu deodată, cum au crezut mulți care s-au prăbușit. De aceea, Beatrice face precizarea din terțina următoare.

13—15 Saturn și semnul Leului înseamnă treaptă înaltă a cunoașterii îmbinată cu zelul făptuirii.

25—27 Poetul reamintește că planeta cristalină poartă numele regelui care a domnit în vîrsta de aur, cînd nu exista rău în lume.

55—59 Dante vrea să știe de ce i-a ieșit duhul în întîmpinare și de ce nu mai aude cîntări: pe măsură ce s-a suit, a ascultat sunete tot mai

neclare, în Marte a prins doar cîteva cuvinte, iar în Jupiter nu a mai descifrat vorbele.

61—63 Răspunsul e simplu: el nu aude cîntarea pentru același motiv pentru care nu a surîs Beatrice, pentru că nici un muritor nu poate participa la o atare intensitate spirituală.

76—78 Dante știe acum că duhurile coboară din Empireu pentru a se înșirui pe o scară care-i dezvăluie stări diverse ale duhurilor, dar el nu înțelege de ce se întîlnește cu el și nu cu altul. Întrebarea lui Dante revine la chestiunea discutată în Cîntul XVII, 106 și urm., sau în Cîntul XIX, 70—78: această chestiune care pare a investiga un aspect dogmatic, al predestinării, ridică, de fapt, problema alegerii drumului pe care trebuie să meargă omul și umanitatea spre lumină și adevăr.

91—93 Întrebarea este prea complicată și la ea nu ar putea răspunde nici un înger: în viață, nu există rețete gata făcute, ci pot fi urmate modele, dar prin efortul personal. Ce s-ar întîmpla dacă omenirea ar avea convingerea că ceea ce face este pur și simplu mai dinainte hotărît de divinitate? Prețioasă respingere a doctrinelor care s-au impus sub masca fatalității, a determinismului ce nu poate fi ocolit (vers, 97—99).

94—102 Răspunsul lui Petru Damian este inspirat de scrierile acestuia. Scrierile lui despre omnipotența divinității au atacat tezele lui *Berengar din Tours* (1010—1088), care a încercat să aplice metoda logică de discuție, practicată în școli, la probleme vitale. Or, Petru Damian a replicat că în acest fel am folosi diferențierile pe care le facem noi între trecut, prezent și viitor la acțiunile divine, deși Dumnezeu este mai presus de timp; voința divină nu poate fi analizată cu ajutorul metodelor învățate în școli și care sînt destinate să ghideze pe oameni în existența lor concretă, nu să dezvăluie ceea ce se află dincolo de cunoaștere. Deducția silogistică nu este potrivită cunoașterii secretelor puterii divine. Așadar, apariția lui Damian și discursul lui ne introduc într-o aprigă dezbatere intelectuală din vremea lui Dante care, mai mult decît epoca lui Petru Damian, era zguduită de curente contradictorii — de tezele legiștilor care au împins pe Filip cel Frumos împotriva papei Bonifaciu al VIII-lea, de o oarecare sterilitate a scolasticii, de afirmarea unei viguroase culturi curtene cu obiective laice. Dante face apel la Petru Damian deoarece acesta punea corectitudinea vieții mai presus de speculația care se cantonase în aspecte pur formale; el este celebru și pentru scrisoarea pe care i-a adresat-o papei Grigore al VI-lea, care a urmat papei Benedict al IX-lea, vestit pentru viața lui licențioasă. În scrisoare el afirma clar: „a sosit ceasul stăvilirii ambiției celor care vor să acapareze demnitățile ecleziastice, al răsturnării tarabelor de negustori din biserică". Așadar, discuția despre providență și predestinare are, în acest cînt, un dublu rol: să delimi-

teze sfera de acţiune a contemplaţiei care nu se confundă cu vagile şi sterilele discuţii pe teme ce depăşesc capacitatea umană de a înţelege, o sferă care este cucerită prin lungi exerciţii şi care nu rămîne separată de făptuire; să reafirme conţinutul şi ţelurile poemului care nu a pătruns acolo unde imaginaţia nu are nici o putere, ci într-o lume „autentică" ce transmite existenţei concrete a trăitorului de pămînt norme de comportare, modele de umanitate şi principii călăuzitoare, dintre care Dreptatea pare să fascineze, cu precădere, pe exilatul florentin. O demarcare clară a raporturilor făptuirii cu contemplaţia apare în *Capetele gnostice* ale lui Maxim Mărturisitorul: el distinge treapta activă, practică, a împlinirii poruncilor, de treapta contemplării raţiunilor din lume, denumită contemplare naturală, adică orientată spre natură, cea de a treia treaptă fiind cunoaşterea lui Dumnezeu prin iubire. Cele trei trepte trebuie parcurse în ordine, astfel că nu se poate face filozofie decît după ce au fost îndeplinite poruncile; dar şi pe treapta contemplaţiei omul are datoria să fie activ, contemplativul nefiind un teoretician care se dezinteresează de lume, ci un om prezent între contemporanii săi. Această demarcare precizează sfera de acţiune a voinţei umane: „ca să existe fiinţă raţională şi mintală veşnic sau să nu existe, atîrnă de voia celui ce a zidit toate bune; dar ca să fie bune acestea sau rele, după libera alegere, atîrnă de voia făpturilor" (*Filocalia*, Sibiu, 1947, vol. II, p. 100).

106—111 Apeninii care se întind între Marea Adriatică şi Marea Tireniană au o înălţime Catria, la poalele căreia se află mănăstirea Fonte Avellana, întemeiată în secolul X; se pare că Dante s-ar fi adăpostit aici, în ultima parte a vieţii. Coşbuc reproduce cuvîntul folosit de Dante „latria", cu sensul dat lui de Toma d'Aquino în *Summa teologiae*, II, 2: „cultul divin"; călugării nu se ocupau decît cu slujbele bisericeşti pe vremea lui Petru Damian, dar obligaţiile au fost uitate pe timpul lui Dante.

121 Originar din Ravenna, născut în 1007, s-a călugărit de tînăr în mănăstirea Fonte Avellana. A fost ales cardinal şi episcop al Ostiei şi a îndeplinit numeroase misiuni diplomatice pentru papa Grigore al VII-lea.

125—132 Pălăria de cardinal trece, însă, azi de pe un cap nedem pe altul, după cum poate fi constatat, din simpla comparare a simplităţii apostolice, a lui Petru, denumit Chefas, cu luxul în care trăiesc prelaţii din vremea lui Dante.

133—135 Asprimea invectivei — veşmintele lor acoperă două bestii, pe ei şi animalele lor — se regăseşte în predicaţia lui Petru Damian şi în cuvintele lui Bernard.

142 Exclamaţia întăreşte invectiva, dar va trebui ca Beatrice să i-o tălmăcească în cîntul următor, deoarece Dante nu a înţeles-o.

CÎNTUL XXII

Printre duhurile contemplative se află sfîntul Benedict care-i vorbeşte despre ordinul său şi decăderea lui. Apoi, Dante urcă în cerul înstelat, dincolo de cele şapte planete.

10—18 Beatrice îi explică lui Dante că sunetul care l-a spăimîntat a fost un strigăt de „Dies irae“, anunţînd ziua în care mînia divină va lovi pe cei netrebnici.

37—42 Născut la Nursia, în Umbria, în 480, a ajuns la Cassino, unde a desfiinţat cultul lui Apollo şi a întemeiat celebra mănăstire de pe Monte Cassino. A murit aici în 543, după ce a fixat regula vestitului ordin monahal care-i poartă numele — benedictinii, celebri mai ales prin lucrările lor de erudiţie („muncă de benedictin“).

46 Duhurile sînt numite „fochi tutti contemplanti“ pentru a marca faptul că actul contemplării este îmbinat cu dragostea faţă de cel contemplat: contemplarea este mai presus de cunoaştere, datorită acestei iubiri care transformă analiza rece în comuniune. În elaborarea acestei metafore poetul se întemeiază pe *Psalmul 103*, 4: „Cel ce faci pe îngerii tăi duhuri şi pe slugile tale pară de foc“; el reia, totodată, limbajul liricii de dragoste din epoca lui, dar schimbînd sensul „iubirii“. De altfel, este interesantă remarca comentatorului român anume că focul este instrument de pedeapsă în *Infern*, XIV, unde violenţii se află sub ploaia de foc, şi de purificare în *Purg*., XXV, unde desfrînaţii sînt în mijlocul flăcărilor (GC, II, 486—499): în *Paradis*, focul este întruchiparea dragostei nobile. În acest fel, Dante construieşte o varietate impresionantă de situaţii cu aceleaşi materiale, sugerînd ideea pe care o exprimă şi Maxim Mărturisitorul: „folosirea greşită a ideilor este urmată de reaua întrebuinţare a lucrurilor“, care are drept corolar ideea că buna întrebuinţare a ideilor este urmată de buna utilizare a lucrurilor.

49 Romualdo din Ravenna, născut pe la 956, a murit în 1027 şi a întemeiat, în 1018, ordinul camaldolesilor, nume care vine de la schitul pe care l-a ridicat pe un loc primit de la un Maldolo (Ca-maldoli= casa Maldoli).

Macarie Egipteanul, ucenic al sf. Antonie cel Mare, cunoscut şi prin scrierile sale, menţionat aici ca echivalent răsăritean al sf. Benedict.

61—63 Dorinţa lui Dante de a vedea faţa sfîntului va fi împlinită la capătul călătoriei sale, în Empireu.

70—72 În Empireu este capătul scării pe care a văzut-o patriarhul Iacov (*Geneza*, XXVIII) înălțîndu-se de pe pămînt pînă la cer. Această scară l-a inspirat pe Dante în această planetă.
73—96 Invectiva sfîntului Benedict împotriva celor care nu-i mai respectă regula și se preocupă doar de acumularea bogățiilor. Invectiva se termină cu motivul „lumii pe dos" care vine din antichitate și s-a perpetuat pînă la noi, cunoscînd o perioadă de înflorire în baroc.
109—111 Dante urcă scara, pe urmele duhurilor, și ajunge în constelația Gemenilor care vine după aceea a Taurului.
112—114 Poetul laudă constelația în care s-a născut și care era socotită că ocrotește pe poeți și artele frumoase. Aflăm, astfel că Dante s-a născut între 14 mai și 13 iunie; în același timp, poetul afirmă încă o dată misiunea sa profetică.
121—123 Poetul cere asistența constelației sale pentru a străbate ultima parte a călătoriei sale, cea mai grea.
127 Ultima parte a călătoriei este o reîntoarcere la sine: Coșbuc a încercat să redea prin „ți-o fi însînit în tine", formă dificilă, splendida expresie dantescă: „tu più t'inlei" — *inleiarsi* = a pătrunde în sine însuși.
133—138 Dante privește din înălțime planeta albastră și se declară de partea celor care nu se simt legați de ea: înțelepți sînt cei care se ridică deasupra Infernului și a Purgatoriului.
139—147 A ajuns la capătul unui drum care se aseamănă sfîrșitului parcurgerii brîurilor din Purgatoriu, mai înainte de a intra în paradisul terestru; el privește înapoi spre cele șapte planete care-i apar limpezi: Luna fără pete, Soarele cu o lumină ce nu-l mai orbește, Venus și Mercur desemnate după numele mamelor respective, Jupiter cu fiul, Marte, și cu tatăl, Saturn. Desemnînd plantele astfel, poetul sugerează că are la picioarele sale progeniturile zeilor mitologici.
151 De la această înălțime pămîntul pare o tarla („aiuola"), un răzor micuț pe care este uimitor cum de se poate strînge atîta răutate.

CÎNTUL XXIII

În cerul al optulea, Dante privește triumful lui Hristos. El vede, apoi, frumusețea cerească a Beatricei. Duhurile proslăvesc apoteoza Fecioarei.

1—9 Imaginea păsării care-și ocrotește cuibul pregătește pe cititor pentru viziunea care va urma.

19—21 Beatrice îi prezintă biserica triumfătoare: aici duhurile nu e mai înfățișează pe o scară, pentru a fi mai lesne percepute de o minte

obişnuită cu ierarhia „stărilor". Ceea ce prevalează aici este spectacolul în ansamblul său care evocă momente principale ale întemeierii creştinismului.

37—39 Beatrice îi explică: este întruparea Mîntuitorului.

40—54 Extazul călătorului şi contemplarea frumuseţii Beatricei care îşi dezvăluie în acest punct strălucirea zîmbetului ei. Este un moment pe care Dante îl întipăreşte în cartea sa.

56 Polimnia, muza poeziei lirice.

61—66 Experienţa extraordinară este greu de povestit şi de aceea poetul va face „salturi".

73—74 Roza este Fecioara Maria, crinii sînt apostolii.

94—96 Încoronarea Fecioarei; scena reproduce momente din slujbele bisericii catolice.

103—108 Cuvinte rostite de arhanghelul Gabriel.

128 Laudă Fecioarei din slujba pascală: *Împărăteasa cerului.*

133—135 Aici se află cei care au făcut fapte bune, au acumulat „merite" în timpul vieţii pămînteşti asemuită cu exilul în care a fost dus, în Babilon, poporul evreu robit de asirieni.

139 Printre ei se află apostolul Petru care îl va examina pe Dante în cîntul următor.

CÎNTUL XXIV

Apostolul Petru examinează credinţa lui Dante şi-i dă binecuvîntarea sa.

1—3 Imaginea banchetului revine aici, dar pentru a reda cina din eternitate pe care o va da Hristos, mielul care s-a jertfit pentru păcatele lumii. Mielul este un simbol creştin, fără antecedente antice (Donat de Chapeaurouge, *Einführung in die Geschichte der christlichen Symbole*, p. 68—71) şi s-a perpetuat în oratorie, artă plastică şi scris pînă tîrziu în secolul 18. El apare în fresca exterioară a mănăstirilor moldoveneşti. Una dintre cele mai frumoase reprezentări este registrul de doisprezece miei, cu un miel cu nimb în centru, din biserica San Clemente din Roma; acest registru se află la baza absidei răsăritene, acoperită toată de un admirabil mozaic, anterior lui Dante, din secolul XII. Mozaicul străluceşte la capătul navei care a fost modernizată de-a lungul secolelor.

22—27 Fantazia lucrează cu imagini din lume care sînt prea grosolane pentru a fi folosite în această împrejurare; de aceea, poetul ridică pana de pe hîrtie.

34—38 Este sf. Petru care deține cheile împărăției cerești și a dat dovadă de zelul și credința puternică ce l-au făcut să meargă pe lacul în furtună (Matei, XIV, 28—29).
40 Examenul va avea trei părți, pentru a se constata dacă cel care se îndreaptă spre primul bine „iubește bine, speră bine și crede".
46 În original „baccelier", titlu obținut de cei care terminaseră un curs și puteau să se prezinte la examenul care le permitea să urmeze cursul în vederea obținerii titlului de doctor. Dante redă magistral emoțiile candidatului care-și pregătește răspunsul mai înainte să fie întrebat. Examenul amintește de „confirmarea" care se face în biserica catolică cu toți tinerii.
64—66 Definiția se întemeiază pe cea dată de apostolul Pavel în *Epistola către evrei*, 11,1.
67—69 Ca în catehisme, examinatorul întreabă de ce credința este în primul rînd substanță și în al doilea argument.
70—75 Pămîntenii nu au privilegiul lui Dante de a vedea cele din cer și de aceea credința lor este substanță.
76—78 Credința ne oferă, în același timp, și dovezi, „deoarece din credință provine orice raționament privitor la chestiunile eterne, fără ajutorul vreunei dovezi sensibile" (Valeggia).
82—85 Comparația este de inspirație evanghelică: apostolii au plecat la prima propovăduire fără bani în pungă, numai cu credința (Matei, X, 9).
93 Se află pe filele *Vechiului* și *Noului testament*.
96 „Tîmpit" este opusul lui „ascuțit" — tocit, fără sens.
Credința vine de la Sf. Duh care a inspirat pe autorii cărților sfinte.
100—102 Cărțile sînt sfinte pentru că relatează minunile făcute de Dumnezeu pe care natura nu le poate face.
106—111 Răspunsul la a doua întrebare: adevărul Bibliei este atestat de răspîndirea miraculoasă a doctrinei — argument preluat din Augustin, *De civitate Dei*, XXII, 5.
112—114 Răspunsurile lui Dante sînt conforme cu adevărul și de aceea fericiții cîntă „Pe tine, Doamne, te lăudăm, ție îți mulțumim".
115 Este dezvoltată metafora curții și apostolul este prezentat drept unul din cei doisprezece „baroni" ai seniorului.

124—147 O parafrază a simbolului credinței, asemănătoare parafrazării rugăciunii domnești din *Purg.*, XI, 1. În general, scrierea în limba vorbită a început cu asemenea transcrieri. Aici, însă, fragmentul se înscrie în acțiunea poemului și „candidatul" începe prin a aminti că examinatorul este un model de credință deoarece a alergat la mormîntul Mîntuitorului, cînd a aflat că a înviat, împreună cu apostolul Ioan și a ajuns înaintea aceluia (Ioan, XX, 1—9) și continuă cu citarea cîtorva scrieri canonice *(Geneza, Profeții, Evangheliile)*.

148—150 Scena este preluată din investirea cavalerească; cel care îmbrățișează este „il signor".

151—159 Gestul reamintește de încingerea lui Dante cu papură, mai înainte de a începe urcușul Purgatoriului, după cum marchează faptul că personajul-călător se bucură de cinstirea ce i-a fost acordată mai înainte Beatricei.

CÎNTUL XXV

Apostolul Iacob examinează speranța lui Dante. Apare apostolul Ioan care vorbește despre legenda înălțării sale la cer.

1—12 Versurile din prima terțină sînt considerate o definiție a *Comediei* dată de autorul însuși: este un poem sacru la înfăptuirea căruia au colaborat știința și arta pămînteană și divină. Poetul a desemnat opera sa ca „*sacrato poema*" în Cîntul XXIII, 62, cînd a mărturisit că nu va istorisi tot ceea ce vede în rai; poemul este sacru și pentru că relatează o experiență din domeniul sacrului. În acest sens, Coșbuc afirma că Dante „nu a putut să fixeze epoca viziunii în alt timp decît în cel pascal și nu a putut să dea viziunii o altă formă decît aceasta. Zic, prin urmare, că atît epoca, cît și forma viziunii i-au fost impuse lui Dante, deoarece forma n-ar fi putut să fie aceasta decît numai în epoca aceasta, nici această epocă n-ar fi putut să permită o altă formă decît aceea dată de Dante, și, pentru că nici epoca nici forma viziunii nu poate fi alta, ci numai aceea pe care o avem în *Commedia*, urmează că Dante a avut ambele mîini legate și că epoca și forma viziunii (adică desfășurarea ei) i-au fost impuse cu toată necesitatea. Într-adevăr, dacă ar fi fost alta epoca și alta forma viziunii, poema n-ar fi sacră" (GC, II, 39—41). Cît privește genul, Ernst Robert Curtius remarcă faptul că „epopeea lui Virgiliu, în care se împletesc istoria și transcendența, și epopeea filozofică-teologică a evului mediu latin, întemeiată de Alain, au conlucrat la forma literară creată de Dante în *Commedia*. Aceasta nu poate fi încadrată în nici un gen literar. Dacă e clasificată adesea ca « epopee », acest fapt nu este decît o urmare a nechibzuinței care crede că trebuie să aducă la același numitor *Iliada* și *Forsyte saga*" (*Lit. europ. și evul mediu latin*, p. 420). Poetul începe cîntul speranței cu expresia sinceră a celei mai fierbinți năzuinți a sa, aceea de a reveni în cetatea în care se născuse și din care, ca un miel jertfit pe altarul cauzelor nobile, fusese izgonit cu „cruzime" de către lupii care sfîșiau turma florentină. În acea cetate, el dorea să primească cununa de lauri acordată poeților venerați de obște; cununa aceasta s-ar fi adăugat celei pe care i-o așezase pe cap Virgiliu în *Purg.*, XXVII, 142 și apostolul

Petru în acest loc din *Paradis*. Ataşamentul lui Dante faţă de Florenţ este profund şi cetatea apare aici ca un centru al lumii imaginate de poet.
13—15 Un alt duh vine din grupul din care se desprinsese apostolul Petru.
18 Versul dantesc precizează: „iată baronul (aceeaşi denumire pentru membrul unei curţi princiare) care face ca Galicia să fie vizitată acolo jos!" Este apostolul Iacob ale cărui moaşte se află la mănăstirea Santiago di Compostella în Spania, unde au fost aduse curînd după martirajul lui în Ierusalim, în anul 42; lăcaşul a fost numit Giacomo Postolo (de unde Compostella). Dante a mai evocat acest loc în *Vita Nuova*,XL.
29—30 Cel care ai scris *Epistola* care îţi este atribuită — text canonic din *Noul testament*.
31—33 Ca unul care a fost luat de Mîntuitorul, alături de Petru şi Ioan, să asiste la trei evenimente deosebite: învierea fiicii lui Iair, schimbarea la faţă pe muntele Taborului şi rugăciunea din grădina Ghetsimani. Cei trei apostoli sînt luaţi ca întruchipări ale virtuţilor teologale — Petru credinţa, Iacob speranţa, Ioan dragostea.
40—42 Imaginea curţii princiare care sugerează, încă o dată, legătura lui Dante cu literatura savantă şi cultura curteană din vremea lui: aici, membrii adunării nu mai sînt baroni, ci „conti"!
46—48 Întrebările de catehism revin şi în această examinare: ce este şi de unde vine speranţa?
52—57 Beatrice intervine deoarece Dante ar fi vorbit cu greu despre năzuinţele sale cele mai adînci şi ea îl recomandă ca unul care posedă atîta speranţă încît i s-a permis să vadă Ierusalimul ceresc trăind încă în Egiptul păcatului, în locul unde se află sufletele care năzuiesc să ajungă în pămîntul făgăduinţei, ieşind din robia fărădelegii.
67—69 Dante reproduce definiţia dată de Pietro Lombardo în *Sententiarum libri*, IV, III, 26 (vezi *Par.*, X, 107 — duhurile din Paradis sînt în mare parte autorii pe care i-a citit cu profit Dante).
70—75 Speranţa a învăţat-o din *Psalmi*, operă poetică prin excelenţă în toate culturile tradiţionale europene, şi Dante citează din *Psalmul 9* 10; „Să nădăjduiască spre tine cei ce cunosc numele tău".
88—96 Două temeiuri scripturale sînt citate de Dante; profetul Isaia, LXI, 7, unde se vorbeşte despre fericirea din rai, unde oamenii se vor bucura cu sufletul şi cu trupul, şi *Apocalipsul*, VII, 8, unde este descrisă mulţimea celor fericiţi înveşmîntaţi în alb. În splendidul diptic al lui Hans Memling (1433—1494), din muzeul de la Gdansk, *Judecata de apoi*, sînt înfăţişate, în stînga, personajele care se prăbuşesc în flăcările infernului iar în dreapta, personajele care urcă treptele spre un portal de catedrală care reprezintă poarta raiului. Pe primele trepte, personajele complet nude sînt întîmpinate de apostolul Petru, care are cheia în mînă, iar mai sus se află doi îngeri în veşminte verzi, care îmbracă

în haine de diverse culori şi marcînd diferite ranguri pe cei ce păşesc spre puternica lumină de dincolo de porţi.

98 Este repetat versetul din psalmi: „Să nădăjduiască spre tine". **100—102** Dacă în constelaţia Racului, care între 21 decembrie şi 21 ianuarie apare noaptea, Soarele aflîndu-se în acest răstimp în constelaţia Capricornului, ar fi o stea cu o luminozitate atît de puternică ca aceea pe care o vede acum poetul, atunci în răstimpul acestei luni ar fi lumină permanentă, deoarece, cînd ar apune Soarele, ar răsări constelaţia cu această stea, iar cînd ar apune constelaţia, ar răsări Soarele. Sensul alegoric este că dacă speranţa ar străluci continuu, oamenii ar trăi în lumină şi nu în întunericul deznădejdii şi al obtuzităţii.

112—114 Cel care îşi face apariţia este cel care s-a aplecat la Cina cea de taină pe pieptul Mîntuitorului, comparat aici cu pelicanul despre care se spunea în *Bestiarii* că îşi hrăneşte puii cu propriul sînge, şi cel căruia Hristos pe cruce i-a încredinţat pe Fecioara Maria. Prezentare tipică pentru o artă care îmbină permanent sensul literar cu cel alegoric. **122—129** Personajul din acest cînt face o expunere doctrinală afirmînd că numai Hristos şi Fecioara Maria s-au înălţat cu trupul la cer. **136—139** Iubirea divină, reprezentată de apostolul Ioan, topeşte toate celelalte imagini din minte.

CÎNTUL XXVI

Apostolul Ioan examinează dragostea lui Dante, Adam îi vorbeşte despre păcatul originar şi prima limbă folosită de oameni.
10—12 Punînd prima întrebare despre dragoste, examinatorul face referire la puterea tămăduitoare a iubirii pe care i-o transmite cea care-l călăuzeşte, Beatrice, reamintind, în acelaşi timp, că şi apostolul Pavel şi-a pierdut vederea pe drumul Damascului şi şi-a recăpătat-o atunci cînd apostolul Anania şi-a pus mîinile peste cel orbit *(Faptele apostolilor*, IX*)*. Prin asemenea comparaţii, poetul imprimă operei sale un caracter profetic, de poem „sacru".

16—18 Răspunsul poetului: obiectul dragostei divine, ţelul spre care tind toate afectele sale, slabe sau puternice (Alfa şi Omega ale scrierii citite de Amor) este Dumnezeu (Binele ce aduce fericire cetelor din Paradis).

22—24 Întrebările se succed, delimitînd tot mai strîns conceptul adus în discuţie: Ce anume a îndreptat arcul poetului spre această ţintă? Cine l-a învăţat dragostea divină?

25—27 Răspunsul poetului: argumentele filozofice, prin care se demonstrează că orice lucru creat tinde spre bine, şi autoritatea cărţilor sfinte, în care se află adevărul relevat.

28—36 Dovadă, cu un argument filozofic, în ce fel omul se îndreaptă spre iubirea divinităţii: lucrurile cele mai bune sînt cel mai mult dorite; drept consecinţă, mintea care discerne va căuta mereu esenţa lucrurilor.

38 Majoritatea comentatorilor consideră că Dante se referă la Aristotel, şi anume la opera pe care poetul o atribuia acestuia *De Causis*.

40—45 A doua sursă a dragostei sale este însuşi Dumnezeu, care a vorbit prin cărţile sfinte, inspirate după doctrina creştină de Sfîntul Duh; anume în cartea *Exodului*, XXXIII, 19, unde i-a vorbit lui Moise, şi (după opinia majorităţii comentatorilor) în *Apocalipsul*, scris de însuşi apostolul Ioan.

49—51 A treia şi ultima întrebare: Ce îndemnuri îl mai „atrag" spre iubirea divinităţii, altele decît cele pe care i le dă cugetarea? Mai sînt şi alte strune care-l fac să vibreze de dragoste, cînd acest amor „îl muşcă cu dinţii"? (Metaforă considerată „dură" de către Venturi, dar elocventă.) Întrebarea este personală, simetrică cu cea din examenul credinţei şi din cel al speranţei.

53 Sfîntul Ioan, simbolizat printr-un vultur în vechea iconografie creştină, sugerînd în ariparea versetelor sale.

55—57 Răspunsul poetului: el atestă că iubeşte desăvîrşit, tot aşa cum perfecte i-au fost credinţa şi speranţa; toate „muşcăturile" care fac inima să se înalţe spre Dumnezeu el le simte în pieptul său. Ca dovadă, le enumeră mai departe.

58—63 Enumerarea „muşcăturilor": existenţa lumii şi existenţa lui însuşi — dovezi ale iubirii divine pe care le-a adus din nefiinţă jertfa lui Hristos, care s-a răstignit pentru a mîntui omenirea — şi existenţa beatitudinii veşnice, în care nădăjduiesc toţi credincioşii; toate acestea, împreună cu conştiinţa limpede de care a vorbit (vv. 25—27), l-au ajutat să scape de valurile amorului pămîntesc şi să ajungă la limanul amorului divin.

64—66 La acestea se adaugă dragostea pentru aproape, ca imagine a lui Dumnezeu. E mărturia celui care, prin activitatea sa publică, a voit să instaureze dreptatea şi buna înţelegere între concetăţenii săi.

69 Cîntul fericiţilor, la care se alătură şi Beatrice (aşa cum nu se întîmplă după examenul speranţei), atestă perfecţiunea dragostei ce înflăcărează pe cel examinat. Poetul distinge glasul Beatricei, pe care n-o vede încă. Cîntarea este inspirată de *Apocalips*, IV, 8.

70—75 O demonstraţie optică transformată în poezie: o lumină puternică, care străbate membranele ochilor unui om adormit, recheamă facultatea vizuală a omului *(lo spirito visivo*, v. 71*)*, iar omul trezit

din somn se retrage din fața priveliștii buimăcit, pînă în momentul în care intervine cugetarea, care-l ajută să distingă ce are în față.
76—78 Tot astfel, desprins din strălucirea luminii sfîntului Ioan, poetul este amețit de priveliștea ce i se dezvăluie brusc, de îndată ce a început cîntarea, dar își revine cînd o vede pe Beatrice, a cărei strălucire ar fi putut să fie observată din depărtări. Așa cum în cerul lui Saturn, printre duhurile contemplative, Beatrice n-a surîs (XXI, 4—6 și XXII, 10—12), tot astfel în acest loc ea s-a eclipsat, revenind cînd Dante a fost înzestrat cu noi puteri. Dar aci, în cîntul dragostei, ni se pare că prezența ei a fost permanentă și de aceea poetul i-a putut distinge glasul în corul care a marcat sfîrșitul examenului, de îndată ce au fost intonate primele note (vv. 7—9).
91—93 După relatarea biblică, Adam a fost creat om matur. Ca prim om creat, el este părintele tuturor bărbaților și femeilor. Androginul reface această unitate primordială a naturii umane și de aceea el se regăsește în idealul monastic.
115—117 „*Figliuol mio*" devine „fătul meu", aceeași formulă de alintare. Izgonirea nu a fost urmarea lăcomiei, ci a depășirii semnului, a cutezanței diabolice, a depășirii limitei îngăduite. Libertatea nu este anarhie, ci buna folosire a posibilităților. De aceea, Ulise nu poate fi considerat model de bună îndrăzneală, ci de cutezanță nebună, contrară înțelepciunii (*Inf.*, XXVI).
118—123 Adam nu răspunde direct la întrebare, ci înșiră cîteva cifre pentru ca să indice, indirect, anul întîlnirii sale cu Dante, răspuns pe care l-a solicitat, de fapt, poetul, dornic să-l intereseze pe cititor în toate discuțiile purtate, chiar și în cele ce par a se ocupa de operații aritmetice. Creat primăvara, Adam a trăit 930 de ani și a văzut soarele cînd a murit „făcînd întreaga roată" (roată de soare), cum explică George Coșbuc, ceea ce înseamnă că a murit tot primăvara. De la moartea lui pînă la moartea lui Hristos, cînd a fost scos din Limb, a așteptat 4302 ani, și Hristos a murit tot primăvara. Dacă cititorul își va aminti de spusele lui Malacoda, care a vorbit despre podul distrus, în urmă cu 1266 de ani, cînd Hristos s-a coborît în Infern (*Inf.*, XXI, 112—114), atunci de la primăvara în care a fost creat Adam și pînă în primăvara în care are loc această discuție au trecut 6498 ani (930+4302+1266); acest calcul Dante îl redă într-o cronologie biblică cu intenția evidentă de-a asigura poemului său un cadru grandios (direct sugerat prin versurile 37—40 din primul cînt al operei). Poetul folosește cronologia stabilită de scriitorul bisericesc răsăritean Eusebiu și intrată în uzul bisericii catolice, fiind adoptată de Ieronim, în a sa traducere a Bibliei, din ebraică în latină, versiune devenită apoi oficială, Itala. Echivalarea acestei cronologii cu aceea a erei actuale a pat naștere la neîncheiate discuții, majoritatea comentatorilor conside-

rînd că anul 6498 corespunde anului 1300, George Coşbuc a susţinut în comentariul său că anul 1300 face parte tot dintr-o cronologie biblică (aşa cum este redat şi anul 6498) şi că anul din era noastră (pentru depistarea căruia e necesar să se ţină seama de alte numeroase elemente şi în primul rînd de „stilul florentin") este, de fapt, 1298 (GC, I, p. 117—129).

124—126 Reluînd istorisirea „amestecului limbilor" iscat printre constructorii Turnului Babel (înălţat de către Nimbrot cu ai săi), Dante părăseşte aci teoria formulată anterior în *De vulgari eloquentia*, VII, 5, în favoarea unei teorii mai apropiate de caracterul *Divinei Comedii*. Pe cînd în prima operă afirmase că limba vorbită de Adam a continuat să fie vorbită de evrei după confuzia provocată cu prilejul „construirii Turnului Babel" şi că în această limbă a glăsuit şi Mîntuitorul, aci el susţine că limba lui Adam n-a mai fost utilizată de nici un om, pentru a sugera că graiul paradisiac a dispărut, poziţie utilă ţelului urmat în acest cînt.

127—129 Plăcerea omenească, urmînd influenţele constelaţiilor (despre care poetul a mai vorbit şi în Cîntul III şi mai pe larg în *Purg.*, XVI, 67—68), preschimbă continuu produsele raţiunii umane.

130—132 Vorbirea este o necesitate impusă de fire, pe cînd limba în care se vorbeşte depinde de liberul arbitru, de voinţa omului.

133—136 Exemplul cel mai grăitor pentru susţinerea tezei mai sus afirmate: în timpul vieţii sale, Adam îl desemna pe Dumnezeu prin *I* (comentatorii au emis variate ipoteze în vederea explicării denumirii, care pare a fi pur şi simplu inventată de poet), dar apoi a fost desemnat prin *El* (de la cuvîntul ebraic *Eloim*). Dacă însuşi principiul vieţii a fost variat denumit, ce mai putem pretinde pentru alţi termeni?

136—138 Un nou argument pentru susţinerea tezei: noţiunile au fost diferit desemnate de-a lungul timpului, pentru că schimbarea e proprie firii umane, asemănătoare frunzei de pe ram: unele obiceiuri sau vorbe se duc, altele cresc în loc. Versul 138 reia ideea expusă în *Convivio*, II, 14, unde e redat şi versul celebru al lui Horatius care a inspirat-o: *Multa renascentur, quae iam cecidere, cadentque. Quae nunc sunt in honore (Ars poetica*, 60 urm.*)*

139—142 Ultimul răspuns: Adam a stat în paradisul terestru, culmea muntelui înconjurat de ape (muntele Purgatoriului), din momentul creării sale pînă în clipa căderii în păcat, timp de şapte ore (cît îi trebuie soarelui să parcurgă de la prima oră la ora şapte). După ce şi-a încheiat examenul, care-i deschide porţile Empireului, poetul se întîlneşte cu părintele speciei umane, care prin răspunsurile date îi va confirma importanţa operei sale scrisă în spiritul profetic, înnoitor, încadrată în cronologia considerată sfîntă, şi în limba ce, conform firii umane şi liberului arbitru, ocupa locul limbilor vechi ce nu puteau pre-

tinde a fi sacre din moment ce sacră nu era decît limba vorbită în Paradis, iar după căderea lui Adam, de nimeni. Nu mai era necesar decît un singur lucru: ca cei care stăteau în calea mesajului acestui poem, întemeiat pe mărturia marilor autorități, să fie direct și expres condamnați drept falși urmași ai protopărintelui, care ieșise pur din mîinile creatorului; e rostul invectivei ce urmează în cîntul care începe.

CÎNTUL XXVII

Întreg Paradisul cîntă un imn de laudă divinității, după care apostolul Petru condamnă papalitatea. Dante ajunge în cerul al nouălea și Beatrice deplînge stricăciunea omenească.

1—9 Bucuria pe care o trăiește Dante este cea mai desăvîrșită, aceea la care a ajuns după ce a trecut cele trei examene. Inspirat, poetul o denumește „*un riso dell'universo*“, iar traducătorul redă la fel de frumos: „o zîmbire a-ntregii lumi“. După cum spune Dante în *Convivio*, III, 8: „Ce este rîsul dacă nu o străfulgerare a bucuriei sufletești, adică o lumină care se arată în afară după cum se află înlăuntru? De aceea se cade ca omul, pentru a-și arăta sufletul cumpătat în voioșie, să rîdă cumpătat, cu o severitate cuviincioasă și cu *puține mișcări* ale chipului; de asemeni și femeia, care, după cum s-a spus, atunci se cunoaște mai bine, să se arate modestă și nu ușuratică.“ La această lumină interioară, care se revarsă prin rîs, Dante a ajuns cu ajutorul zîmbetului Beatricei.

10 *Lîngă cei trei apostoli* s-a alăturat Adam.

22—24 Acuzația se referă, în opinia comentatorilor, la papa Bonifaciu al VIII-lea, papă în anul viziunii, sau la papa Ioan al XXII-lea, papă în timpul compunerii acestor ultime cînturi, dar e cert că ea se referă la tot șirul de papi care au folosit autoritatea spirituală în scopuri politice (de aceea uzurpă), abătînd funcția „vicarului apostolic“ de la rosturile sale (întreita repetiție a desemnării *il luogo mio* relevă caracterul sacru al funcției). De aceea scaunul e gol „în fața lui Hristos“ chiar dacă oamenii îl consideră ocupat. Avem în această terțină exprimarea clară a distincției pe care Dante a făcut-o în toată opera sa între biserică și papă (vezi, de pildă, episodul Manfredi, *Purg.*, III).

25—27 Locul sfînt, prin relicvele pe care le conține, Roma apostolică a fost preschimbat în baltă de sînge, vărsat în urma ciocnirilor violente, răspîndind duhoarea corupției. Spectacolul, care provoacă jalea fericiților, „roșii“ de dreaptă mînie, umple de bucurie iadul și pe Lucifer.

34—36 Beatrice, înțelepciunea și aspirația supremă a lui Dante, roșește la rîndul ei, dar nu de rușine (pentru că n-are ce să-și impute), ci de josnicia celor condamnați. Și tot cerul se întunecă, mai mult pentru poet, care nu-i mai poate vedea privirea, deoarece și-a aplecat fața (cum su-

gerează Casini), amintind momentul răstignirii, menţionat aci pentru a indica asemănarea pontifilor cu fariseii care l-au răstignit pe Hristos (Steiner).

38 Vocea apostolului are alt ton decît cel pe care l-a avut cînd l-a examinat pe poet, dar el îşi dă seama de acest fapt abia acum, cînd a ieşit de sub imperiul primei impresii puternice.

41 Urmaşii imediaţi ai apostolului Petru, considerat primul papă în Roma, şi martiri, ca şi acesta.

43 Papi din secolele II — III, de origine populară, unii sclavi eliberaţi, şi de moravuri austere.

46—48 După ce a condamnat lăcomia şi pofta de averi a papilor, apostolul formulează o serie de capete de acuzare, care, toate, dovedesc „vacanţa scaunului în faţa lui Hristos", a favoritismului, adică folosirea puterii în scopuri personale, despre care s-a mai vorbit şi în Cîntul XVIII, 127—129.

49—51 A doua acuzare: semnele puterii spirituale au devenit emblemă pe steagurile purtate în războaiele contra creştinilor, deci degradarea puterii spirituale şi abaterea sensului cruciadelor, duse contra „celor botezaţi" şi nu contra păgînilor.

52—54 A treia acuzare: sigiliul autorităţii spirituale este aplicat pe acte de concesiuni mincinoase (deoarece în ele se afirmă că s-a făcut cedarea pentru bune motive, cînd ele fuseseră de fapt vîndute).

55—57 Explicarea „vacanţei"; înaltul cler nu mai îndeplineşte funcţia de păstori sufleteşti, ci urmăreşte chivernisirea proprie. Ultimul vers e de inspiraţie biblică, din *Psalmul 43*, 23, aşa cum alte versuri din invectivă amintesc de cartea proorocului Ieremia (folosit adeseori în literaturile europene, încă nedesprinse de conceptele biblice, în momentele precedente unei „renaşteri" culturale şi a unor transformări sociale, aşa cum se constată şi în literatura română de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd „plîngerile lui Ieremia" cunosc o largă difuzare).

58—60 Succesiunea imediată apostolică va fi şi mai tragică, pentru că Clement al V-lea, Gasconul, şi Ioan al XXII-lea din Gabors se vor dovedi vrednici urmaşi ai persecutorilor bisericii; în acest fel, începutul strălucit al bisericii va ajunge la capătul cel mai josnic (în text opoziţia: *buon principio... vil fine*).

61—63 Aşa cum Scipio a păzit de cartaginezi Roma, capitala romană, care era predestinată, în concepţia lui Dante, să devină capitala autorităţii creştine, tot astfel va apărea un nou emisar al clerului, care va îndeplini o adevărată muncă herculeană. Ca şi în cazul Copoiului (*Inf.*, I, 101) şi al lui Cinci sute zece cinci (*Purg.*, XXXIII, 43), profeţia e vagă, deoarece „Dante n-o vede confirmată, deşi îi aştepta îndeplinirea curînd" (Scartazzini), iar aceasta şi pentru motivul că speranţa sa,

de-o mare anvergură nu era legată de cîteva măsuri reformatoare, cum s-a explicat adeseori, ci de-o „reînnoire“ multiplă şi profundă.
61—66 O nouă şi mai înaltă învestire a poetului, denumit de apostol fiu al său *(figliuol*, v. 64*)*; să deschidă gura, asemenea profeţilor, vestind adevărul şi contribuind astfel la pregătirea spiritelor umane pentru ceasul ce va suna „curînd“.
79 Cînd s-a despărţit de cele şapte planete, Dante a privit înapoi şi le-a văzut pe toate, iar pămîntul l-a zărit ca pe un punct (Cîntul XXII, 133—154). Acum, după ce îndemnul apostolului Petru a reluat ca un ecou îndemnul lui Cacciaguida, el revede acea parte din pămînt care are în centrul ei Italia.
80—81 Privind din nou, poetul observă ce distanţă a parcurs în raport cu pămîntul (care sta pe loc), rotindu-se cu cerul: el străbătuse distanţa dintre Ierusalim şi Oceanul Atlantic, corespunzătoare, pentru pămînteni, răstimpului dintre amiază şi apusul soarelui. Folosind terminologia geografică medievală, Dante explică trecerea acestui interval de timp prin parcurgerea arcului dintre mijlocul zonei întîi („il primo clima“) şi limita ei, prima zonă a pămîntului locuit, cuprinsă între 12—20° latitudine nordică.
82—84 Poetul indică limitele arcului: spre Occident, Oceanul Atlantic, ce se întinde dincolo de Gade-Gibraltar, pe care a pornit temerarul, dar nesăbuitul Ulise *(Inf.*, XXVI, 125*)*, iar spre Orient, părţile Feniciei, de unde Zeus, transformat în taur, a răpit-o pe Europa, fiica regelui Agenor, după cum relatează Ovidiu *(Metamorfoze*, II*)*, sursa lui Dante.
85—87 Din lipsă de lumină, poetul nu poate zări întinderea de pămînt spre Orient, dincolo de Ierusalim. Considerăm că această privire spre pămînt are un dublu sens: ea delimitează, în primul rînd, zona la care Dante referă mesajul poemului său, deoarece el va „deschide gura“ pentru a interveni în destinul civilizaţiei mediteraneene, ce ocupă, după convingerea sa, primul loc printre civilizaţiile pămîntului; în al doilea rînd, poetul dă o indicaţie cronologică, pentru ca cititorul, care nu l-a mai văzut trecînd din noapte în zi, să nu creadă că drumul său prin Paradis a durat o singură zi (aşa cum au crezut majoritatea comentatorilor). În realitate, în Paradis, poetul n-a mai cunoscut noapte, deoarece acolo nu pot exista răstimpuri de întunecare, dar în tot acest timp zilele şi nopţile s-au succedat pe pămînt. De vreme ce şederea sa într-un singur cer a corespuns unei jumătăţi de zi, e limpede că şi parcurgerea celorlalte şapte sfere cereşti au necesitat alte jumătăţi de zi: de aceea pare întemeiată cronologia lui George Coşbuc, care acordă Paradisului trei zile, din Joia mare pînă în Sîmbăta mare, noaptea. În momentul solemn al pătrunderii în locul tainelor cereşti, în Empireu, pe pămînt e sîmbătă seara: în acest fel, toate elementele utilizate de poet converg spre acest final în care, dezghiocînd sensul ideii din forma prezentării

sale, e celebrat idealul, complex și înalt, al „personalității umane", rod al culturii mediteraneene. „În cerul înstelat, toți sfinții Paradisului cîntă într-un singur glas Glorie. Nu este acesta un indiciu privitor la timpul în care Dante se afla în cerul înstelat? Se cîntă Glorie în cer în același timp în care se cîntă pe pămînt în Sîmbăta mare" (GC, II, 17).

91—93 Interesantă afirmație a lui Dante că natura și arta oferă „pășune" privirii pentru a capta mintea: sensul este mai important decît aparența pentru el, iar arta este o fază de trecere spre înțelesuri mai adînci.

97—99 Dante trece din zodia Gemenilor, născuți din Leda și Jupiter, în primul mobil.

106—120 Cerurile se mișcă datorită impulsului dat de primul mobil care nu se află într-un loc anume, ci se învîrte datorită iubirii divine. Timpul își are originea în primul mobil (asemănat cu vasul în care se află rădăcina plantei) și se împarte în celelalte ceruri (asemenea frunzelor plantei).

121—126 Beatrice condamnă lăcomia („cupidigia") care cufundă oamenii ca într-o mare, corupînd totul, din prune dulci apărînd „urlupi" — prune stricate.

130—135 Exemple ale coruperii sufletelor umane sub influența societății decăzute (ploile, v. 125) în care se dezvoltă ele: copiii învață să nu mai pună frîu pîntecelui și limbii, călcînd regulile pe care le-au putut afla în familie. Deveniți mari, tinerii se lasă tîrîți de lăcomie și se ridică împotriva rînduielilor firești; oamenii nu mai respectă, atunci cînd au posibilitatea să-și folosească deplin limba, ceea ce au considerat drept sacru atunci cînd gungureau.

136—138 Decăderea socială este asemănată lui Circe (fiica soarelui, care aduce zorile, cînd apare, și seara, cînd apune): de îndată ce apare ea, oamenii se preschimbă în porci (pielea albă devine neagră). Deoarece nu vor să cunoască sau sînt indiferenți la cursul soarelui, simbol al minții divine, oamenii se lasă atrași de fiica lui, care-i transformă în bestii. Aceasta este interpretarea cea mai adecvată a terținei de față, una din cele mai divers comentate de exegeți.

139—141 Cauza decăderii: lipsa cîrmaciului (scaunul fiind vacant). Neexistînd un conducător al treburilor obștești, cîrmuitorii actuali fiind falși păstori (lupi în piele de oaie), umana ginte merge pe căi greșite (expresia denotă că exemplele din versurile 127—135 nu s-au referit numai la viața de familie, de care a vorbit poetul prin gura Beatricei).

142—144 Sutimea era acea parte din zi care fusese neglijată de calculul calendaristic făcut sub Iuliu Cezar, cînd se fixase că anul are 365 zile și 6 ore, fără să se țină seama de cele 12 minute care prisoseau. Această neglijență ar fi făcut, cu timpul, ca anul să înceapă mai tîrziu, iar luna ianuarie să devină o lună de primăvară, deoarece echinocțiul real s-ar

fi depărtat de cel legal, trecînd din martie în februarie, și apoi în ianuarie. Folosind această constatare, poetul arată că neglijarea perfecțiunii (suta ca multiplu al lui zece), menită să răstoarne ordinea firească, nu se va perpetua: un emisar al cerurilor va îndrepta umanitatea pe calea cea bună și firească. Prin această nouă invectivă, Beatrice repetă ca un ecou, în care detaliile sînt mai ample, osînda și profeția apostolului Petru, întărind misiunea lui Dante. Dezvăluind racilele sociale și semănînd încrederea într-un viitor care va pune capăt decadenței și corupției, provocată în special de lăcomie, poetul va contribui la opera de reînnoire a omenirii și va restitui personalitatea umană propriilor sale coordonate. Rezultă și de aci rolul „profetic" pe care și-l asumă poetul, animat de „o titanică voință eliberatoare"; după ce s-a identificat deplin cu opera sa (Cîntul XVII), Dante proclamă ceasul răsturnării rînduielilor din epoca sa, momentul în care cerurile „vor mugi", omenirea („flota", v. 147) va lua direcția contrară celei urmate pînă atunci, iar omul va crește după legile firii (floarea nemaifiind veștejită mai înainte de-a aduce rod).

CÎNTUL XXVIII

Dante contemplă cele nouă cercuri de foc și centrul strălucitor. Beatrice îi explică relația dintre ceruri și cetele îngerești.

14 Coșbuc traduce „*volume*" prin „volum", dar cuvîntul român nu are și înțelesul de „cel care se mișcă".

16 Conform spuselor lui Toma d'Aquino: „punctul este acela care nu are părți. Deci prin el, ne reprezentăm pe Dumnezeu" *(Summa theol.,* I, 1, 11*)*.

31—33 Nici curcubeul, Iris, mesagera Junonei sau Herei, nu putea cuprinde acest cerc.

61—78 Beatrice dezleagă nelămurirea lui Dante — cerurile pe care le observă acum se mișcă invers decît cerurile față de pămînt — arătîndu-i că între cetele îngerești și ceruri este o strînsă legătură și că cercul cel mai virtuos corespunde cerului cel mai virtuos și așa mai departe. Corespondența trebuie căutată între capacitatea cerurilor și cercurilor de a cuprinde virtutea și nu între proporțiile vizibile, deoarece cercurile îngerești sînt cu atît mai mici cu cît conțin mai multă virtute.

93 Pentru a sugera mulțimea infinită a îngerilor, poetul face aluzie la legenda conform căreia inventatorul jocului de șah ar fi cerut regelui Persiei, drept răsplată, o cantitate fabuloasă de grîu: atîtea boabe cît se cuprind în numărul rezultat din progresia geometrică a lui 2, înmulțit cu el însuși de 64 ori (cîte pătrățele are tabla de șah).

98 Cercurile prime: descrierea începe de la interior spre exterior, cel mai apropiat de punct este al serafimilor „care ard de dragoste“, urmat de cel al heruvimilor „cei mai înțelepți“.
103—105 A treia ceată este a tronurilor, prin intermediul cărora Dumnezeu își exercită judecățile; cu ei se încheie prima grupă de îngeri, ale cărei însușiri, în ansamblu, sînt arătate în terțina următoare (vv. 106—108); ei își află desfătarea cufundîndu-se în contemplarea adevărului ce dăruiește „pace și blîndețe“ oricărei minți.
109—111 Afirmație prețioasă pentru înțelegerea concepției dantești: fericirea îngerilor se întemeiază pe vederea adevărului, nu pe iubirea divinității, care este o consecință a contemplării. Poziție net deosebită de aceea a teologiei bizantine și deci mai puțin deschisă experienței mistice; mai mult îndreptată spre cunoașterea intelectuală, concepția favorizează accentuarea rolului rațiunii chiar și în chestiunile dogmatice.
112—114 Gradul de cunoaștere depinde de merit, care este o sumă a actelor îndeplinite cu bunăvoință și cu ajutorul grației divine. După cum cunosc mai mult sau mai puțin, cetele îngerești se bucură de mai multă sau mai puțină grație. Afirmare a principiilor scolastice catolice, care disting o grație prevenientă, una conlucrătoare etc., apelînd la noțiunea de „merit“.
117 Florile spirituale din Paradis nu se veștejesc niciodată, așa cum se întîmplă cu cele pămîntene, care sînt bîntuite de răceala toamnei (cînd constelația Berbecului apare noaptea).
127—129 Cetele îngerești privesc divinitatea, de la care își află beatitudinea. În acest fel, fiecare ceată este atrasă spre Dumnezeu, atrăgînd pe cele inferioare, și întregul univers suprasensibil este atras spre punctul strălucitor. Fiecare ceată îngerească ghidînd cîte o sferă cerească și universul sensibil, urmează aceeași mișcare magnetică (vezi Cîntul II, 124 și urm.).
131 Ordinea cerească e reprodusă după opera sfîntului Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia îngerească*, lucrare considerată clasică în acest domeniu în patristică.

133 Despre modificările aduse acestei doctrine de papa Grigorie I cel Mare, Toma d'Aquino a discutat într-a sa *Summa theol.*, I, VIII, 6.
134—135 Prin aceste versuri, Dante arată că ierarhia cetelor îngerești propusă de Grigore cel Mare și pe care el o adoptase în *Convivio*, II, 6, nu corespunde ierarhiei contemplate de el și de Grigore cel Mare în Paradis! Cele văzute, vrea să spună poetul, diferă de cele gîndite.
136—139 Ierarhia îngerească a fost adusă la cunoștință sfîntului Dionisie de către apostolul Pavel, care, conform afirmației sale, a fost „răpit“ la cer (vezi și Cîntul X, 115—117). Această referire la textul Areopagitului trădează o lectură directă a lui într-o versiune latină; din partea acestei opere trebuie să fi primit Dante impulsul principal

de a alcătui Paradisul, ca o ascensiune spre lumina necreată, un impuls mai viguros decît cel pe care îl puteau da scrierile scolastice din vremea sa, conchide A. Pertusi *(Cultura greco-bizantina... p. 184)*.

CÎNTUL XXIX

Beatrice îi explică lui Dante crearea și firea îngerilor, condamnă vanitatea predicatorilor și încheie cu alte date despre varietatea îngerilor.

1—9 Beatrice a tăcut atîta timp cît au stat în balanță Soarele și Luna — „cei doi copii ai Latonei" — atunci cînd, în timpul echinocțiului de primăvară, soarele aflat în constelația Berbecului și luna plină, aflată în constelația Balanței, sînt în același timp la puncte opuse ale orizontului. Opoziția durează numai o clipă.

22—24 În momentul creației, ca dintr-un arc cu trei corzi, au ieșit din mîna creatorului materia pură, materia primă a corpurilor sublunare, forma pură, cetele îngerești, și materia îmbinată cu forma, corpurile cerești. Ca și pentru Toma d'Aquino, sursa lui Dante, materia pură avea în sine sigiliul divin.

31—36 O dată cu crearea substanțelor, a fost fixată și ordinea lor: în partea superioară îngerii, la mijloc cerurile, alcătuite din materie și duh îngeresc, iar în partea cea mai de jos, dar în centrul universului, materia în stare potențială *(pura potenza)*, aptă să primească viața din partea unei forme, pămîntul.

37 Ieronim: celebru traducător al Bibliei în latină (347—420). Opinia lui este combătută de Toma d'Aquino în *Summa theol.* I, XLI, 3.

45 E greu de conceput existența acestor „motoare ale cerurilor" fără organele pe care să le pună în mișcare.

49 Poetul urmează opinia lui Toma d'Aquino, care argumenta că Lucifer a căzut din locul său ceresc de îndată ce a fost creat, deoarece, dacă ar fi trecut un răstimp mai lung, și-ar fi dobîndit beatitudinea printr-un act meritoriu.

52—54 Îngerii credincioși și-au început, însă, mișcarea în jurul divinității și au aflat atîta desfătare în această rotire încît nu vor mai putea cădea niciodată.

64—66 Beatrice pregătește pasajul următor, îndreptat împotriva teologilor fanteziști: harul e primit pe baza meritului personal, iar acest merit e mai mare sau mai mic după cum și sufletul omului e mai mult sau mai puțin receptiv față de har.

79—81 Din moment ce îngerii contemplă fără întrerupere divinitatea, ei n-au nevoie de momente de rememorare și deci de memorie.

82—84 Cei care susţin că îngerii au memorie visează cu ochii deschişi, dar printre cei care visează sînt unii care nu ştiu ce spun, iar alţii ştiu că spun minciuni şi aceştia din urmă sînt mai vinovaţi.
85—87 O nouă condamnare a celor care „pescuiesc fără artă" deoarece nu urmăresc dobîndirea adevărului, ci a faimei, pentru a fi denumiţi „filozofi".
97—99 Beatrice dă un exemplu de argumentare frecventă în predicile celor care îşi etalau inteligenţa găsind o explicaţie pentru orice eveniment consemnat în Scriptură *(s'ingegna*, v. 94*)* sau inventînd tot felul de legende *(e face sue invenzioni*, vv. 94—95*)*: se explica „ştiinţific" eclipsa din clipa răstignirii lui Hristos, susţinîndu-se că Luna s-ar fi întors din drum şi s-ar fi interpus între Soare şi Pămînt.
101 Limitele lumii cunoscute în timpul lui Dante: Gade şi Gange. Eclipsa a fost adică generală.
103 Lapi şi Binzi: nume obişnuite în Florenţa pe timpul lui Dante.
106—108 Credincioşii se aleg cu „vînt" din asemenea predici şi, pentru a nu rămîne ignoranţi, ar trebui să cerceteze singuri scripturile. Atunci şi-ar da seama ce scornesc predicatorii.
120 Dacă ar putea vedea cine este cel care-i inspiră pe predicatori (de observat grotescul dantesc) norodul n-ar mai acorda încredere indulgenţelor vîndute de aceştia. La comerţul cu indulgenţe, care avea să constituie mai tîrziu tema conflictului dintre Luther şi papă, se referă şi terţina următoare: „Prin ea..."
123 Creditul indulgenţelor era aşa de mare (o iertare dobîndită convenabil!) încît credincioşii alergau să le dobîndească, fără să mai întrebe dacă sînt împărţite în baza unei bule papale. Dar acuzarea merge şi mai departe, versul putînd fi interpretat: nimeni nu cercetează pe ce se întemeiază indulgenţele, dacă sînt conforme spiritului evanghelic sau nu.
124—126 Viguroasă imagine dantescă, ce foloseşte obiceiuri cunoscute în timpul său — cei care se pretindeau urmaşi ai sfîntului Antoniu, întemeietorul ascetismului creştin în secolul al III-lea, creşteau porci, hrăniţi cu bani încasaţi din indulgenţe — întemeindu-se pe reprezentarea iconografică a sfîntului cu un porc (simbolul Diavolului) la picioare. Atacînd obiceiul acesta, poetul construieşte o terţină ce constituie, în mic, un aspru pamflet: înfierarea abuzurilor făcute de nişte predicatori improvizaţi.
133—135 Numărul indicat de profetul Daniel (VII, 10: „mii de mii") arată cu certitudine mulţimea, dar şi imposibilitatea determinării ei cu precizie (în acelaşi sens, vezi Cîntul XXVIII, 93).
136—138 Fiecare înger are merite proprii, şi lumina divină, ce scaldă mulţimea cetelor, e primită diferit de spiritele angelice cu care se uneşte.

139—141 Beatrice reia cele expuse anterior (Cîntul XXVIII, 109—114) pentru a conchide: starea de beatitudine constă în desfătarea pe care-o dă iubirea, care decurge din gradul de cunoaştere intelectuală a adevărului divin. Aspra condamnare a indulgenţelor din acest cînt a fost interpretată de Coşbuc drept o imposibilitate ca Dante să fi fixat anul viziunii sale în 1300, anul jubiliar: „O astfel de părere a avut Dante despre valoarea iertării date « fără probe-a nici-un testimoniu », iar jubileul promitea tuturor iertarea. Şi cred comentatorii că Dante a fost atît de entuziasmat de jubileul unor astfel de indulgenţe încît să fi pus şi viziunea sa în acest an?" (GC, I, 203).

CÎNTUL XXX

Dante se află în Empireu, unde contemplă roza divină, în care zăreşte tronul destinat lui Henric al VII-lea.

1—9 Pentru a sugera modul în care s-a şters din faţa ochilor lui Dante priveliştea celor nouă cercuri, poetul elaborează o complicată comparaţie încărcată de date astronomice: cînd este amiază la şase mii de mile („miluri") depărtare, iar umbra pămîntului se apleacă şi se întinde aproape orizontal către apus, revărsatul zorilor înaintînd treptat, stelele dispar pe rînd.

22—24 Frumuseţea Beatricei este de nedescris şi poetul recunoaşte („conced") că se simte biruit de ea, aşa cum un autor care scria în limba comună şi aborda teme familiare („comic") sau cel care scria în stil înalt şi aborda teme sublime („tragicul") puteau fi învinşi de tema abordată.

28—33 Poetul sugerează că a atins un punct limită, frumuseţea Beatricei depăşind aici şi acum capacitatea lui de a o reda. Clipa despărţirii de cea pe care o cîntase în *Vita Nuova* şi în *Comedie*, se apropie.

34—36 Să încerce alţi poeţi să cînte mai bine pe Beatrice a lor decît poate trîmbiţa („tuba" redă cuvîntul din original) lui Dante.

43—45 Dante va vedea cele două „miliţii" (alt cuvînt preluat din originalul italian): ceata fericiţilor şi ceata îngerilor care va fi prezentă şi la judecata de apoi; Coşbuc adaugă „bara ultimei justiţii" avînd în minte o sală de tribunal.

76—81 Rîul, malul, scînteile nu sînt aievea, ci numai umbre ale unor realităţi pe care Dante nu le poate percepe: imaginea nu reflectă întreaga realitate.

88—90 Rîul de foc se transformă în mare de foc, astfel că ceea ce părea că se scurge este, de fapt, însuşi mediul Paradisului.

91—96 Coşbuc a acordat o atenţie deosebită acestor terţine şi şi-a intitulat o parte din comentariu „oamenii de sub măşti" („gente sotto

larve"). „O oștire, aceea a literei, o vedem mai mult sau mai puțin completă și mai mult sau mai puțin clar. Dar pe cealaltă, a sensului alegoric, n-o vedem, căci oamenii poartă măști și dispar sub o înfățișare care nu e a lor. Dar cînd va veni Copoiul studiului dantesc și va pune între Feltro și Feltro toată cantitatea enormă a materialului ce au adunat comentatorii, și prin această filtrare va epura materialul... atunci vom vedea oștirea cerească a adevărului alegoric. Căci adevărul alegoric este creatorul viziunii dantești" (GC, II, 165—167).

109—114 Așa cum o culme se oglindește într-o apă ce se află la picioarele ei, desfătîndu-se parcă de imaginea florilor și a ierburilor sale, tot astfel acest trandafir se răsfrîngea în lumina „ce arată pe creator făpturii", oglindind mii de tronuri pe care se aflau cei care se întorseseră „sus" (ceilalți fiind pierduți sau pe căile ispășirii).

121 Aci nu mai există spațiu, iar ochiul nu distinge lucruri mai apropiate sau mai depărtate. Dante face această mențiune, după ce arată, în linii mari, proporțiile rozei, pentru a păstra nota de inefabil, „și poezia se află în această fulgerare de imagini care se dizolvă brusc, în străduința generoasă, dar vană, de a atinge un țel care se vrea a fi lăsat în afara oricărei imaginații posibile" (Steiner).

125—127 Poetul e condus în locul unde trandafirul este „galben" în centrul lui, adică: trandafirul se înalță de jos în sus, în trepte, și mireasma lui e lauda pe care fericiții o aduc creatorului.

132 Afirmînd că puține scaune mai sînt libere, Beatrice sugerează amploarea corupției care stinsese în sufletele oamenilor dorința de-a dobîndi un loc printre cei aleși, în veșnicie.

135—138 Mai înaintea morții poetului, va veni să stea pe acest scaun cel care va readuce puterea imperială în Italia, Henric al VII-lea. Conte de Luxemburg, Henric a fost ales împărat la 27 noiembrie 1308 de către principii electori, care l-au preferat contracandidaților săi mai puternici, cum erau Habsburgii. Chemat de papa Clement al V-lea să facă ordine în Italia, el a trecut Alpii în 1310, dar s-a lovit de ostilitatea a numeroase cetăți italiene. Papa a cerut ajutorul lui Robert de Anjou, care a încercat să împiedice încoronarea lui Henric, la Roma, solemnitate care a avut totuși loc. În 1313, împăratul se hotărîse să reia ostilitățile contra lui Robert, care fuseseră suspendate la intervenția regelui Filip al IV-lea cel Frumos, dar a pierit de o boală mortală la Buonconvento lîngă Siena. Speranțele dantești legate de apariția acestui împărat energic și drept și-au găsit expresie în *Epistolele* sale, și versurile din acest cînt alcătuiesc un nou omagiu, cu atît mai fierbinte, cu cît amintirea morții și a prăbușirii planurilor împăratului era mai proaspătă la data compunerii lor. În *Purg.*, VII, 96, poetul a afirmat că relele erau prea mari pentru a mai putea fi tămăduite; aci se referă la aversiunea italienilor pentru planurile de restaurare a imperiului.

142—148 Aluzie la papa Clement, care va încerca să-l atragă pe Henric de partea lui, dar ca să-i încurce planurile (vezi şi XVII, 83); Clement va muri curînd — a murit în 1314 — şi va fi trimis în bolgia simoniacilor *(Inf.*, XIX*)*, în locul în care-l va întîlni pe papa Bonifaciu al VIII-lea (cel d'Alagna), pe care-l va trimite şi mai în fundul flăcărilor.

Cu aceste cuvinte, care sînt ultimele rostite de ea în poem, Beatrice aruncă o aspră invectivă, din mijlocul trandafirului ceresc, contra cetăţii, în care ea îi apăruse lui Dante, şi împotriva capilor corupţiei din Italia. După ce a indicat cu amărăciune numărul redus al locurilor încă neocupate din Empireu, evocarea cauzelor răului şi numirea vinovaţilor cuprinde în sine o gravă notă de tragism, dar şi forţa unui blestem. „Doamna minţii lui Dante" apare plămădită din caldă afecţiune, dar şi din năzuinţa instaurării unei justiţii intransigente.

CÎNTUL XXXI

În timp ce Dante contemplă trandafirul ceresc, Beatrice îl părăseşte. În locul ei, vine sfîntul Bernard, ultima călăuză, care-l îndeamnă să privească tronul sfintei Fecioare.

30 De remarcat concizia şi duritatea versului care face legătura dintre trandafirul ceresc şi antipodul său, Florenţa!

31—36 Trecerea de la o stare la alta este comparată cu uimirea „barbarilor" veniţi din nord (unde străluceşte mereu Ursa-Mare, desemnată în textul original prin Elice şi fiul său — nimfa Callisto transformată de Jupiter în constelaţie, iar fiul ei Arcas, rege al Aracadiei, în steaua Arcturus) la Roma, unde au fost uluiţi de monumentele cetăţii eterne şi mai ales de San Givanni în Laterano, bazilica şi vechiul palat al papilor.

49—51 Teoria de chipuri exemplare se impune prin nuanţele lăsate de iubire, cinste, seninătate pe figurile celor care nu „s-au stricat şi urîţi s-au făcut" *(Psalmul* 13, 2*)*.

67—69 Beatrice şi-a reluat locul în cel de al treilea rînd primul fiind al Fecioarei Maria, iar al doilea al Evei. „Beatrice terestră a devenit Beatrice celestă, îngerul care pune în mişcare adevărul. Îngerii se rotesc în nouă cercuri, în trei grade: în gradul cel mai înalt, primul cerc este al serafimilor, al doilea — al heruvimilor, al treilea — al tronurilor.. Numai Beatrice are tron. Comentatorii se înşeală vorbind despre sfinţi că ar avea tronuri. Sfinţii nu au tronuri. Tronuri au numai substanţele spirituale, îngerii, care alcătuesc a treia ierarhie şi se numesc tronuri... Beatrice este ea însăşi un tron al ierarhiei angelice: Inteligenţa Adevărului. Ce merite au sortit-o să fie tron? Meritele sale angelice" (GC, II, 375—379).

79—81 În cuvinte calde, dar sobre, ce prevestesc rugăciunea pe care poetul o va adresa Fecioarei Maria, Dante mulţumeşte celei prin care a reînviat speranţa sa, celei care l-a scos din adîncul deznădejdii, coborîndu-se pînă în Limb, după cum i-a relatat Virgiliu *(Inf.*, II, 52 şi urm.*)*.
82—84 El recunoaşte că, datorită favoarei de care se bucură Beatrice în faţa divinităţii *(podere)* şi a bunătăţii ei *(bontate)* i-a fost dăruită graţia de-a parcurge cele trei regnuri *(tante case)* şi de a-şi întări spiritul *(virtuto)*.
88—90 Fie ca Beatrice să păzească starea de libertate a poetului, păzindu-l de reîntoarcerea sa în „pădurea întunecată", astfel ca sufletul său să rămînă sănătos, plăcut Beatricei pînă la moarte.
103 Născut în Bourgogne la 1091, a fost abate al mănăstirii din Clairvaux, în Champagne, şi a murit la 1153. El o înlocuieşte pe Beatrice, aşa cum Staţiu a luat locul lui Virgiliu în paradisul terestru, şi aceasta pentru că atingerea treptei supreme a contemplaţiei se realizează, conform concepţiei creştine, prin intercesiunea Fecioarei Maria, pentru care Bernard a avut o devoţiune deosebită. Pentru acest motiv îl alege pe el Dante, care i-a cunoscut bine opera, pe care o şi citează în faimoasa şi atît de discutata sa *Epistolă către Can Grande* (par. 28), atunci cînd se referă la cele „văzute" în Paradis.
103—108 Pentru a reda uimirea şi profunda sa bucurie, cînd află cine e călăuza sa, Dante pomeneşte de marama Veronicăi, pe care se afla imprimat chipul lui Hristos, după o tradiţie larg răspîndită. Această năframă pe care Veronica ar fi dat-o lui Hristos să-şi şteargă faţa, cînd îşi purta crucea pe drumul calvarului, se păstra la Roma şi era obiectul veneraţiei pelerinilor care veneau din cele mai depărtate locuri, parcurgînd distanţe mari, ca şi cei care plecaseră din Croaţia. Nu e lipsit de semnificaţii nici faptul că această năframă e menţionată şi în *Vita Nuova*, XI, unde poetul vorbeşte despre pelerinii care au trecut prin mijlocul cetăţii, după moartea Beatricei. Aci, ca şi acolo, referirea e făcută după dispariţia Beatricei; dar în timp ce în opera de tinereţe ea se află în contextul privitor la gîndurile pline de speranţă ce-au apărut în mintea sa dezolată de pierderea Beatricei, aci ea se leagă de speranţa sporită pe care i-o dă chipul Beatricei glorificate.
115—117 Înalţă-ţi ochii pînă la rîndul superior, unde vei vedea tronul celei care e adorată de supuşii ei, de toate cetele îngereşti şi ale fericiţilor.
127 Flamura: în text: *oriafiamma* — vechiul stindard al regilor Franţei, *oriflamme*, încredinţat, după legendă, lui Carol cel Mare de către Hristos, ca semn al puterii imperiale; steagul era din postav roşu cu stinghia aurie, aşa cum apare în reprezentările din mozaicurile laterane. El nu este un stindard de luptă (în text: *pacifica*).

134 Frumusețe: s-a remarcat, pe bună dreptate, utilizarea acestui termen vag de către poet, care înfățișează mișcarea îngerilor și imobilitatea fericiților cuprinși într-o „frumusețe care rîdea", împărțind bucurie, vezi și XXX, 121.

CÎNTUL XXXII

Sfîntul Bernard îi prezintă lui Dante trandafirul ceresc și atinge problema predestinării; îl îndeamnă să privească la chipul Fecioarei și, după ce-i arată și alți fericiți, îl pregătește de momentul culminant al călătoriei sale.

4—9 Sf. Bernard îi prezintă orînduirea sufletelor fericite: pe o treaptă mai jos de Fecioara Maria este Eva, cea care a deschis „rana păcatului", iar mai jos Rahela, soția patriarhului Iacob: ea este aici simbol al vieții contemplative. Din acest motiv, comentatorii au considerat că Beatrice simbolizează teologia, pentru că șade cu Rahela. Coșbuc atrage atenția asupra faptului că Beatrice stă cu Rahela, adică nu are locul ei, după cum îi spune lui Virgiliu în Limb: „Eu ședeam cu antica Rahela" *(Inf.*, II, 102*)*; pasajul nu a fost, însă, încheiat și se înțelege doar că prin Beatrice Dante a vrut să indice un concept mai larg decît cel de justiție divină (GC, II, 391—393).

10—12 Urmează soția lui Avram, Sara, soția lui Isaac, Rebeca, și alături de cele care au trăit alături de vechii patriarhi, Iudita care i-a eliberat pe evrei omorînd pe Olofern (vezi și *Purg.*, XII, 58—60); „umila strămoașe" este Ruth, mama lui Obed, din care s-a născut Isai, din care s-a născut David psalmistul care și-a mărturisit greșeala în *Psalmul 50*, al pocăinței, în latinește, în original, „*Miserere mei*" — miluiește-mă.

28—30 Cele două șiruri despart cele două mari grupe de fericiți: cei care au crezut în Hristos înainte de venirea lui (în text: au avut privirile asupra lui Hristos care venea) și cei care au crezut în Hristos după venirea lui, mai puțini la număr. Aceștia au în rîndul cel mai de sus pe Ioan Botezătorul considerat în doctrina creștină ca cel care a făcut legătura dintre drepții *Vechiului* și ai *Noului testament*, fiind profetul care a văzut cu ochii săi împlinirea proorocirilor. Proroc și martir (în text: a suferit chinurile pustiului și ale muceniciei), el e mai presus decît ceilalți sfinți, conform textului evanghelic care afirmă că Ioan Botezătorul a fost cel mai mare dintre cei născuți din femeie.

35 Francisc din Assisi, întemeietorul ordinului franciscanilor (vezi XI, 28 și urm.), Benedict din Nursia, întemeietor al ordinului benedictinilor (vezi XXII, 28 și urm.), Augustin, episcopul de Iponia, patronul ordinului augustinian, dar și unul dintre cei mai de seamă dascăli creș-

tini, conform doctrinei bisericii catolice, motivul ultim explicînd menționarea lui aci. E totuși semnificativ pentru atitudinea lui Dante față de curentele aflate în dispută în epoca sa faptul de-a nu-l fi trecut pe Augustin printre spiritele înțelepte din cerul soarelui, ei de a-i fi acordat aci un loc de cinste, dar printr-o mențiune fugară.

48 Datorită meritelor acumulate de către părinții lor, deși e mai probabil să fie vorba de „celălalt“, adică de Hristos, care i-a scos din iad pe cei care respectaseră legea veche și a deschis raiul celor botezați, adică au îndeplinit „anumite condiții“ (după legi anume), arătate în versurile 76—84. E vorba de copii morți de timpuriu, care n-au avut răgazul să acumuleze merite de natură să le asigure intrarea în Paradis.

47 Privitor la glasurile lor copilărești (din moment ce copiii au glasuri „copilărești“, ceilalți au glasuri mature) s-a scris o întreagă literatură consacrată „abaterii“ lui Dante de la doctrina tomistă, care pretinde că la învierea generală fericiții își vor relua trupul avut în tinerețe etc.

67—69 Gradul diferit de acordare a harului depinde de voința divină, care alege pe unșii săi după judecățile pe care le face și care nu pot fi deplin înțelese de mintea umană, așa cum a procedat cu fiii Rebecăi, Esau și Iacob, unul cu părul roșu, iar celălalt cu părul negru (vezi v. 70), hotărînd ca primul să fie robul celui de-al doilea. Demonstrație întemeiată pe *Epistola către romani*, IX, a apostolului Pavel, unde se afirmă și ideea adiacentă versurilor 73—75, că neprihănirea se capătă de la Dumnezeu și nu se dobîndește prin fapte pe care le săvîrșește cineva după închipuirea sa (X, 2—3). Considerăm că expunerea de față reia în termeni mai generali ceea ce afirmase Carol Martel în Cîntul VIII, 85—148, și că are darul să-l convingă pe cititor asupra importanței concepției de viață a cunoașterii legilor firii (a credinței, pentru Dante), în vederea bunei orînduiri a vieții omenești. De aceea se insistă în versurile 76—84 asupra importanței legii, în afara căreia orice întreprindere e zadarnică. Așadar, un nou apel la „principialitate“, la întemeierea teoretică, deplină și cinstită a acțiunilor umane.

76—78 Mai înainte ca legea circumciziunii să-i fie impusă lui Avram, era de-ajuns, pentru dobîndirea mîntuirii, ca părinții să fi avut dreapta credință.

94—99 Este arhanghelul Gabriel care rostește rugăciunea ce reproduce textul evanghelic, în latinește în original: „*Ave Maria, gratia plena*“. Arhanghelul este desemnat prin cuvîntul „amor“, așa cum în diverse locuri divinitatea este denumită „eterno amore“ sau „primo amore“. Cei care reiau cîntarea formează, conform imaginii folosite constant în Paradis, „fericita curte“ — „la beata corte“.

112—114 Este mesagerul Bunei Vestiri.

121—124 În stînga Fecioarei este Adam, în dreapta apostolul Petru.
127—132 Lîngă Petru este apostolul Ioan care a văzut suferinţele bisericii „mireasa lui Hristos" şi le-a redat în *Apocalips*, iar lîngă Adam prorocul Moise care a condus prin pustie poporul evreu, hrănit cu mană, spre pămîntul făgăduinţei.
133 Urmează mama Fecioarei Maria, Ana, şi cea care a intervenit pe lîngă Beatrice ca să salveze pe Dante din pădurea întunecoasă *(Inf.*, II, 100—108*)*, Lucia. Surprinde absenţa apostolului Pavel din această enumerare.
139—141 „Terţina aceasta care nu place multora, pentru că ar fi prea vulgară şi « nu e demnă de Dante », spune foarte frumos şi precis ceea ce vrea să spună şi e foarte demnă să fie înţeleasă corect. Fiind bine fixat intervalul de timp în care Dante a fost constrîns să măsoare cu artă şi cu iscusinţă, simetric, părţile sale integrante, fiind limitat aici de atîtea necesităţi de un fel, iar dincolo de atîtea necesităţi de alt fel, el s-a dovedit într-adevăr un « bun » croitor, silit să măsoare şi să taie cu multă artă postavul pe care-l are... Iar limita aceasta cititorii nu o află numai de aici, ci chiar de la începutul viziunii şi din desfăşurarea acesteia, ajutaţi, fireşte, de Dante care le spune din cînd în cînd ce oră e aici şi ce oră e dincolo... Prin urmare, cititorii ştiu cît de mare este bucata de postav din care a tăiat croitorul haina; ştiu epoca în care se desfăşoară acţiunea şi, din spusa că soseşte timpul în care sîntem nevoiţi să punem punct, înţeleg care este acesta. Drumul lui Hristos! Şi ce mai avea de spus sau ce mai putea să spună Dante dincolo de acest punct?" (GC, II, 49—51).
142—150 Ultimul cînt este o cerere de dobîndirea graţiei, pe care nu o formulează cel care s-ar putea înşela în cererea sa, ci acela care-l conduce: modestia se îmbină cu vigoarea celui care rămîne neclintit în convingerile sale şi pe care nu simte nevoia să le declame „de la catedră, în piaţă sau pe scenă" (Tommaseo).

CÎNTUL XXXIII

Sfîntul Bernard se adresează Fecioarei Maria care-l ajută pe călător să contemple Treimea şi taina celor două firi ale lui Hristos; Dante este învăluit în iubirea care mişcă sori şi stele.

1—39 Începînd cu un paradox pentru a depăşi contradicţia pe care raţiunea o vede în naşterea din fecioară, rugăciunea, inspirată şi din scrierile Sfîntului Bernard, impune prin simplitatea formei şi densitatea ideilor. Ea are o primă parte, de laudă (1—21), şi o a doua parte, de cerere (22—39) pentru cel care, peste puţine clipe, va reveni pe pămînt, în rîndurile bisericii luptătoare. Prima parte aminteşte de

imnul *Acatist* din biserica răsăriteană care a inspirat splendida revărsare de motive și culori de pe zidurile mănăstirilor din țara noastră; în această parte, Fecioara este lăudată pentru că, prin puritatea ei, a înnobilat firea umană subjugată de patimă, a născut pe cel care a atras spre sine pe toți cei care se află în trandafirul ceresc, a devenit „meridianul" dragostei în ceruri și al speranței pe pămînt (de remarcat că „dragoste" traduce mai exact „caritate" decît „milă", cum redă Coșbuc, și că nici aici pasiunea pentru astronomie a lui Dante nu slăbește), deține rolul de intercesoare între umanitate și divinitate, nimeni neputînd să se mîntuiască fără sprijinul ei și acordînd mila sa cu generozitate întrucît este chintesența „a tot ce-i bun pe lume". Această primă parte se încadrează în poezia marială care a înflorit în literatura trubadurilor, pe care a inspirat-o. Dar această parte nu este o laudă de sine stătătoare, ci este strîns legată de cererea care urmează; de aceea, accentul cade aici pe milă și intercesiune. Dante este cel care a ajuns aici străbătînd toată lumea umbrelor, pornind din Infern (Coșbuc utilizează cuvîntul din original, care redă termenul latin cu înțeles de cavitate cu apă moartă = „lacuna") și ajungînd în Paradis (Coșbuc precizează „trei lumi", pe cînd Dante spune că a văzut spiritele pe rînd), și el are nevoie de sprijin pentru a-și păstra privirile îndreptate spre cele de sus, afectele sănătoase (nu „iubire senină", cum traduce Coșbuc, vers 36) pentru ca pornirile pătimașe să fie biruite de puritate. Cererea lui Bernard este sprijinită de toate duhurile și de Beatrice.

43—45 După ce l-a privit pe Dante, Fecioara își îndreaptă ochii spre lumina veșnică spre care nu e de crezut (nu cum redă Coșbuc făcînd terțina confuză: „credeam") că poate privi un muritor.

58—63 Subtil joc pe frontiera dintre vis și realitate, menit să redea senzația de „dulceață" rămasă în sufletul celui care, reîntors pe pămînt, povestește aventura lui cititorului. În multe însemnări marginale pe textele din secolele 17—18, cititorii consemnau că au găsit scrierea „plină de dulceață", această stare de liniște, blîndețe, armonie fiind ceea ce cititorii așteptau din partea textelor literare sau non-literare care se întipăreau, apoi, în inimă, printre marile și puținele bucurii ale vieții.

64—66 Amintirile se topesc ca zăpada și se risipesc precum foile pe care Sibila cumană își scria oracolele, după cum spune Virgiliu în *Eneida*, III, 441. Surprinzător că într-o operă cu nuanță profetică, Dante nu a făcut referiri mai dese la aceste prevestitoare ale viitorului care au apărut cu insistență în pictura și literatura europeană, în scrierile lui Dosoftei sau în pictura murală exterioară de la noi.

82—84 Din experiența sa extraordinară poetul își mai aduce aminte că a cutezat să privească lumina eternă. „Cel necreat nu a apărut în persoană în nici o parte a poemului. Nu e dumnezeul lui Milton, care

conversează cu creaturile, al lui Tasso sau al lui Klopstock... El este pură esență, din partea căreia pelerinul spiritualizat primește mesajul, iar poetul se străduiește să redea prin cuvinte impresia sensibilă" (Del Lungo, *Lectura Dantis*).

85—90 A privit ceea ce dă unitate lumii, ceea ce face ca diversitatea foilor să apară ca fiind strînse într-un volum și ceea ce șterge deosebirea dintre substanță și accident, dintre constante și variații, astfel că lumina este simplă. Este suprema simplitate, aceea a sursei. Pentru a se apropia de sursă, omul trebuia, la rîndul lui, să atingă starea de mare simplitate la care nu poate ajunge decît perfecțiunea.

94—96 Unul din cele mai obscure pasaje și mai divers interpretate. Ținînd seama de faptul că terțina aceasta apare ca o paranteză între terțina anterioară și cea următoare, sensul pare a fi acesta: mi-e mai greu să-mi amintesc mai multe despre acest punct pe care l-am văzut atunci, decît îi este omenirii să-și aducă aminte, după douăzeci și cinci de secole, de expediția care a provocat admirația lui Neptun. Atît am fost de concentrat în contemplarea ce mi se oferea. Punctul poate însemna și „clipa" (N. Sapegno) cît a durat contemplarea. Cît privește expediția argonauților, care l-a uimit pe zeul mărilor, ce vedea pentru prima oară plutind un vas deasupra capului său (expediție fixată de cronologia medievală în anul 1223 î.e.n.), e de reamintit că poetul a menționat-o de la începutul canticii ultime (Cîntul II, vv. 16—18): „Poetul alătură celei mai vechi întreprinderi a umanității, îndreptată spre cucerirea unui bun prețios, pe căi misterioase și nemaiîncercate, propria sa întreprindere, îndreptată simbolic spre un țel asemănător, cucerirea bunului celui mai prețios, pe căi nu mai puțin misterioase, cu nu mai puțină îndrăzneală. Neptun, care prin imensele și întunecatele vîrtejuri oceanice admiră umbra navei Argo, e asemenea poetului însuși care, prin infinitul misterului, a întrevăzut o umbră a lui Dumnezeu" (Parodi).

106—108 Cîntul va deveni mai concis pentru că Dante nu mai poate reda în cuvinte sublimul pe care l-a contemplat. Este o pregătire pentru un nou salt, spre cea mai îndrăzneață imagine.

112—120 Călătorul vede mai bine pentru că îi sporește capacitatea de a vedea („mutandom'io"); el distinge trei cercuri, Treimea care apare conform doctrinei catolice: Sfîntul Duh purcede și din Tatăl și din Fiul.

130—132 În rotirea cercurilor, în culoarea acestora poetul distinge un chip uman: este chipul Mîntuitorului, al Fiului care s-a făcut om. După Maxim Mărturisitorul întregul cosmos este zidit după modelul ființei umane.

133—138 Poetul mărturisește în acest loc suprem pasiunea lui pentru geometrie, astronomie, pentru științele „exacte"; aici dorește să rezolve problema insolubilă a „cvadraturii cercului", deoarece încearcă să

dezlege cu „tehnica“ cotidiană o chestiune ce ţine de constanţă, de permanenţă, de realităţile profunde; problema va fi rezolvată de o „străfulgerare“ (vers 140).

142—145 Fantazia a ajuns mai sus decît puterea de expresie; poetul ştie doar că dorinţa şi voinţa îi fuseseră cuprinse în mişcarea care îmbrăţişează universul, sorii şi stelele, o mişcare impulsionată de dragoste. În comentariul său, Coşbuc a susţinut că „punctul de unde nici fantezia nu poate merge mai departe, nici călătoria nu mai poate continua, pentru că nu mai are unde“ este acest moment al întîlnirii cu chipul care apare în cele trei cercuri şi care reprezintă momentul Învierii, al renaşterii firii umane (GC, II, 19). Dante s-a reînnoit spiritual, a văzut firea umană în efigie şi a înţeles motorul marelui mecanism al vieţii care este dragostea, aceea care împlineşte toate.

CUPRINSUL

Introducere V

PURGATORUL 1
PARADISUL 247

Note și comentarii

PURGATORUL 497
PARADISUL 592